ASOCIAŢIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

Coordonatori:
MIHAIL ŢĂPÂRLEA
VIOREL CIOBANU

DIMITRIE CANTEMIR

PUNTE A CUNOAȘTERII ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

Studii și articole

PRO UNIVERSITARIA

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”

DIMITRIE CANTEMIR

Bust realizat de Valentin Tănase,
oferit de statul român Academiei din Berlin în anul 2014,
cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la alegerea sa
drept membru titular al Academiei din Berlin.

ISBN 978-606-26-0560-5

ASOCIAŢIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”.
Coordonatori: Mihail Ţăpârlea – Viorel Ciobanu
I
DIMITRIE CANTEMIR
PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT ŞI OCCIDENT
— *STUDII ŞI ARTICOLE* – ASOCIAŢIA EUROPEANĂ „DIMITRIE CANTEMIR”.

Coordonatori: Mihail Ţăpârlea – Viorel Ciobanu

DIMITRIE CANTEMIR PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT

ŞI OCCIDENT

STUDII ŞI ARTICOLE –

Copyright © 22016 Editura Pro Universitaria

Toate drepturile asupra prezentei ediţii aparţin Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Dimitrie Cantemir: punte a cunoaşterii între Orient şi Occident:

studii şi articole / coord.: Mihail Ţăpârlea, Viorel Ciobanu.

— Bucureşti:

Pro Universitaria, 2016

Conţine bibliografie

ISBN 978 – 606 – 26 – 0560 – 5

I. Ţăpârlea, Mihail (coord.)

II. Ciobanu, Viorel (coord.)

94 (498.3)" 17" Cantemir, D.

Referenţi ştiinţifici: ION AUREL STANCIU GHEORGHE VĂDUVA

Acest proiect editorial a fost finanţat de Administraţia Română a Serviciilor de Trafic Aerian – RA ROMATSA. Responsabilitatea asupra studiilor şi articolelor aparţine autorilor.

Coperta I: *Dimitrie Cantemir*, compoziţie realizată de Valentin Tănase

Coperta a IV-a: *Bust al lui Dimitrie Cantemir*, realizat de Valentin Tănase Tehnoredactare: Ing. Cătălin Ciobanu

CUPRINS

PREFAŢĂ

Gheorghe Văduva...9

DIMITRIE CANTEMIR, PUNCT ARHIMEDIC AL CULTURII ROMÂNEŞTI ŞI UNIVERSALE (Studiu introductiv)
Mihail Ţăpârlea
Viorel Ciobanu...13
DIMITRIE CANTEMIR (Cronologie) ...30
PARTEA ÎNTÂI
DIMITRIE CANTEMIR, SAVANTUL DĂRUIT DE POPORUL ROMÂN CULTURII UNIVERSALE ...33
DIMITRIE CANTEMIR – UN SPIRIT PESTE TIMP
Gheorghe Văduva...35
OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR – PARTE DIN UNIVERSALITATE
Constantin-Gheorghe Balaban...40
DIMITRIE CANTEMIR – REPREZENTANT AL CULTURII ŞI ŞTIINŢEI EUROPENE
Camelia Brâncoveanu...44
DIMITRIE CANTEMIR, TEOLOG ŞI ISTORIC AL RELIGIILOR
Marius Resceanu...50
CONSIDERAŢII ASUPRA UNOR ELEMENTE DE SPIRITUALITATE DIN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR
MERCANTILISMUL CANTEMIRIAN
Golea Pompiliu...57
TRADIŢIE ŞI INOVAŢIE ÎN OPERELE MUZICALE CANTEMIRIENE
Constantin Răileanu...61
DIMENSIUNEA TOLERANŢEI ÎN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR
Tudor Petcu...84
PARADIGMA DE MODERNITATE A LUI CANTEMIR
Octavia Costea
Conona Petrescu...88
RECEPTAREA ÎN SPAŢIUL GERMANIC A OPEREI ŞI PERSONALITĂŢII PRINCIPELUI DIMITRIE CANTEMIR
Grigore Ploeşteanu

Mihail Ţăpârlea...96
RECEPTAREA ÎN FRANŢA A LUCRĂRII CANTEMIRIENE
ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN
Grigore Ploeşteanu...107
REPERE MATEMATICE DIN SECOLELE XVII-XVIII ÎN FORMAREA CULTURII ŞTIINŢIFICE A LUI DIMITRIE CANTEMIR
Costel Chiteş...119
PARTEA A DOUA
ISTORICUL MILITAR, STRATEGUL ŞI OMUL POLITIC
DIMITRIE CANTEMIR...127
CEL DINTÂI RĂZBOI AL IMPERIULUI OTOMAN CONTRA
LUI MIHAI AL ROMÂNILOR
Dimitrie Cantemir...129
MOLDOVA ÎN GEOPOLITICA SUD-ESTULUI EUROPEAN LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA. RELAŢIILE MOLDO-RUSE ŞI PRIETENIA
DINTRE DIMITRIE CANTEMIR ŞI PETRU CEL MARE
Mihail Ţăpârlea
Ileana Chiriţă...136
DIMITRIE CANTEMIR – ARTIZAN AL RĂZBOIULUI DIN UMBRĂ
Gabriel I. Năstase
Bogdan Paul A. Păpădie...147
CONFIDENŢIALITATEA INFORMAŢIILOR ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI DIMITRIE CANTEMIR
MOLDOVA ÎN CAMPANIA MILITARĂ ANTIOTOMANĂ DIN ANUL 1711
Ion-Aurel Stanciu
Mihail Ţăpârlea...154
RELATAREA UNEI MĂRTURII A LUPTEI DE LA STĂNILEŞTI
Constantin Barbu...178
FILOSOFIA GUVERNĂRII MOLDOVEI ÎN CEA DE-A DOUA DOMNIE

A LUI DIMITRIE CANTEMIR
Mihail Ţăpârlea...185
DIMITRIE CANTEMIR, ÎN SLUJBA DREPTULUI ANCESTRAL
AL POPORULUI ROMÂN
Agata Mihaela Popescu...194
SENTIMENTUL ISTORIEI LA MIRON COSTIN, DIMITRIE CANTEMIR ŞI ALEXANDRU IOAN CUZA
Bogdan Cuza...199
PALINGENEZA FENIXULUI DACIC
Mihail Ţăpârlea...207
O ALTĂ SOLUŢIE POLITICĂ „BEY-UL DE AUR" – MODEL
DE CONDUCĂTOR AL ROMÂNILOR DIN TOATE VEACURILE CONTRIBUŢII ALE DOMNITORULUI DIMITRIE CANTEMIR
ÎN DOMENIILE POLITIC, DIPLOMATIC ŞI MILITAR
Constantin Iordache
Lucian Stăncilă...219
PARTEA A TREIA
ORIZONTURI ŞI REMANENŢE COMPLICATE... Opinii, controverse, noi perspective...227
NAŞTEREA RUSIEI IMPERIALE – UN PERICOL IGNORAT DE DIMITRIE CANTEMIR?
Mircea Dogaru...229
UNELE ASPECTE CONTROVERSATE ALE VIEŢII, ACTIVITĂŢII
ŞI OPEREI LUI DIMITRIE CANTEMIR
Ion-Aurel Stanciu
Mihail Ţăpârlea...233
DIMITRIE CANTEMIR – SCHIŢĂ A UNUI SCENARIU DE FILM
Adrian Leonte...249
IMAGINEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN ARTELE VIZUALE
Valentin Tănase...259
CONSIDERAŢII ASUPRA ISTORIEI ROMÂNILOR RĂSĂRITENI

DINTRE NISTRU ŞI NIPRU
Mircea Dogaru...275
CANTEMIREŞTII – PROIECTUL UNEI FAMILII – Scurt comentariu la cartea istoricului Ştefan Lemny
Nicolae Drăguşin...288
POSTFAŢĂ
Mircea Dogaru...290
ANEXE ...292
ANEXA NR. 1. Dimitrie Cantemir – Cuvânt către Cititori ...293
ANEXA NR. 2. Opera lui Dimitrie Cantemir (Cronologie întocmită de Academia de Ştiinţe a Moldovei) ...295
ANEXA NR. 3. Nicolae Bălcescu despre gândirea şi practica militară românească în epoca lui Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir ...299
ANEXA NR. 4. Aprecieri asupra lui Dimitrie Cantemir...305
ANEXA NR. 5. Integrala manuscriselor cantemiriene – Interviu cu Paul Tudor ...307
ANEXA NR. 6. Bustul lui Dimitrie Cantemir la Bruxelles
Paul Tudor...311
ANEXA NR. 7. Instituţii din România şi din Europa care îl au ca patron spiritual pe Dimitrie Cantemir ...315
ANEXA NR. 8. Instituţii care perpetuează memoria marelui erudit Dimitrie Cantemir UNIVERSITATEA „DIMITRIE CANTEMIR" DIN TÂRGU-MUREŞ
Doina David...316
COLEGIUL NAŢIONAL MILITAR „DIMITRIE CANTEMIR" BREAZA
Viorel Ciobanu
Graţiela Mihăescu...320
COLEGIUL NAŢIONAL „CANTEMIR-VODĂ" BUCUREŞTI
Elena Ioniţă...327
LICEUL TEORETIC „DIMITRIE CANTEMIR" IAŞI
Anca Dimitriu, Daniela Munteanu, Ana-Irina Iorga...

335
COLEGIUL ECONOMIC „DIMITRIE CANTEMIR” SUCEAVA
Valentin Buda Niga...342
COLEGIUL NAŢIONAL „DIMITRIE CANTEMIR” ONEŞTI
Gabriela-Felicia Filip...347
COMUNA DIMITRIE CANTEMIR
Tasica Bâta...350
MĂNĂSTIREA „DIMITRIE CANTEMIR”.
Serafim Bodnar...355
ASOCIAŢIA EUROPENĂ „DIMITRIE CANTEMIR”.
Viorel Ciobanu...358
ADMINISTRAŢIA ROMÂNĂ A SERVICIILOR DE TRAFIC AERIAN
— RA ROMATSA...361
PREFAŢĂ
Gheorghe Văduva1
văduvageorge@@yahoo.fr
Dacă nu ai ochi suficienţi pentru trecut, nu poţi vedea în viitor.

Această carte nu este doar o suită de studii şi articole despre un mare cărturar, despre cel mai mare cărturar al unui spaţiu geopolitic şi geostrategic de confruntare şi de confluenţă, despre un savant şi despre un Domn al românilor – Dimitrie Cantemir –, scrise cu migală, competenţă, respect, aplecare ştiinţifică spre studiu temeinic şi aprofundare istorică, ci mult mai mult. Dincolo de acestea, volumul de faţă este şi o necesară reproiecţie, printr-un fel de fractali epistemologici, am spune, a unui timp istoric complex şi extrem de complicat, care, ca într-un caleidoscop de civilizaţii şi universuri trecute, revine mereu în condiţionarea actualului. Cine a citit opera lui Cantemir sau măcar o parte din ea îşi dă seama cu uşurinţă nu numai de valoarea şi universalitatea ei, ci, paradoxal, şi de actualitatea ei intrinsecă, înţeleasă, cumva, ca o revenire ciclică la condiţiile esenţiale ale schimbării de paradigme. În aceasta constă, de fapt,

genialitatea marelui cărturar, calitatea viziunii sale filosofice istorice şi geopolitice, chiar dacă o astfel de perspectivă nu este formulată nicăieri, în scrierile sale filosofice, explicit şi categoric.

Dimitrie Cantemir, omul plin de farmec, jovial şi, în acelaşi timp, temeinic iscoditor, ca un fel de Socrate elegant, la patru ace, privea foarte atent şi foarte îngrijorat nu doar înainte, la un viitor care se anunţa, ca şi acum, plin de nori şi îngrijorări, ci şi dincolo de ceea ce se vedea, în vortexul misterios şi nesigur al vremuirilor şi devenirilor. El credea, totuşi, în rânduieli, în rânduielile neamului, în sistemele de valori în care a fost durată civilizaţia Carpaţilor şi a Dunării. Dar labirinturile şi orizonturile cenuşii în care erau obligaţi să trăiască şi să supravieţuiască românii, cel mai vechi şi, poate, cel mai înţelept dintre popoarele Europei, şi conflictualitatea vremii l-au determinat să opteze pentru un vector mai apropiat, cel rusesc, pavăză a creştinătăţii, care ar putea contura mai clar şi mai realist o zonă de siguranţă strategică, în interiorul său, mai precis, înapoia căreia neamul românesc să fie lăsat să-şi continue viaţa şi să-şi rechibzuiască destinul, în jurul pilonilor săi ancestrali – pământul, valorile şi credinţa.

Studiile şi articolele din acest volum prezintă un Cantemir, deopotrivă, meditativ, îngrijorat şi constructiv, un Cantemir care durează punţi de cunoaştere între uriaşe zone de cogniţie milenară, singurele care pot genera cu adevărat profunzimea, consistenţa şi perenitatea lumii. Planul acţiunii directe, exprimat mai ales în opţiunea sa strategică pentru Rusia, ca forţă capabilă să apere creştinătatea şi să se constituie, implicit, într-un fel de zid

1 GI. bg. dr. (ret), cercetător ştiinţific gradul I, Institutul de Studii Strategice de Securitate, Bucureşti, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”, membru de onoare al Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România.

garant, înţeles ca o uriaşă zonă de siguranţă strategică, înapoia şi sub protecţia căreia neamul

românesc să poată supravieţui, să se poată reunifica, linişti şi chiar dezvolta, este însoţit de unul mult mai vast şi mai consistent, care ţine de construirea unui pod cognitiv între Est şi Vest, între cele două mari civilizaţii – cea orientală şi cea occidentală –, cum vor fi ele numite peste aproape trei secole, spaţiul românesc fiind prezentat, prin scrierile marelui cărturar, aşa cum este el, cu obiceiuri străvechi, sedentare, cu un stil de viaţă propriu, foarte bine constituit şi construit prin valorile strămoşeşti. Cu alte cuvinte, Cantemir a conştientizat spaţiul european, care începea să iasă din cenuşiul încă misterios al Evului Mediu şi se angaja în marea Renaştere ştiinţifică, umanistă şi intelectuală.

Autorii studiilor şi articolelor reunite în acest volum au avut în vedere, deopotrivă, izvoarele marelui fluviu – ne referim la fluviul cogniţiei cantemirene, ca atare, dar şi la revărsarea lui în marele ocean cognitiv din debuşeul unei ere noi –, care avea să repropulseze Europa în avangarda civilizaţiei cunoaşterii şi progresului. Valoarea operei cantemirene trece dincolo de frontierele moldave, de frontierele româneşti, în general, şi se regenerează în universal, aparţinând, deci, lumii întregi. Nu întâmplător, desigur, opera lui Cantemir se află în marile biblioteci ale lumii şi mai puţin în spaţiul său de origine, adică la el acasă. Dar izvorul şi, respectiv, nucleul din care s-a generat această uriaşă operă rămân în spiritualitatea ancestrală a românilor, în arealul iniţial, în patria-izvor.

Cantemir nu a trăit prea mult timp pe meleagurile strămoşilor săi români. Dar copacul Cantemir nu şi-a strămutat niciodată rădăcinile din solul valorilor, culturii şi civilizaţiei româneşti, indiferent de conjuncturile în care a trăit, a gândit, a visat şi a creat. În toate timpurile – chiar şi atunci când Cantemir trăia departe de Moldova –, el a rămas, prin spirit şi iubire de neam, un mare român.

Desigur, în legătură cu marele cărturar, supranumit prinţ între filosofi şi filosof între prinţi, există şi controverse. Există chiar şi opinii sau nedumeriri referitoare la opţiunile sale politice şi geopolitice, la

viziunea sa strategică privind confruntarea între lumea creştină şi lumea musulmană, şi chiar la cea existentă încă de pe atunci, după mare schismă din 1054, din interiorul creştinătăţii. Unii dintre contemporanii noştri consideră Rusia ca un pericol uriaş pentru Europa, pentru Occident, în general, pentru lumea democratică şi, în acest cadru, şi pentru România. Alţii cred că, dimpotrivă, nu Rusia reprezintă principala ameninţare la adresa păcii şi securităţii lumii, ci Occidentul. Sunt şi unii care cred că, de fapt, principala ameninţare la adresa lumii întregi o constituie recrudescenţa extremismului, îndeosebi a celui religios şi, în cadrul acestuia, a extremismului musulman, concretizat acum, iată, în ceea ce numim apariţia şi recrudescenţa Statul Islamic etc. Ieri, jocurile strategice erau făcute de Înalta Poartă, de Moscova şi de Viena, în general, de Occident. Astăzi, datele esenţiale ale problemei geopolitice şi geostrategice, în ceea ce priveşte România, nu sunt prea mult schimbate, chiar dacă dinamica pericolelor, ameninţărilor şi vulnerabilităţilor la acestea este mult mai complexă. Nici astăzi aceste lucruri nu sunt prea clare pentru noi, aşa cum neclare au rămas multe momente cruciale din istoria omenirii, din cea a spaţiului european şi, cu atât mai mult, din cea a spaţiului românesc, scrisă doar după unele surse.

De aceea, întoarcerea la Cantemir, înţeles fie şi doar ca o punte de cunoaştere între Orient şi Occident, nu neapărat şi ca o posibilă resursă pentru găsirea unor soluţii necesare şi suficiente pentru România, reprezintă, cel puţin un suport de meditaţie ştiinţifică şi strategică, nu contemplativ şi admirativ, ci, aşa cum a crezut acest slujitor şi apărător al spaţiului românesc şi al creştinătăţii, metodic şi constructiv.

Studiile şi articolele reunite în acest volum au meritul de a face un pas important în acest sens. Dar cercetarea operei cantemirene, deşi au trecut mai bine de două secole şi jumătate de când a fost creată, şi s-a scris atât de mult despre ea, se află abia la început. Cantemir urmează să fie, încă, studiat, cunoscut şi înţeles în toate profunzimile şi

orizonturile sale.

Asociaţia Europeană „Dimitrie Cantemir”, prin membrii săi fondatori, prin identităţile şi instituţiile care poartă numele cărturarului român, prin efortul actual al aducerii operei originale a marelui gânditor în ţară, prin grupul de autori, care au participat efectiv la realizarea acestui prim volum de o asemenea anvergură, relevă un nou orizont de aşteptare cognitivă ştiinţifică şi strategică cantemireană, deopotrivă universală, europeană şi naţională, prin care să se genereze un benefic suport de cunoaştere şi respectare a valorilor naţionale, în contextul valorilor europene şi internaţionale, îndeosebi pentru cetăţeanul român şi pentru cetăţeanul european, precum şi o posibilă ofertă de expertiză ştiinţifică, din perspectivă istorică şi actuală, pentru decidentul politic şi strategic român.

Pentru a fi în măsură să-ţi proiectezi viitorul, trebuie să-ţi cunoşti, să-ţi recunoşti şi să-ţi înţelegi foarte bine trecutul.

DIMITRIE CANTEMIR, PUNCT ARHIMEDIC AL CULTURII ROMÂNEŞTI ŞI UNIVERSALE (Studiu Introductiv)

Mihail Ţăpârlea1
taparlea. mihai@@yahoo.com
Viorel Ciobanu2
colciobanu@@yahoo.com

A te apleca asupra operei lui Dimitrie Cantemir întru descoperirea tezaurului ştiinţific este o datorie a noastră, deoarece reprezintă o strălucită podoabă de înţelepciune şi spiritualitate românească, un tezaur nepreţuit al culturii româneşti, care a impulsionat trecerea de la stadiul său adolescentin la cel al tinereţii viguroase, manifeste în secolul al XVIII-lea.

El s-a format în peisajul cultural aflat la confluenţa tradiţiilor bizantine, româneşti, otomane şi ruseşti. Prin urmare, istoricul britanic Arnold Joseph Toynbee (1889 – 1975), specialist în istorie universală şi filosof al istoriei, a menţionat în opera sa pe Dimitrie Cantemir ca un

„exemplu reprezentativ al convergenţelor dintre Orient şi Occident în vremea respectivă” 3. Opera cantemireană este plină de argumente de ordin istoric, logic, ştiinţific, argumente ce elimină ambiguităţi şi clarifică puncte nevralgice în numeroase ramuri ale ştiinţei, filosofiei şi culturii. Desigur, lucrările lui Dimitrie Cantemir au fost, permanent, în atenţia oamenilor de ştiinţă, specialiştilor, cercetătorilor, care au identificat aceste scrieri, au preluat bogăţia lor de teze şi idei diseminându-le pentru a fi cunoscute de publicul larg sau de cei ce sunt interesaţi de istoria ştiinţei, filosofiei sau a culturii. Creaţiile cantemirene nu sunt „perisabile” în timp, putându-se vorbi de o „veşnicie” a lor. Se poate aprecia că opera principelui moldav reprezintă un „punct arhimedic” al culturii româneşti, interferând-o cu cea orientală, europeană şi universală.

Tezaurul de idei al acestei opere este inepuizabil, „dosarul ştiinţific cantemirean” nefiind închis, ci necesită, în continuare, studii şi aprofundări. Acum, însă, trebuie trecut de la „etapa arheologică” a valorizării, la una superioară, şi anume, la cea de „hermeneutică” [1], care presupune explicarea tezaurului de idei în contextul vremii, dar prin prisma actualităţii. Hermeneutica presupune o introspecţie ca un studiu asupra omului cu preocupările şi frământările sale.

Dacă, în etapa „arheologică” sunt reproduse şi „inventariate” ideile, concepţiile, tezele, argumentele folosite de către marele enciclopedist, în stadiul hermeneutic, este nevoie o separare între ştiinţele naturii şi ştiinţele sociale, de o temeinică analiză de conţinut, de explicarea, interpretarea şi corelarea prin prisma ştiinţei „la zi”.

1 GI. Bg. (r), vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Col. (r), secretar general al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

3 Vezi prof. univ. dr. Aurel Negucioiu şi conf. univ. dr. Radu Danciu, *„Dimitrie Cantemir – „Homo universale”*,

învăţat, prosesor şi purtător de înţelepciune şi virtuţi educaţionale", în volumul Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", „*Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi*", Comunicări prezentate la Conferinţa Internaţională, „*Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenţei civilizaţiilor*", Editura Pro universitaria, Bucureşti 2011, p. 58.

Este nevoie de discernerea sensurilor şi a permanenţelor prodigioasei opere cantemiriene, de urmărirea organicităţii şi continuităţii sale, care reprezintă unul dintre cele mai originale universuri ideatice ale culturii române. Ca urmare a activităţii sale ştiinţifice de excepţie, la recomandarea savantului Leibnitz, este primit, în 1714, în Academia de Ştiinţe de la Berlin. Rolul şi vocaţia sa de punte între Orient şi Occident au fost surprinse de Voltaire, scriitor şi filosof al iluminismului francez, care, în lucrările sale *Histoire de Charles XII, Roi de Suede* şi *Histoire de L'Empire de Russie, sous Pierre le Grand*, a folosit informaţii găsite în operele lui Dimitrie Cantemir, despre care scria elogios că reunea „*... talentele vechilor greci, ştiinţa literelor şi aceea a armelor*". *4* Parcă dorind să simbolizeze esenţa personalităţii şi a operei sale de „punte a cunoaşterii" între Orient şi Occident, costumul său „era *jumătate european, jumătate oriental* (*justaucorps, cravată franceză, turban, şal, hanger*) *este un simbol al cosmopolitismului*". *5*

Dimitrie Cantemir s-a născut în ziua de 26 octombrie 1673. Tatăl său, Constantin Cantemir, era, pe atunci, serdar, în slujba lui Dumitraşcu-vodă Cantacuzino, care devenise domn al Moldovei. Anterior, Constantin Cantemir „*slujise în oastea craiului Ioan Cazimir, dobândind gradul de rohmistru, se întorsese în Moldova, urcând scara dregătoriilor: căpitan, serdar, mare clucer*" *6*. De asemenea, a slujit în Muntenia, unde a fost „ceauş spătărescu", fiind „*om viteazu şi cu sfat bun... Carte nu ştie, ce numai iscălitura învăţase de o face*" *7* A fost şi capuchehaie la Înalta Poartă, ştiind mai multe limbi. În anul 1685, va fi ales domnitor, „*... cu nevoinţa şi cheltuiala*

lui Şerban-vodă, domnului muntenescu..." *8* Mama lui Dimitrie era Ana Bantaş, o femeie cultă, ce descindea dintr-o familie domnească, fiind nepoata doamnei Nastasia, soţia Ducăi-vodă.

Neştiinţa de carte a lui Constantin-vodă Cantemir avu o urmare neaşteptată: fiul său Dimitrie deveni un erudit de faimă europeană „*... Constantin Cantemir, poate tocmai în ciuda lipsei sale de carte, vru să dea lui Dimitrie... toată ştiinţa lumii*". *9* Preocupându-se de asigurarea fiilor săi-Antioh şi Dimitrie cu o instruire aleasă, la nivelul cel mai cel mai înalt al epocii, bătrânul Cantemir l-a adus din Ţara Românească pe călugărul cărturar Ieremia Cacavela, om de mare cultură, pentru a se preocupa de pregătirea intelectuală şi de educaţia lui Dimitrie. De la eruditul grec, tânărul prinţ primea lecţii de literatură şi filosofie, studiind, în acelaşi timp, limbile greacă şi latină, astfel încât învaţă să citească şi să scrie în aceste limbi. Constantin Cantemir verifica şi evalua pregătirea fiului său. Pentru aceasta domnitorul „*intra de trei şi patru ori în odaia de studii... şi seara îl punea pe Dimitrie să-i tălmăcească din scripturi*". *10* Ieremia Cacavela, care a fost dascăl la şcolile domneşti din Iaşi şi Bucureşti, era renumit şi prin numeroase traduceri realizate din limba latină în limba greacă şi din limba greacă în limba română. De asemenea, dascălul lui Dimitrie este şi autorul lucrării de logică „*Institutio logices ad mentem neotericorum philosophorum, păstrată în manuscris*". *11*

Astfel, tânărul Dimitrie a pătruns, încă din copilărie şi adolescenţă, în ţesătura profundă a gândirii europene. Era perioada în care cultura naţională se debarasa de cultura slavonă, care, după influenţa pozitivă exercitată în secolele XV-XVI asupra vieţii religioase în special, devenise un obstacol, care împiedica evoluţia sa firească. Ca urmare, se promovează pe scară largă tălmăcirea în limba română a textelor religioase, se dezvoltă istoriografia, iar

4 Grigore Ploeşteanu, *Românii în conştiinţa Europei*, vol. 2, *Receptarea operei şi a personalităţii lui Dimitrie*

Cantemir în Europa, Editura Veritas, 2007, p.14.

5 George Călinescu, *Istoria Literaturii Române, de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p.35.

6 Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* la lucrarea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.6.

7 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, pp.313 – 314.

8 *Ibidem*.

9 George Călinescu, *Ibidem*, p. 35.

1101 *Ibidem*.

11 Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* la lucrarea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p. 6.

actele cancelariilor se redactează în limba română. Pentru dezvoltarea culturii naţionale acţionează o pleiadă de cărturari remarcabili, cum sunt *„… mitropoliţii Varlaam, Dosoftei, cronicarii Ureche şi Miron Costin în Moldova, a mitropoliţilor Ştefan, Teodosie, Antim Ivireanu, sau luminatul boier Udrişte Năsturel în Muntenia”. 12* Este remarcabil faptul că limbile latină şi greacă au permis o bună conexiune cu valorile culturii şi ştiinţei apusene. Se constată o propensiune importantă către cultură, în special din partea boierilor, care-şi trimit copiii la studii în străinătate sau la colegiile deschise la Iaşi, Cotnari sau Galaţi.

În perioada constantinopoleană, Dimitrie Cantemir a studiat la Academia Patriarhiei Ortodoxe, manifestând un mare interes faţă de istoria, cultura şi civilizaţia orientale, cu deosebire faţă de cea turco-otomană, arabă şi persană. Concomitent, şi-a însuşit principalele limbi turcă, arabă şi persană, fapt ce i-a facilitat să aprofundeze şi să-şi însuşească principalele valori ale culturii orientale. „Foamea de carte”, precum şi marea sa uşurinţă de a învăţa rezultă şi din faptul că a învăţat fără încetare, timp de 22 de ani. În perioada constantinopoleană, a avut

convorbiri cu „oameni de tot felul de ranguri şi cuvintele lor s-au lipit de mintea mea ca ceara...”, mărturiseşte Dimitrie Cantemir în lucrarea*” Istoria Imperiului Otoman”. Aici a cunoscut numeroşi învăţaţi greci, turci şi occidentali, cu care a întreţinut relaţii prieteneşti. Printre aceştia amintim*: *„Iacomi, de la care luă elemente de filosofie”, iar de la „Melentie de Arta, vanhelmontian, ale cărui lecţii le urmase”. De asemenea, a mai luat lecţii de la astrologul turc Nefi-Oglu, de la matematicianul Saadi-Efendi, şi de la muzicienii Chemani-Ahmed şi Angeli.13*

În demersul de formare spirituală, în mediul elevat educogen grec, a studiat filosofia, logica, teologia, geografia, istoria, muzica, medicina, folclorul, desenul, arhitectura, precum şi principalele limbi occidentale şi orientale. A studiat la Academia Patriarhiei Ortodoxe cu cei mai renumiţi savanţi ai vremii. Aici, Cantemir a dobândit, pe de o parte înţelepciunea rafinată, diversitatea culturală şi profunzimea gândirii Orientului, iar, pe de altă parte, erudiţia, filosofia, logica şi cunoştinţele enciclopedice caracteristice Occidentului. Toate aceste acumulări de cunoştinţe temeinice din numeroase domenii de activitate, i-au permis să-şi formeze o cultură şi o pregătire ştiinţifică de tip enciclopedic şi, pe această bază, să elaboreze o operă de mare anvergură ştiinţifică pentru epoca în care a trăit, ce a constituit o punte a cunoaşterii între Occident şi Orient. Cantemir impresiona, în mod plăcut, prin ştiinţa sa de carte, manierele alese, conversaţiile savante purtate cu uşurinţă în multe limbi străine. Aici, a trăit printre literaţii turci cei mai importanţi, cât şi printre diplomaţii străini, oamenii de ştiinţă şi cultură greci şi occidentali. Frecventează, în capitala Sublimei Porţi, cercurile înaltului cler ortodox, precum şi cele ale oamenilor de ştiinţă de cea mai aleasă cultură, stabilind legături de colaborare cu diplomaţi şi oameni de ştiinţă occidentali.

*Având un ritm intens şi accelerat de viaţă intelectuală, a rea*lizat *aprofundarea culturii orientale prin studierea unui vast material documentar în bibliotecile şi*

arhivele otomane în care studiază felurite cronici şi manuscrise turceşti, orientale şi bizantine. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat ca primul nostru orientalist de valoare europeană, fiind preţuit de savanţii occidentali, care doreau să cunoască specificul acestei „părţi de lume". Această „acumulare de carte" şi învăţătură de factură enciclopedică, realizată pe „structura de rezistenţă" a spiritualităţii şi înţelepciunii româneşti, nu a reprezentat doar o meditaţiune contemplativă, ci i-a permis să desluşească tainele culturii orientale şi europene, dar şi să devină un mare creator de cultură şi un mare om de ştiinţă al vremii sale. Studiul aprofundat, ştiinţa sa rară de carte, calităţile sale de excepţie i-au permis să realizeze o osmoză între opera sa şi cultura şi ştiinţa europene.

Dimitrie Cantemir era un gânditor existenţial şi organic, care a promovat o cultură de tip apolinic şi faustic, socotind cunoaşterea fără limite, iar omul, potrivit forţei divine, poate

12 Constantin Măciucă, *Ibidem, p. 7.*

13 George Călinescu, *Ibidem.*

schimba lumea, în mod armonios. Astfel, el a trăit ideile. Aşa cum aprecia Emil Cioran, *„O idee care nu este trăită, care nu ţâşneşte din tine, nu valorează nimic". 14*

Dimitrie Cantemir a cunoscut, în profunzime, cultura musulmană, realităţile sociale şi militare ale „lumii orientale" învăţând, pe lângă limbile occidentale, şi pe cele mai importante limbi orientale (turca, persana şi arabă), adăugând, la educaţia sa ştiinţifică amplă, şi cunoştinţe de logică, medicină, ştiinţele naturii, astronomie şi de muzică. Solid informat în variate domenii, politolog, istoric, filosof şi diplomat înnăscut, prinţul moldav a câştigat încrederea sultanului Ahmed al III-lea, de la care a obţinut favoarea de a consulta documentele istoriei imperiale, pe care le-a utilizat în realizarea celebrei opere „Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane", rămasă, şi astăzi, o lucrare de referinţă în bibliografia de specialitate.

În 1697, Cantemir a participat la lupta de la Zenta,

pe Tisa, luptă în care Eugeniu de Savoia a zdrobit pe turci. Atunci, văzând tacticile de luptă, dotarea armatei, moralul trupelor şi alte aspecte specifice confruntării militare, a ajuns la concluzia că Imperiul Otoman a intrat în etapa sa de involuţie, de decădere, „decrementa”, aşa cum a numit-o principele moldav.

La categorisirea lui Cantemir de a fi un preiluminist, prin realizarea unei sinteze a culturii naţionale, operele sale reprezintă ranforturi ale conexiunii acesteia la cultura europeană şi universală. Este semnificativ rolul pe care Cantemir îl atribuia ştiinţei în formarea personalităţii umane, considerând-o ca fiind „lumina minţii”, iar neştiinţa lucrurilor este apreciată ca fiind *„întunericul neamului românesc. Că precum ştiinţa lucrurilor este lumina minţii, aşa neştiinţa lor este întunecarea acesteia”. 15*

Ştiinţa, cunoaşterea ştiinţifică reprezintă „lumina soarelui” pentru mintea adulmecătoare a oamenilor. Cantemir se pronunţă, în mod ferm, pentru promovarea adevărului pentru care, prinţul savant ar opri razele luminii de pe faţa pământului, decât ar *„acoperi adevărul cu minciuna”*. În viziunea cantemiriană, ştiinţa înţelepciunii nu *„locuieşte în scaune trufaşe şi înalte, ci în capetele plecate şi învăţate”. 16* Învăţătura reprezintă o condiţie şi un îndreptar pentru formarea personalităţii umane, care *„îndreptează tinereţile”*, dar şi ştiinţa mult creşte înţelepciunea pe măsura înaintării în vârstă. Aceasta cu atât mai mult cu cât, afirmă Cantemir, *„… moldovenii nu numai că nu sunt iubitori de învăţătură, ci chiar le e urâtă aproape la toţi”. 17* Evident, este o afirmaţie surprinzătoare, care, în anumite limite, pare neverosimilă, dar este destul de aproape de adevăr.

Anul 1698 marchează apariţia şi tipărirea, la Iaşi, a primei scrieri a lui Dimitrie Cantemir – *„Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul”*-apărută, în 1698, în limbile română şi greacă. Această primă lucrare este un semnal prevestitor pentru opera filosofică şi ştiinţifică ce avea să fie creată de principele filosof. Este lucrarea care pune întrebări ce

vizau adevăruri considerate, multă vreme, inexorabile. Totodată, încearcă să găsească răspunsuri la alte întrebări, ce au o problematică specifică lumii răsăritene şi creştinismului ortodox, dar şi unei serii de dileme ştiinţifice occidentale. Disputa dintre înţelept şi Lume, şi cea dintre Suflet şi Trup, reprezintă polarizări şi dualităţi meditative, care deschide orizonturi meditative şi axiologice, ce îndeamnă la o profundă înţelegere a raporturilor lumii materiale cu cea spirituală. *Verba docent, exempla trahunt* (vorbele te învaţă, exemplele te călăuzesc) este principiul după care savantul român s-a călăuzit în activitatea sa ştiinţifică, precum şi în cea socio-politică şi militară. Interesul pentru această problematică este demonstrat şi de numărul de copii şi de exemplare tipărite. Conţinutul acestei opere a lui Cantemir „*... exprima o stare de spirit generală în spaţiul ortodox o mărturiseşte concludent, numărul copiilor şi exemplarelor tipărite în circulaţie. În intervalul 1703 – 1797 sunt cunoscute trei copii manuscrise în Moldova, două în Ţara Românească, cinci* u Vezi Ion Vartic, *Cioran naiv şi sentimental*, Colecţia PLURAL M, Editura POLIROM, Bucureşti, 2011, p. 8.

15 Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.205.

16 *Ibidem*, p.206.

17 *Ibidem*.

În Transilvania”.*18* Semnificaţia operei cantemiriene de „tinereţe” este relevată şi de faptul că ea a avut un mare ecou şi în mediile religioase din Siria şi Liban, fiind tradusă în limba arabă. În mişcarea de idei a timpului, lucrarea a semnificat o contribuţie românească importantă la întregirea preiluminismului şi iluminismului european, care îşi avea leagănul în Ţările de Jos. Rolul raţiunii de înlăturare a neştiinţei şi în realizarea fericirii, evidenţierea încrederii în puterile cunoaşterii omeneşti, au făcut din ideile lui Cantemir argumente necesare şi suficiente pentru plasarea sa în cadrul iluminismului timpuriu. Cărturar umanist, deschis către lume şi progres, Dimitrie

Cantemir a prefigurat iluminismul şi, nu întâmplător, Şcoala Ardeleană şi-l va lua ca model şi inspiraţie. Reprezentativă, în acest sens, este lucrarea *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*". Aceasta, scrisă în româneşte şi greceşte (Cantemir i-o trimisese călugărului Ieremia Cacavela pentru traducerea în greacă şi pentru publicare), este prima lucrare de factură filosofică, etică şi religioasă, prezentată în formă literară, concepută ca un dialog între înţelept şi Lume. Cantemir subliniază superioritatea vieţii spirituale asupra celei biologice, prozaică şi robită poftelor de tot felul. Este una dintre operele mari ale gândirii româneşti şi ale cugetării europene, în general. Urmare a geniului autorului său, în lucrare se întrepătrund ideile raţionalismului cu cele ale gândirii antice şi medievale, situaţie ce determină reprezentativitatea lucrării într-o epocă în care gândirea înaintată separă religiosul de laic, deşi etica religioasă este conciliantă cu cea raţională, stoică.

Divanul este, aşa cum apreciază reputaţii istorici cantemirologi P.P. Panaitescu şi Dan Bădărău, relevantă, folosind ca argumente pentru apartenenţa autorului său la curentul umanist european, aspecte cum sunt: admiraţia lui Cantemir pentru cultura greco-latină; demonstrarea, ştiinţific argumentată, a latinităţii poporului român, a originii sale nobile; dorinţa sa de libertate socială şi naţională; năzuinţa de a trăi unit în spaţiul istoric românesc; afirmarea demnităţii umane; ideea servirii patriei, elogiul culturii etc. De asemenea, *„Cantemir propune o serie de virtuţi laice specifice poziţiei pe care o ocupă oamenii în aceste domenii. El recomandă celor săraci răbdarea şi speranţa, iar celor bogaţi hărnicia, lipsa lăcomiei şi caritatea. Implicit, dar şi explicit, el critică lenea, actele de uzurpare şi fratricid din rândurile boierimii, ca şi politica de împilare a celor săraci*". *19*

Istoria Ieroglifică, constituie una din primele sale scrieri istorice, prin care se evidenţiază marele talent literar al lui Cantemir. Lucrarea, scrisă în perioada 1704 –

1705, are douăsprezece părţi, cu o „scară a numerelor dezvăluitoare, precum una a numerelor streine tâlcuitoare”. Este o operă de o autentică originalitate şi de o fantezie remarcabilă, cu numeroase alegorii, animale fabuloase, anecdote, cugetări, proverbe. Sunt relatate, într-un limbaj alegoric şi metaforic, disputele dintre familia Cantemir şi familia Brâncoveanu pentru obţinerea scaunului domnesc al Moldovei, într-o perioadă de 17 ani, respectiv, de la înscăunarea lui Constantin Brâncoveanu, în anul 1688, şi până în 1705, anul împăcării lui Dimitrie Cantemir cu domnul muntean. [3]

Caracterul „*cifrat*” al lucrării se explică prin aceea că erau vizate personalităţi politice marcante ale Porţii sau din Moldova şi Ţara Românească. Unele „chei” necesare descifrării textului au fost date de autor la „scară”, dar pentru unele evenimente şi figuri politice nu se face nicio menţiune. Evident, prin această „omisiune”, Dimitrie Cantemir căuta să evite „decriptarea” dregătorilor turci, deoarece acest lucru i-ar fi atras o atitudine ostilă din partea înaltei Porţi.

Imediat după încheierea campaniei militare antiotomane, şi urmare a eşecului în lupta de la Stănileşti din iulie 1711, Dimitrie Cantemir, împreună cu familia şi însoţit de 4.000 de moldoveni, se refugiază în Rusia, unde a jucat un rol important în această ţară, în calitate de

18 Pompiliu Teodor, *Interferenţe iluministe europene*, Editura Dacia, p5/34, www.*bjmures.ro*/…/*Teodor Pompiliu*, *Interferenteiluministeeuropene*…” accesată la 10.02.2016.

19 A se vedea prof. univ. dr. Ioan Roşca, *Divanul lui Dimitrie Cantemir-operă umanist-renascentistă*, în volumul *Dimitrie Cantemir*, *prinţ între filosofi şi filosof între prinţi*, comunicări prezentate la conferinţa internaţională „*Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenţei civilizaţiilor*”, 21 – 22 octombrie 2010, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, p. 53.

consilier al lui Petru cel Mare, fiind un cunoscător direct nu numai livresc al culturii şi istoriei popoarelor

musulmane. Expertiza lui în acest domeniu era deosebit de utilă pentru stabilirea strategiei pe care ţarul avea s-o urmeze în relaţiile cu aceste popoare, evident, urmărind extinderi teritoriale şi înglobarea acestor state în Imperiul acvilonic. Documentele elaborate de Cantemir – memorii, rapoarte, scrisori –, precum şi soluţiile propuse, dovedesc o temeinică cunoaştere a realităţii, confirmându-i, astfel, rolul de sfetnic personal al lui Petru cel Mare şi de factor important în promovarea reformelor în viaţa politică şi culturală a Rusiei.

Scrierea, între anii 1714 – 1716, în limba latină, a lucrării *„Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae”* (*Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane* sau *Istoria Imperiului Otoman*, cum este, cel mai frecvent, cunoscută în lumea ştiinţifică), prezenta un mare interes pentru Petru cel Mare şi pentru specialiştii săi ruşi şi străini, deoarece le permitea cunoaşterea specificului social, economic şi militar al turcilor. În lucrare, este analizată perioada de patru secole, ce trecuse de la fondarea Imperiului Otoman de către sultanul Osman, în anul 1300, şi până la începutul secolului al XVIII-lea, respectiv, până la campania militară antiotomană din anul 1711. De asemenea, pe baza analizei pertinente făcută Imperiului Otoman, care intrase în perioada sa de descreştere, lucrarea putea să fie nu numai un îndreptar, dar şi un factor menit să amplifice politica antiotomană a lui Petru cel Mare, să-i întărească speranţele într-o eventuală victorie asupra adversarilor săi, care ar fi dus şi la eliberarea Moldovei de supunerea faţă de Înalta Poartă. Imperiul Otoman – sesizase Dimitrie Cantemir – intrase, la sfârşitul secolului al XVII-lea, într-un declin evident, fiind considerat un construct istoric expirat, artificial, care nu mai avea resursele şi flexibilitatea necesare reînnoirii, decadenţa sa fiind un proces natural ireversibil desfăşurat după legile proprii. Nicolae Iorga aprecia că Istoria Imperiului Otoman *„este cea* dintâi *istorie filosofică a unei Împărăţii”*.*20* Această lucrare prezintă, în mod corect şi aprofundat, moravurile orientale, religia, istoria şi regulile

de viaţă specifice diferitelor popoare, cultura, precum şi elementele definitorii ale muzicii, arhitecturii, picturii, literaturii etc. Lumea occidentală (cercurile diplomatice, politice, filosofice, culturale), inclusiv casele regale ale principalelor puteri ale vremii, au manifestat un interes major faţă de spaţiul politic oriental şi faţă de cunoaşterea celui românesc. În acest cadru, spaţiul otoman a fost cel care a prezentat o mare atracţie, deoarece Imperiul Otoman era un competitor geopolitic, atât pentru Prusia, Austria, Olanda, Anglia, Veneţia etc., cât şi pentru Rusia şi Polonia.

Astfel, una dintre lucrările cele mai diseminate în spaţiul cultural european a fost „Istoria Creşterii şi Descreşterii Curţii Otomane", care s-a manifestat „*... prin preluarea adeseori consistentă, chiar până la plagiere (a se vedea cazul francezului Jean Luis Carra) a unor informaţii de istorie politică sau de istorie culturală, din opera învăţatului principe.21*

Alte lucrări ale lui Dimitrie Cantemir, care înfăţişează Orientul musulman sunt: *Sistemul religiei mahomedane*, *De muro Caucaseo*, *Tratatul de muzică* (*Tarifu ilmi musiki ăla veghi makus*), *Sistemul sau starea religiei mahomedane*.

Evoluţia lumii, a imperiilor este tratată, în mod original, în *lucrarea Monarhiarum physica examinatio* (*Interpretarea naturală a monarhiilor*) *care* este un opuscul, *ce* a fost scris, pe când se afla în Rusia, în anul 1714. Studiul este relevant pentru geopolitica vremii, dar şi pentru istoria relaţiilor internaţionale ale perioadei respective. Relevă, în analiza pertinentă pe care o face, profilul său intelectual şi cultural enciclopedic, precum şi preocupările social-politice ale acestuia. Cantemir face o analiză corectă, ciclică, a patru monarhii corespunzând punctelor cardinale, care, de-a lungul epocilor istorice, au evoluat „în spirală", fiecare dintre ele având o perioadă de creştere, de stagnare, descreştere şi dispariţie. „*De aceea filosofii naturalişti enumeră aceste monarhii din lumea întreagă, care cuprind toate popoarele din toate*

monarhiile, nu după numărul stăpânitorilor autocraţi, ci după cele patru puncte cardinale

20 Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române*, Bucureşti 1929, pp. 102 – 103.

21 Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*.

ale lumii. Şi anume, cea din răsărit, cea din miazăzi, cea din apus şi cea din miazănoapte". *22* Ultima monarhie, nefiind la „vârsta neputinţei", ci, dimpotrivă, a prins să-şi arate forţa asupra neamurilor din miazănoapte. Este vorba de monarhia cea „acvilonică", monarhia rusă, numită şi monarhia de miazănoapte sau imperiul „vântului artic", cum i se mai spune acvilonului, care era în perioada de creştere şi începuse să-şi arate „monarhatul său". *„Aceasta, potrivit cu ordinea care, niciodată, nu poate fi călcată, chiar de natura însăşi... trebuia să se lăţească şi să se întindă..." 23* Dintre toate monarhiile cunoscute în istorie, monarhia de miazănoapte este „urmaşă veritabilă şi legitimă" a Imperiului Roman şi a continuatorului acestuia – Sfântul Imperiu Romano-German. Cantemir spera să reizbucnească conflictul ruso-turc, în urma căruia Moldova urma să fie eliberată, iar el să devină domnul său ereditar. Era încrezător în progresul rapid al Rusiei, deşi Imperiul Otoman a întârziat, întrucâtva, procesul de mărire a „monarhiei de miazănoapte". Monarhia rusă beneficia de preziceri (Daniil, cap.7), potrivit cărora, cea din urmă monarhie acvilonică, *„... peste tot ea va fi biruitoare peste toată lumea nordică*". *24* „Acvilonul" are o întindere vastă, cuprinzând în graniţele sale, nenumărate popoare, care locuiesc acest ţinut. Cu toate acestea, *„Dar nouă ni se lămureşte prin însăşi călăuzirea luminii dumnezeieşti, care sălăşluieşte înăuntrul nostru, că, în chip natural, tot ce are un început trebuie să aibă până la urmă şi un sfârşit. Şi după această axiomă infailibilă, toate câte se numesc şi sunt particulare apar şi pier. Se schimbă şi se transformă, se nasc şi mor, sau oricum am spune. Au până la urmă un sfârşit al existenţei lor, lăsând la o parte conservarea prin graţia divină. Că, în acest sfârşit, din descompunerea uneia urmează naşterea alteia, aceasta ne*

învaţă şi raţiunea şi experienţa”. *25* Aceasta este o lege naturală, care nu poate fi influenţată de om, care nici măcar nu o poate pune la îndoială: „*Care om cu mintea întreagă va tăgădui că şi monarhiile înseşi trebuie socotite printre aceste lucruri particulare*?” *26* Este relevant faptul că, în ciclul lor de dezvoltare, „*... monarhiile parcurg un fel de cerc natural, şi cu neputinţă de schimbat, întrucât şi în ele se păstrează ordinea necesară a trecutului, a prezentului şi a viitorului, ca şi în celelalte. Dumnezeu şi natura nu cunosc şi nu fac nimic în van, adică fără ordine*”. *27* Este cea mai avansată concepţie a epocii privitoare la evoluţia monarhiilor, prin care se înfăptuieşte „*ordinea neîntreruptă a naturii după lege proprie a naturii... Altfel, şi natura ar lucra zadarnic şi chipul dumnezeiesc în zadar ar împrumuta acea lumină nemuritoare dacă ea n-ar putea să lumineze şi să desluşească nimic în întunericul neştiinţei*”. *28* Dar călăuzirea luminii dumnezeieşti, care se află înăuntrul oamenilor în general, dar şi în sinele lui Cantemir, arată, în mod clar, că „*în chip natural tot ce are un început trebuie să aibă, până la urmă, şi un sfârşit*”. *29*

Marele cărturar considera această concepţie ca fiind o „axiomă infailibilă” tot ce există în natură şi societate, toate câte se numesc apar, se schimbă, se transformă, pier, în câteva cuvinte, se nasc şi mor, având un sfârşit al existenţei lor, conservându-se prin graţia divină. După ce înfăţişează „cercul evolutiv” al monarhiilor de răsărit, miazăzi, miazănoapte şi de apus, Dimitrie Cantemir afirmă că „*Dumnezeu a sădit această monarhie* (evident, cea de miazănoapte *n.a.*) *...prin unul dintre principi, înzestrat cu toate virtuţile şi pe care poate că ni l-au şi adus timpurile*”. *30* Principele din această parte de miazănoapte este foarte „*... înţelept şi foarte aprig la războaie, pe care nu-l întrece nimeni dintre monarhi în cultură şi pietate*. „*31* În mod evident, deşi nu rosteşte niciun nume, este un elogiu adus ţarului Petru I, al cărui sfetnic

22 Dimitrie Cantemir, *Interpretarea naturală a monarhiilor*, în volumul „*Descrierea Moldovei*”, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, p. 6*4.23 Ibidem*, p. 6*5.24*

Ibidem, p. 64.25 *Ibidem*. *26 Ibidem*. *27 Ibidem*, p.6*4.28 Ibidem*, p.6*5.29 Ibidem*. 30 *Ibidem*, p.6*8.31 Ibidem*.

de bază era. Monarhia de miazănoapte are, în viziune cantemiriană, un viitor grandios, deoarece se potriveşte cel mai mult cu „*... bunătăţile pe care le-a cântat psalmistul dumnezeiesc cu multe veacuri înainte. Îndurarea şi pacea se vor întâlni, pacea şi dreptatea se vor îmbrăţişa, adevărul va răsări din pământ şi dreptatea va priveghea din cer*”. *32* Astfel, Imperiul Ţarist va cunoaşte măreţia deoarece „*Şi va fi o singură turmă şi un singur* păstor” 33, aşa cum se specifică în Biblie, Ioan, cap. 10, vers. 16. Evident, păstorul nu putea fi altul decât Petru I, iar „turma” va fi, datorită expansiunilor teritoriale ce aveau să urmeze, în continuă creştere.

În concluzie, se poate afirma că ideile valoroase, care înfăţişează legile ce guvernează viaţa socială, exprimate lapidar în „Istoria ieroglifică”, sunt dezvoltate în studiul” *Interpretarea naturală a monarhiilor*”. Este de reţinut aserţiunea potrivit căreia „*Nu va fi însă, poate, nimeni care să se îndoiască de faptul că, din începuturi... se deduce ceea ce va urma şi că unui intelect bine cultivat şi pătrunzător i se poate învedera şi desluşi de la sine ceea ce înfăptuieşte ordinea neîntreruptă a naturii după legea proprie naturii*”. 34 Aceasta arată, în mod convingător, concepţia cantemiriană privind cognoscibilitatea legilor după care sunt guvernate natura şi societatea. Toate acestea denotă genialitatea enciclopedistului moldav, care va străluci în panteonul cultural şi ştiinţific al umanităţii.

O altă operă, care a stârnit un mare interes şi a contribuit la realizarea unei „punţi a cunoaşterii între Orient şi Occident”, a fost „*Descriptio antiqui et hodierni status Moldavie*” (*Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*), scrisă, la cererea Academiei Regale Prusace din Berlin, în limba latină, în perioada 1714 – 1716, când trăia în Rusia. De regulă, titlul lucrării este „contractat”, fiind cunoscută sub numele de *Descrierea Moldovei*. Referitor la speranţa de viaţă a moldovenilor, Cantemir face o pertinentă analiză socio-demografică,

prezentând factorii favorizanţi, dar şi pe cei ce conduc la micşorarea duratei vieţii. Comparativ cu ţările de temperatură caldă, *„... nu se preacunosc molime în Moldova. Din când în când, arareori izbucnesc ciuma şi frigurile rele"*. Ciuma, subliniază autorul, nu este o boală specifică teritoriului românesc, ei*"... s-a băgat de seamă că ea pătrunde pe aceste meleaguri din ţara leşască, unde este mult mai iute, alteori din Egipt ori Ţarigrad, adusă de corăbiile care aruncă ancora la Galaţi. „35*

Principala cauză de care mor cei mai mulţi oameni sunt *„frigurile rele"*, care sunt *„foarte aprige, aproape ca ciuma" 36*, deoarece foarte puţini oameni îşi redobândesc sănătatea. Cu referire la durata vieţii, Cantemir spune că *„Rareori găseşti pe cineva de şaptezeci de ani şi aproape de loc de optzeci de ani"*. În schimb, locuitorii sunt *„... sănătoşi în cea mai mare parte a vieţii şi puţinătatea acesteia le este răsplătită de lipsa bolilor (care ne răpesc în bună parte fericirea vieţii), iar timpul pe care îl au de trăit, îl petrec în bună putere"*. Este remarcabilă aserţiunea lui Cantemir potrivit căreia viaţa îmbelşugată, şi neechilibrată, nu este un factor demografic favorizant, ci, dimpotrivă, diminuator al duratei vieţii: *„S-a băgat de seamă că ţăranii ajung la o vârstă mai înaintată decât boierii sau decât cei ce trăiesc în desfătare şi în viaţă uşoară"*. *37*

Descrie relieful, râurile, împărţirea administrativ-teritorială, bogăţiile solului şi subsolului. Partea de apus a Moldovei la hotarul dintre Ardeal şi Valahia, este străjuită de munţi foarte înalţi, de aceea*"...a şi fost numită de către romani Dacia muntoasă" 38*. Cea mai mare parte a teritoriului moldav este acoperită cu *„... copaci şi alţi pomi cu roade, care cresc peste tot de la sine şi care, în alte ţări, trebuie sădiţi de mâna omului; printre înălţimi curg pâraiele cele mai limpezi... cu un murmur plăcut. Aceste locuri par nişte grădini dintre cele mai frumoase*;

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*. 3345 *Ibidem*.

35 Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum,

Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, pp. 73 – 74.

36 *Ibidem*.

37 *Ibidem*. p. 70.

38 *Ibidem*. p. 94.

câmpiile dau din belşug roade, pe care aerul răcoros de munte nu le lasă să crească în partea muntoasă". Pe lângă pitorescul deosebit, munţii Moldovei ascund o mare bogăţie de minerale, care, de multe ori, nu sunt exploatate datorită „*... cunoscutei lăcomii a turcilor şi teama ca nu cumva, săpând după bogăţii să-şi piardă odată cu ţara şi truda şi roadele ei*". *39* La fel ca în descrierea făcută Valahiei de Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir arată că râurile moldave lasă"... pe *locurile unde şi-au revărsat apele, nisip în care se găsesc numeroase grăunţe din aurul cel mai curat. Ţiganii îl adună, îl curăţă şi scot atâta aur, încât pot aduce domniei, în loc de tribut, 1600 drahme pe an*". *40* Continuând descrierea bogăţiilor Moldovei, Cantemir arată că, în ţinutul Hotinului, se găsesc „*bulgări de fier, făcuţi de la natură*", pe lângă Trotuş se găsesc „*saline foarte bogate, numite în ţară ocne... dacă sapi în pământ până la unul doi coţi adâncime, găseşti sarea cea mai curată şi limpede ca porfirul sau cristalul, fără să fie amestecată cu cea mai mică părticică de pământ. Ocnele acestea sunt nesecate, cu toate că, în ele, lucrează, zi de zi, sute de oameni*". *41*

Ocnele de sare se găsesc şi în multe alte locuri, dar, un lucru ce atestă gândirea economică, „*... voievozii n-au îngăduit ca ele să fie deschise, ca nu cumva, din pricina belşugului, să scadă preţul sării şi fiindcă acelea în care se lucrează astăzi îndestulează nevoile şi chiar prisosesc*". *42* O altă bogăţie, silistra, se găseşte „*peste tot*", iar, din izvoare, „*ţâşneşte păcură amestecată cu apă, pe care ţăranii noştri au obiceiul de o folosesc la unsul osiilor de la căruţe*". *43* Descrierea continuă cu prezentarea câmpiilor ţării, care „*... dau hrană tuturor a, minunând pe oricine*". Cultivarea cerealelor este preocuparea de bază a ţăranilor, rodul fiind deosebit, „*... grâul dă locuitorilor de douăzeci şi*

patru de ori sămânţa semănată, secara de treizeci de ori, orzul de şaizeci de ori, mielul dă de trei sute de ori, lucru de necrezut pentru cel ce nu vede cu ochii lui". *44* Moldova beneficiază de *„păduri întregi de pomi cu roadă… Prinosul de poame este atât de mare, încât leşii, când năvăleau pe vremuri în*

Moldova, socoteau că nu e nevoie să-şi aducă merinde, fiindcă poamele, de care ţara are din belşug, îndestulau toată oastea…" 45 De asemenea, face referiri asupra vinurilor moldoveneşti (Huşi, Odobeşti, Cotnari, Nicoreşti etc.), afirmând, însă, că vinul de Cotnari *„este mai ales şi mai bun decât alte vinuri evropeneşti şi chiar decât vinul de* Tokay". Vinul este cumpărat de negustori ruşi, unguri, leşi, cazaci, ardeleni. Podgoriile Basarabiei au fost părăginite de turci, de când aceştia o stăpânesc.

O altă bogăţie evidenţiată, o reprezintă pădurile al căror lemn este râvnit de vecini şi căutat de constructorii de corăbii, care *„laudă stejarul moldovenesc ca fiind cel mai bun pentru năvi şi cel tare împotriva cariilor*". *47* Cantemir elogiază caii moldoveneşti, care sunt foarte puternici şi *„răbdătoriu la muncă*". Caii sunt căutaţi nu numai de leşi şi unguri, ci şi de către turci, care au o zicală răspândită: *„Un tânăr persan şi un cal moldovenesc sunt mai de laudă decât oricare alţii*". *48* Pe lângă caii domestici, se găsesc, de asemenea, *„mari herghelii de cai sălbatici… pe aceştia îi cumpără, în special, sciţii (tătarii, n.n.) şi îi cresc pentru ospeţe sau pentru trebuinţele casei*". *49* Din fauna specifică teritoriului ţării, aminteşte: râşii, jderii, cocoşii sălbatici etc. Elogiază, în metafore splendide, albinăritul şi albinele, de pe urma cărora locuitorii trag mari foloase: mierea, ceara, propolisul.

Referitor la problema veniturilor ţării, pe care *„domnul le poate folosi cum îi place pentru cheltuielile lui şi pentru cele ale curţii sale. Însă veniturile ţării nu sunt hotărâte după*

39 Ibidem, pp. 96 – 97.

40 Ibidem. p. 70.

41 Ibidem. p. 70.

42 Ibidem. p. 7*0.4434 Ibidem*. p. 70.
44 Ibidem. p. 98.
45 Ibidem. p. 9*8.4467 Ibidem*. p. 100.
47 Ibidem. p. 104.
48 Ibidem. p. 104.
49 Ibidem. p. 104.

puterile supuşilor, ci după măsura lăcomiei turcilor. Căci orice ar cere aceştia nu se poate să nu li se dea…" 50. Este important să subliniem precizarea lui Cantemir, potrivit căreia purtarea de grijă pentru veniturile ţării o au în seamă cei şapte boieri de frunte, numiţi, îndeobşte, boieri de sfat. Tributul şi peşcheşurile ce se atribuiau turcilor, însemnau o răscumpărare a suferinţelor, deoarece, „*urmând pilda senatului veneţian, atât de vestit pentru înţelepciunea lui în treburile politiceşti, mai bucuroşi au voit să-şi îndurereze punga* decât *ţara şi supuşii*". *51* Lăcomia sultanului rezultă şi din faptul că, de-a lungul anilor, tributul (haraciul) plătit, anual, de Moldova, a crescut în mod semnificativ. În afară de acesta, ţara trebuia să „*plătească, la Bairam sau Paştele turcilor*", drept peşcheş sau dar sultanului şi altor demnitari turci sume importante de bani. În caz de război, de asemenea, exista obligaţia să se pună la dispoziţia armatelor otomane mari cantităţi de hrană şi furaje (zharea, n.n.), precum şi un mare număr de cai. Funcţiona regula „cumpărării domniei", deoarece la numirea unui nou domn, trebuiau plătite mari sume de bani către sultan şi mulţi alţi dregători, care, de fapt, dublau sau triplau tributul. Sumele nu erau fixe, ci depindeau de lăcomia vizirului şi „darea de mână" a viitorului domn. „*Când se aşază domnul nu se plăteşte totdeauna aceiaşi sumă de bani, ci se potriveşte după lăcomia de bani a vizirului cel mare şi după ambiţia celui ce năzuieşte la domnie… Asemenea şi înnoirea sau întărirea domniei se face cu cheltuială*". *52*

Aceste dări erau de numite „mucărer mic" – la numirea domnului – şi „mucărer mare" – la înnoirea „*firmanului de domnie după trei ani*" *53*. În afară de aceste dări împovărătoare, exista şi obligaţia de a răsplăti pe

trimişii sultanului, ajunşi la curtea domnească. Ca urmare a acestor reguli şi obligaţii, sultanul, marele vizir şi alţi dregători turci erau interesaţi în schimbarea cât mai frecventă a domnitorilor, deoarece peşcheşurile ce se primeau erau mai frecvente şi, de multe ori, mai consistente. De aceea, cutuma de trei ani în ceea ce priveşte durata unei domnii, nu era respectată, fiind numeroase situaţiile în care, în special în Moldova, domnitorii erau schimbaţi şi după câteva luni de domnie.

Dimitrie Cantemir, ca urmare a studierii unor documente părtinitoare, prezintă, în lucrarea sa, şi unele date eronate: nimicirea de către Traian a ţării dacilor; identifică pe geto-daci cu sciţii, care au stăpânit, la început, Moldova.

Argumentele şi dovezile sale privind romanitatea poporului român sunt numeroase şi de netăgăduit: *„Vrem să facem acelora care mai au vreo îndoială* (privind originea poporului român, n.n.) *o singură dovadă şi anume că limba moldovenească, ce se potriveşte mai mult decât orice altă limbă cu cea romană, ne duce prea lămurit la strămoşii neamului nostru, fără ca cineva să mai poată tăgădui în vreun chip". 54* Prezentarea structurii demografice pe „stări sociale" şi cea pe criterii de naţionalitate o face, fără date statistice amănunţite, care, la acea vreme, existau, doar, în mică măsură.

Un alt capitol important al lucrării îl reprezintă prezentarea năravurilor moldovenilor, care este făcută cu mult realism, arătând că dragostea *„ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut şi să înfăţişăm pe locuitorii ţării din care ne tragem, iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeaşi măsură, să lăudăm ceea ce ar fi după dreptate, de osândit"*. *55* Spunerea adevărului, în opinia cantemiriană, este mai folositoare, *„... decât dacă i-am înşela cu linguşiri blajine şi dezvinovăţiri dibace, încât să creadă că, în asemenea lucruri, ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzându-le, le osândeşte"*. *56* Poporul are credinţa cea adevărată şi

este foarte ospitalier. Cusururile lui sunt aidoma celorlalte popoare, totuşi *„năravurile bune*

5501 Ibidem. p. 180.

51 Ibidem. p. 180.

52 Ibidem. p. 19*0.5534 Ibidem*. p. 190.

54 Ibidem. p. 191.

55 Ibidem. pp. 203 – 204.

56 Ibidem. pp. 203 – 204.

sunt rare la ei, întrucât sunt lipsiţi de o adevărată creştere bună... trufia şi semeţia sunt mama şi sora lor. *„57*

Laudă vitejia ostaşilor moldoveni. Împărăţia atât de mare şi înfricoşată a turcilor, datorită vitejiei moldovenilor, *„care au umblat de atâtea ori să lepede jugul pe care l-a primit de bunăvoie, dar şi-a păstrat întreagă şi nevătămată rânduiala sa politicească şi bisericească"*. *58* Moldovenii acelei perioade nu erau iubitori de învăţătură şi *„... atunci când vor să laude învăţătura cuiva, zic că a înnebunit de prea multă învăţătură... pentru omul de rând este de ajuns dacă ştie să citească şi să scrie, să-şi scrie numele..." 59* Cantemir descrie admirabil frumuseţea moldovencelor: *„Jupânesele boierilor au, ce-i drept, o înfăţişare plăcută, dar cu frumuseţea stau mult în urma nevestelor oamenilor de rând. Căci acestea au chipul frumos, însă sunt în cea mai mare parte desfrânate"*. *57*

Alte probleme: o prezentare a evoluţiei cârmuirii ţării, de-a lungul secolelor; modalităţile de alegere a domnilor, precum şi o cronologie a domniilor moldoveneşti; scoaterea din scaun a domnilor; rolul boierilor şi stările lor; oastea moldovenească; obiceiurile existente la curtea domnească; modul de organizare şi desfăşurare a vânătorilor domneşti; ceremonialul înmormântării domnitorilor; legile moldoveneşti; divanul de judecată al domnului şi al boierilor; veniturile ţării; tributurile şi peşcheşurile pe care Moldova le plăteşte Porţii; boierimea moldovenească; ceilalţi locuitori ai Moldovei; năravurile moldovenilor; obiceiurile de la logodnă şi de la nuntă; obiceiurile de îngropăciune la moldoveni; despre religia

moldovenilor şi tagma bisericească; despre mănăstirile din Moldova; despre graiul moldovenesc; despre literele moldovenilor etc.

Dimitrie Cantemir, în *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor şi în Descriptio Moldaviae, a abordat şi* problematica definirii *identităţii româneşti*, care „comportă un *aspect pozitiv* (percepţia autoidentificării şi a continuităţii în timp şi spaţiu), şi un *aspect raţional şi colectiv* (percepţia faptului că alţii recunosc propria sa identificare şi continuitate)” 60

Pentru a înfăţişa identitatea românească, Dimitrie Cantemir foloseşte argumente diverse de ordin istoric, lingvistic, etnografic, cum sunt: originea romanică a poporului român şi originea latină a limbii române; unitatea de origine, limbă şi cultură a românilor din cele trei state româneşti; continuitatea vieţuirii românilor în teritoriul Daciei; religia creştin-ortodoxă a poporului român; năzuinţa românilor de a trăi, uniţi, într-un singur stat. Evident, nu toate aceste argumente sunt originale, deoarece cele mai multe dintre ele au fost, anterior, prezentate de către cronicari. *„Valahii şi ardelenii au acelaşi grai ca moldovenii, dar rostirea lor este ceva mai aspră”. 61* Cantemir arată că *„înainte de soborul bisericesc de la Florenţa, moldovenii foloseau litere latineşti, după pilda celorlalte neamuri al căror grai se trage din cel roman”. 62* La acest sinod, mitropolitul moldovean a trecut de partea papistaşilor (catolicilor n.n.). Pentru a *„stârpi aluatul papistaşilor din biserica moldovenească şi să taie celor tineri prilejul de a citi vicleşugurile papistaşilor”*, Alexandru cel Bun, la povăţuirea noului mitropolit moldovean Theoctist, a izgonit din ţară pe cei de altă lege, literele latineşti şi a pus în locul lor literele slavoneşti. Evident, Cantemir deplânge o asemenea decizie, socotind că adoptarea alfabetului chirilic a *„fost o măsură profund greşită”*, care explică barbaria *„în care este împotmolită astăzi Moldova”. 63*

Barbaria de care vorbea Cantemir este, în fapt, echivalată cu perioada de dominaţie a limbii slavone.

Continuitatea românilor în vatra strămoşească este argumentată prin aceea că

57 *Ibidem*. pp. 203 – 204.

58 *Ibidem*. p. 206.6590 *Ibidem*. p. 206.

60 Octavia Costea, *Aspecte interculturale ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în volumul *Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi*, comunicări prezentate la conferinţa internaţională *„Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenţei civilizaţiilor”*, 21 – 22 octombrie 2010, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, p. 317.

61 Descrierea Moldovei, pp. 234 – 235.

62 *Ibidem*.

63 *Ibidem*.

populaţia formată ca rezultat al convieţuirii daco-romane *„până acum necurmat locuieşte în Dacia”*, în felul acesta îi *„mustră pe unii burguitori”* (oameni care spun neadevăruri, prostii n.n.).64 Dorinţa fierbinte a lui Dimitrie Cantemir era aceea să *„scoată poporul român din sfera de influenţă bizantină, slavonă şi otomană şi să-l conexeze la mediul cultural occidental, acolo unde îşi are originile uitate”*. *65*

Perspectiva dinspre care el se raportează la români este aceea a *„lumii mai luminate”*, care era lumea occidentală. În plan politic, înţelegând destul de clar momentul istoric, a avut ca menire şi ca vocaţie obţinerea neatârnării ţării Moldovei şi, într-o perspectivă, realizarea unităţii statale a românilor, care nu erau o colectivitate de învinşi, fiind îndrituiţi, istoric, să fie un popor liber.

Autor al unei opere de amplă anvergură ştiinţifică şi cu rezonanţă nemaiîntâlnită, până atunci, la un român, principele moldav, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, a devenit cunoscut şi apreciat în lumea ştiinţifică europeană, orientală şi, chiar, în spaţiul extraeuropean. Opera sa de factură enciclopedică a reprezentat o punte de cunoaştere între Occident şi Orient. De asemenea, a substanţiat cultura românească, ridicând, semnificativ, nivelul culturii

româneşti şi europene, punându-şi, totodată, amprenta asupra culturii universale. *„În acelaşi timp, opera istorică a lui Dimitrie Cantemir a contribuit la progresul conştiinţei de sine a poporului nostru, la pregătirea conştiinţei naţionale*". *66* În condiţiile istorice ale secolului al XVIII, opera lui Dimitrie Cantemir a contribuit la formarea unui model cultural, în care «*prelucrările din Occident şi din Orient au dat noi dimensiuni programului cul*tural *universal urmărit în secolele precedente, dar amplificat acum datorită, mai ales, raportărilor la Europa*»". *67*

Valoarea operei sale este demonstrată de interesul savanţilor vremii manifestat pentru scrierile sale, fapt ceea ce a impulsionat traducerea celor mai multe lucrări cantemiriene în limbi de circulaţie internaţională. De asemenea, sunt deosebit de relevante pentru aceasta interpretările, controversele, disputele tezelor lui Cantemir în cercurile ştiinţifice ale perioadei respective. Un alt argument pentru remarcabila sa operă este faptul că, în special în Apusul european, numeroşi savanţi au preluat, în operele lor, idei cantemiriene, făcând o conexiune şi explicând fenomenele din spaţiul românesc sau din Orient cu evoluţia evenimentelor din arealul european limitrof. De asemenea, s-au făcut trimiteri bibliografice multiple. Au fost şi situaţii în care opera sa a fost interpretată tendenţios, în funcţie de interesele societate de moment sau de înţelegerea eronată a unor concepţii, teze şi idei.

Regretatul istoric Grigore Ploeşteanu a efectuat, pe parcursul mai multor decenii, cercetări laborioase privind receptarea istoriei moderne a românilor în cercurile ştiinţifice, politice şi culturale sau de către opinia publică din arealul central şi vest european. În aceste demersuri ştiinţifice remarcabile, un loc important îl ocupă înfăţişarea diseminării operei enciclopedice cantemiriene în cercurile elitiste europene. *„Demersurile sale* (ale lui Dimitrie Cantemir, n.n.) *lărgesc câmpul cunoaşterii, cel puţin în privinţa ariei de răspândire a operelor cantemiriene, subliniază realul interes şi aprecierile, adeseori elogioase, pe care i le-au acordat numeroşii săi*

cititori, învăţaţi şi oameni de cultură, care au creat structurile primare ale istoriografiei moderne europene. Astfel, nu greşim dacă alăturăm numele lui Grigore Ploeşteanu unor exegeţi ai operei cantemiriene ca Ilie Minea, Alexandru Marcu, Nicolae Stoicescu, Aurel De cei, Maria Holban, Andrei Pippidi sau a celui mai cunoscut cantemirolog.

64 Vezi *Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor*, în volumul Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, *Lyceum*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.291.

65 Vezi Grigore Georgiu, *Imaginea românilor în opera lui Dimitrie Cantemir*, în volumul *„Dimitrie Cantemir" Christian University, International Conference... p. 143 – 145.*

66 Academician Alexandru Boboc, *Dimitrie Cantemir şi cugetarea modernă*, în volumul „Dimitrie Cantemir – Educator of the people", p. 72.

67 Alexandru Duţu, *Umaniştii români şi cultura europeană*, Bucureşti, 1974, p. 10.

Vasile Cândea, întrucât istoricul a reuşit, în urma unei asidue şi anevoioase documentări, să aducă elemente şi interpretări noi asupra fenomenului receptării operelor învăţatului român". 68

Într-o serie de studii şi articole, Grigore Ploeşteanu *„... a reuşit să închege, fără a avea pretenţia exhaustivităţii cercetărilor, o sinteză cuprinzătoare a fenomenului răspândirii şi receptării operei lui Dimitrie Cantemir în spaţiul cultural al lumii germane, în Franţa, Italia şi, parţial, în Anglia, aducând, în prim plan, o serie de învăţaţi, unii de primă mărime, cea mai mare parte dintre aceştia neînregistraţi în calitate de beneficiari ai operei cantemiriene, în lucrările de istorie sau de literatură naţională contemporană. Aşa este cazul istoricilor Giambattista Toderini, Johann Cristhoph Friederich Schulz, Johann Benedik Scherer, Ernst Herman Josef Münich sau August Schlozer". 69* Istoricul Grigore Ploeşteanu a avut, în activitatea sa migăloasă de cercetător, un subiect favorit: Dimitrie Cantemir, ale cărui

lucrări le-a căutat în marile biblioteci ale lumii. În esenţă, urmare a contribuţiei sale migăloase şi remarcabile, Grigore Ploeşteanu [4] este asociat „... cu *un meşteşugar fin al receptării operei lui Dimitrie Cantemir de către europenitatea poliglotă a secolelor XVVIII-XIX...*" *70*

L-a admirat pe principele moldav, „*tocmai fiindcă a descoperit în el modelul istoricului de cabinet*", care „*în singurătatea sa erudită*" căuta răspunsuri la dilemele contemporanilor. La preţuit „*fiindcă a fost un „homo europaeus*", *pentru care fiecare cotitură de destin a fost prilej de reflecţie interioară, dar şi motiv pentru a căuta resorturi într-un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat*". *71* Cu toate acestea, acţiunea de identificare a receptării operei cantemiriene trebuie continuată, deoarece" *o încheiere în termeni definitivi privind receptarea lui Dimitrie Cantemir în Franţa presupune noi cercetări în istoriografia şi publicistica Epocii Luminilor*". *72* Continuarea cercetărilor se impune şi în mediile italian, german sau maghiar.73

Cantemir a creat şi impulsionat interferenţe europene în moştenirea ideatică şi ştiinţifică lăsată de învăţatul român, a creat şi impulsionat interferenţele culturii româneşti cu cea europeană, acţiune ce a avut rezonanţe preiluministe. Receptarea operei cantemiriene în spaţiile culturale francez, german, italian, olandez şi maghiar a evidenţiat faptul că cei mai importanţi oameni de ştiinţă şi cultură autohtoni au fost „*fascinaţi de erudiţia polihistorului român de la începutul veacului al XVIII-lea*". *74*

Printre savanţii care au manifestat un interes aparte pentru opera cantemiriană sunt menţionaţi: Voltaire, Schlozer, Gebhardi, Engel, Winckelmann, Busching, contele Szechenyi şi mulţi alţii. Antioh [5], fiul lui Dimitrie Cantemir, a avut o contribuţie importantă la editarea, diseminarea şi receptarea operei tatălui său în spaţiul culturii europene occidentale. După moartea tatălui său (1723), Antioh Cantemir, care făcea dovada unor alese calităţi intelectuale, devine posesorul bibliotecii

cantemiriene, care cuprindea şi cea mai mare parte a manuscriselor operelor lui Dimitrie Cantemir. Fiind impresionat de creaţiile în domenii diverse ale tatălui său, Antioh se preocupă de diseminarea lucrărilor acestuia. Străduinţele sale sunt încununate de succes, începând cu anul 1732, când este numit ambasador al Imperiului Ţarist

68 *Vasile Dobrescu*, *în loc de prefaţă*: *receptarea istoriei moderne a spaţiului românesc în Europa în opera istoricului Grigore Ploeşteanu*, în volumul *Grigore Ploeşteanu*, *Românii în conştiinţa Europei*, vol. 3, Editura Veritas, Târgu-Mureş, 2010, pp.15 – 16.

69 Vezi Corina Teodor, *Istorii în palimpsest*, în volumul *in memoriam Grigore Ploeşteanu*, *Studii şi evocări*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014, p.37.

70 *Ibidem*. 7712 *Ibidem*.

72 Grigore Ploeşteanu, *Românii în conştiinţa Europei*, vol. 2, *Receptarea operei şi a personalităţii lui Dimitrie Cantemir în Europa*. *Studii şi articole*, ediţie îngrijită de Mariana Ploeşteanu, Târgu Mureş, Editura

Verita7 să, 2007, p. 37.

73 *„Dimitrie Cantemir – ecoul operei şi personalităţii sale la maghiari”*, în revista *„Vatra”*, nr. 144, din 20 martie 1983, p. 14; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir la maghiari”*, în volumul *Emlekkonyv a Teleki Teka alapitasanak 200*, *evfordulojara 1802 – 2002*, Bassel-Marosvasarhely, 2002; *„Aspecte inedite ale receptării operei lui Dimitrie Cantemir la maghiari (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea”*, în volumul *Simpozion*, Gyula, 2004, pp. 49 – 65. Cele trei studii sunt reproduse şi în lucrarea *Românii în conştiinţa Europei*, vol. 1, ed. cit., pp. 203 – 258.

74 *Ibidem*, *p. 40*.

În Anglia. Numirea în această înaltă demnitate pentru un tânăr care abia trecuse de pragul adolescenţei, s-a datorat preţuirii de care se bucura în cercurile înalte ruseşti, ca urmare a erudiţiei şi a comportamentului său ales. A solicitat surorii sale Maria – socotită a fi cea mai cultă femeie din Rusia –, unele din manuscrisele lucrărilor

părintelui său, care prezentau interes în cercurile savanţilor englezi, pentru a le edita. Cunoaşterea specificului Orientului, a Imperiului Otoman şi a statelor componente ale acestuia, era în atenţia oamenilor de ştiinţă. Antioh s-a preocupat de editarea operelor istorice ale lui Dimitrie Cantemir, în special a *„Istoriei Imperiului Otoman”*. Astfel, în 1734, la Londra, şi, în 1743, la Paris apar primele ediţii ale aceste capodopere. În limba engleză apare sub titlul *The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire*, iar varianta franceză este intitulată *Histoire de l’Empire Othoman, ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence*, având ca traducător pe Joncquieres.

Ediţia engleză, având ca traducător pe Nicolas Tindal, a fost tradusă şi, apoi, tipărită în limba germană, în anul 1745, la Hamburg, având titlul *Geschichte des Osmanischen Reichs nach seinem Anwachse und Abnehmen*, traducător fiind Christian Herold.75 Lucrarea, al cărei manuscris cuprindea peste 1.000 de pagini, *„fu primită cu mare curiozitate, întrucât venea de la un om care cunoştea de aproape împărăţia turcească”*, *76* fiind apreciată drept cel mai bun tratat în materie „otomanism” de până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Prin aceste acţiuni editoriale, se apreciază că opera lui Dimitrie Cantemir – din care istoria poporului român face parte integrantă până la începutul secolului al XVIII-lea – intră în circuitul european şi universal ca un bun cultural, fiind aparţinătoare culturii europene, dar, totodată, fiind şi o sursă de informaţii credibile vizând istoria neamului românesc şi originea sa latină. Biserica cea dreaptă sprijină simţirea naţională a românilor. Naţiunea şi credinţa, în opinia lui Dimitrie Cantemir, sunt categorii de natură spirituală coexistente, nefiind artefacte sociale.

„Cantemir se impune posterităţii, în primul rând, ca un scriitor social-politic, ca un filosof al istoriei şi ca un istoric de prestigiu, domenii în care a ajuns la o concepţie, metodă şi nivel de interpretare excepţional pentru vremea sa. Opera lui continuă tradiţia cronicarilor moldoveni şi,

prin comunitatea de idei, se integrează în ambianţa întregii istoriografii româneşti. „77

Dimitrie Cantemir separă ştiinţa de teologie, dar nu le pune în raporturi ireductibile. Ştiinţa este comoara rezultată în urma studierii disciplinelor minţii, posedând cheile porţilor ferecate ale filosofiei, ce reprezintă lumina naturală ce conduce pe om la înţelepciune. Totodată, el subliniază importanţa simţurilor în acţiunea de cunoaştere a naturii, precum şi superioritatea vieţii spirituale faţă de viaţa materială. Omul este, în concepţia sa, *„cea mai dea firea şi cea mai evghenică"* dintre toate fiinţele. Facultatea sa principală de cunoaştere o reprezintă „socoteala", adică raţiunea. *„Pătrunderea celor trei dimensiuni ale cunoaşterii: cunoaşterea de sine, cunoaşterea lui Dumnezeu şi cunoaşterea Lumii au reprezentat obiectivele permanente ale teoriei despre educaţie, despre învăţătură, promovate de către prinţul-filosof".78*

Noica afirma despre Dimitrie Cantemir că *„venea cu tot Occidentul în el să se aplece asupra neamului românesc"*. Însă o analiză completă a prinţului-filosof, spune Corina

75 *Vezi* Acad. Andrei Eşanu şi Valentina Eşanu, *Contribuţia lui Antioh Cantemir le editarea şi receptarea operei lui Dimitrie Cantemir în cultura europeană*, în volumul Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", *Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi*, comunicări prezentate la Conferinţa internaţională *„Opera lui Dimitrie Cantemir-simbol al convergenţei civilizaţiilor"*, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", 21 – 22 octombrie 2010, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011, pp. 35 – 48.

76 George Călinescu, Op. cit., p. 36.

77 Constantin Măciucă, Op. cit., p. 17.

78 Corina Adriana Dumitrescu, *Concepţia lui Dimitrie Cantemir despre omul ales*, în volumul „Dimitrie Cantemir" Christyan University, *International Conference „Dimitrie Cantemir-educator of the Romanian People"*, Bucharest-România, October 24 – 26, 2013, Pro

Universitaria, Bucharest, 2013, p. 44.

Dumitrescu, ne îndreptăţeşte să completăm: *„Cantemir venea cu tot Occidentul şi cu tot Orientul în el să se aplece asupra neamului românesc”.79*

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, deşi eliberată de spaima turcească, după înfrângerea otomanilor la asediul Vienei, Europa Occidentală rămâne foarte interesată de istoria şi civilizaţia turcească, deşi literatura pe această temă, mai ales din secolul al XVI-lea, nu era puţină. Pe acest fond aperceptiv, un român, Dimitrie Cantemir, fiu şi frate de domnitor moldovean, el însuşi ajuns pe tronul Moldovei, după o tinereţe trăită la Constantinopol, în proximitate şi în contact strâns cu factorii politici majori ai Imperiului Otoman, bun cunoscător al culturii islamice, pe care şi-a însuşit-o cu pasiune, propune o nouă abordare, bazată pe cunoaşterea directă, a realităţilor turceşti, cu atât mai incitantă, cu cât era făcută din perspectiva „creşterii şi descreşterii” Sublimei Porţi.

Opera lui Dimitrie Cantemir, în esenţă, evidenţiază *„... cea mai complexă structură morală şi intelectuală a culturii româneşti din epoca medievală”, 80* ce s-a manifestat în multiple planuri *„... de la cugetarea religios-morală a bisericii, filtrată prin experienţa şi aspiraţiile unui om aflat în „vârtejul” lumii şi dornic să rămână acolo, până la clarviziunea geniului politic şi faima savantului de dimensiune europeană”. 81*

Personalitate erudită, care vorbea 11 limbi străine (greacă, latină, arabă, turcă, siriană, franceză, engleză, slavonă, persană, rusă şi română), şi care a scris în patru alfabete o operă enciclopedică de excepţie şi de mare valoare ştiinţifică, preţuită în mediile culturale şi ştiinţifice europene, orientale şi universale, au fost argumente covârşitoare pentru aşezarea sa în rândul marilor oameni de cultură ai Europei secolului al XVIII-lea. Numele principelui savant este trecut, împreună cu cele ale marilor învăţaţi ai lumii, pe faţada clădirii bibliotecii Saint-Genevieve din Paris. În semn de preţuire faţă de savantul

român, Voltaire afirma despre principele moldovean că *„unea talentele vechilor greci cu ştiinţa literelor şi aceea a armelor”*. *82*

Dimitrie Cantemir este întâiul spirit al românilor de dimensiuni cu adevărat europene, de o multilateralitate, în adevăr, uimitoare în activitatea lui ştiinţifică, literară, artistică, politică. Opera sa reprezintă sinteza Orientului şi Occidentului, este o expresie a culturii bizantine şi a culturii apusene, dar şi un creator de cultură românească ce păstrează valorile vechilor daci. A fost primul turcolog şi arabist din lume, care a prezis sfârşitul Imperiului Otoman, şi a intuit ascensiunea Europei Occidentale şi extinderea Imperiului Rus. Cantemir are, în acelaşi timp, meritul de a fi trasat harta filonului autohton de gândire.

În ultimii câţiva zeci de ani, este remarcabil faptul că istoriografia cantemiriană a beneficiat de numeroase studii care au realizat reale deschideri într-o viziune hermeneutică nouă, punând în evidenţă noi interpretări, care reliefează, o dată mai mult, valoarea de excepţie a operei prinţului filosof. Sunt istorici care evidenţiază, printr-o pertinentă cercetare comparativă, ideea unui preiluminism cantemirian83.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] *Hermeneutica* sau „arta de a interpreta” reprezintă teoria interpretării textelor. Iniţial, hemeneutica s-a aplicat textelor biblice pentru a descifra tainele acesteia. Ulterior, s-a

79 Vezi: Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, p. 21; Corina Adriana Dumitrescu, *Concepţia lui Dimitrie Cantemir despre omul ales*, în volumul „Dimitrie Cantemir” Christyan University, International *Conference „Dimitrie Cantemir-educator of the Romanian People”*, Bucharest-România, October 24 – 26, 2013, Pro Universitaria, Bucharest, 2013, p. 40.

80 Academician Andrei Eşanu şi Valentina Eşanu, Op. cit. p.38.

8812 *Ibidem*.

82 Vezi Grigore Ploeşteanu, Op. cit., p.57.

83 A se vedea Pompiliu Teodor, *Dimitrie Cantemir şi preiluminismul sud-est european*, în „Tribuna, „XVII, 1973, nr. 39 – 40; 1974, p. 7 – 32. *Pentru o nouă periodizare a iluminismului şi cu deosebire despre un preiluminism în cultura românească*, Dumitru Ghişe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, p. 5 – 20. O abordare hermeneutică a operei enciclopedice a lui Dimitrie Cantemir o reprezintă şi culegerea de studii alăturată.

aplicat oricăror texte ce au nevoie de explicare. Astfel, se poate vorbi de o hermeneutică artistică, hermeneutică politică, hemeneutică filosofică, hermeneutică juridică, hermeneutică sociologică. Hermeneutica este considerată a fi o ramură a fenomenologiei existenţiale, având ca reprezentanţi străluciţi pe Heidegger, Jasper, Sartre, Ricoeur.

[2] Orient, în limba latină *Oriens*, este o denumire uzuală atribuită spaţiului geografic de la răsărit de Europa (îndeosebi Asia şi Africa de Est). Romanii defineau această parte a lumii (lat. *plagae mundi*) drept *plaga orientalis*. Grecii numesc regiunea aceea *Anatole*, iar italienii *Levante* (Levant). Termenul de „orient” s-a modificat, de-a lungul secolelor. În ultimul timp, denumirea cuprinde toată regiunea continentului asiatic, incluzând ţările arabe, Iranul, India şi China. Este frecvent folosită şi denumirea de *Orientul Apropiat*, care cuprinde Turcia, Israel, Siria, Iranul, statele situate în Africa de Nord şi alte ţări. Orientul Apropiat este o denumire care desemnează nu numai o zonă geografică, ci defineşte şi o regiune vastă, cu o cultură specifică bazată pe islam, precum şi unele specificităţi geopolitice şi geostrategice. Binomul Orient-Occident, folosit frecvent încă din secolul al XVIII-lea, a început să fie, în ultimele decenii, criticat, deoarece exprimă tendinţa de separare a lumii în „orient” şi „occident” fapt ce ar permite perpetuarea unor prejudecăţi ce conduc la formarea unei imagini subiective, ruptă de realitate. Orientul Apropiat sau Orientul Mijlociu este regiunea geografică ce cuprinde ţări din Europa, sudul

Asiei şi nordul Africii. Este o denumire neoficială folosită frecvent, dar imprecisă, care desemnează teritoriul dintre ţărmurile sudic şi estic ale Mării Mediterane, adică Egiptul, Iordania, Israelul, Libanul, Siria, dar şi Iranul, Irakul, şi ţările din peninsula Arabică. În mod frecvent – fapt ce arată imprecizia sintagmei –, aici sunt incluse Afghanistan, Libia, Turcia şi Sudan. În trecut, geografii foloseau această denumire pentru a se referi la spaţiul dintre Golful Persic şi sud-estul Asiei. Termenul de *Orient Mijlociu* este depreciat de numeroşi geopoliticieni pentru că acesta ar promova eurocentrismul. Sunt argumente logice şi corecte cum ar fi: regiunea este estică doar din perspectiva Europei occidentale; pentru un indian se află în vest; pentru un rus, în sud. Termenul *mijlociu* a produs, la rândul său, confuzii. La începutul secolului XX, termenul de *Orient Apropiat* era folosit în ţările din vestul Europei pentru a desemna statele din Balcani şi Imperiul Otoman, în timp ce *Orientul Mijlociu* se referea la Persia, Afghanistan şi, uneori, la Asia centrală, Turkistan şi la Caucaz. (*Orientul /îndepărtat* se referea la ţări ca Malaezia sau Singapore, situate în estul Asiei. (A se vedea Enciclopedia Universală Britanica, Editura Litera, 2010, p.261)

[3] Pentru încetarea vrajbei dintre cele două familii, dar şi state româneşti, Cantemir ceruse domnului muntean să satisfacă următoarele revendicări: evitarea oricărui amestec în treburile politice ale Moldovei; încetarea prigoanei familiei Cantacuzino şi restituirea moşiilor confiscate acesteia. Brâncoveanu a acceptat primele două cerinţe, dar a convenit să restituie doar o treime a moşiilor confiscate, deci doar partea ce revenea ca moştenire doamnei Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino şi soţia lui Dimitrie Cantemir. De asemenea, s-a convenit plata anuală a 4.000 de leonini. (Vezi Constantin Măciucă, op. cit., p. 37.)

[4] *Grigore Ploeşteanu* a scris următoarele următoarele studii despre Dimitrie Cantemir şi percepţia lucrărilor acestuia în Europa: *„Receptarea Istoriei*

Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în Italia”, *în Studia Universitatis „Petru Maior” Historia*, 2004, pp. 67 – 94; *„Aspecte ale receptării operei lui Dimitrie Cantemir la maghiari (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)”*, în vol. *Simpozion*, Gyula (Ungaria), 2004, pp. 49 – 65; *„Noi contribuţii privind receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir*”, în *Studia Universitatis „Petru Maior”*, *Historia*, Tg. Mureş, 2003, III, pp. 97 – 111; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir la maghiari*”, în vol. *Teleki-Teka – Emlekonyv*, 2002, 15 p.; *„Receptarea Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în Franţa*”, în *Studia Universitatis „*Petru Maior”, *Historia*, Târgu Mureş, 2001, I, pp. 49 – 66; *„Receptarea „Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir în lumea germană (secolul XVIII – începutul secolului XIX)”*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gh. Şincai”*, Tg. Mureş, 1999, II, pp. 42 – 68”; *„Receptarea „Descrierii Moldovei” a lui Dimitrie Cantemir în lumea germană*”, în *De la umanism* la *iluminism*, Târgu Mureş, 1994, pp. 67 – 78; *„Noi ecouri europene ale lui Dimitrie*

Cantemir”, *Vatra*, XVIII, nr. 2 din februarie 1988, Supl. A; *„Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir*”, în *Vatra*, XVI, nr. 2 din 20 februarie 1986, Supl. A; *„Dimitrie Cantemir-ecoul operei şi personalităţii sale la maghiari*”, în *Vatra*, XIII, nr. 3 din 20 martie 1983, p. 14; *„Cantemir, personalitatea, ideile şi opera în Transilvania*”, în *Vatra*, III, nr. 8 din 20 august 1973, p. 15. Vezi *in Memoriam Grigore Ploeşteanu, Studii şi Evocări*, Editura Academiei Române, Bucureşti 2014, p. 82 – 83.

[5] Antioh Cantemir (1708 – 1744), cel de-al patrulea fiu al lui Dimitrie Cantemir cu prima sa soţie, Casandra Cantacuzino, s-a născut la Constantinopol. După eşecul campaniei militare antiotomane din anul 1711, a plecat împreună cu părinţii şi familia, în Rusia. Aici, împreună cu fraţii săi, a fost instruit, iniţial, de Atanasie Condoidi, un grec erudit, care l-a însoţit pe Dimitrie Cantemir în Rusia. După ce acesta este inclus în Comisia imperială a Sfântului

Sinod, de pregătirea copiilor lui Dimitrie Cantemir s-a ocupat, în perioada 1715 – 1718, Johann Goetthelf Vockerodt, care era şi secretar particular al principelui moldav. Ulterior, sarcina educării copiilor lui Cantemir îi revine lui Ivan Iliiński, absolvent al Academiei slavo-greco-latine din Moscova. Ulterior, Antioh îşi continuă studiile la Universitatea de pe lângă Academia de Ştiinţe de la Sankt Petersburg. Prin urmare, Antioh a devenit unul dintre cei mai culţi bărbaţi ai vremii din societatea rusă. Educat şi instruit, cu o vastă cultură şi profunde cunoştinţe filologice, poliglot aplicat, Antioh s-a remarcat atât ca scriitor – fiind primul clasic al poeziei ruse –, cât şi ca diplomat. *„Acest Antioh este întâiul poet modern al Rusiei”* (Vezi George Călinescu, op. cit., p.36). La vârsta de 23 de ani, a fost numit, în 1731, ambasador al Imperiului rus la Londra, post pe care l-a ocupat timp de şase ani, perioadă în care a cunoscut cercurile politice, ştiinţifice şi literare din Anglia. Activitatea sa publicistică l-a impus drept un iluminist european de largă suprafaţă iar succesele diplomatice, printre care reluarea contactelor dintre Franţa şi Rusia, blocate datorită împărţirii Poloniei între Austria, Prusia şi Rusia, l-au recomandat pentru misiunea de ambasador la Paris. În capitala Franţei şi-a găsit sfârşitul prematur, în 1744, la doar 36 de ani. Antioh Cantemir este considerat a fi unul din întemeietorii literaturii culte ruse. Lucrarea sa *„Satire”* era publicată pentru prima dată, în 1743, la Paris, în traducerea franceză a lui Joncquieres după originalul în limba rusă. Opera respectivă denotă „profilul” iluminist al autorului.

DIMITRIE CANTEMIR (Cronologie)

1673, 26 octombrie S-a născut Dimitrie, al doilea fiu al serdarului Constantin Cantemir şi al jupânesei Ana, născută Bantaş, care era nepoata doamnei Nastasia, soţia domnitorului Duca-vodă. Ana a fost cea de-a treia soţie a serdarului. Naş de botez a fost Dumitraşco Cantacuzino-vodă.

1678 – Moare mama lui Dimitrie Cantemir, când acesta avea vârsta de doar, 5 ani. Fusese o *„femeie*

vrednica de pomenit printre cele dintâi ale veacului aceluia ştiutoare de buna carte”… (Ion Neculce). De la Ana Bantaş, Dimitrie va moşteni dragostea de carte. Constantin Cantemir, tatăl său, *„carte nu ştie, ce numai iscălitura o face…”*, (Ion Neculce) încredinţează educaţia beizadelei Dimitrie-Dumitraşcu călugărului-cărturar Ieremia Cacavela, cunoscător temeinic al câtorva limbi străine. De la el, Beizadea Dumitraşcu învaţă limbile greacă, slavonă şi latină.

1685 – La 15 iunie, Constantin Cantemir este ales domn al Moldovei, luând numele de Constantin-vodă. A fost sprijinit de Şerban Cantacuzino, domul Ţarii Româneşti, pentru a obţine tronul Moldovei.

1688 – La frageda vârsta de 15 ani, Dimitrie Cantemir este trimis la Istanbul de tatăl său ca ostatic, în locul fratelui său Antioh, care revine în Moldova. A urmat cursurile Academiei Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol, unde studiază limbile greacă şi latină, literatura clasică, istoria, filosofia şi teologia ortodoxă.

În foarte bogata bibliotecă a acestei Academii află o pleiadă de lucrări din cele mai diverse ramuri ale ştiinţei şi culturii: logică, filosofie, geografie, istorie, medicină, chimie, limbi orientale (turcă, arabă, persană). Îi cunoaşte şi întreţine discuţii pe teme filosofice şi politice cu ambasadorii francezi, olandezi şi ruşi. După circa 2 ani de studii în Constantinopol, s-a întors la Iaşi.

1692 – Alături de tatăl său ia parte la asediul Sorocii.

1693 La 13 martie se stinge din viaţă Constantin Cantemir. Boierii îl aleg ca urmaş pe Dimitrie Cantemir, care, însă nu primeşte firman de la Înalta Poartă. Ca urmare a intervenţiei lui Constantin Brâncoveanu, este numit ca domn al Moldovei Constantin Duca. La 13 aprilie, Dimitrie Cantemir pleacă la Istanbul, unde, cu mici întreruperi, va rămâne timp de aproape 22 de ani.

1695 – 1700 – Fratele său, Antioh Cantemir, devine domnul Moldovei, în locul mazilitului Duca-Vodă, Dimitrie Cantemir devine capuchihae (trimisul, reprezentantul, ambasadorul) fratelui său la Înalta Poartă.

1693 – 1710 – Îşi face relaţii şi se împrieteneşte cu mulţi demnitari şi învăţaţi otomani. În acest fel, reuşeşte să pătrundă în bibliotecile şi arhivele inaccesibile creştinilor, unde studiază cu multă pasiune manuscrisele şi cronicele turceşti. Vastul material documentar studiat de Dimitrie Cantemir în decursul şederii la Constantinopol îi va permite să cunoască foarte bine istoria şi cultura popoarelor musulmane, pe care le-a înfăţişat, ulterior, în lucrări de o mare valoare ştiinţifică. Prin operele dedicate popoarelor orientale, Dimitrie Cantemir s-a afirmat că primul orientalist de valoare europeană.

1697 – Asistă la dezastrul trupelor otomane de la Zenta, unde Eugeniu de Savoia câştiga, la 10 septembrie, o victorie care-l va face pe tânărul cărturar român să fixeze această dată ca început al descreşterii Puterii Otomane.

1698 – La 30 august, apare, la Iaşi, în limbile română şi greacă, prima scriere cantemiriană *„Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul”*.

1699 – Dimitrie a venit pentru scurta vreme în ţară, unde domnea fratele său pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domn al Ţării Româneşti. Căsătoria a fost hotărâtă încă de pe când ambii părinţi ai mirilor trăiau.

1700 – La Iaşi, se naşte Maria, primul copil al lui Cantemir. Ceilalţi cinci copii se vor naşte la Istanbul. La 14 septembrie, Antioh Cantemir este înlocuit cu Constantin Duca. Dimitrie Cantemir se instalează la Istanbul în casa construită după planurile lui, unde va rămâne până în 1710, împreună cu familia sa, formată din două fete şi patru băieţi. În acest an, scrie o lucrare teologică în latină *„Imaginea ştiinţei sacre”*.

1701 – 1705 – În această perioadă, la Istanbul, scrie următoarele lucrări: *„Sacrosancte scientiae indepingibilis imago”* (Imagine ştiinţei sfinte care nu se poate descrie); *„Compendiu despre sistemul logicii generale”*; *„Ioanis Baptistare van Helmont Physices universalis doctrina”* (*„Învăţătura generală despre fizica lui Ioanis Baptistare*

van Helmont”); „*Tarifu ilmi musiki ăla vegni maskus*” (Explicarea muzicii teoretice pe scurt); „*Istoria Ieroglifică*”.

1710 – La 23 noiembrie, la 37 de ani, Dimitrie Cantemir este numit de către sultanul Ahmed al III-lea domn al Moldovei. La 10 decembrie, soseşte la Iaşi şi preia conducerea ţării Moldovei.

1711 – La 2/13 aprilie, la Lutk, se semnează tratatul de alianţă dintre Moldova şi Rusia. La 24 iunie, ţarul Petru I face o vizită oficială la Iaşi, după ce principele Moldovei a chemat pe toţi locuitorii să lupte pentru înlăturarea dominaţiei otomane.

— La Stănileşti, 19 – 23 iulie, forţele moldoveneşti şi ruseşti sunt înfrânte şi ţarul este silit să semneze pacea cu Poarta Otomană.

— Cantemir, se refugiază în Rusia cu întreaga familie, fiind urmat de 400 boieri, printre care şi cronicarul Ion Neculce, precum şi de 4.000 de slujitori.

1712 – Se stabileşte la Moscova, şi primeşte de la ţarul Petru cel Mare titlul de cneaz. Ţarul îi conferă şi titlul de „*Prea luminat principe al Rusiei*”.

1713 – La 11 mai, domniţa Casandra, datorită tratamentului medical inadecvat prescris, moare la vârsta de numai 30 de ani.

1714 – La 11 iulie, Dimitrie Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin, o înaltă societate ştiinţifică înfiinţată de Leibniz şi patronată de regele Prusiei. Este pentru prima dată când un român devine membru al unui important format ştiinţific din străinătate, fapt care reprezintă afirmarea culturii româneşti pe plan european.

1716 – Scrie „*Descriptio Moldaviae*”, la solicitarea Academiei din Berlin. În limba germană lucrarea apare în 1769, iar în limba rusă în 1789, fiind tradusă din limba germană de către învăţatul Vasilii Levin.

1720 – Ianuarie, 14 se căsătoreşte cu tânăra şi frumoasa prinţesa Anastasia, fiica prinţului Ivan Iurevici Trubeţkoi. Naşi de cununie: ţarul şi ţarina.

1721 – Este numit consilier personal al ţarului şi membru al Senatului.

1722 – Însoţeşte pe ţar în expediţia persană, la care participă şi Maria Cantemir.

1723 – Definitivează *„Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor”* dezvoltare a ideilor creionate în „Historia moldo-vlahica”, lucrare închinată originii şi trecutului neamului său. În ciuda nenumăraţilor ani petrecuţi în afara graniţelor ţării sale, savantul moldovean şi-a început şi şi-a încheiat activitatea de scriitor cu lucrări în limba română „Divanul…” (1698) şi Hronicul…” (1723)

1723 – În ziua de 21 august, moare, bolnav fiind de diabet, la moşia sa Dimitrievka. La 1 octombrie este înmormântat la ctitoria sa, biserica Sf. Constantin şi Elena din Moscova.

1935 – Osemintele sale au fost aduse în ţară şi depuse la Biserica „Trei Ierarhi” din Iaşi.

Partea întâi

DIMITRIE CANTEMIR, SAVANTUL DĂRUIT DE POPORUL ROMÂN CULTURII UNIVERSALE

DIMITRIE CANTEMIR – UN SPIRIT PESTE TIMP

Gheorghe Văduva1

văduvageorge@@yahoo.fr

Abstract: *Se regăsesc, în scrierile sale, virtuţile omului, create, ca morală şi datorie etică, încă în filosofia antică, cu predominanţă în cea greacă, la Protagoras, potrivit cărora „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce există pentru că există, şi a celor ce nu există, pentru că nu există”*.

Cuvinte cheie: *enciclopedist, operă, providenţă, Renaştere, providenţă, reconciliere, supravieţuire, sacru, eternitate*.

Dimitrie Cantemir este primul mare cărturar de formaţie enciclopedică de pe teritoriul ţării noastre. El a fost, deopotrivă, filosof, umanist, artist şi, bineînţeles, mare scriitor. El s-a format, în principal, la Constantinopol, metropolă care, în vremea aceea, era un spaţiu de confluenţă culturală dintre Vest şi Est, dintre cultura

creştină şi cea musulmană, mai ales sub influenţa unei spiritualităţi foarte generoase care izvora, între altele, şi din conflictul neoaris-totelismului şi partida tradiţionalistă ce înclina spre catolicism.

Constantinopolul era o poartă deschisă spre toate orizonturile, dar mai ales spre orizonturile noi, iluministe, care veneau dinspre Renaştere. Cartea Sacrosanctae scientaie indepingibilis imago, care trebuia să fie prima parte a unui sistem filosofic cantemirist, este o ilustrare a unei gândiri generoase, care răscolea, prin textele vremii, timpul reflecţiei filosofice, undeva la confluenţa dintre efectele aristotelismului, a neoaristotelismului, şi cele ale Renaşterii.

Importanţa filosofică a operelor lui Cantemir nu se află numai în scrierile filosofice, ci în ansamblul operei marelui cărturar. Aparent, între Sacrosanctae şi Istoria ieroglifică există o serie întreagă de contraste, dar prima este o operă filosofică, iar cea de a doua o frumoasă operă literară. Destinele omului depind, în viziunea marelui cărturar, nu numai de providenţă, ci şi de şansă, de împrejurări şi de iscusinţa celui care îşi înfruntă soarta. Se regăsesc, în scrierile sale, virtuţile omului, create, ca morală şi datorie etică, încă în filosofia antică, cu

1 GI. bg. dr. (ret), cercetător ştiinţific gradul I, Institutul de Studii Strategice de Securitate, Bucureşti, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”, membru de onoare al Academiei Oamenilor de Ştiinţă din România.

predominanţă în cea greacă, la Protagoras, potrivit cărora „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce există pentru că există, şi a celor ce nu există, pentru că nu există” 2.

Cantemir a fost însetat de cunoaştere. Dar el nu este un simplu devorator de literatură, documente istorice şi informaţie. El este, efectiv, un căutător, un creator, un om cu o sete „faustică de cunoaştere” 3, care depăşeşte cu mult graniţele culturii medievale şi chiar pe cele ale vremii sale. Cantemir nu este un avangardist al epocii de final al

Evului Mediu, ci un constructor conştiincios, curajos şi migălos al unui timp universal, un gânditor profund şi expansiv, care reverberează mult peste marginile timpului său. Este un mare cărturar, care foloseşte „nemărginitul ochean a toată ştiinţa”, pentru a cunoaşte şi înţelege lumea şi orizonturile ei, într-o epocă de mari deschideri spre cunoaştere.

Prima sa operă este Divanul, sau gâlceava înţeleptului cu lumea, sau giudeţul sufletului cu trupul. A apărut în 1698, la Iaşi, în româneşte şi în greceşte. Lucrarea tratează tema disputei dintre suflet şi trup, temă tradiţională în literatura medievală, care se regăseşte şi în Dioptra lui Filip Solitarul. Dialogul dintre înţelept şi Lume (Înţeleptul fiind Sufletul şi Lumea fiind Trupul), unde se confruntă ascetismul specific credinţei, inclusiv Ortodoxismului, şi concepţia hedonistă, laică ce are o deschidere socratică, prin universalitate, realism şi nemărginire.

Gândirea lui Cantemir se formează şi se dezvoltă într-un climat înfloritor, renascentist, viguros. Cunoaşterea trecea, la marile spirite ale vremii, pe prim plan. Tot ce se sedimentase în Evul Mediu, într-un fel de feude sau de celule ale redescoperirii şi cunoaşterii, primea un nou impuls, un nou gir şi noi dimensiuni. Venise vremea reînfloririi. Vechile repere ale Evului Mediu – acele feude aproape autarhice – unde, totuşi, erau traduşi, citiţi şi comentaţi marii filosofi ai Antichităţii şi în care s-au format o mulţime de alţi gânditori, deopotrivă, speculativi şi pragmatici, cu preocupări ştiinţifice foarte concrete, mai ales în domeniul medicinii, al fizicii, matematicii, astronomiei, între care se situează şi Avicena şi Averoes, se îmbină cu efectele explozive ale Renaşterii. Cu alte cuvinte, Renaşterea reunifică aceste „*monade*” medievale ale cunoaşterii, le scoate din limitele eonului dogmatic, cum ar fi spus Blaga, le deschide spre univers, le supune dezbaterii şi reiluminării prin dialog, cercetare şi creaţie.

Formulele prin care Cantemir îşi dezvoltă ideile sale de sinteză curajoasă între două lumi, la conexiunea de idei,

mentalităţi şi civilizaţii, sunt diversificate şi, în general, constructive, creative. Cantemir nu este un scrib, nu este un grămătic, ci este un spirit iluminist, universal. El are capacitatea de a vedea dincolo de ceea ce se vede, de a înţelege dincolo de ce pare de neînţeles, de a cunoaşte şi înţelege Timpul, Mişcarea, Sinteza, Esenţa. Metodologia lui, chiar şi atunci când foloseşte forma dialogului înţeleptului cu lumea, este euristică.

Mişcarea evoluează către sinteză, către înţelegere, reconciliere, convieţuire. Înţeleptul atacă, acuză, iar Lumea se apără. Partea a treia a acestei lucrări este o reconciliere între înţelept şi Lume, adică o sinteză, în care autorul foloseşte o mulţime de citate mai ales din Seneca şi Epictet. Această parte este, de fapt, o traducere a lucrării cărturarului unitarian polonez Andrei Wissowatius, Stimuli virtutum, fraena peccatorum, tipărită la Amsterdam, în

1682.

2 David Boucher, Paul Kelly, *Mari gânditori politici, de la Socrate până azi* (traducere de Dana Popescu, Raluca Ana Alecu, Camil Golub, Dragoş Băgu), Editura All, Bucureşti, 2008, ISBN 978 – 973 – 571 – 859 – 6.

3 *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei RSR, 1972, p. 61.

Cantemir are capacitatea şi harul de a dura sinteze, de a conexa valorile într-un suport generat tocmai de zona de falie şi, în acelaşi timp, de confluenţă strategică între culturi şi civilizaţii în care s-a format ca intelectual şi în care a trăit anii săi cei mai setoşi de cunoaştere. Ecourile Bizanţului trebuie să fie fost foarte puternice şi foarte rezonante, pentru tânărul Cantemir, format şi educat la Constantinopol, în timp ce presiunile Renaşterii erau, de fapt, expansiuni, deschideri spre un nou univers ştiinţific şi cultural, în care celulele păstrătoare şi generatoare de cultură ale Evului Mediu au găsit condiţii de comunicare şi înflorire. Cantemir, situându-se pe valul acestei conexiuni, explorează totul, notează, priveşte critic, dar predominant constructiv, lumea. Dar nu oricum, ci cu sufletul la patria

sa, cu gândul la neamul său pe care îl slujeşte inteligent şi tenace, oriunde ar fi. Viziunea sa nu este, însă, dogmatică, uniformă, rectilinie, ci nuanţată, realistă, comunicativă, de deschidere, de dialog şi nu cramponată în sloganuri, cum erau obiceiurile vremii.

Cantemir explorează lumea şi civilizaţiile, de la Vest la Est şi de la Est la Vest, într-o continuă şi neliniştită dialectică. Extrage masiv date, informaţii şi învăţături din opera filosofului flamand Jan Baptist Van Helmont (1577 – 1644), renascentist, care a făcut descoperiri interesante în domeniul chimiei şi medicinii. Scrie un studiu foarte voluminos despre această operă, intitulat Fizica universală şi filosofia conformă cu credinţa creştină şi necesară acesteia a lui J.B. Van Helmont, care-i oferă o alternativă, mai exact, o completare la neoaristotelismul ce domina şcolile vremii şi în care se formase şi el. Aceste extrase din Helmont pregăteau cea mai dezvoltată lucrare filosofică a lui Cantemir, Sacrosanctae scientaie indepingibilis imago (Icoana de nezugrăvit a ştiinţei sacrosancte), scrisă în 1700. Era o încercare foarte curajoasă, pentru că, de secole, nimeni din lumea ortodoxă, până la el, nu realizase acest lucru.

Metoda scolastică, descriptivă, combinativă şi riguroasă din Sacrosanctae… este completată cu discursul liber şi variat din Istoria ieroglifică, unde plaja de exprimare şi de construcţie literară şi filosofică este mult mai largă şi mai consistentă. Aici se găsesc de toate: logică, filosofie, literatură, artă, adică argumente filosofice, logice şi lingvistice.

Istoria ieroglifică este o creaţie, este o ieşire din modele. Prin această lucrare, şi în această lucrare, Cantemir îşi pune în valoare erudiţia, viziunea, ideile, capacitatea de a construi, de a genera spiritualitate, artă şi cunoaştere.

Dar, înainte de toate, marele cărturar este truditor pe tărâmul gândului, este un mare gânditor. Iar cu gândirea se ocupă filosofia. Ca orice gânditor din vremea sa, şi el, a dorit să realizeze un sistem filosofic. Sistemul filosofic al

lui Cantemir trebuia să fie alcătuit din trei componente: teologo-fizica, teologo-metafizica şi teologo-etica.4 Dacă ar fi reuşit să realizeze toate aceste trei părţi, am fi avut, poate, un sistem închegat, coerent, care l-ar fi propulsat pe marele cărturar român în lumea iluştrilor filosofi din primele generaţii de la finele Evului Mediu şi desăvârşirea Renaşterii, într-o foarte sensibilă zonă a gândirii filosofice, aşa cum trebuie să fi fost cea de falii şi confluenţe dintre civilizaţiile care au urmat Bizanţului. Dar Cantemir nu a fost un simplu filosof, niciun simplu scriitor, niciun simplu diplomat sau un politician cu orizonturi foarte largi, benefice pentru geografia acelor vremuri. A fost toate acestea la un loc. Mai mult, el a fost şi a rămas toată viaţa un spirit umanist, universal, un spirit peste timp, un spirit neliniştit, căutător în toate şi descoperitor în toate, de la arhitecturi, care anticipau

4 Istoria filosofiei româneşti, vol. 1, Editura Academiei RSR, 1972, Bucureşti, p. 63.

construcţii geopolitice eurasiatice, la crearea unor suporturi pentru renaşterea neamului său, aflat, atunci, ca şi acum, între coloşi, ce se confruntă pentru a rezolva în curtea altora diferendul dintre ei, care creează, între ei, zone de siguranţă strategică, adică zone-tampon, condamnate la nelinişte şi luptă continuă pentru supravieţuire.

Sacrosanctae cuprinde şase cărţi, care realizează o construcţie unitară şi coerentă. Prima dintre ele se intitulează Prezentarea ştiinţei sacre. Ea este, de fapt, o introducere în cadrul alegoric în care va fi scrisă întreaga lucrare. Autorul intră în dialog cu un bătrân, care nu poate fi altceva decât „ştiinţa sacră”. Acest bătrân îi arată autorului, într-o oglindă pe care o are pe piept, istoria creaţiei. În acele vremuri, precum în întreaga Antichitate, bătrânii erau simbolul înţelepciunii. De altfel, întreaga operă este un dialog între autor şi acest bătrân, care întruchipează sacralitatea ştiinţei, depozitarul cunoaşterii, al înţelepciunii acumulată în timp.

Cărţile următoare, a doua şi a treia, continuă acest

dialog. Cartea a doua se intitulează Creaţiunea sacră a universului, iar cea de a treia, Progresul creaţiunii adică Operaţiunea naturală. Aceste cărţi conţin, de fapt, fizica lui Cantemir, un fel de comentarii la cele şase zile ale creaţiunii, după modelul vechilor „Hexaemeronuri" patristice. Aici, Cantemir se foloseşte de scrierile lui Van Helmont, de însemnările sale despre această operă şi comentează foarte liber textul biblic. De fapt, foloseşte acest text ca suport sau doar ca punct de plecare, pentru a-şi expune propriile idei în legătură cu procesul creaţiei, atât în dimensiunea cosmogonică, după obiceiurile vremii, cât şi în ceea ce priveşte condiţia omului şi a mediului său natural de după păcat. El are în vedere cam tot ce ţine de această relaţie om-natură, de mediul în care omul trăieşte, pământul, marea, fenomenele meteorologice şi toate celelalte.

Cartea a patra se intitulează Despre timp sau eternitate şi depăşeşte cadrul aristotelic al discuţiilor despre definiţia naturii, locului, mişcării etc. Ea abordează o problematică complexă, de orientare ontologică, a duratei, a timpului universal, a eternităţii, a raporturilor şi determinărilor.

Desigur, încă nu putem vorbi, aici, de o teorie a existenţei, aşa cum o ştim noi astăzi, dar, pentru acele timpuri, cele scrise de Cantemir reprezentau chestiuni de pionierat şi chiar de o teorie incipientă a existenţei şi a cunoaşterii.

Cartea a cincea, Despre viaţă, sau cvadrupla formă a lucrurilor, se referă la cele patru forme ale lucrurilor şi la raporturile dintre forma universală, eternă de existenţă, Dumnezeu, şi formele de existenţă particulare, idee pe care o vom găsi, mai târziu, la mai toţi marii filosofi, care s-au ocupat de teoria existenţei şi de teoria cunoaşterii.

Cartea a şasea, Îmbrăcămintea ştiinţei sacre în care se explică conservarea lucrurilor şi operaţiunea sufletului liber, tratează unele chestiuni care ţin de fizica aristotelică, cum ar fi, de exemplu, hazardul (casus) sau norocul (fortuna), dar şi de cunoaştere a unor raporturi mult mai

profunde. Aici, Cantemir se referă, mai ales, la raportul dintre natură şi providenţă, dintre providenţă şi liberul arbitru, ceea ar fi trebuit să constituie un suport ontologic pentru celelalte două părţi: teologo-metafizica şi teologo-etica.

Sacrosanctae nu este izolată de alte scrieri ale marelui cărturar, ci face corp comun cu acestea. Ideile lui cu privire la spaţiu, timp, lume, mişcare, calităţi şi defecte ale oamenilor, legitate şi subiectivitate, determinare obiectivă şi subiectivă, devenire etc. se regăsesc şi în Divanul, şi în Descriptio Moldavie, şi în Istoria Ieroglifică şi în alte scrieri. Toate scrierile lui Cantemir formează un tot, sunt complementare, au o logică specială şi o coerenţă aparte, de tip enciclopedic.

Dimitrie Cantemir nu este, pur şi simplu, omul timpului său, ci omul duratei. Dar, în timpul său, el a creat, printr-un efort extraordinar şi printr-o mare capacitate de a înţelege lumea, un suport al unei spiritualităţi fără graniţe, ale unei spiritualităţi universale. Aproape că nu există niciuna dintre temele timpului său şi din temele care proiectau înţelepciunea devenirii, care să nu-şi fi găsit un colţişor de expresie în paginile scrise de marele cărturar. Pentru că el a cunoscut, ca nimeni altul, civilizaţiile acelor timpuri de pe continentul european şi de la confluenţa cu continentul asiatic, a trăit în fiecare dintre aceste civilizaţii, dar şi la confluenţa lor, şi acest lucru i-a dat posibilitatea să întrevadă orizonturile viitoare şi spaţiile de conexiune.

Din acest motiv, şi din multe altele, Dimitrie Cantemir este un spirit universal, este un cărturar care vine din trecut şi se duce în viitor. L-am întâlnit, spre exemplu, în muzeul unei divizii de blindate ruseşti – Kantemirovka –, dar şi în biblioteci americane, iar muzica scrisă de el pare să atragă, şi azi, muzicologi importanţi, întrucât are ceva special, ceva ce nu a fost foarte bine cunoscut şi înţeles, ceva care comunică şi generează, altfel, într-o altă configuraţie, într-o altă fizionomie.

Întreaga operă a lui Dimitrie Cantemir generează

spiritualitate şi cerinţă de cunoaştere şi de înţelegere a spaţiilor de conexiune. Pentru că el a trăit acolo, în spaţiile şi orizonturile marilor conexiuni care generau, încă de pe atunci, europenismul de mai târziu, pus în anumite tipare de pacea de la Westfalia, şi regenerat prin noua spiritualitate de conexiune şi integralitate europeană. Poate că se încearcă, şi azi, o reconexiune a valorilor europene – de fapt, a valorilor naţiunilor europene –, în virtutea aceluiaşi europenism din vremea lui Cantemir, dar destul de departe de el, întrucât, din păcate, lipsesc acele idealuri generatoare de resurse spirituale de confluenţă şi de entuziasm, şi nu lipsesc, defel, construcţiile complicate, sofisticate, impuse de interesele marii finanţe, de noile consonanţe geopolitice, de noile bătălii intra şi intereuropene, de noile coordonate hegemonice. Europa de azi, deşi pune în operă un concept de unitate europeană, care ar trebui să fie o unitate de ideal şi de idealuri, pentru a-şi rezolva marile dileme şi marile ei paradoxuri, ar trebui să repună-n operă un spirit creat la acea vreme de generaţiile gândirii filosofice şi umaniste moderne, de generaţiile lui Leibniz şi Cantemir. Pentru că Europa are, din nou, nevoie de un spirit peste timp.

Din păcate, niciunul din manuscrisele originale ale marelui cărturar nu a ajuns în biblioteci sau arhive româneşti.5

Dante spunea că scrierile pot fi înţelese în patru sensuri: literal, adică în senul strict al cuvintelor; alegoric, adică precum un adevăr învăluit într-o minciună frumoasă; în sens moral şi anagogic, adică mai presus de sens, în suprasens, în semantica internă a creaţiei, lămuritor. Scrierile lui Cantemir au, după trei secole, un ecou reverberant şi actual. Ceva din creaţiile sale, inclusiv pentru cei care nu le-au citit, ci doar le-au resimţit, adică spiritul lor, se transmite în fiecare dintre noi, ca o conştiinţă a confluenţei intercivilizaţionale, în care valorile sunt mai tari ca timpul şi mai vaste ca nemărginirea.

Bibliografie

* * * *Istoria filosofiei româneşti*, vol. 1, Editura

Academiei RSR, 1972, Bucureşti. Boucher, David, Paul Kelly, *Mari gânditori politici, de la Socrate până azi*, Editura All, Bucureşti, 2008.

Cantemir, Dimitrie, *Opere complete*, vol. I, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974.

5 D. Cantemir, *Opere complete*, vol. I, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974, p. 3.

OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR – PARTE DIN UNIVERSALITATE1

Constantin-Gheorghe Balaban2
cghalaban@@yahoo.com

Abstract: *Dimitrie Cantemir a fost şi rămâne o personalitate multilateral recunoscută. El este voievodul cărturar prin care poporul roman a înscris, pentru prima oară, numele unuia din fii săi în panteonul gloriilor universale*.

Cuvinte cheie: *cultură*, *muzică*, *teologie*, *europenism*.

Dimitrie Cantemir, al doilea fiu al lui Constantin Cantemir, a fost încredinţat, mai întâi, spre educare profesorului, teologului şi filosofului Ieremia Cacavela, un politolog vestit şi un predicator foarte talentat, originar din Creta, cu studii la Viena şi la Leipzig (Lipsca). Ulterior3, la Constantinopol, ostatic fiind la Poartă, sub cea a dascălilor Academiei Patriarhiei din Constantinopol. Printre persoanele erudite s-a numărat Meletie, episcop de Atena, om de literatură universală. De la un alt profesor, Jacomie, a învăţat tainele filosofiei, de la Hrisant Notara şi Alexandru Mavrocordat spiritul teologic, dar cu elemente de gândire laică şi raţionalistă. Este perioada şi locul în care Cantemir adaugă la studiul teologiei, care rămânea, totuşi, preponderant, literaturile şi limbile clasice ale antichităţii grece şi latine, filosofia, istoria, medicina, geografia, logica, matematica etc., însuşindu-şi, totodată, cele mai variate cunoştinţe din domeniul culturilor turcă, persană şi arabă, odată cu deprinderea curentă a limbilor respective. Tot aici, a studiat cultura musulmană şi cultura arabă. Totodată, şi-a însuşit limba turcă şi a alte limbi orientale şi *„Întreţine relaţii cu mulţi oameni de ştiinţă*

turci, dintre care preţuieşte în special pe Ne fi Ogli şi pe Saadi-effendi, renumit prin ştiinţa lui în ale matematicii, faţă de care-şi mărturiseşte recunoştinţa de a-l fi familiarizat cu cultura turcească". *4* A studiat şi revoluţionat muzica, devenind un muzicolog şi muzician renumit, dar şi neîntrecut instrumentist la tambură.

Bazată pe lăcomia de a şti şi de a învăţa, formaţia sa enciclopedică s-a axat pe cele mai importante matrice culturale ale epocii, respectiv, cultura greco-romană, cultura orientală şi cultura occidentală, care era în curs de consolidare. Contactul cu civilizaţia apuseană se produce în cercurile diplomatice din Ţarigrad, unde întreţine strânse relaţii cu ambasadorii Franţei şi Olandei, respectiv, Châteauneuf şi Colyer. De asemenea, sunt notorii relaţiile sale cu trimisul Rusiei, Piotr Andreevici Tolstoi. Prin aceşti vectori diplomatici, prinţul moldav a avut prilejul să promoveze cultura românească.

1 Studiul publicat în Revista „Univers Strategic" nr. 3 din septembrie 2010, revăzut şi adăugit.

2 Profesor universitar dr., membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

3 Ion Rotaru, *Dimitrie Cantemir*, *Cele mai frumoase pagini*... Editura Prometeu, Bucureşti, 1993, p. 5 şi urm.

4 Constantin Măciucă, *Studiu introductiv* al lucrării, avându-l ca autor pe Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, p. 8.

De asemenea, tot în mediul diplomatic, s-a făcut remarcat ca fiind unul dintre cei mai avizaţi cunoscători ai realităţilor din interiorul Imperiului Otoman, fiind primul savant care a sesizat că, acest colos, a intrat în perioada de „decădere".

„Dimitrie Cantemir identifică Europa cu creştinătatea, spiritul european începea, astfel, să se formeze pa baza unui proiect religios, atestând... înţelegerea întregului context problematic care genera acest fenomen numit, mai târziu, unitatea spirituală a Europei". *5* Devenit, ulterior, autor, cărturar, enciclopedist, etnograf, geograf, filosof, istoric, lingvist, muzicolog,

compozitor, om politic şi scriitor român, Dimitrie Cantemir – primul român ales membru al Academiei din Berlin în 17146 – este cel care va aduce problemele româneşti în atenţia Europei şi, în general, a marilor puteri ale vremii, precum Germania, Imperiul Otoman şi Imperiul Ţarist, manuscrisele fiind plasate, ulterior, pe rând, în diverse arhive de seamă din Rusia7. Mai mult decât atât, în opera lui, influenţată de umanismul Renaşterii şi de gândirea înaintată din Rusia, s-au oglindit cele mai importante probleme ridicate de dezvoltarea social-istorică a Moldovei de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Şi nu numai. Prin scrierile sale, Dimitrie Cantemir aduce o contribuţie excepţională la cunoaşterea civilizaţiilor din spaţiul european. Toate scrierile sale literare, dar şi filosofice, au valoare de comunicare şi de conexiune în spaţiul intercivilizaţional. Şi chiar dacă nu au circulat, aşa cum ar fi trebuit, ele rămân valoroase prin spiritul umanist şi caracterul intercivilizaţional. Trebuie spus că unele dintre lucrările sale, printre care amintim „*Istoria Creşterii şi Descreşterii Imperiului Otoman*” şi „*Monarhiarum physica examinatio*” (*Interpretarea naturală a monarhiilor*), au reprezentat adevărate „învăţături” pentru şefii unor state şi oameni de ştiinţă europeni, care au permis înţelegerea corectă şi cunoaşterea contradicţiilor specifice otomanilor. Lucrările lui Cantemir, traduse în limbi de circulaţie europeană şi mondială, au permis fundamentarea unei politici adecvate relative la Imperiul Otoman.

„*Descrierea Moldovei*”, scrisă în întregime în Rusia, în limba latină8, pentru a se adresa unui cerc cât mai larg de cititori, şi pusă sub patronajul Academiei de la Berlin9 ca focar european de cultură, este şi rămâne *cea dintâi scriere ştiinţifică a unui român* destinată să facă cunoscută şi ştiută Moldova lumii învăţate din Europa10. Chiar dacă, timp de o sută de ani, aceasta nu a fost cunoscută decât după „tălmăcirea germană” 11, tradusă, la rândul ei, în diferite limbi şi numai atunci s-a ştiut de textul manuscris latin „aflător în Rusia”. Mai mult, lucrarea *Descrierea*

Moldovei rămâne valabilă şi pentru informarea ştiinţifică a cercetătorilor de azi, şi nu numai, ca un jalon al istoriei culturii, în vremea în care a fost scrisă. Ea formează începutul celei de a treia perioade a activităţii de scriitor a autorului, perioada şederii în Rusia, pe care o putem numi perioada ştiinţifică a operei sale12.

5 Gabriela Pohoaţă, *Dimitrie Cantemir şi G.W. Leibnitz-enciclopedişti cu vocaţie europeană*, în volumul „Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi", p. 178.

6 Din corespondenţa privitoare la cooptarea lui Dimitrie Cantemir ca membru al Academiei berlineze reiese că recomandarea sa a venit prin intermediul baronului Heinrich Hussen, savant german, aflat în slujba ţarului Rusiei încă din 1702, ales academician din 1710, şi care „mijlocea relaţiile dintre învăţaţii ruşi din Rusia şi Societatea din Berlin". Vezi Emil POP, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în „Studii", 22 (1969), nr. 5, pp. 825 – 847.

7 Dimitrie Cantemir, *Opere Complete*, *Vol. VI*, *Tomul 1*, Ediţie critică publicată sub îngrijirea lui Virgil Cândea, membru al Academiei Române, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 61.

8 Scriind în limba latină, scriitorul se adresa lumii întregi, lumii învăţate. Prima lui lucrare se intitulează *„Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul"*, tipărită la Iaşi în greceşte şi în româneşte. Subiectul acestei cărţi porneşte de la epistola apostolului Pavel către Galateeni. În scrierea lui Cantemir, în afară de aceste texte cu conţinut religios, autorul face trimiteri la câteva personalităţi de marcă ale culturii: Cicero, Epictet, Seneca etc., apoi la marele umanist olandez Erasmus din Rotterdam.

9 Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 7

10 Lucrarea este alcătuită pentru informarea geografică, pentru descrierea vieţii poporului, a organizării

de stat, a stării economice a Moldovei, pe un plan larg şi bine organizat din punct de vedere ştiinţific.

11 Rândurile scrise de Cantemir au stat îngropate printre hârtiile lui Antioh Cantemir până la moartea acestuia, în 1774, când, prin hazardul unei licitaţii şi al altor verigi întâmplătoare, au ajuns în mâinile lui Busching, editorul versiunii germane a *Descrierii Moldovei*.

12 Pe larg, Camelia Moreanu, *Descrierea Moldovei – Dimitrie Cantemir*, 2002.

Adăugăm *Istoria Creşterii şi Descreşterii Imperiului Otoman* – o altă carte scrisă în latină, în exil, între 1714 şi 1716, când Dimitrie Cantemir era consilier al lui Petru cel Mare, volum publicat postmortem, în engleză, după ce fiul lui Cantemir a adus manuscrisul la Londra.

Cartea este prima istorie substanţială a Imperiului Otoman, într-o limbă europeană, şi a rămas textul preferat de istorie pe această temă pe parcursul întregului secol care i-a urmat, primul volum din cele două ale traducerii franceze a „Istoriei creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman”, carte publicată la Paris, în 1743, fiind descoperit, ulterior, în lista colecţiei pe care fostul preşedinte american Thomas Jefferson o avea în biblioteca sa13.

De unde şi o concluzie: preşedintele Thomas Jefferson cunoştea opera domnitorului Moldovei, Dimitrie Cantemir, pe care a achiziţionat-o, probabil, din perioada în care a fost reprezentantul SUA în Franţa, între 1785 – 1789. Aşadar, descoperirea lui Grant Harris, şeful Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, este de mare valoare.

Ca scriitor, savant şi gânditor, Dimitrie Cantemir a deschis calea modernităţii în cultura română şi ne-a dat primul certificat de europenitate majoră, la răscrucea dintre Orient şi Occident, fiind, din 1714, la propunerea filosofului şi matematicianului G.W. Leibniz, membru al Academiei din Berlin, iar o parte din opera sa circulând în toată Europa (fie în latină, fie tradusă în limbile moderne

de mare prestigiu cultural: germană, engleză, franceză, italiană), ba chiar şi dincolo de ocean (unde, nu demult, academicianul Virgil Cândea a descoperit originalul latinesc integral din *Istoria Imperiului Otoman*, pe care l-a şi editat în 1999 şi 2002). Cantemir este unul dintre primii învăţaţi europeni, care au susţinut ideea creşterii şi descreşterii imperiilor.

Ca om al renaşterii, Dimitrie Cantemir, domnitor, mare gânditor şi cărturar român, care a pus bazele unor specii literare, precum fabula, elegia, romanul alegoric, pamfletul politic, îşi desfăşoară activitatea într-o epocă cu care începe o perioadă nouă de înflorire şi afirmare europeană şi chiar euro-asiatică a culturii române. Mai mult, se poate spune că Dimitrie Cantemir a adus efectele şi spiritul renaşterii în spaţiul culturii româneşti.

A fost şi rămâne o personalitate multilateral recunoscută. El este voievodul cărturar prin care poporul roman a înscris, pentru prima oară, numele unuia din fii săi în panteonul gloriilor universale. Este şi rămâne, cum spunea George Călinescu, un „erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinţ rus, cronicar român, cunoscător al tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, un Lorenzo de Medici al nostru". Este cum bine se subliniază în literatura de specialitate, întâiul om de ştiinţă român" a cărui operă face autoritatea în epocă şi a cărei personalitate impresionează ca un simbol reprezentativ pentru umanitatea întreagă14.

Şi, poate, nu întâmplător, Grant Harris, şeful Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, spunea că de când a citit operele scrise de Dimitrie Cantemir, Domnitorul român îi aminteşte de preşedintele Thomas Jefferson15, al 3-lea preşedinte al SUA. Operele monumentale ale cărturarului român se află, în prezent, în posesia Bibliotecii Congresului SUA, Secţia de Carte Rară şi Colecţii Speciale. De fapt, cea mai mare colecţie de volume româneşti care se află în afara României: 80.000 de volume la care se adaugă, anual, aproape 1.000 de alte volume. Se încearcă, astfel, să se asigure că, în posesia

acestei instituţii de cultură a naţiunii americane, vor exista *„colecţii universale care să arate geniul*

13 Potrivit şefului Diviziei Europene a Bibliotecii Congresului SUA, Grant Harris, volumul ar fi ars împreună cu multe alte cărţi în incendiul devastator de la Capitoliu din Ajunul Crăciunului din anul 1851, dar Biblioteca Congresului a obţinut, apoi, o copie a versiunii în engleză, „The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire", carte publicată la Londra în 1734.

14 http://www.descoperă.ro/maratoanele-descopera/descopera-istoria-romanilor/5137979-dimitrie-cantemir-primul-promotor-al-romaniei-in-europa.

15 Grant Harris spune despre cei doi că au fost foarte educaţi, multilingvi, lideri în vremuri tulburi, scriitori importanţi, care aveau şi alte talente în comun. Dacă Dimitrie Cantemir compunea muzică, Thomas Jefferson cânta la vioară.

creativ românesc, volume ale românilor şi volume despre *România, pentru ca aceste resurse să poată fi folosite pentru a studia România" 16*.

Toate acestea explică şi prezenţa lui Cantemir la cancelariile europene, relaţiile sale cu ţări importante şi, mai ales, cu oameni de seamă ai vremii din Prusia, Olanda, Franţa etc. Cu atât mai mult cu cât Dimitrie Cantemir a cunoscut foarte bine operele din vremea sa şi, mai ales, pe cele literare şi ştiinţifice din zona Poloniei, Olandei, Germaniei, şi nu numai.

A lăsat peste 800 de pagini de notări ale filosofului Van Helmont1 pe care le-a şi folosit în elaborarea unor lucrări ale sale. Multe din lucrările sale au la bază studii ale unor personalităţi ştiinţifice şi de cultură din Europa. De aceea, putem aprecia că lucrările sale reprezintă un fel de sinteză în acest spaţiu intercivilizaţional. Poate acesta să explice de ce şi pe placa memorială de la intrarea în Palatul lui *Dimitrie Cantemir din Constantinopol scrie*:

„PE ACESTE LOCURI S-A AFLAT PALATUL REZIDIT ŞI ÎNFRUMUSEŢAT DE PRINCIPELE MOLDOVEAN *DIMITRIE CANTEMIR* SAVANT ENCICLOPEDIST DE

RENUME EUROPEAN, AUTOR AL UNEI MONUMENTALE ISTORII A IMPERIULUI OTOMAN, CARE A TRĂIT LA ISTANBUL ÎNTRE 1688 – 1710”.

„BU VERDE 1688 – 1710 TARIHLERI ARASINDA ISTANBUL’DA YAŞAMIŞ OLAN VE GEREK GENIŞ ANSIKLOPEDIK BILGISI GEREK YAZDIGI OSMANLI ÎMPĂRATORIUGU ADLI

TARIH ESERI ILE AVRUPA’DA YAŞAMIŞ BULUNAN MOLDAVYA PRENSI DIMITRI

KANTEMIR’ÎN YENIDEN INŞA ETTIRDIGI SARAY BULUNUYORDU”.

Bibliografie selectivă

* * ** Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi, Editura Pro Universitaria, Bucureşti 2011.

* * ** http://ro.wikipedia.org/wiki/Janbaptistavan Helmont.

* * ** http://www.descoperă.ro/maratoanele-descopera/descopera-istoria-romanilor/5137979-dimitrie-cantemir-primul-promotor-al-romaniei-in-europa.

* * ** http://www.referat.ro/referate/Descrierea Moldovei-Dimitrielantemir4317.html * * ** http://cantemir.asm.md/Dimitrie/filosofie.

CANTEMIR, Dimitrie, *Opere Complete*, *Vol. VI*, *Tomul 1*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996.

POP, Emil *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în „Studii”, 22 (1969). ROTARU, Ion, *Dimitrie Cantemir*, *Cele mai frumoase pagini*... Editura Prometeu, Bucureşti, 1993.

SaLCIUC, Doina, *Dimitrie Cantemir în Biblioteca Congresului SUA*, Washington, 5 iulie

2010.

113 Doina SALCIUC, *Dimitrie Cantemir în Biblioteca Congresului SUA*, Washington, 5 iulie 2010.

17 Jan Baptista van HELMONT (n. 12 ianuarie 1580 – d. 30 decembrie 1644) a fost un alchimist, chimist, medic şi fiziolog din Ţările de Jos. Pe lângă valoroase contribuţii în domeniile mai sus menţionate, i se atribuie introducerea

cuvântului *gaz*, ca denumire pentru una din stările de agregare. În sfera preocupărilor sale, în afară de chimie, alchimie, medicină, au intrat multe alte domenii ca: fizică, farmacologie, botanică, teologie, metafizică, cosmologie, meteorologie, astrologie, magie http://ro.wikipedia.org/wiki/Janbaptistavan Helmont.

DIMITRIE CANTEMIR – REPREZENTANT AL CULTURII ŞI ŞTIINŢEI EUROPENE

Camelia Brâncoveanu1

Brâncoveanu. camelia@@yahoo.com

Abstract: *Cu o viaţă relativ scurtă, având numeroase preocupări – om politic, pretendent la tron şi domnitor, ostaş, călător – Dimitrie Cantemir şi-a urmat cu cea mai mare fidelitate vocaţia de cărturar.*

Umanist de anvergură universală, istoric, filosof, muzicolog, enciclopedist, principe savant, precursor al Şcolii Ardelene, un „Lorenzo de Medici" cum l-a numit George Călinescu sau „primul nostru spirit de anvergură europeană" cum l-a numit Lucian Blaga, Dimitrie Cantemir s-a format în spiritul Renaşterii târzii venind de timpuriu în contact cu marile creaţii europene şi universale ale vremii.

Keywords: *principe, ambasador, recenzii, enciclopedie, hronic, teolog.*

Trăind, de la o fragedă vârstă, la Constantinopol, într-un vestit mediu de confluenţă dintre marile civilizaţii orientale ale vremii, Dimitrie Cantemir a venit în contact şi cu cultura occidentală, unde se pregătea trecerea de la umanism la iluminism, de la baroc la rococo, printr-o moştenire, încă, activă a tradiţiei culturii şi spiritualităţii ortodoxe2.

La Constantinopol fiind, Dimitrie Cantemir a intrat în legătură cu diferite personalităţi civile europene şi renumiţi teologi ai bisericii creştine, precum hughenotul francez Aubry de la Motraye stabilit în Anglia, făcând parte din anturajul Regelui Carol al XII-lea, lingvistul Catton, teolog al noii Anglii şi preot la Boston (Massachusetts), cu oameni de ştiinţă, ca eruditul

macedonean Anastasios Michel Nausios, cu ambasadori ai statelor europene, precum marchizii Fereol şi Châteauneuf, cu Pierre Antoine de Costagneres şi cu reprezentanţi ai Regelui Soare, ambasadori ai Franţei, cu lordul William Paget, ambasador al Marii Britanii, cu Jacob Collyer, ambasadorul Ţărilor de Jos, cu Piotr Andreievici Tolstoi, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, cu Rafael Leszciński, ambasador polon etc., personalităţi care l-au cunoscut pe tânărul principe, având cuvinte de mare cinstire la adresa lui.

Pe tronul Moldovei fiind, setea sa de cultură şi educaţie au fost subliniate de numeroase personalităţi ale vremii, care l-au vizitat. Aşa, de pildă, un trimis al voievodului din Ţara Românească la domnul Moldovei menţiona: *„Am văzut un principe care, deşi tânăr, este*

1 Lector univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" Bucureşti, Director al Institutului de Studii Cantemiriene, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

2 Apud Paul Cernovodeanu, *Démètre Cantemir vu par ses contemporains* (*Le monde savant et les milieux diplomatiques européens*), în: *Revue des études Sud-Est Européens*, nr. 4, 1973, p. 638; Viorel Cosma, *Le musicien Démètre Cantemir dans* la littérature *européenne du XVIII siècle*, în: *Revue des études Sud-Est Européens*, nr. 4, 1973, p. 657.; Ion D. Lăudat, *Dimitrie Cantemir*: *viaţa şi opera*, Editura Junimea, Iaşi, p. 25; Dragoş Moldovan, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc*: *tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universităţii Al. I. Cuza, Iaşi, 2002, p. 71.

Înconjurat de cărţi şi arme, de unde pot să trag încheierea că are înclinaţii spre amândouă". De asemenea, în vizita pe care domnul muntean Şerban Cantacuzino, i-a făcut-o la Iaşi, în 1686, acesta îl caracteriza pe viitorul său ginere: „nădejdea familiei părinteşti", iar în cronica sa, Nicolae Costin îl caracteriza pe Dimitrie Cantemir: *„om isteţ, ştiind şi carte turcească bine, se vestise în tot Ţarigradul numele lui" 3*.

Alte aprecieri vin din partea unor personalităţi politice care l-au vizitat la Iaşi. De exemplu, Rafael Leszciński, ambasadorul Poloniei, îl descrie pe Cantemir drept un om erudit în materie de limbă latină, având o educaţie aleasă, întreţinând discuţii docte cu interlocutorii săi asupra unor teme privind datoria prieteniei4. Alte persoane străine care l-au cunoscut, îndeaproape, pe principe au avut cuvinte de mare cinste la adresa acestuia. Jean Nicolas Mareau de Brassay, ofiţer francez în armata rusă, îl caracteriza ca: *„un prinţ de talie mică, om frumos, distins, cu chip foarte plăcut cum n-am mai văzut în viaţa mea. Amabil, civilizat, cu o conversaţie plăcută, politicos, liniştit, vorbind foarte bine latineşte, ceea ce era un avantaj pentru aceia care vorbeau limba şi care simţeau plăcerea întreţinându-se cu prinţul" 5.*

O altă apreciere este aceea a colonelului austriac, baronul Franz von Tiepolt, care arată că, în timpul vizitei pe care i-a făcut-o lui Cantemir, acesta „l-a salutat în limba latină". Asemenea aprecieri au mai fost făcute şi de ofiţerul de origine irlandeză Peter Henry Bruce, de ambasadorul britanic la curtea ţarului, Charles Withworth, sau de rezidentul ducatului de Brunswick la Sankt Petersburg, care arătau, în memoriile lor, că *„Domnul Moldovei este un mare savant şi agreabil în conversaţie" 6.*

Interesantă este şi imaginea vieţii de studiu a lui Dimitrie Cantemir transmisă de către abatele Nicholas Tindal: *„Principele se scula normal la 5 dimineaţa, fuma din pipa sa, bea o ceaşcă de cafea în manieră turcească, apoi intra în cabinetul său şi studia până la prânz care era ora sa de a servi masa. La masă el nu mânca decât dintr-o farfurie; nu bea niciodată vin simplu. Obişnuinţa sa era de a dormi puţin după masă, după care se întorcea la studiu până la ora 7 seara. După aceea, se dedica vieţii domestice – de familie –, lua supa la ora 10 seara cu familia şi se culca la miezul nopţii" 7.*

Perioada care a urmat părăsirii tronului Moldovei, în 1711, s-a dovedit a fi cea mai prolifică în realizarea marilor sale opere de cultură şi ştiinţă. Dimitrie Cantemir

elaborează celebrele sale lucrări, dintre care amintim: *Incrementum atque decrementum Aulae Othomanicae* (*Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman*), Descriptio Moldaviae, *Cercetarea naturală a monartiilor* (eseu filosofic), *Sistemul religiei mahomedane* etc. Din păcate, ele nu au putut vedea lumina tiparului, decât după moartea cărturarului român. De aceea, gloria sa reală şi recunoaşterea meritelor sale de excepţie în mediile ştiinţifice europene au fost postume.

Cu toate acestea, Cantemir s-a bucurat, încă din viaţă, de înalte aprecieri, care au culminat cu alegerea sa la 11 Iulie 1714, în unanimitate, în calitate de membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, care se numea atunci Societatea Ştiinţifică din Brandenburg8. În diploma solemnă semnată de către vicepreşedintele Academiei din Berlin, Johann Carol Schott, care i-a fost conferită la recomandarea baronului Huyssen, trimisă secretarului Secţiei literare-orientale a Academiei berlineze, Daniel Ernst Jablonsky, reputat predicator, se recunosc următoarele: *„Filosof între regi, dar şi rege între filosofi… Dar acest lucru mai mult dorit decât nădăjduit pe vremea când Marte era mai puternic decât Musele, iată-l împlinit, de când prea*

3 Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, tom II, Editura M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1872, p. 89; Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o seamă de cuvinte*, Bucureşti, 1959, p.202 – 206; Paul Cernovodeanu, Op. cit., p. 640; Alexandru Zub, Ştefan S. Gorovei, Virgil Cândea, *Dimitrie Cantemir-Principe şi cărturar european*, Editura Trinitas, Iaşi, 2003, p.150.

4 P.P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, pp.100 – 115; P. Cernovodeanu, Op. cit., p. 644.

5 P. Cernovodeanu, Op. cit., p. 646.

67 *Ibidem*, p. 647.

7 P. Cernovodeanu, Op. cit., pp. 649 – 651.

8 Emil M. Cioran, *Schimbarea la faţă a României*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, p. 46.

fericitul şi prea înălţatul Dimitrie Cantemir… printr-o

*pildă, precât de rară, pe atât de lăudabilă şi-a legat numele de cel al cercetătorilor ştiinţelor, şi prin alăturarea sa la societate noastră, i-a adus acesteia cea mai aleasă podoabă şi strălucire. Ne bucurăm pe drept cuvânt pentru noul succes şi recunoaştem cu veneraţie încli*narea *demnă de cea mai mare laudă a principelui faţă de noi şi de cercetările noastre*" *9*.

Dar consacrarea definitivă a lui Dimitrie Cantemir pe firmamentul ştiinţei şi culturii universale s-a realizat prin publicarea, în deceniile următoare, a marilor sale opere, precum *Le pour et Contre*, 1740; *Mémoires pour l'histoire des Sciences et des Beaux Arts*, 1743; *Journal historique de Verdun*, 1744; *Journal Encyclopédique*, 1756 etc. Unele dintre operele sale s-au bucurat de numeroase ediţii. De exemplu, *Istoria Imperiului Otoman* a apărut în engleză, la Londra, în trei ediţii: 1734, 1735, 1736; în franceză, la Paris, în 1743; în germană, la Hamburg, în 1745. De asemenea, *Descrierea Moldovei* a fost editată, în germană, în 1769, 1770 şi 1771 la Frankfurt şi Leipzig şi, în rusă, la Moscova, în 1789. Lucrarea *Evenimentele Cantacuzinilor şi ale Brâncovenilor* a fost publicată în rusă, la Petersburg, în 1772; în germană, la Leipzig, în 1783; în greacă, la Viena, în 1795 etc.

Celebrităţi ale vremii au apreciat elogios creaţiile cantemiriste. Voltaire şi Antoine François Prévost, Edward Gibbon, autor al *Istoriei decadenţei şi căderii Imperiului roman*, George Gordon Byron, Percy Bysshe Shelly, Victor Hugo, William Jones etc.10

În a sa prefaţă la Istoria lui Carol al XII-lea, marele enciclopedist şi iluminist Voltaire aprecia obiectivitatea *Istoriei Imperiului Otoman*, vizavi de legendele scriitorilor germani la adresa Porţii Otomane: „*Consultaţi* – remarca Voltaire – *adevăratele anale turceşti adunate de prinţul Cantemir şi veţi vedea cât de ridicule sunt toate aceste aprecieri ale istoricilor germani*". Totodată, în scrisoarea lui Voltaire, adresată, în 1729, lui Antioh Cantemir, fiul voievodului român, erau remarcate „multiplele talente ale principelui Cantemir" sau, cum remarca acelaşi Voltaire,

Dimitrie Cantemir îmbina *„la science des lettres avec celle des armes" 11*. Este ceea ce remarca şi orientalistul englez William Jones despre *Istoria Imperiului Otoman* a lui Cantemir: *„Istoria turcilor a prinţului Cantemir depăşeşte ca autoritate şi metodă orice operă în orice limbă europeană consacrată acestui subiect"*.

Un elogiu deosebit aducea, aceleiaşi *Istorii a Imperiului Otoman*, şi abatele Guasco în publicaţia *Mémoires de Trevour* din 1743: *„un savant judicios, imparţial... el aşază faptele cu metodă, expuse cu exactitate, povesteşte în chip clar..." 12*.

Operele lui Cantemir au cunoscut numeroase recenzii şi dări de seamă, care au fost elogios apreciate. Eruditul german Gottlieb Siegfried Bayer publica, în 1726, comentariile sale elogioase aduse operei cantemiriste şi autorului acesteia: *„Acest principe* – arăta Gottlieb – *avea un mare suflet de înalte virtuţi, el manifesta o incredibilă dragoste pentru ştiinţă, neavând asemănare în trecutul acestui popor" 13*.

Alte elogii aparţin pietistului Müller, care scria într-un articol apărut în *Nouvelle bibliothèque gérmanique*, la Halle, în 1757, Cantemir este situat *„printre cei mai mari ai vremii... savant de profesie"*. După moartea principelui, Iliński publică, în 1726 – 1727, lucrarea biografică *Vita Elogiam Principis Demetre Cantemyry*, pe care a trimis-o Academiei din Berlin, în care se aduc elogii deosebite operei cantemiriste. „Suma fi de ac diligenţia... conscriptum eruditorium" era aprecierea făcută de Johann Peter Kohl, profesor de istorie ecleziastică şi de literatură umanistă a Academiei de Ştiinţe din Sankt Petersburg, în a sa *Introductio în historiam et rerum literariam*, apărută la Hamburg în 172914.

9 Ştefan Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti, 1925, p. 141.1101 P.P. Cernovodeanu, Op. cit., p. 656.

11 Voltaire, *Histoire de Charles XII*, în: *Opere alese*, Bucureşti, 1957, p. 202.

1123 *Ibidem*.

13 P.P. Cernovodeanu, Op. cit., p.655.

14 P.P. Panaitescu, *Le prince Démètre Cantemir et le mouvement intellectual russe sous Pierre le Grand*, în: *Revue des études slaves*, Paris, 1926, pp. 252 – 253.

Principiile sale în domeniul creaţiei muzicale, care fac dovada şi a unui teoretician, interpret şi compozitor, au produs un puternic ecou în cultura muzicală europeană a secolului al XVIII-lea. Aproape toate lucrările, care s-au publicat după 1760, fac apel la cercetările teoretice ale muzicologului Dimitrie Cantemir.

Cinci opere de anvergură, toate publicate între 1760 şi 1785, conţin referinţe şi aprecieri la creaţia muzicală a lui Cantemir. Aceste referinţe provin din surse franceze, engleze, germane, austriece, italiene, toate demonstrând marele prestigiu de care s-a bucurat opera muzicală cantemiristă în cultura muzicală universală15.

Numele lui Dimitrie Cantemir figurează în cele mai importante enciclopedii muzicale ale secolului al XVIII-lea. Vasta enciclopedie muzicală a lui Ernst Ludwig Gerben, intitulată Historich-Biographichen Lexicon der Torkunsler, arată: *„Cantemir Demetrius un principe român care a ajuns la un mare renume prin cunoştinţele sale. El a fost director al Academiei de Ştiinţe din Petersburg; a murit în 1723; a elaborat o istorie completă a turcilor în care notează: în 1691 el a introdus pentru prima oară la turcii din Constantinopol notele muzicale" 16*. După cum am observat mai sus, marele enciclopedist francez Voltaire aprecia talentul muzical al lui Dimitrie Cantemir, fapt exprimat în scrisoarea trimisă lui Antioh Cantemir, fiul principelui17.

O importanţă cu totul deosebită prezintă eforturile lui Cantemir în domeniul studierii religiilor18. În celebra sa lucrare *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, Cantemir priveşte, pentru prima dată, într-o strânsă corelare, cele trei religii de vocaţie universală: creştinismul, mahomedanismul şi iudaismul stăruind asupra a ceea ce au ele în comun şi nu asupra a ceea ce le dezbină: *„despre unul Dumnezeu cel prea înalt* – arată

Cantemir – *religia mahomedană nu pare să se deosebească întru nimic de evrei şi de creştini*".

Întrebarea firească este, dacă cele trei religii sunt asemănătoare, de ce atâta vrajbă între ele. Concluzia care se desprinde din studiile cantemiriste asupra religiilor este existenţa unei posibile împăcări, la care au visat numeroşi învăţaţi şi teologi ai vremii.

În ceea ce priveşte istoria poporului român, opera cantemiristă evidenţiază câteva din marile probleme ale vremii 19.

Ideea continuităţii şi unităţii românilor este, pragmatic, expusă în opera sa fundamentală *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*, lucrare elaborată în limba română. Această idee a fost afirmată chiar de la începutul cronicii: „*Hronikon a toată Ţara Românească* (*carea apoi s-au împărţit în Moldova*, *Muntenească şi Ardealul*) *din descălecatul ei de la Traian*, *Împăratul Râmului*; *aşijderea pentru numerele*, *carele au avut odată şi carele are acum*, *şi pentru Romanii care de atuncea într-însa aşezându-să într-aceiaş şi până* acum *necontenit lăcuiesc*". Spre deosebire de predecesorii săi, Grigore Ureche şi Miron Costin, care doar afirmă aceleaşi idei, Dimitrie Cantemir face un pas mai departe, demonstrând această continuitate şi unitate prin documentarea lor lingvistică (terminologică), folosind texte în limba latină din inscripţiile descoperite mai cu seamă pe teritoriul Transilvaniei.

Starea socială a ţărănimii moldave nu l-a lăsat indiferent pe domnul cărturar. În cartea sa *Descrierea Moldovei*, el deplânge starea grea a ţăranilor, pe care-i socoteşte „*cei mai nenorociţi ţărani din lume*" *20*.

15 Viorel Cosma, Op. cit., p. 665.1167 *Ibidem*.

17 *Ibidem*. În lucrarea cunoscutului istoric turc Halil Inalcık, *Imperiul otoman*. *Epoca clasică*, *1300 – 1600*, Bucureşti, 1996, se arată printre altele: „Dimitrie Cantemir, clasic al muzicii turceşti, ale cărui compoziţii se mai cântă şi astăzi la radio şi în sălile de concert din Turcia. Până la apariţia istoricului J. Von Hammer, lucrarea

lui Dimitrie Cantemir despre Imperiul Otoman a fost considerată în Europa lucrarea standard în ce priveşte subiectul. Şi astăzi rămân valabile descrierea şi relatările sale de primă mână privind viaţa şi instituţiile otomane pe care le-a cunoscut în profunzime" (Halil Inalcık, *Eastern and Western cultures*, în *Dimitrie Cantemir's Work*, în *The Middle East and the Balkans under the Ottomans Empire*... Bloominghton, Indiana, 1993, pp. 412 – 414).

18 Cristina Bârsan, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 84.

19 Dimitrie Cantemir, *Opere*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 210; Dimitrie Cantemir, *Divanul*, Biblioteca Central Universitară „Mihai Eminescu", Iaşi, 1998, p. 91.

Stăpânirea străină este, şi ea, condamnată cu străşnicie de Cantemir, mai cu seamă în *Istoria Imperiului Otoman*, unde condamnă tirania străină şi lipsa de libertate şi independenţă a Moldovei.

În schimb, arta, cultura şi ştiinţa popoarelor orientale sunt, cu deosebire, apreciate. *„Arta elocinţei la popoarele orientale – arată Cantemir, în Sistemul religiei mahomedane – nu stă mai prejos decât la cele apusene, cauza este bogăţia nesfârşită şi comorile necesare ale locuţiunilor şi frazelor din limbile arabă, persană şi turcă"*.

Muzica turcească se bucură, de asemenea, de elogii din partea lui Cantemir: *„muzica turcească este în unele privinţe cu mult mai perfectă decât multe din cele europene"*.

Nu putem încheia aceste scurte consideraţii asupra ecoului pe care opera lui Cantemir l-a avut asupra contemporanilor săi, fără să amintim un fapt, care reprezintă chintesenţa recunoaşterii voievodului moldovean drept un strălucit reprezentant al culturii şi ştiinţei universale. Pe faţada bisericii Sainte Génèvieve din Paris, o placă de marmură consemnează numele lui Dimitrie Cantemir alături de numele altor celebrităţi ale vremii: Newton, Leibniz, Byron, Eddison, Fleury, Hamilton

şi Bluze. Nici că se putea un elogiu mai mare adus principelui moldovean şi, prin el, poporului român, în mijlocul căruia s-a născut, a trăit şi şi-a conceput măiastra-i operă.

În concluzie, Dimitrie Cantemir este considerat a fi întâiul spirit al nostru, de dimensiuni cu adevărat europene, de o multilateralitate, în adevăr, uimitoare, în activitatea lui ştiinţifică, literară, artistică, teologică şi politică.

Simbolul sub care se găseşte Cantemir în viziunea lui Lucian Blaga este *Inorogul*, ceea ce semnifică puterea spirituală.

Totodată, Dimitrie Cantemir reprezintă sinteza Orientului şi Occidentului, ca exponent al bizantismului cu influenţe baroce şi, totodată, exponent al sufletului naţional prin sufletul său moldovean, nealterat de cunoaşterea străinătăţii.

De asemenea, intuia că Orientul înseamnă trecutul, iar Occidentul viitorul. A folosit cultura sa orientală pentru a înţelege şi accede la valorile Europei Occidentale. Nu întâmplător, este primul român ales membru al Academiei din Berlin, în 1714.

Şi, nu în ultimul rând, îi revine meritul de a fi trasat, alături de alte personalităţi ale vremii, harta filonului european de gândire.

Bibliografie

BÂRSAN, Cristina, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

BLAGA Lucian, *Leibniz al nostru m – D. Cantemir*, în: *Patris*, Cluj, nr. 214, 1923. CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967. CANTEMIR, Dimitrie, *Divanul*, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iaşi.

1998.

CANTEMIR, Dimitrie, *Opere*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003. CERNOVODEANU, Paul, *Démètre Cantemir vu par ses* contemporains (*Le monde savant et les milieux diplomatiques européens*), în: *Revue*

des études Sud-Est Européens, nr. 4, 1973.

CIOBANU, Ştefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti, 1925.

CIORAN, M. Emil, *Schimbarea la faţă a României*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

COSMA, Viorel, *Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIII siècle*, în: *Revue des études Sud-Est Européens*, nr. 4, 1973.

COSTIN, Nicolae, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, tom II, Editura M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1872.

20 Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.166.

INALCIK, Halil, *Eastern and Western cultures*, în *Dimitrie Cantemir's Work*, în: *The Middle East and the Balkans under the Ottomans Empire*... Bloominghton, Indiana, 1993.

LĂUDAT, D. Ion, *Dimitrie Cantemir*: *viaţa şi opera*, Editura Junimea, Iaşi, 1973.

MOLDOVANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir între umanism şi baroc*: *tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2002.

NECULCE, Ion, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o seamă de cuvinte*, Bucureşti, 1959.

PANAITESCU, P.P., *Dimitrie Cantemir*: *viaţa şi opera*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958.

PANAITESCU, P.P., *Le prince Démètre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand*, în: *Revue des études slaves*, Paris, 1926.

VOLTAIRE, *Histoire de Charles XII*, în: *Opere alese*, Bucureşti, 1957.

ZUB, Alexandru, GOROVEI S. Ştefan, CÂNDEA Virgil, *Dimitrie Cantemir – Principe şi cărturar european*, Editura Trinitas, Iaşi, 2003.

DIMITRIE CANTEMIR, TEOLOG ŞI ISTORIC AL RELIGIILOR

Marius Resceanu1

mresceanu@@gmail.com

Abstract: *Teologia lui Cantemir gravitează în jurul celor două izvoare ale revelaţiei divine*: *Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiţie*

Cuvinte cheie: *spiritualitate*, *instituţii*, *teologie*, *religie*, *muzică*, *speculaţie*, *ortodoxie*, *creştinism*, *islamism*, *tradiţii*, *polemică*, *evrei*, *creştini*, *musulmani*.

Unul dintre cei mai mari deschizători ai porţilor Orientului, Dimitrie Cantemir, ca fiu al poporului român, este considerat a fi una dintre cele mai complete şi complexe personalităţi ale românilor din toate vremurile. Dimitrie Cantemir, prin abordarea aproape a tuturor domeniilor ştiinţei timpurilor sale, a fost apreciat de contemporanii săi, deşi o parte din opera sa – şi în special cea de conţinut teologico-filosofic – a avut o soartă nu prea fericită. Un om de o asemenea chintesenţă culturală, a fost apreciat de neamul său, dar şi în spaţiul european, şi nu numai. Marele erudit este unul dintre oamenii de ştiinţă, care a abordat majoritatea domeniilor de cercetare: religie, filosofie, geografie, muzică, etnografie, filologie, logică etc.

Dimitrie Cantemir se remarcă şi ca un mare teolog. Acesta reuşeşte prin scrisul său să aducă o considerabilă contribuţie patrimoniului spiritual al Bisericii Ortodoxe prin scrieri remarcabile precum: *„Divanul”* şi *„Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane”*, opere cu o largă circulaţie nu numai în Ţările Române, ci şi în multe alte ţări ale Răsăritului Ortodox sau ale Apusului European.

Eminentul cărturar, teolog şi mitropolit Antonie Plămădeala îl consideră un *„teolog european, teolog de speculaţie, erudit, om de neverosimilă cultură pentru vremea lui” 2* în lucrarea sa *„Dascăli de cuget şi simţire românească”*. Ortodoxia românească bine reprezentată în perioada secolului al XVII-lea *„atât prin lucrări, cât şi prin personalităţi ale gândirii şi vieţii spirituale, şi-a pus adânc pecetea asupra formării tânărului Dimitrie Cantemir, căruia familia, în mijlocul căreia a primit şi primele învăţături ortodoxe, i-a dat numele Sfântului zilei în care s-*

a născut, după calendarul ortodox" *3*, un adevărat izvorâtor de cărţi, de diverse preocupări din care n-a lipsit nici teologia, care constituia coloana vertebrală a culturii

1 Pr. drd., membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir", absolvent al Facultăţii de Teologie Ortodoxă din cadrul Universităţii din Craiova, şi al Facultăţii de Ştiinţele Comunicării din cadrul Universităţii Salesiene din Roma-Italia. În perioada 2005 – 2008 a funcţionat în cadrul Departamentului Media şi Comunicare al Mitropoliei Olteniei, ocupând funcţiile de Consilier Mass-media şi director la Radio Logos, iar, din anul 2008, până în anul 2012, a fost redactor şef la Radio Trinitas, Studioul Logos. În prezent este redactor colaborator al Radio Trinitas şi preot slujitor la Parohiamântuleasa din Craiova. Din anul 2012, urmează cursurile Şcolii Doctorale ale Universităţii „1 Decembrie 1918", din Alba Iulia, pregătind o lucrare cu tema „Comunicare şi Limbaj în misiunea bisericii în era postmodernă".

2 Plămădeală Antonie, *Dascăli de cuget şi simţire românească*, Bucureşti, 1981, p 243.

3 Resceanu Ştefan, *Filosofie şi religie în opera lui Dimitrie Cantemir*, Universitatea din Craiova, teză de doctorat, 1992.

vremurilor în care a trăit şi creat. Multe aspecte ale vieţii religioase, dar şi rolul Bisericii Strămoşeşti în vremuri de mare încercare, prezentate în „*Descriptio Moldaviae*" devin adevărate documente de valoare istorică şi doctrinară.

„*Divanul*" este una dintre lucrările de iniţiere creştină şi ortodoxă, un manual cu capitole dogmatice, care sunt susţinute cu consideraţii şi îndemnuri etice. Începând cu „*Divanul*", apoi „*Sacrosanctae*", ulterior „*Loca obscura în Catechismi*" (*Locuri obscure în Catehism*) şi terminând cu „*Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*", problemele teologice sunt analizate cu multă aplecare, profunzime şi înţelegere. Iată de ce, prin intermediul ideilor teologice ale lui Cantemir, în lucrările

mai sus amintite, Antonie Plămădeală îl include într-o istorie a gândirii teologice româneşti, dinainte de apariţia *„teologilor propriu-zişi”*, alături de Neagoe Basarab şi Nicolae Milescu Spătarul, pe care marele erudit îi depăşeşte, prin limbajul său filosofico-teologic şi prin profunzimea dogmatică, *„*nu *mai mergea cu o teologie simplă” 4*.

Filosof vizionar al istoriei în *„Interpretarea naturală a monarhiilor”*, Dimitrie Cantemir devine istoric şi filosof al religiilor în *„Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane”*. El se apropie de credinţa musulmană ca un creştin aşezat, reuşind cu înţelepciunea şi măiestria sa, evocarea unei lumi puţin cunoscută prin judecăţi profunde şi detalii concrete. Dacă cineva îl plasează pe Cantemir, prin operele sale referitoare la islamism, ca pe un creştin ortodox intransigent, cuvintele sale *„să vorbim drept, însă, şi să lăudăm fapta buna, chiar şi a celui mai mare vrăjmaş al nostru” 5,* conform Sfintei Scripturi ni-l descoperă nu numai obiectiv, ci chiar tolerant fată de islam.

Descrierea vieţii şi spiritualităţii otomane, Cantemir o face de pe poziţia cunoscătorului şi pe baza observaţiilor proprii. Contactul direct cu lumea musulmană a lăsat o impresie foarte puternică asupra cărturarului român, îndemnându-l să prezinte amănunţit credinţa mahomedană, obiceiurile credincioşilor la rugăciune, pelerinajele lor, specificul familiei, educaţia copiilor în familie şi în şcoală.

„Islamul prin apariţia sa a constituit un moment crucial care avea să marcheze nu doar istoria regiunii arabe, ci istoria întregii lumi. Şi aceasta pentru că, printr-o expansiune rapidă, dar şi printr-o dinamică interioară iniţială, civilizaţia popoarelor musulmane a intrat în contact cu civilizaţia popoarelor creştine, iar întâlnirea acestor două civilizaţii nu a rămas fără ecou în evoluţia umanităţii. Ca religie a Unităţii, islamul nu a stabilit niciodată, în niciun domeniu, o distincţie între spiritual şi temporal, între religios şi profan”.6

Viziunea lui Cantemir, aşa cum aminteam mai sus,

este prezentată, în întregime, în lucrarea sa *„Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane”*, alcătuită din lucrări şi studii, înlesnite de cunoaşterea directă a acestei lumi în care a trăit şi de unde a înregistrat nu numai modul de viaţă, datinile şi instituţiile musulmane, dar prin relaţii directe cu cărturari turci, a putut pătrunde în adâncul doctrinei şi învăţăturii coranice, acest fapt dându-i posibilitatea de a face comparaţii cu doctrina creştină. Marele erudit nu rămâne, însă, în afara influenţelor timpului istoric în care a trăit şi a scris, raportându-se la unele scrieri şi, chiar, la unele păreri eronate apărute în Europa apuseană şi în Rusia, deşi principalul izvor de cunoaştere, meditaţie şi atitudine a fost Coranul, pe care l-a cunoscut, atât în original, cât şi dintr-o serie de traduceri şi scrieri orientale.

Dimitrie Cantemir prezintă islamismul de pe poziţia creştinului, convins că singura religie revelată este creştinismul. Nu poate fi învinuit de lipsa de obiectivitate, pentru că el însuşi mărturiseşte: *„scrierile acele barbare scrisă fără blam, fără adăugiri şi fără* vreo *scădere”*.*7* Atitudinea lui Cantemir este diferită, nu atunci când vorbeşte despre poporul turc.

4 Plă în adeală Antonie, *Op cât.*, p 249.

5 Dimitrie Cantemir, „Sistemul…”, Studiu introductiv de Virgil Cândea, p 79.

6 Stefan Resceanu, *Islamul între istorie şi modernitate*, Editura Universitaria Craiova 2007, p. 7.

7 D. Cantemir, *Sistemul*… p. 36.

faţă de care manifestă simpatie, ci faţă de cârmuitori şi principiile religioase şi politice ale acestor cârmuiri.8

Teologia musulmană – ştiinţa despre Dumnezeu sau despre lucrurile dumnezeieşti-este abordată de către Cantemir în lucrarea sa mai sus amintită, cu toată seriozitatea şi responsabilitatea. Când religia mohamedană vorbeşte despre Dumnezeu în sine sau numai despre singura persoană a Tatălui nu se deosebeşte cu nimic de evrei şi de creştini. *„Dumnezeu este Unul, Dumnezeu… Cel de nepătruns, El nu naşte; El nu este născut; Nimeni*

nu este asemenea Lui" 9

Cantemir prezintă tradiţiile islamice privitoare la căsătorie şi divorţ, la înmormântare, la diferite secte şi erezii, pentru ca, în final, să se ocupe de ştiinţele mohamedane, între care include poetica, muzica şi pictura.

Prin expunerea detaliată, precisă şi bine informată, despre religia mahomedană, Cantemir polemizează cu adepţii islamismului, dar însă nu se ridică contra obiceiurilor acestora, obiceiuri pe care le prezintă, cu multă obiectivitate şi acurateţe, ci se apleacă, cu multă stăruinţă, asupra fiecărui aspect important din viaţa turcilor, de acum aproape trei sute de ani. Providenţa divină, însă, nu a permis acestui popor, mereu în grabnică expansiune, să supună poporul nostru prin sabie şi prin religie. Ortodoxia, credinţa cea adevărată sau Legea lui Hristos – aşa cum o numeşte Cantemir –, a fost păstrată şi nealterată de locuitorii ţării sale: tot poporul mărturiseşte legea creştină şi se ţine de Biserica răsăriteană…*" nu s-a văzut niciodată vreo erezie şi nici vreun eretic… ci a crezut că vorbele simple ale Evangheliei şi învăţăturilor Sfinţilor Părinţi sunt de chiar şi fără şcoală spre mântuirea sufletului" 10*. Adevărul de credinţă, revelat de Dumnezeu, trebuie acceptat de credincioşi, însă Cantemir nu exclude rolul intelectualilor în înţelegerea şi pătrunderea adevărurilor ortodoxiei.

Prin întreaga sa opera cu conţinut teologic, Dimitrie Cantemir se dovedeşte a fi un mare teolog şi un istoric al religiilor, demers reprezentativ pentru Orient şi pentru Occident. Totdeauna, Biserica noastră strămoşească a apreciat just opera teologică a lui Cantemir, lucrare prin care a mărit şi, în acelaşi timp, a apărat faima şi prestigiul Ortodoxiei.

Prin condeiul lui Dimitrie Cantemir, Ortodoxia românească a primit şi o puternică nuanţă patriotică. Este necesar să subliniem faptul că, opera lui Cantemir, prezintă o mare importanţă, şi azi, pentru teologia ortodoxă. Suficientă în a susţine aceasta afirmaţie fiind numai *„Descriptio Moldaviae"*, unde în capitolul *„De*

religione moldavarum" ne prezintă o radiografie a vieţii religioase, a întregii teologii trăite de înaintaşii noştri, păstrători, cu mare sfinţenie, ai adevărurilor de credinţă ortodoxă. Trebuie consemnat şi faptul că, anumite aspecte cu privire la slujbele bisericii, erau bine înţelese. Un exemplu, în acest sens, constituindu-l folosirea, la Sfânta Liturghie, a pâinii dospite şi nu azima, iar Crezul era rostit fără adaosul filioque. Diferenţele dogmatice erau bine prezentate la vremea aceea, întărite de temeiurile scripturistice sau cele ale Sfintei Tradiţii ale Bisericii răsăritului.

Orice teolog al zilelor noastre se poate mândri cu argumentele pe care Dimitrie Cantemir le folosea, atât din Sfânta Scriptură, cât şi din scrierile patristice, pentru a apăra cultul sfintelor icoane, cultul sfinţilor, al Maicii Domnului şi posturile.

Punem în lumină lucrarea sa de cercetător al istoriei religiilor şi cea de teolog deoarece, Dimitrie Cantemir nu cunoştea doar Ortodoxia, credinţa strămoşilor săi, ci şi celelalte religii ale vremii. El combate *„bucăţică cu bucăţică cu cea mai neînduplecată acribie ortodoxă"*, *11* orice alunecare de la dreapta învăţătură, dar şi subliniază elementele bune din celelalte religii.

Teolog fin, Dimitrie Cantemir cunoştea Catehismul protestantizat al lui Teofan Prokopovici, prin *„Loca obscura"* făcând dovada acestei argumentări. El dă răspuns la învăţăturile greşite ale lui Prokopovici din lucrarea mai sus amintită, astfel, fiind socotit, pe

8 P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*. *Viaţa şi opera*, Bucureşti 1958, p. 217.

9 Coran, CXII, 1 – 3.

10 D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 337.

11 Dr. Antonie Plămădeală, „Comemorări…", p XVIII.

bună dreptate, ca o a doua polemică din istoria gândirii teologice româneşti după Răspunsul la Catehismul Calvinesc al mitropolitului Varlaam al Moldovei.

Teologia lui Cantemir gravitează în jurul celor două izvoare ale revelaţiei divine: Sfânta Scriptură şi Sfânta

Tradiţie, subliniind faptul că, învăţătura Noului Testament, este superioară Legii Mozaice, recomandând ca, în actul de instrucţie religioasă a copiilor, să se înceapă cu Noul Testament, şi nu cu Decalogul, făcând referire în susţinerea acestui argument la Sfântul Evanghelist Ioan, care spune: *„Legea prin Moise s-a dat, iar harul şi adevărul au venit prin Iisus Hristos”* (*Ioan 1, 17*).

Cantemir s-a dovedit a fi un permanent şi statornic cititor al scripturilor, mergând chiar până la izvoare, recomandând cuvintele Psalmistului, pe care, el însuşi, le-a urmat: *„de a cugeta ziua şi noaptea la legea Domnului”*.

M arturisirea şi bucuria că aparţine Bisericii neamului său, Cantemir le face prin neobosita activitate de a o apăra, cum face în *„Loca obscura”*, când ia atitudine hotărâtă împotriva deformărilor la care este supusă Biserica Rusă prin infiltrările, învăţăturile greşite, mijlocite de Catehismul învăţatului Teofan Prokopovici.

Cantemir are cuvinte de laudă la adresa ortodoxiei, care, contrar catolicismului, nu are acele părţi slabe care sfărâmă şi duc la reformă, *„ortodoxismul va rămâne, de-a pururi, neclintit pentru principele filosof şi teolog, care se afirmă ca o forţă de neînvins în cele cotropitorilor păgâneşti” 12*.

Vasta şi profunda cultură teologică a lui Cantemir, fiu credincios al Bisericii noastre ortodoxe, acumulate din fragedă copilărie, i-au dat posibilitatea de a se arunca în lupta pentru apărarea învăţăturii sale, de multe ori, pusă în discuţie chiar în timpul vieţii sale.

Opera teologică cu care Cantemir a îmbogăţit patrimoniul spiritual al Bisericii Răsăritului *„a avut o larga circulaţie nu numai în spaţiul carpato, danubiano, pontico, ci şi în multe alte ţări ale Răsăritului ortodox” 13*

L-am numit pe marele erudit, Dimitrie Cantemir, teolog şi istoric al religiilor pentru faptul că, datorită unei prezentări cât mai reale şi cu multă aplecare asupra realităţilor din biserica noastră de la începutul secolului al XVIII-lea, precum şi a interesului manifestat prin lucrările sale cu conţinut teologic, care se adresează nu numai

creştinilor ortodocşi, ci şi cititorilor culţi eterodocşi, mulţi dintre ei necunoscători ai doctrinei şi ai unor realităţi din Biserica Răsăritului.

Principele, teolog şi istoric al religiilor, va rămâne între marii cugetători de simţire românească, care se vor adăuga lungului şir al celor care au vorbit despre: *„Dumnezeu şi despre câte a făcut Acesta oamenilor”*.

Bibliografie

BIBLIA SAU SFÂNTA SCRIPTURĂ, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al BOR, Bucureşti, 2012.

CORANUL, traducere românească după originalul arab de S.O. Isopescu, Cernăuţi.

1912.

BĂDĂRĂU Dan, „Viaţa şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir”, Ed. Academiei, 1964.

CANTEMIR Dimitrie, „Descrierea Moldovei”, traducere după originalul latin de Gheorghe Guţu, Bucureşti, 1973.

CANTEMIR Dimitrie, „Divanul…”, lucrare completă publicată la Iaşi pe două coloane în anul 1698, reeditate de Virgil Cândea, în anul 1969.

CANTEMIR Dimitrie, „Loca obscura”, traducere şi comentariu de Pr. Prof. Isidor Bodogae, în BOR an XCI (1973), nr. 9 – 10.

12 Dan B ad arău, „Viaţa şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir”, Ed. Academiei, 1964, p.194 – 195.

13 D. Cantemir, „Bibliografie Selectivă”, Ed. Biblioteca centrală de stat, Bucureşti, 1973, p. 28.

CANTEMIR Dimitrie, „Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane”, traducere şi studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Ed. Minerva, 1977.

CANTEMIR Dimitrie, „Bibliografie selectivă”, Ed. Biblioteca centrală de stat, Bucureşti.

1973.

PANAITESCU P.P., „Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera”, Bucureşti 1958.

PLĂMĂDEALĂ Antonie, „Dascăli de cuget şi simţire românească”, Bucureşti, 1981

PLĂMĂDEALĂ Antonie, „Comemorări în anul 1989, Dimitrie Cantemir, primul academician roman”, în îndrumătorul bisericesc, Sibiu, 1989.

RESCEANU Ştefan, „Filosofie şi religie în opera lui Dimitrie Cantemir” teză de doctorat, Bucureşti, 1992

RESCEANU Ştefan, „Islamul între istorie şi modernitate”, Ed. Universitaria, Craiova.

2007.

CONSIDERAŢII ASUPRA UNOR ELEMENTE DE SPIRITUALITATE DIN GÂNDIREA

LUI DIMITRIE CANTEMIR

Petcu Tudor1

pettudor@@yahoo.com

Abstract: *Pentru înţelegerea spiritualităţii cantemiriene este necesară o analiză riguroasă, în mediul academic a marilor sale opere de încărcătură istorică, emoţională şi raţională, pentru conjugarea eforturilor de detectarea a punctelor de reper fundamentale, redescoperire şi reînţelegere a elementelor de spiritualitate perenă a ethos-ului românesc, a filonului filosofic original şi influenţa operei sale asupra spiritualităţii creştine româneşti moderne şi postmoderne într-o Europă a dezordinii spirituale contemporane*.

Cuvinte cheie: *spirit, revoluţie ideatică, imaginar, timp, rostire sufletească, virtute, mândrie identitară, nobleţe spirituală, ontologie fiinţială, spiritualitate cantemiristă, sistem etic, dezordine spirituală*

Orice popor, pentru a se înţelege pe sine însuşi, pentru a-şi descoperi locul şi vocaţia în lumea revoluţiilor ideatice, are nevoie mai întâi de câteva puncte de reper fundamentale care să îl definească în lumina propriului spirit.

Iar pentru a găsi asemenea puncte de reper, fiecare dintre noi ar trebui să înţeleagă faptul că istoria, atât individuală, cât şi colectivă, poate fi analizată şi altfel decât prin prisma evenimentelor care au avut loc, care s-au succedat şi, în urma cărora, lumea a cunoscut o serie de conflagraţii şi de împărţiri teritoriale. Cu alte cuvinte,

istoria popoarelor a avut şi o menire sacrosanctă în esenţa ei, şi anume, aceea de a scoate la iveală jertfa Maeştrilor Luminii2 în încercarea lor de a lăsa generaţiilor ulterioare o moştenire a ideilor nemuritoare.

Cum ar trebui, bunăoară, să înţelegem istoria Franţei sau a Rusiei? Analizându-le, doar, prin raportare la războaiele pe care le-au dus, doar la capriciile care au caracterizat voinţa lor de putere, vom ajunge să credem că avem de a face cu două popoare dărăcite de urâciunea propriilor realităţi istorice. Or, lucrurile nu stau nici pe departe aşa. Cum rămâne, bunăoară, cu François Mauriac, Voltaire, Chateaubriand, Claudel, Dostoievski, Lev Tolstoi, N.

1 Drd. la Facultatea de filosofie, Universitatea Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Când folosim această sintagmă filosofică ce a făcut obiectul spiritualităţii iudeo-creştine, facem trimitere, înainte de toate, la acei gânditori ale căror opere au fost create şi concepute în vederea unei drepte şi corecte înţelegeri a realităţilor spirituale, acestea din urmă fiind orientată şi către descifrarea sensurilor vieţii cotidiene, ale lumii sensibile, cum a fost ea numită în dialogurile lui Platon. Cu alte cuvinte, *Maeştrii Luminii* pot fi înţeleşi în calitatea lor de creatori ai ideilor nemuritoare (a se vedea, în acest sens, definiţiile platoniciene ale înţelepciunii în dialogurile lui Platon, şi, nu în ultimul rând, meditaţiile marilor înţelepţi creştini europeni sau orientali cu privire la lupta pentru dobândirea înţelepciunii ca mod de viaţă. Pentru această sintagmă, *înţelepciunea ca mod de viaţă*, se poate consulta cartea filosofului francez Pierre Hadot, *Filosofia ca mod de viaţă*).

V. Gogol, Cehov etc., gânditori, cărturari care au oferit lumii metafore existenţiale şi câmpuri ale imaginarului tainic? Astfel, ţările pe care le-am menţionat înseamnă mult mai mult decât tendinţele lor imperialiste, ele reprezintă, în fapt, o picătură în oceanul universal şi liric al creaţiilor şi neliniştilor paradiziace ale Spiritului.

Este un tip de înţelegere pe care eu îl orientez, inclusiv în cazul poporului român, care, ca urmare a istoriei sale, a fost în stare să se situeze dincolo de timp, devenind parte integrantă a misterului Necunoscutului. Şi, când spun acest lucru, mă refer mai cu seamă la suferinţa pe care românii au ştiu să o transfigureze, transformând sacrificiul în virtute şi nefericirea în fericire poetică şi mândrie identitară. De altfel, rostirile sufleteşti româneşti din creaţiile cheie ale culturii noastre au la bază acest eroism al luptelor asidue în vederea câştigării războaielor sufleteşti.

Este, într-adevăr, o descriere metafizică a sufletului românesc, dar o consider absolut necesară în a o face şi invit toţi oamenii de spirit responsabili din ţara noastră să facă acelaşi lucru şi să îşi aducă contribuţia, prin laconismul înţelepciunii lor mult dobândite, pentru că România este realmente o comoară a nobleţei spirituale şi a rafinamentului ontologic-fiinţial.

Realităţile pe care am încercat să le subliniez ne sunt demonstrate mai ales de opera şi gândirea lui Dimitrie Cantemir, care, pe bună dreptate, a fost şi este considerat primul savant integraţionist european, şi primul geniu al lumii moderne. De aceea, propun o serie de studii şi dezbateri privitoare la elementele de spiritualitate din opera lui Dimitrie Cantemir sau, mai bine zis, la spiritualitatea cantemiristă.

Întrebările cheie pe care eu le-aş formula şi pe care îmi propun să le analizez în vederea conceperii şi realizării unui studiu amănunţit despre spiritualitatea cantemiristă, ar fi următoarele:

1. În ce măsură putem vorbi despre un suflet filosofic original în cazul spiritualităţii româneşti prin prisma operei lui Dimitrie Cantemir?

2. Suntem îndreptăţiţi să spunem că românii au moştenit un sistem etic şi categorial propriu datorită contribuţiilor intelectuale ale lui Dimitrie Cantemir în Europa modernă a dezordinii spirituale?

3. Există fundamente cantemiriste solide ale

spiritualităţii creştine româneşti *moderne şi post-moderne*?

Nu în ultimul rând, pentru o înţelegere mai clară a spiritualităţii cantemiriste, propun o analiză riguroasă, mai ales în cadrul simpozioanelor ştiinţifice care vor avea loc, a câtorva opere de mare încărcătură istorică, emoţională şi raţională:

Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul, prima lucrare filosofică românească, unde avem de a face cu disputele medievale despre timp, suflet, natură şi conştiinţă;

Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago, unde Dimitrie Cantemir realizează un efort de conciliere între ştiinţă şi religie, între credinţă şi raţiune;

Istoria Ieroglifică, care, după cum bine afirma şi regretatul profesor Cornel Mihai Ionescu, *dacă ar fi fost tradusă, cultura română ar fi stat de mult la masa marilor culturi occidentale şi, astfel, ar fi fost înţeleasă spiritualitatea românească*.

Consider că, făcând toate aceste eforturi de redescoperire şi reînţelegere intelectuală a elementelor de spiritualitate din opera lui Dimitrie Cantemir, vom întâlni nu doar un plămân şi o inimă a ethos-ului românesc, ci vom putea contribui, atât cât ne va fi permis şi cu putinţă, la amplificarea sentimentului de mândrie naţională şi identitară în rândul celor care încă se întreabă ce înseamnă de fapt a fi român.

MERCANTILISMUL CANTEMIREAN

Golea Pompiliu1

Goleap@@yahoo.com

Abstract: *Mercantilismul apare, ca primul curent de gândire economică modernă, dezvoltând teza conform căreia statul îşi sporeşte forţa, favorizând îmbogăţirea cetăţenilor săi, idee apărată de comercianţi, finanţişti, manufacturieri*.

Cuvinte cheie: *ostatec, mazilire, consilier, balanţă, economie, mercantilism*.

1. Mercantilismul – curentul economic în care a trăit Dimitrie Cantemir

Vasta opera a domnitorului – academician cuprinde preţioase elemente de gândire social politică, filosofică şi economică, care tind să se închege într-un sistem unitar în lucrările sale de maturitate.

Deşi s-a scris mult şi se va mai scrie foarte mult, consider că se impun noi desluşiri în aura enciclopedică a principelui polihistor. Acest magnific enciclopedist a fost, şi nu în ultimul rând, un bun cunoscător al economiei aplicate.

Dar, mai înainte de a intra în prezentarea ideilor sale economice, să prezentăm, succint, câteva date despre curentul economic în care a trăit Dimitrie Cantemir.

Trebuie, mai întâi, să definim conceptele de şcoală de gândire economică, respectiv de curent economic. O şcoală de gândire presupune gruparea diverselor idei şi teorii într-o anumită tipologie, indiferent de locul unde sunt localizaţi autorii respectivi. Un curent economic este o grupare a mai multor şcoli, după o anumită tipologie, şi care îşi pune amprenta asupra unei epoci.

Dar ce a fost curentul mercantilist?

În secolele XV-XVII, când predominau încă valorile religioase şi concepţiile medievale ale primatului supranaturalului în spirit renascentist, se formează o viziune a omului ce exaltă valorile absolute ale statului, pe de o parte, şi ale bogăţiei, pe de altă parte. Termenii „mercantilism” şi „sistemul mercantil” au fost utilizaţi pentru prima dată, în 1763, de fiziocratul francez, marchizul de Mirabeau, şi popularizaţi, mai târziu, de Adam Smith în „Avuţia Naţiunilor”. Dezideratele gândirii mercantiliste sunt foarte bine sintetizate în „England’s Treasure by Foreign Trade (1664): „*Mijlocul la îndemână pentru sporirea avuţiei şi a tezaurului nostru îl constituie comerţul exterior, unde trebuie să aplicăm întotdeauna regula de a vinde anual străinilor mai mult decât consumăm noi valoric, din produsele lor*”.

Mercantilismul apare, astfel, ca primul curent de gândire economică modernă şi va dezvolta teza conform căreia statul îşi sporeşte forţa, favorizând îmbogăţirea

cetăţenilor săi, idee apărată de comercianţi, finanţişti şi manufacturieri.

1 Conf. univ. dr. la Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" din Constanţa, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

Aceştia apară statul, deoarece îşi dau seama că prospeţimea comerţului stă în puterea politică a statului.

Mercantiliştii cred în îmbogăţirea comercianţilor. Evoluţiile sale pot fi încadrate în trei etape:

În primul rând, *mercantilismul metalist sau bullionist* (*caracteristic* Spaniei, Portugaliei şi Italiei), curent pe care Marx îl va încadra în *mercantilismul timpuriu* sau ceea ce a numit el *sistemul balanţei monetare*, şi care are, ca urmare, în practică, sporirea rezervei de metale preţioase a ţării respective;

În al doilea rând, *mercantilismul agrar şi industrial* (colbertismul), prezent în Franţa;

şi, în fine, *mercantilismul comercialist şi navighetist*, specific Olandei şi Angliei. Ultimele două curente pot fi regăsite în ceea ce Marx a considerat *mercantilismul dezvoltat sau sistemul balanţei comerciale*.

t

Mercantilismul dezvoltat avea la bază asigurarea unei balanţe comerciale active şi, ca atare, *intervenţia masivă a statului* în relaţiile economice externe.

Variantele naţionale au făcut ca mercantilismul, cu anumite particularităţi, de la ţară la ţară, să evolueze de-a lungul secolelor. Ca urmare, esenţa mercantilismului se relevă şi se reflectă mai mult în politica economică a oamenilor de stat (Cromwell, Colbert, Petru cel Mare) decât în literatura vremii.

Dacă în mercantilismul timpuriu, se punea accentul pe o balanţă monetară activă, în schimb, în faza sa evoluată, se consideră esenţială realizarea unei balanţe comerciale active.

În lucrarea amintită, Sir Thomas Smith, aparţinând curentului bullionist, scria: *„Trebuie să ne păzim întotdeauna să cumpărăm de la străini mai mult decât le*

vindem”.

Întreaga politica mercantilistă tinde spre o „balanţă cel puţin echilibrată” şi se bazează pe o *politică protecţionistă*, capabilă să ocrotească activitatea negustorilor autohtoni de concurenţa străină.

2. Ideile economice cantemiriene în contextul mercantilismului

Vasta opera a domnitorului-academician cuprinde preţioase elemente de gândire economică, care tind să se închege într-un sistem unitar, în lucrările sale de maturitate, care au fost prezentate anterior.

De notat este faptul că Dimitrie Cantemir nu a scris nicio lucrare cu un caracter strict economic, dar importante aspecte economice sunt prezente în opera sa.

Gândirea economică iese mai bine în relief în Descrierea Moldovei, care depăşeşte prin concepţie, structură şi bogatul material prelucrat, lucrările similare ale vremii, pe care Cantemir le-a cunoscut, domnitorul fiind înclinat spre o documentare largă.

În cadrul multiplelor probleme economice abordate de Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei, menţionam ca fiind relevante următoarele:

geneza proprietăţii boiereşti; boierii i-au cumpărat pe răzeşii „*care şi-au înstrăinat moşia lor strămoşească din pricina sărăciei şi care asemenea au fost siliţi cu strâmbătate să-şi pună grumazul în jugul şerbiei*” *2*

problema raporturilor dintre boieri şi ţărani; „*Toţi, de orice neam* (*ţăranii – n. n*), *sunt siliţi să muncească cu sârguinţă pentru stăpânii lor*; *nu li se hotărăşte dinainte cât să lucreze, ci stă la bunul plac al stăpânului să hotărască câte zile trebuie să fie puşi la muncă. Acesta* (*boierul – n.n.*) *nu poate să le ia cu sila banii sau dobitoacele…*” Iar dacă stăpânul vrea să-i facă strâmbătate, atunci îl bate pe ţăran până când acesta îi dă de bunăvoie lui ceea ce vrea să dobândească boierul. După lege, el nu-l poate omorî pe ţăran. Şi dacă, totuşi, îl omoară în vreun chip, atunci nu numai că stăpânul e osândit la moarte, dar el trebuie să slobozească şi

2 Dimitrie Cantemir, «Descrierea Moldovei», Editura International, Bucureşti – Chişinău p. 170.

muierea şi familia ucisului" 3; Cantemir constată că acest tip de servitute este nociv pentru dezvoltarea economică şi, în consecinţă, se impune cel puţin atenuarea efectelor sale;

problema raporturilor dintre Moldova şi Poartă; pe măsura apropierii de Rusia, Dimitrie Cantemir, critică, din ce în ce mai vehement, Poarta Otomană ca factor de subjugare economică a Moldovei: *„Aşa îşi bat joc de pielea bieţilor moldoveni ambiţia şi lăcomia şi nu se lasă până nu mulţumesc trufia nemăsurată care domneşte la curtea otomană şi lăcomia de a obţine tot mai mult" 4*. Este de reflectat asupra colaboraţionismului unor domnitori şi a unor boieri obedienţi Porţii Otomane din interese personale, şi care asigurau condiţiile ca banii şi produsele în natură să fie" stoarse" prin toate instrumentele avute la îndemână pentru *„a sătura lăcomia de nemăsurat a Porţii Otomane"*; el atrage atenţia că *„primejdia ruinei este aproape".5*

Încercările de relevare a unor aspecte ale gândirii economice din opera principelui moldovean se înscriu, indubitabil, pe coordonatele unei gândiri de factură mercantilistă.

Poziţia economică de esenţă mercantilistă este de înţeles având în vedere răspândirea curentului mercantilist în Europa occidentală, dar şi, în anumite forme, în cea orientală.

În *Descrierea Moldovei*, reiese cel mai bine *gândirea economică în contextul doctrinei mercantiliste*. Dimitrie Cantemir a sesizat faptul că, în condiţiile economiei feudale a Moldovei, comerţul reprezenta un factor de dezvoltare economică, un stimulent pentru dezvoltarea producţiei de mărfuri şi a pledat pentru necesitatea unei balanţe comerciale echilibrate, dacă nu excedentare, punând accentul pe existenţa a cât mai multor bani în ţară. Sunt semnificative, în acest sens, îndemnurile adresate de Cantemir moldovenilor de a se apropia cu mai multă

încredere de comerţ: *„Toţi sunt meşteşugari; un moldovean este rareori negustor. Căci moldovenii sunt din naştere atât de trufaşi şi de leneşi încât socotesc ruşinos orice fel de negustorie în afară de vânzarea roadelor pe care le capătă de pe pământurile lor. Aceasta este, cred eu, pricina cea mai de seamă că rar se află în Moldova târgoveţ bogat şi că ţara noastră, deşi trimite străinilor mult mai multe mărfuri decât primeşte de la ei, suferă totuşi tot timpul de lipsa de bani. Căci negustorii străini: turci, evrei, armeni şi greci, pe care obişnuit îi numim gelepi (ş.a.), şi-au însuşit din pricina nepăsării alor noştri, tot comerţul Moldovei, ducând obişnuit la Constantinopol şi în alte oraşe turme şi cirezi întregi de oi şi de vite cumpărate pe un preţ mic în Moldova şi vânzându-le acolo de două sau de trei ori mai scump” 6.*

Deoarece o bună parte din aceştia nu pot avea în Moldova pământuri şi case, cea mai mare parte din aceşti bani se cheltuiesc în afara ţării, puţini din ei se mai întorc dincoace de Dunăre, şi de-abia ajung la plata tributului datorat turcilor şi pentru alte nevoi obşteşti.

Afirmaţia că moldovenii socoteau ruşinos orice fel de negoţ poate fi considerată exagerată, specialiştii demonstrând că, totuşi, erau şi negustori moldoveni, dar ceea ce este indubitabil merituos la domnitorul luminat, este surprinderea, în mod real, a inexistenţei unei categorii importante de negustori autohtoni bogaţi, deficitul balanţei de plaţi şi deteriorarea continuă a raportului de schimb.

Problema dezechilibrului comerţului exterior este atinsă cu multă fineţe de Cantemir când analizează comerţul cu animalele.

„Locuitorii munţilor au de asemenea boi mici, dar cei de la şes au cirezi mari cu boi frumoşi şi zdraveni, din care sunt trimişi în fiecare an peste patruzeci de mii prin ţara leşească spre Dantzig, iar de acolo sunt vânduţi iarăşi în ţările învecinate ca boi leşeşti. În Moldova, cumperi o pereche de boi cu cinci imperiali şi iarna chiar cu trei, pe când la Gedanum (Danzig) am aflat că se vând cu

patruzeci şi cincizeci de imperiali”.

3 Dimitrie Cantemir, Op. cit., p. 171.

4 P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, *Viaţa şi opera*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958, p. 21.6 P.P. Panaitescu, Op. cit., 1958, p. 164.

6 Dimitrie Cantemir, Op. cit., p. 169.

La preţuri ridicole, se vindeau în străinătate şi alte produse ca vin, sare, lemn, miere etc. În aceste condiţii, comerţul exterior se transforma mai degrabă într-un canal de risipire a bogăţiilor ţarii. Am spune, astăzi, de risipire a potenţialului produsului intern brut.

3. În loc de concluzii

Doctrina mercantilistă pare, astăzi, desuetă, în contextul evoluţiilor neoliberale actuale. Aşa pare la prima vedere, dar, în realitate, elemente ale acestei doctrine se regăsesc camuflate în politicile de dezvoltare ale unor ţări cu economie de piaţă dezvoltată. Analizând, chiar şi superficial, opera domnitorului polihistor, nu poţi să nu remarci o idee de mare forţă: aceea potrivit căreia veniturile generate de activitatea economică internă nu trebuie să depăşească cheltuielile cu nevoile locuitorilor unei ţări. Şi am adăuga necesitatea unei structuri economice solide.

Domnitorul Dimitrie Cantemir este un reprezentant al gândirii mercantiliste, dar nu în forma clasică, arhicunoscuta, a mercantilismului apusean, ci într-una acordată la condiţiile concret istorice în care a trăit. Aceasta arată că el a fost un cercetător fin al realităţilor economice ale Moldovei şi nu un reproducător de doctrine străine.

Mercantilismul lui a încorporat fenomenele specifice tranziţiei de la economia naturală la cea de schimb, în condiţiile dominaţiei Porţii Otomane, ale scurgerii de bani spre alte ţări din valorile create de poporul nostru.

S-a preocupat permanent să surprindă condiţiile posibile pentru realizarea unui comerţ avantajos pentru ţara sa. Aspect de loc de neglijat şi astăzi în contextul dinamismului fenomenelor globaliste.

Bibliografie
1. http://theo-phyl-politea.blogspot.ro/2010/08/mercantilismul.html.
2. https://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrielantemir.
3. CANTEMIR, Dimitrie, *„Descrierea Moldovei”*, Editura Litera, International, Bucureşti – Chişinău 2001.
4. GOLEA, Pompiliu, *„Economie”*, Editura Muntenia, Constanţa 2001.
5. PANAITESCU, P.P. *„Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera”*, Ed. Academiei, Bucureşti.
1958.

TRADIŢIE ŞI INOVAŢIE ÎN OPERELE MUZICALE CANTEMIRIENE

Constantin Răileanu1
constantin@antonpann.ro

Abstract: *Ca practician şi muzicolog a constatat lipsa unor principii teoretice coerente care să permită novicilor o înţelegere mai profundă a sistemelor muzicale studiate conforme cu realităţile sonore contemporane*.

Cuvinte cheie: *muzician, tradiţie, anamneză, înălţimi sonore, timbralitate, construcţie, liturgic, univers modal, areal, cotidian sonor*.

Creaţiile muzicale teoretice ale principelui Dimitrie Cantemir au suscitat interes pentru muzicologi2, în special, dar şi pentru celelalte categorii de muzicieni3, precum şi pentru istoriografi4, antropologi5, etc. Un număr însemnat de articole, studii şi cărţi de specialitate au fost publicate încă din secolele XVIII-XIX, autorii acestora surprinzând aspecte mai mult sau mai puţin inedite ale creaţiilor principelui moldav6, dar şi aspecte legate de biografia sa cum ar fine/concordanţa unora dintre datele expuse de acesta din urmă în operele sale7 cu realităţile epocii descrise.

Dacă abordarea tratatului de teorie muzicală de către eminenţi cercetători ca Eugenia Popescu-Judetz, Owen Wright sau Walter Feldman8 a fost realizată frontal raportându-l contextului cultural otoman de tradiţie turcă, arabă şi persană, totuşi, sunt lapidare abordările

1 Muzicolog dr., cercetător al muzicii vechi, de sorginte orientală, compozitor, dirijor, solist vocal şi percuţionist, manager general al Asociaţiei pentru Cultură şi Tradiţie Anton Pann, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Popescu-Judetz Eugenia, *Dimitrie Cantemir*. *Cartea ştiinţei muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1973; Owen Wright: *Demetrius Cantemir*, *The Collection of Notations*. Part II Commentary. (SOAS Musicology Series. Vol: 2.). London, School of Oriental and African Studies, University of London, 2000; Owen Wright: *Demetrius Cantemir*: *The collection of notations*. Part 1: Text. Transcribed and annotated by Owen Wright. (SOAS Musicology Series, Vol 1.) XXVII, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1992.

3 Jordi Savall, http://www.*rootsworld.com/reviews/savall10. shtml*, Kudsi Erguner, ş.a.

4 * * * Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor*, (sec. XVII-XVIII), Coordonator, redactor ştiinţific, acad. Andrei Eşanu, ed. Ştiinţa, Chişinău, 2008.

5 Marin Constantin, *Anthropological worldview în Dimitrie Cantemir’s Descriptio Moldavae*, în Antropologie şi Cultură, Colecţia Zilele Rainer, Ed. Niculescu, Bucureşti 2014, pp. 87 – 95.

6 Costin N., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Ştefan sân Vasile-Vodă* […] (*1662 – 1711*), în *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, vol. II, ed. a II-a, Bucureşti, 1872.

7 *Ibidem*, *Dinastia Cantemireştilor*, (sec. XVII-XVIII).

8 Walter Feldman, *Music of the Ottoman Court*: *makam*, *composition and the early Ottoman instrumental repertoire*, Volumul 10 din *Intercultural Music Studies*, VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996.

comparate cu celelalte tradiţii muzicale din cadrul imperiului cum sunt cea greacă, cele din principatele româneşti sau cea de factură bizantină.

Acest aspect multi-tradiţional, care guverna cultura

otomană în secolele XVII-XVIII, constituie specificul şi savoarea a ceea ce incorect numim „muzica clasică turcească” şi generează motivaţia prezentului studiu în cadrul căruia sunt expuse câteva elemente comune cu teoriile muzicii „bizantine” şi cu preluările şi prelucrările din tradiţia muzicală românească ulterioară.

Pentru început, este necesară anamneza educaţiei primite de prinţul moldovean şi identificarea noţiunilor preluate şi dezvoltate în opera sa teoretică. Următoarele etape constau în compararea înălţimilor sonore enumerate în tratatul său, în raport cu sistemul modern turc şi cu cel psaltic şi în analiza unei piese vocale presupusă a fi compusă de Dimitrie Cantemir.

Perioada de acumulare şi decantare a informaţiilor

Conform unor opinii exprimate în publicaţii de specialitate9, este posibil ca Dimitrie Cantemir să îşi fi început anii de educaţie în cadrul Academiei Domneşti din Iaşi, cert este că a continuat studiul cu eruditul profesor monahul cipriot Ieremia Kakavela, care a fost adus de tatăl său, Constantin Cantemir Vodă, să predea, atât fiului său, cât şi altor copii de boieri.

În lucrarea amintită, sunt menţionate materiile studiate (cele cuprinse în grupele *trivium* şi *quadrivium*), dar şi o informaţie neprobată că tânărul prinţ ar fi învăţat şi muzica gregoriană10. Această speculaţie nu este susţinută de niciuna dintre dovezile existente şi nici de o posibilă utilizare a acestei muzici (scoasă chiar şi din uzul liturgic catolic din acea vreme).

Un amănunt interesant este oferit de Franz Joseph Sulzer în *Geschichte des transalpinischen Daciens*... [Istoria Daciei transalpine 1781] cu privire la Constantin Vodă, tatăl, care cânta bine din caval11. Cum dorinţa de cunoaştere şi auto-educare a tânărului Dimitrie este observabilă încă din copilărie (considerată de cercetători ca fiind moştenire din partea mamei) 12, este posibil ca prinţul să fi învăţat de la tatăl său arta de a cânta la caval, ceea ce ar constitui o explicaţie logică pentru învăţarea rapidă a tehnicii interpretative la *ney* [1]. Chiar dacă

tânărul prinţ nu a cântat la caval, fiind mereu în preajma tatălui său, cu siguranţă timbralitatea, construcţiile melodice, tehnica (audibilă) s-au imprimat în subconştientul lui, folosind, ulterior, după cum am menţionat, la învăţarea tehnicii instrumentului turcesc.

În perioada petrecută în Constantinopol, tânărul Dimitrie, *„lacom de a şti şi a învăţa atât lucrurile de obşte cât şi cele deosebite" 13*, a studiat la Academia Patriarhiei Ecumenice din Fanar cu profesori ca Iacomi de Moreea şi Anastasios Nausios pentru gramatica limbilor greacă şi latină, Meletios de Arta şi Anastasios Kondoidi pentru literatură, retorică şi canoanele Bisericii Ortodoxe, filosofii peripateticieni Antonie şi Spandoniu.

A studiat şi la Ederum Hünay un [2], unde a aprofundat ştiinţele islamice, limbile turcă, persană, arabă şi teologia musulmană cu exponenţi ai culturii orientale ca matematicianul-filosof Saadi sau cărturarul lingvist Nefi-oghlu14.

În paralel, studiază muzica vremii studiază în cadrul Academiei Patriarhale – muzica zisă bizantină, în realitate muzica psaltică, practicată în ritualurile Bisericii Creştine Ortodoxe

9 Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor*, p. 160.

10 *Ibidem*, *Dinastia Cantemireştilor*, p. 391.

11 Sulzer Fr. J., *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, în *Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*, vol. I; Wien, Rudolf Gräffer, 1781, S. 395 – 399; apud: *Dimitrie Cantemir şi muzica orientală*, în Tiberiu Al., *Folcloristică. Organologie. Muzicologie*. Studii, Bucureşti, 1980, p. 236; Idem, în „Revista de etnografie şi folclor", tom.18, nr. 5, Bucureşti, 1973, p. 336.

12 *Ibidem*, *Dinastia Cantemireştilor*, p. 159.

13 Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin Vodă Cantemir* (Vita Constantini Cantemyrii), traducere românească de N. Iorga, ediţie nouă, îngrijită de Liliana

Iorga, Editura Scrisul Românesc, Craiova, p. 112.

14 Popescu-Judetz Eugenia, *Meanings în Turkish Musical Culture*, p. 13.

Răsăritene de rit grec, cu unii dintre cei mai cunoscuţi maeştri ai epocii: grecul renegat Kemani Ahmed, interpret la *kemençe* şi *ney* şi grecul ortodox Angeli, interpret la *tanbur* [3], aproximativ 15 ani, conform propriilor mărturii15, devenind, la rândul său, un apreciat cunoscător al realităţilor sonore contemporane.

De-a lungul acestui parcurs iniţiatic în cunoaşterea şi aprofundarea ştiinţelor vremii, a menţinut şi cultivat legătura cu profesorul său Ieremia Kakavela, care l-a îndemnat pe prinţul cărturar să aştearnă în scris şi să tipărească propriile concepte sociale şi culturale.16

Se poate concluziona că Dimitrie Cantemir avea cunoştinţe tehnice muzicale la *kemençe*, *ney*, *caval*, *tanbur* dar, conform mărturiilor, a rămas în istoriografia muzicală turcă drept un mare interpret la *tanbur*.

Ca practician, a constatat lipsa unor principii teoretice coerente, care să permită novicilor o înţelegere mai profundă a sistemelor muzicale studiate, conforme cu realităţile sonore contemporane.17 Acest neajuns este observat şi de unii dintre ucenicii lui Cantemir, Davul Ismail Efendi – mare haznedar şi capuchehaie (reprezentant) al hanului tătar Devlet Giray al II-lea (1707 – 1713) – şi Latif Celebi, care vor reuşi să-l convingă pe maestrul lor să îşi publice observaţiile personale în ideea de a facilita învăţarea muzicii.

Astfel, Cantemir va crea propria metodă de analiză a universului modal instrumental din Imperiul Otoman, inventând şi un sistem semiografic cu ajutorul căruia să poată nota compoziţiile proprii şi culese.

Premise istorice şi socio-culturale determinative

Motivaţia, care a generat redactarea acestui tratat de teorie muzicală, poate fi considerată ca rezultat al mai multor factori determinanţi proveniţi, atât din spaţiul sonor, cât şi din contextul socio-cultural şi istoric al Constantinopolului de la cumpăna secolelor XVII-XVIII.

Pentru a înţelege circumstanţele culturale este necesară o scurtă incursiune în trecutul oraşului de pe Bosfor şi rememorarea unor etape importante pentru transformarea societăţii civile din capitală.

Încă din perioada cruciadei a IV-a (1204) şi continuând după cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mahomed al II-lea (1453), migrarea intelectualităţii bizantine către ţările creştine din vestul şi sud-estul Europei este o realitate confirmată de studiile realizate până în acest moment.

După închiderea ultimei şcoli de filosofie din Athena18 şi a emancipării Universităţii din Constantinopol 19, capitala devine polul culturii din întreg Imperiul Roman.

Direcţia politică a basileilor a fost una de uniformizare şi centralizare a societăţii civile din graniţele statului pe care îl guvernau, cultura fiind un instrument eficace în această privinţă prin cele două emanaţii ale sale: religioasă şi laică; acest demers a fost realizat în timp îndelungat.

Astfel, dacă, în perioada primelor şase secole, şcolile filosofice din Athena şi Alexandria au educat generaţii de gânditori creştini şi necreştini, în paralel şi după închiderea ultimei redute a filosofiei antice (Athena 529 d.Hr.), Universitatea din Constantinopol (425 d.Hr.) devine atracţia întregului bazin mediteranean.

Cu toate că, începând, aproximativ, din secolul IV şi până în secolul al X-lea, imnografii şi teologii proveniţi din spaţiul cultural elino-siriac au fost prima linie a culturii creştine (Sfinţii capadocieni Vasile, Grigorie şi Ioan, Efrem Sirul, Isaac Sirul, Clement Alexandrinul, Chiril al Alexandriei, Roman Melodul, Sofronie al Ierusalimului, Andrei Criteanul, ş.a.), totuşi, capitala răsăriteană imperială devenise un „furnizor” important de educaţie centralizată.

16 *Ibidem*, p. 13.

16 Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor*, pp. 180 – 183.

17 Dimitrie Cantemir, *Sistema religiei mahomedane*, *apud* Eugenia Popescu-Judetz, pp. 36 – 37.

18 http://www.*beţie.org.uk/Justinian.htm*, consultată la 07.12.2015.

19 A.A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2010, 150 – 214.

Efrem Sirul, teolog şi scriitor creştin (sec. IV e.c.), are meritul de a fi compus imne – madrase, heptasilabice pe melodii populare pentru a combate imnele ereticului Bardesan, scrise pe acelaşi gen de melodii.

Roman Melodul (sec. VI-VII e.c.), evreu la origine, sirian după locul de naştere (era din Emesa, nordul Feniciei), a ajuns diacon în biserica din Berit, tot în Siria. Talentat şi evlavios, Roman merge la Constantinopol la biserica Maicii Domnului din Chir. El este autorul poemului liturgic, al condacului, formă melodico-poetică, ce va domina compoziţiile liturgice creştine timp de aproximativ trei secole. Autor al condacului Fecioara astăzi, precum şi al altor conduce închinate diferitelor momente festive.

Andrei, arhiepiscop al Critului (Creta) (f726 e.n.), a avut o activitate poetică înfloritoare. A compus canoane la sărbători creştine-Duminca mironosiţelor, Naşterea Maicii Domnului, Sfântul Ioan Botezătorul etc… Opera sa cea mai importantă este Canonul Mare, din perioada Postului Mare al Paştilor, impunător şi prin numărul mare de tropare (peste 250), dar şi prin calitatea poetică şi emoţională, plină de smerenie şi umilinţă.

„Perioada de aur” a culturii bizantine o reprezintă domnia lui Justinian cel Mare (518 – 610 e.c.), cel care a ridicat catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol. După perioada Justiniană se poate observa o decădere culturală în evoluţia societăţii bizantine, determinată în parte de pierderea unor teritorii, dar şi de migrarea marilor finanţatori spre zonele rurale sau mai îndepărtate ale Imperiului. Limba utilizată în Imperiul Bizantin este limba greacă, cea în care se va scrie majoritatea lucrărilor, de-a lungul timpului.

În această perioadă, Ierusalimul, cu aşa numita

„şcoală sabaitică” de la mănăstirea Sfântul Sava, şi Damascul, prin elita intelectuală, au fost centrele din care aceşti filosofi ai creştinismului oriental au reuşit să ofere soluţii şi direcţii în momente de criză religioasă şi culturală20.21

Această etapă este marcată de persoana sfântului Ioan Damaschinul (f 749 e.c.) 21, marele reorganizator al gândirii muzicale din vremea sa şi unul dintre cei mai importanţi filosofi creştini ai Bizanţului. Dogmatist, poet, luptător împotriva iconoclasmului, a marcat această perioadă prin operele sale devenite capitale pentru scriitorii ulteriori.

Este cel care a completat corpusul de imne Octoechos şi a reformat poetica şi gândirea muzicală din Imperiu. Imnele sale se regăsesc în scrierile liturgice sub diferite nume – Ioan Monahul, Ioan din Arcla, Ioan Damaschinul. A intrat în mănăstirea Sfântul Sava, alături de fratele său vitreg, Cosma de Maiuma.

Alături de Sfântul Ioan din Damasc este sfântul Cosma Melodul, fratele său vitreg, cunoscut şi cu numele de Cosma Ierusalimiteanul sau Aghiopolitul, Cosma Monahul, episcop al Maiumei – Fenicia (f 781 e.c.). S-a remarcat, împreună Ioan Damaschinul, pentru compunerea unui număr important de canoane (pentru aproape toate sărbătorile creştine de peste an, pentru momentele liturgice din zilele de duminică) şi pentru realizarea corpusului de imne Octoechos. Autor al canonului Floriilor, Canonul Naşterii Domnului, etc. s-a călugărit, împreună cu Ioan Damaschinul, la mănăstirea Sfântul Sava de lângă Ierusalim. Ambii aparţin şcolii sabaitice din mănăstirea Sfântul Sava din Ierusalim, ale cărei principii poetico-liturgice le-au perfecţionat şi le-au promovat în tot spaţiul bizantin.

Mănăstirea a fost întemeiată în anul 483 e.c. de sfântul Sava, devenind un important centru de cultură şi un bastion al creştinătăţii. Aici s-au format şi au scris o mare parte dintre scriitorii bizantini de până în secolul al IX-lea. Tot aici, s-au format şi Sfinţii Ioan Damaschinul,

Cosma de Maiuma, Teofan Graptul, Efrem al Kariei, ş.a. Acum se produce reforma Octoechos-ului22, prin stabilirea unui corpus de cântări liturgice necesare desfăşurării cultului religios creştin.

20 Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediţia a ÎI – a, Cluj – Napoca, 2005.

21 *Ibidem*. pp. 71 – 73.

22 *Ibidem*. pp. 72 – 73.

Din secolul al IX-lea, un puternic lăcaş de cultură îl reprezintă mănăstirea Studion din Constantinopol, prin şcoala studiţilor, care, alături de Universitatea din capitală şi de celelalte instituţii, proiectează polis-ul bizantin ca model suprem pentru celelalte oraşe din imperiu, dar şi pentru statele din jur23.

Mănăstirea Studion din Constantinopole, era un important centru de cultură, construit în secolul al V-lea de un demnitar imperial pe nume Studius, şi închinat Sfântului Ioan

Botezătorul24.

Deşi a fost un bastion al creştinilor care luptau contra iconoclasmului, mănăstirea Studion va deveni importantă abia între secolele VIII-XI când, sub conducerea egumenului Teodor Studitul, aici se vor crea o adevărată şcoală teologică şi un centru de cultură, ce va da personaje importante ca Iosif Studitul, Clement Studitul, Sfântul Nicolae Mărturisitorul, Ciprian Studitul ş.a. Perioada studiţilor e reprezentată prin cei doi fraţi Teodor Studitul (f 826), conducătorul mănăstirii Studion din Constantinopol şi Iosif Studitul (f aprox. 830) ajuns mai apoi episcop al Tesalonicului25.

Această universitate a suferit transformări, de-a lungul întregii istorii a Imperiului Roman de Răsărit, trecând în perioada cuceririi latine (1204) în grija Bisericii până la căderea Constantinopolului (1453) când sultanul Mahomed al II-lea o redeschide, ca instituţie superioară de învăţământ ce va supravieţui până astăzi – Universitatea

din Istanbul26.

În perioada secolelor X-XI, societatea culturală a Bizanţului se regrupează în jurul ideii de redescoperire şi încreştinare a tezaurului imaterial clasic elin, prin revalorificarea filosofiei (Platon, Aristotel, ş.a.), a artelor şi a literaturii specifice.

Această Renaştere bizantină este asociată cu perioada împăraţilor Paleologi şi va fi germenul ce va colporta şi infuza societatea vestică prin migrarea intelectualităţii bizantine, un factor real în apariţia umanismului şi a Renaşterii italiene27.

Această migrare este observată încă de la cucerirea capitalei de către cruciaţi (1204) şi creşte odată cu venirea turcilor în teritoriile ocupate din imperiul care se destrăma28.

Spaţiul teoretic muzical este dominat, în egală măsură, de către muzicienii bizantini, arabi şi persani. Tratatul lui Al-FărăbT29 va marca întreaga perioadă medievală servind ca sursă de inspiraţie pentru reformele muzicale din secolul al XIX-lea30.

În arealul bizantin, începând cu secolul X, diastematica [4] iese din atenţia muzicienilor în favoarea ornamentaţiei, ca urmare a dezvoltării sistemelor semiografice, rezultate ale căutării unor noi mijloace de exprimare interpretativă.

Doi teoreticieni ai muzicii bizantine se remarcă în domeniul diastematicii: Georgios Pachymeres (1242 – c. 1310), autor al unui Quadrivium – lucrare complexă ce tratează despre aritmetică, muzică, geometrie, astronomie-31 şi Manouêl Bryennios, aflat în Constantinopole, în jurul anului 130032, autorul lucrării teoretice *Harmonika*, în trei volume, în care fundamentează teoriile medievale pe principiile antichităţii eline.

23 Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, pp. 73 – 79.

24 *Ibidem*, pp.73 – 79.2256 *Ibidem*, pp.73 – 79.

26 https://*en.wikipedia.org*/*wiki*/*Universityoflonstantinople*,

consultată la data de 07.12.2015.

27 Nicolae Iorga, *Bizanţ după Bizanţ*, Traducere după originalul în limba franceză intitulat „Byzance après Byzance” de Liliana Iorga – Pippidi, Bucureşti, Editura 100 + 1 GRAMAR, 2002.

2289 A.A. Vasiliev, pp. 375 – 681.

29 Rodolphe D’Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I, *Al-Fărăbi*, *Grand Traité de la Musique* (*Kitsbu al-müs Tqj al-kabâr* livres I et II), traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

Ο Χρύσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Mouai Kn, e», (Marele *Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

31 Georgios Pachymeres, *Syntagma ton tessarön mathëmatôn*, *arithmëtikës*, *mousikës*, *geômetrias kai astronomias*, http://www.*britannica.com*/*EBchecked*/*topic*/*437552*/*George-Pachymeres* (consultată la data de 15.04.2011), The New Grove – *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, P.

32 The New Grove – *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, B.

Până spre secolele XII-XIV, muzicienii bizantini vor fi concentraţi pe dezvoltările poetico-melodice cu teme dogmatice, mai mult decât pe partea teoretică a muzicii, ca mod de combatere a concepţiilor eretice care vor apărea în Biserică.

După cucerirea Constantinopolului de către sultanul Mahomed A II-lea, cultura creştină din fostul imperiu intră în grija Bisericii/Patriarhiei Ecumenice, care va încerca o prezervare a propriilor tradiţii religioase în detrimentul celor laice lăsate în calea tendinţelor venite din partea noilor sosiţi.

Nici pentru cultura cuceritorilor nu a fost o perioadă fericită, deoarece întâlnirea celor două lumi – diferite ca

filosofie şi religie – a generat o încremenire şi o crispare, transformate, într-o perioadă lungă de căutări şi tatonări reciproce, care au finalizat într-o mixtiune specifică oraşului-creuzet de pe Bosfor.

Pentru ambele culturi muzicale, este observabil un traiect comun de cădere-criză-revenire ce nu poate fi înţeles decât prin prisma istoriei comune pe care cele două lumi începuseră a o construi după secolul al XV-lea.

Dacă vom privi şi prin prisma tratatelor de teorie muzicală scrise până la Cantemir, se poate observa că în perioada cuprinsă între secolele XVI-XVII tot ce s-a scris are ca scop demonstrarea relaţiilor existente între muzică şi Univers – o combinaţie între matematică-muzică-astrologie, fără aplicaţii coerente în practică.

Rezultatul acestei atitudini a fost că, atât în spaţiul post-bizantin, cât şi în cel otoman, practica nu mai era fundamentată pe argumente teoretice solide devenind tot mai estompată în detrimentul unui empirism neconstructiv33.

Ceea ce merită menţionat este că, încă de la primele tratate de teorie muzicală, autorii arabi afirmă rădăcinile ideilor lor în vechile principii greceşti (elemente comune cu cea bizantină) şi sistematizează propriile limbaje muzicale conform acestor reguli34.

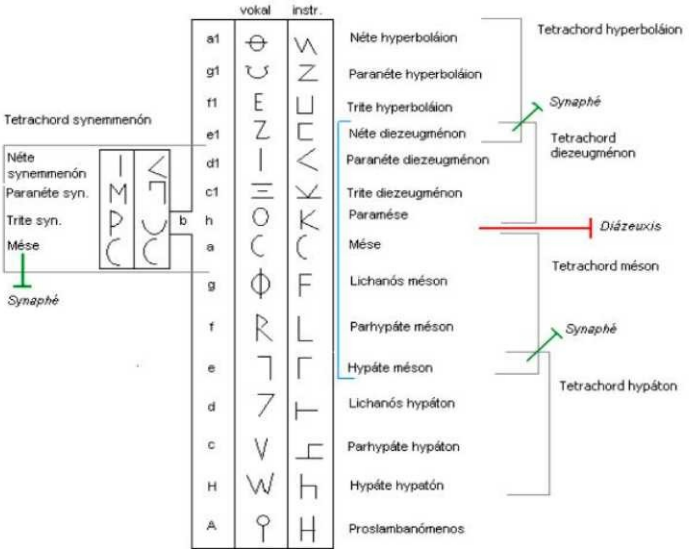

Fig. *1 Notele şi semnele muzicale ale grecilor antici*

33 Manuel Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certam Erroneous Views That Some Hold About it*. Text, Translation and Commentary by D.E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985; Gabriel Hieromonachos – *Abhandlung* über *den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und Gerda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

34 Eugenia Popescu-Judetz, p. 57 – 65.

Astfel, lucrările de specialitate scrise despre muzică sunt cel mult colportoare a ideilor inovatoare scrise în Antichitatea greacă sau în perioada secolelor X-XV, continuând pe o pantă descendentă total opusă realităţilor sonore contemporane.

Trebuie înţeles că au mai existat sisteme de notare în muzica orientală (construite sub influenţa sistemului semiografic alfabetic muzical grecesc utilizat până prin secolul al V-lea35 din Egipt până în Constantinopol şi chiar în afara graniţelor) dar că acestea fie au ieşit în timp din uz, fie au fost uitate sau au murit cei care deţineau cheia citirii lor şi nu au lăsat ucenici.

Un pic diferit a fost parcursul în muzica bizantină şi

post-bizantină, unde existau sisteme grafice neumatice de notare a melodiilor dar care, conform lui Gabriel Ieromonahul 36 sau lui Chrisafie Bătrânul 37, au fost uitate sau interpretate greşit (sec. XV). Aici au existat colportori ai ideii de sistem semiografic sonor producând chiar limbaje şi adaptări proprii ce puteau distruge mai mult decât să dezvolte38.

Perioada secolelor VIII-IX este importantă şi prin apariţia unui sistem semiografic muzical bizantin, notaţia ekfonetică39, utilizat pentru marcarea recitativului liturgic în citirea pericopelor evanghelice sau biblice până spre secolul al XIII-lea. Acest tip de notaţie provine din semnele care indicau accentele şi momentele de pauză pentru cititor. Este un mod de citire «cu voce înaltă», asemănător cu cel utilizat, astăzi, în Biserici de către preoţi şi diaconi, în momentele de citire a pericopelor evanghelice şi apostolice. În paralel, se dezvoltă şi un sistem mai complex de semne muzicale, utilizate în notarea melodiilor melismatice, ce înfrumuseţau ritualul creştin.

Timp de şapte secole, trimiterile la teoriile muzicale utilizate de bizantini sunt sporadice, majoritatea indicând o raportare continuă la teoreticienii Antichităţii. Quadrivium de Georgios Pachymeres (-1242 – 1310) şi Harmonica de Manuel Bryennios – începutul sec. XIV (-1310)

35 http://www.*papyrology*. *ox.ac.uk*/*POxy*/, https://*en.wikipedia.org*/*wiki*/*Oxyrhynchus Papyri*, consultate la data de 07.12.2015.

36 Gabriel Hieromonachos, *Abhandlung über den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und G3 e7 rda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

37 Manuel Chrysaphes, *On the theory of the Art of Chanting and on certam Erroneous Views That Some Holdăboutit*. Text, Translation and Commentary by D.E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

38 Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, *Tipărit intru a sa tipografie de muzică bisericească*, 1845, parte

introductivă.

39 Grigore Panţâru, *Notaţia şi Ehurile Muzicii Bizantine*, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971, p. 9 – 16.

semnele greceşti	numele grecesc	numele arab	litera arabă	numele turcesc
A	Proslambanómenos	Sakilat al-mafrûzât	elif	yegiah
B	Hipati Hipaton	Sakilat al-raisât	be	hüseynî
C	Parahipati Hipaton	Wasta al-raisât	djim	aşîrân
D	Lichanos Hipaton	Hadda al-raisât	dal	'irak
H	Hipati Meson	Sakilat-al-awsat	he	rast
V	Parait Meson	Wasta al-awsat	vav	dügiah
Z	Lichanos Meson	Hadd al-awsat	ze	segiah
H	Meson	Al Wusta	ha	čargiah
T	Parameson			nevâ
L	Niti diazogmanon	Haddat al-munfasilât	lam	mukhayyer
M	Triti hiperbolaion	Sakilat al-haddât	mim	tiz segiah
N	Paraniti hiperbolaion	Wasta al-haddât	nun	tiz čargiah
S	Niti hiperbolaion	Haddat al-haddât	sin	tiz nevâ

Fig. *2 Tabel sinoptic al notelor după* Al *Farabi* sunt doar două dintre lucrările mai importante ale secolelor XIII-XIV, care tratează o intervalică fără diferenţe majore de cea a lui Boethius şi a anticilor.

Ca şi în perioadele precedente, bizantinii au preferat să pună accentul pe dezvoltarea melodică, pe formulele melismatice, în detrimentul unei concretizări a înălţimilor sonore. Perioada secolelor XII-XIV este marcată de apariţia Marilor Semne Cheironomice, importante pentru interpretarea, dar şi pentru decriptarea corectă a muzicii bizantine.

Această etapă va fi pusă sub semnul kalofonizării – dezvoltarea cântărilor prin augmentare melodică şi melismatică –, şi apare ca un rezultat al creşterii fastuozităţii din ceremonialul liturgic şi imperial.

Moda cântărilor calofonice va fi promovată în muzica bizantină de personaje importante – Ioannes Glykys, Nikephoros Ethikos, Ioannes Koukouzeles, Xenos Korones, Ioannes Kladas, Ioannes Plousiadenos, Gabriel Hieromonachos, Evstaţie Protopsaltul Putnei40, ş.a. Dintre aceştia, se evidenţiază, în mod deosebit, Ioannes Koukouzeles (perioadă incertă sec. XII-XIV), originar din

Dyrachium-Durazzo, Tracia.

Pe seama lui este pusă introducerea noilor semne cheironomice care au permis o dezvoltare muzicală ce va dăinui până în secolul al XIX-lea. Ioan Koukouzeles, alături de generaţia sa, va face noua „reformă" a muzicii bizantine41, prin introducerea de noi semne, care să corespundă problemelor ridicate de noul curent apărut, al kalofonizării (sec. XIII-XVI, cu extensie din sec. IX-X, Man. Γ. Bibl. Măn. Marea Lavră) şi care să permită interpreţilor o mai mare lejeritate în cântare, dar şi în compoziţie.

În acelaşi timp, se poate observa o dezvoltare a şcolilor emergente din afara imperiului, cum este exemplul şcolii putnene cu Eustaţie şi ceilalţi, care reuşesc să păstreze tradiţia, dar, în acelaşi timp să creeze opere noi fără să piardă din ethosul stilistic specific.

După această perioadă de tatonare şi închistare, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se poate observa o revenire, în spaţiul cultural muzical constantinopolitan, a interesului pentru acordarea practicii cu teoria şi de adaptare la ethosul şi estetica societăţii civile.

În muzica religioasă creştină, apar noi abordări şi noi compozitori42 ce vor duce această artă spre reforma de la începutul secolului al XIX-lea, iar în cea laică apar interpreţi, care vor reuşi să reconcilieze teoria cu practica.

Trebuie menţionat un alt aspect important: acela al greşitei păreri că muzica din Constantinopol orbitează în jurul celei persane, de care a fost infuzată o perioadă îndelungată.

În perioada de stagnare dintre secolele XV-XVI, muzicenii turci încercau să privească, în urmă, spre tradiţiile muzicale islamice din spaţiile geografice pe care le considerau a fi emblematice pentru ei. Heratul, capitală a sultanilor, şi Persia, unde cultura islamică se definise şi se dezvoltase, erau principalele izvoare generatoare de modele.

De aici erau aduşi muzicieni (invitaţi sau robiţi) să înfrumuseţeze viaţa cotidiană a *serai*-ului

constantinopolitan.

Aceşti artişti erau numiţi *acemler* – străini – şi au marcat puternic muzica din capitala otomană, în secolul al XVI-lea. Cu toate că se creionaseră diferenţe între cele două spaţii culturale sonore, şi chiar entităţi distincte, totuşi, în mentalul colectiv al societăţii capitaliste de pe Bosfor, propria muzică era, în continuare, considerată o emanaţie a celei persane, opinie ce a durat până în prima jumătate a secolului următor (XVII), inclusiv.

40 Figura cea mai importantă din Şcoala de la Putna, căruia îi sunt atribuite câteva dintre manuscrisele acestei şcoli. Datare certă pentru primul Antologhion al lui Evstaţie 1511. Constantin Secară, *Şcoala muzicală de la Putna incontextul muzicii bizantine din secolul al XVI-lea*, http://www.*piteşti.ro*, (accesat la data de 10.09.2009).

41 Nicolae Gheorghiţă, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică*, Editura Muzicală, Bucureşti, 2007, p. 77 – 79.

42 Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic*, Op. cit.

Cea mai importantă personalitate, în partea secundă a secolului al XVII-lea, este prinţul Dimitrie Cantemir care, beneficiind de multipla pregătire muzicală, reuşeşte să identifice şi să exprime ştiinţific principiile teoretice care funcţionau în cotidianul sonor al vremii sale.

Cu toate că muzica (laică) era un element nelipsit al societăţii constantinopolitane din acele timpuri, ea nu se preda în şcoli publice ci fiecare doritor plătea profesori care îl pregăteau în particular43.

Cantemir spune că *„în vasta cetate a Constantinopolului, unde rezidă curtea cea mai mare din lume, între atâţia amatori şi pricepători de muzică, abia vei găsi vreo trei-patru care să cunoască perfect fundamentul acestei arte”.44*

Pare-se că tânărul principe era unul dintre cei care stăpâneau principiile de funcţionare a sistemelor sonore, aflate în uz în vremea sa, reuşind să sintetizeze totul într-o lucrare ce avea să se impună nu doar în lumea muzicienilor turci, ci şi a grecilor, şi a celor din pestriţa

societate a capitalei otomane.

Trebuie menţionat că muzica şi stilurile create în Constantinopol sunt specifice doar acestui oraş, şi nu reprezintă muzica turcească tradiţională, ce are caracter şi stil componistic diferit; doar câteva oraşe din imperiul Otoman ca Izmir, Tesalonic şi cele din jurul capitalei, au mai preluat şi prezervat acest parfum sonor până în prezent.

Totodată, atragem atenţia asupra unei realităţi: cu toate relaţiile de care dispunea prinţul moldovean în capitala imperiului, nu era un apropiat al vreunui sultan, relaţiile sale cu liderii sub care a trăit în Constantinopol, fiind oficiale şi, cel mult, de îngăduinţă.

Este important să înţelegem aceste aspecte pentru a ne putea face o părere corectă despre contextul real în care se afla principele moldav.

Cantemir cunoştea foarte bine toate aspectele vieţii culturale mondene din capitala imperiului şi era un personaj îndrăgit şi apreciat în cercurile intelectuale ale vremii45 din cadrul cărora avea şi ucenici în arta muzicii.

Astfel că, în momentul în care el îşi desăvârşeşte propria metodă de înţelegere a universului modal turc, deja avea studenţi ca nobilul grec Ralaki Eupragiotul, turcii Taşci-oglu Sinek Mehmed şi Bardakci Mehmed Celebi (aceştia studiaseră muzica cu Kanbosu Mehmed Aga, vestit maestru, şi s-au perfecţionat ulterior cu Dimitrie Cantemir) şi ceilalţi amintiţi anterior, Davul Ismail Efendi şi Latif Celebi46.

Tratatul cantemirian vine, după cum am arătat în cele expuse anterior, pe un fond de criză în spaţiul teoriei şi este alcătuit, la îndemnul propriilor cursanţi, funcţionând, de altfel, doar într-un cerc restrâns de cunoscători.

Kitâb-û 'ilmi'l mûsikâ'ăla vechi'l hurûfât47

Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor reprezintă primul tratat de teorie muzicală al secolelor XVI-XVIII în cuprinsul căruia acordul între teorie şi practică este realizat într-o manieră ştiinţifică, riguroasă, fără speculaţii

şi analogii filosofice balast.

Putem afirma, conform evidenţelor, că Dimitrie Cantemir a devenit, în cei 15 ani de studiu asiduu, un maestru al limbajului muzical laic specific Constantinopolului, şi un etalon pentru generaţiile următoare, atât în sfera muzicienilor otomani, dar şi în comunităţile nemusulmane (greci, români, ş.a.) 48.

În sprijinul acestei afirmaţii pot fi menţionate lucrări ale cronicarilor români, cum este cea a lui Ion Neculce în care autorul afirmă că prinţul moldav *„aşa ştia a zice bine în tambură că niciun ţarigrădean nu putea zice ca dânsul" 49* sau tratatul de teorie a muzicii bisericeşti

43 Eugenia Popescu-Judetz, p. 36, *apud* Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman, creşterea şi scăderea lui*, trad. Dr. Ios. Hodosiu, Ediţia Societăţii Academice Române, Bucureşti, 1876, p. 217, nota 17.

4445 *Ibidem*.

45 Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor*, pp. 166 – 169.

46 Eugenia Popescu-Judetz, p. 17.

47 Eugenia Popescu-Judetz, *Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor*, pp. 157 – 265.

4489 Χρυσανθου, p. XXXVIII, nota γ.

49 Ion Neculce, *Letopiseţul Moldovei* (1662 – 1743) în: Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, Op. cit., p. 300.

alcătuit de Chrysanthos de Madytos în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unde, între cele opt cărţi de importanţă capitală pentru orice aspirant la titlul de maestru, este menţionat şi tomul lui Cantemir50 – dovadă scrisă a impactului provocat de această personalitate a culturii constantinopolitane.

Conform ma5 jloritătii cercetătorilor, cartea de teorie a fost redactată de Cantemir undeva între 1703 şi 170551, şi este structurată în două părţi: prima teoretică şi cea secundă fiind o culegere de cântece (cuprinde 354 de piese muzicale).

Partea teoretică debutează cu expunerea sunetelor

muzicale (33 de semne – combinaţie între cifre şi alfabetul arab) utilizate pe griful *tanbur*-ului şi considerate de prinţul muzician ca suficiente pentru a reda orice compoziţie.

Nr. crt.	Nota	Litera	Sunetul
1.	ReW)	ye	ye q *it*
2.	MIV)	ay n-he	ail ran
3	Fa’ (f)	ay n-he	’ad jem aiârânt
4.	Fa1 diez (fis’! de patru komme* mai sus	ka f	’ir ak
5.	Fa1 diez (fis1! de cânt! Komme mai sus		re havi
6.	Sol’ (g’!	ra	ras t
7.	Sol1 diez Cois1) de patru komme mai sus	nu n	
S.	La’ (a’)	da i	dü oiah
9.	Si1 bemol (b1) de cinci komme mai jos	he -ye	ni hă verzi
10.	Si1 bemol (b1) de o kommă mai jos	ţin	se üjah

I 1.	Şi’în’l	be	bjs el k
1 2.		d m-e i’	tar q ah
1 3	Re:’ berrol Ides-I de rinci komme mai jos	sa d	să bă
1 4.	Rel bemol [des1! de patru komme mai jos	I- am	’jia l
1 5.	Re-d1)	he	ne vă
1 5.	MH bemol [esi) de cinci komme mai jos	be -ye-elrf	bä yati
1 7.	MH bemol [es1) de patru komme mai jos	ha	his ar
1 8.	MH le3)	ha -he	hü seyni
1 9.	Fa; (P)	ay n	’ad jem
2 0.	Fa3 diez (fi să-l de patru kom me mai sus	eli f	Ev e
2 1.	Fa3 diez (fis1! de cinci komme mai sus	tı m-tlil	nr n „r
2 2.	Sol3 (g3)	ke f	ge rdaniye
2 3.	La3 bemol las1! de patru komme mai jos	si nhe	se hnaz
2 4.	*a’ia’l*	mi m	mu khayyer
2 5.	Si1 nems (ol’j de circi kennt r-Íi jos	la m-he	ı jib jib?
2 6.	Şi’ bemol (b1) de o kommă mai jos	sâ n	Cii seçjâah
2 7		be -he	tiz büselik
2 3.	Do3 Ic3)	ci m	*ύ* e îi în – *2* h.

29.	2	Re3 bemol [desă! de cinci komme mai jos	sa d-he	tiz sabă
30.	3	Re3 bemol [des1! de patru komme mai jos	la m-he	tiz' uzzal
31.	3	Re-d3)	he	tiz nevă
32.	3	MIJ berrol iese) detinci komme mai jo5	e-ye-he	tiz bâyati
33.	3		„í-3-h L'	tiz hüseyni

5501 Χρυσανθου, p. XXXVIII, nota γ.

51 Eugenia Popescu-Judetz, p. 70; Owen Wright: *Demetrius Cantemir*, *The Collection of Notations*. Part II Commentary, p. 4 – 8.

Tabelele anterioare sunt preluate din lucrarea Eugeniei Popescu-Judetz, fiind realizate prin raportare la sistemul turc modern de notare muzicală, dar nu concordă cu cele expuse de Dimitrie Cantemir în tratatul său.

Prima tentaţie, citind cele expuse în tratat, este de a considera că principele a indicat o structurare tetracordică de tip pitagoreic

$$T\frac{9}{8}T\frac{9}{8}ST\frac{256}{243}$$

ar divizarea unui Ton întreg pe modelul *limma* + *comma* + *limma*

$$\frac{256}{243}\quad\frac{531441}{524288}\quad\frac{256}{243}$$

Totuşi, încă din primele pagini, Cantemir ne pune în vedere faptul că sunetele propuse de el se împart în două categorii: perfecte şi imperfecte; primele au ca reper şirul armonicelor naturale, iar cele din a doua categorie se calculează conform indicaţiilor autorului.

Aici apare o problemă de alegere a sistemului de divizare a octavei conform cu practica perioadei avută în vedere în acest studiu.

Deoarece nu avem informaţii scrise care să ajute în elucidarea acestui aspect, trebuie privit în perioadele

anterioare sau următoare pentru a găsi o variantă plauzibilă. Cel mai important tratat este publicat de Chrisanthos de Madytos, în 1832, în Trieste, şi cuprinde sistemul divizionar propus de Al Farabi în sec. X. Acest sistem se apropie de intervalica arabă de astăzi fiind structurat în 68 de secţiuni, iar rapoartele intervalice sunt:

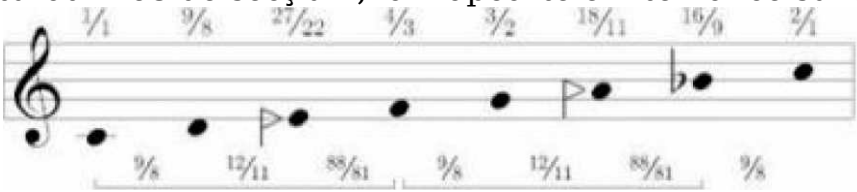

Deşi pare tentant, acest sistem divizionar nu corespunde descrierii făcute de Dimitrie Cantemir în tratatul său, întrucât nu permite o împărţire în care proporţiile intervalice să respecte, în general, înlănţuirea de – *limma* + – *comma* + – *limma*.

Nici varianta secţionării după model pitagoreic nu reprezintă o soluţie coerentă şi viabilă, deoarece, în tratat, ni se comunică faptul că nu toate sunetele au un corespondent la octava superioară52.

Alt sistem de divizare a octavei poate fi cel indicat de şirul armonicelor naturale în care avem următoarele rapoarte intervalice:

$$\frac{1}{1} \quad \frac{9}{8} \quad \frac{5}{4} \quad \frac{4}{3} \quad \frac{3}{2} \quad \frac{32}{27} \quad \frac{15}{8} \quad \frac{2}{1}$$

$$\frac{9}{8} \quad \frac{10}{9} \quad \frac{16}{15} \quad \frac{9}{8} \quad \frac{9}{8} \quad \frac{10}{9} \quad \frac{16}{15}$$

Observaţia este că, urmărind indicaţiile oferite de autor, sistemul octaviant de 53 de secţiuni este insuficient pentru a reda toate poziţiile sonore menţionate. Posibile rezolvări divizionare vor fi identificate dar, cu siguranţă, este necesar un număr suplimentar de semne

52 Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, p. 199.

de alteraţie faţă de cel utilizat în muzica turcă modernă şi preferat, de altfel, şi de Eugenia Popescu – Jude (53.

APALIGÎM ADI	KOMA OLARAK DEĞERİ	DİYEZİ	BEMOLÜ	SİMGESİ
KOMA veya FAZLA	1	♯	♭	F
EKSİK BAKİYE	3	—	—	E
BAKİYE	4	#	♭	B
KÜÇÜK MÜCENNEB	5	𝄲	b	S
BÜYÜK MÜCENNEB	8	𝄪	𝄫	K
TANİNİ	9	×	b b	T

♯ diez de o kommă mai sus
♭ bemol de o kommă mai jos
} *komma (fazliye)* = 1\| *24 cenţi*

𝄲 diez de patru komme mai sus
♭ bemol de patru komme mai jos
} *lymma (bakkiye)* = 1\| *90 de cenţi*

𝄪 diez de cinci komme mai sus
b bemol de cinci komme mai jos
} *apotom (kücük müdjenneb)* = 1\| *114 cenţi*

𝄪 diez de opt komme mai sus
𝄫 bemol de opt komme mai jos
} *ton minor (bilyük müdjenneb)* = 1\| *180 cenţi*

Doar două semne grafice corespund cu alteraţia utilizată în notaţia muzicii occidentale:
× b b pentru tonul major - nouă komme *(tanini)* = 1\| *204 cenţi*

Pentru studiul prezent, vom aproxima sunetele indicate de Cantemir, care nu apar în studiile de până acum, cu săgeţi, care vor simboliza o alterare ascendentă sau descendentă de la o înălţime sonoră aproximată (Tonul perfect de 13 secţiuni iar sistemul octaviant de 77), luând ca bază semnele utilizate în notaţia curentă turcă.

Ex. ¦ O § W R T Ž ® • ² „ ³
¨ †© s ‡ g ł A ˛ ° K ±

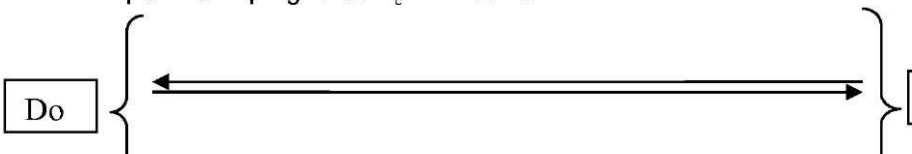

Astfel, în tabelul următor, pot fi comparate sunetele numite de prinţul moldav în capitolul despre însuşirea sunetelor perfecte şi imperfecte cu varianta propusă în

studiul Eugeniei Popescu-Judetz şi cu varianta aproximată conform celor menţionate anterior.

53 Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, pp. 84 – 87.

Nr. Crt.	Nota *cf* EPJ	Sunet cf Cantemir	Nota *cf* propunere
1	Re1 (d1)	*yegiah*	Sol
2	MIV)	*asirân*	La
3	Fa1 (fi)	*'adjem asirâni*	Şi f
		Complementul (sensibila) tonului 'irak	La 2/ (Şi J)
4	Fa1 r (fis1) de patru komme mai sus	*'irak*	Şi k
		sunet neutilizat Φ	(Şi ±) / Do t
5	Fa1… (fis1) de cinci komme mai sus	*Rehavi cel nou*	Şi
6	Sol1 (g1)	*rast*	Do
		transpoziţia sunetului sabă	Re t
7	Sol1 r (gis1) de patru komme mai sus	*zirgüle*	Do … (ReA)
8	La1 (al)	*dügiah*	Re
9	Si1 F (b1) de cinci komme mai jos	*nihâvend*	Mi f
		Complementul (sensibila) tonului segiah; gevest-maye	Re 2/ (Mi J)
10	Si1 k (b1) de o komma mai jos	*segiah*	Mi k

		Rehavi cel vechi	(Mi ±) / Re t
1 1	Si1 (h1)	*bûselik/ nisabur*	Mi
1 2	Do2 (c2)	*cargiah*	Fa
1 3	Re2 F (des2) de cinci komme mai jos	*sabă*	Sol t
1 4	Re2A (des2) de patru komme mai jos	*'uzzal*	Fa…
1 5	Re2 (d2)	*nevă*	Sol
1 6	Mi2 F (es2) de cinci komme mai jos	*bâyati*	La t
1 7	Mi2 A (es2) de patru komme mai jos	*hisar*	Sol …
1 8	Mi2 (e2)	*hüseyni*	La
1 9	Fa2 (f2)	*'adjem*	Şi f
		Complement ul (*sensibila*) *tonului Eve*	La 2/ (Şi J)
2 0	Fa2 r (fis2) de patru komme mai sus	*Eve*	Şi k
		sunet neutilizat Φ	(Şi ±) / Do t
2 1	Fa2… (fis2) de cinci komme mai sus	*mâhûr*	Şi
2 2	Sol2 (g2)	*gerdaniye*	Do
2 3	La2 A (as2) de patru komme mai jos	*sehnaz*	D
2 4	La2 (a2)	*mukhayyer*	R
2	Si2 F (b2) de cinci	*sünbüle*	M

5	komme mai jos		
26	Si2 k (b2) de o komma mai jos	*tiz segiah*	M
27	Si2 (h2)	*tiz bûselik*	M
28	Do3 (c3)	*tiz cargiah*	Fa
29	Re3 F (desă) de cinci komme mai jos	*tiz sabă*	Sc
30	Re3 A (desă) de patru komme mai jos	*tiz'uzzal*	Fa
31	Re3 (d3)	*tiz nevă*	Sc
32	Mi3 F (esă) de cinci komme mai jos	*tiz bâyati*	La
33	Mi3 (e^3)	*tiz hüseyni*	La

Urmărind sunetele notate în tabelul anterior precum şi semnele de alteraţie posibil a fi aplicate (din ex. nr.), pot fi observate diferenţe rezultate din faptul că principele, chiar dacă a considerat că instrumentul ales de el (*tanbur*) are însuşirea de a reda toate înălţimile utilizate în muzica vremii, încă din primele subcapitole, numeşte şi alte note sau tonuri, care existau în practică, dar pe care nu le introduce în sistemul său teoretic.

Cele spuse de autor, citite în cheia corespunzătoare, elucidează ceea ce pare de neînţeles şi anume că înălţimile imperfecte se aproximează în funcţie de tonurile perfecte54 care, la rândul lor, depind de alţi factori (acordaj, talentul interpretului, pregătirea sa ş.a.) de aici rezultând un număr mai mare de variante şi variabile sonore.

Propunerea de a echivala tonul *yegiah* cu *Sol* în loc de *Re* a fost făcută în ideea de concordanţă cu colecţiile de muzică laică, publicate în secolul al XIX-lea, în Constantinopol, în notaţie neumatică neo-bizantină55.

Tratatul cantemirian continuă cu capitolele despre

moduri (*makam*), ritmuri (*usul*), execuţia pieselor în funcţie de cele trei tipuri de tactare/tempo *Mare*, *mică* şi *mai mică* ce corespund cu tactarea din muzica neo-bizantină (irmologic, stihiraric şi papadic) 56, încheindu-se cu impozanta colecţie de 351 de melodii notate conform metodei sale.

Toate aceste subiecte de analiză, pe baza tratatului de teorie muzicală al lui Dimitrie Cantemir, demonstrează complexitatea ilustrului personaj istoric ce continuă să fascineze cercetătorii din varii domenii de activitate şi să suscite noi studii ce au ca scop înţelegerea profundă a creaţiilor sale culturale.

Legat de partea secundă a operei sale teoretice, colecţia de cântece, s-a discutat, deseori, dacă – aşa cum tradiţia îi atribuie-Cantemir a compus şi piese cu text, ori s-a rezumat la creaţii instrumentale. Theodor Burada, preluând informaţii din tradiţia orală a Istanbulului de la început de secol XX, notează câteva piese, presupuse a fi aparţinut principelui moldovean – una dintre ele preluată şi de Eugenia Popescu-Judetz57.

Pentru o abordare a subiectului legat de posibile opere muzicale cu text, este necesară o incursiune în epoca imediat următoare care a fost importantă nu doar prin domniile

54 Eugenia Popescu-Judetz, *Ibidem*, pp. 197 – 200.

55 Θεοδορου Φωκαεως, *„Κρηπης του Θεορητικου και πρακτικού της Εκκλησιαστικής Μουσικής”*, (*Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti*), Εν Αθήναις, 1842.

56 Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic*, pp. 32 – 35.

57 Burada T.T., *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, *domnitorul Moldovei*, Bucureşti, 1911, p. 32 – 34.

fanariote, dar şi prin colportarea în Principatele Române a repertoriului de Constantinopol, ce cuprindea şi compoziţii cantemiriene.

Muzica fanariotă din Principatele Române

Conform cercetărilor întreprinse, până în prezent, de muzicologi ca Th. Stathis58, Lykourgos Angelopoulos59,

Maria Alexandru60, Nicolae Gheorghiţă61 ş.a., muzica bizantină post-imperială (după 1453) a rămas nealterată în fond, atât în spaţiul liturgic, cât şi în cel extra-ecclesial.

Chiar dacă a existat tentaţia de a afirma apariţia unei sciziuni între cultura muzicală ante 1453 şi capacitatea de prezervare, prin reorganizare şi adaptare la noul cadru socio-administrativ a artelor bizantine, tratatele de specialitate ale vremii, precum şi colecţiile de imne liturgice sau reprezentările iconice sunt dovezi certe ale continuităţii fundamentată pe tradiţia orală – principalul vehicul de păstrare şi transmitere a acestor adevăruri esenţiale.

Dezvoltările ulterioare au produs schimbări la nivel formal (de tipul augmentării sau diminuării pieselor ca valoare temporală) însă, în privinţa principiilor de bază, generatoare de inovaţii, evoluţia s-a realizat pe premizele tradiţiei; orice noutate era „construită" pe „fundaţia" unui principiu sau chiar a unei compoziţii preexistente. Astfel, stilul muzical bisericesc şi, chiar, laic se dezvoltă prin înnoirea şi cosmetizarea celor deja aflate în uz.

În sprijinul acestor afirmaţii, pot fi amintite principalele momente reformatoare petrecute în spaţiul muzical aflat în discuţie, în corelaţie cu reprezentanţii marcanţi ai acestor perioade:

1. Sf. Ioannes Damaskenos – completează corpusul imnografic al Oktaichiei62 şi selectează din multitudinea de moduri aflate în uz doar opt, 4 autentice şi 4 plagale, considerate a fi baza de la care se pot forma celelalte.

2. Al Farabi – deşi, aparent, nu are legătură cu muzica bizantină, realitatea este că informaţiile culturale circulau independent de apartenenţa religioasă ori politică. În cazul său, ne referim la noile modalităţi de acordaj pentru instrumente, cum este cazul lăutei (oud) şi la o nouă modalitate de divizare a octavei63.

3. Sf. Ioannes Koukouzeles – fie că adăugarea unui corpus de semne muzicale i-a aparţinut sau nu, important este de observat aspectul inovativ, pornind de la fondul semiografic deja existent. Introducerea unui corpus

upgradat de semne cheironomice permite o manifestare mult mai complexă şi mai permisivă a afectelor în plan sonor64.

4. Manuel Chrysaphes65 – la „trecerea" dintre imperii. Prezintă informaţii importante despre practica şi problematicile interpretative în perioada sa. Sunt enumerate calităţile şi cunoştinţele pe care trebuie să le posede un muzician pentru a fi un artist desăvârşit.

58 Gregorios Th. Stathis, *An Analysis of the Sticheron* Τον ήλιον κρύψαντα *by Germanos, Bishop of New Patras* [*The Old „Synoptic" and the New „Analytical" Method of Byzantine Notation*], în „Studies în Eastern Chant", vol. IV (ed. Milos Velimirovic), 1979.

59 Lykourgos Angelopoulos, *Vocile Bizanţului*, trad. din lb. franceză de prep. univ. drd. Adrian Sârbu, Asociaţia Culturală Byzantion, Iaşi, 2011, p. 28 – 29.

60 Maria Alexandru, *O călătorie spre tezaurul nostru imnografic şi muzical*: *Paleografia cântului bizantin, I. elemente teoretice*, Iaşi, iulie 2010, p.3.

61 Nicolae Gheorghiţă, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică*, Editurba2 Sophia, Bucureşti, 2009, p. 27 – 40.

62 Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediţia a ÎI – a, Cluj – Napoca.

2005, bp3.72 – 73.

63 Rodolphe D'Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I, *Al-Fărăbi, Grand Traité de la Musique (Kitabu al-mûs Tqï al-kab Trlivres I et II)*, traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

4 Nicolae Gheorghiţă, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică*, Editura Muzicală, Bucureşti, 2007, p. 77 – 79.

65 Manuel Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certam Erroneous Views That Some Hold About it*. Text, Translation and Commentary by D.E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

5. Dimitrie Cantemir – conform lui Chrysanthos de Madytos, opera muzicală a principelui este utilă nu doar cântăreţilor otomani, ci şi celorlalţi din afara islamului66. Tratatul său cuprinde soluţii şi pentru problematizările existente în muzica bizantină.

6. Petros Peloponnesios67 – considerat a fi „principalul vinovat" pentru introducerea unor structuri makamice în ethosul modal bisericesc. În realitate, într-o perioadă de căutări în direcţia identificării de noi limbaje de expresie corespunzătoare esteticii vremii, el oferă noi posibilităţi şi metode componistice, extinzând, sintactic şi morfologic, vocabularul muzical.

7. Chrysanthos de Madytos68 – propune sistemul lui Al Farabi de divizare a octavei în 68 de secţiuni şi încearcă „alinierea" la structurile octaviante apusene, însă fără a se îndepărta de ethosul muzical tradiţional.

La o analiză sumară a diferitelor compoziţii din perioadele amintite, pot fi identificaţi parametri de funcţionare corespunzători ethosului sonor de sorginte orientală (fie el bizantin, otoman, persan sau arab), ca parte a practicii tradiţionale încă din Antichitate, fiind amintiţi, ocazional şi incidental, în diferite tratate, în decursul vremii.

Limbajul muzical utilizat, structurile intervalice, genurile modale, direcţia modală, cadenţele utilizate, modulaţiile, formulele melodice, textura, ritmul, textul, semiografia – sunt doar câteva dintre principiile fundamentale de care aminteam în paragraful anterior.

Tradiţia presupune prezervarea acestor „reguli" şi transmiterea lor pe cale orală prin metoda Dascăl-Discipol, ce a funcţionat cu succes, până în prezent69.

În Principatele Române, în perioada fanariotă, muzicienii vremii – psalţii şi boierii educaţi în arta cântului – au preluat, prin intermediul Bisericii (tezaur sonor utilizat ca izvor de inspiraţie încă din primele secole creştine de locuitorii celor două areale70), principiile teoretice, precum şi aplicaţiile practice necesare în actul componistic contemporan.

Muzica sec. XVIII-XIX, creată în cele două regiuni, se evidenţiază printr-un sincretism sonor copiat după cel constantinopolitan71 în cadrul căruia elemente româneşti se împletesc deopotrivă cu cele greceşti, turceşti şi cele bisericeşti.

Fanarioţii – nume generic pentru familiile greceşti provenite din cartierul Fanar din Constantinopol – au guvernat Principatele Române, în numele Sublimei Porţi, începând cu 1711, în Moldova, şi 1714, în Ungrovlahia [5] şi până în 1821. Timp de peste un secol, 31 de principi din 11 familii fanariote au guvernat cele două provincii de 75 de ori, iar această perioadă a fost numită „fanariotă”.

Odată cu numirea fiecărui guvernator de către otomani, acesta primea în dar şi o formaţie militară – *mechterchane*, ca semn al importanţei cu care sultanul îl investea. Pe lângă suita domnească, veneau şi muzicieni (parte ai staff-ului sau în trecere, cu diferite probleme), în mod uzual creştini, cunoscători ai *ifosului* (stilului) ecclesiastic, dar şi al celui laic. Au rămas mărturii şi documente despre virtuozi vocali şi interpreţi la diferite instrumente ca Ianku Malaxa, Nikephoros Kantouniares, Dionysios Photeinos, 72 Arif Aga, Neculai Burcaşu, vornicul

66 Χρύσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικής», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832, p. XXXVIII – nota γ.

67 Anton Pann, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, Tipărit întru a sa tipografie de muzică bisericească, 1845, p. XVIII – XL.

68 Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

69 Eric Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of Makam* în *Classical Turkish Music 1910 – 2011*, PhD dissertation, University of California-Santa Barbara,

September 2011, p. 17, nota 15.

70 Nicolae Filimon, *Lăutarii şi compoziţiunile lor*, http://*ro. wikisource.org/wiki/ Lăutariişicompoziţiunile lorciteref-l*, (consultat la data de 28.02.2013).

71 Nicolae Gheorghiţă, *Byzantine Chant between Constantinople and The Danubian Principalities – Studies în Byzantine Musicology*, editura Σοφια (Sophia), Bucharest, 2010, pp. 1 – 83.

72 Nicolae Gheorghiţă, *Byzantine Chant*... pp. 10 – 33.

Iordachi Bucşenescu, banul Iancu Peristeli, vornicul Alecu Paşcanu, postelnicul Manolache Drăghici73, ş.a.

După cum se poate observa, muzicienii vremii proveneau nu doar din mediul religios, ci şi din rândul boierilor sau al târgoveţilor înstăriţi, aceştia studiind arta sunetelor fie în particular, fie în cadrul şcolilor deschise pe lângă mănăstiri sau pe lângă Curtea Domnească.

Alături de muzicienii turci şi greci, găsim indicate şi nume de români, dovadă că nu doar în strana bisericii elementul autohton era prezent, ci şi în spaţiul extra-ecclesiastic, constituind un factor important în demersul înţelegerii corecte şi coerente a cadrului cultural şi social din epoca menţionată în paragrafele anterioare.

Repertoriul muzical din perioada fanariotă este în cea mai mare parte de „inimă albastră”, dar colportează şi compoziţii anterioare – creaţiile lui Dimitrie Cantemir, şi ulterioare – adaptări după diverse arii de operă şi vodevil, păstrând „parfumul” oriental.

Cu toate că domnitorii fanarioţi au considerat numirea lor în Principate propice pentru o înavuţire rapidă, sărăcind prin taxe şi impozite populaţia, din punct de vedere cultural, această perioadă propune un cadru favorabil pentru dezvoltarea şi diversificarea ofertei artistice literare, sonore şi vizuale, în interiorul căruia au crescut şi s-au remarcat şi exponenţi ai societăţii româneşti ca Mihalache Moldovlahul, Veniamin Costaki, Anton Pann, Macarie Ieromonahul, Dimitrie Suceveanu, Nicolae Filimon şi mulţi alţii74.

Compozitorii acestei epoci, fie greci, români, turci sau alte neamuri, creează opere muzicale religioase şi/sau laice, utilizând tezaurul lexical muzical transmis prin tradiţie, cu parametrii şi regulile discutate în paginile anterioare, dezvoltând şi/sau adaptând componentele constitutive la valori culturale şi spirituale proprii, alterând sensul lor iniţial.

Simbioza sonoră se realizează în simultaneitate şi totuşi diferit, prin impregnarea aceloraşi moduri utilizate cu elemente provenite din ethosul personal al fiecărui neam, rezultatul fiind un polisemantism melodic şi armonic greu de tradus în limbaje muzicale ne-modale de tipul tonalismului occidental, şi care, în acelaşi timp, oferă ascultătorului o informaţie inteligibilă, la fel de reală şi adevărată pentru fiecare în parte: grec, turc sau român.

Creaţiile acestei epoci se particularizează prin locul naşterii lor – Principatele Române, dar şi prin îmbinarea de forme şi ritmuri muzicale provenite din cele trei tradiţii, deosebite de practica curentă a Polisului.

Astfel, găsim combinate şi alăturate în forma de suită otomană (*fasil*) compoziţii şi *usuli75* de tipul*beşte*, *se mai*, *yürük se mai*, specifice formei amintite, cu structuri ritmice întâlnite în dansurile româneşti (*hora*), dar şi cazuri de preluări ale unor cântece de circulaţie, adaptarea lor la limba română şi modificarea formei iniţiale prin inversarea părţilor.

În colecţia de cântece a lui Anton Pann, *Spitalul Amorului*, se regăsesc creaţii muzicale compuse, iniţial, în limba greacă sau turcă, iar, prin traducere şi adaptare melodică, au intrat în repertoriul uzual al interpreţilor ocazionali şi al lăutarilor români, cum este *D-ai şti sufleţelul* meu, variantă posibilă după *Usküdar'a gider iken*, din repertoriul turcesc constantinopolitan.

Sunt şi cazuri când elemente sonore de tradiţie românească ajung parte constitutivă a repertoriului utilizat de popoare din Orient, un bun exemplu fiind *Longa* – formă muzicală întâlnită cu precădere la turci şi arabi, ce a fost preluată în perioada turcocraţiei din Principatele Române

– în fapt, *Hora* cu structura ritmică specifică (2/4), dar organizată melodic în 3 *chane* (părţi), prima având şi rol de refren (*teslim*) *76*.

73 Mihail Gr. Posluşnicu, *Istoria musicei la români, de la Renaştere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, cu o prefaţă a domnului Nicolae Iorga, Cartea Românească, Bucureşti, 1928, pp. 521 – 522.

74 Nicolae Gheorghiţă, *Byzantine Chant.*, pp. 37 – 82.

75 Cicluri ritmice, organizate riguros în grupe şi structuri ce însoţesc melodiile, cu afinitate pentru anumite forme şi makamuri. Ex. *aksak se mai* şi *yuruk se mai*, singurele utilizate în forma de *Saz Se mai*.

76 Eric Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of Makam* în *Classical Turkish Music 1910 – 2010*, a dissertation submitted în parţial satisfaction of the requirements for the degree Doctor în Philosophy în Music, University of California, Santa Barbara, September 2011, p. 582;

http://*en.wikipedia.org/wiki/Longa* (*Middleeastemmusic*) consultată la data de 01.03.2013.

Pentru a înţelege aceste expuneri şi în susţinerea celor afirmate, am ales o lucrare muzicală preluată din colecţia de cântece a lui Anton Pann, *Spitalul Amorului*: *Vai, ce ceas, ce zi, ce jale77*, comparând-o cu variantele din tradiţiile greacă şi turcă.

Ti megali simphora este atribuită prin tradiţie principelui Dimitrie Cantemir, aspect ce constituie subiectul unui articol al muzicologului Gheorghe Ciobanu78. Compoziţia se regăseşte în colecţia *Pandora79*, publicată de Th. Phokaeos în 1843, cu titlul de *Beşte*, makam *Nisaburek*, usul *Sofian*, şi în *Spitalul Amorului80*, colecţie de cântece publicată de Anton Pann, în 1852, intitulată *Cântecul 38 După cel grecesc „Ti megali simfora”*.

Pentru a lansa o analiză a variantelor, este necesară cunoaşterea parametrilor de funcţionalitate ce vor constitui subiectul cercetării, coroborată cu stabilirea paternităţii şi identificarea cadrului cultural şi temporal

căruia îi aparţin compoziţiile.

În privinţa paternităţii, în articolul său, muzicologul Gheorghe Ciobanu citează lucrarea lui T.T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, *domnitorul Moldovei81*, colecţie de compoziţii atribuite principelui moldav, preluate în decursul cercetărilor în Orient, din manuscrisele aflate în posesia lui Rauf Yekta Bey şi din manuscrisul no. 4.023, aflat în Biblioteca Naţională din Paris. În colecţia amintită, este notat un *Beşte* în makam *Nisaburek*, usul *Muhammes82* a cărui melodie coincide 90% cu varianta publicată în *Pandora*, dar conţinutul poetic este diferit de cel al variantei greceşti.

Un alt aspect, dezvoltat de Gheorghe Ciobanu, este acela al surselor utilizate de Anton Pann în redactarea variantei româneşti.

O primă sursă ar putea fi colecţia *Pandora*, publicată în 1843, în Constantinopol, dar, acelaşi emerit cercetător, identifică un alt manuscris, anterior publicaţiei, redactat în limba greacă, la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, cu numărul 784, aproximat ante 1820, în cuprinsul căruia se regăseşte melodia, atât în notaţie prehrisantică, f. 168 r, cât şi în notaţie hrisantică83, f.189 v.

Titlul colecţiei este *Poezii şi cântece lirice ale arhon postelnicului Gheorghe Şuţu*, puse pe note de Nikephoros din Chios, elev al acestui poet şi compozitor fanariot84 şi constituie, în accepţiunea lui Gheorghe Ciobanu, sursa plauzibilă care ar fi servit ca inspiraţie pentru Anton

Pann85.

O altă opinie, în ceea ce priveşte autorul, este propusă de muzicologul Nicolae Gheorghiţă care consideră că piesa adusă în discuţie îi aparţine lui Gheorghe Şuţu, conform manuscrisului MS nr. 784 BARB86, citat mai sus şi de Gheorghe Ciobanu, deoarece, în titlu, apare indicaţia făcută de Nikephoros că acest cântec a fost compus de postelnic pentru fiica sa moartă şi a fost *tonisit* de el (Nikephoros n.n.).

Deoarece ambele surse, citate de Gheorghe Ciobanu

şi de Nicolae Gheorghiţă, reprezintă probe veridice, metoda comparatistă poate constitui o alternativă în vederea analizării şi elucidării aspectelor privitoare la compozitor şi operă.

În acest sens, alături de Manuscrisul nr. 784 din BARB şi de publicaţia lui T.T. Burada din 1911, este necesară extinderea materialului de analiză, prin încorporarea colecţiei

77 Anton Pann, *Spitalul Amorului sau Cântătorul Dorului*, Ediţia a II-a, Broşura VI, în tipografia sa, Bucur7 e8 şti, 1852, p. 147 – 154.

78 Gheorghe Ciobanu, *Un cântec al lui Dimitrie Cantemir* în *Colecţia lui Anton Pann*, în *Studii de Etnomuzicologie şi Bizantinologie*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1974, pp. 154 – 171.

79 Theodorou Parashou Phokaeos, *I Pandora*, 2 vol., în tipografia Patriarhiei Ecumenice, Constantinopol, 1843, pp. 1 – 5.

8801 Anton Pann, *Ibidem*, pp. 69 – 73.

81 T.T. Burada, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, *domnitorul Moldovei*, extas din Analele Academiei Române, seria II – Tom. XXXII, Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti, 1911.

82 T.T. Burada, *Ibidem*, p. 32 – 34.

84 Gheorghe Ciobanu, *Ibidem*, p. 164 – 165; MS 784 BARB f. 168 r – 173 v.

84 Nicolae Gheorghiţă, *Byzantine Chant.*, pp. 64 – 65.

85 Gheorghe Ciobanu, *Ibidem*, pp. 154 – 169.

86 Nicolae Gheorghiţă, *Byzantine Chant.*, pp. 64 – 65.

Pandora publicată în Constantinopol şi a volumelor realizate de Anton Pann sub titlul *Spitalul Amorului*.

Printr-o expunere sinoptică a celor două variante în limba greacă şi cea în turcă, se poate observa că, între ele, există similitudini la nivel melodic, în proporţie de peste 90, în timp ce textul diferă ca tematică şi redare poetică.

Toate trei versiunile sunt compuse în forma de *Beşte*, în makam *Nisaburek*, dar variantele greceşti au usul *Sofian* (4/4), în timp ce melodia turcească are usul

Muhammes

(16/4 sau 32/4).

În urma analizării celor trei variante, Gheorghe Ciobanu concluzionează că Anton Pann a folosit ca sursă de inspiraţie varianta grecească şi anume manuscrisul 784 BARB, însă, conform opiniei sale, doar primele 5 fraze melodice corespund cu cele din versiunea grecească, restul fiind rezultatul spiritului creativ al lui Anton Pann.

Pentru identificarea celorlalte strofe aparent existente doar în colecţia lui Anton Pann, trebuie observată publicaţia lui Phokaeus şi MS 784, unde *Beste*-ul *îi megali simphora* este urmat de două compoziţii: Semai-ul Besteului, usul *Semai87* şi *Yürük Se mai* în forma *Nakiş88*, ambele în makam *Nisaburek*. Această continuare nu apare în culegerea realizată de Burada, drept pentru care poate fi utilizată doar în analiza variantelor primei piese.

Metoda comparativă şi expunerea sinoptică amintite mai sus, pot fi instrumente de real ajutor în demersul analitic al prezentului studiu. Pentru o abordare optimă şi eficace, este recomandată identificarea documentelor care conţin varianta completă, în raport cu melodia din *Spitalul Amorului*. După cum a fost menţionat anterior, textul grecesc este diferit de cel turcesc; în primul text, este deplânsă moartea unei tinere fiice, în timp ce, în cel de al doilea, se invocă prezenţa iubitei, într-o formulare ce aminteşte de scrierea vetero-testamentară *Cântarea Cântărilor*.

Prin schematizare, pot fi identificate structurile melodice ale celor patru variante din publicaţiile prezentate în paginile precedente, cu menţiunea că, în prezentul studiu, se va analiza doar compoziţia *Beşte*, celelalte două urmând a fi comentate, ulterior, doar prin prisma colecţiile în care apar – *Pandora*, MS 784 BARB şi *Spitalul Amorului*.

a) *Beşte*, colecţia grecească *Pandora* (1843) – 4 strofe

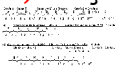

87 Theodorou Parashou Phokaeos, *Ibidem*, pp. 6 – 8.

88 Theodorou Parashou Phokaeos, *Ibidem*, pp. 8 – 10.

89 În versiunile a, *b*, *e* şi *d* secţiunea C indică momentul *Terennüm* (refren, de regulă *aman*, *vai*, *veilu*, etc.).

d) *Beşte*, colecţia *Spitalul Amorului* (1852) – 4 strofe

Strofa I = Strofa α Strofa a II-a = Strofa γ Strofa a III-a = Strofa α Strofa a III-a = Strofa γ

De menţionat este faptul că toate frazele melodice din cele patru variante sunt uşor diferite de corespondentele lor, efect rezultat din interpretarea diferită a ornamentelor – stiluri diferite, dar şi din construcţia piesei în ansamblu.

În schema melodică *b*, este observabilă o ciclicitate, prin faptul că C revine după fiecare grup de două fraze melodice, în timp ce în *a* şi în *e* este evidentă dezvoltarea melodiei prin tehnica repetiţiei şi augmentării, având ca element de raportare textul; *d* – traducere/adaptare după o versiune grecească – prezintă similitudini formale cu *b* extinse pe parcursul a două strofe însă nu pot fi identificate formule asemănătoare, decât prin intermediul celor două variante greceşti.

În muzica otomană (clasică turcească), *Beşte* reprezintă o formă vocală laică în genul *Gazel*-ului90, în general cu versuri în *catren*, motiv pentru care mai sunt numite şi *murabba* (de patru). Cele patru linii ale strofei sunt numite *Zemin-hâne* (*fundaţie*, prima parte a piesei în cadrul căreia este prezentat şi identificat makam-ul), *Nakarat-hâne* (*cor*), *Miyân-hâne* (partea mediană, aici se poate dezvolta şi modula) şi din nou *Nakarat-hâne* (revenirea în makam-ul de bază).

Ritmic, pentru forma de *Beşte* se utilizează *usûl*-i „majori” (mari, dezvoltaţi) de tipul *Muhammes* (16/4 sau 32/4) în timp ce modurile ritmice „minore” (mici, simple) ca *Sofian* (4/4), *Se mai* (3/4) sau *Nim Sofian* (2/4) sunt utilizate cu precădere în genul *Şarki* (formă vocală laică devenită populară în perioada sultanului Selim al III-lea; considerată a fi o formă uşoară ce a înlocuit *Beşte*).

Urmărind structurile melodice şi formale ale fiecărei

versiuni, *b*-ul este constituit într-o formă unitară cu caracter ciclic, fără repetiţii atipice şi corespunde şi ritmic şi formal descrierii formei de *Beşte*, în timp ce versiunile greceşti şi cea românească respectă în linii mari caracterul structural indicat în titlu, dezvoltat pe parcursul a patru strofe.

Se poate concluziona că melodia turcească din colecţia lui T.T. Burada le precede pe celelalte, servind acestora din urmă ca element inspirativ creativ pentru dezvoltarea lor într-o suită vocală, urmărind ideea textului.

Având în vedere că MS 784 BARB este aproximat ante 1820, melodia din colecţia lui Burada a fost creată în decursul secolului al XVIII-lea.

Nu se poate afirma cu certitudine că piesa îi aparţine lui Dimitrie Cantemir, deoarece nu apare în colecţiile sale nicio compoziţie cu text, ci doar melodii instrumentale, dar este posibil ca această versiune să fi servit ca eşafodaj pentru Gheorghe Şuţu Postelnicu în compunerea tristului *Beşte* închinat fiicei sale decedate timpuriu.

În cele două colecţii greceşti, compoziţia integrală cuprinde *Beşte* – usul *Sofian*, *Semai*-ul Beste-ului – usul *Se mai* şi *Yürük Se mai* în forma *Nakiş*[9], toate în makam *Nisaburek*, ceea ce indică poziţionarea ei în cadrul unei suite vocale (*fasl-i hânende*).

Versiunea românească urmează caracterul formal şi conturul melodic general prezent în MS 784 BARB, dar cu schimbări de poziţie ordinală şi de restructurare internă a discursului melodic.

Este posibil ca sursa pentru versiunea lui Anton Pann să fie o altă variantă, aflată în circulaţie în Ţările Române, care să nu fi fost notată anterior, ci cunoscută prin tradiţia orală

90 Formă vocală semiimprovizatorică – *taxim* vocal – cu versuri şi ritm liber.

91 Formă poetică-melodică în cadrul căreia primele două linii ale versurilor se succed unul după celălalt, în timp ce al treilea vers este constituit de *terennüm*. Urmează al patrulea vers iar apoi revine *terennüm*. Astfel,

această formă conţine două părţi (*hane*) şi două *terennüm*.

vehicul diseminator al culturii muzicale din epocă. Cercetările ulterioare vor aduce, cu siguranţă, mai multe informaţii referitoare la acest cântec, în special, dar şi la epoca prezentată, în general. Chiar dacă am analizat, schematic şi succint, melodia *îi megali simphora*, se poate observa specificul componistic al muzicii orientale din punct de vedere al formei, melodiei şi ritmului şi, mai ales, la nivelul ethosului.

După cum s-a precizat în paginile anterioare, muzica Perioadei fanariote, creată în Principatele Române, prezintă trăsături şi elemente originale născute prin sintetizarea celor trei filoane tradiţionale şi care suscită un interes actual pentru muzicologi, dar şi pentru cercetătorii trecutului cultural românesc fie ei istorici, antropologi, etnologi sau analişti aparţinând altor ramuri ale ştiinţelor sociale.

Concluzii

Dimitrie Cantemir a lăsat cel mai important tratat de muzică din capitala Imperiului Otoman al secolelor XVII-XVIII şi, în acelaşi timp, a influenţat generaţiile ulterioare de muzicieni prin impunerea unei direcţii concise şi în concordanţă cu realităţile cotidiene ale societăţii culturale din vremea sa.

Colecţia de melodii, unele aparţinându-i, a rămas până astăzi, ca având cel mai mare număr de piese instrumentale, majoritatea aparţinând muzicii savante de curte (sarai), iar prin capitolele teoretice furnizează muzicologilor moderni date valoroase despre estetica, stilul şi gustul epocii în care a trăit şi a creat.

Prezentul studiu reprezintă doar o succintă incursiune în spaţiul sonor al secolelor XVII – XIX, pornind de la Dimitrie Cantemir, fascinantul principe moldav, care a reuşit să creeze o operă vastă în domenii diverse ale ştiinţelor din vremea sa, lăsând informaţii importante pentru cercetătorii interesaţi să cunoască istoria sud-estului european şi a societăţii otomane din perioada menţionată, urmând ca subiectele abordate să fie

dezvoltate într-o serie de articole şi conferinţe de către autor.

Bibliografie

* * * Academia de Ştiinţe a Moldovei, *Dinastia Cantemireştilor*, (sec. XVII-XVIII), Coordonator, redactor ştiinţific, acad. Andrei Eşanu, ed. Ştiinţa, Chişinău, 2008. MS 784 BARB f. 168 r – 173 v.

http://en.wikipedia.org/wiki/Longa (Middleeastemmusic) consultată la data de 01.03.2013.

http://www.papyrology. ox.ac.uk/POxy/, https://en.wikipedia.org/wiki/Oxyrhynchus Papyri, consultate la data de 07.12.2015.

The New Grove – *Dictionary of Music and Musicians*, second edition, edited by Stanley Sadie, Executive Editor John Tyrrell, Grove, 2001, P.

ALEXANDRU, Maria, *O călătorie spre tezaurul nostru imnografic şi muzical*: *Paleografia cântului bizantin*, *I. elemente teoretice*, Iaşi, iulie 2010.

ANGELOPOULUS, Lykourgos, *Vocile Bizanţului*, trad. din lb. franceză de prep. univ. drd. Adrian Sârbu, Asociaţia Culturală Byzantion, Iaşi, 2011.

BURADA, T.T. *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, *domnitorul Moldovei*, extas din Analele Academiei Române, seria II – Tom. XXXII, Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti.

1911, p. 32 – 34.

CANTEMIR, Dimitrie, *Viaţa lui Constantin Vodă Cantemir* (Vita Constantini Cantemyrii), traducere românească de N. Iorga, ediţie nouă, îngrijită de Liliana Iorga, Editura Scrisul Românesc, Craiova.

CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otoman*, *creşterea şi scăderea lui*, trad. Dr. Ios. Hodosiu, Ediţia Societăţii Academice Române, Bucureşti, 1876.

COSTIN N., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Ştefan sân Vasile-Vodă* […] (*1662 – 1711*), în *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, vol. II, ed. a II-a, Bucureşti, 1872.

ERIC Bernard Ederer, *The Theory and Praxis of*

Makam în *Classical Turkish Music 1910 – 2010*, a dissertation submitted în parţial satisfaction of the requirements for the degree Doctor în Philosophy în Music, University of California, Santa Barbara, September 2011.

FELDMAN, Walter, *Music of the Ottoman Court*: *makam*, *composition and the early Ottoman instrumental repertoire*, Volumul 10 din Intercultural Music Studies, VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1996.

FILIMON, Nicolae, *Lăutarii şi compoziţiunile lor*, http://ro.
wikisource.org/wiki/Lăutariişicompoziţiunilelorciteref-l, (consultat la data de 28.02.2013)

GABRIEL Hieromonachos – *Abhandlung über den Kirchengesang*. Herausgegeben von Christian Hannick und Gerda Wolfram (CSRM vol. I), Wien, 1985.

GEORGIOS Pachymeres, *Syntagma tön tessarön mathêmatôn*, *arithmêtikês*, *mousikês*, *geömetrias kai astronomias*, http://www.britannica.com/ EBchecked/topic/ 437552/George-Pachymeres (consultată la data de 15.04.2011).

GHEORGHIŢĂ, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică*, Editura Sophia, Bucureşti, 2009.

GHEORGHIŢĂ, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post – bizantină (1453 – 1821) liturgică şi muzică*, Editura Muzicală, Bucureşti, 2007.

GHEORGHIŢĂ, Nicolae, *Byzantine Chant between Constantinople and The Danubian Principalities – Studies în Byzantine Musicology*, editura Σοφια (Sophia), Bucharest, 2010.

IORGA, Nicolae, *Bizanţ după Bizanţ*, Traducere după originalul în limba franceză intitulat „Byzance après Byzance" de Liliana Iorga – Pippidi, Bucureşti, Editura 100 + 1

GRAMAR, 2002.

MANUEL Chrysaphes – *On the theory of the Art of Chanting and on certam Erroneous Views That Some Hold*

About it. Text, Translation and Commentary by D.E. Conomos (CSRM vol. II), Wien, 1985.

Θεοδορου Φωκαεως" *Κρηπης του Θεορητικου και πρακτικού της Εκκλησιαστικής Μουσικής*", (*Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti*), Εν Αθηναις, 1842. Pann, Anton, *Bazul Teoretic şi Practic al Muzicii Bisericeşti sau Gramatica Melodică*, Bucureşti, *Tipărit întru a sa tipografie de muzică bisericească*, 1845.

MARIN Constantin, *Anthropological worldview în Dimitrie Cantemir's Descriptio Moldavae*, în Antropologie şi Cultură, Colecţia Zilele Rainer, Ed. Niculescu, Bucureşti 2014.

POSLUŞNICU, Gr. Mihail, *Istoria musicei la români, de la Renaştere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, cu o prefaţă a domnului Nicolae Iorga, Cartea Românească, Bucureşti, 1928.

PANN, Anton, *Spitalul Amorului sau Cântătorul Dorului*, Ediţia a II-a, Broşura VI, în tipografia sa, Bucureşti, 1852.

PANŢÂRU, Grigore, *Notaţia şi Ehurile Muzicii Bizantine*, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971 Popescu-Judetz, Eugenia, *Dimitrie Cantemir. Cartea ştiinţei muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucureşti, 1973.

SECARĂ, Constantin, *Şcoala muzicală de la Putna în contextul muzicii bizantine din secolul al XVI-lea*, http://www.piteşti.ro, (accesat la data de 10.09.2009).

SULZER, Fr. J., *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, în *Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*, vol. I; Wien, Rudolf Gräfffer, 1781.

STATHIS, Gregorios Th., *An Analysis of the Sticheron* Τον ήλιον κρύψαντα *by Germanos, Bishop of New Patras* [*The Old „Synoptic" and the New „Analytical" Method of Byzantine Notation*], în „Studies în Eastern Chant", vol. IV (ed. Milos Velimirovic), 1979.

RODOLPHE, D'Erlanger, *La Musique Arabe*, Tome I,

Al-Fârâbi, Grand Traité de la Musique (*Kitâbu al-mûslql al-kabir* livres I et II), traduction fraçaise, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1930.

TIBERIU Al., *Folcloristică*. *Organologie*. *Muzicologie*. Studii, Bucureşti, 1980, *Dimitrie Cantemir şi muzica orientală*.

THEODORU, Parashou Phokaeos, *I Pandora*, 2 vol., în tipografia Patriarhiei Ecumenice, Constantinopol, 1843, p. 1 – 5.

VASILIEV, A.A., Istoria Imperiului Bizantin, Ed. Polirom, Bucureşti, 2010.

VINTILESCU Petre, *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, tipărită cu binecuvântarea IPS Bartolomeu Arhiepiscopul Vadului, Feleacului şi Clujului, Ediţia a ÎI – a, Cluj – Napoca, 2005.

Χρυσανθου Αρχιεπισψοπου Διρραχιου τοθ εκ Μαδυτων, «Θεορητικον Μεγα της Μουσικης», (*Marele Theoretikon al Muzicii*), εν Τεργεστη, εν της τυπογραφιας Μιχαηλ Βαις (Michele Weis), 1832.

WRIGHT, Owen Wright, *Demetrius Cantemir*, *The Collection of Notations*. Part II Commentary. (SOAS Musicology Series. Vol: 2.). London, School of Oriental and African Studies, University of London, 2000.

WRIGHT, Owen, *Demetrius Cantemir*: *The collection of notations*. Part 1: Text. Transcribed and annotated by Owen Wright. (SOAS Musicology Series, Vol 1.) XXVII, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1992.

NOTE ŞI COMENTARII

[1] – NEY, instrument oriental aerofon din trestie uşoară, fără dop şi care presupune ani îndelungaţi de studiu.

[2] – EDERUM HÜNAYÜN, instituţie educaţională pentru copiii străinilor înstăriţi de religie creştină.

[3] – TANBUR sau TANBURĂ, vechi instrument muzical, asemămător cu mandolina, având coarde de metal, cutia de rezonanţă bombată şi gâtul lung.

[4] – DIASTEMATICA, sistem de notaţie muzicală

simplă, fără indicaţii asupra duratei sunetelor.

[5] – UNGRO-VLAHIA SAU UNGROVLAHIA, este numele administrativ, civil şi ecleziastic ce vine de la greci, dat Ţării Româneşti în perioada secolelor XIII-XVII, pentru a o deosebi de Valahiile Balcanice şi de Moldova, adică Valahia dinspre Ungaria.

DIMENSIUNEA TOLERANŢEI ÎN GÂNDIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Tudor Petcu1

Pettudor@@yahoo.com

Abstract: *Obiectivul principal al studiului de faţă este acela de a evidenţia substanţa filosofică şi umanistă a gândirii lui Dimitrie Cantemir, întrucât sistemul de idei pe care el l-a dezvoltat poate fi considerat, desigur, într-un fel, atipic, raportat la epoca în care el a trăit. Pornind de nuanţa filosofică mai sus amintită, vom încerca să surprindem atenţia pe care el a acordat-o toleranţei, mai cu seamă în planul înţelegerii elementelor de diferenţă culturală şi identitară.*

Însă, înainte de realizarea acestui demers, ne vom concentra atenţia asupra semnificaţiei etice, filosofice şi antropologie a toleranţei, pentru a vedea, ulterior, cum s-a reflectat acest concept moral în opera şi în abordările lui Dimitrie Cantemir.

Cuvinte-cheie: *toleranţă, îngăduinţă, responsabilizare etică, celălalt, ecumenicitatea gândirii, spirit peste timp.*

Despre Dimitrie Cantemir se ştie că a fost una dintre cele mai impunătoare personalităţi din istoria ţării noastre, dar, fără discuţie, şi a Europei. Prin gândirea sa a dezvoltat foarte multe direcţii şi abordări teoretice, inclusiv un sistem filosofic propriu, umanist prin nuanţele sale şi, oarecum, atipic raportat la contextul social şi cultural în care a trăit. Iar dacă facem trimitere la sistemul său filosofic, la umanismul care a stat la baza evoluţiei gândirii lui Dimitrie Cantemir, studiul de faţă încercă să surprindă un aspect oarecum incitant şi provocator: prezenţa toleranţei în gândirea lui Dimitrie Cantemir.

Dar, înainte de a face acest demers, este indicat să evidenţiem, în linii mari, semnificaţia etică şi filosofică a toleranţei pentru a putea observa, ulterior, cum s-a reflectat ea în viziunea lui Dimitrie Cantemir.

Prin toleranţă înţelegem, adesea, ideea de îngăduinţă, capacitatea de a-l accepta şi de a-l înţelege pe celălalt, în lumina diferenţelor care îl definesc. Vorbim de un comportament etic şi social, care ia naştere prin ceea ce am putea numi *responsabilizarea etică faţă de celălalt*. Spunem *celălalt*, întrucât, întotdeauna, celălalt este actorul principal în viaţa noastră, entitatea care ne răpeşte şi ne absoarbe fiinţa în sens metafizic pentru a ne pune, în cele din urmă, fireasca întrebare: *cine sunt eu*?

Pornind de la această întrebare, ia naştere nevoia de a-l descoperi pe celălalt, ca mod de a te descoperi pe tine însuţi, într-o lumină cu totul nouă şi surprinzătoare. Surprinzătoare pentru că, în fiecare dintre noi, există un străin, un necunoscut pe care îl descoperim prin întâlnirea cu Celălalt.

1 Drd. la Facultatea de filosofie, Universitatea Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

Aşadar, întâlnirea, prin excelenţă, are un caracter evenimenţial, revelatoriu în esenţa sa, şi, astfel, se produce un dialog fecund al mentalităţilor responsabile, sau, ceea ce filosoful german Friedrich Schlegel numea, *ecumenicitatea gândirii*.

Luând în considerare aspectele mai sus menţionate, deci pornind de la dialogul de bază de la sine către celălalt, putem extrapola să ajungem la nivelul relaţiilor diplomatice, interculturale, interreligioase etc. De aceea, orice sistem politic de sorginte democratică nu se poate defini decât prin sentimentul de toleranţă, care este imperativ necesar în vederea clădirii unei societăţi puternice şi independente. Nu întâmplător, istoria a surprins atunci când au existat personalităţi publice responsabile cu o gândire etică fasonată pe toleranţă, cum a fost, de exemplu, cazul Papei Ioan Paul al II-lea sau al lui

Mahatma Gândi.

În ceea ce priveşte gândirea lui Dimitrie Cantemir, în dimensiunea ei etică şi filosofică, sunt, cu siguranţă, foarte multe lucruri de spus, dar să ne gândim, înainte de toate, la câteva aspecte esenţiale: timp de 12 ani a fost zălog al tatălui său pe lângă Înalta Poartă, la Constantinopol, a fost Domn al Moldovei, consilier principal al lui Petru I şi Principe Serenisim al Rusiei. Menţionând toate acestea, observăm clar, o nuanţă multiculturală, care a jucat un rol cheie în personalitatea lui Dimitrie Cantemir şi în percepţia acestuia asupra relaţiilor politice şi diplomatice. Să nu uităm, de asemenea, faptul că înţelegea şi cunoştea foarte bine o multitudine de limbi străine ceea ce i-a facilitat, şi mai mult, posibilitatea de a cunoaşte, în adevăratul sens al cuvântului, vocaţia spirituală a fiecărui spaţiu cultural, căci limba este cea care dă un Spirit şi o Fiinţare unui popor, care diferă de celelalte popoare.

O atenţie deosebită acordă multiculturalismului, Dimitrie Cantemir în binecunoscuta sa operă *Descrierea Moldovei*, accentuând, cât se poate de ferm, următoarea stare de fapt socială a acelor vremuri: *„Eu nu cred că mai este altă ţară de potriva Moldovei, întru care să se afle locuind aşa multe feluri de noroade, căci osebit de Moldoveni, ai cărora moşi s-au întors din Maramureş, mai locuiesc întru dânsa şi Grecii, Albaniţi, Sârbi, Bulgari, Leşi, Cazaci, Ruşi, Unguri, Nemţi, Armeni, Evrei şi Ţiganii cei plodoş.12* Este mai mult decât firesc ca, într-o asemenea realitate socială, Dimitrie Cantemir să fi ţinut cont de esenţa identitară a locuitorilor Moldovei, dând, prin urmare, dovadă de o reală toleranţă şi acceptare a elementelor de diferenţă.

Sau, la fel de explicit, descrie Dimitrie Cantemir o altă situaţie caracteristică diversităţii culturale şi religioase din Moldova timpului său: *„Cei ce au fost aduşi din ţara Leşească şi au fost aşezaţi în mijlocul Moldovei, ş-au uitat limba lor, pentru îndelungarea vremii şi au deprins pe această Moldovenească. Iară Ungurii, pentru c-au rămas nesmintiţi în legea lor cea papistăşească, îşi ţin*

împreună şi limba lor, măcar că şi pre această Moldovenească toţi o înţeleg" 3.

Rolul pe care Dimitrie Cantemir l-a jucat în stabilirea diferitelor relaţii diplomatice a fost unul esenţial întrucât el a avut capacitatea de a se manifesta ca *un spirit peste timp4*.

Unul din aspectele care evidenţiază, din plin, acest lucru ar fi, fără doar şi poate, relaţiile de prietenie, care au fost stabilite între Petru I şi Dimitrie Cantemir, care au semnat în 1711, tratatul de la Lutk2 conform căruia *„Prea strălucitul domn şi Principe al Ţării Moldovei Dimitrie Cantemir, ca un creştin drept credincios şi luptător pentru Iisus Hristos, a chibzuit că este spre binele numelui lui Hristos, mântuitorul nostru, să trudească alături de noi şi pentru eliberarea slăvitului popor moldovonesc aflător sub cârmuirea lui, care pătimeşte împreună cu alte popoare creştine sub jugul barbarilor; necruţând de asemenea viaţa şi starea sa, ne-a dat de ştire... dorind aşadar să fie sub protecţia măriei noastre ţarul, cu ţara şi poporul Moldovei*.

2 Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei, cu o notiţă introductivă, note explicative, un portret şi o chartă de Miron Nicioescu, membru al Societăţii Geografice Române*, Bucureşti, editura Librăriei SOcec & Co., Societate Anonimă, 1909, Cap. XVI Despre ceilalţi locuitori ai Moldovei, p. 214.

3 cf. Dimitrie Cantemir, Op. cit., Cap. XVI *Despre ceilalţi locuitori ai Moldovei*, p. 218.

4 cf. Editorial publicat de cercet. şt. I dr. Gheorghe VĂDUVA în revista „Univers strategic", revistă universitară română de studii de securitate, cu apariţie trimestrială, anul 1, nr. 3, septembrie 2010, ISSN 2067 – 7464, editor: Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir", Institutul de Studii de Securitate.

De aceea... noi îl primim pe principe sub apărarea noastră milostivă şi ne învoim cu articolele propuse de dânsul5".

Să nu uităm, de asemenea, că Dimitrie Cantemir a

fost unul din acei savanţi europeni care a elaborat mai multe lucrări fundamentale privind istoria politică a Moldovei şi a Imperiului Otoman, ceea ce i-a dezvoltat nu doar geniul diplomatic în relaţiile cu ceilalţi, ci, mai ales vocaţia pluralismului, atât de necesară planului unităţii în diversitate. Cu certitudine, personalitatea scriitoricească şi politică a lui Dimitrie Cantemir, abordările sale transculturale, afinitatea pe care a avut-o pentru întrepătrunderea dintre înţelepciunea orientală şi pragmatismul occidental şi, nu în ultimul rând, pasiunea lui pentru rezistenţa şi evoluţia spiritualităţii creştine în raport cu invaziile barbare pot reprezenta un îndreptar moral şi practic pentru proiectele politice şi interdisciplinare ale secolului XXI. Iar când facem această afirmaţie, ne gândim la necesitatea întoarcerii ethosului social contemporan la anumite origini sapienţiale, care au precedat exploziile modernităţii. Şi, evident, în cazul poporului român, Dimitrie Cantemir este una din aceste origini.

O altă componentă esenţială a corpusului ştiinţific, filosofic şi ideatic al lui Dimitrie Cantemir, de care nu putem face abstracţie, ar fi interesul pe care el l-a manifestat în legătură cu cercetarea anumitor spaţii culturale şi popoare aproape necunoscute. În acest sens *„meritul lui Dimitrie Cantemir este că le-a descris complex, acumulând atât cunoştinţe vaste despre plasarea lor geografică, natura, rezervele naturale, gospodărie, cât şi date despre societate, structura ei demografică, caracteristica trăsăturilor specifice ale poporului, obiceiuri şi tradiţii" 6*.

Un alt lucru, pe care avem responsabilitatea morală de a-l aminti are legătură cu o altă realitate politică deosebit de importantă pentru perioada sa: în contextul unei opoziţii crâncene între Orientul musulman şi Occidentul creştin, el a avut capacitatea de a se situa ca principal liant între cele două lumi, stârnindu-le, la un moment dat, interesul de a se studia una pe cealaltă.

Iar dacă s-a făcut trimitere şi la dimensiunea

religioasă a personalităţii lui Dimitrie Cantemir, implicit la toleranţa sa religioasă, totuşi, ar trebui, înainte de toate, să avem în vedere următoarea descriere pe care el o face contextului religios al Moldovei epocii sale: *Nicio religie nu este urâtă Moldovenilor ca aceea papistăşească, măcar deşi ţin de biserica apusului mulţime de locuitori Unguri, cari au şi episcope la Bacău.7*

Indiscutabil, Dimitrie Cantemir a reprezentat un model de diplomaţie, de capacitate dialogală prin situarea sa dincolo de barierele culturale impuse de prejudecăţile acelor vremuri. Spiritul enciclopedic, ce l-a caracterizat, i-a permis să gândească dincolo de gândire, să observe dincolo de cele văzute şi să îşi asume o responsabilitate etică în plan politic şi cultural, în condiţiile în care spiritul cotidian al epocii în care el a trăit nu i-ar fi permis. De aceea, suntem, fără doar şi poate, îndreptăţiţi să vorbim despre o puternică dimensiune sau vocaţie a toleranţei în gândirea lui Dimitrie Cantemir, o gândire care a cultivat permanent sisteme de idei, fără a absolutiza şi a închide, fiind deschis faţă de inovaţii şi revoluţii ideatice. De fapt, această sete şi foame de nou l-au introdus pe Dimitrie Cantemir într-un orizont bazat pe structura paradigmatică a deschiderii raţionale.

Pe de altă parte, nu ar trebui să uităm că Dimitrie Cantemir a îmbogăţit spiritualitatea Imperiului Otoman prin felul în care a dorit şi a putut să dezvolte cultura muzicală în acel

5 Tratatul de la Lutk a fost încheiat la 2 aprilie 1711 între Petru cel Mare, ţarul Rusiei, şi Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei. Acest tratat a fost încheiat în vederea luptei comune împotriva Imperiului Otoman. Conform unei scrisori a ţarului adresată generalului Serementiev, întreg textul Tratatului a fost redactat de Dimitrie Cantemir, iar Petru cel Mare nu a făcut altceva decât să confirme acest text, ce i-a fost trimis de domnul Moldovei. Conform condiţiilor stipulate în Tratatul de la Lutk, Moldovei urma să i se retrocedeze teritoriile care au fost transformate *în raiale turceşti* de către Poarta

Otomană informaţie preluată de pe site-ul http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Tratatuldelalu%C5%A3k şi de asemenea din Georgeta Zmeu, *Dicţionar de Istoria Românilor*, Bucureşti, editura Trei, 1997, pp. 218 – 219).

6 Dr. Victor Tvircun, *Moştenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir şi contemporaneitatea*, lucrare prezentată la Academia de Ştiinţe a Moldovei cu ocazia Anului Cantemir, 2008.

7 cf. Dimitrie Cantemir, Op. cit., *Partea eclesiastică şi literară*, *Cap. I Despre religia moldovenilor*, p. 247.

spaţiu. El a cules şi a publicat diferite piese muzicale ale predecesorilor săi, dar a contribuit, în acelaşi timp, şi la promovarea unei culturi muzicale turceşti populare şi de salon3. Iată un exemplu de rafinament în toleranţa cantemiristă, care ne demonstrează că istoria unui neam, a unei culturi, a unui popor, implicit a unui spaţiu, trebuie înţeleasă şi dincolo de logica desfăşurării evenimentelor istorice, pentru că istoria nu s-a scris numai la acest nivel, oarecum agresiv şi funest, în cea mai mare parte, ci şi în evoluţia unui Spirit Universal, a unei muzicalităţi a sensibilităţii creatoare. Probabil, Dimitrie Cantemir a fost unul dintre puţinii care au surprins acest tip de evoluţie istorică în operele sale sau mai bine zis istoria în calitatea sa de entitate care veghează asupra lumii şi transformării acesteia.

În orice caz, indiferent de felul în care am problematiza subiectul pe care ne-am propus să îl analizăm în lucrarea de faţă, cert este că toleranţa este un aspect mai mult decât evident şi vizibil în privinţa personalităţii lui Dimitrie Cantemir. Din moment ce a fost *crescut şi educat la Constantinopol – capitala mai multor civilizaţii, intersecţia numeroaselor religii, limbi şi culturi – Cantemir a absorbit, pe de o parte, înţelepciunea rafinată, diversitatea şi policromia Orientului, iar pe de alta – cărturăria savantă, cunoştinţele enciclopedice şi logica raţionalistă a Occidentului. Anume această simbioză l-a format pe Dimitrie Cantemir – primul savant integraţionist european8*".

8 Dr. Victor Tvircun, *Moştenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir şi contemporaneitatea,* lucrare prezentată la Academia de Ştiinţe a Moldovei cu ocazia Anului Cantemir, 2008.

PARADIGMA DE MODERNITATE A LUI CANTEMIR

Octavia Costea1
octaviacostea@@yahoo.com
Conona Petrescu2
conona57 @@yahoo.com

Rezumat: *Lucrarea noastră îşi propune să identifice paradigma de modernitate a lui Dimitrie Cantemir. Ipoteza noastră de explorare este legată de conştiinţa europeană participativă a lui Dimitrie Cantemir de intrare a umanităţii într-o altă perioadă. Acest fapt devine contribuant la redefinirea intrării în modernitate a societăţii româneşti prin participarea conştiinţelor intelectuale româneşti la evoluţia mentalităţii europene. Credem că este necesar să rămânem într-un testament deschis generaţiilor actuale şi viitoare de reconsiderare a istoriei culturii româneşti, ca proces natural, autohton şi participativ, de pe poziţii hermeneutice obiective, depăşind complexele de situare culturală sau geopolitică, superficialitatea interpretării – din păcate, încriptate, de-a lungul timpului – în teorii despre influenţă,* despre *imitaţie ş.a. Opera lui Dimitrie Cantemir – prin efectele sale de rezonanţă în Europa şi în lume este o generoasă oportunitate de a fi reactualizată.*

Cuvinte-cheie: *paradigma cantemiriană de modernitate, conştiinţa participativă, efecte de rezonanţă, hermeneutică, conştiinţa valorii, obiectivare ştiinţifică, proprietatea limbajului.*

1. Introducere

Studiul nostru îşi propune să identifice paradigma de modernitate a lui Dimitrie Cantemir. Ipoteza noastră de explorare este legată de conştiinţa europeană participativă a lui Dimitrie Cantemir de intrare a umanităţii într-o altă perioadă. Acest fapt devine contribuant la redefinirea intrării în modernitate a societăţii româneşti prin

participarea conştiinţelor intelectuale româneşti la evoluţia mentalităţii europene. Conceptual, modernitatea reprezintă un proces istoric prin care a trecut cultura europeană între secolele XV-lea şi al XVII-lea, cu note specifice locale. Astfel, modernitatea devine un proiect al raţionalizării lumii, negândit suficient pentru secolul al XVII-lea, o perioadă în care lumea suferea de discrepanţa dintre iraţionalitatea lumii şi raţiunea naturii. Omul se realizează pe sine ca fiinţă raţională, devenind, altfel, organizat şi inteligibil – ceea ce a determinat o nouă structurare a reflectării realităţii obiective şi concrete spre configurarea unui spaţiu real guvernat de raţiune. Apar o nouă morală şi o nouă politică, dar şi o altă organizare a spaţiului umanizat.

1 Prof. univ. dr., Facultatea de Ştiinţele ale Educaţiei, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Conf. univ. dr., Facultatea de Ştiinţele ale Educaţiei, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, membru al Asocaiţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

Pe de altă parte, vorbim, de pe poziţii ştiinţifice, despre statutul irepetabil, inefabil al operelor culturale, dar, paradoxal, pe de altă parte, nu vorbim din perspectiva participării autohtone la mentalitatea europeană sau internaţională, ci din perspectiva izolaţionistă şi complexată, şi nu înţelegem de ce. De exemplu, în cultura română, intrarea în *modernitate* a fost identificată de Eugen Lovinescu în secolul al XX-lea. Prin modernism, criticul înţelege depăşirea unui” *spirit provincial*”, bazat pe teoria imitaţiei şi pe principiul sincronismului. Credem că este necesar să rămânem într-un testament deschis generaţiilor actuale şi viitoare de reconsiderare a istoriei culturii româneşti ca proces natural, autohton şi participativ, de pe poziţii hermeneutice obiective, depăşind complexele de situare culturală sau geopolitică, superficialitatea interpretării – din păcate, încriptate, de-a lungul timpului, în teorii despre influenţă, despre imitaţie

ş.a.

2. Premise contextuale şi epistemologice

Geneza modernităţii este un fenomen cultural complex, la care se adaugă inedite experienţe ale omului european legate de descoperirea alterităţii planetare din epoca marilor descoperiri geografice, imaginarea societăţilor utopice structurate pe alte ierarhii sociale, convieţuirea religiei cu laicul, ascensiunea capitalului, procese istorice dialectice, trezirea conştiinţei etc. Astfel, trecerea de la premodernitate la modernitate este un proces tipic societăţii europene realizat istoric fără ca acesta să se fi încheiat în marginile geografice ale culturii europene. Emergenţa subiectivităţii este matricea modernităţii, iar re-evaluarea valorii subiectivităţii active se situează în centrul unei lumi în care sensurile depind de potenţialul de cunoaştere umană. Ideea carteziană că spaţiul de maximă certitudine al lumii este subiectivitatea ce aparţine patrimoniului modernităţii şi se constituie, cumulativ, din substanţa teoriilor subiectivităţii axate pe conceptul voinţei (*Sfântul Augustin*) şi pe conceptul de intenţie (*Avicenna*). Natura este construită de om, fiind dezvăluită de experienţele intelectuale şi istorice ale omenirii, deoarece legile constituie un spaţiu gestionabil. Raţiunea umană descoperă esenţa lucrurilor, considerând că natura este raţională, că există un limbaj al naturii definit prin raţiune.

Caracteristicile principale ale modernităţii sunt:

existenţa unui eu stabil, coerent, având conştiinţa valorii sale, raţional, autonom şi universal;

cunoaşterea de sine şi a lumii prin intermediul raţiunii;

modul de cunoaştere al eului raţional obiectiv înseamnă ştiinţă, realizând, astfel, adevăruri universale;

cunoaşterea ştiinţifică este sub semnul adevărului şi al durabilităţii, în timp şi în spaţiu;

adevărul conduce la progres şi la perfecţiune;

ştiinţa este obiectivă şi echidistantă;

expresia cunoaşterii este limbajul raţional şi

transparent;

existenţa unei legături necesare dintre limbaj şi realitate în reprezentarea lumii sensibile.

O oportunitate de a demonstra participarea la modernitatea europeană o constituie opera lui Dimitrie Cantemir. În primul rând, anvergura cunoaşterii lui Dimitrie Cantemir îl situează pe acesta în spaţiul euroasiatic de participare. Şi nu este singurul intelectual român situat astfel – anterior sau ulterior, precum şi în epoca sa. Rămâne să explorăm această dimensiune a culturii româneşti.

În studiul de faţă, ne fundamentăm lucrarea pe utilizarea metodei rezonanţei în fenomenologia culturală europeană şi pe metoda interpretării de text.

Într-un studiu anterior3, am analizat efectele contextuale ale rezonanţei discursului cantemirian sub aspect cognitiv, afectiv şi conativ pe aria de confluenţă Occident – Orient. Metoda rezonanţei presupune o abordare inovativă a proceselor culturale contextuale, vizează, ceea ce Robert Escarpit4 ar numi, „zgomotul de fond” al operei sau efectele acesteia în timp şi în spaţiu. Aplicând metoda rezonanţei culturale, în epoca şi în post-epoca cantemiriană, observăm o varietate de orizonturi interpretative care se deschid.

Prezentăm, mai jos, instrumentul realizat de noi pentru analiza operei cantemiriene prin metoda rezonanţei culturale:

Tabel 1 – Efecte de rezonanţă

Efecte de discurs	Ierarhia reacţiilor	Efecte ale percepţiilor globale
Efecte cognitive	Sensibilizare Cunoaştere	Titlul / conţinutul
Efecte afective	Disponibilitate Preferinţă Comentarii Exprimare critică	Amplificare
Efecte conative	Acţiune reală	Comportamente de rezonanţă

Harta percepţiilor şi a reacţiilor explorate de noi are dimensiune largă: sensibilizare şi cunoaştere, manifestarea disponibilităţii, a preferinţei şi a exprimării critice, precum şi înregistrarea unor acte culturale cognitive, afective şi conative sau volitive. Actele conative ale rezonanţei culturale sunt legate de amplificarea şi de manifestarea unor comportamente în epocă şi ulterior.

O altă metodă, interpretarea de text, se bazează pe patru concepte esenţiale ale modernităţii: conştiinţa valorii în universalitate; cunoaşterea de sine şi a lumii; obiectivarea ştiinţifică; relaţia lingvistică dintre semnificant şi semnificat. Interpretarea5, ca şi utilizarea unui text, sunt două modele abstracte, iar limitele interpretării, pe care le asumăm, coincid cu drepturile textului la inefabil, susceptibil de a fi reinterpretat oriunde şi oricând.

3. Paradigma de modernitate a lui Cantemir

În analiza elementelor paradigmatice de modernitate, avem în vedere numai două dintre operele lui Dimitrie Cantemir: *Descriptio Moldaviae6* şi *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othmanicae7*.

3 Costea, Octavia; Petrescu, Conona, *Efecte de rezonanţă culturală ale operei cantemiriene Incrementa et Decrementa Aulae Othmannicae*, *Conferinţa internaţională*, *Dimitrie Cantemir – educator al românilor*, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, 2015.

4 Escarpit, Robert. *Sociologie de la littérature*, Presses Universitaires de France, 1964.

5 Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, Iaşi: Ed. Polirom, 2007.

6 Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www.wikisource, accesat la data de 10.122015.

7 În 1984, Virgil Cândea a consultat fişele trimise de Bibliotecile Universităţii Harward pentru The National Union Catalog şi a identificat preţiosul manuscris care este modificat de altă mână în *Incrementorum & Decrementorum Aulae Othmanicae sive Aliothmannicae*

Historiae. Viaţa lui Dimitrie Cantemir, scrisă de Antioh Cantemir, în limba franceză, apare la sfârşitul manuscrisului. Istoria acestui manuscris este lungă. Dificultatea studierii textului latin a ţinut departe pe cercetători.

3.1. Conştiinţa valorii în universalitate

Utilizând metoda rezonanţei culturale, constatăm că opera *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othmanicae* are intrare în universalitate prin conştiinţa valorii, raţionalitatea şi autonomia gândirii cantemiriene, după cum este consemnat, în 1745, atunci când lucrarea sa a apărut în limba germană: *„Istoriia imperiului turcescu compusa de principele Dimtrie Cantemiru au ajuns cunoştinţia istoriciloru europeni mai antaiu prin traducţiunea făcuta în limba anglica. De aici încolo nu numai istoriografii, ci şi bărbaţii de stătu o aflară demnă de atâta attenţiune, în catu ea se vediu tradusa şi tipărita în scurtu timpul, atatu în limba francesa, catu şi în cea germana, precumu se va arata mai la vale" 8*.

Harta universalităţii operei *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomanicae* este impresionantă: traducerea lui Nicolas Tindal (1734), Victor Hugo în *Les Orientales*, Byron extinde aria de investigaţie istorică, după cum reiese din *Prefaţa* la *Don Juan*, Voltaire în *Candid*. În 1740, lucrarea a fost tipărită de abatele Prévost, apoi, de abatele Ottavio Guasco. La rândul său, Johann Lothar Schmidt a tipărit lucrarea, în 1745, la Hamburg. Apoi, apare la Moscova în 1828, iar versiunea în limba turcă este realizată de Özdemir Çobanoglu. În 1984, Virgil Cândea a descoperit, la Cambridge, varianta originală *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomannicae*.

3.2. Cunoaşterea de sine şi a lumii

Din *Prefaţa* la *Incrementorum et Decrementorum Aulae Ottomanicae* ne dăm seama de responsabilitatea istorică asumată de cărturar, de strădania relatării cât mai obiective a faptelor – ideal greu de atins de vreun istoric –, precum şi de stăpânirea instrumentelor de analiză, care se

bazează pe erudiţia sa: «*Înainte de a trece lectorii mei la istoria imperiului osmanu ce urmedia aci, va fi necessariu, ca eu să le esplicu mai de aprobe unele lucruri, asupra cărora mi se pare ca istoriografii creştini au commissu adesea errori grele. Erorile principali dintru acelea se reducu la următoarele puncte*:

1. Reducerea aniloru Hegirei la era christiana.

2. Numele de Turcu şi de poporu' turcescu.

3. Originea gentei osmane, care ocupa astadi tronulu Turcescu.» *9*

3.3. Obiectivarea ştiinţifică

Incursiunile metodologice interpretative din *Descriptio Moldoviae10* ne-au permis să observăm că o sumă de adevăruri ştiinţifice învederate de Dimitrie Cantemir în raport cu situarea eului în lume, a evoluţiei societăţii în timp. Cunoaşterea ştiinţifică în domeniul sociocultural stă sub semnul adevărului şi al durabilităţii, în timp şi în spaţiu.

8 Cantemiru, Demetriu, MDCCCLXXVI, *Istoria Imperiului Ottoman – Crescerea şi scăderea lui* (*cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavia*), (*traducere de Dr. Ios. Hodosiu*), Bucuresci, Ediţiunea Societatei Academice Romane (*Extrasu din Prefaţiunea traductorului germanu*), p. 33.

9 Cantemiru, Demetriu, MDCCCLXXVI, *Istoria Imperiului Ottoman – Crescerea şi scăderea lui* (*cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavia*), (*traducere de Dr. Ios. Hodosiu*), Bucuresci, Ediţiunea Societatei Academice Romane (*Extrasu din Prefaţiunea traductorului germanu*), p. 33.

10 Sursa: www.wikisource.org., accesată la data de 10.12.2015. *Descriptio Moldaviae*, sau *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* sau, în română, *Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*, este titlul original al operei fundamentale a lui Dimitrie Cantemir, scrisă în latină, limba internaţională de circulaţie pe plan academic, între 1714 – 1716, când trăia în Rusia, la cererea Academiei din Berlin. Extrasele de text preluate de

noi sunt reproduse după ediţia publicată în 1909 în Biblioteca Socec, care, la rândul ei, preia prima traducere în limba română a ediţiei princeps în limba germană (Berlin, 1771). Aceasta a fost făcută, în 1806, de către banul Vasile Vârnav, şi a fost publicată, pentru întâia oară, la Mănăstirea Neamţu, în 1825. Textul pare a fi luat, totuşi, după a doua ediţie, scoasă de Constantin Negruzzi, în 1851, şi respectă ortografia existentă în 1909.

La Cantemir, percepţia identităţii nu este individuală, este recunoaşterea reciprocă dintre individ şi societate. Percepţia societală marchează nu numai reciprocitatea recunoaşterii, ci comportă şi un aspect istoric pozitiv (percepţia autoidentificării şi a continuităţii propriei sale existenţe în timp şi în spaţiu) şi un aspect relaţional şi colectiv. Interdependenţa, continuitatea, schimbul, poziţia de egalitate, alături de identificările succesive şi cotidiene ale patrimoniului cultural, compus din norme de comportament, din valori, din obiceiuri şi din limbă, care unesc sau diversifică grupurile umane, constituie elementele-cheie interculturale care se regăsesc în opera mai sus amintită. Premisele, oricum, nu sunt, şi, ca atare, nu mai trebuie văzute ca fiind egale cu mizele în procesul intercultural. Vorbim, în cazul nostru, despre *minorităţi istorice*, care apar în opera lui Dimitrie Cantemir, dar şi despre evoluţia relaţiilor istorice dintre acestea, care nu se rezumă numai la *convieţuiri* sau la *raporturi interetnice*, ci putem vedea *raporturi evolutive interculturale fireşti, explicabile prin valori şi tradiţii istorice şi culturale comune*.

Dimitrie Cantemir anticipează acest domeniu actual al etnografiei comunicării, care studiază comunicarea sub aspectul asemănărilor şi al diferenţelor culturale, prin raportare la diferite contexte existenţiale.

Un alt concept vehiculat în *Descrierea Moldovei* este acela de identitate. Aceasta comportă un aspect pozitiv (percepţia autoidentificării şi a continuităţii existenţei în timp şi în spaţiu) şi un aspect relaţional şi colectiv

(percepţia faptului că alţii recunosc propria sa identificare şi continuitate). În întâlnirea dintre culturi diferite, apare problema formării identităţilor, atât individuale cât şi colective (naţionale, religioase, etnice, sociale), precum şi a raportului acestora cu societatea. Dimitrie Cantemir abordează mai larg conceptul de *identitate*, şi anume, identitatea culturală. Termenul de *cultură* are o semnificaţie tipic sociologică, semnificaţie legată de conceptul de patrimoniu cultural, care este compus din norme de conduită, din valori, din obiceiuri şi din limbă, care unesc sau diversifică grupurile umane. Dar orice credinţă, cultural împărtăşită, este de natură simbolică. Conţinutul prejudecăţilor nu poate intra sub influenţa înlocuirii realului prin construct, deoarece contra-orientează interculturalul – ca element firesc şi evolutiv – spre o societate şi un social fragmentate. A recunoaşte specificitatea construcţiei culturale, în plan simbolic, înseamnă să i se acorde acesteia propria sa ordine de real, care se articulează din percepţia altor limbi şi culturi prin raţiune obiectivă. Aceasta este o comunicare care reprezintă relaţia dintre oameni şi le conferă acestora un sens social împărtăşit. Cantemir intuieşte aceste elemente definitorii pentru patrimoniul cultural imaterial, în special, pentru limba română, din perspectiva distorsiunii politice de care este indignat.

«*Mai nainte de soborul de la Florenţia avea Moldovenii litere Latineşti, după pilda tuturor celorlalte popoare, a căror limbă încă este alcătuită din limba cea Romană, iară apoi după aceia unindu-să la acest sobor Mitropolitul Moldovei cu Latinii; şi diadohul său Teoctist Bulgarul, diaconul lui Marco Efesanul, pentru că se lipsească aluatul Latinilor din biserica moldovenească, ca să rădice prilejul să nu poată ceti amăgiturile lor oamenii cei tineri, au îndemnat pe Domnul Alexandru cel bun, ca nu numai pe oamenii cei ce avea cugete străine la credinţa pravoslavnică, ci încă şi literele latine să le lipsească din ţara sa şi să primească în locul lor pe cele slavone şi cu râvna aceasta prea mare şi fără de vreme, s-a făcut el*

urzitoriul cel dintâi al celui dintâi al barbariei întru care se află Moldova acum" (CAP. IV. *Despre limba sau graiul Moldovenilor*).*11*

De asemenea, Cantemir identifică interdependenţa, continuitatea, schimburile, poziţia de egalitate care caracterizează modelul sociocultural al integrării:

„Locuitorii sunt nu numai Turci, ci şi Evrei, Creştini, Armeni şi alţii de alte naţiuni pe care toţiâi administra un Nasir.» (*CAP. IV. Despre ţinuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei*).

11 Ibidem.

«*Aici e cetatea cea de frunte Chilia, odinioară Lycostomon, la gura septentrională a Dunării, numită tot astfel de corăbieri greci, pentru cât se pare că-şi varsă apa ca dintr-o gură de lup. Ea nu este aşa de mare, dar e o piaţă celebră, cercetată nu numai de vasele cetăţilor maritime de prin prejur, dar şi de altele mai depărtate, de la Egipt, Veneţia şi Ragusa cari se încărca de aci cu ceară şi cu pei crude de boi*» (CAP. IV. *Despre ţinuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei*).*12*

De la observaţia minuţioasă şi de la documentarea erudită, Cantemir trece la obiectivarea ştiinţifică, explicând, fenomenologic, conceptul actual de interculturalitate şi de diversitate. Modernitatea este dominată de cunoaşterea ştiinţifică, care este sub semnul adevărului şi al durabilităţii în timp şi în spaţiu.

Interculturalul se realizează plecând de la o cultură centrală, care comunică cu alte culturi contribuante. Intersectările şi schimburile de culturi participante se efectuează, în egală măsură, în optica de îmbogăţire mutuală, cu cultura centrală predominantă pe un teritoriu dat (stat, ţară, naţiune). Interculturalul vizează îmbogăţirea şi performarea culturii centrale, fără ca aceasta să ia forma de amestec: cultura centrală trebuie să-şi conserve caracteristicile fundamentale, ca şi coerenţa perenă de ansamblu.

Cantemir surprinde aceste aspecte ale interculturalităţii la nivelul elitelor intelectuale ale vremii:

«*Şi prea ştiut este, că în vremile cele mai dincoace, prin puterea turcească răsăpindusă crăiea Serbilor şi crăiea Bulgarilor, împreună şi scaunul Grecilor căzând sub stăpânire streină, multe neamuri boiereşti din cele mai de frunte ale popoarelor acestora, s-au tras la Moldova ca la locul cel de obştie pentru scăpare de pe vremea aceea şi prin purtările lor cele cu credinţă, au dobândit slavă şi boierie* (*CAP. XV. Despre neamul boieresc din Moldova*)".

3.4. Reprezentarea lumii sensibile prin limbaj

Reprezentarea lumii sensibile face parte dintr-un proiect de concepte. Dimitrie Cantemir este atent la proprietatea termenilor, la relaţia corectă dintre semnificant şi semnificat.13

Autorul operei *Descriptio Moldaviae* defineşte, sincronic şi diacronic, profilul spaţiului emergent carpatic-dunărean-pontic, plecând de la profilul Moldovei. Conceptele enunţate mai jos aduc descrierea Moldovei în planul european de evoluţie istoriografică.

Geografie: numirile vechi şi cea de astăzi a Moldovei, situaţiunea Moldovei, marginile ei cele vechi şi cele de astăzi şi despre clima ei, apele Moldovei, ţinuturile şi târgurile cele de acum ale Moldovei, munţii şi minele Moldovei, câmpiile şi pădurile Moldovei, fiarele cele sălbatice şi dobitoacele cele domestice etc.

Politica: ocârmuirea stăpânirii moldoveneşti, alegerea domnitorilor, obiceiurile cele vechi şi cele noi (desemnarea domnilor, întărirea sau înnoirea domnilor, scoaterea sau mazilirea domnilor, ierarhia boierilor, oastea moldovenească, obiceiurile şi ceremoniile curţii domneşti, divanul de judecată al domnilor şi al boierilor, veniturile Moldovei, birul şi darurile ce se dau Porţii Otomane, neamul boieresc din Moldova, ceilalţi locuitori ai Moldovei, năravurile moldovenilor, obiceiurile logodnelor şi ale nunţilor, obiceiurile de îngropăciune, religia moldovenilor, stăpânirea bisericească.

1123 *Ibidem*.

13 De Saussure, Ferdinand, *Cours de lingvistique générale* (édition critique par Rudolf Engler), Ed. Otto

Harrassowitz Wiesbaden, 1967, http://www.differenzadesaussure. institutosvizzero.it/, accesat la data de 20 decembrie 2015.

Originea şi începuturile:

„Mărturiile cele luminate ale istoricilor celor vechi, nicidecum *nu ne lasă să fim la îndoială cum că toată Dacia, când era încă a Romanilor, nu numai că s-a ocârmuit de stăpânitorii Româneşti, ci încă şi despre legile lor…" 14*

Independenţa şi suveranitatea:

„Războiul, pacea, viaţa, moartea şi averea tuturor supuşilor lor era numai la însuşi voia lor [NB: a domnilor] *şi la toate aceste avea să poruncească după plăcerea lor, fără de a avea ei împotrivire* de la *cineva, măcar de urma cu dreptate sau cu strâmbătate. „15*

Interesant este că Dimitrie Cantemir caracterizează Moldova din punct de vedere funcţional, în context geopolitic, ca fiind o republică cu drepturi limitate în atribuţii externe, în virtutea unor acorduri, dar cu drepturi absolute în plan intern: *„Puterea de a începe război şi a face pace, a lega alianţii şi a trimite soli cu trebuinţa republicii pe la stăpânirile de prin prejur, s-a oprit stăpânitorilor Moldovei; însă li s-a îngăduit toată volnicia şi mai tot aceiaşi putere care avea ei şi mai înainte, a pune legi, a pedepsi pe supuşii lor, a face boieri, sau şi a le lua boieria, a arunca biruri încă şi a pune arhierei împreună şi altele de acestea. „16*

Partea eclesiastică şi literară: religia moldovenilor, stăpânirea bisericească, mănăstirile din Moldova, limba sau graiul moldovenilor, literele moldovenilor.

Variabile contextuale în spaţiul geopolitic:

„Moldova n-a avut totdeauna aceleaşi margini, ci când mai întinse, când mai strâmte, după cum şi ţara creştea sau scădea. În fine, Ştefan Vodă numit cel Mare, a pus ţării marginile pe care le păstrează până astăzi". 17

Omul şi emanciparea sa socială prin cultură comportă o abordare obiectivă şi critică pentru marele cărturar: *„Fiindcă am arătat pentru purtările şi năravurile Moldovenilor, socotesc că cititorul cel iubitor de ştiinţă nu*

va fi nemulţumitor ca să-i descoperim în scurt şi obiceiurile ce au ei pe la logodne şi pe la nunţi. „18

În concluzie, putem afirma existenţa unor pertinente elemente de modernitate, în sens conceptual, în opera lui Dimitrie Cantemir. Desigur, spaţiul studiului nostru a permis doar o schematică analiză, care merită aprofundată prin metode ştiinţifice de explorare a conţinutului. În cele două lucrări ale lui Cantemir, explorate de noi, *Descriptio Moldaviae* şi *Incrementorum et descrementorum Aulae Ottomanicae*, am identificat patru concepte esenţiale care se înscriu în modernitate:

conştiinţa valorii în universalitate;

cunoaşterea de sine şi a lumii;

obiectivarea ştiinţifică;

grija pentru proprietatea limbajului, pentru relaţia lingvistică dintre semnificant şi semnificat.

De altfel, toată opera lui Dimitrie Cantemir şi efectele sale de rezonanţă în Europa şi în lume sunt o generoasă oportunitate de a fi reactualizată şi transferată în cultura participativă euroasiatică. Aceasta ar permite, pe de o parte, depăşirea încriptărilor istorice eronate

14 Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www.wikisource, accesat la data de 10.12.2015.

15 *Ibidem*.

16 Ibidem.

17 *Ibidem*.

18 *Ibidem*.

şi a complexelor culturale sau geopolitice, pe de altă parte, noi valorizări ale culturii noastre în contextul european şi internaţional.

Bibliografie

BĂDĂRĂU, Dan, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964.

BURKE, Peter, *Istorie şi teorie socială* (Traducere de Cosma Nicolae), Bucureşti, Editura Humanitas, 1996.

CÂNDEA, Virgil, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir* (teza de doctorat), Academia Română, 1970.

CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Description of Moldova], www.wikisource, accesat la data de 10.12.2015.

CANTEMIRU, Demetriu, MDCCCLXXVI, *Istoria Imperiului Ottoman – Crescerea şi scăderea lui* (*cu note forte instructive de Demetriu Cantemiru – principe de Moldavia*), (traducere de Dr. Ios. Hodosiu). Bucuresci, Ediţiunea Societatei Acedemice Romane, http//: www.dacoromanica.ro, accesat la data de 02.10.2015.

CHAUNU, Pierre, *Civilizaţia Europei în epoca luminilor* (Traducere de Irina Mavrodin), Bucureşti, Editura Meridiane, 1986.

COSTEA, Octavia, *Dialog intercultural*, Bucureşti, Editura Petrion, 2006.

DUŢU, Alexandru, *Ideea de Europa şi evoluţia conştiinţei europene*, Editura All, 1999.

ESCARPIT, Robert. *Sociologie de la littérature*, Presses Universitaires de France, 1964.

LECLERCQ, J.M., *Figures de l'interculturii dans l'éducation*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2002.

PANAITESCU, P.P., *Dimitrie Cantemir*. *Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958.

PEROTTI, A., *Plaidoyer pour l'interculturii*, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 1994.

RECEPTAREA ÎN SPAŢIUL GERMANIC A OPEREI ŞI PERSONALITĂŢII PRINCIPELUI DIMITRIE CANTEMIR

Grigore Ploeşteanu 1 Mihail Ţăpârlea2

taparlea. mihai@@yahoo.com

Abstract: *Dimitrie Cantemir a contribuit, în mod substanţial, la iradierea culturii româneşti în spaţiul germanic şi european. Totodată, cultura românească, în epoca luminismului şi a romantismului, a devenit receptivă la valorile progresiste ale spiritualităţii germane.*

Cuvinte cheie: *cultură, spiritualitate, spaţiu germanic, panegiric, publicaţii, religie, cărţi, principe, epopee, sine, duh etnic, enciclopedist, interculturalism, relaţii culturale.*

1. Relaţiile culturale româno-germane în perioada precantemiriană

Legăturile culturale şi ştiinţifice româno-germane au o vechime ce coboară în timp până la primele secole ale mileniului doi. Nu este, încă, creionat, cu caracter de exhaustivitate, un corpus al conexiunilor şi succesiunilor temporale spirituale, ştiinţifice şi culturale ale românilor cu „conglomeratul germanic".

Diversitatea, amploarea, intensitatea şi semnificaţia lor ar putea fi demonstrate de acţiunea *„de inventariere a surselor informative, edite şi inedite, şi alcătuirea, pe această bază, a unei bibliografii româno-germane, existenţa unui asemenea instrument de lucru fiind indispensabilă şi în măsură să impulsioneze decisiv cercetarea relaţiilor dintre cele două popoare şi culturi".3* Abia atunci se va putea evalua, în termeni reali, interconexiunile culturale româno-germane şi germano-române. În mod natural, fluxul cultural de care aminteam mai înainte este un flux biunivoc, cele două culturi influenţându-se reciproc prin asimilarea unor valori. Mai trebuie spus că relaţiile culturale s-au împletit cu cele economice, conglomeratul german fiind interesat de importul de produse din spaţiul românesc.

De asemenea, trebuie să adăugăm, la determinările de ordin cultural şi economic, şi interesele de ordin geopolitic şi strategic pe care Casa de Habsburg şi Prusia-principalele state germanice-le aveau faţă de sud-estul Europei, dorind, în primul rând, să controleze Gurile Dunării.

Influenţa germană în statele româneşti, aşa cum aprecia Lucian Blaga *„era de natură catalitică*, „având, îndeosebi, caracterul *„unui apel la propria fire, propriul duh etnic"…" la noi*

1 Grigore Ploeşteanu, om de ştiinţă poliglot, având pecetea contică de reputat istoric şi neobosit cercetător, a fost directorul *Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai" din Târgu-Mureş al Academiei Române*.

2 Mihail Ţăpârlea – vicepreşedinte al Asociaţiei

Europene „Dimitrie Cantemir”.

3 Grigore Ploeşteanu, *Românii în conştiinţa Europei*, Editura Veritas Târgu Mureş, 2010, p. 19.

Înşine”, îndemnând nu „la *imitaţie*, *cât la găsirea sinelui şi la o reacţiune împotriva a tot ce acoperă sinele*”. *4* Dar, în cele ce urmează, ne vom referi, doar, la unele aspecte ale raporturilor culturale româno-germane, prezentând, succint, unele iniţiative şi realizări aparţinând culturii româneşti diseminate pe teritoriul german, ecoul acestora la germani, modul de receptare, în acest spaţiu cultural, a operelor unor români.

Aşa cum a menţionat, în lucrările sale, remarcabilul istoric Adolf Armbruster, primele informaţii despre realităţile ţărilor româneşti şi de prezenţa românilor în conştiinţa germanilor, apar în epopeea germană „*Nibelungenlied*” (Cântecul Nibelungilor), în care românii sunt prezentaţi ca un popor distinct de celelalte popoare sud-est europene. De asemenea, prezenţa românilor în conştiinţa germanilor este atestată şi de lucrarea monumentală „*Cronica Universală*” (Welchronik) a lui Rudolf von Ems (decedat în 1254), care ştia că românii vorbesc o limbă, cere-i deosebeşte de vecinii lor.5 Călătorii şi cărturarii germani au diseminat informaţii privitoare la originea romană a românilor, la preocupările lor şi spaţiul în care trăiau.

Printre primii călători germani, care au luat contact cu realităţile româneşti din cele trei state medievale româneşti, s-au numărat pelerinii Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstadt. *„Cărturarii germani răspândesc prin tipar teoria originii române a poporului român” 6* Prin urmare, a crescut interesul cărturarilor germani pentru arealul etnic, geografic şi spiritual românesc.

Astfel, umanistul german Hartman Schedel a publicat, în limba latină, în anul 1493, *Liber Chronicarum*, în versiunea sa germană intitulată *Buch der Chroniken*. În această lucrare, care a inclus descrierea Transilvaniei şi a Ţării Româneşti, preluată din *Historia rerum ubique gestarorum locorum que descriptio*, având ca autor pe

Enea Silvio Piccolini, *„se susţine fără echivoc originea romană a românilor"*.*7* În biblioteca medicului umanist H. Schedel din Nürnberg s-a găsit versiunea în limba germană a cronicii lui Ştefan cel Mare, din anul 1502, cea mai veche cronică românească cunoscută în afara spaţiului spiritual românesc. Ulterior, o copie a lucrării lui Schedel *„a ajuns mai târziu la Bayerische Staatsbibliothek din München"*. *8* Tot în posesia acestei biblioteci, va intra şi lucrarea *„Tetraevangheliarul"*, din 1493, al lui Teodor Mărişescul, operă apreciată pentru remarcabila ei valoare artistică.

Este semnificativ faptul că, spre sfârşitul secolului al XV-lea, când în spaţiul românesc nu apăruse, încă, tiparul, autori originari din Transilvania şi Banat au publicat incunabule în tiparniţe germane. Astfel, cea mai veche cronică semnată de un cronicar de pe pământul României privitoare la istoria ţării noastre în evul mediu, denumită *„Tractus de ritu, moribus, nequitia et multiplicatione Turcorum"* (*Tratat despre datinile, moravurile, modul de viaţă şi răutatea turcilor*), a avut ca autor pe *Captivus Septemcastrenisis*. *9* Un anonim sas a publicat, inspirându-se din fapte reale, lucrarea *„Povestirea germană*, „despre Vlad Ţepeş.

De asemenea, Pelbartus din Timişoara şi-a tipărit, în Germania, mai multe lucrări, îndeosebi predicele *„Sermones"* (*Nürnberg, 1498*). Începând cu secolul al XV-lea, cei dintâi tineri români, în special din Transilvania, încep să frecventeze instituţii de învăţământ germane din Leipzig, Köln, Heidelberg, Ingolstadt. Ţările Române suscită, începând cu secolul al XVI-lea, interesul cărturarilor, dar şi al populaţiei germane, deoarece ele constituiau-aşa cum afirmă G. Reicherstorffer – un *„adevărat mur al creştinătăţii"*. De altfel, în anul 1542, se încheie un tratat de alianţă între Ioachim al II-lea, principe elector de Brandenburg, şi *„prealuminatul"* principe al Moldovei, Petru Rareş.10 Strălucitele victorii obţinute de Mihai Viteazul

4 Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, E.P.L.U., Bucureşti,

1969, p.244.

5 Vezi Adolf Armbruster, *Românitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, Bucureşti.

1972, bp.34 – 35.

6 Grigore Ploeşteanu, Op. cit., p.20.

7 Adolf... (a fost soţul Viorică Cortez... un om deosebit pe care eu l-am cunoscut... un neamţ, care a făcut mult bine României şi românilor... mai mult decât au făcut-o românii).

8 Grigore Ploeşteanu, Op. cit. p.21.

9 Grigore Ploeşteanu, Op. cit. p. 22

10 A se vedea Al. Papiu Ilarian, *„Tezauru de monumente istorice pentru România"*, tom, III, Bucureşti 1864, p. 130. Citat de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*.

au fost elogiate în numeroase tipărituri, inclusiv în publicaţiile periodice ale vremii. În acest context, *„cărţile care descriau ţările române au ajuns a fi cele mai căutate din literatura cu conţinut istorico-politic şi geografic al vremii".11* Este de menţionat şi faptul că, după începuturile tiparului la noi (anul 1508), savanţi români se înscriu în cultura umanistă a Europei. Un exemplu îl constituie Maximilian Transylvanus, care a publicat cartea „De *Moluccis insulis*" (Despre insulele Molusce), lucrare cu informaţii temeinice despre „memorabila" expediţie a lui Fernando Magellan. Lucrarea a fost *„valorificată-prin preluarea unor date, idei şi concluzii –, în operele cartografului şi geografului I. Schoner din Nürnberg şi elogiată de Conrad Vergerius". 12* O binemeritată faimă în Germania, dar şi în Europa, o au umaniştii de origine română Nicolae Olahus şi Johannes Honterus, ale căror opere au fost utilizate ca surse documentare în lucrări erudite.

Umanistul de origine română Nicolae Olahus, este cunoscut şi preţuit în spaţiul germanic şi în Europa, urmare a mai multor lucrări redactate în limba latină în care se afirmau unitatea de neam şi continuitatea românilor –, dar şi a unei bogate corespondenţe cu renumite personalităţi ale vremii sale, printre care

Erasmus din Rotterdam, cu care avea relaţii de prietenie.13 Opera istorico-geografică a lui Nicolae Olahus a constituit o sursă de referinţă informativă privitoare la spaţiul românesc pentru istorici şi geografi germani. Este de reţinut că lucrarea *„Rudimenta Cosmographiae”*, având ca autor pe umanistul transilvan Johannes Honterus (1498 – 1549), editată la Cracovia, în 1530, a fost tipărită, în mai multe ediţii, şi în Germania.14 Interesant este şi faptul că, în această perioadă, au ajuns în Germania şi tipărituri coresiene, ca de exemplu *„Katechismus Walachei”*, lucrare tipărită în 1559. Totodată, numeroase lucrări ale unor cărturari saşi şi ale unor erudiţi transilvani prezintă principalele momente ale istoriei poporului român, unitatea şi continuitatea sa, limba pe care o vorbeşte, dar şi îndeletnicirile, trăsăturile şi obiceiurile sale, portul popular şi dansul popular românesc. *„De reţinut este şi faptul că, în epoca barocului, folclorul românesc pătrunde în muzica germană, compozitorii germani apreciind melosul nostru”. 15*

Călătorul german Johann Wilden, aflat în Moldova secolului al XVII-lea, a descoperit un *„popor tiranizat”*, care nu are *„un ceas de linişte”*. *16* De aici, se ridică, totuşi, la mare faimă, cărturarul umanist, diplomatul şi călătorul Nicolae Milescu (1636 – 1708), autorul celei dintâi scrieri de filologie tipărită în limba română, traducerea „Pentru singurul ţiitorul gând”. Tot umanistul Milescu este cel care a tălmăcit, integral în româneşte, „Vechiul Testament”, după un „izvod” elinesc publicat la Frankfurt (ediţia protestantă a Septiiagintei). Este autorul lucrării de teologie ortodoxă „Enchiridion” (Paris, 1669), şi, îndeosebi, al relatărilor de călătorie, redactate în limba rusă. A elaborat şi alte lucrări, printre care cea mai cunoscută este „Descrierea Chinei”, operă elaborată după călătoria pe care a întreprins-o din însărcinarea ţarului Alexei Mihailovici. Opera se încadrează în categoria *„geografico-etnografică, este bogată în informaţii inedite, întrunind, deopotrivă, calităţi ştiinţifice şi stilistice, a dobândit o valoare europeană”*, s-a bucurat de un

„binemeritat renume şi în Germania – unde spătarul petrecuse o vreme, la Curtea din Berlin a electorului Frederic Wilhelm”. 17 Este sigur că „Descrierea Moldovei” l-a interesat şi pe Leibniz, căruia Witsen, primarul Amsterdamului, îi scria, în 1699, cu referire la cărturarul umanist român următoarele: *„Domnul Spătarius se află încă în viaţă, e un om foarte inteligent. Este funcţionar în cancelaria (ţarului) de la Moscova.*

11 Adolf Armbruster, Op. cit. p. 132.

12 Grigore Ploeşteanu, Op. cit. p.23.

13 Constantin C. Giurescu, Dinu C, Giurescu, *„Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi”* ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Editura Albatros, p.390.

14 Grigore Ploeşteanu, Op. cit. p. 24.

15 Grigore Ploeşteanu, Op. cit. p. 25.

16 Vezi*” Călători străini despre Ţările Române”*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1972, lucrare citată de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*.

17 Grigore Ploeşteanu, *Ibidem*, p. 26.

Odinioară, am primit mai multe scrisori de la dânsul. Dar fiind străin la Moscova, cred că nu îndrăzneşte să dea afară o copie a călătoriei sale. „18

Contactele culturale româno-germane se înmulţesc în secolul al XVIII-lea, când Germania luminilor ilumineză tot mai puternic înspre sud-estul Europei şi manifestă, totodată, un mai mare interes faţă de acest spaţiu, în care ţările române constituiau leagănul unui popor cu o glorioasă istorie, care vorbeşte o limbă romanică şi ale cărui moştenire şi valori îmbogăţesc patrimoniul cultural comun european. Un singur exemplu este edificator: colecţia istorico-publicistică *„Theatrum Europaeum”*, tipărită la Frankfurt am Main, între 1633 – 1638, cuprinde peste 200 de menţiuni privitoare la ţările române.19

În Germania, sunt apreciate unele dintre realizările culturale din epoca domniilor fanariote. De renume se bucură, îndeosebi, eruditul domn Nicolae Mavrocordat, ctitorul celebrei biblioteci de la mănăstirea Văcăreşti, râvnită de somităţi europene. Acesta este şi autorul scrierii

de filosofie morală „*De Oficiis*” (Despre datorii), apărută în ediţia (originală) greacă. Lucrarea, tradusă în limba latină, de către braşoveanul Stefan Bergler, a apărut la Leipzig, în anul 1722.20 Tot la Leipzig, se vor tipări mai multe lucrări ale unor profesori de la Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi, precum şi cărţi dedicate unor personalităţi din ţările române.21

Epoca cantemiriană a relaţiilor culturale româno-germane

Personalitate remarcabilă, armonioasă şi multilaterală, amintind de omul desăvârşit al Renaşterii, Dimitrie Cantemir, care a trăit între anii 1673 – 1723, deschide, în cultura românească, *„seria savanţilor de formaţie enciclopedică şi marchează trecerea de la vechea literatură cronicărească la cea modernă”. 19* Cea mai mare parte a scrierilor sale revoluţionează literatura beletristică, în special proza descriptivă şi narativă, îmbogăţind limba literară. Marele enciclopedist moldovean continuă, la un nivel superior, tradiţia patriotică a literaturii noastre, reprezentată, în Moldova, de Grigore Ureche, Miron şi Nicolae Costin, sau de luminaţi prelaţi, precum Varlaam şi Dosoftei, deosebindu-se prin anvergura preocupărilor, noutatea ideilor, fiind primul savant de formaţie enciclopedică din cultura noastră. Prin urmare, Cantemir aparţine culturii româneşti şi, în egală măsură, culturii europene şi, deopotrivă, culturii universale *„prin formaţia şi opţiunile autorului, prin tematică, destinaţie şi recepţie”. 22* Opera cantemiriană este, sub toate aspectele, excepţională pentru vremea sa. Cu toate acestea, opera lui Dimitrie Cantemir nu a *„exercitat o înrâurire imediată şi profundă asupra dezvoltării culturii noastre. Vicisitudinile istoriei au făcut ca aceasta, în partea ei cea mai valoroasă, să fie cunoscută cititorilor români aproape cu un veac mai târziu de la data elaborării”. 23* Este, însă, remarcabil faptul că, cele mai multe opere ale sale, au fost cunoscute, mai întâi, peste hotare. În cele ce urmează, ne vom referi, cu precădere, la modul în care a fost receptată opera „prinţului filosof” în

arealul cultural germanic. Una din cele mai importante scrieri dăruite de savant istoriografiei şi spiritualităţii noastre este „*Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*”. Această lucrare are un înalt nivel ştiinţific pentru acea vreme, reluând, cu argumente temeinice şi cu un aparat critic bine pus la punct, discuţiile începute de cronicari privitoare la originea poporului român. Recurgând la izvoare istorice, şi, pe baza unei argumentaţii bogate, Cantemir demonstrează originea romană a poporului român şi continuitatea „*neamului*

18 Vezi „Istoria literaturii române”, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 470, citată de Grigore Ploeşteanu, *Ibid.*, p. 27.

19 A. Corbea, *Imaginea ţărilor române în Theatrum Europaeum*, în Analele Institutului de Istorie şi Arhitectură „A. *D. Xenopol*”, XX, 1983, Iaşi, p. 417.

20 N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821)*, vol. I (ed. B. Theodorescu), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 47.

21 Constantin Măciucă, „*Studiu introductiv* al lucrării „*Descrierea Moldovei*”, colecţia Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, p. 5.

22 Constantin Măciucă, *Ibidem*.

23 Constantin Măciucă, Op. cit., p. 34.

evghenic” în străvechiul teritoriu dacic. Prin această lucrare, aflată în atenţia cărturarilor europeni şi germani, în primul rând, istoria poporului român este redată în circuitul istoriei universale. Alte două lucrări din bibliografia polihistorului, gânditor, istoric, filosof, geograf, scriitor, muzician, „Descrierea Moldovei” şi „Istoria Imperiului otoman, i-au adus un mare şi binemeritat renume european. Referindu-ne la legăturile principelui cu Germania, putem aprecia că ele constituie un capitol distinct în istoria relaţiilor ştiinţifice şi culturale româno-germane. Este cunoscut faptul că, primele creaţii din tinereţe ale lui Dimitrie Cantemir, au fost cele de factură filosofică.

Astfel, la vârsta de 25 de ani, prinţul moldovean, va

publica, în limbile română şi greacă, în anul 1698, la Iaşi, lucrarea *„Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul”*, în care sunt abordate, în spiritul moralei creştine, modalităţile în care trebuie trăită viaţa. *„Divanul”* reprezintă una dintre primele lucrări cu caracter filosofic din literatura română veche, *„înţeleptul”* reprezentând morala creştină, care este permanentă. Iar lumea reprezintă efemerul, imperfecţiunea, păcatul. De asemenea, un impact remarcabil în cercurile ştiinţifice l-a avut şi lucrarea „Istoria ieroglifică”, elaborată, într-un limbaj alegoric, în anul 1705. Sunt, din această perspectivă, de reţinut impulsurile şi sugestiile pe care Dimitrie Cantemir, aflat în Rusia, în calitate de consilier al ţarului Petru I, le-a primit din mediul ştiinţific german. Ne referim la solicitarea Academiei Regale Prusace de la Berlin, cunoscută mai târziu sub numele de Academia de Ştiinţe din Berlin, prin secretarul ei permanent, Johann Theodor Jablonsky, de a primi informaţii geografico-cartografice exacte despre Valahia şi Moldova, întrucât spaţiul geografic românesc era cunoscut destul de puţin în rândul oamenilor de ştiinţă germani. Informaţiile pe care aceştia le aveau despre Ţările Române proveneau din surse străine, iar multe dintre aceştia nu erau veridice. Urmare a unei asemenea recomandări, Dimitrie Cantemir s-a hotărât să alcătuiască „Descrierea Moldovei”.

Din punct de vedere metodologic, elaborarea acestei lucrări, precum şi a altor opere cantemiriene, a fost influenţată de curentul geografico-preiluminist german de la Universitatea din Halle.24 Dimitrie Cantemir marchează un capitol aparte în istoria raporturilor culturale dintre cele două popoare prin: alegerea lui ca membru al celui mai înalt for ştiinţific german; legăturile multiple cu învăţaţi germani, întreţinute prin corespondenţă sau direct; relaţiile cu cărturari aflaţi la Curtea lui Petru I din Petersburg; editarea a trei dintre lucrările sale în Germania şi, mai ales, prin puternicul ecou al operei sale în spaţiul german. Urmare a operei sale de excepţie, cunoscută, tot mai mult, în cercurile ştiinţifice şi culturale

europene, şi nu numai, Cantemir devine o autoritate clasică, prezentă în cultura germană a secolului al XVIII-lea, căreia i-a facilitat cunoaşterea mai temeinică şi autentică a culturii românilor. Operele cantemiriene au fost elaborate ca urmare a cunoaşterii amănunţite a spaţiului geografic, a recurgerii la sursele turceşti şi a valorificării cunoştinţelor personale privitoare la istoria şi cultura otomane pe care le-a cunoscut nemijlocit. Informaţii noi, depistate în presa germană şi în lucrările unor autori germani, adăugate celor cunoscute, atestă marele prestigiu de care să bucurat Cantemir în Germania, larga receptare a operei sale în cultura germană.

Încă la 4 iunie 1714, J. Theodor Jablonsky îi scria lui Heinrich von Huysen, consilier ştiinţific al ţarului Petru cel Mare, referitor la propunerea de primire a lui Cantemir în Academia de Ştiinţe din Berlin – înfiinţată la 1700, cu denumirea „Societas Scientiarum Brandenburgica" (Societatea de Ştiinţe Brandenburg), în urma strădaniilor lui G.W. Leibniz: „propunerea pe care aţi făcut-o cu privire la Hospodar /.../ a fost acceptată cu foarte multă plăcere. Este o mare favoare pentru Societate, aceea de a avea cinstea să primească în

24 Em. Pop, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Studii*, t. 22, 1969, nr. 5, p. 825; H. Grassproff, *Antioch Dmitrievic Kantemir and Westeuropa*... Berlin, 1966, p. 8 – 9; Z. Jako, *Beiträge zu den Beziehungen des Rumänischen Kulturellen Lebens mit der Deutschen Frühaufklärung*, în *Revue roumaine d'histoire*, VIII, nr. 3 din 1969, p. 678 – 679; E. Winter, *I de Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comaniana*, vol. XXIII, 1965, Praga, pp. 122 – 175; T. Truţer, *Aspecte inedite privind relaţiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum*, XIII, nr. 10 din octombrie 1972, pp. 75 – 81.

rândurile ei o persoană de un ataré rang". 25 Aprecierea este confirmată şi amplificată în textul Diplomei acordate lui Dimitrie Cantemir, la 11 iulie 1714, ca membru al Academiei Regale Prusace de la Berlin – aşa

cum este cunoscută Societas Scientiarum Brandenburgica –, în care se afirmă: *„Pe vremea când Marte stăpânea mai cu putere decât Palas, o astfel de întâlnire se arăta a fi mai mult o dorinţă decât o speranţă. Dar iată că faptul şi-a găsit împlinirea acum, că prea luminatul şi prea învăţatul Dimitrie Cantemir, principe al Imperiului rusesc, domn ereditar al Moldovei, dând o pildă precât de demnă de laudă, pre atât de rară şi-a închinat numele ilustru cercetărilor ştiinţifice. Iar prin adeziunea sa, Societatea noastră a dobândit o nouă strălucire şi o podoabă neîntrecută. Ne închinăm cu smerenie în faţa bunei voinţe ce ne-o acordă principele nouă şi lucrărilor noastre" 26*. Cărturarul, care a iubit mai mult ştiinţa decât domnia, şi a rămas *„un om al ţării sale"* şi pe meleaguri îndepărtate, îşi va legitima alegerea în Academia berlineză, prin lucrările lui de mare importanţă, scrise în limba latină, dar şi în alte limbi de circulaţie.27

În anul 1714, se tipărea în *„Neuer Biicher – Saal der Gelehrten Welt"* din Leipzig un extras dintr-o scrisoare pe care Cantemir a adresat-o *„unei distinse şi savante persoane de stare înaltă"*, cel mai probabil lui Leibniz, în care îşi prezenta unele lucrări ce puteau fi puse la dispoziţia Academiei Regale Prusace de la Berlin, spre documentare şi studiu, dar şi ca argument pentru primirea în rândul membrilor acestei Academii. Şi, tot în acel an, cel mai important periodic al Germaniei, *„Acta Eruditorum"* din Leipzig, redactat de J.B. Mencke, tipărea o prezentare elogioasă a *Panegiricului*, cuvântare rostită, în limba greacă, în martie 1714, de Şerban Cantemir, fiul principelui român, în faţa ţarului Petru cel Mare, în care se exprimau aspiraţiile de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei de dominaţia otomană. Panegiricul a apărut în traducere greacă şi latină la Petersburg, fiind apreciat de J. Th. Jablonsky *„aşa de frumos giuvaier"*, al cărui autor era, de fapt, Dimitrie Cantemir. Începea, astfel, drumul marelui cărturar român înspre conştiinţa Germaniei savante. *„Acta Eruditorum"* va menţiona, în 1729, lucrarea lui Dimitrie Cantemir *„Sistema religiei mahomedane"*,

editată în limba rusă, la Sankt-Petersburg, în 1722, apreciată favorabil de profesorul de teologie şi literatură, J.P. Kohl, în *Introductio în historiam et rem literariam Slavorum imprimis sacra* (Altona, 1729) şi al cărui conţinut va fi reprodus de filologul clasic Johann Albertus Fabricus, rectorul Johanneumului, în *„Salutaris Lux Evanghelii"* (Hamburg, 1731).28 Această lucrare răspundea nevoilor de informare ale ţarului Rusiei, dar şi preocupărilor monarhilor prusaci, şi nu numai, de a cunoaşte realităţile Imperiului Otoman de la un eminent cărturar, care a trăit şi analizat evoluţia acestui imperiu, chiar din înăuntrul acestuia.

Aceeaşi publicaţie germană prezintă, în 1729, *„De muro* Caucaseo", editată la Petersburg, în 1726, de profesorul de istoria dreptului şi filosofie T.S. Bayer, care a comentat elogios lucrarea învăţatului Cantemir, cel caracterizat printr-o *„pasiune devorantă pentru ştiinţă"*. *29*

În sfârşit, în *„Nova Acta Eruditorum"*, apărea, în martie 1738, o amplă şi elogioasă recenzie la *„Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae"*, tipărită, pentru prima oară, la Londra, cu titlul „The *History of the Growth and Decay of the Othman Empire"*. În recenzie, după ce este înfăţişată, succint, biografia fostului domn al Moldovei şi personalitatea sa enciclopedică, este rezumat conţinutul importantei opere, subliniindu-se originalitatea concepţiei autorului cu privire la istoria Imperiului Otoman, care a cunoscut perioada grandorii şi, apoi, pe cea a decadenţei. De asemenea, este evidenţiată utilizarea judicioasă a celor mai importante izvoare persane şi turce, dar şi cea a amintirilor sale personale, recurgând la izvoare creştine doar pentru limpezirea adevărului. După opinia recenzentului, superioritatea

25 Vezi E. Winter Op. cit. citat de Grigore Ploeşteanu, *Ibidem.*, p. 30.27 Vezi Emil Pop, Op. cit., pp. 825 – 847.

27 Nicolae Iorga, Op. cit., vol. I, p. 331.

28 J. Alb. Fabricius, *Salutaris lux Evanghelii*, Hamburg, 1731, pp. 495 – 497.

29 *Paul Cernovodeanu, Les oeuvres de Démètre Cantemir présentées par „Acta eruditorum" de Leipzig (1714 – 1738), în Revus des études sud-est européennes*, t. XII, nr. 4 din 1974, pp. 537 – 550.

operei lui Cantemir faţă de lucrările predecesorilor reiese din: restituirea corectă a numelor proprii orientale, desfigurate de ignoranţa autorilor creştini; o prezentare cronologică fidelă a faptelor; sublinierea raţiunilor ascunse pe care se bazează politica secretă a turcilor; aducerea de clarificări în privinţa instituţiilor otomane, a demnităţilor civile şi militare, şi, în mod special, în privinţa modului de funcţionare a administraţiei imperiale. Referitor la notele operei cantemiriene, se afirmă că lectura lor este, din plin, recompensată prin interesul şi plăcerea resimţite parcurgând digresiunile autorului *„de o amploare neobişnuită, dar cu atât mai demne de a fi cunoscute"*. *30*

Referinţe relevante la opera lui Cantemir au fost descoperite şi în colecţia publicaţiei *„Neue Zeitungen von gelehrten Sachen"*, *respectiv, în numeroase apariţii din* anii 1725, 1733, 1735 – 1737, 1744.31 Edificatoare privind prestigiul de care se bucură Dimitrie Cantemir în lumea germană este prezentarea deosebit de elogioasă făcută operei şi personalităţii savantului român, în anul 1733, în monumentala enciclopedie *„Grosses vollständiges Universal Lexikon"*. Articolul, prin care este elogiat eruditul prinţ român, va fi reluat, mai târziu, în *„Allgemeine Gelehrten Lexikon"*, publicat de C.G. Jocher, în 1750, la Leipzig.32

Parcurgând o altă importantă publicaţie germană, *„Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen"*, editată, la Göttingen începând din 1739, de către Adolf von Stemwehr, redactată, ulterior, între anii 1747 – 1772, de Albrecht von Haller, cunoscutul medic şi naturalist german, am depistat mai multe referinţe la opera lui Dimitrie Cantemir. Astfel, încă la sfârşitul anului 1743, revista anunţa apariţia ediţiei franceze a *„Istoriei Imperiului Otoman"*, respectiv, *„Histoire de l'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement*

de să decadence" (Paris, 1743), tradusă din limba engleză de Jonquieres, şi remarca: *„Ceea ce face această ediţie în mod deosebit plăcută, este un tabel redactat în ordine alfabetică, în care sunt explicate toate numele turceşti, care apar aici*". *33* De asemenea, trebuie subliniat faptul că, această lucrare, a fost tradusă, în anul 1745, în limba germană. Desigur, strălucitul poet şi diplomat, Antioh Cantemir, care a fost ambasador al Rusiei la Londra şi Paris, s-a ocupat de editarea ediţiilor în limbile engleză şi franceză ale acestei lucrări. Importanţa acordată lucrării lui Cantemir este evidenţiată şi prin menţionarea, din nou, a apariţiei ediţiei franceze din anul 1744, în cuvântul înainte la *„Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen*", şi prezentarea ei în coloanele publicaţiei urmată de o apreciere elogioasă a originalului latin al operei într-o corespondenţă publicată, în acelaşi an, în această revistă germană.

În prezentarea *„Istoriei Imperiului Otoman*", apărută în „Gdttingische Zeitungen von Gelehrten Sachen", la 9 martie 1744, după ce se remarcă faptul că traducătorul francez s-a îndepărtat de la textul ediţiei engleze, se afirmă: *„Istoria însăşi este neobişnuit de singulară. Ea începe de la 130 după I. Christos şi merge până la 1711, când între Rusia şi Poartă s-a încheiat pace. Autorul istoriseşte viaţa a 23 de împăraţi turci care urmează unul după altul, în tot atâtea articole, şi deoarece se pare că el, câteodată, s-a străduit prea mult să fie concis la lucruri importante, aşa el remediază această lipsă prin notele sale, între ele mii folositoare şi care servesc la explicarea limbilor turcă, persană şi arabă şi a curiozităţilor*". *34*

În continuare, recenzentul, sesizând concepţia lui Cantemir, afirmă: 7 ncepând *cu guvernarea lui Osman, Imperiul turcesc, cum arată autorul, a început să se înalţe până în 1672, când cucerirea Cameniţei a fost ultima lui lovitură norocoasă, şi Imperiul a început treptat să se încline către decăderea sa. Prin aceasta se deosebeşte, mai ales, această Istorie, că anume principele îi utilizează pe scriitorii creştini, ca pe Chalco (co) ndylas, Lonicer şi*

alţii, dar totuşi îi aşază în faţa lor pe cei indigeni, de aceea turcii înşişi acordă descrierii

30 P. Cenovodeanu, Op. cit., pp. 546 – 550.

31 M. Şesan, Dimitrie Cantemir academician, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, XXXVIII, nr. 5 – 6, mai iunie, 1962, pp. 507 – 510.

32 Viorel Cosma, *Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIIIe siècle*, în R.E.S.E.E., t. XI, 1973, nr. 4, p. 665.

33 Göttinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen, din 16 decembrie 1743, p. 873.

34 Grigore Ploeşteanu, Op. cit., *p33 – 34*.

sale lauda unei mai mari onestităţi şi exactităţi /…/ Un foarte necesar dicţionar pentru explicarea cuvintelor turceşti, arabe şi persane, şi biografia autorului-principe mai sunt alăturate la aceasta /…/" 35

Pe baza unei corespondenţe din Utrecht, la 4 iunie 1744, *„Gottingische Zeitungen von Gelehrten Sachen"* publică unele informaţii referitoare la împrejurările apariţiei *Istoriei Imperiului Otoman*, considerând că: *„Pe cât de cunoscută e Istoria Imperiului Otoman, pe care a alcătuit-o principele Dimitrie Cantemir, pe atât de puţină ştire se găseşte despre împrejurările propriu-zise ale acestei opere"*. *În* consecinţă, se dau următoarele informaţii: *„Principele Antioch Cantemir trimite manuscrisul, în anul 1732, la Londra şi l-a cedat pe acesta contelui Thoms (on), care, la ordinul prea fericitei regine Carolina, dispune să se facă după aceasta o traducere engleză, şi,* tocmai această tălmăcire, a fost transpusă, în anul trecut, în limba franceză şi tipărită la Paris. Referitor la originalul acestei frumoase opere, principele Cantemir l-a redactat într-un elegant dialect latin, cum se află propriul său manuscris foarte curat, nimerit, în Leiden, în preţioasa bibliotecă a domnului conte Thoms (on). *„Acest domn conte are şi manuscrisul original al „Istoriei Moldovei", care este alcătuită de principele Dimitrie Cantemir, hospodar al Moldovei, ajuns în posesia lui prin cumpărare. Se găsesc în el mari hărţi şi toate rezultatele*

sârguinţei acelui principe, aşa că noi, pe drept, dorim să vedem o ediţie demnă a ambelor opere excelente; cu atât mai mult că domnul conte Thoms (on) posedă peste 30 de gravuri curate cu portretele împăraţilor turci a căror viaţă este descrisă în interior, posedă nu mai puţin un plan exact al oraşului Constantinopole şi al localităţilor înconjurătoare, ca şi un portret extrem de asemănător al principelui Cantemir; care piese ar putea fi foarte avantajoase unui editor".36

Numele lui Dimitrie Cantemir mai este menţionat în publicaţia din vestitul centru universitar german Göttingen, în unul 1749, cu prilejul consemnării apariţiei traducerii din limba franceză a *Satirelor* şi a istoriei vieţii lui Antioch Cantemir. În legătură cu familia Cantemir, se menţionează participarea lui Dimitrie şi a oştii Moldovei, de partea lui Petru cel Mare, la războiul cu turcii, din anul 1711, fapt pentru care a trebuit să se refugieze cu familia sa în Rusia. „*Acesta* – se precizează – *este Dimitrie, care ne-a furnizat nouă frumoasa Istorie despre Poarta Otomană" 37*.

Autoritatea lui Cantemir este atât de mare în lumea savantă din Germania, încât cunoscuţi învăţaţi fac trimiteri la opera sa cu prilejul publicării, în limba germană, a lucrărilor altor autori de renume, pentru a-şi exprima anumite rezerve sau a oferi cititorilor informaţii suplimentare faţă de cele cuprinse în scrierile tipărite. Astfel, în prefaţa la partea a doua a traducerii operei lui Richard Pococke, apărută cu titlul „Beschreibung der Morgenlandes" (Erlangen, 1754), Johann Lorenz von Mosheim, unul din ctitorii Universităţii din Göttingen, profesor şi cancelar al acesteia, întemeietor al istoriografiei bisericeşti moderne, se referă la relatarea lui Cantemir, dintr-o amplă notă a operei „Histoire de l'Empire Ottoman", în legătură cu privilegiul acordat de Mahomed călugărilor de la Muntele Sinai, pentru a afirma că „noul testament (= privilegiu) al lui Mahomed" publicat de autorul englez este un fals. „*Prinţul Cantemir ne-a dat nouă atâta lumină în acest obiect* – scrie profesorul

german – *că informaţia sa ar fi singură de ajuns pentru a reproba privilegiul pe care ni-l oferă nouă spre lectură domnul Pocoke*".*38*

Fostul profesor de filosofie de la Göttingen, Anton Friedrich Büsching, citează „*Geschichte des osmanischen Reichs*" în notele care însoţesc traducerea lucrării lui D'Anville, „*Beschreibung des Türkischen Reichs*" (Berlin, 1773), completând textul acesteia cu afirmaţiile lui Cantemir referitoare la numele adoptat de osmani şi de Curtea osmană (otomană) şi

35 Gottinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen, din 9 martie 1744, p.177.

37 *Ibidem*, *nr. 4 din 4 iunie 1744*, *p.396*.

38 *Ibidem*, *nr. Din 19 iunie 1744*, *p. 466*.

38 R. Pocockes, *Beschreibung der Morgenslandes*, II Theil, Erlangen 1754, *Vorrede*.

Invocându-i opinia privind apartenenţa lui Osman şi a poporului său la tribul Oguz; îi reproduce, de asemenea, afirmaţia privind originea numelui oraşului Istanbul 39.

Mai înainte, încă, *Istoria Imperiului Otoman a* lui Cantemir a fost receptată de către Johann Joachim Winckelmann40, părintele arheologiei şi istoriei artei, şi nu trebuie exclusă o influenţă a operei sale în cristalizarea concepţiei cu privire la stadiile dezvoltării artei a celui care a scris „*Geschichte der Kunst des Alterthums*" (1764).

„*Geschichte des osmanischen Reichs*" a fost valorificată, critic, şi de istoricul iluminist Ludwig Albrecht Gebhardi, autorul unei istorii a Ungariei şi a statelor din sud-estul Europei, inclusiv al celui dintâi tratat de istoria românilor, alcătuit pe baza unei metode ştiinţifice şi prin utilizarea a numeroase surse istorice străine41. Preluând afirmaţii din „*Geschichte des osmanischen Reichs* şi din *Beschreibung der Moldau*", publicată de Büsching în „*Magazin für die neue Historie und Geographie*" (p. III-IV, Hamburg, 1769 – 1770, ediţia a doua Frankfurt şi Leipzig, anul 1771), istoricul german le filtrează cu spiritul său critic, confruntându-le cu alte izvoare. Într-o notă la „*Istoria Valahiei*", *Gebhardi* recunoaşte: „*În cronologie*, *am*

urmat principelui Cantemir". Într-alt loc afirmă că J.L. Carra, autorul lucrării „*Histoire de la Moldavie et de la Valachie*" (Paris, 1777), pe care îl citează, „*o mare parte a istoriei sale a luat-o din operele lui Cantemir*". Iar în *Istoria Moldovei*, Gebhardi îi dedică lui Cantemir o notă elogioasă.42

I. C.G. Hayne, de profesie inginer, autorul lucrării „*Abhandlung über die Kriegskunst der Türken*" (*Dizertaţie despre arta militară a turcilor* – Berlin, Stettin, 1783) a preluat mult din „*Geschichte der osmanischen Reichs*", pe care a apreciat-o în mod deosebit. Încă în prefaţa tratatului său, care se referă şi la arta militară a popoarelor aflate sub protectorat otoman şi la ultimele trei războaie ale turcilor în Ungaria, Hayne afirmă că, în general, tot ce era necesar pentru „cunoaşterea completă" a acestor războaie este scos „*din alţi scriitori buni, din principele Cantemir, pentru ca să-i dau operei mele cea mai posibilă perfecţiune*". El apreciază lucrarea lui Cantemir superioară altora („cea mai bună") şi o foloseşte, deseori, în cuprinsul cărţilor sale.43 În două lucrări publicate în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, profesorul de la Universitatea din Helmstadt, Julius August Remer, include pe Dimitrie Cantemir în bibliografia celor mai importanţi autori de istorii statale, recomandându-i, astfel, opera despre Poarta Otomană.44

Un ecou favorabil a avut în Germania şi „*Beschreibung der Moldau*". Însuşi primul ei editor, profesorul, geograful şi publicistul A.F. Busching, utilizează informaţii din opera Cantemiriană.45 Mai înainte, pe când *Descriptio Moldaviae* se afla, încă, în manuscris, a lecturat-o cu folos istoricul iluminist August Ludwig Schlozer. Şi opera lui Cantemir trebuie să fi fost dintre acelea care l-au făcut să aprecieze trecutul românilor „vestit popor" –, ca istoria unei „*naţiuni mari şi numeroase*", pe deplin integrabilă „*câmpului ştiinţei istorice europene". 46* Mare a fost în Germania şi faima de muzician a lui D. Cantemir, numele său figurând în cea

39 Des Herrn von Anville, *Beschreibung des*

Türkischen Reichs, Berlin, 1773, notele la p. 7, 20, 21, 45.

40 J. Irmscher, *Wincklmann und Byzanz*, în *R.E.S.E.E.*, t. IX, nr. 3, 1971, p. 436, nota 23; vezi şi N. Liu, *Dimitrie Cantemir – ecouri literare europene*, în *România literară*, VI, nr. 43 din 25 octombrie 1973, p. 15.

41 L.A. Gebhardi, Op. cit., II, p. 613, n. I; III, Leipzig, 1781, n. X., e.a; vezi ai M. Bordeianu, *Une version roumaine inconnue de L.A. Gebhardi*, m (*tibias roumaine d'études littéraires*, nr. 2 din 1979, p. 148 – 149.

43 L.A. Gebhardi, Op. cit., III, p. 726, n.v.

43 I.C.G. Hayne, *Abhandlung über die Kriegakunst der Türken*, Berlin u. Stettin, 1783, VIII, p. 43, 56 etc.

44 A.L. Schlözer, *Op. câ*t; vezi şi I. Wolf, *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene*, în *Stat. Societate. Naţiune*. Interpretări istorice (îngrijit de N. Edroiu, A. Răduţiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pp. 276 – 289.

4 A.F. Busching, *Auszug aus seiner Erdbeschreibung*, I. Th., Sechste Aufflage, Hamburg, 1785, pp. 302210.46

46 A.L. Schlözer, *Op. câ*t; vezi şi I. Wolf, *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene*, în *Stat. Societate. Naţiune*, *Interpretări istorice* (îngrijit de N. Edroiu, A. Răduţiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca.

1982, pp. 276 – 289.

mai importantă enciclopedie muzicală a secolului al XVIII-lea, *Historisch-Biographisches Lexicon der Tonkiinstler*, publicată de E.L. Gerber, la Leipzig, în 1790.47

Putem afirma că opera lui Dimitrie Cantemir a contribuit la o mai bună cunoaştere, în Europa şi în lume, a poporului român, a culturii sale, precum şi la amplificarea interesului multor savanţi pentru dezvoltarea unor relaţii de colaborare cu cei mai reprezentativi oameni de ştiinţă români. Este de remarcat faptul că, pe fundalul progresului general al ţărilor române, aflate, în secolul al XVIII-lea, într-un proces de transformare şi modernizare, legăturile româno-germane se amplifică pe multiple planuri. Interesele germane sunt preponderent de natură

economico-comercială. C.A. Kuch va afirma, în epocă, faptul că, circulaţia comercială între Iaşi şi Leipzig, este cu mult mai importantă decât cea cu Viena, iar Galaţi reprezintă „strada" pe care umblă, exclusiv, comerţul german spre Orient. Pentru intensificarea pe multiple planuri a relaţiilor germano-române, în anul 1785, ia fiinţă primul consulat al Prusiei în Principatele Române. Sarcina principală a consulatului era aceea de a sprijini, după posibilităţi, comerţul cu Ţările Române. Relaţiile culturale sunt facilitate şi intermediate, îndeosebi, de numeroşii studenţi originari din ţările române, care frecventează universităţile germane. O cercetare referitoare doar la studenţii proveniţi din Transilvania, care au urmat studii superioare în Germania, în perioada 1701 – 1848, relevă că, statistica în domeniu prezintă următoarele date: 647 la Jena, 249 la Wittenberg, 206 l-ai Göttingen, 164 la Leipzig, 135 la Frankfurt am Oder, 123 la S Tübingen, 48 la Berlin, 38 la Halle etc. Între ei, numărul studenţilor de naţionalitate română era în creştere. A sporit, de asemenea, simţitor, numărul studenţilor din Ţara Românească şi Moldova, care frecventau universităţi şi alte instituţii de învăţământ germane, mai ales în deceniile premergătoare revoluţiei de la 1848, ajungând să producă îngrijorare puterii protectoare. De altfel, însuşi reprezentantul diplomatic al Prusiei în Principatele Române se străduieşte să îndrume cât mai mulţi tineri români spre şcolile prusace. Germania, după cum rezultă şi din investigaţii care sunt pe departe de a fi încheiate, urmăreşte cu interes nu numai contribuţia românilor la istoria social-politică a Europei, dar manifestă atenţie şi receptivitate şi faţă de valori şi creaţii aparţinând culturii şi ştiinţei româneşti. Interesul pentru cartea românească, preţuirea ei, sunt dovedite de prezenţa în fondurile bibliotecilor germane a unui însemnat număr de tipărituri româneşti. A.L. Schlozer, în 1771, *afirma*: *„Cărţi valahe sunt destule şi o întreagă Biblie valahă in-folio se găseşte în Biblioteca publică din Hanovra" 48*. În concluzie, Dimitrie Cantemir a contribuit, în mod substanţial, la

iradierea culturii româneşti în spaţiul germanic şi european. Totodată, cultura românească, în epoca luminismului şi a romantismului, a devenit receptivă la valorile progresiste ale spiritualităţii Germaniei49.

Bibliografie

* * * *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1972.

* * * *Istoria literaturii române*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964.

* * * *Gottinegische Zeitungen von Gelehrten Sachen*, din 16 decembrie 1743 şi 9 martie

1744.

* * * *Interpretări istorice* (ediţie îngrijită de N. Edroiu, A. Răduţiu, P. Teodor), Ed. Dacia, Cluj-Napoca.

47 Viorel Cosma, Op. cit., p. 675.

48 Cercetări privind privind fondul de carte românească în Biblioteca Regală din Berlin au întreprins, printre alţii, AL. Papiu Ilarian, O. Densuşianu, E. Păunel.

49 Vezi şi Fr. Valjavec, *Geshichte der deutsche Kulturbeziehungen zu Sudosteuropa*, I-V, München, 19531970; Al. Duţu, *Sinteză şi originalitate în cultura română (1650 – 1848)*, Ed. Enciclop. Rom., Bucureşti, 1972, p.315; Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974; E. Cernea, *Relaţii româno-germane în perioada Fruhaufklarungului*, în Biblioteca şi cercetarea, IV, Cluj-Napoca, 1980, pp.277 – 285 ş.a.

ARMBRUSTER, Adolf, *Românitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1972.

BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii*, E.P.L.U., Bucureşti, 1969.

BORDEIANU, M., *Une version roumaine inconnue de L.A. Gebhardi*, m (*tibias roumaine d'études littéraires*, nr. 2 din 1979, p. 148 – 149.

BUSCHING, A.F., *Auszug aus seiner Erdbeschreibung*, I. Th., Sechste Aufflage, Hamburg, 1785.

CERNEA, E., *Relaţii româno-germane în perioada Fruhaufklarungului*, în Biblioteca şi cercetarea, IV, Cluj-Napoca, 1980.

CERNOVODeANU, Paul, *Les oeuvres de Démètre Cantemir présentées par „Acta eruditorum" de Leipzig (1714 – 1738), în Revus des études sud-est européennes, tom XII, nr. 4 din 1974.*

CORBEA, A., Imaginea ţărilor române în Theatrum Europaeum, în Analele Institutului de Istorie şi Arhitectură *„A. D. Xenopol"*, XX, 1983, Iaşi.

COSMA, *Viorel, Le musicien Démètre Cantemir dans la littérature européenne du XVIIIe siècle, în R.E.S.E.E., t. XI, 1973, nr. 4.*

DUŢU, Alexandru, *Sinteză şi originalitate în cultura română (1650 – 1848)*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972.

DES HERRN, von Anville, *Beschreibung des Türkischen Reichs*, Berlin, 1773.

FABRICIUS, J. Alb, *Salutaris lux Evanghelii*, Hamburg, 1731.

GEBHARDI, L.A., op. cit., II, p. 613, n. I; III, X, Leipzig, 1781.

GIURESCU, C.C., GIURESCU, D.C., *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri şi până astăzi*, Editura Albatros, 1071.

GRASSPROFF, H., *Antioch Dmitrievic Kantemir and Westeuropa*... Berlin, 1966.

HAYNE, I.C.G., *Abhandlung über die Kriegakunst der Türken*, Berlin u. Stettin, 1783, VIII.

ILARIAN, Alexandru Ilarian, *„Tezauru de monumente istorice pentru România"*, tom, III, Bucureşti, 1864.

IORGA, Nicolae, Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821), vol. I (ed. B. Theodorescu), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969.

IRMSCHER, J., *Wincklmann und Byzanz*, în *R.E.S.E.E.*, t. IX, nr. 3, 1971.

JAKO, Z., *Beiträge zu den Beziehungen des Rumänischen Kulturellen Lebens mit der Deutschen Frühaufklärung*, în *Revue roumaine d'histoire*, VIII, nr. 3 din 1969.

LIU, N., *Dimitrie Cantemir – ecouri literare europene*,

în *România literară*, VI, nr. 43 din 25 octombrie 1973.

MĂCIUCĂ, Constantin, *Studiu introductiv* al lucrării *„Descrierea Moldovei”*, colecţia Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967.

PLOEŞTEANU, Grigore, *Românii în conştiinţa Europei, vol. III, Editura Veritas, Târgu* Mureţ, 2010.

POCOCKES, R., *Beschreibung der Morgenslandes*, II Theil, Erlangen 1754, *Vorrede*.

POP, Emil, *Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin*, în *Studii*, t. 22, 1969, nr. 5.

ŞESAN, *M. Dimitrie Cantemir academician, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, XXXVIII, nr. 5 – 6, mai iunie, 1962*.

TRUŢER, T., *Aspecte inedite privind relaţiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum*, XIII, nr. 10 din octombrie 1972.

VALJAVEC, Fr., Geshichte der deutsche Kulturbeziehungen zu Sudosteuropa, I-V, München, 1953 – 1970.

WINTER, E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comaniana*, vol. XXIII, 1965, Praga.

WOLF, I. *Repere europene în istoriografia Şcolii Ardelene*, în *Stat. Societate. Naţiune. ZUB, Alexandr*, a *Mihail Kogălniceanu istoric, Editura Junimea, Iaşi, 1974*.

RECEPTAREA ÎN FRANŢA A LUCRĂRII CANTEMIRIENE ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN1

Grigore Ploeşteanu

Abstract: *În Franţa, exista un larg interes pentru problemele „turceşti” şi orientale. De la mijlocul secolului al XVII-lea a avut loc o* renaştere *a gustului pentru Orient, căruia a căutat să-i răspundă o bogată şi variată literatură, context în care se multiplică şi lucrările de istorie, cele mai numeroase fiind dedicate Turciei, statul cu care, de altfel, Franţa avea tradiţionale legături amicale. Opera fostului domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir, a constituit un izvor istoric, o preţioasă sursă informativă pentru numeroşi autori de lucrări dedicate istoriei*

Imperiului Otoman, de istorie universală pentru părţile referitoare la turci, de istoria Bizanţului, istoriei unor popoare care s-au aflat sub dominaţia otomană, pentru geografi, diplomaţi, dar şi pentru scriitori, autori ai unor lucrări de inspiraţie orientală, publicişti etc.

Cuvinte cheie: *orient, imperiu, otoman, decădere, Bizanţ, receptare, principe, celebritate continentală, bibliotecă, literatură, istoriografie*.

Într-un articol publicat în urmă cu un deceniu, acad. Virgil Cândea afirma că *„dosarul influenţei lui Cantemir asupra istoriografiei, orientalisticii şi culturii secolului XVIII nu poate fi închis" 2*. Cunoscutul cantemirolog oferea, ulterior, şi o sinteză privind receptarea europeană a *Istoriei imperiului Otoman3*, opera care i-a adus o celebritate continentală fostului principe al Moldovei. Neîndoielnic, doar cercetarea exhaustivă a literaturii şi periodicelor epocii, dar şi a corespondenţei dintre cărturarii secolului luminilor, ca şi a fondurilor bibliotecilor publice şi particulare, va fi în măsură să ne dezvăluie dimensiunile *reale* ale receptării operei învăţatului român. Necesitatea continuării demersurilor în această direcţie se impune şi în cazul Franţei, chiar dacă au fost deja identificate repere majore ale ecoului *Istoriei Imperiului Otoman* în istoriografia şi literatura franceză, suficiente pentru a infirma afirmaţii superficiale şi în contradicţie cu realitatea4. Sintetizând informaţii cunoscute şi întregindu-le cu altele noi, vom oferi un „tablou" mai cuprinzător al „prezenţei" cantemiriene în istoriografia şi cultura franceză a secolului al XVIII-lea.

În Franţa, exista un larg interes pentru problemele „turceşti" şi orientale. De la mijlocul secolului al XVII-lea a avut loc o renaştere a gustului pentru Orient, căruia a căutat să-i

1 Studiul, publicat de Grigore Ploeşteanu în lucrarea, *Românii în conştiinţa Europei, vol.2, Editura Veritas, 2007, p. 11 – 39. Studiul a fost revăzut şi adăugit în această formă de GI. Bg. (R.) Mihail Ţăpârlea*.

2 Virgil Cândea, *Un dosar deschis. Primii cititori ai*

„Istoriei Imperiului Otoman" de Dimitrie Cantemir, în Magazin Istoric, s. N., XXIV, nr. 7, iulie 1990, p. 20.

3 Vezi V. Cândea, *Introducere* la D. Cantemir, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres*. Textul original latin în forma finală revizuită de autor, Bucureşti, Roza Vânturilor, 1999, p. XXXIV-XLVII. Privind ecourile Istoriei, vezi şi P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European and Oriental Civilizations*. Ed. by Alexandru Duţu and Paul Cernovodeanu, Bucharest, 1973, p. 119 – 329 şi N. Liu, *Dimitrie Cantemir – ecouri literare europene* în România literară, VI, 1973, nr. 43, pp. 14 – 15.

4 Hugh Trevor Roper, *Dimitrie's Cantemir Ottoman History and its Reception in England*, în *Revue Roumaine d'Histoire* XXIV 1 – 2, 1985, p. 62.

răspundă o bogată şi variată literatură, context în care se multiplică şi lucrările de istorie, cele mai numeroase fiind dedicate Turciei, statul cu care, de altfel, Franţa avea tradiţionale legături amicale. Între autorii acestora se numără Mezerai, du Verdier, Stochove, Chassepol, cel mai celebru fiind Rycaut (tradus în limba franceză) 5. Eforturile unei prime generaţii de orientalişti francezi şi europeni au fost rezumate şi codificate în *Bibliothèque orientale* (1697) de Herbelot. Cu câteva excepţii, însă, autorii lucrărilor dedicate popoarelor din Orient, respectiv, turcilor, n-au avut un contact direct cu acestea.

Interesul pentru Orient s-a menţinut, cu felurite motivaţii, în secolul al XVIII-lea, către 1780, ajungându-se la constituirea orientalisticii ca disciplină în Franţa6. Între timp, au apărut şi noi lucrări consacrate popoarelor orientale, inclusiv turcilor. Dorinţa de cunoaştere veridică cuprinde toate aspectele, de la natura guvernării la principiile de viaţă şi moravurile turcilor. Însăşi cerinţele noii istoriografii, revoluţionată de Voltaire, au îndreptat atenţia spre alte domenii, decât cele tradiţionale, neglijate sau mai puţin cunoscute şi cercetate până atunci. Sau schimbat, totodată, imaginea şi viziunea asupra turcilor,

inclusiv în privinţa forţei lor militare, de la o putere teribilă şi invincibilă la un „corp bolnav” (Montesquieu) şi chiar la o naţiune secundară7. Principalii autori francezi de lucrări dedicate turcilor au cunoscut şi au recurs la scrierea cantemiriană, fapt ce probează concludent ca opera preiluministului8 român răspundea şi unora din cerinţele noii istoriografii.

Opera fostului domnitor al Moldovei a constituit un izvor istoric, o preţioasa sursă informativă pentru numeroşi autori de lucrări dedicate istoriei Imperiului Otoman, de istorie universală, în special părţile referitoare la turci, la istoria Bizanţului, precum şi la istoria unor popoare care s-au aflat sub dominaţia otomană. Numeroşi geografi, diplomaţi, scriitori, autori ai unor lucrări de inspiraţie orientală, publicişti s-au inspirat din opera cantemiriană. De asemenea, lucrările cantemiriene au reprezentat o sursă importantă de informaţii pentru conducătorii unor state europene, care erau interesaţi de cunoaşterea Imperiului Otoman, dar şi a specificului Orientului, în vederea fundamentării deciziilor de ordin strategic şi geopolitic.

Cercetarea „ecoului” operei lui Dimitrie Cantemir în Franţa a insistat asupra receptării acesteia de către Voltaire, afirmându-se, totodată, că *„prin citarea lui Dimitrie Cantemir în opera sa, cu mai bine de două secole în urmă, Voltaire deschidea spiritualităţii româneşti o poartă spre universal, iar gândirii occidentale o fereastră spre Europa de-sud-est” 9*.

Autorul *Istoriei Imperiului Otoman* a constituit atât un personaj istoric – în lucrările marelui iluminist francez *Histoire de Charles XII, Roi de Suede* (1731) şi *Histoire de L’Empire de Russie, sous Pierre le Grand* (1759 – 1763), cât şi un izvor istoric pentru acestea şi, îndeosebi, pentru celebra lui operă *Essai sur les moeurs et l’esprit des nations* (1756).

S-a relevat, astfel, înrâurirea lecturii ediţiei engleze a lucrării cantemiriene, care i-a fost împrumutată scriitorului şi istoricului francez de către Antioh Cantemir fiul fostului

domnitor al Moldovei, ambasador al Rusiei în Franţa, nemulţumit de felul în care fusese prezentat tatăl său şi originea familiei sale în *Istoria lui Carol al XII-lea*. De altfel, Voltaire îl apreciase foarte elogios pe Dimitrie Cantemir, într-o caracterizare inspirată, care va fi preluata de alţi autori, scriind că principele „*reunea talentele vechilor greci, ştiinţa literelor şi aceea a armelor*”, *considerându-l* „grec de origine” 10.

Deşi minuţioasă, cercetarea receptării istoriei cantemiriene de către Voltaire n-a epuizat, totuşi, tema investigată şi putem afirma că, dacă celebrul iluminist a contribuit la renumele european al lui Dimitrie Cantemir, în acelaşi timp, lucrarea învăţatului principe a

5 Pierre Martino, *L'Orient dans la littérature française au XVII*E *et au XVIII*e *siècle*, Genève, Slatkine Reprinbts, 1970, p. 137.

6 *Ibidem*, p. 356 ş.a. 78 *Ibidem*, p. 175.

8 P. Teodor, *Interferenţe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984, p. 37.

9 N. Liu, *Voltaire către Cantemir*, în Revista Secolul 20, nr. 11 – 12, 1973, p. 98.

10 *Histoire de Charles XII, Roi de Suede*, în *Collection complette des euvres de Mr. de Voltaire*, dernière edition, tome sixième, MDCCLXXI, p. 279.

constituit una din lecturile sale istorice de bază, privind istoria Imperiului Otoman, înlesnindu-i o mai bună cunoaştere a acesteia şi oferindu-i chiar una din sursele importante pe care le valorifică în opera sa înnoitoare, deschizătoare de epocă în ştiinţa istorică, în care prezentarea veridică a istoriei, înţeleasă, îndeosebi, ca o istorie a moravurilor, a reprezentat o axiomă.

Lectura operei lui Dimitrie Cantemir, în 1739, a constituit o „revelaţie” pentru Voltaire istoricul, dar şi scriitorul, autorul piesei *Mahomed*, a cărui atenţie s-a îndreptat cu deosebire asupra unuia din momentele de răscruce ale istoriei otomane şi europene şi a unei mari personalităţi de care se leagă acesta, înfăţişaţi într-o altă lumină de către Dimitrie Cantemir – cucerirea

Constantinopolului, în 1453, de către Mahomed al II-lea11.

În consecinţă, încă în prefaţa la ediţia din 1748 a *Istoriei lui Carol al XII-lea*, autorul se referă la *„acele mizerabile fabule”* (invenţii) copiate de *„o sută de istorici şi repetate de dicţionarele Europei”* că Mahomed al II-lea a livrat întregul oraş Constantinopol jafului, îndemnând la consultarea operei lui Cantemir: *„consultaţi veritabilele anale turce adunate de principele Cantemir, veţi vedea în ce măsură toate aceste minciuni sunt ridicole” 12*. Apoi Voltaire – fapt neobservat încă de cercetători – s-a inspirat din lucrarea lui Dimitrie Cantemir şi în *Annalles de l’Empire depuis Charlemagne* (Colmar, 1754), care *„cuprind toate evenimentele principale de la reînnoirea Imperiului Occidental”*, când se referă la acelaşi moment şi la acelaşi personaj istoric, fără a menţiona sursa, reiterând falsitatea alegaţiilor istoricilor care repetau *„vechile poveşti ale călugărilor”*, potrivit cărora cuceritorul Constantinopolului nu era *„decât un barbar”*, afirmând, dimpotrivă, că *„Mahomed* II *era mai bine educat, mai instruit şi ştia mai multe limbi decât orice principe al creştinătăţii”*, şi arătând că numai o singură parte a Constantinopolului a fost cucerită, prin asalt, de către ieniceri şi *„învingătorul a acordat cu generozitate o capitulare celeilalte părţi şi a respectat-o cu fidelitate /…/”* 13. Ecouri ale lecturii operei cantemiriene sunt sesizabile şi în faimosul *Dictionnaire* philosophique.14

Dar cât de importantă i-a fost lui Voltaire *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir ca sursă istorică rezultă, îndeosebi, din lucrarea *Essai sur les moeurs et l’esprit des nations* (1756) în care sunt înfăţişate principalele fapte ale istoriei universale de la Carol cel Mare până la Ludovic al XIII-lea, cuprinzând în aceasta, potrivit concepţiei sale, şi istoria Orientului, numele învăţatului principe fiind menţionat de patru ori15. Voltaire, care, de altfel, a apreciat, în spiritul critic ce era propriu *Istoriei Imperiului Otoman*, atunci când se referă la Academia grecească din Fanar, invocă calitatea de martor a autorului ei, care conferea mărturiei sale valoare

şi credibilitate: *„eu am mărturisit că Demetrius Cantemir a expus multe fabule vechi; însă el nu se putea înşela în privinţa monumentelor moderne pe care le-a văzut cu ochii săi şi în privinţa academiei unde el a fost crescut" 16*.

Sursa catemiriană e identificabilă şi în alte părţi ale scrierii voltainene, chiar dacă numele principelui nu este menţionat. Astfel, în relatarea sfârşitului sultanului Mustapha I, a proiectului marelui vizir Kara Mustapha de a constitui un imperiu în Europa Centrală separat de cel otoman şi a motivelor pentru care nu a ordonat asaltul general asupra Vienei, preluate din *Istoria* lui Dimitrie.17

11 Voltaire, *Oeuvres complettes*, tome cinquante deuxième, 1784, p. 218; N. Liu, *Voltaire despre Cantemir*, p. 101 – 102. Privitor la versiunea capitulării parţiale a Constantinopolului, susţinută de D. Cantemir, dar neacceptată decât de unii istorici moderni, vezi Alexandru Elian, Postfaţă la Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului 1453*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1971, p. 269 – 302.

„Vezi şi P. Cernovodeanu, Op. cit., p. 327 – 328, şi N. Liu, st. cât., pp. 17 – 18.

13 Voltaire, *Oeuures complettes*, tome vingt-cinquième, 1784 p. 365.

14 *Ibidem*, tome quarante-troisième, 1784, art. Tolerance, p. 351.

15 *Ibidem*, tome dix-septième, 1784, p. 438, 440, 552. Vezi şi N. Liu, *Voltaire şi principele luminat al Moldovei*, în Steaua, XXIX nr. 7, iulie 1978, pp. 5 – 6.

1167 *Ibidem*, p. 440.

17 *Ibidem*, tome dix-neuvième, p. 288 şi 305. În lucrările celor doi istorici este prezent şi motivul comun al *„jocului fortunei"*. Menţionăm că, comentând scrisoarea lui Voltaire către Sauve la Noue din 3 aprilie 1739, în

Dacă Voltaire a cunoscut, mai întâi, ediţia engleză a *Istoriei Imperiului Otoman*, abatele Prévost este cel care a şi semnalat-o şi a publicat, în 1740, în revista *Le pour et contre*, pe care o edita la Londra, *Viaţa principelui Dimitrie Cantemir* şi un fragment din lucrarea acestuia,

traduse după versiunea lui Tindal. Din comentariul său rezultă că o aprecia pentru cunoştinţele unice pe care le cuprindea, pentru bogăţia notelor, traducând mai multe dintre acestea cu convingerea că vor fi citite *„cu aceeaşi plăcere”*. *18* Prévost aprecia că Dimitrie Cantemir merita articolul pe care i l-a consacrat *„şi în calitatea lui de om de litere”*. În acelaşi timp, scriitorul francez a utilizat informaţii din Istoria Imperiului Otoman privitoare la Charles de Fenol, ambasadorul Franţei la Constantinopol, în romanul *L'Histoire d'une grecque* 1840, în care transfigura artistic aspecte din viaţa diplomatului francez 19. De aceeaşi sursă s-a mai folosit şi în ultimul său roman, Le monde morale20

Prima versiune franceză a *Istoriei Imperiului Otoman* a fost realizată după ediţia engleză de către comandorul de Joncquieres şi a fost publicată sub titlul *„Histoire de l'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son aggrandissement et de sa decadence. Avec des Notes tres instructives par S.A.S. Demetrius Cantimir, Prince de Moldavie”*, fiind imprimată, la Paris, în 1743. Ea a apărut concomitent fiind difuzată de şapte librării.21

Personalităţile implicate în ediţia franceză au relevat principalele calităţi ale operei cantemiriene, care îi confereau valoare. Astfel, cenzorul ei, Souchay remarcă, îndeosebi, notele „foarte instructive” cu care autorul şi-a îmbogăţit Istoria22, asupra cărora se atenţiona, de fapt, chiar în titlul versiunii franceze. Lui Desmoletz, „prêtre de Oratoire”, care dedica ediţia contelui de Noailles, i-a reţinut atenţia *„L'amour exact de la verité”* a ilustrului autor al *Istoriei*, ca şi dorinţa sa de a fi util, remarcând *„faptele demne de a fi imitate şi capabile să încurajeze la virtute prin forţa exemplului/… Г23*. La rândul său, traducătorul, Joncquieres, relevă viziunea lui Dimitrie Cantemir privind declinul Imperiului Otoman, după asediul Vienei, turcii păşind în *„epoca decăderii*, *„24* ca şi tendinţa sa de obiectivitate. Referindu-se la stil, observa că *„Descrierile sunt succinte, adeseori ele au chiar aerul unui jurnal /…/”* 25

Apariţia traducerii franceze a fost primită deosebit de elogios în *Mémoire s de Trevoux*, în paginile căreia, în 1743, abatele Guasco, prieten al lui Antioh Cantemir, aprecia, între altele, că *„nimeni nu era mai indicat să ne dea o asemenea istorie”*, ca eruditul principe Dimitrie Cantemir, savant în limbile orientale şi cunoscător al naţiunii turce, care a utilizat, cu prioritate sursele turceşti, menţinându-se, însă, imparţial. Guasco afirmă despre autor şi lucrare: „Il *n-aussure point ce qui est faux, il ne supprime point ce qui est vrai*; *savant, judicieux, imparţial, il ne se rend jamais suspect, ni de faveur ni de haine*. *Les faits qu'il raconte sont tires des mémoires les plus surs et les plus autentique*. Îl *arrange avec méthode* /.../” 26. Iar, în *Journal* care autorul tragediei „Mahomed” reproducea din memorie versuri persane compuse de cuceritorul Constantinopolului la intrarea în Sf. Sofia, preluate dintr-o notă a operei lui D. Cantemir, N. Liu considera că lectura acesteia a înrâurit *„nu puţin”* şi concepţia lui Voltaire *„privind individualizarea persoanelor dramatice, în funcţie de specificul lor”*. N. Liu, Voltaire despre Cantemir, p. 101.

18 Vezi Al. Duţu, *L'abbé Prévost traducteur de l'Histoire Ottomane de Cantemir*, în *Revue de littérature comparée*, Paris, 45, 1971, nr. 178, p. 234 – 237. P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European And Oriental Civilizations*, p. 323.

19 M V Razumovskaja, *„Istorija Otomanskoi imperii” Dimitria Kantemira i roman abatta Prevo*, în Russkaja literatura, 1974, nr. 2, p. 143 – 147; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est europeen al'aube de l'âge moderne*, Ed. Academiei, Bucureşti, Ed. du C.N.R.S., Paris, 1980, p. 164.

20 N. Liu, *Dimitrie Cantemir – ecouri literare europene*, p. 15.

2212 V. Cândea, Op. cit., pp. XXXVIII-XXXIX.

22 D. Cantemir, *Histoire de l'Empire Othoman*, t. II, Paris, 1743, p.39*0.23 Ibidem*, t. I, Paris, 1743.

24 *Ibidem*, p. IV. 2256 *Ibidem*, p. IX.

26 P. Cernovodeanu, în *Dimitrie Cantemir. Historian*

of South East European And Oriental Civilizations, p. 327; vezi şi P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi Opera*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 172. Referitor la relaţiile de prietenie dintre O. Guassco şi A. Cantemir, vezi Marcel Romanescu, *Cantemir, Montesquieu şi historique de Verdun*, se scria despre superioritatea lui Dimitrie Cantemir, ca scriitor şi om de ştiinţă.27

Publicarea versiunii franceze a *Istoriei Imperiului Otoman* a fost amintită şi în Journal *Scavans* din Amsterdam, menţionându-se că ea cuprinde şi *„explicaţia tuturor numelor turceşti”* din Istorie28, în anul următor, aceeaşi lucrare a lui Dimitrie Cantemir, *„atât de cunoscut de oamenii de litere”*, fiind prezentată în *Le Journal Universel* din Haga29. Apariţia ediţiei a doua a traducerii ei engleze, la Londra, în 1755, va fi consemnată în *Journal Encyclopédique* din Liège, ca o *„Istorie, cunoscută deja şi preţuită” 30*.

Alături de Voltaire şi Prévost, numeroşi autori francezi au recurs la *Istoria Imperiului Otoman*, ca la un preţios izvor de informaţii. În ordine cronologică, primul dintre aceştia şi care a publicat o lucrare consacrată turcilor şi Imperiului Otoman, a fost Jean Antoine Guer.

În *Moeurs et usages des Tures, leur religion, leur gouvenement civil, militaire et politique, avec une abrege de l’Histoire Ottomane*, apărută, la Paris, în 1747, el afirmă: *„ştiu că principele Dimitrie Cantemir a alcătuit o Istorie a Imperiului Otoman, care a fost publicată cu puţini ani în urmă /…/” 31* şi indică numele acestuia în Lista principalilor autori „extraşi” în cartea sa32. Lectura cărţii avocatului francez, o compilaţie, relevă frecvente „împrumuturi” din lucrarea lui Dimitrie Cantemir33.

Jean Levesque Bungny (1692 – 1785), filosof şi istoric, cunoscut, mai ales, prin tratatul privind autoritatea papei, membru al Academiei de Inscripţii şi Arte Frumoase, a publicat, în 1750, *Histoire des revolutions de l’Empire de Constantinople*.

La alcătuirea acestei istorii a Imperiului bizantin, autorul a recurs, adeseori, la opera cantemiriană. Astfel, îl

citează pe Dimitrie Cantemir atunci când se referă la: asediile cetăţilor Nicomedia şi Prusa (capitala Bitiniei în 1318) de către sultanul Osman; cucerirea cetăţii Niceea (plasând însă evenimentul în 1333, spre deosebire de Dimitrie Cantemir care îl consemnează la 1330) şi la generozitatea cu care Orhan i-a tratat pe locuitorii ei; intenţia aceluiaşi sultan de a pune piciorul în Europa şi găsirea mijlocului prin care să-şi realizeze obiectivul în condiţiile în care, printr-un edict public al împăratului din Constantinopol, se interzicea, sub pedeapsă cu moartea, trecerea pe ţărmul Asiei, iar unui turc în părţile Europei; celebra victorie a lui Baiazid I la Nicopole împotriva oştirii creştine comandate de regele Sigismund al Ungariei; pregătirile sultanului de a asedia Constantinopolul pentru a-l cuceri, asediu la care a renunţat în urma sfatului dat de marele vizir, pentru a nu-i coaliza împotriva sa pe toţi principii creştini, de a amâna cucerirea şi a încheia pacea în condiţiile cele mai avantajoase; construirea primei moschei (a lui Daud Paşa) în capitala Imperiului.34

Bungny scrie, apoi, după Dimitrie Cantemir, despre delegaţii trimişi de împăratul Paleolog la Tamerlan pentru a-i cere răzbunarea injuriilor suferite din partea sultanului Baiazid (pentru a se plânge şi a-i cere ajutorul – la Dimitrie Cantemir) necrezând, însă, ca verosimilă afirmaţia că împăratul Manuel i-ar fi oferit lui Tamerlan imperiul ca feuda şi să-i fie vasal, ofertă la care acesta ar fi răspuns cu mărinimozitate că: „*Nu este just a schimba nimic într-un*

Marsigli, în amintirea lui Constantin Giurescu, la 25 de ani de la moartea lui (1875 – 1918), Bucureşti, 1944, p.4152 ş7 i H. Trevor-Roper, st. Cât., pp. 54, 61 – 62.

2 V. Mihordea, *Dimitrie Cantemir în presa timpului*, în *Curentul*, VIII, nr. 2669, 11 iulie 1935, p. 1.

29 *Journal Scavans*, tome CXXXI, Septembre 1743, MDCCXLIII, p. 141.

29 Gr. Ploeşteanu, *Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în *Vatra*, 179/A.

30 *Journal Encyclopédique*, du 15. Janvier 1756, tome premier, deuxième partie, p. 18. Vezi şi A. Pornescu-

Gilly, *O recenzie contemporană despre Istoria Otomană a lui Dimitrie Cantemir*, în *Universul*, XLVII, nr. 18371, 16 august 1929, p.1.

31 *Prefaţa* la Jean Antoine Guer, *Moeurs et usages des Tures, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique, avec une abrege de l'Histoire Ottomane*, Paris, 1747, p. V.

3323 *Ibidem*, p. XXIV.

33 *Ibidem*, tome premier, p. 45, 74, 81, 92, nota a; tome seconde, p. 86, 201 ş.a. V. Cândea, *Un dosar deschis* p. 20.

34 Bungny, *Histoire de revolutions de l'Empire de Constantinopole. De cette ville jusqu'al'an 1453 que les Turcs sera rendirent maitres, tome troisième*, Paris, MDCCL, pp. 2, 11, 60, 75 – 77, 83, 127.

Imperiu atât de antic, nici a supune unui jug străin o casă atât de mare şi ilustră, a cărei reputaţiune a ajuns până la tătari". 35

Autorul francez preia, însă, aprecierea lui Dimitrie Cantemir despre confruntarea din 1402", una *din cele mai furioase bătălii de care se face menţiune în istorie"* şi îl invocă în legătură cu cucerirea Constantinopolului, menţionând că *„principele Cantemir, care este ultimul dintre istoricii imperiului turc pe care îl avem"* nu era în acord cu latinii şi grecii în privinţa detaliilor luării Constantinopolului36, reproducând varianta pe care a înfăţişat-o în *Istoria Imperiului Otoman*.

În 1756 – 1758, a apărut lucrarea lui Deguignes, profesor la Collège de France, interpret al regelui pentru limbile orientale, cenzor regal, membru al Academiei franceze şi al Societăţii Regale din Londra, *Histoire générale des Huns, des Tures, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux, & e avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present*. Autorul ei, referindu-se la primul secol al istoriei otomane, îi reproşează lui Dimitrie Cantemir că a preferat relatările „scriitorilor turci" faţă de istoricii „străini", punând la îndoială faptele cele mai dovedite şi confundând monarhiile care au precedat-o pe cea

otomană. Ca atare, deşi scria că Dimitrie Cantemir era un *„istoric foarte stimabil”*, afirma că nu avea *„nici cea mai mică cunoştinţă de istorie a Orientului”* şi că nu se poate avea încredere *„în istoria sa decât pentru detaliile posterioare stabilirii lor* (otomanilor – n.n.)”. 37 Şi întrucât *Istoria generală a hunilor*... deşi supusă unor aspre critici, s-a bucurat de o largă receptare, a afectat autoritatea de orientalist a lui Dimitrie Cantemir şi prestigiul operei cantemiriene.

Istoria otomană a lui Dimitrie Cantemir este menţionată, apoi, în compendiul de Istorie universală al eruditului francez Mathurin Lacroze, profesor la Colegiul francez din Berlin, *Abrege de l'histoire universelle*, continuată şi îmbogăţită cu însemnările lui Jean Formey, pastor şi profesor la acelaşi colegiu, adept al filosofiei wolfiene38. Astfel, într-o notă, semnalată încă de N. Iorga, se afirma că *„Exista o Istorie a Imperiului otoman de Ricaut. Aceea pe care a dat-o prinţul Cantimir este mai extinsă”.39*

În 1765, apărea, la Paris, lucrarea lui Charles de Peyssonnel (1727 – 1790), fostul consul al Franţei pe lângă hanul Crimeei, atunci consul general la Smirna, corespondent al Academiei Regale de Inscripţii şi Arte Frumoase, *Observations historiques et géographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxin*, care constituie şi „cel dintâi studiu savant consacrat de un autor occidental istoriei românilor”.40 Peyssonnel a preluat din prefaţa *Istoriei Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir informaţiile despre „turcomani” 41. Apoi, când se referă la domnitorul Moldovei Ştefan cel Mare, pentru cunoaşterea detaliată a conflictelor sale cu Baiazid trimite la primul volum al operei cantemiriene; de asemenea, când menţionează supunerea Moldovei turcilor de către fiul său Bogdan, sesizând, însă, confuzia dintre Ştefan II şi Ştefan V, zis cel Mare, şi eroarea cronologică din cartea principelui. Şi tot lucrarea acestuia este, credem, aceea care i-a inspirat lui Peyssonnel aprecierea sa privind caracterul semeţ al

moldovenilor, care nu se pot împăca cu nicio dominaţie străină.42

35 *Ibidem*, pp. 81 – 82.

37 *Ibidem*, pp.83, 127 – 129.

37 Deguignes, *Histoire générale des Huns, des Tures des Mogols, et des autres Tartares accidentaux, & e avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present, tome quatneme, Paris, MDCCVIII, p. 330*; *vezi şi p. 332*.

38 Christian (von) Wolf, 1679 – 1754, filosof, jurist, matematician care în scrierile sale a căutat să înlăture filosofia scolastică-aristotelică, militând pentru a face din filosofie o ştiinţă generală.

39 M. Lacroze, *Abrege d'histoire universelle, revu continue, & enrichi de remarques par M. Formey*, sixième edition a Breme, MDCCLXV, p. 166, notă. N. Iorga, *Vechi manuale de istorie universală*, în Revista Istoricèi, vol. XXVIII, nr. 11 – 12, ian. – dec. 1942, p. 30.

40 Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. 1716 – 1789, Ed. Sport-Turism, 1985, p. 85 – 94.

41 Peyssonnel, *Observations historiques et géographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxim*, Paris, 1765, p. 110.

42 *Ibidem*, p. 236. Vezi şi Dan A. Lăzărescu, Op. cit., p. 93, care însă afirmă că Peyssonnel nu l-ar menţiona pe D. Cantemir în izvoarele lucrării sale. Cu privire la aşa-zisa închinare a „celor două Moldove".

Pentru Rollin, autorul lucrării *Histoire moderne*, în 30 de volume, publicată în anii 17551776, scrierea cantemiriană a fost una din sursele principale la care a recurs şi din care s-a inspirat, adeseori, în elaborarea părţii referitoare la istoria turcilor, uneori, reproducând pagini întregi din ea. Astfel, de exemplu, a redat opinia lui Dimitrie Cantemir despre originea „principilor" otomani, date biografice şi informaţii privind domniile sultanilor şi aprecieri la adresa acestora, episoade legate de capitularea Candiei (Panaiot-Morosini), acordarea titlului de padişah regelui Franţei de către Soliman I, şi poziţia

privilegiată a ambasadorilor Franţei la Constantinopol, relatări privind maniera de luptă a turcilor şi sfaturile date de fostul principe creştinilor pentru a-i combate cu succes, diferite aspecte ale societăţii otomane, funcţiile şi procedurile unor demnitari, obiceiuri şi mentalităţi, numele atribuit de turci diferitelor popoare, trăsături ale turcilor, muzica lor şi meritul lui Dimitrie Cantemir de a fi introdus notele muzicale de la turci etc43. A preluat, însă, şi identificarea eronată a Akkermanului cu anticul Moncastro şi a Chiliei cu Licostrom44. Dar i-a şi reproşat tratarea prea succintă a domniei lui Mohamed III, că a menţionat suveranii contemporani din Europa Occidentală şi nu monarhii orientali, ori că n-a explicat funcţiile unui tribunal.45 Mai important este, însă, poate, faptul că Dimitrie Cantemir i-a influenţat opinia despre turci, în ansamblu, consideraţi încă de unii autori, potrivit unei stereotipii, ca un popor barbar, oferind o altă imagine asupra lor, tocmai cea înfăţişată de principe. Un nou compendiu dedicat Istoriei Imperiului Otoman publica, în 1768, De la Croix, cu titlul *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*. El se adresa, deopotrivă, cititorilor care doreau să se instruiască şi care puteau să cunoască genealogia unei naţiuni foarte ilustre şi a populaţiilor ei foarte faimoase, ca şi celor care urmăreau doar să se amuze, putând găsi în istoria împăraţilor turci lucruri curioase, de curaj, generozitate, înţelepciune, dar şi de orgoliu, ferocitate, barbarie, făcând cunoscute şi numele unor savanţi şi persoane ilustre ale Turciei, Arabiei şi Persiei. În elaborarea lucrării, autorul, după cum însuşi o mărturiseşte în „avertisment", *„a avut în principal sub ochi istoricul Sagredo, veneţian, şi principele Cantemir, odinioară vasal al Porţii"*, precizând că *„el n-a urmat întotdeauna pe al doilea, care – după opinia lui – a disimulat adeseori pierderile sau înfrângerile primilor binefăcători ai familiei sale" 46*.

Istoricul Vincent Mignot (1730 – 1791), abate de Scellières, nepot al lui Voltaire, este autorul unei lucrări dedicate Imperiului Otoman, intitulată *Histoire de*

l'Empire Ottoman (Paris, 1771), în care înfăţişează istoria acestuia de la originea sa până la pacea de la Belgrad din 1740, trecutul unui „*mare popor*" – după cum afirma în prefaţă, ale cărui posesiuni se întind în trei părţi ale lumii şi care a influenţat mult asupra Europei întregi47. Era o istorie „filosofică", în sensul cerinţelor formulate de Voltaire.

Mignot nu cunoştea nicio limbă orientală, dar a folosit nu numai o bogată bibliografie, incluzând autori de la Ducas şi Leunclavius la Cantemir, Sagredo, Ricaut, Marsigli etc., ci şi surse inedite, străduindu-se să afle adevărul şi să fie imparţial. Lucrarea sa, „*o Istorie şi nu o dizertaţie*", dorind să „*instruiască*", a fost apreciată de cititorii francezi, inclusiv de Voltaire, alţii considerând-o, însă, sub valoarea lucrării lui De la Croix48.

De la Dimitrie Cantemir, abatele Mignot a preluat, menţionându-l sau nu, numeroase informaţii şi relatări. Astfel, cele privind confruntarea dintre Baiazid şi „*Ştefan suveranul* sultanului Suleiman I, de către Bogdan al III-lea, prin solia logofătului Tăutu. Vezi Constantin Giurescu, *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Studiu istoric, Bucureşti, 1958, p. 51, dar şi Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I, până la Mihai Viteazul*, Bucureşti 1970, p. 108 ş.a.

43 *Histoire* moderne des Chinois, des Japonois, des Indiens, des Persans, des Tures, des Russiens, & e pour servir de suite à l'Histoire ancienne de M. Rollin, tome huitième, Paris, MDCCLXVI, p. 50, 52, 129, 206.

211, 24148.

44 *Ibidem*, tome neuvième, p. 11.

45 *Ibidem*, tome huitième, p. 161, 282, nota 1; tome neuvième, p.155, nota 1.

46 De la Croix, *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*, tome premier, Paris, MDCCLXVIII, p. VII-VIII.

47 Prefaţa la Mignot, *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à la paix de Belgrade en 1740*, tome 4 p8 remier, Paris, MDCCLXXI, p. III.

48 Vezi Spittler, *Entwurf der Geschichte der*

europäischen Staaten, *zweit*. Th., Berlin, 1794, p. 199.

Moldovei", considerat „*un inamic mai demn*" de sultanul otoman, episodul de la cetatea Neamţ şi cuvintele pe care i le-ar fi adresat mama lui Ştefan domnitorului, care se reîntoarce pe câmpul de luptă şi obţine victoria de la Vaslui, închinarea Moldovei de către Bogdan şi condiţiile acordului de „*supunere*", de trecere a ţării sub „*protecţia înaltei Porţi*" şi felul în care a fost primit domnitorul de către împărat, reproducând şi semnificaţia acordată de turci înfrângerii premonitorii într-o luptă a leului de către un porc, relaţiile polono-moldovene în timpul lui Jean Sobieski şi Constantin Cantemir, politica acestui domnitor etc.49 Dar lectura operei cantemiriene se resimte şi în relatarea primului secol de existenţă a Imperiului Otoman (generozitatea manifestată de Orhan după ocuparea Niceei), caracterizarea Gallipoliului, ca şi „cheia" Europei50, în acelaşi timp, Mignot se delimitează, uneori, de afirmaţiile lui Dimitrie Cantemir şi ale altor istorici, neîmpărtăşind, de exemplu, relatarea privitoare la tratamentul la care ar fi fost supus Baiazid după înfrângerea de la Angora sau înfăţişează diferit evenimente ca cel din 14535. În aceeaşi lucrare, Mignot a reprodus şi aprecierile elogioase ale lui Voltaire la adresa cărturarului Dimitrie Cantemir52.

Renumitul geograf şi cartograf Jean Baptiste Bourguignon d'Anville (1697 – 1782), remarcabil erudit, membru al Academiei de Ştiinţe şi al Academiei de Inscripţii şi Arte Frumoase, „*geograf al regelui*", continuator al operei de reformare a cartografiei franceze începută de G. Delisle, privit ca „*primul geograf al Europei*", cel căruia prinţul Antioh Cantemir, ambasador al Rusiei la Paris, i-a permis să copieze harta Moldovei alcătuită de tatăl său, a fost şi un temeinic cunoscător al Istoriei Imperiului Otoman53. Ne-o relevă studiul *L'Empire Turc considere dans son établissement & dans ses accroissemens successifs* (Paris, 1772).

După cum aprecia editorul ei german, A.F. Busching, era o scriere de mai mică amploare, dar „*folositoare şi*

prima de acest fel şi unica” despre Imperiul Otoman, urmărind naşterea şi extinderea acestuia (până la Pacea de la Belgrad din 1739), dintr-o perspectivă geografică54. D’Anville menţionează lucrarea lui Dimitrie Cantemir de mai multe ori. Astfel, când arată că cetatea Nesa (Nera la Dimitrie Cantemir) a aparţinut lui Soliman şi când aminteşte despre *„înşelătoria lui Panaioti*”, care a avut ca rezultat predarea cetăţii Candia (în 1669) 55, preluând şi alte informaţii din Istoria Imperiului Otoman, fără a menţiona sursa. De exemplu, când se referă la instituirea suzeranităţii turceşti asupra Moldovei56, urmată totuşi de devastarea ţării de Soliman I în 1538. Geograful francez se referă însă şi la plasarea eronată a bătăliei de la Angora (1402), considerând, de asemenea, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, că numele Istanbul n-ar avea nicio legătură cu cel de Constantinopol.57

În aceeaşi perioadă, în care interesul pentru turci era potenţat de desfăşurarea unui nou război cu ruşii (1768 – 1774), un autor anonim publica *Reflexions sur l’état critique actual de la puissance ottomane*, în care se pleda pentru scoaterea turcilor din Europa. Broşura, în care erau citaţi Voltaire şi Motesquieu îl menţionează şi pe „principele Cantemir”, care referindu-se la o răscoală a ienicerilor arăta rolul liniştitor pe care l-a avut asupra acestora o fetvă (sentinţă) a muftiului58.

Câţiva ani mai târziu, apărea o nouă lucrare dedicată istoriei Imperiului Bizantin, *Histoire du Bas-Empire* (22 vol., Paris, 1756 – 1779), scrisă de Charles Lebeau, profesor la Universitatea din Paris şi la Collège de France, secretar perpetuu al Academiei de Inscripţii şi

49 Mignot, Op. cit., tome premier, p. 134 – 135, 501 – 502; tome troisième, pp. 374 – 375.

50 *Ibidem*, tome premier, pp. 32 şi 108.

5512 *Ibidem*, pp. 152, 242 ş.a.

52 *Ibidem*, tome quatrième, p. 111.

53 *Der Grosse Brockhaus*, erster Band, Leipzig, 1928, p. 540; *La Grande Enciclopedie*, tome troisième, Paris, p. 272; Dr. Marin Popescu Spineni, *România în*

izvoare geografice şi cartografice. *Din antichitate până în pragul veacului nostru*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 192 – 194.

54 *Cuvânt înainte*, la *Von Anville*, Beschreibung des Tuerkischen Reichs, Berlin, 1773, p. V, p 5.

55 *Ibidem*, p. 23 şi 110.

56 *Ibidem*, 78 – 79.

5578 *Ibidem*, pp. 33, 44 – 45.

58 *Reflexions sur l'état critique actual de la puissance ottomane*, [f.a.], p. 56.

Arte frumoase, continuată de eruditul Hubert-Pascal Ameilhon (1730 – 1811), membru al aceleiaşi Academii, istoric şi bibliotecar al oraşului Paris. *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir a constituit una din sursele principale pe temeiul cărora se relatează cuceririle din timpul domniilor lui Osman şi Orhan, ca şi opera reformatoare şi constructivă a acestui sultan59.

Cercetarea receptării operei cantemiriene a identificat şi un caz evident de plagiat. Jean Louis Carra (1744 – 1793), fost perceptor al beizadelelor şi secretar al domnitorului Moldovei Grigore al III-lea Ghica, apoi secretar particular al cardinalului de Rohan, deputat girondin în Convenţiunea Naţională, a publicat *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, la „Iaşi" (sic!), în 1777, urmată de alte două ediţii (Paris, 1778 şi Neuchatel, 1781), considerată „cea *dintâi sinteză istorică despre Ţările Române publicată în limba franceză*, „*60* şi folosită, ca atare, de cei care vor scrie despre acestea. Ori lucrarea lui Carra, în care e drept că i se dedică un întreg capitol „Familiei Cantemir", iar Dimitrie este prezentat elogios, se baza pe ediţia franceză a *Istoriei Imperiului Otoman* şi pe *Beschreibung der Moldau* din care a reprodus fără menţionarea izvorului, partea originală şi valoroasă a lucrării fiind doar „dizertaţia" despre starea de atunci a celor două provincii.61

Carra a preluat de la Dimitrie Cantemir informaţiile privind: supunerea Moldovei ca „tributară" turcilor şi relatarea că diploma care conţinea ratificarea condiţiilor

de supunere s-a păstrat până în 1686 când, cu prilejul expediţiei regelui polon Ioan Sobieski, a fost arsă; atitudinea lui Petru Rareş, care a refuzat să se supună „inovaţiilor" umilitoare (pretenţiilor Porţii), abdicând şi retrăgându-se în Transilvania, urmaşul său însă, Ştefan cel Tânăr, promiţând suma de 12.000 de galbeni ca tribut anual, sporită în timpul succesorilor săi; relatările privind relaţiile moldo-polone sub Constantin Cantemir, familia Brâncoveanu, împrejurările luării domniei de către Dimitrie Cantemir, cu sprijinul hanului Crimeei; lupta de la Stănileşti din 1711; intervenţia domnitorului Moldovei în ajutorul trupelor ruse; răspunsul ţarului Petru I la solicitarea vizirului de a-i fi predat Dimitrie Cantemir; informaţii din biografia acestuia, anexată la *Istoria Imperiului Otoman.62*

Prestigiul dobândit de opera de turcolog a lui Dimitrie Cantemir, devenit un clasic în materie, este confirmat de menţionarea sa de către Anquetil Duperron, interpret al regelui pentru limbile orientale şi membru al Academiei Regale de Inscripţii şi Arte Frumoase, în lucrarea *Legislation orientale* (Amsterdam, 1778J, scriere în care înfăţişând principiile de guvernare din Turcia, Persia şi Industan şi polemizând cu maniera de prezentare a acestuia ca un despotism absolut, Dimitrie Cantemir este amintit, alături se sagredo şi Mignot, ca unul din istoricii „cunoscuţi" ai Imperiului Otoman.63

În acelaşi an, 1778, fostul ambasador al Franţei la Constantinopol, contele Saint Priest, adresa Curţii de la Paris un memoriu. În introducerea la acest *Mémoire sur l'ambassade de France en Turquie*, publicat abia peste un secol de Charles Scheffer, el se referea critic şi la istoriografia Imperiului Otoman, care a creat o imagine incompletă şi deformată asupra acestuia, menţionând şi *„o pretinsă Istorie otomană"* scrisă de Dimitrie Cantemir, care n-ar oferi decât anale *„tres-seches et remplies d'erreurs"*, notele prezentând, însă, uneori, fapte interesante.64 Despre atitudinea principelui faţă de turci, diplomatul francez afirma, în mod surprinzător, că întreaga lucrare

cantemiriană ar arăta în autor *„un fond de ataşament stupid*

59 Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. Continuee par M. Ameilhon, tome bvOingt-quatrième, Paris, MDCCLXXVI, pp. 259, 377, 380 – 382.

60 Dan A. Lăzărescu, Op. cit., p. 103.

61 Vezi Maria Holban, *Autour de l'Histoire de la Moldavie et de la Vlachie*, în *Revue historique du Sud-Est europeen*, tome XXI, 1944, p. 155 – 230.

62 Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie. Avec une dissertation sur l'état actual de ces deux Privinces*, Paris, MDCCLXXVIII, p. 13, 15, 36 – 48, 71 – 83, 101 – 110, 157 – 160 ş.a.

63 Anquetil Dupperon, *legislation orientale*, Amsterdam, MDCCLXXVIII, p. 45.

64 *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie, et sur le commerce des français dans le Levant par M. Le comte de Saint-Priest*, Paris, 1877, p.8. Vezi şi Dan A. Lăzărescu, Op. cit., p. 270 şi 279, nota 2.

pentru turci, foştii săi stăpâni, cărora le regretă jugul şi ţara!", ceea ce, desigur, pune sub semnul îndoielii lectura atentă a *Istoriei Imperiului Otoman*. Oricum, pe parcursul memoriului său, contele francez s-a inspirat din aceasta, pentru a susţine *„cât de puţin erau fixate principiile privitoare la succesiunea la tronul otoman*", ori în prezentarea biografiei fostului ambasador Charles de Ferrol. 65

Valoarea Istoriei Imperiului Otoman avea, însă, să fie relevată de un alt autor francez, Claude Louis Michel de Sacy (1746 – 1790), personalitate cu preocupări multilaterale, istoric, literat, autor al unor opere cu un conţinut variat, străbătute de idei avansate caracteristice ideologiei luministe, cenzor regal, membru al Institutului Regal de Istorie din Göttingen, colaborator la *Encyclopédie Methodique (6 vol.)*, cu articole de istorie modernă, etc.

Sacy a elaborat o *Istorie a Ungariei*, probabil din

însărcinarea unui membru aparţinând cercului Mariei Antoinetta, fiica împărătesei Austriei, Maria Tereza, soţia regelui Franţei Ludovic al XV-lea, apărută cu titlul *Histoire générale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'a nos jours* (Yverdon, 1780), care înfăţişează trecutul acestei ţări, în contextul ei European, până la 1748, anul încheierii păcii austro-franceze.66 Pentru această lucrare, elaborată cu conştiinciozitate, în care autorul s-a străduit să utilizeze cele mai bune surse de informare a publicului francez despre istoria Ungariei, Dimitrie Cantemir a constituit, alături de Sagredo, o sursă istorică de bază. Din *Istoria Imperiului Otoman* el a preluat, de exemplu, informaţii privind cucerirea Constantinopolului, masacrarea germanilor din garnizoana Buda de către turci, după capitulare, în timp ce se retrăgeau din cetate (1528), ca şi cele referitoare la conducătorul nobilimii răsculate din Transilvania, numit, în 1690, de turci şi proclamat de Dietă principe al Transilvaniei, le-a adresat „fratelui" Dimitrie Cantemir privind „inconstanţa turcilor" (a sultanului).67

La sfârşitul secolului al XVIII-lea era tipărită la Paris *Histoire moderne* (*1783*), tomul al XIX-lea cuprinzând şi „une partie de l'Histoire de l'Empire Ottoman" de Cantemir, pe care francezii au putut-o, de altfel, cunoaşte şi prin intermediul ediţiilor franceze ale *Istoriei universale* publicată de englezi.68

Prestigiul de turcolog al lui Dimitrie Cantemir este concludent relevat şi de recomandarea operei sale, alături de cea al lui Rycaut, în faimoasa *Encyclopédie*, la articolul *Turquie*, de chevalier de Jaocurt, 69 de includerea biografiei sale în felurite dicţionare şi înscrierea numelui său pe frontispiciul Bibliotecii Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris.

O încheiere în termeni definitivi privind receptarea operei lui Dimitrie Cantemir în Franţa presupune noi cercetări în istoriografia şi publicistica Epocii Luminilor. Şi până atunci, se poate conchide că ea a stârnit un evident interes şi a fost receptată pozitiv, fără a lipsi notele critice,

constituind o sursă bogată şi importantă de informaţii privind Imperiul Otoman. După cum se afirmă despre lucrare în ampla prezentare dedicată autorului ei în *Biographie universelle* (*Michaud*) *ancienne ei moderne*, *„cel ouvrage sera toujours consulte avec fruit* /... /70. Va fi într-adevăr utilizată în continuare, în secolul XIX-lea, de numeroşi autori de lucrări despre turci, începând cu A.L. Castellan şi contele Salaberry.

65 *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie*, p. 102, 248; vezi şi pp. 94 – 95.

66 *M de Sacy*, *Histoire générale de Hongrie*, *depuis la premiere invasion des Huns*, *jusqu'a nos jours*, tome premiere, Yverdon, MDCCLXXX «vezi şi Kopeczi Bela, Magyarok es franciak XIV Lajostol a francia forradaloming, Szepirodalmi Konyvkiado, 1985, p. 377 ş.a.

67 M de Sacy, Op. cit., tome premier, p. 214, 271; tome troisième, p. 454, nota 36 ş.a.

68 V. Cândea, *Introducere la D. Cantemir*, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres*, *p. XXVIII*, *XXIX*, *nota 45*.

69 Encyclopédie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des métiers /, /, mis en ordre et public par M. De Diderot, tome seizième, MDCCLXXI, p. 723; vezi şi V. Cândea. Introducere... p. XLIII.

70 *Biographie universelle* (*Michaud*) *ancienne et moderne*, *nouvelle édition*, *tome sixième*, *Paris et Leipzig*, *p. 581*.

Bibliografie

* * * *Biographie universelle* (*Michaud*) *ancienne et moderne*, *nouvelle édition*, *tome sixième*, *Paris et Leipzig*.

* * * *Der Grosse Brockhaus*, erster Band, Leipzig, 1928. * * * *La Grande Enciclopedie*, tome troisième, Paris.

* * * Encyclopédie ou Dictionnairec raisonne des sciences, des arts et des métiers /, /, mis en ordre et public par M. De Diderot, tome seizième, MDCCLXXI.

* * * *Journal Encyclopédique*, du 15. Janvier 1756, tome premier, deuxième partie.

* * * *Journal Scavans*, tome CXXXI, Septembre 1743,

MDCCXLIII.

* * * *Reflexions sur l'état critique actual de la puissance ottomane*.

AMEILHON, M., Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. tome vingt-quatrième, Paris, MDCCLXXVI.

ANVILLE, Von, *Cuvânt înainte* la *Beschreibung des Tuerkischen Reichs*, Berlin.

BEAU, le, *Histoire du Bas-Empire*, en commencant a Constantin le Grand. Continuee par M. Ameilhon, tome vingt-quatrième, Paris, MDCCLXXVI.

BUNGNY, Histoire de revolutions de l'Empire de Constantinopole. De cette ville jusqu'al'an 1453 que les Turcs sera rendirent maitres, tome troisième, Paris, MDCCL.

CANTEMIR, D., *Histoire de l'Empire Othoman*, t. II, Paris, 1743.

CÂNDEA, V., *Un dosar deschis. Primii cititori ai „Istoriei Imperiului Otoman" de Dimitrie Cantemir*, în Magazin Istoric, s. N., XXIV, nr. 7, iulie 1990.

CÂNDEA, V. Introducere la D. Cantemir, Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres. Textul original latin în forma finală revizuită de autor, Bucureşti, Roza

Vânturilor, 1999, p. XXXIV-XLVII.

CERNOVODEANU, P., *Dimitrie Cantemir. Historian of South East European and Oriental Civilizations*. Ed. by Alexandru Duţu and Paul Cernovodeanu, Bucharest, 1973

CROIX, De la *Abbrege chronologique de l'histoire Ottomane*, tome premier, Paris.

MDCCLXVIII.

DEGUIGNES, *Histoire générale des Huns, des Tures des Mogols, et des autres Tartares accidentaux, & e avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present, tome quatneme, Paris*.

MDCCVIII.

DIEDROT, M., Encyclopédie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des métiers /, /, tome seizième,

MDCCLXXI.

DUPPERON, Anquetil, Legislation *orientale*, Amsterdam, MDCCLXXVIII.

DUŢU, Alexandru, *L'abbé Prévost traducteur de l'Histoire Ottomane de Cantemir*, în *Revue de littérature comparée*, Paris, 45, 1971, nr. 178.

ELIAN, Alexandru, Postfaţă la Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului 1453*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1971.

GIURESCU, Constantin, *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Studiu istoric, Bucureşti, 1958.

GUER, Jean Antoine, *Moeurs et usages des Tures, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique, avec une abrege de l'Histoire Ottomane*, Paris, 1747.

IORGA, N. *Vechi manuale de istorie universală*, în Revista Istorică, vol. XXVIII, nr. 1112, ian. – dec. 1942.

HOLBAN, Maria, *Autour de l'Histoire de la Moldavie et de la Vlachie*, în *Revue historique du Sud-Est europeen, tome XXI, 1944*.

KOPECZI, Bela, Magyarok es franciak XIV Lajostol a francia forradaloming, Szepirodalmi Konyvkiado, 1985.

LACROZE, M., *Abrege d'histoire universelle, revu continue, & enrichi de remarques par M. Formey*, sixième edition a Breme, MDCCLXV.

LĂZĂRESCU, *A. Dan, Imaginea României prin călători*, vol. 1716 – 1789, Ed. Sport-Turism, 1985.

LIU, N, *Dimitrie Cantemir – ecouri literare europene* în România literară, VI, 1973.

LIU, N., *Voltaire către Cantemir*, în Revista Secolul 20, nr. 11 – 12, 1973

MARTINO, Pierre, *L'Orient dans la littérature française au XVII*E *et auXVIIIe siècle*, Genève, Slatkine Reprints, 1970, p. 137.

MIGNOT, *Prefaţă* la *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à la paix de Belgrade en 1740*, tome premier, Paris, MDCCLXXI.

MIHORDEA, V., *Dimitrie Cantemir în presa timpului,*

în *Curentul*, VIII, nr. 2669, 11 iulie
1935.
MICHAUD, *Biographie universelle ancienne et moderne, nouvelle édition, tome sixième, Paris et Leipzig*.
PEYSSONNEL, *Observations historiques et géographiques, sur les peuples barbares qui ont habite les bords du Danube & du Pont Euxim, Paris, 1765*.
PIPPIDI, Andrei, *Hommes et idées du Sud-Est europeen* al'aube de l'âge moderne, Ed. Academiei, Bucureşti, Ed. du C.N.R.S., Paris, 1980.
PORNESCU-GILLY, A., *O recenzie contemporană despre Istoria Otomană a lui Dimitrie Cantemir*, în *Universul*, XLVII, nr. 187, 16 august 1929.
PLOEŞTEANU, Gr., *Alte ecouri europene ale operei lui Dimitrie Cantemir*, în *Vatra*.
179/A.
POPESCU, Marin, SPINENI, *România în izvoare geografice şi cartografice. Din antichitate până în pragul veacului nostru*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978.
RAZUMOVSkAJA, M.V., *„Istorija Otomanskoi imperii" Dimitria Kantemira i roman abatta Prevo*, în Russkaja literatura, 1974, nr. 2.
ROLLIN, M., Histoire moderne des Chinois, des Japonois, des Indiens, des Persans, des Tures, des Russiens, & e pour servir de suite à l'Histoire ancienne, tome huitième, Paris.
MDCCLXVI.
ROMANESCU, Marcel, *Cantemir, Montesquieu şi Marsigli*, în *amintirea lui Constantin Giurescu, la 25 de ani de la moartea lui (1875 – 1918), Bucureşti, 1944*.
ROPER, Hugh Trevor, *Dimitrie's Cantemir Ottoman History and its Reception in England*, în *Revue Roumaine d'Histoire* XXIV 1 – 2, 1985.
SACY, DE, M., Histoire générale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu'a nos jours, tome premiere, Yverdon, MDCCLXXX.
Commerce des français dans le Levant, Paris.

SPITTLER, Th., *Entwurf der Geschichte der europäischen Staaten, zweit*, Berlin, 1794 ŞTEFĂNESCU, Ştefan, *Ţara Românească de la Basarab I, până la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970.

TEODOR, P. *Interferenţe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984. *VOLTAIRE, Histoire de Charles XII, Roi de Suede*, în *Collection complette des euvres de Mr. de VOLTAIRE*, dernière edition, tome sixième, MDCCLXXI.

REPERE MATEMATICE DIN SECOLELE XVII-XVIII ÎN FORMAREA CULTURII ŞTIINŢIFICE A LUI DIMITRIE CANTEMIR

Costel Chites1

costelchites@@yahoo.com

Abstract: *Dezvoltarea ştiinţelor, artelor şi a tehnologiei a condus la formarea unor echipe formate din specialişti aleşi din domenii complementare care să încerce rezolvarea problemelor actuale. Ce spirit, ce intelect, ce cultură enciclopedică au avut toţi marii înaintaşi, cei care au reuşit să smulgă buruieni din terenul necunoaşterii umane pentru a-l fertiliza şi a-l reda spre cultivare generaţiilor care i-au succedat. Printre aceste personalităţi se află la loc de cinste cărturarul român Dimitrie Cantemir.*

Ne propunem să evidenţiem câteva aspecte ale dezvoltării matematicii în secolele XVI-XVIII, pentru a remarca: a) reprezentanţi de seamă ai acestor secole; b) nivelul matematic necesar realizării unor studii profunde ale cercetătorului acelor timpuri; c) universalitatea atinsă de cărturarul român Dimitrie Cantemir

Cuvinte cheie: *cultură ştiinţifică, teoria demonstraţiei, algebra universală, geometrie analitică, calcul diferenţial şi calcul integral.*

1. Matematica în secolelele XVII-XVIII

Cantemir va acoperi cu un văl esenţa lucrurilor văzute de el. Filosofia din Europa timpului său, invită de a regândi religia. În acest sens, cartea de căpătâi a Europei cultivate a fost „Teodiceea" lui Leibniz2, publicată, în anul

1710, în limba franceză3, căreia îi corespunde lucrarea „Sacrosanctae” a cărturarului Cantemir.

Ştiinţa experimentală a evidenţiat drepturile legitime ale raţiunii, a îngrădit libertatea sa nelimitată, a fost cea mai mare forţă intelectuală. Faţă în faţă, se vor afla ştiinţa – ce răspunde nevoilor raţiunii, dar care nu poate lămuri totul – şi religia, care răspunde nevoilor sufleteşti, cu a ei putere magică dar care nu are dovezi. Cercetarea împrejurărilor în naşterea şi propagarea ideilor unor mari oameni de ştiinţă poate fi realizată prin studiul corespondenţei acestora, în caz că ne-a parvenit peste veacuri, sau prin studiul operei lor, uneori doar intuind cum şi-au propus să studieze şi să rezolve probleme specifice ale epocii lor.

1 Lector dr., Facultatea de Ştiinţe ale Educaţiei, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz (1646 – 1716), filosof şi matematician german, unul din întemeietorii iluminismului german. În matematică, a introdus termenul de „funcţie” (1694), pe care l-a folosit pentru a descrie o cantitate dependentă de o curbă. Alături de Newton, Leibniz este considerat fondatorul analizei matematice moderne.

3 Teodicee este un termen creat de Leibniz, în 1696, din cuvintele greceşti theos (zeu) şi dike (reparaţie, judecată, justiţie, dreptate). În această carte, Leibniz defineşte „teodiceea” ca doctrină despre bunătatea lui Dumnezeu, libertatea omului şi originea răului.

Matematica începutului secolului al XVII-lea era într-o revenire după epoca întunecată a Evului Mediu, nefiind un subiect demn de respect. Majoritatea cercetătorilor trebuiau să-şi finanţeze singuri studiile, cum a fost cazul lui Galilei4 care nu a putut studia la Universitatea din Pisa, fiind nevoit să apeleze la profesori particulari.

O incursiune în istoria matematicii ne relevă faptul că, în Grecia antică, pătrunseseră adânc demonstraţiile,

metodă importantă în descoperirea de noi adevăruri, situându-se pe primul loc raţionamentul logic, combinat cu observaţia şi inducţia. Acestea îşi vor găsi expresia în lucrări ştiinţifice şi manuale didactice. Se încheie, astfel, alcătuirea fundamentelor geometriei, se pun bazele teoriei numerelor, ale teoriei secţiunilor conice şi ale metodelor antice de calcul diferenţial şi integral. Grecii intră, apoi, în contact strâns cu Orientul, şi dezvoltă probleme de astronomie şi de geodezie. Se dezvoltă cu succes geometria sferică, trigonometria, calculele aproximative. Matematicienii Orientului erau, totodată, şi astronomi.

Părintele aritmeticii universale (algebrei) este considerat Diofant din Alexandria5. A scris 13 cărţi originale din care ne-au rămas numai şapte lucrări, care au ajuns în Europa prin intermediul arabilor. Abul Wafa6 a fost unul dintre traducătorii săi în limba arabă. Matematica lui Diofant a fost influenţată de matematica chineză, de cea indiană şi de cea arabă. Diofant rezolvă ecuaţii liniare prin eliminarea succesivă a necunoscutelor, iar necunoscutele le notează prin simboluri şi foloseşte, uzual, semnele de operaţie, semne care sunt folosite şi astăzi.

Opera lui Diofant a generat curente matematice importante: a) geometria analitică, prin combinarea algebrei diofantice cu domeniul calculului ariilor; b) algebra modernă, ca sistematizare a proceselor pur algebrice; c) teoria numerelor, prin aprofundarea numerică a metodelor lui Diofant şi studiul proprietăţilor numerelor întregi de către Fermat7. Problemele ridicate de Diofant au rămas, până astăzi, în atenţia matematicienilor.

O mare personalitate a culturii, francezul Banchet de Méziriac8, traduce din limba arabă în limba latină, în anul 1621, *Aritmetica* lui Diofant. Matematicianul Pierre de Fermat, încântat de această lucrare, o va studia intens.

Pe marginile paginilor lucrării, Fermat îşi va nota propriile sale contribuţii geniale. Astfel, ni s-a transmis Marea Teoremă9 ce-i poartă numele, teoremă care a contrariat, vreme de 358 de ani, cele mai luminate minţi.

Dezvoltarea algebrei şi naşterea geometriei analitice sunt legate de numele lui Descartes10.

În cele ce urmează, vom evidenţia modul de formare a culturii ştiinţifice a lui Descartes pentru a înţelege, prin translaţie, ceea ce, puţin mai târziu, avea să definească personalitatea culturii ştiinţifice a cărturarului Cantemir.

René Descartes îşi începe studiile la Colegiul iezuit din La Flèche, fondat de Henric al IV-lea11, în anul 1604. Programa celor opt ani de studii era structurată astfel: patru ani de gramatică; un an de poezie (umanitoare"); un an de retorică şi trei ani de filosofie, dintre care

4 Galileo Galilei (1564 – 1642) astronom, matematician, fizician, şi filosof italian, care a jucat un rol important în revoluţia ştiinţifică a timpului său.

5 Matematician grec (200 (214?) – 284 (298?) d.Hr.), contribuţia sa principală constituind-o în algebră – printre altele – ceea ce se numeşte *ecuaţia diofantică*, ecuaţie care are forma ax + by = e, şi se rezolvă în numere întregi.

6 Abul Wafa Muhammad Ibn Muhammad Ibn Yahya Ibn Ismail Buzjani (940 – 998), astronom şi matematician persan, autor al unui tratat despre construcţiile geometrice.

7 Pierre de Fermat (1601 – 1665), matematician francez, rămas în istoria matematicii ca precursor al calculului diferenţial, geometriei analitice şi calculului probabilităţilor.

8 Claude-Gaspard Banchet de Méziriac (1581 – 1638), matematician, lingvist şi poet francez, primul autor al unei matematici distractive, unde a aprofundat pătratele magice.

9 Marea Teoremă a lui Fermat o constituie ecuaţia xn + yn = zn, unde x, y, z sunt numere întregi nenule, n este număr natural, care afirmă că nu are soluţii pentru n>2.

10 René Descartes (1596 – 1650), filosof şi matematician francez. cunoscut de asemenea cu numele latin Cartesius.

11 Henri de Bourbon 1553 – 1610 (franceză *Henri IV*; denumit şi Henric cel Mare (*Henri le Grand*), rege al

Navarei (1572 – 1610) şi rege al Franţei (1589 – 1610), fiind rege din familia de Bourbon.

În primul an se preda logica şi etica, comentându-se *Isagoge12* a lui Porfir13, precum şi lucrările lui Aristotel14 de logică (*Organon*) şi morală (*Etica nicomahică*); în al doilea an, se studia fizică, pe baza tratatelor aristotelice *Fizica*, *Despre cer*, *Despre generare şi nimicire* (Carteantâi), *Meteorologia*, precum şi matematica (aritmetică, geometrie, muzică, astronomie), pe direcţiile stabilite de Cristophorus Clavius; în al treilea an, se studia metafizica: *Despre generare şi nimicire* (Cartea a II-a), *Despre suflet*, *Metafizica*.

Manuscrisele erau cele ale comentatorilor de la Coimbra. Descartes studiază filosofia, cel mai probabil cu Étienne Noël15, şi matematica cu Jean François16, şi va descrie, mai târziu, colegiul ca fiind: *„una dintre cele mai faimoase şcoli ale Europei, despre care credeam că, dacă în vreun loc de pe Pământ se află oameni învăţaţi, aici trebuie să fie”*. În privinţa matematicilor, *Discursul* le rezervă amintirea cea mai plăcută: *„Mă încântau mai ales matematicile, din pricina certitudinii şi evidenţei temeiurilor lor; dar nu băgasem nea de seamă adevăratul lor folos şi, crezând că nu slujesc decât artelor mecanice, mă minunam de faptul că, fundamentele lor fiind atât de stabile şi de solide, nu se clădise pe ele nimic mai înalt”*. Studiul matematicilor nu se reducea doar la *Elementele* lui Euclid17, ci şi la „analiza geometriilor şi algebra”, fiind vorba de algebra cosică. Într-o discuţie cu John Pell18, Descartes afirma că *„n-a avut alt dascăl pentru algebră decât citirea Algebrei lui Clavius” 19*. (*Algebra*, publicată la Roma în anul 1608).

Amintim pe Boethius20, având funcţii importante în stat sub regele burgund, Theodoric21, traduce Aristotel, Euclid, Ptolemeu.22 Boethius a lăsat Europei Occidentale cele şapte „arte liberale”, care se deosebesc de artele meşteşugăreşti, mecanice”. Artele sale conţineau: *trivium* (artele literare şi filosofice: gramatica, retorica, dialectica) şi *quadrivium* (aritmetica, geometria, astronomia, muzica).

Descartes urmează dreptul, poate, şi medicina, la Universitatea din Poitiers şi trece examenele de bacalaureat şi licenţă în drept canonic şi civil, în anul 1616. Descartes se va dedica studiului filosofiei şi cărţilor spre nemulţumirea tatălui său Joachim, care spera ca fiul său să mbrăţişeze o funcţie publică. „Dintre toţi copii mei", spunea Joachim, *„trebuie să fi adus pe lume un fund de-ajuns de ridicol pentru a se lăsa legat în piele de viţel"*.

12 *Isagoga* (Introducere la Categoriile aristoteliene) tratat adresat lui Chrysaorios şi, de obicei, editat împreună cu *Organon*-ul lui Aristotel.

13 Porfir, filosof grec (233 – 305), elev al lui Plotin, autor prolific cu peste 60 de lucrări din diferite domenii.

14 Aristotel (384 î.Hr. – 322 î.Hr.) spirit enciclopedic, fondator al şcolii peripatetice, unul din cei mai importanţi filosofi ai Greciei Antice, clasic al filosofiei universale.

15 Étienne Noël, (1581 – 1659), teolog catolic, cunoscut pentru polemica cu Blaise Pascal între 1647 şi 1648.16

16 Jean François (1582 – 1668), Matematician francez, ce a aparţinut Ordinului iezuit, profesor la mai multe colegii.

17 Euclid din Alexandria (cca. 325 – 265 î.Hr.), matematician grec care pune bazele aritmeticii şi ale geometriei plane şi spaţiale. Cartea *Stihia*, (Elementele), a fost tradusă în peste 300 de limbi.

18 John Pell (1611 – 1685), matematician englez, propunătorul unui limbaj universal în matematică, şi extinderea aplicăriial algebrei în teoria ecuaţiilor.

19 Christophorus Clavius (1537 – 1612), matematician şi astronom german, unul dintre principalii realizatori ai calendarului gregorian.

20 Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius (480 – 525), învăţat, filosof şi om de stat, ultim reprezentant al culturii romane din antichitatea târzie, făcând trecerea către Scolastica Evului Mediu.

21 Teodoric cel Mare (454 – 526) a fost un rege al ostrogoţilor (471 – 526), conducător al Italiei (493 – 526),

regent al vizigoţilor (511 – 526). Printre consilierii lui Theodoric cel Mare au fost Boethius şi Cassiodor.

22 Ptolemeu (circa 87 d.Hr. – circa 165 d.Hr.), astronom, matematician şi geograf grec din epoca elenistică tardivă în timpul stăpânirii romane a Egiptului, ale cărui teorii au dominat ştiinţa până în secolul al XVI-lea.

În anul 1618, René întâlneşte pe tânărul doctor în medicină Isaac Beeckman23, care, în timpul liber, se ocupa cu probleme de fizico-matematici. Acesta se ocupa cu „explicarea regularităţilor macrogeometrice în termenii unui model micro-mecanic”, fiind singurul din Europa timpului său ce avea o astfel de abordare. El dă, în anul 1613, prima formulare a legii inerţiei. Se mprietenesc şi Beeckman l nourajează pe Descartes să studieze, pe lângă algebra, muzica şi mecanica. Colaborarea lor timpurie va conduce la o descriere matematică a căderii corpurilor şi o explicaţie a paradoxului hidrostatic. Landemnul lui Beeckman, Descartes dă o explicaţie mecanică sunetului, studiază căderea corpurilor şi compasele proporţionale.

La 31 decembrie 1618, Descartes i dedică şi dăruieşte lui Beeckman prima sa lucrare: *Compendium musicae*. Această versiune, Descartes o va completa prin includerea teoriei micro-corpusculară a sunetului, teorie dezvoltată de Beeckman, nea din anul 1610.

În mod analog, Dimitrie Cantemir publică una dintre primele sale lucrări: *Kitab-i-musiki* (Cartea ştiinţei muzicii). Lucrarea cuprinde un studiu aprofundat al muzicii otomane laice şi religioase, primul sistem de notaţie muzicală al muzicii otomane. Cantemir descoperă importanţa muzicii religioase ortodoxe şi influenţarea acesteia de muzica bizantină. Finalul lucrării estensoţit de o culegere de melodii a diverselor compoziţii otomane, dar şi de folclor din Moldova, precum şi 20 de creaţii proprii.

Descartes are şi talent literar, compunând versurile baletului la *naissance de la paix*, în anul 1649, cu prilejul sărbătoririi zilei de naştere (18.12.1626) a reginei Cristina a Suediei, cât şi a păcii de la Westfalia.

O partensemnată a *Geometriei* (1637), Descartes o dedică formulării, rezolvării şi dezvoltării unei probleme a lui Pappus24. Astfel, Descartes i ancorează pe antici de moderni şi participă la constituirea matematicii moderne prin dezvoltarea geometriei analitice. Compasele create de René şi descrise în *Geometria* aveau rolul de trasare a unor curbe particulare cu ajutorul cărora se rezolvau diferite ecuaţii algebrice. Demn de amintit sunt caracterele cosice ale lui Descartes25

Isaac Barrow26, René Descartes, Christiaan Huygens27 şi John Wallis28 au contribuit, în mare măsură, la dezvoltarea calculului infinitezimal. Calculul infiniţilor mici a fost influenţat de

23 Isaac Beeckman (1588 – 1637) om de ştiinţă olandez, filosof, medic de la Universitatea din Caen, fondator al „Collegium Mechanicum", creatorul curentului *atomist* (viteza şi direcţia de mişcare, a atomilor sunt determinante şi nu dimensiunea şi forma lor şi primul ofertant al formulărării moderne a legii de inerţie.

24 Pappus din Alexandria (c. 290 – c. 350), matematician grec, cu contribuţii deosebite domeniul geometriei. (teorema medianei, teorema celor trei perpendiculare, teorema bisectoarelor exterioare, centrele de asemănare a două cercuri, hexagoanele albinelor etc).

25 (*Cossica qeaedam Des Cartes*). Cossica provine din italianul *cosa* (= lucru), reprezentând necunoscuta unei ecuaţii (astăzi notată *x*). Caracterele sau numerele cosice permiteau reprezentarea puterilor naturale:

N = cantitate cunoscută,» = rădăcina (*cosa*), g = pătratul, ɪɪ = cubul, gg = puterea a patra a rădăcinii. (De exemplu: lg şi *O*» + *ON* sau O» – *ON* reprezentau în scriere actuală *x2* = *bx* + *a*, respectiv *x2* = *bx* – *a*.

Litera *o* reprezenta pentru coeficient o cantitate cunoscută oarecare, notaţiile fiind utilizate de Clavius în *Algebra sa*) ...Cosiştii" erau rezolvitori profesionişti de probleme, fiind angajaţi de negustori şi de oameni de afaceri în calcule de tot felul. Pentru păstrarea reputaţiei, fiecare dintre ei încercau să păstreze secretul metodelor

de rezolvare. De exemplu, părintele Marin Mersenne, cel cea a dus contribuţii minore în teoria numerelor, a jucat un rol important în scrimburile dintre intelectualii din Paris, printre care amintim: Pascal, Roberval, Gassendi, Beaugrand. Mersenne a organizat întâlniri regulate între matematicieni, mai târziu grupul său a constituit sufletul Academiei Franceze. Încălcând, uneori, etica, Mersenne, prin schimbul de informaţii ce erau uneori confidenţiale, a adus beneficii matematicii, omenirii, susţinând cauza gândirii raţionale. I-a apărat pe Galilei şi pe Descartes de atacurile teologiei. Pierre de Fermat a corespondat doar cu Pascal şi cu părintele Mersenne. Corespondenţa sa cu Pascal a dat naştere unei noi teorii în matematică: calculul probabilităţilor.

26 Isaac Barrow (1630 – 1677), matematician, filolog şi teolog englez, celebru pentru contribuţiile în matematică în dezvoltarea calculului diferenţial şi integral. Isaac Newton i-a fost student.

matematicieni vestiţi: Thomas Bradwardinus29, în Anglia; Nicole Oresme30, în Franţa; Johann Müller-Regiomontanus31, în Germania; Nicolaus Copernic32, în Polonia.

Calculul infinitezimal este atribuit lui: Arhimede, Fermat, Leibniz, Newton. Algoritmul de trecere la limită utilizat pentru determinarea tangentei la o curbă este invenţia lui Fermat în anul 1636, şi publicat, în 1667, prin raportul lui Huygens predat Academiei de Ştiinţe. Meritul incontestabil al lui Fermat a fost evidenţiat, în anul 1934, de Louis Trenchard Moore prin descoperirea unei nsemnări ale lui I. Newton. Newton consemnase că şi baza teoria pe *„metoda domnului Fermat de a desena tangente”*.

2. Influenţa matematicii secolelor XVII-XVIII asupra gândirii cantemiriene

Matematicile asimilate de tânărul Cantemir erau *„matematicile dentemeiere”*, *„un clasicism al matematicilor”*, prin care se concep noi adevăruri ce sunt situate tot în limitele vechilor tipare, cum avea să le numească mai târziu Dan Barbilian.

În formarea lui Cantemir, un rol important l-a avut profesorul său Ieremia Cacavela. Născut în 1643, în insula Creta, Ieremia studiază la Lipsca (Leipzig) şi Beciu (Viena), teologia, filosofia, limbile greacă, slavonă şi latină. Cantemir îşi însuşeşte în această perioadă (1691 – 1693) trei probleme fundamentale ale logicii şi filosofiei: teoria predicabilelor, teoria categoriilor şi teoria demonstraţiei. Logica nu poate să diferenţieze adevărul de minciună, iar asta înseamnă că, dacă nu există o educaţie morală, logica este inutilă pentru societate. Forţa unei societăţi rezultă din comportamentul, din atitudinea morală a fiecărui membru al ei.

În anul 1693, Dimitrie se află la Constantinopol unde are preocupări culturale deosebite în domenii: ştiinţifice, muzică politică, teologie. Publică, în anul 1698, Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea". Idealul pentru înţelept este de natură morală şi spirituală, pentru dobândirea statutului de om drept. „*Dreptul nu va muri* în *veac pentru că el umblă potrivit sfintelor porunci ale lui Dumnezeu*".

Ordinea şi unitatea dogmei nu se opun ordinii sociale, ele se sprijinindu-se reciproc. Aplicarea cunoştinţelor de logică, însuşite sub mentoratul lui Ieremia Cacavela, se relevă în această lucrare prin faptul că explicitează demersurile nedemne ale politicilor vremii, răutatea, nedreptatea factorilor de decizie, ce nu sunt compatibile cu gândirea corectă.

Cantemir încearcă să integreze fizica într-un sistem teist, în linia lui Bacon33, de împăcare între ştiinţă şi religie, între determinismul ştiinţific şi metafizica medievală în lucrarea „Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago" (1700). Microcosmosul şi macrocosmosul conlucrează oferindu-i omului şansa iniţiativei în lume, libera afirmare a voinţei proprii, conform spiritului său nemuritor.

Astfel, Cantemir redemonstrează una dintre problemele lui Platon: adevărul şi frumuseţea se raportează, în esenţa lor, la acelaşi lucru, gen proxim, la

Fiinţă. Frumosul ne ridică deasupra sensibilului şi ne poartăndărăt spre ceea ce este adevărat.

27 Christiaan Huygens (1629 – 1695), matematician, astronom şi fizician olandez, considerat ca fiind savantul cu care s-a început revoluţia ştiinţifică. Este descoperitorul satelitului Titan, primul satelit cunoscut al planetei Saturn.

28 John Wallis (1616 – 1703), matematician şi teolog englez. profesor de geometrie la Oxford.

29 Thomas Bradwardine (1290 – 1349), savant şi filosof englez, cu lucrări de matematică şi mecanică novatoare şi pline de originalitate.

30 Nicole Oresme (1323 – 1382), filosof al Evului Mediu timpuriu, cu lucrări în domenii ca: matematică, fizică, astronomie, filosofie, economie, teologie.

31 Johannes Müller von Königsberg (1430 – 1476), matematician, astronom şi astrolog german, autor al unui tratat de trigonometrie plană şi sferică.

32 Nicolaus Copernic (1473 – 1543), astronom şi cosmolog, matematician şi economist, preot şi prelat catolic, care dezvoltat teoria heliocentrică a Sistemului Solar.

33 Roger Bacon (1214 – 1294), supranumit „Doctor mirabilis”, a fost unul dintre cei mai mari filosofi ai evului mediu timpuriu. Contribuţia sa cea mai de seamă în dezvoltarea ştiinţei constă în promovarea metodei experimentale.

În jurul anului 1705 scrie „Istoria ieroglifică” şi „Micul compendiu de logică generală”, care se pare că era deja scris în limba latină înainte de 1704, şi dorea să-l traducă. Aceste lucrări abordează şi unele aspecte privind rolul experienţei în cunoaştere. De asemenea, se fac consideraţii pertinente asupra silogismelor, punând accentul pe observaţie şi cercetare asupra materialului faptic, folosind metoda istorică de cercetare critică, explicativă şi demonstrativă, şi nu pur descriptivă, ca la cronicari.

Stăpânirea matematicii i-a permis lui Dimitrie Cantemir să cartografieze teritoriul Rusiei, lucrând în

sistem Mercator34. Reamintim conţinutul fundamental al trigonometriei lui Regiomntanus (creată în perioada 1462 – 1464, şi publicată în anul 1533) este luat din literatura arabă, şi are originile în lucrările lui al-Tuşi 35.

Lucrarea sa „Hronicul vechimii a romano-moldo-valahilor" demonstrează, pe cale logică, că românii au fost şi trebuie să fie stăpânitorii acestor meleaguri. Această lucrare a fost, mai târziu, o referinţă de bază pentru a reprezentanţi Şcolii Ardelene.

Orice operă ştiinţifică are calităţi ce sunt considerate ca fiind irepetabile. Din această perspectivă, opera marelui nostru cărturar Dimitrie Cantemir, ne înfăţişează două aspecte importante: probleme care frământau, în secolul al XVIII-lea, minţile luminate, cât şi personalitatea, viziunea sa proprie prin care încerca să le rezolve.

3. Concluzii

Cantemir a avut spirit sintetic şi universal, mânuind cu pricepere noţiuni ştiinţifice untreaga sa operă, simţindu-se în largul lui la înălţimea principiilor neschimbătoare, mergând pe calea sa necunoscută, ca un astru pe orbita sa nevăzută. Prin raţionamentul lui Kant36 *„omul moral nu este omul fericit, ci acela care merită să fie fericit"*, demonstrând astfel că este un om moral.

Dimitrie Cantemir poate fi considerat şi un spirit al străvechilor pământuri româneşti, spirit de dimensiuni europene, de o multilateralitate recunoscută – încă din timpul vieţii – în activitatea lui ştiinţifică, literară, artistică, teologică şi politică.

În limitele veacului său, a prezumat că Orientul înseamnă trecutul, iar Occidentul viitorul, ceea ce timpurile ulterioare au dovedit. Cultura sa orientală a constituit baza înţelegerii şi accederii la valorile europene perene, devenind că există o logică şi în mersul istoriei.

Alături de alte somităţi ale timpului, a revoluţionat gândirea europeană făcând din scrutarea identităţii popoarelor cu care a venit în contact, scopul şi raţiunea de fi a gândirii metodice şi ştiinţifice europene.

Dimitrie Cantemir este întâiul reprezentant al Ţărilor

Române ales membru al unei Academii străine (Berlin 1714). Diploma berlineză l va numi „*filosofntre regi şi regentre filosofi*”, iar Voltaire scria: „*Prinţul Cantemir… întrunea talentul vechilor greci, ştiinţa literelor cu cea a armelor…*”

Pe frontispiciul Bibliotecii Sainte-Géneviève din Paris, alături de Leibniz, Newton şi alţi mari gânditori poate fi citit numele cărturarului român Dimitrie Cantemir.

Considerăm că Dimitrie Cantemir reprezintă un pod al cunoaşterii, o adevărată sinteză a Orientului şi Occidentului, şi, totodată, un exponent al spiritului european prin înălţimea idealurilor şi profunzimea lucrărilor sale.

34 Gerardus Mercator (1515 – 1594, cartograf, geograf şi matematician flamand de renume din Renaştere. considerat un „Ptolemeu contemporan”.

35 Khawaja Muhammad ibn Muhammad ibn Hasan Ţusi (1201 – 1274), cunoscut şi ca Naşâr al-DIN al-ŢOsi, a fost un savant persan cu multiple preocupări: astronomie, chimie, biologie, matematică, filosofie, fizică, medicină şi teologie.

36 Immanuel Kant (1724 – 1804), filosof german, unul din cei mai mari gânditori din perioada iluminismului în Germania. A fundamentat idealismului critic, ce a exercitat o influenţă enormă asupra dezvoltării filosofiei în timpurile moderne.

„NICIODATĂ NU SE VA GĂSI O FAIMĂ CARE SĂ CORESPUNDĂ TRUDEI SALE”.

HORAŢIU

Bibliografie:

BOBOC, Alexandru, „Dimitrie Cantemir şi cugetarea modernă” în volumul *Conferinţa Internaţională Cantemir, 2013*.

CANTEMIR, DIMITRIE, „Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu Lumea, sau Giudeţul sufletului cu trupul”, Editura Pentru Literatură, ediţie ngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea, 1969.

DESCARTES R., „Corespondenţa completă”, Ediţie

îngrijită de Vlad Alexandrescu, Editura Polirom, 2014.
HEIDEGGER, M., „Nietzsche”, Vol. I, Neske, Pfullingen, 1961.
IUŞKEVICI, A.P., „Istoria matematicii în Evul Mediu”, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963.
LIVIO M., „Ecuaţia care n-a putut fi rezolvată”, traducere din limba engleză, Editura Humanitas, 2007.
MARCUS S., „Paradigme universale”, Editura Paralela 45, 2011.
MIHĂILEANU N., „Istoria matematicii”, vol 1, Editura Enciclopedică Română, 1974.
POHOAŢĂ, G., „Studii de filosofie morală”, Bucureşti, Editura Pro Universitaria, 2015.
STEWART I., „Îmblânzirea infinitului. Povestea matematicii”, Editura Humanitas, 2011.
STEWART I., „17 ecuaţii care au schimbat lumea”, traducere din limba engleză, Editura
Paralela 45, 2013.
SURDU, Alexandru, „Aspecte logico-pedagogice ale operei lui Dimitrie Cantemir”, în volumul *Conferinţa Internaţională Cantemir*, *2013*.
ŞTEFĂNESCU M., „15 lecţii de istorie a matematicii”, Editura Matrix Rom, 2008.

Partea a doua

ISTORICUL MILITAR, STRATEGUL ŞI OMUL POLITIC DIMITRIE CANTEMIR

CEL DINTÂI RĂZBOI AL IMPERIULUI OTOMAN CONTRA LUI MIHAI AL ROMÂNILOR1

Dimitrie Cantemir

Starea Imperiului Otoman până la anul 1590 (Otoman 1009) 2

Imperiul Otoman, până la 1590, n-a avut Sultan. Mai mult de 60 ani a fost ocârmuit de către un Paşă Vizir. Cel din urmă vizir ce a condus Ţara Turcească, până în anul 1590, s-a numit Sinan Paşa, comandantul întregii armate de ieniceri, care era cu mult mai numeroasă decât cea a Sultanului.

Din cauza unui mare răstimp de neînţelegeri,

Imperiul resimţea o mare slăbiciune faţă de ţările vecine, precum şi o mare lipsă de bani în vistieria ţării. Egiii (Egiptenii) şi Arabii, văzând slăbiciunea Turcilor, au năvălit cu război în ţara lor, ocupând un însemnat teritoriu.

Acest război s-a făcut în anul 1591. Dar vestitul Sinan Paşa i-a izgonit tot cu război, ocupând toată Arabia. După ce a făcut aceasta, Sinan, împreună cu toată armata, s-a hotărât să aleagă un Sultan.

Sultanul ales se trăgea tot dintr-un neam de sultani, şi anume, dintr-o ramură a familiei sultanului Suleiman. Pe acel sultan îl chema Mahomed. Pentru că el a urmat la domnie după sultanii Mahomed I şi Mahomed II, poporul l-a numit tot Mahomed I (Profetul), în semn de iubire.

De îndată ce Sultanul Mahomed a luat conducerea poporului turcesc, s-a gândit, mai întâi, să-şi întărească armata, şi să-şi asigure graniţele. Era un om tânăr, de numai de 32 ani, ager la minte şi cu pricepere la război.

Fiind ajutat de Vizirul său, Sinan Paşa, şi-a întărit toate cetăţile din jurul ţării, afară de cele de pe malul drept al Dunării, pe care voia să le întărească mai târziu. Din această parte, nu se temea de război pentru că turcii cunoşteau puterea Principatelor Româneşti, pe care tot ei le conduceau.

Cu schimbările Sultanului şi cu neînţelegerile din popor, care au durat atât timp, vistieria ţării ajunsese într-o mare lipsă de bani. Acest gol s-a dovedit în momentul când s-a zvonit că împăratul Rudolf al Germaniei, împreună cu Austria (Ţările din Apus), vor să declare război Turciei, lucru care nu a fost adevărat, ci numai o spaimă.

Sfătuindu-se cu Vizirul său, Sinan Paşa, care era comandant, Sultanul Mahomed l-a întrebat cum ar putea umplea lipsa de bani în vistieria ţării? Atunci Vizirul i-a făcut cunoscut că, de trei ani, nu s-a luat haraciul din Valahia, 300 pungi galbeni.

Acest principat al Valahiei era cârmuit de Domnul Alexandru, care cumpărase cu bani Scaunul acestei ţări de la Sinan Paşa, plus birul de 100 pungi galbeni pe fiecare

an.

Domnul Alexandru nu plătise pe trei ani suma datorată şi, din cauza aceasta, poporul l-a poreclit Alexandru cel Rău.

1 Titlul original „Chitaţi Biringi moharebe Otoman merulehet Mihai à Moldovanân”. Lucrarea este o creaţie a lui Dimitrie Cantemir la anul 1704 (Otoman 1122), după bucăţile scrise de turci şi găsite într-o odaie secretă din arhivele lor. Ea a fost publicată de col. (r) CRISTESCU GH. GHEORGHE, veteran de război, în revista „PONTICE” din februarie 1939.

2 Traducere din limba turcă a fost realizată de imamul ABDULAMIT EIT OMER din satul Valea Ţapului (Tekedere şi), judeţul Constanţa.

Sultanul, cum a auzit de 300 pungi galbeni, a trimis trei solii, cu firman întărit de semnătura sa, să ia haraciul de la Alexandru cel Rău, Domnul Valahiei.

Solii au ajuns la Domnul Valahiei în luna august 1592, arătându-i firmanul pentru ridicarea sumei datorate. Alexandru le-a spus că n-a putut strânge suma cu care ţara era datoare către Sultan, dar că sunt liberi să ia de la locuitori tot ce vor găsi: vite mari, vite mici, până chiar şi copii – băieţi şi fete –, dintre cei mai frumoşi şi de la 10 ani în sus. Slujbaşii turci din Valahia au şi început beilicul pentru bir.

Numeroase convoaie de vite au trecut Dunărea în Dobrogea, iar pe copii i-au pus în calce, şi i-au pornit spre Stambul.

Voievodul Alexandru, văzând jafurile făcute de Turci, fuge în Pocuţia.

După ce au terminat cu beilicul, solii au comunicat, la timp, înaltei Porţi că birul s-a luat de la Valahia, mai mult decât trebuia, şi că ei au pornit spire Stambul. Sultanul Mahomed a dat ordin Vizirului său Sinan Paşa, să facă o armată pentru întărirea cetăţilor din dreapta Dunării, de la Silistra la Sulina, cu un număr de 14.000 soldaţi. Încorporările tinerilor pentru completarea acestui număr se făceau foarte greu din cauză că făceau serviciu cel puţin

şase ani.

Numărul cerut de Sultan pentru facerea acestei armate s-a completat în primăvara anului 1593 (Otoman 10 l2).

Sinan Paşa a lăudat către Sultan pe Omer Paşa ca om viteaz, că, alături de el, i-a învins pe Egii (Egipteni) şi că acesta ar fi cel mai bun comandant al recentei armate. După spusele lui Sinan Paşa, sultanul l-a numit pe Omer Paşa comandant. Pentru această numeroasă armată, sultanul Mahomed a dat cel mai mare steag de pe atunci, Steagul Profeţial, cu pânza mare, verde, având semiluna cu cei trei luceferi.

Mersul drapelului era cu dunga semilunii înainte, cei trei luceferi cu ramurile aşezate orizontal însemnau aşa: cel din mijloc, unde se termină semiluna, aminteşte pe Allah, iar celelalte două pe sultanii Mahomed I şi Mahomed II. Noului comandant i s-a fixat ca post de comandă, Cetatea Asarlâc, iar Sultanul i-a urat sănătate lui şi întregii armate, biruinţe în luptă pentru apărarea ţării şi a scumpului steag. Omer, cu întreaga armată, jură credinţă faţă de Sultan, Ţară şi Steag, pe Coran şi că va lupta până la moarte.

Sultanul îi dă pentru cazare, până la noi ordine, oraşul Adrianopole.

Ocuparea Valahiei de către Domnul Mihai

Domnul Mihai, auzind de fuga lui Alexandru de pe tronul Valahiei, în anul 1593, cam pe la sfârşitul lui Martie, intră cu o parte din armata sa – mai mult cavalerie –, pentru a ocupa ţara. În marşul său spre Bucureşti, a fost primit cu cântece şi flori de către populaţia care-l aclama cu lacrimi de bucurie, blestemându-l, în acelaşi timp, pe fostul Domnitor, care-i lăsase pradă Turcilor.

Domnul Mihai, văzând voinţa poporului, înaintează cu mare curaj şi dragoste pentru această ţară. Prin satele prin care trecea, Domnul Mihai lua cu el pe locuitori, fără să le facă vreun rău.

Ajuns la marginea capitalei Bucureşti, a fost primit cu supunere de slaba armată a fostului domnitor şi de

populaţie.

Armatele s-au unit, formând una. Domnul Mihai a dat ordin să se adune toţi turcii ce se află în acest ţinut al ţării, cât se poate mai repede, la Bucureşti, fiind chemaţi de noul domn Mihai pentru a li se da bacşişuri şi mari funcţiuni. În câteva zile, jefuitorii acestei ţări s-au adunat la Bucureşti. Turcii au crezut că Domnul Mihai a venit cu ordinul Sultanului Mahomed al lor.

Domnul Mihai opreşte câţiva turci mai deştepţi, iar cu ceilalţi formează un convoi, spunând că-i trimite sub pază la Stambul. Până la Dunăre, nu a rămas picior de turc. Aşa a curăţat Mihai ţara.

Faţă da cei opriţi, Mihai se arătă blând, bun, nu serios. Îi întrebă: „Care dintre ei au avut slujbe pe lângă Domnul Alexandru?”. A găsit pe doi care avuseseră funcţiuni mari, încredinţate de Sultan în Valahia. Pe unul îl chema Asman Iusmen (Tasmangi), iar pe celălalt Ismail Memet (Echingi).

Asman Iusmen avusese serviciul de control. El trebuia să vegheze ca domnul acestei ţări să nu facă nicio cetate pe malul stâng al Dunării. Armata să nu fie mai mare decât dă voie Sultanul, şi arme să nu aducă din alte ţări.

Ismail Memet Echingi avea însărcinare de a rechiziţiona tot ce cerea Sultanul, atât în timp de pace, cât şi în timp de război.

Domnul Mihai le făgăduieşte acestor doi slujbaşi averi mari şi funcţiuni mai bine plătite, dacă vor putea aduce ştiri din ţara lor în timp de 60 de zile, dacă cetăţile cele mari sunt întărite, cu armată şi pe unde ar putea el trece cu oaste spunându-le că vrea să dea ajutor Turcilor contra Ruşilor, şi ca să umble cât se poate de ascuns. Aceşti doi trimişi şi-au făcut datoria faţă de Domn, şi au adus ştiri bune. La trecerea Dunării, l-au condus prin ţinuturile Dobrogei, pe unde au găsit vitele luate din Valahia.

Mihai, timp de două luni de la plecarea celor doi spioni, a chemat sub steag, de bunăvoie, o armată alcătuită

numai din tineri. În scurt timp, s-a întregit numărul dorit, cu oameni armaţi pentru luptă, cu arme – cei ce aveau – iar ceilalţi cu măciuci, topoare, săbii, lănci şi altele. La terminarea celor două luni, cei doi trimişi ai Domnului Mihai s-au înfăţişat înainte-i aducându-i ştiri chiar şi din Stambul. În primul rând, i-au spus că încorporarea marii armate s-a făcut foarte greu şi că, la plecarea lor, armatele nu aveau ordin să plece înspre cetăţile Dunării. Că cetăţile erau păzite de gărzi slabe, iar comandanţii erau chemaţi la Stambul, să ia ordine: că armata era compusă numai din cavalerie.

Domnul Mihai le dă un repaus de 12 zile, apoi îşi împlineşte făgăduinţa şi le dă răsplata promisă la plecare.

Intrarea Domnului Mihai în Dobrogea (luna iunie 1593, Otoman 1013)

Armata Domnului Mihai era alcătuită din olteni şi munteni, şi număra 12.000 oameni. Din aceşti soldaţi a lăsat în ţară 4.000, iar 8.000 trec Dunărea, conduşi de cei doi turci credincioşi lui Mihai. Trecerea s-a făcut prin locul unde este Olteniţa. Timp de 10 zile de marş călare au umblat prin Ţara Turcească luândânapoi vite de tot soiul, pe care le treceau Dunărea în Valahia.

Ajunse cu călcarea până la Târgul Mic, ce se spune pe turceşte Bazargic. Din zona aceea au luat-o spre Dunăre, pe un drum negru, mare, ce leagă Dunărea cu Batova-Balcic, numit Gogiomah su Dermen (Drumul norilor de apă) distrugând câteva cete de turci şi tătari ce i s-au împotrivit.

Lupta Domnului Mihai cu Omer Paşa în Pădurea Iechini Ormnan Deli (22 iulie 1593, Otoman 1013)

Sultanul Mahomed, primind ştiri că Domnul Mihai i-a jefuit o parte din ţară pustiind tot ce s-a întâlnit, dă poruncă lui Omer Paşa să meargă contra sa. Omer Paşa, cu 10.000 soldaţi călăreţi, pleacă pe uscat în căutarea Domnului Mihai, iar cei 4.000 pedestraşi pe mare cu corăbiile.

Marşul călare pe timp de căldură se făcea numai noaptea, cu mare pază, iar ziua armata se repauza prin

păduri.

Mergând mai multe zile pe drumul ce ducea spre Cetatea Silistra pentru a tăia drumul Domnului Mihai, turcii au ajuns în ţinutul Curt-Dunar. De aici, a aflat în ce parte a luat-o Domnul Mihai cu armata sa. Nu a trimis la Silistra niciun efectiv, având nevoie de toată armata.

Domnul Mihai, în marşul său de operaţii, făcea mai multe întorsături, aşa că Omer Paşa umbla cu oştirea buimăcit.

Văzând acest paşă că întâlnirea lui cu Domnul Mihai este grea, s-a hotărât să ia drumul său de comandă Asarlâc. Din localitatea Cainargeaua Mare, a luat drumul spre post, spre răsăritul codrului Iechini Orman Deli, ce se află între cetatea Asarlâc Teche-Deresi, având satele Dobromir Vale, Dobromir Deal şi se isprăvesc cam la patru kilometri de un sat vechi de locuitori persani, rămaşi de pe timpuri, numit Checideresi (Pârâul Caprei). Ajunşi cam la un sfert de codru, în marş, au găsit drumul morilor. Făcându-se ziuă, el a ordonat repausul în nişte poiene cu fâneţuri multe.

Întocmeşte paza trupei, i se face cortul pe o movilă înconjurată de păduri, iar pe vârful cortului arborează drapelul său profeţial, după obiceiurile şi ordinele de atunci.

Vântul adia uşor pânza mare şi verde, brodată cu fir auriu, iar de pe pajura semilunii, căde au, vertical în jos, doi ciucuri mari din fir auriu ţinuţi de o panglică verde de mătase brodată în stele aurii: în mijlocul pânzei de mătase era brodat cu fir de aur nodul cel mare al Imperiului Otoman (marca) în tuspatru colţuri avea semiluna cu cei trei luceferi brodaţi cu fir.

Nu departe de acest loc de repaus al armatei lui Omer Paşa, prin codru, tot pe acest drum se afla o movilă mai mare ca aceasta şi mai sus ca a lui Omer Paşa, cam la o jumătate de kilometru distanţă, unde se găsea armata Domnului Mihai.

Observatorii au văzut poposirea armatei turceşti şi au înştiinţat pe domnul Mihai. Domnul Mihai, văzând că

armata turcă s-a apropiat, şi-a împărţit trupa în şase părţi, apropiate unele de altele, potrivit desfăşurării pentru luptă, spunându-le să fie cu cea mai mare băgare de seamă şi fără niciun zgomot.

Domnul Mihai cerceta des detaşamentele sale şi aştepta mişcarea trupei turceşti, pentru a nu-i scăpa din mâini.

Terenul de luptă al armatei lui Mihai era foarte bine ales, cu mai multe poiene şi fără dealuri.

La ora 1 după amiază, Omer Paşa cheamă, în faţa cortului său verde, ofiţerii pentru o sfătuire, dându-le poruncă să fie cu băgare de seamă până vor ieşi din pădure, şi că trupa mai are un ceas repaus până la plecare. Asarlâc avea de la acest loc 5 – 6 kilometri pe drumul ce apucase mai de-a dreptul fără să mai dea prin alte sate din cauza dealurilor şi codrului prea des şi drumuri rele.

Fiind ora de plecare, se sună echiparea şi pornirea la drum. Semnalul de marş turcesc a deşteptat întreaga armată a Domnului Mihai.

Aşteptarea lor era foarte mare. În marş, trupa turcă, cam la distanţă de 500 metri, a primit un semnal din partea înaintaşilor patrulelor turceşti pentru pregătirea de luptă. Aceştia văzuseră puţini soldaţi români ca observatori pe movilă.

Nu a putut armata turcă să se desfăşoare bine pentru luptă şi a fost atacată din şapte locuri de armata Domnului Mihai.

În această învălmăşeală, Românii trimiteau mereu la pământ trupa turcească. Domnul Mihai năpustindu-se cu căpitanii săi spre Omer Paşa, cu care se luptă cam mult; în primul rând, până a nu-l lovi Domnul Mihai pe Omer, acest Omer i-a lovit calul Domnului Mihai, de moarte.

Bietul dobitoc, de durere, se năpusti mai cu putere spre turc şi, de astă dată, Domnul Mihai izbi cu putere pe Omer Paşa în spinare cu sabia sa.

Omer Paşa văzându-se rănit de moarte, lăsă comanda lui Murat Tembia să ducă, până la sfârşit, lupta, iar el se retrage pentru pansare.

Văzându-se că lui Omer Paşa îi este mai rău, a fost dus mai departe la un sat cerchezesc. Călătoria până la acest sat a fost de 4 ceasuri spre răsărit.

Căpitanul Buzescu, văzând calul Domnului Mihai rănit de moarte, descăleca de pe al său şi îl dă Domnului, iar el, căpitanul, încalecă pe unul din armata turcă, un armăsar arăbesc.

Lupta merge înainte, crâncenă, Domnul Mihai se repede cu furie la drapelul turcesc, unde lupta era foarte grea. Seara a venit, iar la întunecimea codrului şi a nopţii, drapelul nu s-a mai putut vedea.

Pe jos, zăceau sute de morţi, izbânda fiind de partea Românilor.

Turcii se retrag distruşi şi speriaţi de acest măcel, pierzându-şi şi drapelul cel mare.

În trei zile după această luptă, s-a mai format o mică oştire din cei ce mai rămăseseră!

Omer Paşa, auzind de pierderea drapelului şi a armatei sale, distrusă mai mult de jumătate, înştiinţează pe Sultan, iar el se stinge din viaţă în câteva zile, lăsând cuvânt să-i pună numele său la acest sat, căruia i s-a zis Cara-Omer-Paşa, până la moartea Sultanului Mahomed, care a dat ordin, înainte de moarte, să nu-i mai zică Paşa, ci numai Cara-Omer.

Aşa s-a sfârşit cu această luptă.

În zorii zilei de 23 iulie, Domnul Mihai îşi adună rămăşiţele oştirii sale, merge la locul unde s-a început lupta, adunându-şi răniţii, cei de prin pădure, iar cei sănătoşi prind caii turceşti şi româneşti, şi se pregătesc de plecare.

Domnul Mihai face apelul armatei sale. Din cei 8.000 de români, are pe acest loc de luptă 2000 morţi, iar răniţi 1.100, pe care i-a dus în ţară pe cai, pe cei mai uşor răniţi i-a dus pe jos.

Domnul Mihai ţine o cuvântare, până a nu pleca:

„Sunt mulţumit de felul cum mi-aţi arătat că ştiţi a lupta. Ştiţi cum să plătiţi celor ce vor îndrăzni să ne calce hotarul ţării noastre. Nerăbdarea mă face să vă întreb mai

înainte de cele ce mai am de spus – care din voi, aţi pus în stăpânirea voastră steagul turcesc?”

Nimeni nu a răspuns la această întrebare. Domnul s-a întristat de această tăcere.

Cu lacrămi în ochi vorbeşte de morţi: „*Luptători dormiţi în pace pe aceste locuri depărtate de căminele voastre. Din sângele vostru, ce a curs pe acest pământ, se vor naşte alţi ostaşi, care, şi ei, la rândul lor, vor şti să-şi apere moşia, după cum voi aţi ştiut. Dacă bunul* Dumnezeu *nu a vrut să ducem cu noi semnul cel mare şi scump, pentru care am luptat cu atâta vitejie, s-a dus însă vestea, până la Stambul, că Mihai cu ai săi ştie să se războiască*”.

Strângându-şi armata, dă foc cetăţii Asarlâc, luându-şi drumul spre Silistra, unde mai poposi puţin şi, de ciudă, i-a pus foc şi acesteia, omorând pe cei ce s-au împotrivit.

Trece Dunărea şi, astfel, a terminat prima luptă cu turcii, pe teritoriul lor.

Murat Tembia, pe ziua de 1 august, îşi strânge rămăşiţele trupei sale, caută drapelul mai bine de şase zile, apoi se convinge că este luat de români. Printr-o depeşă spune Sultanului Mahomed cele întâmplate şi mai presus de toate spune despre cei doi slujbaşi turci din Bucureşti, care au servit pe Domnul Mihai la intrarea în ţară, cum şi la ieşirea din ţară, Asan Iusmen Tasmangi şi Ismail Memet Echingi.

Murat Tembia îşi adună morţii de legea lui, şi formează două cimitire, unul lângă movila de unde s-a început lupta, iar cel de al doilea în marginea Dobromirului, ce i s-a zis (Gaidagi mezarlî) Cimitirul Cimpoierului Turc, care le cânta în timp de repaus.

Pe morţii români i-au lăsat neîngropaţi, zicându-le (ghiaur chiopec cine a): Nelegiuiţilor, câinii să vă mănânce, că aţi călcat pământul ţării noastre.

Sultanul Mahomed, primind ştirea despre distrugerea armatei sale, precum şi de moartea lui Omer Paşa şi pierderea drapelului profeţial, se supără rău, precum şi vestitul său Sinan Paşa, care îşi cere voie să pedepsească foarte aspru pe cei doi trădători turci,

precum şi pe Domnul Mihai, căruia să-i prefacă ţara în paşalâc.

Sultanul a dat voie lui Sinan care, cu o numeroasă armată, izbuti să ocupe Bucureştiul. Cea dintâi grijă a fost de a trimite pe cei doi trădători sub pază la Stambul.

Bietul Sinan nu a mai stat decât câteva zile, fu alungat de viteazul Domn Mihai, cu armata mai puţin de jumătate. Sinan Paşa s-a întors ruşinat în ţara sa.

Cei doi trădători au fost chinuiţi de Sinan Paşa cu fierul roşu de ars, până au spus toate cum s-au întâmplat până la terminare, spunând şi de drapel că nu l-a găsit Domnul Mihai.

Nefericiţii turci, de la care ţara a avut mari foloase, au murit în cele mai mari chinuri.

Sultanul de supărare se îmbolnăvi şi a scris următorul firman:

„Cât timp va trăi Imperiul Otoman sub semnul Semilunii să-şi aducă aminte de scrierea mea. Cel ce va găsi drapelul profeţial a lui Omer Paşa, va căpăta cele mai mari slujbe şi bacşişuri cele mai mari.

Nu doresc eu şi nici urmaşii mei să nu vrea ca cele trei drapele ale Sultanilor Otomani să fie de veci laudele de biruinţe a supuşilor noştri de mai înainte.

Las acest act întărit de mine ca să nu uite nici urmaşii mei cele scrise de mine.

Chiar la regăsirea acestor trei mari drapele pierdute să nu se arate scrierile mele şi nici toate declaraţiile celor doi vânzători otomani, ştiind primul război al lui Omer Paşa cu Domnul Mihai ca şters din toată ştiinţa neamului otoman de războaie, precum şi lupta cu Sinan Paşa, în care s-au pierdut două drapele”.

ss. Sultan Mahomed

Văzând Sultanul Mahomed că nu a putut bate pe Domnul Mihai, şi că a pierdut atâta armată, arme şi steagurile cele mai mari, nu a mai avut îndrăzneala să mai facă război contra Domnului Mihai.

În anul 1595, (Otoman 1014), sultanul se îmbolnăvi. În anul 1598, (Otoman 1017) a murit nefericit, că nu a

rămas pentru poporul său nicio victorie însemnată, ci numai pierderi de războaie.

Menţiune:

Într-o notă cu privire la cercetările ulterioare, efectuate de locuitorii din zonă, pe baza informaţiilor date de Dimitrie Cantemir în descrierea acestei bătălii, pentru descoperirea drapelului dispărut, colonelul (r) Gheorghe Cristescu notează:

În primăvara anului 1938, fiind în inspecţia Secţiei de Jandarmi Adamclisi, Judeţul Constanţa, am fost informat de şeful secţiei, că locuitorii Constantin Nicoară (colonist) şi Cadâr Memet-Curt (localnic), ambii din satul Techedere şi (Valea Ţapului) din Judeţul Constanţa, folosind traducerea unei cărţi scrisă în limba turcă de Dimitrie Cantemir, în anul 1704, tradusă, în anul 1926, de imanul (preot musulman) Abdulamit Seit Omer, ce era şi învăţător la şcoala turcă din satul Tekedere şi, au făcut săpături în zona din imediata apropiere a satului (fostă zonă de frontieră 1913 – 1940), care era indicată ca loc al unei bătălii între o armată turcească venită de la Adrianopol, contra Voievodului Mihai al Românilor, soldată cu victoria Domnului Mihai şi distrugerea armatei turceşti, şi pierderea drapelului ei sfânt care nu a fost găsit nici de turci şi nici de români. S-a presupus că a fost îngropat de port-drapelul turc. Pentru găsirea lui, Sultanul Mahomed a promis găsitorului recompense mari.

După 12 ani de săpături, cei doi locuitori au găsit resturile drapelului turcesc, complet putrezit, din care nu rămăsese decât semiluna (pajura) drapelului şi un topor ruginit, care urmau a fi duse la Constantinopol (Stambul), pentru a negocia recompensa promisă. (…)

Autenticitatea informaţiilor scrise de Dimitrie Cantemir în cartea sa „Primul război al Imperiului Otoman cu Mihai al Românilor”, scrisă în 1704, în limba turcă, se concretizează astfel:

1. – Stilul, conţinutul istoric şi geografic, presupun un om cu o cultură vastă şi un simţ patriotic neegalat. Datele au fost extrase, aşa cum se arată, din arhivele turceşti din

Stambul (Constantinopol), unde avea acces total, fiind însărcinat de Sultan a scrie istoria Imperiului Otoman. Datele au fost extrase din dosarul cu cercetările făcute de Sinan Paşa contra celor doi funcţionari turci în Valahia.

2. – Faptul că 12 ani de săpături metodice în zona bătăliei, care se găsea în fosta zonă de frontieră dintre anii 1913 – 1940, le-a permis lui Constantin Nicoară şi Cadâr Memet-Curt a lucra nestingheriţi din 1926 – 1938, când au găsit resturile drapelului turcesc.

3. – Din cartea scrisă de Dimitrie Cantemir reiese că morţii turci din bătălia din ziua de 22 iulie 1593 au fost îngropaţi în două cimitire, din care unul lângă satul Dobromir Deal, care există şi azi, şi în plus din relatările bătrânilor locuitori bulgari din satul acest sat, repatriaţi în 1940 cu ocazia schimbului de populaţii, conform Convenţiei de la Craiova din 1940.

4.

— Cara-Omer Paşa, după rănirea sa gravă, a fost transportat, spre est, la un sat cerchezesc căruia, după moartea sa, i s-a dat numele de Cara Omer (paşa), azi Negru Vodă, sat ce se află într-o zonă locuită de cerchezi.

Din cercetările făcute pe teren, este evident că, graţie informaţiilor transmise de Dimitrie Cantemir, s-au găsit:

a) resturile drapelului turcesc (semiluna şi toporul);

b) cimitirul Cimpoierului de la Dobromir Deal.

c) zona cerchezească şi originea denumirii satului cerchezesc, căruia i s-a dat, iniţial, numele de Cara Omer Paşa şi, apoi, numai Cara Omer (azi Negru Vodă).

Notă: Lucrarea a fost preluată din Revista *Univers Strategic* nr. 3 din septembrie

2010, pp. 45 – 53.

MOLDOVA ÎN GEOPOLITICA SUD-ESTULUI EUROPEAN LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA. RELAŢIILE MOLDO-RUSE ŞI PRIETENIA DINTRE DIMITRIE CANTEMIR ŞI PETRU CEL MARE

Mihail Ţăpârlea1

taparlea. mihai@@yahoo.com

Ileana Chiriţă2
Ileanachirita13 @@gmail.com
Abstract
Marele enciclopedist, voievod, diplomat, scriitor, cărturar şi filosof, Dimitrie Cantemir, la începutul secolului al XVIII-lea, a jucat un rol deosebit în istoria, politica şi cultura nu numai a Ţării Moldovei, dar şi a Ţării Româneşti, Imperiului Otoman, Rusiei, a ţărilor din conglomeratul german, Marii Britanii, Franţei, etc. *A fost primul turcolog şi arabist din lume, şi primul care a tradus Coranul. Ca savant, diplomat, om politic a fost un liant, un „pod aur" al cunoaşterii dintre Occident şi Orient. A contribuit substanţial la impulsionarea procesului de modernizare a Rusiei. A avut importante merite ştiinţifice în cele mai diverse domenii cum ar fi arheologia, arhitectura, istoria, geografia, literatura, lingvistica, arta plastică, etnografia, muzica,* etc. *Este recunoscut în lumea orientală drept clasic al muzicii turceşti. Cantemir a fost emiţătorul ce a asigurat radierea spiritului românesc asupra altor culturi, constituind o contribuţie identitară, definitorie pentru poporul român. Este un reper cu valoare universală al culturii şi civilizaţiei româneşti. Comunitatea ştiinţiinţifică europeană, i-a recunoscut meritele susţinându-l pentru a deveni, în anul 1714, membru al Academiei din Berlin. De aceea, este îndrituită afirmaţia potrivit căreia Dimitrie Cantemir este considerat a fi „cel mai erudit principe din ultima mie de ani".*
Cuvinte cheie: *geopolitică, umanism, imperiu, enciclopedism, capitulaţii.*

1. Geopolitica sud-estului european la începutul secolului al XVIII-lea

Relaţiile moldo-ruse au influenţat, iar, într-o perioadă istorică de peste trei secole şi au determinat evoluţia istorică a poporului român, punându-şi, neîndoielinic, pecetea asupra unor evenimente istorice majore. Încă de la formarea sa ca entitate distinctă, poporul român a vieţuit pe o arie geografică relativ întinsă, atât la nord, cât şi la sud de Dunăre, în spaţiul carpato-danubiano-pontic.

Spaţiul a fost râvnit de imperiile vecine: Otoman, Habsburgic şi Rus. Este şi motivul pentru care arealul românesc a fost teatrul unor invazii ale puterilor vecine şi al unor confruntări armate între imperii. Pe cale de consecinţă, *s-a constituit un*

1 GI. bg. (r), vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 GI. mr., membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

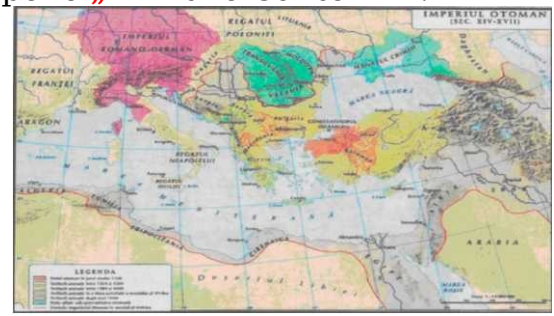

pluralism statal românesc, ce a fost un obstacol în calea islamizării Europei centrale şi de vest, fapt ce a permis evoluţia civilizaţiei occidentale în condiţii prielnice.

De aceea, problema fundamentală pentru Principatele Române a fost cea a păstrării identităţii lor naţionale şi politice. Transilvania a fost integrată în Imperiul Habsburgic, în anul 1689, actul integrării fiind recunoscut de turci 10 ani mai târziu. Moldova şi Valahia deţineau un *„statut distinct în cadrul unor relaţii speciale cu Imperiului Otoman” 3*, pe baza *„capitulaţiilor”*. Acestea erau o specie de tratate, caracteristice epocii, dictate de Poartă, prin care, în schimbul unui tribut, statele româneşti se bucurau de un regim de favoare prin care îşi

păstrau autonomia internă, iar imperiul se obliga să garanteze integritatea lor teritorială.

Austria şi Rusia îşi coordonau eforturile pentru stăvilirea islamizării Europei, încercând să-i alunge pe turci din zonele ocupate. Lor li s-au alăturat, de multe ori, statele creştine oprimate de către turci. Franţa acelor vremuri, temându-se de expansiunea Rusiei, în cele mai multe situaţii, era solidară cu Poarta. Aceste tendinţe de stăvilire a avansării islamului către Centrul Europei erau socotite de Principate ca fiind ocazii favorabile pentru emanciparea lor de sub suzeranitatea turcească.

Începând cu domnia lui Petru I, Rusia desfăşoară o politică externă bazată, în mod preponderent, pe forţa armatelor sale, politică ce avea ca scop expansiunea spre Marea Baltică, Marea Neagră, dar şi Marea Mediterană. În acest spaţiu geopolitic, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească reprezentau, în funcţie de conjunctura istorică, un obstacol sau un aliat în realizarea de către Rusia a obiectivelor sale strategice. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, *„centrul bisericii ortodoxe orientale s-a deplasat spre nord, şi Moscova s-a putut considera moştenitoarea culturii bizantine”.4*

Ivan al III-lea, marele duce al Moscovei, şi-a asumat rolul de patron al Bisericii Ortodoxe, acreditându-se ideea că Moscova este, de drept, moştenitoarea Romei şi a Constantinopolului, considerându-se*” A Treia Romă”*. Principatul moscovit-prin cuceriri succesive de teritorii, etnii şi popoare –, devine Marea Rusie al cărei vis era să moştenească cultura şi misiunea istorică ale Bizanţului. Devenită o mare putere, Rusia ţaristă, întotdeauna, s-a călăuzit după scopuri imperiale. Urmărind eliberarea popoarelor creştin-ortodoxe, Petru I şi urmaşii săi au încercat să-şi întărească poziţiile geostrategice în Balcani, să capete noi sfere de influenţă şi noi teritorii. Evident, planurile sale strategice vizau şi Principatele Române, cu precădere Moldova şi Valahia, devenite componente ale „chestiunii orientale”. Confruntările dintre cele două imperii, erau considerate *„ocazii favorabile pentru*

emanciparea de sub suzeranitatea otomană" 5.

În aceste condiţii istorice, Dimitrie Cantemir şi Moldova au devenit actori importanţi în confruntarea dintre cele două imperii: Otoman şi Ţarist. Încercând să stăvilească iureşul rusesc, în continuă creştere, turcii au căutat să-şi subordoneze şi mai mult ţările române, pentru a fi siguri că nu se va putea produce nicio defecţiune din partea acestora.

Din punct de vedere geostrategic, ţinând seama de mijloacele de luptă şi armamentul specifice perioadei istorice la care ne referim, de potenţialul său militar, Rusia avea capacitatea să întreprindă atacuri în toate direcţiile şi, de asemenea, putea fi supusă unor

3 Apostol Stan, Prefaţă la lucrarea „12 invazii ruseşti în România" Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfa4 la, Bucureşti, 1996, p. 7.

4 *Ibidem*, p. 8.

5 *Ibidem*, p. 8.

atacuri similare din toate direcţiile, cu excepţia nordului mărginit de Oceanul Artic. *„Politica izolaţionistă"*, caracteristică politicii externe a Rusiei, între secolele X şi XV, a început, din ce în ce mai mult, să fie abandonată. Ca urmare, apar germenii „mesianismului tuturor Rusiilor", care, opunându-se Imperiului Otoman, aveau menirea să elibereze statele creştine de „păgânismul" musulman. Potrivit acestui rol mesianic, Rusia începe să modeleze, în funcţie de interesele pe termen lung sau de moment, spaţiul politic din vecinătatea apropiată sau îndepărtată.

Frământările şi rivalităţile politice din centrul şi estul Europei conduc la conflicte armate de proporţii. Confruntarea violentă dintre Suedia şi Rusia, nu lasă

indiferentă nici Poarta Otomană, care devine aliata suedezilor, după ce Carol al XII-lea, regele Suediei, suferă, la Poltava, în 1709, o înfrângere zdrobitoare din partea armatei ruse, condusă de Petru I. Carol al XII-lea şi-a găsit protecţie în persoana sultanului Ahmed al III-lea, refugiindu-se la Varniţa, lângă cetatea Bender pe Nistru. Situaţia strategică devine mai complicată pentru Imperiul Otoman, deoarece evenimentele s-au deplasat din zona Mării Baltice în cea situată în apropierea stăpânirilor otomane din nordul Mării Negre. În acest fel, pericolul unei confruntări directe dintre Rusia şi Imperiul Otoman devine iminent.

„Vecinătatea apropiată” Rusiei era foarte dinamică în *„direcţii multiazimut”*, culisând spre nord-vest, spre sud, sud-vest şi, chiar, spre vest. Evident, aceasta se făcea în concurenţă sau prin confruntări militare cu cele două imperii apropiate. Cel otoman, în primul rând, dar şi cel austriac, precum şi cu Regatul Poloniei. Evident, în logica şi paradigmele geopolitice ale epocii, spaţiul românesc, aparţinea, deseori, unei *„zone a litigiilor”* imperiale, devenind o miză importantă în disputa dintre puterile continentale ale vremii. Petru I, care poate fi considerat şi un precursor al panslavismului, a realizat că, doar posedând o capacitate militară deosebită, Rusia îşi poate realiza mesianismul şi scopurile sale geopolitice.

2. Petru cel Mare – ţarul suprem şi artizanul modernizator al Maicii Rusia

Petru cel Mare (Piotr Veliki), pe numele său Piotr Alexeevici Romanov, s-a născut la Moscova, pe 9 iunie 1672. Avea o statură impresionantă, faţă de media de înălţime a oamenilor din epocă. Măsura doi metri înălţime, iar, din acest considerent, era uşor remarcat pe stradă, la palat, la evenimente mondene, ori atunci când se afla în mijlocul mulţimii. Petru, în vârsta de doar 10 ani, a fost declarat ţar, împreună cu fratele său mai mare, Ivan. Regentă devine Sofia, sora sa vitregă. Jilţul imperial, din aceste motive, era dublu. A reprezentat singurul caz din întreaga istorie a Rusiei, când, simultan, două persoane au

ocupat postul de ţar. Ţara era cuprinsă de haos, de corupţie şi scandaluri, iar la Curte existau sfetnici ipocriţi şi cupizi. Guvernarea se făcea după metode medievale. Pe fondul unui astfel de tablou politic, social şi economic, în anul 1694, la vârsta de 22 de ani, Petru devine stăpân absolut al destinelor Rusiei. Conform filosofiei politice a epocii, imperiile erau considerate a fi o „emanaţie a voinţei divine", iar împăratul este alesul domnului, fiind omologul său pe pământ. Prin urmare, puterea ţarului este, de drept, absolută, întrucât are un caracter divin. Educaţia lui Petru era deficitară, deoarece persoanele care aveau datoria de a-l instrui, erau mediocre, nefiind la curent cu valorile lumii occidentale. În cartierul străinilor, „*Nemetkaia sloboda*", din Moscova, în escapadele sale adolescentine, Petru are prilejul să cunoască persoane cultivate venite din Occident, aşa cum au fost: Franz Lefort din Geneva; scoţianul Gordon; strasburghezul Timmerman; olandezul Winnius şi alţii. Aceştia vor deveni profesorii săi în materie de artă militară şi de navigaţie, şi îl vor iniţia în tainele civilizaţiei europene. Drept recunoştinţă, aceste personalităţi sunt chemate la curtea ţarului, unde vor ocupa demnităţi de sfetnici, generali şi tehnicieni a căror menire era aceea de a conduce proiecte de mare anvergură, care să modernizeze Rusia.

Lefort, care şi-a însuşit rapid limba rusă, şi vorbea aproape toate limbile europene, i-a plăcut mult lui Petru, care l-a chemat la curte, unde a intrat în slujba ţarului, devenindu-i, acestuia, prieten apropiat, mentor şi ministru. Lefort, după spusele lui Voltaire, „*L-a făcut să înţeleagă pe tânărul Petru că există şi un alt chip de a trăi şi a domni decât acela care se practica, din toate timpurile, în*

neţărmuritul său imperiu. Poate că, în lipsa acestui genevez, Rusia ar fi şi azi barbară". În acea perioadă, Petru a conştientizat retardul civilizaţional, care caracteriza Rusia, comparativ cu statele europene. Drept urmare, a dorit să modernizeze ţara şi să educe poporul. În scopul formării unor vectori civilizaţionali, Marele Suveran trimite 50 de nobili autohtoni în Olanda, în Anglia şi la Veneţia, care, intrând în contact cu civilizaţia vest europeană, aveau prilejul să se perfecţioneze în domeniul artelor şi ştiinţelor. De asemenea, Petru I exercită, în pofida vociferării marilor boieri, posturi neînsemnate în armată: servant de tun în trupele terestre; timonier în flota de război etc. Uneori, Petru putea fi văzut mergând pe jos prin noroaie, împreună cu generalul Lefort. El neglijează paradele, datinile şi tradiţiile de la Curte. Totodată, prin acordarea unor demnităţi şi privilegii străinilor ce-l înconjurau, a determinat reacţii ostile în rândul curtenilor şi al marilor boieri.

Aceste preocupări, care nu „*încadrau*" cu funcţia de monarh absolut sau de „*tătuc*" al Rusiei, i-au permis să cunoască, în mod direct, viaţa oamenilor de rând, ceea ce i-a format convingerea că standardele culturale, profesionale, tehnice şi ştiinţifice din ţara sa trebuie puse în acord cu cele existente în statele civilizate. Rezistenţa la schimbare era, şi ea, foarte puternică, atât din partea curtenilor, cât şi din cea a marilor boieri şi chiar a poporului, care se ghidau după reguli şi obiceiuri medievale.

De aceea, Petru se baza, aproape exclusiv, pe savanţii şi specialiştii străini pentru a schimba Rusia. Astfel, Lefort şi Gordon au fost abilitaţi să se preocupe de: organizarea unei armate permanente, după modelul european; elaborarea strategiei şi tacticii de luptă pentru trupe; numirea ofiţerilor şi generalilor în funcţii. La recomandarea acestora, Petru dezvoltă industria navală, ameliorează armele şi tehnicile militare, creează trupe de elită şi constituie o grupare navală permanentă în Marea Baltică, menită să descurajeze sau să oprească armatele

suedeze. Contradicţiile ireductibile în plan politic şi religios, scopurile strategice potrivnice ce caracterizau relaţiile Rusiei ortodoxe cu *„păgânii”* turci, îl îndeamnă pe tânărul ţar să încerce cucerirea Cetăţii Azov, aflată în posesia Semilunii.

În acest scop, este pregătită o primă campanie la care participă Petru ca simplu tunar, în cadrul unui regiment. Gruparea de forţe era formată din câteva regimente ruseşti şi formaţiuni de luptă ale cazacilor de pe Don. Lipsa de experienţă a trupelor, absenţa unei flote propriu-zise, care să sprijine acţiunile trupelor terestre, au condus la eşecul acestei prime expediţii. Petru I trage învăţămintele de rigoare după această ruşinoasă înfrângere. *„Lecţiile învăţate”* îl determină să treacă la construirea câtorva şantiere navale. De asemenea, angajează din statele occidentale artilerişti străluciţi, ofiţeri de marină, precum şi ingineri civili şi militari. A constituit o flotă, menită să asigure sprijinirea acţiunilor trupelor terestre. De asemenea, a impus o instruire temeinică a trupelor şi perfecţionarea tacticii de luptă. Drept urmare, în mai 1696, acţionând pe mare şi pe uscat, reuşeşte blocarea Mării de Azov. Încurajat de acest succes şi, pe baza recomandărilor sfetnicilor săi occidentali, dezvoltă înfăştructura teritorială, dispunând construirea unui canal între Don şi Volga, precum şi constituirea unei flote permanente în Marea Neagră. Astfel, urmărind înfăptuirea misiunii providenţiale a Rusiei, acest colos, sub conducerea lui Petru I, nu mai are picioare de lut, fapt ce-i permite realizarea primelor expansiuni teritoriale.

3. Ucenicie în anonimat

Înfrângând ostilităţile curtenilor săi, Petru obţine permisiunea de a lua contact cu Occidentul. La cârma Rusiei a lăsat persoane de încredere. A decis să călătorească incognito în Europa Occidentală, sub numele Piotr Mihailov. Evident, pentru ca misiunea să aibă succes şi să se edifice asupra a cât mai multe domenii, a format un grup de 270 persoane, pe care l-a denumit „Marea Ambasadă”. Scopul afirmat al misiunii era acela de a studia instituţiile occidentale, modul lor de funcţionare, dar şi acela de negociere a unor alianţe trainice opuse Imperiului Otoman. La Brandenburg şi Hanovra, Petru nu s-a arătat interesat de viaţa de la palat, ci a fost atras de fabrici, uzine, arsenaluri, laboratoare şi farmacii. A examinat, cu multă răbdare, podurile, canalele, morile de vânt şi de apă, studiind, în paralel, cu egală ardoare, matematicile, chimia, fizica, zoologia şi, chiar, medicina. Pentru a-şi însuşi arta maritimă, Petru ajunge, neînsoţit, la Zaandam şi Amsterdam, unde se angajează ca simplu lucrător la joagăre, la fabrici de parâme sau în docuri. Nefiind satisfăcut de cele constatate, pleacă, pentru trei luni, în Anglia, unde navele se construiesc *„potrivit unor principii solide”*. Aici este impresionat de progresul tehnic existent. Ca urmare, cumpără câteva importante modele de vase, care, într-o perspectivă apropiată, urmau să fie construite în Rusia.

De asemenea, angajează circa 500 de muncitori, ingineri, şi arhitecţi, care au menirea de a contribui la modernizarea industriei de profil din Rusia. Ulterior, pleacă la Dresda. De aici intenţiona să se deplaseze la Veneţia, una dintre marile puteri maritime ale epocii, cu care Rusia dorea să se alieze în lupta împotriva turcilor. Abandonează proiectul acesta, deoarece a aflat de o revoltă a miliţiilor moscovite (streliţilor), revoltă ce urmărea s-o plaseze pe Sofia pe tronul Rusiei. Complotul a fost anihilat de credincioşii lui Petru. O dată întors în ţară, apelează la ancestralele rudimente punitive ruseşti, ordonând torturarea şi spânzurarea complotiştilor, trupurile lor fiind expuse în public. Pe Sofia o întemniţează. Pe Evdochia,

soţia sa, o repudiază, trimiţând-o la mănăstire, după ce, în prealabil, o condamnase la moarte, căsătorindu-se, în anul 1712, cu Marta Skavronskaia. Aceasta, după moartea lui Petru cel Mare, va urca pe tron sub numele Ecaterina I a Rusiei. În istorie mai este cunoscută şi sub numele *„Ecaterina cea Mare”* sau *„Împărăteasa filosoafă”*.

Fiind fascinat de mare, Petru decide ca, la Gurile Nevei, să se construiască, la cele mai înalte standarde occidentale, oraşul care-i va purta numele, fiind numit Sankt Petersburg. Aceasta va fi cea mai măreaţă şi mai trainică operă a sa. *„Înălţând oraşul acesta, vii*toare *capitală a ţării, el sfidează natura şi, în acelaşi timp, trecutul Rusiei. Petru urăşte vechea cetate a ţarilor, cu clima ei continentală, cu tradiţiile ei de veacuri, cu superstiţiile şi intrigile de curte, cu spiritul ei oriental. Vecinătatea mării îl ameţeşte. Aici se simte la el acasă. Noul oraş va oglindi dorinţa de înnoire a unui ţar care se leapadă de moştenirea strămbunilor”*.

4. Dimitrie Cantemir, primul prevestitor al decăderii Imperiului Otoman

În perioada martie-aprilie 1693, după moartea tatălui său, a fost ales de principalii boieri electori domn al Moldovei. Sultanul Ahmed al II-lea (16911695) nu l-a uns în domnie, needictând firmanul de rigoare. Probabil, atunci, Cantemir nu era considerat un fidel al Porţii, capabil să *„… împlinească fără zăbavă poruncile”* acesteia şi s-o *„slujească în toate chipurile cu credinţă şi suflet curat” 6*, aşa cum se specifică în actul de numire a domnilor români. Ca urmare, tânărul prinţa fost nevoit să renunţe la tron, şi s-a întors la Constantinopol pentru a-şi continua studiile şi activităţile cărturăreşti. Neconfirmarea sa ca domn, poate fi cauza lăuntrică a pierderii încrederii în Imperiul Otoman. Neîncrederea i-a format convingerea şi determinarea de a acţiona pentru scoaterea ţării sale de sub suzeranitatea otomană. În anii primei domnii a fratelui său, Antioh Cantemir (1695 – 1700), Dimitrie îndeplineşte misiunea de capu-chehaie, adică de reprezentant, de ambasador al domnului la Constantinopol, fapt care l-a

6 Dimitrie Cantemir, „Descriptio Moldavie”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 102.

plasat în cercurile politice şi diplomatice ale Curţii otomane, iar această demnitate i-a permis să fie informat din surse primare despre tot ce se petrecea mai important în materie de relaţii internaţionale şi politică în imperiu, în ţările europene şi arealul românesc. La Constantinopol, a reuşit să cunoască, din interior, situaţia politică otomană, contradicţiile politice şi sociale ce măcinau imperiul. De asemenea, „... a *întreţinut relaţii cu reprezentanţii diplomatici ai ţărilor europene*” *7*, precum şi cu savanţi occidentali. În cea „de-a doua Romă”, Dimitrie Cantemir a trăit, a creat şi a acţionat în mijlocul elitei otomane, a participat la diferite campanii militare ale oştilor turceşti, la diverse evenimente acumulând o importantă experienţă politică, strategică şi militară. Astfel, în 1697, tânărul savant participă, în tabăra otomană, la luptele de la Petrovaradin şi Zenta, în confruntarea strategică cu Imperiul Habsburgic. Înfrângerea catastrofală suferită de oştile sultanului Mustafa al II-lea (1695 – 1703) în faţa austriecilor, i-a argumentat şi consolidat o importantă previziune geopolitică şi strategică: puternicul Imperiu Otoman începe să decadă, după ce a atins momentul măreţiei sale. Atunci, a realizat că traseul ascendent („*incrementa*”) *8* al Imperiului Otoman s-a epuizat, urmând, în logica naturală a lucrurilor, decăderea („*decrementa*”), deşi mai dispunea, încă, de resurse. Ulterior, teza a fost tratată şi argumentată pe larg în

celebra-i operă *„Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman”* (*„Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae”*), redactată în limba latină. În lucrare, a analizat cauzele care ar fi putut duce la destrămarea sa, a avansat ideea posibilităţii popoarelor de a obţine propria libertate. Lucrarea a fost tradusă şi publicată în limbile de mare circulaţie ale vremii: engleză, franceză şi germană.

În altă lucrare – elaborată în anul 1714 –, *„Interpretarea naturală a monarhiilor”*, *„(Monarchiarum physica examination)”*, explică evoluţia în spirală a imperiilor, subliniind faptul că cel otoman a intrat în perioada de descreştere, iar *„Imperiul de Răsărit”*, evident cel rus, care este în perioada de *„incrementa”*, va deveni cel mai puternic şi important imperiu cunoscut vreodată de omenire.

A sesizat că Rusia devenea, din ce în ce mai mult, ca o redutabilă forţă orientală, de sorginte creştin-ortodoxă. Astfel, Cantemir s-a afirmat ca primul *„vestitor al slăbirii şi decăderii Imperiului Otoman”*.

5. Opţiunea strategică rusă

Animat de scopuri nobile, naţionale, realiste şi raţionale, Dimitrie *Cantemir „a trecut la elaborarea unui plan politic de eliberare a Ţării, plan ce se fundamenta pe o pregătire îndelungată şi o matură chibzuinţă”.9* Planul a fost elaborat pe baza unei temeinice analize geostrategice, care presupunea şi luarea în calcul a raportului forţe între marile puteri ale epocii. Ţara, aşa cum afirma tatăl său, Constantin Cantemir, era *„biruită de toate neputinţele”*, având de plătit obligaţiile către *„stăpânii noştri turci şi tătari”*, era *„spăimântată din sud de tâlhari, dinspre Orhei şi Soroca de cazaci”*, iar *„Ţara de Jos din sud de tătari” 10*.

În ecuaţia geopolitică a vremii, Moldova nu putea să se menţină ca stat de sine stătător fără protectoratul unei mari puteri. Excluzând status quo-ul Moldovei de a fi sub suzeranitate otomană, eruditul Principe a studiat câteva alternative posibile, luând în calcul celelalte două imperii din proximitate (cel habsburgic şi cel ţarist), Polonia şi Ungaria, care ar fi putut reprezenta opţiuni pentru

protectoratul necesar conservării vieţii statale a Moldovei. Privitor la posibilitatea unei alianţe defensive cu Polonia lui Sobieski, care să vizeze anularea suzeranităţii Porţii, în analiza respectivă, au putut fi luate în calcul următoarele: Regatul

7 Florin Negoiţă, „Dimitrie Cantemir – 300. Activitatea diplomatică”, în volumul „Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi”, Ed. Pro Universitaria, 2011, p. 111.

8 Virgil Cândea – „Dimitrie Cantemir. Istoria Imperiului Otoman”, în „Manuscriptum”, nr. 2, Bucureşti, 1985, p. 18 – 920.

9 Constantin Degeratu, *Cantemir omul politic al epocii sale*, în Revista „Univers Strategic”, nr. 3, p. 26 şi 32.

10 *Ibidem*.

Poloniei era considerat un *„aliat natural în lupta antiotomană* confruntările militare turco-polone, ce au avut loc pe teritoriul Moldovei, au provocat, însă, pagube însemnate populaţiei autohtone.

Concluzia: o suzeranitate poloneză nu era de acceptat, pentru că nu ar fi fost diferită prea mult de cea otomană. De asemenea, au fost dese situaţii când armata polonă a pustiit ţinuturile Moldovei. Mai mult decât atât, regatul Poloniei îşi pierduse mult din potenţialul militar şi economic, nemaifiind o putere de temut.

Pe cale de consecinţă, un „protectorat polon” ar fi fost nesigur, ceea ce ar fi determinat revenirea la cel otoman sau dobândirea celui rusesc. Realismul acestei *„judecăţi geostrategice”* este susţinut de faptul că Polonia, chiar în epoca cantemiriană, a început să decadă, ajungând sub influenţa Rusiei. Luată în calcul, ipoteza unei dominaţii a Regatului Ungariei, a relevant următoarele aspecte, incompatibile cu concepţia şi planul cantemirian de asigurare a identităţii statale moldoveneşti: Ungaria a dominat Moldova în perioada constituirii statalităţii; acest stat era disputat, atât de către otomani, cât şi de către habsburgi; reprezenta un pericol important pentru

securitatea şi integritatea Valahiei şi Moldovei; se înregistrau incursiuni ungureşti în Moldova, ce vizau scopuri prădalnice; în Transilvania, aflată sub dominaţia acestui stat, se desfăşurau acţiuni ce vizau eliberarea populaţiei româneşti. Referitor la protectoratul habsburgic, ilustrul cantemirolog *Constantin Barbu*, pe baza cercetării documentare efectuate, a descoperit că *Dimitrie Cantemir a propus ca teritoriile unite de Mihai Viteazul să formeze, sub conducerea sa, un singur stat în cadrul imperiului central european, renăscându-se, în acest fel, fenixul dacic*. Propunerea nu a fost agreată de domnul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, şi nici de respectivul imperiu. În aceste condiţii, singura sa opţiune viabilă rămânea varianta rusă. Religia creştin-ortodoxă comună a fost un important argument decizional. Ion Neculce socoate că D. Cantemir *„s-a înstrăinat de Poartă în urma intrigilor lui Constantin Brâncoveanu, domnul Valahiei"*, şi a consecinţelor, pe care el nu le-ar fi putut evita.

Totodată, sunt aprecieri conform cărora relaţiile de colaborare şi, chiar, de prietenie cu Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul rus la Poarta otomană, personaj extrem de influent şi artizan al politicii orientale a lui Petru cel Mare, au cântărit greu în luarea deciziei. Acesta i-a dat asigurări că Rusia va sprijini Moldova în demersurile sale de emancipare statală. La finalul analizării acestor posibile *„opţiuni strategice"*, Dimitrie Cantemir a optat pentru *„varianta rusă"*, care, potrivit promisiunilor lui Petru I, consfinţite în tratatul ce avea să fie încheiat, asigura menţinerea identităţii statale a Moldovei. Sunt istorici care au apreciat relaţiile dintre Cantemir şi ambasadorul rus ca fiind acţiuni de subminare prin spionaj a otomanilor, iar savantul român este catalogat drept spion rus. Acest aspect al activităţii sale a contat mult în luarea unei hotărâri. Spre exemplu, marele istoric A. Xenopol, scrie despre *„trădarea lui Cantemir"*.*12*

Rusia, sub conducerea ţarului Petru I, a implementat un plan de modernizare după modelul celor mai

importante state occidentale, plan ce a condus, de facto, la transformarea acestei ţări într-o mare şi veritabilă putere europeană. Fie sub influenţa concluziilor proprii de mare declin al Imperiului Otoman, fie sub influenţa unor personalităţi politice, cum ar fi, de exemplu ambasadorul Rusiei la Constantinopol, P.A. Tolstoi – *„unul din cei mai valoroşi diplomaţi din epocă"*.*13*

Dimitrie Cantemir ajunge la convingerea că s-au creat împrejurări favorabile pentru a scoate ţara de sub stăpânirea turcilor, în alianţă cu Rusia, cea mai mare putere creştină ortodoxă de atunci. În scurtă vreme, Dimitrie Cantemir stabileşte legături cu ţarul Petru, în scopul încheierii unei alianţe antiotomane.

11 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1980, p. 188.

12 A. Xenopol, *Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor Române*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldnicăr, 1880, p. 31.

13 Nicolae I. Arnăutu, *12 invazii ruseşti în România*, Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfala, Bucureşti.

1996, p. 28.

6. Prietenia Cantemir-Petru cel Mare

La mijlocul lunii iunie 1711, Dimitrie Cantemir a fost informat că unităţi de *„oaste moschicească au trecut Prutul pre la Zagarance"*, cum mărturiseşte cronicarul Ion Neculce. Această importantă trecere de oaste avea să fie urmată de vizita în Ţara Moldovei a ţarului Petru cel Mare. La 24 iunie 1711, ţarul a ajuns, la Iaşi, la Curtea Domnească, pentru a se sfătui cu Dimitrie Cantemir şi cu marii boieri moldoveni. *„*... Au trecutu Prutul şi au venitu

marele Petru, împărat al Moscului dreptu în târgul Iaşului, împreună cu împărăteasa lui" 14

În acea zi, Dimitrie Cantemir se găsea în tabăra trupelor ruse organizată *„în Branişte de la Ţuţora"*. Scopul prezenţei sale era acela de a stabili strategia inevitabilei confruntări cu otomanii şi de se realiza o unitate de acţiune cu trupele ruse. Aici a aflat de sosirea lui Petru I. Oarecum luat prin surprindere, Cantemir s-a întors în Capitală, cel mai probabil în cursul nopţii aceleiaşi zile. Axinte Uricariul, participant la acest eveniment, prezintă vizita astfel: *„Caimacamii, împreună cu alţi boieri şi orăşeni bătrâni mai de cinste şi mitropolitul cu tot clirosul. blagoslovindu-l cu crucea şi cu aghiazmă stropindu-l şi boiarii toţi i-au sărutat mâna împăratului. şi au venit la Iaşi. de au mas (au fost găzduiţi, n.n.) în curtea domnească. unde a venit şi împărăteasa"*. Vizita lui Petru I la Iaşi reprezenta nu numai un eveniment important, dar şi o mare speranţă în izbăvirea de sub dominaţia turcească *„şi i s-au închinat unui împărat creştin, dând laudă lui Dumnezeu, că doar îl va cerceta cu mila sa şi-i va scoate de sub giugul robiei turcilor".15*

Prima întâlnire între Dimitrie Cantemir şi Petru cel Mare a avut loc, la Iaşi, în dimineaţa zilei următoare, duminică 25 iunie 1711, pe când *„împăratul venea de la feredeu (baie– n.n.) şi în curte, la scări, s-au adunat cu împăratul, de i-au sărutat mâna şi împăratul l-a sărutat pe cap, luându-l în braţe şi ridicându-l sus cu o mână, fiind Vodă om scund şi împăratul om de-a firea întru tot şifaeş (mare, înalt, n.n.)"*. Ion Neculce mai adaugă, referitor la această primă întâlnire, că Dimitrie Cantemir, împreună cu împăratul, *„au îmblat pre toate mănăstirile... De le-au vădzut, şi din toate i-au plăcut mănăstirea Golie (Golia) ... şi mult lăuda împăratul lucrurile, chipul şi toate obiciele moldovenilor".16* Seara, domnitorul moldav, zice cronicarul, *„au făcut vodă împărăţiei masă frumoasă în curţile domneşti, în casa ce mare. iar când au fost să şaliză împăratul la masă, n-au vrut să şaliză în capul mesei, ce-au şedzut în scaon lângă masă, iar în capul mesei au pus pe*

Vodă”.

Cronicarul Ion Neculce a descris atmosfera ce domnea la acea masă împărătească: „*Să ospătă şi să veseli pre frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul foarte. Şi încă mai bine le plăce vinul cel cu pelin, şi mult să miră cum spre partea lor nu să face vin cu pelin aşe bun*” *17*. Axinte Uricariul arată că atunci când „*în capul scaunului au pus pe Vodă, şi când au vrut să şaliză, au sărutat mâna împăratului şi el încă l-au sărutat pre cap şi la paharul dintâi iar au*

14 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p.384.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, p. 385.

17 *Ibidem*.

făcut sărutare. Şi aşa cu toţii s-au veselit cu tabulhanaoa (muzica orchestrală subl. n.)”. Este remarcat faptul că „*în casa mică, ospătau doamna lui Vodă (Casandra, soţia lui Dimitrie) cu împărăteasa (Ecaterina, subl. n) şi cu giupânesele. În ceea ce priveşte apropierea şi prietenia dintre cei doi şefi de stat, cronicarul mai consemnează faptul că împăratul să tinde cu amândouă mânuie şi cuprinde pre Vodă de grumadzi şi-l săruta pe faţă, pe cap şi pe ochi, ca un părinte pre un fiu al său*”.*18*

A doua zi, luni dimineaţa, „*au ieşit împăratul făr’ de veste – spune cronicarul – pe poarta despre grajduri singur, pe jos şi au mersu la Trei Sfetitele (*Biserica „Sf. Trei Ierarhi”*) de s-au închinat, sărutând sfintele icoane şi moaştele Preacuvioasei Paraschevei. Acolo s-au întâmplat şi Ghedeon mitropolitul şi poftiia pe împărat să şaliză în scaunul cel domnesc şi n-au vrut, ci tot în picioare au stătut. Ieşind din biserică s-au suit la trapeza egumenului. Atunce au sosit şi curtenii lui. şi Vodă cu curtea lui. Îşi tocmise de au fost stând de-a rândul toţi polcovnicii şi rotmiştrii ce-i făcuse din moldoveni. Şi trecând împăratul pentre dânşii… i-au sărutat mâna toţi pe rând*”. După acest moment, cei doi au trecut şi pe la Mitropolie, şi pe la alte biserici, unde s-au închinat, apoi „*au trecut pe la curtea*

domnească şi până seara au purces iar la obuz (tabăra militară n.n.), la Prut, cu împărăteasa". Goloftin Gavriil Ivanovici, şeful cancelariei împărăteşti, s-a întâlnit cu cei mai importanţi demnitari moldoveni, în casele *„Dediului spătariu, lângă curţile domneşti. Şi au început a spune... cuvântul împăratului către boierii Moldovii, robie de sub mâna păgânilor şi nu-i trebuie nemică de la dânsa să le, ce voia să-şi facă pomană, fiind creştini mâncaţi de păgâni"*.*19* Aşadar, acestea sunt descrierile referitoare la întrevederea lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare la Iaşi.

A doua întâlnire dintre Cantemir şi Petru I, a avut loc chiar de ziua onomastică a ţarului, praznicul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, în tabăra de la Seimeni, pe malul stâng al Prutului. Scopul întâlnirii, pe lângă aniversarea zilei onomastice a lui Petru I, l-a reprezentat definitivarea planului de acţiuni comune contra trupelor turceşti. Referitor la acest moment, cronicarul Ion Neculce, care era printre boierii invitaţi la această serbare, ne spune că împăratul i-a spus lui Vodă *„să ie cu dânsul 15 boieri, pe care-i vor place lui, să-i cinstească acolo. Şi să margă şi mitropolitul ţării să slujească liturghia în biserica de cortu. Şi au pus de au cumpăratu şi câteva vasă de vin, să fie de cinstit oştenii, că atunce era şi sărbătoare. fiind şi numele lui Petru. După ce s-a asistat la Liturghia săvârşită de Ghedeon, mitropolitul Moldovei, şi de Theofan Prokopovici"*, cei doi şefi de stat au intrat în alt cort, *„unde au pus masă. gios pre pământ. şi ne-au cinstit pre bine şi frumos şi mai pe urmă ne-au închinat însuşi împăratul, cu nişte vin al lui de la franoji, care îndată cum au băut, au mărmurit toţi de beţi, bând de acel vin"*. A doua zi, domnitorul Ţării Moldovei, împreună cu boierii, s-au întors la Iaşi *„unde după slujbă au strâns pre alţi boieri şi arhierei... în biserica domnească... Unde au cetit catastiful cel de tocmeală, ce au făcut"*, fiind vorba de Diploma cu 17 puncte dată de Petru I domnitorului Moldovei. Ţarul a avut prilejul să-l cunoască bine pe Dimitrie Cantemir, să fie impresionat de calităţile sale personale. A schiţat un

„portret” al lui Cantemir, scriind în jurnalul său de campanie următoarele: *„Acest domn este un om foarte deştept şi în stare să povăţuiască. O persoană foarte isteaţă, inteligentă şi abilă” 20*.

Astfel, s-au încheiat întâlnirile dintre cei doi şefi de stat din vara anului 1711 pe pământul Ţării Moldovei. Petru I, avea să fie impresionat de fastul cu care a fost întâmpinat, de nobleţea poporului român, de calităţile de erudit de excepţie ale lui Dimitrie Cantemir. De aceea, *putem considera că cele două întâlniri ale ţarului Rusiei cu domnitorul moldovean, şi prietenia dintre ei, au reprezentat un eveniment important pentru geopolitica vremii din sud-estul Europei*. Trebuie să spunem, însă, că prietenia şi preţuirea reciproce erau pe fundalul *relaţiilor dintre suzeran şi vasal*.

18 *Ibidem*, p. 386.

2190 *Ibidem*.

20 Ion Focşeneanu, *Tratatul de la Lutk şi campania ţarului Petru I în Moldova 1711*, în „Studii privind relaţiile româno-ruse”, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

7. Cantemir în Rusia

Reuşind să se strecoare, în trăsura ţarinei, printre liniile otomane, Dimitrie Cantemir, şi-a salvat viaţa. Apoi, şi-a luat familia de la Iaşi şi, împreună cu mai mulţi dregători şi un detaşament numeros de ostaşi, între care şi hatmanul Ion Neculce, viitorul cronicar, porni spre Rusia pe calea pribegiei, însoţindu-l pe ţar. La puţin timp, el a fost urmat de circa patru mii de moldoveni, din care aproape 400 erau boieri cu familiile lor, iar ceilalţi erau reprezentanţi ai diferitor categorii de slujbaşi. O dată ajuns în Rusia, în spiritual prevederilor Tratatului de la Lutk, prietenul şi protectorul său, ţarul Petru I, a asigurat condiţii optime de viaţă şi de muncă lui Cantemir, familiei sale şi moldovenilor ce l-au însoţit. În acest sens, cronicarul Ion Neculce scrie că *„Dumitraşco-vodă, după ce s-au aşădzat la Harkov, zahără prè multă îi da şi lui şi tuturor moldovenilor, cât nu putè birui să o mănânce. Şi i-*

au mai dat pe deasupra şi 13 sate a unui gheneral, ce-l chema Sidlovschi, pline de pâine şi de hălăşteie cu mori şi câte doao, tri sute de oameni într-un sat. Şi bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare, toate le dedese lui Dumitraşco-vodă". *21*

La începutul anului 1712, Dimitrie Cantemir a vizitat oraşul Sankt Petersburg, unde s-a întâlnit cu Petru I, pe care l-a sfătuit cu privire la construirea viitoarei capitale a Rusiei. Conform unor documente ruseşti, reprezentantul englez Whitworth relatează că, la o recepţie dată de cneazul Cercaski, l-a văzut *„şi pe fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir. Nu am observat la el nici urmă a nenorocirilor care l-au lovit şi pe care ţarul le-a despăgubit în parte, dăruindu-i moşii foarte întinse în Ucraina*". În ianuarie 1713, la cererea lui Petru I, Dimitrie Cantemir se mută cu întreaga familie la Moscova. Cu acest prilej, Petru I şi-a manifestat şi mai mult generozitatea faţă de prietenul şi sfetnicul său: *„Deci sinatul, audzind, au ales sa de lui Dumitraşco-vodă 1.000 de dvoruri în Ţara Mosculuі, care acea mie de dvoruri cuprinde 50 de sate, şi oameni ca 15.000 sântu. Şi să-i mai de ţi câte 20 pungi de bani pre an, care fac 6.000 de ruble, şi 2 părechi de curţi frumoasă în stoliţă*".*22*

În Rusia, Dimitrie Cantemir devine sfetnicul intim al ţarului în problemele de politică orientală, membru al Senatului, ceea ce echivalează cu postul de ministru. Aici, a cartografiat teritoriul Rusiei. Îşi scrie principalele opere ştiinţifice, care i-au adus consacrarea ca savant de renume european şi alegerea ca membru al Academiei din Berlin. Totodată, a pus bazele Academiei Rusiei. Moartea sa prematură – 1723 – nu i-a permis să devină preşedintele acestui forum. Perioada rusă a devenit cea mai rodnică şi mai însemnată în domeniul creaţiei ştiinţifice, care se caracterizează prin elaborări teoretice remarcabile în multe ramuri ale ştiinţei. Metoda şi spiritul scrierilor sale de istorie, filosofie, geografie, orientalistică şi în alte domenii poartă amprenta şi substanţializează modernitatea epocii. În această perioadă a vieţii sale,

Dimitrie Cantemir şi-a scris principalele lucrări: „Descrierea Moldovei (Descriptio Moldaviae)”, „Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman (Incrementa atque decrementa aulae othomanicae)”, „Sistema religiei mahomedane”, „Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor” etc.

Privită din punct de vedere literar, ştiinţific şi politic, activitatea desfăşurată de Dimitrie Cantemir în Rusia s-a încadrat în tendinţele progresiste ale epocii, contribuind la realizarea marilor reforme politice, economice şi culturale iniţiate şi transpuse în viaţă de Petru I. Edificator pentru prietenia şi preţuirea pe care ţarul i le acorda, este şi faptul că, la cea de-a doua căsătorie a lui Dimitrie Cantemir cu cneazina Anastasia, în anul 1719, naş de cununie nu îi este altcineva decât Petru cel Mare. Casandra, prima soţie a acestuia, a murit în anul 1713.

2212 Ion Neculce, Op. cit., p. 257 22 Ion Neculce, Op. cit., p. 257.

Trăind într-un climat cultural favorabil şi beneficiind de acţiunile ţarului de modernizare a Rusiei după modelele occidentale, opera cantemiriană este tot mai cunoscută în cercurile ştiinţifice şi aristocratice ruseşti, dar şi în Europa şi în afara ei.

Petru cel Mare, învăţaţii ruşi, savanţii şi specialiştii europeni, chemaţi de ţar pentru a accelera procesul civilizaţional în Rusia, îl preţuiesc pe marele cărturar moldovean. Pe perioada iernii, Cantemir se afla, în cea mai mare parte a timpului la Moscova, unde lucra intens la multe din operele începute cu ani în urmă, fie în Moldova, fie la Istanbul. Coresponda cu ţarul, cu alţi demnitari ruşi,

cu oameni de ştiinţă, mai cu seamă cu cei de origine germană, care se stabiliseră într-un număr destul de mare la Petersburg. Prin intermediul acestora, Dimitrie Cantemir începe să fie cunoscut în mediile ştiinţifice şi academice din Germania, în special la Academia de Ştiinţe din Berlin.

Drept urmare, aici încep să fie studiate unele din operele sale, atât cele ce ţineau de istoria, cultura şi civilizaţia poporului român, cât şi cele consacrate valorificării civilizaţiei orientale turco-arabo persane.

Cantemir se bucura de faima de savant orientalist de vastă cultură intelectuală şi de autor al unor lucrări ce prezentau un mare interes pentru savanţii din Germania de atunci. Iată de ce, la propunerea unor oameni de ştiinţă germani aflaţi în serviciul ţarului, în 1714, Dimitrie Cantemir este ales membru titular al Academiei din Berlin pentru Secţiunea ştiinţelor orientale.

Petru cel Mare a văzut în Cantemir o personalitate novatoare, care putea *„impulsiona şi da coerenţă eforturilor de modernizare a Rusiei" 23 dar şi de realizare a scopurilor sale geopolitice de dilatare teritorială spre „vecinătatea apropiată, apoi spre sud-estul Europei şi spre Marea Mediterană"*.

Geniu pozitiv, Cantemir a fost un inovator în domenii de manifestare a spiritului, în teologie, istorie şi geografie, etnografie, imagologie, sociologie, filosofie, retorică, pedagogie şi, nu în ultimul rând, în literatura de ficţiune alegorică şi satirică.

În 1722, Cantemir a participat, în calitate de consilier în problemele lumii orientale, la expediţia întreprinsă de Petru cel Mare în Persia. Pe timpul campaniei, s-a îmbolnăvit grav. Revine cu mare greutate în Rusia. La scurt timp, Dimitrie Cantemir se stinge din viaţă, la 21 august 1723, la moşia sa Dimitrievka. Este înmormântat în biserica construită de el la Moscova. Astfel s-a încheiat viaţa uneia dintre cele mai mari personalităţi ale culturii şi spiritualităţii româneşti de la hotarul sec. XVII-XVIII.

Bibliografie

APOSTOL, Stan, Prefaţă la lucrarea *„12 invazii ruseşti în România”* Editura Saeculeum I.O., Editura Vestfala, Bucureşti, 1996.

CANTEMIR, Dimitrie – *„Descriptio Moldavie”*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, p. 102.

DEGERATU, Constantin – *„Cantemir omul politic al epocii sale”*, în Revista „Univers Strategic”, nr. 3, p. 26 şi 32.

FOCŞENEANU, Ion – *„Tratatul de la Lutk şi campania ţarului Petru I în Moldova”* (1711), în *„Studii privind relaţiile româno-ruse”*, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

GULIAN, C.I., *„Dimitrie Cantemir, un mare patriot şi cărturar”*.

NEGOIŢĂ, Florin *„Dimitrie Cantemir – 300. Activitatea diplomatică”*, în volumul *„Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi”*, Ed. Pro Universitaria, 2011.

XENOPOL, A. – *„Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor Române”*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1880, p. 31.

23 Gulian C.I., *Dimitrie Cantemir, un mare patriot şi cărturar*, p. 10.

DIMITRIE CANTEMIR – ARTIZAN AL RĂZBOIULUI DIN UMBRĂ

Gabriel I. Năstase1
Gabriel.i. nastase2013 @@yahoo.com
Bogdan Paul A. Păpădie2

Rezumat

Dimitrie Cantemir a fost domn al Moldovei (martie-aprilie 1693 şi 1710 – 1711), lingvist, scriitor, istoric, filosof, muzicolog, compozitor, mare cărturar umanist al spaţiului cultural românesc şi primul român membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, personalitate de prim rang ce a pus bazele Academiei Rusiei. Ceea ce se ştie mai puţin despre *Dimitrie Cantemir este că acesta s-a*

remarcat ca unul dintre spionii de marcă ai perioadei de la finele Renaşterii. Controversele pe tema că a spionat sau nu pentru Rusia continuă chiar şi în ziua de astăzi.

Cuvinte cheie: *spionaj*, *diplomaţie*, *independenţă*, *domnitor*, *regim*, *centralizat*, *domnesc*

Spionajul, arma secretă a diplomaţiei

Dimitrie Cantemir, fost domn al Moldovei (martie-aprilie 1693 şi 1710 – 1711), lingvist, scriitor, istoric, filosof, muzicolog, compozitor, mare cărturar umanist al spaţiului cultural românesc şi european şi primul român membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, personalitate de prim rang ce a pus bazele Academiei Rusiei. Ceea ce se ştie mai puţin despre Dimitrie Cantemir este că acesta s-a afirmat ca unul dintre spionii de marcă ai perioadei de la finele Renaşterii. Controversele pe tema că a spionat sau nu pentru Rusia continuă chiar şi în ziua de astăzi. Cu toate acestea, făcând o reflecţie realistă a situaţiei geopolitice şi strategice a vremii, se poate spune, cu certitudine, că marele patriot moldovean nu a spionat în favoarea vreunei puteri străine, ci doar în favoarea poporului său. Argumentul constă în chiar principalele idei politice ale lui Dimitrie Cantemir, care erau strict legate de lupta împotriva jugului otoman, precum şi lupta pentru formarea, în Moldova, a unui stat autoritar domnesc, care să înlocuiască formula statului nobiliar. Aceste idei sunt cuprinse în tratatul încheiat, la Lutk, între Moldova şi Rusia lui Petru cel Mare (1682 – 1725), în aprilie 1711, care prevedea independenţa statului moldovenesc şi stabilirea unui regim dinastic cantemirian, sub garanţia Rusiei.

În acelaşi an (1711-n.a.), Rusia a încercat să-şi alipească Moldova, tot aşa cum a făcut cu Ucraina, în 1654. Figura centrală a acelui proiect a fost nimeni altul decât Dimitrie

1 Conf. univ. dr. ing., Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Jurnalist, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie

Cantemir”.

Cantemir, considerat, pe nedrept, de unii istorici, ca agent secret al Rusiei, încă din anul 1700. Această percepţie eronată este dată de faptul că, timp de 10 ani, Dimitrie Cantemir a interacţionat (la Constantinopol, Istanbulul de azi) cu diplomatul şi agentul rus Piotr A. Tolstoi. Diplomatul rus ar fi declarat, ulterior, că, în 1710, Dimitrie Cantemir a fost încadrat oficial în serviciul de spionaj al Rusiei, având misiunea de a afla toate detaliile legate de pregătirile de război cu Turcia, cât şi despre relaţiile imperiului otoman cu ţările europene. Mai mult, conform sarcinilor trasate de ţarul Petru cel Mare, Dimitrie Cantemir ar fi dezinformat, voit, Înalta Poartă în privinţa intenţiilor militare ale Rusiei.

Anii următori, atât ante cât şi post domnie, au arătat cum totul fusese planificat, în cele mai mici amănunte, de către marele patriot român. Astfel, în schimbul ajutorului financiar necesar pentru obţinerea tronului Moldovei, Dimitrie Cantemir a promis ruşilor că, dacă va deveni domn al Moldovei, imediat după începerea războiului ruso-turc, se va alia cu Rusia. Fidel cuvântului dat, după 5 luni de domnie în Moldova, la 13 aprilie 1711, Dimitrie Cantemir semnează, cu ţarul rus, Petru I, o înţelegere secretă care declanşa procesul de intrare a Moldovei sub protectoratul Rusiei.

După ce ruşii au fost înfrânţi de turci în lupta de la Stănileşti pe Prut (18 – 22 iulie 1711), se ajunge la tratatul de pace de la 23 iulie cu Turcia, prin care Rusia se obliga să restituie Cetatea Azov, să demoleze o serie de cetăţi de la hotarul Ucrainei şi să plătească o despăgubire de război Turciei. Dimitrie Cantemir, pe care turcii îl solicitaseră, în mod special, ca prizonier, a reuşit să scape din zona frontului în caleaşca ţarinei, nimeni alta decât cea care avea să devină, după decesul lui Petru I, Ecaterina I a Rusiei, rămasă în istorie ca „Ecaterina cea Mare”.

De la „beyzade” şi paşă, la cneaz

Interesant este cum Dimitrie Cantemir, numit de către sultanul Ahmed al III-lea, paşă cu trei tuiuri (ceilalţi

domni aveau două tuiuri), este şi omul care a conceput „Kitab-i-musiki” („Cartea muzicii”). Scrisă în limba turcă, lucrarea cuprinde un studiu aprofundat al muzicii otomane laice şi religioase, fiind primul sistem de notaţie muzicală al muzicii otomane. Cartea a fost scrisă de Dimitrie Cantemir într-o perioadă când era contemporan cu Johann Sebastián Bach. Datorită acestei lucrări, Dimitrie Cantemir a intrat în istoria muzicală a Turciei ca fondator al muzicii laice şi cunoscător al celei religioase sub numele de „Cantemiroglu – fiul lui Cantemir”. Primul turcolog şi arabist din lume şi primul care a tradus Coranul, a ajuns să fie unul dintre cei mai înfocaţi adversari ai Imperiului Otoman. Interesant, deoarece „beyzade” (din lb. turcă – fiu de domn, prinţ) Dimitrie Cantemir, începând cu anul 1688, de la vârsta de 15 ani, va trăi în capitala Imperiului Otoman unde, deşi avea statutul de ostatic la curtea sultanului, a beneficiat de numeroase privilegii printre care posibilitatea să-şi continue învăţătura la Academia Patriarhiei constantinopolitane.

Reîntors la Iaşi, devine coparticipant la domnia tatălui său, iar, la moartea acestuia, în martie 1693, va fi ales domn de marii boieri. Sultanul Ahmed al II-lea (1691 – 1695), plătit de Constantin Brâncoveanu – Domn al Ţării Româneşti (1688 – 1714), nu îl va recunoaşte şi îl va impune după numai trei săptămâni la tron pe Constantin Duca. A fost o nouă mare decepţie a lui Dimitrie Cantemir faţă de Înalta Poartă şi, poate, momentul care l-a convins să facă orice pentru a reveni pe tronul părintelui său, chiar dacă a trebuit să se îndeletnicească cu una din cele mai vechi meserii din lume, spionajul!

Având strânse legături cu diplomaţii Marilor Puteri europene, care i-au încurajat şi susţinut interesul pentru literatură şi ştiinţe occidentale, Dimitrie Cantemir a realizat valoarea şi puterea de schimb a informaţiilor discrete şi secrete. Mai mult, având acces, aproape total, la stilul de viaţă turcesc şi cunoscând bine liderii corupţi ai acestui mare imperiu, Dimitrie Cantemir avea serioase îndoieli cu privire la viitorul statului otoman, astfel că şi-a

îndreptat atenţia şi speranţele către puterile Europei creştine. Posesorul unei inteligenţe sclipitoare, Dimitrie Cantemir avea să profite, ulterior, din plin, de informaţiile deţinute, obţinute la Constantinopol, ajungând unul dintre cei mai buni prieteni şi consilier personal al lui Petru cel Mare al Rusiei, care l-a răsplătit cu numeroase domenii şi l-a investit cu înaltul titlu de „Principe Serenissim" al Rusiei (1 august 1711), adică cneaz. Dar să nu anticipăm...

Moştenind abilităţile Cantacuzinilor

În 1699, Dimitrie Cantemir se însoară cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino – Domn al Ţării Româneşti (1679 – 1688). Regretatul domnitor muntean, cunoscut şi ca Şerban Vodă, s-a remarcat ca unul dintre promotorii spionajului, pe care l-a folosit fără reţinere în lupta împotriva Imperiului Otoman. Nutrind speranţa de a scăpa de suzeranitatea Porţii, dar neputând interveni direct în lupte, domnul Ţării Româneşti, Şerban Cantacuzino, şi cel al Moldovei, Gheorghe Duca (septembrie 1665 – mai 1666, prima domnie în Moldova, noiembrie 1668 – 10 august 1672, a doua domnie în Moldova, noiembrie 1678 – 25 decembrie 1683, ocupă tronul Ţării Româneşti, noiembrie/decembrie 1674 – 29 noiembrie 1678, a treia domnie în Moldova), au ales calea unor iniţiative informative, de spionaj şi chiar a sabotajului (înlocuirea ghiulelelor din tunuri cu paie), acţionând, ca să folosim o terminologie modernă, ca „agenţi dubli". Astfel, Şerban Vodă a mijlocit circulaţia curierilor imperiali habsburgici, dar şi a informaţiilor, înştiinţându-i pe austrieci, într-un moment deosebit de critic din asediul Vienei (1683), că turcii nu mai au resurse să continue.

Tot în familia soţiei sale Casandra, cea a Cantacuzinilor, Dimitrie Cantemir va avea un sprijin nesperat în persoana stolnicului Constantin Cantacuzino (1655 – 1716), fratele lui Şerban Vodă Cantacuzino, care a fost unul dintre cărturarii vremii ce s-au implicat în acţiuni informative, devenind conducătorul a ceea ce poate fi considerat primul serviciu de acest fel din Ţările Române. Printre activităţile desfăşurate la „Cancelaria secretă", pe

care a organizat-o la Curtea Veche, se numărau primirea agenţilor care aduceau informaţii din diferite ţări, redactarea, traducerea, dar şi „deschiderea” corespondenţei secrete. De altfel, stolnicul a conceput şi un „cifru”. Palatul de la Mogoşoaia găzduia, adesea, întâlniri secrete cu trimişi străini, uneori travestiţi, care apoi erau îndrumaţi să plece pe drumuri tainice. O abilitate deosebită a stolnicului era aceea de a obţine informaţii de la interlocutori străini, fără ca aceştia să-şi dea seama (modern – „exploatare în orb”), mai ales în cursul unor ospeţe stropite cu vinuri bune. Prin urmare, schimbul de informaţii dintre Dimitrie Cantemir şi unchiul soţiei sale va fi nepreţuit, mai ales pe perioada celei de-a doua domnii din Ţara Moldovei. Totuşi, nu putem să facem abstracţie de modul cum, în 1693, cu doar câţiva ani înainte să devină rude prin alianţă (1699), Constantin „Dinu” Cantacuzino a participat din plin la jocurile de culise făcute la Înalta Poartă de nepotul său, Constantin Brâncoveanu (domnitorul din Ţara Românească era băiatul Doamnei Stanca, sora lui Constantin Cantacuzino şi Şerban Vodă), care va plăti pentru mazilirea lui Dimitrie Cantemir!

Sultanul l-a dorit „iscoadă”.

Însă roata istoriei se întoarce, iar lecţiile ei pot fi învăţate! Iar cum, în politică, nu există sentimente, ci doar interese, în 1710, Dimitrie Cantemir va ajunge, fiind numit la 14 noiembrie, prin firman de către sultan, din nou, domnitorul Moldovei. Acestora era considerat de către otomani un supus fidel, având o neclintită credinţă faţă de Poartă. Cei 22 de ani petrecuţi, cu mici intermitenţe, la curtea sultanilor turci, educaţia primită, opera sa ştiinţifică şi filosofică, precum şi participarea sa la unele expediţii militare turceşti, au fost argumente solide ce l-au determinat pe însuşi sultanul Ahmed al III-lea (1703 – 1730) să decidă înscăunarea acestuia pe tronul Moldovei. Şi cum nimic nu este gratis în lumea Puterii, Dimitrie Cantemir va avea, totodată, misiunea de a-l ţine sub supraveghere şi a înlesni prinderea lui Constantin

Brâncoveanu, bănuit că ar avea planuri să treacă de partea ruşilor, în eventualitatea, tot mai probabilă, a unui conflict armat între sultan şi ţar.

Părerea unanimă a istoricilor este că dezastrul din 1697 de la Zenta – una dintre cele mai semnificative înfrângeri din istoria turcilor, la care Dimitrie Cantemir participase în anturajul vizirului –, l-a impresionat şi i-a scăzut respectul faţă de valoarea militară a otomanilor. Prin urmare, în ciuda tuturor aparenţelor şi nutrind speranţa că a sosit momentul ieşirii de sub tutela Imperiului Otoman, Dimitrie Cantemir va trece de partea ruşilor, luând parte la războiul ruso-turc. Deşi alegerea a fost corectă, domnitorul moldovean urmărind independenţa ţării sale, în cele din urmă s-a dovedit că pariul său n-a fost cel mai inspirat, Moldova căzând într-o robie otomană şi mai cruntă după înfrângerea de la Stănileşti pe Prut
(18 – 22 iulie 1711).

Ulterior, Dimitrie Cantemir va avea mari regrete faţă de faptul că nu a reuşit să organizeze un serviciu domnesc special de „olăcari” (curieri), prin care informaţiile să circule cu repeziciune între aliaţi. Este şi motivul pentru care, deşi avea sarcina expresă de a opri armatele otomane la Dunăre, oastea lui Petru cel Mare a plecat cu aproape o lună întârziere din Ucraina de azi, ruşii fiind convinşi că turci nu vor porni la drum mai devreme de luna mai. Dar au făcut-o în prima decadă a lunii aprilie!

„Spionul” Cantemir a dorit reeditarea Unirii de la 1600!

La vremea respectivă, spaţiul carpato-danubiano-pontic era râvnit de imperiile vecine: Otoman, Habsburgic şi Rus. Este şi motivul pentru care Ţările Române au fost teatrul unor invazii ale puterilor vecine şi al unor confruntări armate între imperii.

Pe cale de consecinţă, s-a constituit un pluralism statal românesc, ce a fost un obstacol în calea islamizării Europei centrale şi de vest, fapt ce a permis evoluţia civilizaţiei occidentale în condiţii prielnice.

De aceea, problema fundamentală pentru Principatele Române a fost cea a păstrării identităţii lor naţionale şi politice. Transilvania a fost integrată în Imperiul Habsburgic, în anul 1689, actul integrării fiind recunoscut de turci 10 ani mai târziu. Moldova şi Valahia deţineau un „statut distinct în cadrul unor relaţii speciale cu Imperiului Otoman”, pe baza „capitulaţiilor”. Acestea erau un fel de tratate, specifice epocii, dictate de Înalta Poartă prin care, în schimbul unui tribut (un gen de „taxă de protecţie”), statele româneşti se bucurau de un regim de favoare prin care îşi păstrau autonomia internă, iar imperiul se obliga să garanteze integritatea lor teritorială.

După cum bine remarca reputatul general de brigadă (r) Mihail Ţăpârlea, Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”, Austria şi Rusia îşi coordonau eforturile pentru stăvilirea islamizării Europei, încercând să-i alunge pe turci din zonele ocupate. Lor îi sau alăturat, de multe ori, statele creştine oprimate de către turci. Franţa acelor vremuri, temându-se de expansiunea Rusiei, în cele mai multe situaţii, era solidară cu Poarta. Aceste tendinţe de stăvilire a avansării islamului către Centrul Europei erau socotite de Principate ca fiind ocazii favorabile pentru emanciparea lor de sub suzeranitatea turcească.

În aceste condiţii istorice, Dimitrie Cantemir şi Moldova au devenit actori importanţi în confruntarea dintre cele două imperii: Otoman şi Ţarist. În conjunctura creată, Moldova şi Ţara Românească, cum scriam şi anterior, au profitat din plin de rivalitatea marilor imperii şi de lăcomia de teritorii a acestora, transformând obţinerea de informaţii într-o artă a comerţului, un fel de bursă sau bază de date. Folosind aceste informaţii, Ţările Române au reuşit să evite mai multe invazii şi să-şi păstreze fiinţa naţională.

Dimitrie Cantemir n-a făcut nici el excepţie de la armele de tărie ale ţărilor mici, inteligenţa şi informaţia. Animat de scopuri nobile, naţionale, realiste şi raţionale, Dimitrie Cantemir a trecut la elaborarea unui plan politic

de eliberare a Ţării Moldovei, plan ce se fundamenta pe o pregătire îndelungată şi o mare diversitate de informaţii. Planul a avut la bază informaţii obţinute din lumea diplomatică şi politică a vremii, din teren (acolo unde agenţii Moldovei şi confraţii din diferite state europene culegeau date importante), toate conducând la o amplă şi exactă analiză geostrategică, care lua în calcul raportul de forţe între marile puteri ale epocii. Să recunoaştem, în ecuaţia geopolitică a vremii, Moldova nu putea să se menţină ca stat de sine stătător fără protectoratul unei mari puteri. Excluzând status quo-ul Moldovei de a fi sub suzeranitate otomană, eruditul Principe a studiat câteva alternative posibile, luând în calcul celelalte două imperii din proximitate (cel habsburgic şi cel ţarist), precum şi regatele Poloniei şi Ungariei, care ar fi putut reprezenta opţiuni pentru protectoratul necesar conservării vieţii statale a Moldovei.

Luând în calcul forţa şi perioada de ascensiune imperială, Dimitrie Cantemir a avut de ales între Imperiul Habsburgic şi cel Ţarist. Referitor la protectoratul habsburgic, cum bine defineşte Mihail Ţăpârlea, Dimitrie Cantemir a propus ca teritoriile unite de Mihai Viteazul să formeze, sub conducerea sa, un singur stat în cadrul imperiului, în centrul european. Propunerea nu a fost agreată de domnul Valahiei, Constantin Brâncoveanu, ce se temea de pierderea privilegiilor date de domnie, şi nici de Imperiul Habsburgic. În aceste condiţii, singura sa opţiune viabilă rămânea varianta rusă.

Mai mult, relaţiile de colaborare şi chiar de prietenie cu P.A. Tolstoi, ambasadorul rus la Constantinopol, personaj extrem de influent şi artizan al politicii orientale a lui Petru cel Mare, au cântărit greu în luarea deciziei. Acesta i-a dat asigurări că Rusia va sprijini Moldova în demersurile sale de emancipare şi neatârnare. Prin urmare, era firesc ca Dimitrie Cantemir să opteze pentru Rusia, care, potrivit promisiunilor lui Petru I, consfinţite în tratatul ce avea să fie încheiat la Lutk (1711), asigura menţinerea identităţii statale a Moldovei. De aici şi

aprecierile unora că relaţiile dintre Dimitrie Cantemir şi ambasadorul rus au fost acţiuni de subminare prin spionaj a otomanilor, iar savantul român este catalogat eronat drept spion rus.

În concluzie, marele savant, cărturar şi om politic, considerat, pe bună dreptate, la acea vreme „cel mai erudit principe al ultimilor 1.000 de ani”, l-am numit pe Dimitrie Cantemir, n-a fost vreodată spionul nimănui, ci doar artizanul folosirii armei spionajului în încercările sale de a crea un stat moldovenesc puternic, modern şi independent.

Acesta a avut cunoştinţă despre metodele de culegere a informaţiilor, folosite la acea vreme în Occident şi Orient, fiind un pod al cunoaşterii şi interferenţei şi în acest domeniu, iar cu inteligenţa-i şi aplecarea spre studiu recunoscute chiar de contemporanii săi, prin analiza şi sinteza informaţiilor obţinute din diferite surse (cărţi, diplomaţi, învăţaţi, boieri, oşteni), a folosit acest demers şi în slujba ţării sale.

Marele patriot român Dimitrie Cantemir a dovedit, şi în calitatea sa de vizionar, cum spionajul devine, pe zi ce trece, cea mai importantă armă şi resursă a unui stat relativ mic, fără de care o ţară este ca un surdo-mut şi orb în vâltoarea nemiloasă a vieţii.

Bibliografie

* * * *Aspecte din viaţa, personalitatea şi opera lui Dimitrie Cantemir*. Editată de Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Bucureşti, 2012.

BÂRSAN, Cristina, *Dimitrie Cantemir şi lumea islamică*. Editura ACADEMIEI ROMÂNE, Bucureşti, 2005.

CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*. Editura SOCEC & Co, Societate Anonimă, Bucureşti, 1906.

CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*. Editura GRAMAR, Bucureşti, 2008.

PĂPĂDIE, A., Bogdan, NĂSTASE, I., Gabriel, *Frăţia spionilor*. *Istoria războiului din umbră*, Editura Paco, Bucureşti, 2014.

PĂPĂDIE, A., Bogdan, NĂSTASE, I., Gabriel, *Spionii*

şi loviluţia. Editura OBIECTIV, Craiova, 2014.

CONFIDENŢIALITATEA INFORMAŢIILOR ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI DIMITRIE CANTEMIR

Neculae Nabarjoiu1

nnabarjoiu@@yahoo.com

Abstract: *Putem aprecia că Dimitrie Cantemir era foarte bine pregătit să ţină secrete şi să ceară acest lucru altora, aplicând verificări proprii de loialitate*.

Cuvinte cheie: *erudit*, *confidenţialitate*, *informaţii*, *legende*, *masonerie*.

Neîndoielnic, în toate timpurile, secretele au fost ţinute cu strâjnicie. Nu avem date că secretele cantemiriste ar fi fost păstrate mai bine sau mai puţin bine decât în alte perioade. Un erudit ca Dimitrie Cantemir, instruit aproape 20 de ani la Istanbul, avea toate motivele să cultive păstrarea secretelor în perspectiva succeselor preconizate, ca şi condiţie de realizare a acestora.

S-a păstrat cu sfinţenie secretul că Dimitrie Cantemir a fost francmason (Nr. 142 al Revistei HISTORIA: „Francmasonul Dimitrie Cantemir şi năravurile moldovenilor din Secolul Luminilor”), iar ca dovadă ne mulţumim cu o trimitere la… *documente din arhiva Marii Loje a Franţei*, *ce are sediul la Paris*. Putem, fără pretenţii, să vedem că misterul din „*Descriptio Moldaviae*” (1716) ar avea o motivaţie ocultă, o obligaţie a lui Dimitrie Cantemir în complicatele ţesuturi ale organizaţiilor secrete, completată de presupunerile evidenţiate prin comanda lucrării amintite din partea Academiei berlineze, intermedierea Ţarului Petru I, el însuşi *iniţiat* în

rosicrucianism.

Pe site-ul Marii Loje a României, un subiect precum Dimitrie Cantemir este prezent şi, cum *numeroase legende s-au ţesut în jurul existenţei sale, începem şi noi să dăm crezare unor posibile legături cu societăţile iniţiatice pornind de la realitatea vremurilor şi de la capacităţile intelectuale, culturale şi politice care îl recomandau pentru o asemenea apartenenţă* de elită.

În Jurnalul Masonic: este, se pare, înscrisă *apartenenţa lui Cantemir la diferitele societăţi iniţiatice ale vremii, cu Masoneria din Imperiul Ţarist, chiar din Înalta Poartă, acolo unde Cantemir se dedică studiului şi aprofundării cunoştinţelor sale de istorie, filosofie, literatură, muzică, matematică şi limbi orientale. Şi asta de la 15 ani când, din nou în taină, se spune că a fost zălog timp de 17 ani (şi aceasta în secret) al tatălui său, domnitorul Moldovei, Constantin Cantemir, la Înalta Poartă.*

1 Prof. univ. dr., absolvent, acum 50 de ani, al Liceului Militar „Dimitrie Cantemir" din Breaza

Desigur, un simţ critic nu poate fi mulţumit cu astfel de explicaţii. Din scrierile sale nu a rezultat aşa ceva. Putem aprecia că era foarte bine pregătit să ţină secrete şi să ceară acest lucru altora, aplicând verificări proprii de loialitate.

Merită o analiză specială „Istoria ieroglifică", scrisă de Dimitrie Cantemir în anul 1705, o istorie secretă, în sensul că nu numai numele personajelor, contemporanii autorului, sunt ascunse sub denumiri de păsări şi de patrupede, dar şi faptele la care se face aluzie în text sunt redate prin alegorii. În felul acesta, toate manevrele din jurul tronului sunt prezentate „sub acoperire", un model de securizare elegantă a informaţiilor. Cartea, structurată în douăsprezece părţi, urmează etapă cu etapă, lupta pentru tronul Moldovei de la mazilirea lui Constantin Duca Vodă (Vidra) din a doua domnie, în anul 1703, când a fost ales în locul sau Mihai Racoviţă (animal hibrid, Struţocămila), la înlocuirea lui cu Antioh Cantemir (Filul)

în a doua domnie şi cu împăcarea temporară a lui Dimitrie Cantemir cu domnul muntean Constantin Brâncoveanu.

Se putea scrie codificat despre lupta pentru consolidarea poziţiei, unde boierii munteni şi cei moldoveni, împreună cu domnii celor două ţări, încheie un tratat de sprijin reciproc, îndreptat mai ales împotriva fraţilor Cantemir şi a câtorva partizani ai lor, care ameninţau situaţia dobândită de marea boierime, cu prilejul alegerii următorului domn. Astfel, cu prilejul banchetului, pe care Cantemir l-a imaginat că a fost dat de fiarele şi păsările de pradă, când toţi boierii se bucurau de biruinţa şi de puterea lor nemărginită, are loc pe neaşteptate răscoala ţăranilor din cele două ţări, muştele (ţăranii) năvălesc la banchet şi mănâncă bucatele boierilor.

Cu măsurile de atunci, am putut afla adevărul doar după 300 de ani. Dacă s-ar aplica standardele de azi în securitatea personalului, securitatea industrială, fizică şi a documentelor, că de securitatea informaţiilor pe suport electronic nu se putea vorbi, n-am fi aflat (poate) niciodată informaţiile sensibile, păstrate ca atare mai mult timp, despre, să zicem, prinţesa Maria, fiica lui Dimitrie Cantemir, „cea mai cultivată femeie din Rusia” (sic!), care i-a pus inima pe jar lui Petru cel Mare. Între cei doi s-ar fi înfiripat o poveste de dragoste interzisă, ţarul fiind căsătorit. Supuşii lui Petru I o admirau pe prinţesa venită din Moldova, care, atunci, avea doar 23 de ani, pentru că era frumoasă, elegantă, sclipitor de inteligentă şi educată, în contrast cu ţarina Ecaterina pe care mulţi o considerau o ţărancă analfabetă, nedemnă de tronul Rusiei.

MOLDOVA ÎN CAMPANIA MILITARĂ ANTIOTOMANĂ DIN ANUL 1711

lon-Aurel Stanciu1
stanciuromania@@yahoo.com
Mihail Ţăpârlea2
taparlea. mihai@@yahoo.com

Abstract: *La începutul secolului al XVIII-lea, în conjunctura geostrategică gravă, Principatele Române*

puteau să-şi asigure suveranitatea naţională şi independenţa numai în condiţiile în care ar fi dovedit o deosebită iscusinţă diplomatică şi o atentă angajare militară în cadrul unei alianţe.

Cuvinte cheie: *Dimitrie Cantemir*; *campanie*; *principate*; *domnitor; ţar*; *împărat, sultan, otomani*; *eniceri*; *moscali*; *leşi*; *hărţuire; Poltava*; *Şved; tratat*; *mazilire*; *oboz*; *olac*; *plean, podgheaz*; *lipcan*; *hăinie*; *greime*; *ferman; feredeu*; *hatman*; *dragun*; *crai*; *caftan*; *branişte*; *bei*; *paşă*; *agă*; *vezir; cavalerie*; *provizii*; *Carol al XII-lea*; *Petru cel Mare; Şerementev*; *Şafirov; Azov*; *Tighine*; *Stănileşti*.

1. Contextul internaţional şi preliminariile campaniei militare

După bătălia de la Poltava [1], ce a avut loc în anul 1709, şi încurajată de importantele anexiuni din teritoriile baltice, Rusia şi-a sporit presiunea diplomatică asupra Porţii, cu scopul extrădării regelui suedez Carol al XII-lea, aflat la Tighina, şi al extinderii influenţei sale în teritoriile de sub dominaţia otomană. Creşterea puterii, influenţei şi a tendinţelor expansioniste ale Rusiei este înfăţişată şi în cronicile româneşti. Astfel, Ion Neculce, cunoscutul cronicar moldav, consemnează: *„Atunce Petre Alecsiiovici, împăratul moschiescu, începu să tare a s-întări şi din puteri şi din nume, cât lua cetăţile Şvedului* [2]. *Şi atunce au luat şi cetatea cea vestită din lume şi mare, anume Riga. Şi într-alt chip nu o pute lua, iar de cât au făcut meşteşug cu nişte cambarale* [*3*] *cu otravă, care ţine o cambara 50 de pungi de bani cheltuială. Şi aruncându aceste cambarale în cetate, i-au lovit de moarte pe şvedzi, cât le-au căutat a se închina, că să spăriese că n-a mai rămâne nime. Şi cu acel meşteşug au luat muscalii Riga de la şvedzi. Şi alte cetăţi multe şvedzeşti le tot bate şi le lua, că Şvedul atunce, în nădejdea Turcului, era la Tighine* [*4*] *pribegu. „3*

Regele Suediei, Carol al XII-lea, a rămas, sub protecţie turcească, în cetatea Tighina. Evident, dorinţa acestuia era aceea de a se reîntoarce în ţara lui şi de a

elibera cetăţile şi teritoriile ocupate de ruşi. Periodic, sultanul trimitea demnitari, ca de pildă pe „*voievoda*

1 General (r), Secretar de stat la Ministerul Transporturilor, vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 General de Bg. (r.), Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

3 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în lucrarea „*Letopiseţul Ţării Moldovei*”, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 375.

Chiovschii”, pentru a analiza, împreună cu înaltul său oaspete, problemele create de întreţinerea sa şi a ostaşilor ce-l însoţeau, precum şi posibilitatea eliberării acestuia şi a trupelor suedeze ce-l acompaniau. „*Şi au scris împăratu turcescu cărţi* [5] *la craiul Şvedului la Tighine, precum nu l-a lăsa în streinătate. Şi s-au adeverit* (*i*-a promis, nu) *pre tare precum va sta de-l va împăca cu Moscalul, de-i va da Moscalul pre pofta lui, toate ce-au păgubit. Iată de nu va primi Moscalul pace cu Şvedul, să-l întoarcă ce i-au luat, s-a bate el singur cu Moscalul*”.*4* De asemenea, sultanul s-a angajat că-i va da o oaste suficient de puternică, care să-i asigure securitatea şi să-l conducă în ţara lui. Având în vedere că Moldova era o ţară ce deţinea, în anumite perioade, importante rezerve de cereale, nutreţuri şi multe bovine, ţinând cont şi de faptul că Tighina – locul de prizonierat al regelui suedez – era o importantă cetate moldovenească, aflată pe cursul inferior al Nistrului, ce a fost cucerită de către turci, în anul 1538, a stabilit ca aprovizionarea suedezilor cu cele trebuitoare pentru hrana oamenilor şi animalelor să se efectueze din Moldova. Pentru a exista o certitudine în domeniul aprovizionării regelui şi a corpului său de oaste, „*Şi au făcut şi ferman* (ordin scris, dispoziţie, nu) *sa de Moldova zahără oştii leşeşti şi şvedeşti ce era la Tighine*: *ialoviţi* (vite, nu), *ordzu, grâu, făină, cât le-a trebui*”.*5* Primirea scrisorii de la sultan l-a bucurat mult pe regele suedez, îi dădea multă încredere şi speranţe apropiate pentru reîntoarcerea în

ţara lui, *„... şi ţine acea carte de adeverinţa împăratului tot la sân, la dânsul”. 6* Sub pretextul *„eliberării popoarelor de aceeaşi credinţă de sub dominaţia păgânilor nelegiuiţi”*, Petru cel Mare a încercat să-şi întărească poziţiile geostrategice în Balcani, să capete noi sfere de influenţă şi noi teritorii, de a domina alte popoare mai mici, precum era şi poporul român. În octombrie 1710, la indicaţiile ţarului Petru cel Mare, Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul rus la Ţarigrad, *„... a somat divanul otoman să-şi precizeze politica de pace sau război, ameninţând cu invazia”. 7*

Îngrijoraţi de mărirea accentuată a influenţei ruşilor la Marea Neagră, a puterii lor militare în continuă creştere, precum şi de intenţiile acestora de dilatare teritorială *„multiazimut”*, turcii au declanşat pregătirile de război. Îngrijorarea era firească, fiind generată de teama pe care o inspira armata rusă otomanilor, după victoria răsunătoare de la Poltava, care avea să demonstreze puterea militară remarcabilă a Rusiei. Ca urmare, riposta Porţii a fost fermă şi dură, proclamând război Rusiei, prin declaraţia din 20 noiembrie 1710, adoptată în şedinţa solemnă a Divanului. Declaraţia cuprindea *„condiţii inacceptabile*: *Rusiei i se cere să recunoască pe Stanisław, ca rege al Poloniei, să înapoieze Suediei Livonia şi Ingria, şi să se angajeze că nu va mai pătrunde niciodată la Marea Neagră”.8* Potrivit practicii otomane, imediat după declararea stării de război, Piotr Andreevici Tolstoi, a fost arestat şi încarcerat la Ediculé. [6] La început, riposta rusească a constat în slujbe religioase şi jocuri de artificii, care aveau un rol de a pregăti mai mult populaţia, şi nu forţele armate. Declaraţia de război a Rusiei a venit, relativ, târziu, la 19 martie 1711. În mod natural, această situaţie potenţială şi, apoi, iminentă de război, a influenţat politica statelor româneşti. Rusia era aureolată de izbânzile din Războiul Nordic, pe când Poarta suferise, în urmă cu puţin timp, înfrângeri în conflictul cu Imperiul Habsburgic. *„Victoria de la Poltava i-a întărit lui Petru încrederea în oştenii şi generalii săi; turcii au să*

împărtăşască soarta suedezilor". *9* În acest fel, raportul de forţe otomano-rus apărea boierimii moldovene şi lui Cantemir ca favorabil puterii ţariste.

În concepţia lui Petru cel Mare, un război împotriva otomanilor nu putea avea succes decât în alianţă cu Ţara Românească şi Moldova, care erau poziţionate strategic în zona de interes a Rusiei, dar şi datorită potenţialului lor uman, militar şi economic. „*Cheia campaniei lui Petru erau două principate creştine, Valahia şi Moldova... În secolele al XV le-a şi al XVI le-a*.

5 *Ibidem*, p.371.

5 *Ibidem*.

6 *Ibidem*.

7 *Istoria Militară a Poporului Român*, volumul III, Editura Militară, Bucureşti, 1987, p. 411.

8 Henry Troyat, „*Petru cel Mare*", Editura Corint-Istorie, p.190.

9 *Ibidem*.

În căutarea securităţii, ele s-au plasat sub suzeranitatea Sublimei Porţi, păstrându-şi autonomia internă, dar acceptând să plătească sultanului tribut anual în schimbul protecţiei". *10* În această conjunctură istorică şi geostrategică, într-o confruntare militară ruso-otomană, raportul de forţe şi, deci, cele mai multe şanse de victorie, erau favorabile Rusiei, ceea ce reprezenta un argument important pentru statele româneşti extracarpatice de a se alia cu puterea ortodoxă din răsărit în vederea prezervării fiinţei lor statale, şi a înlăturării dominaţiei otomane. Năzuinţa eliberării statelor din Balcani, în primul rând a celor româneşti, de sub dominaţia turcească se lega tot mai intens de o alianţă cu o mare putere creştină. Cu mai puţin de două decenii în urmă, faţă de perioada de referinţă, încercatul ostaş şi domn, Constantin Cantemir, spunea că „*se află creştin după lege şi după inima lui, şi că ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creştină, decât să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor, numai să ştie sau măcar să poată, cu un temei oarecare, pricepe că va putea, cu armele şi legăturile sale,*

dobândi libertatea întâi pentru patria sa, şi apoi pentru ceilalţi creştini”.11

Înfruntarea dintre cele două mari puteri era iminentă, şi nu se putea desfăşura decât în spaţiul românesc, sau, în cel mai bun caz, deplasarea trupelor, fie a celor ruseşti, fie a celor otomane, spre teatrul de operaţiuni militare ar fi avut loc pe teritoriul Munteniei şi al Moldovei. În această conjunctură geostrategică gravă, Principatele Române puteau să-şi asigure suveranitatea naţională şi independenţa numai în condiţiile în care ar fi dovedit o deosebită iscusinţă diplomatică şi o atentă angajare militară în cadrul unei alianţe. *„Factorilor politici români li se impunea, aşadar, neîntârziat o decizie de însemnătate vitală pentru însuşi viitorul Moldovei şi Munteniei”. 1* Astfel, în Moldova, s-au auzit voci puternice, ca cele ale mitropolitului Ghedeon şi hatmanului Antiohie Jora, care s-au pronunţat, în mod ferm, pentru o alianţă cu Rusia, ca alternativă unică de obţinere a suveranităţii faţă de Poartă. Dimitrie Cantemir era*”. convins de regresul ireversibil al puterii otomane”*, considerând că, doar o alianţă cu Petru cel Mare, *„putea să restabilească independenţa deplină a Moldovei”. 13* Au fost şi opinii opzante, în special faţă de prevederea referitoare la succesiunea dinastică la tronul ţării. Astfel, Vornicul Iordache Ruşet, hatmanul Dumitraşcu Racoviţă, banul Savin Zmuncilă s-au împotrivit. *„Nu este bine să fie domnitor veşnic”*, spuneau ei. În opinia lor, domnitorul trebuia să se schimbe „cum *va pofti ţara”.14*

Este de remarcat faptul că, pentru a nu afla otomanii, primele negocieri cu ruşii sunt cele ale *„... fracţiunii boierimii moldovene cu diplomaţi ruşi la Jaworow şi Jarosław, în Polonia, la care, ulterior, s-au adăugat trimişii lui Dimitrie Cantemir...” 15.*

Cu toate că era, din ce în ce, mai greu de suportat dominaţia otomană, în viaţa politică internă, atât în Moldova, cât şi în Muntennia, erau boieri importanţi, care considerau *„jugul turcesc”* ca o pavăză împotriva ocupării Principatelor de către Imperiul Habsburgic, Imperiul ţarist

sau, chiar, în anumite perioade, de către Polonia. Astfel, se aprecia că eliberarea de sub dominaţia otomană şi *„protecţia”* ce s-ar obţine din partea imperiilor ţarist şi habsburgic nu însemna obţinerea unei independenţe totale, ci nu reprezenta altceva decât anexarea teritoriilor româneşti la un imperiu sau altul, fapt ce ar fi pus în pericol existenţa lor statală.

Cei care susţineau o alianţă cu Imperiul Rus, devenit o importanţă putere europeană sub conducerea lui Petru I, aveau argumente ce constau în: apartenenţa la comunitatea creştin-ortodoxă; lipsa unor conflicte anterioare româno-ruse; intensificarea pericolului habsburgic; necesitatea găsirii unei contraponderi credibile faţă de *„Imperiul peren”*, aşa cum

10 Robert K. Massie, *„Petru cel Mare, viaţa şi lumea lui”*, Editura All, 2015. p.505.

11 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat”*, în lucrarea *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 375.

12 *Istoria Militară a Poporului Român, Ibidem.*

13 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Girescu, *„Istoria românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi”, ediţia a doua, revăzută şi adăugită*, Editura Albatros, p. 446.

14 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Bucureşti, 1980, p. 201.

15 Istoria Militară a Poporului Român, p. 412.

se considera cel Otoman, care încălca frecvent autonomia Valahiei. Exista, astfel, o preocupare deosebită pentru evitarea ocupării Ţării de către posibilii învingători ai Porţii şi, totodată, evitarea represaliilor otomanilor în eventualitatea unui insucces, ceea ce ar fi condus şi la mazilirea domnilor. Dacă Brâncoveanu era prudent în ceea ce privea dezvoltarea relaţiilor cu Rusia, reprezentanţi importanţi ai familiei domnitoare Cantacuzino acţionau deschis pentru o alianţă româno-rusă.

„Valahia, cel mai bogat şi mai puternic dintre cele două principate, era condus de un prinţ (titlul local era de

hospodar), *Constantin Brâncoveanu, un voievod activ şi flexibil*" *16*, iscusit diplomat, care, în domnia sa de peste două decenii, *„a construit o armată puternică şi a acumulat o mare avere personală*". *17*

În acei ani, Poarta nu mai avea mare încredere în domnitorul valah, căruia ar fi dorit să-i îngrădească influenţa, din ce în ce mai puternică, pe care o avea pe plan intern, dar şi pe plan internaţional.

„Din punctul de vedere al sultanului, Brâncoveanu era mult prea bogat şi puternic pentru un prinţ satelit, iar domnitorul a fost luat în vizor pentru înlocuire, atunci când avea să se ivească ocazia. Inevitabil, Brâncoveanu a simţit aceste lucruri şi, după Poltava, fiind convins că steaua lui Petru este în ascensiune, a încheiat un tratat secret cu ţarul". 18 Tratatul secret de alianţă a Ţării Româneşti Muntenia cu Rusia, al cărui text nu a fost cunoscut, s-a încheiat în anul 1709. Se poate aprecia că tratatul, la solicitarea lui Constantin Brâncoveanu, care nu dorea ca Poarta Otomană să afle despre această alianţă, nu a fost cunoscut decât de un număr restrâns de persoane. În caz contrar, ar fi urmat represiuni puternice asupra ţării şi asupra domnitorului, care, în mod sigur, ar fi fost mazilit. În tratat, se stipula că, în cazul unui război al ruşilor împotriva turcilor, Muntenia trebuia să se ralieze armatei ţariste cu 30.000 de soldaţi pe câmpul de luptă, să furnizeze alimente şi nutreţuri trupelor ruse. Cheltuielile urmau să fie suportate de Cancelaria lui Petru I. În acelaşi timp, se prevedea şi obligativitatea domnitorului de a atrage la conflictul antiotoman pe bulgari şi pe sârbi.

Obligaţiile Rusiei, stipulate în tratat, constau în: garantarea independenţei Ţării Româneşti şi a drepturilor ereditare dinastice ale familiei Brâncoveanu de a ocupa tronul ţării; suportarea cheltuielilor privind mobilizarea armatei Munteniei, precum şi a celor prilejuite de aprovizionarea armatei ruse. Urmare a preţuirii de care se bucura din partea ţarului, Constantin Brâncoveanu era apreciat pentru *„râvna sa creştină*". Totodată, în corespondenţa oficială, era numit *„binefăcătorul*

preamilostiv şi preascump”, fiind decorat de către Perú cel Mare cu „*Ordinul Sfântul Andrei*” *19* iar, în anul 1701, i s-a acordat un act de favoare („*Jalovannaia gramota*”), care-i asigura domnitorului şi familiei Cantacuzinilor azil în Malorusia (Ucraina), în caz de necesitate.

În aceste condiţii, după ce cele două imperii şi-au declarat, în mod reciproc, război, au fost declanşate confruntări la scară relativ redusă între cele două importante puteri şi aliaţii lor. Aşa, spre exemplu, potrivit angajamentului luat faţă de „*împăratul turcescu*”, Hanul tătarilor, în calitate de aliat al Porţii, a pornit într-o acţiune de hărţuire şi de prădare a teritoriului „*moschiesc*”, deplasându-se „în *sus pre apa Donulului…pre la Harkov*” *2*. Acţiunea a început după ce apele Donului au îngheţat datorită gerului puternic ce a avut loc de bobotează anului 1711. Nu toate obiectivele pentru care s-au efectuat incursiunile au fost îndeplinite, cum, spre exemplu, nu s-a realizat distrugerea galioanelor (nave de război, n.n.) ruseşti. „*Dar la galioanele moschieşti n-au putut agiunge, să le aprindză, precum s-a apucat către împăratu turcescu*”. *21* De asemenea, forţele căzăceşti nu au ajuns la Chiov, deoarece oraşul era apărat

16 Robert K. Massie, Op. cit. p. 505.

17 *Ibidem*.

18 *Ibidem*, p. 504.2190 *Ibidem*.

20 Ion Neculce, Op. cit. p. 375.

21 *Ibidem*.

de importante trupe ruseşti. Cu toate acestea, expediţia militară „*… s-au întors, iar, la Crâm, cu mult” plean*”. 22[7]

De asemenea, sultanul din Bugeac [8] şi cu voievodul Chihovschi de la Binder au trecut Nistrul, au pătruns în Ucraina, unde au produs distrugeri importante până în apropiere de Kiev. Trupele ruseşti s-au retras în localităţile „*Podolia spre Iaslovâăţ şi Buceci*”, aşteptând „*ucaz de la Peterburhu, de la împăratul moschiescu să vadă ce vor face*” *23*. Aici, au primit întăriri cifrate la 300 steaguri leşeşti şi 10.000 de moscali. Această grupare de forţe a

determinat trupele invadatoare să se retragă. Cele două căpetenii au informat, în scris, Poarta. Vizirul, însă, nu i-a crezut. Pentru a le verifica loialitatea, printr-un curier special, a cerut lui Dimitrie Cantemir să verifice informaţiile. Domnul Moldovei se bucura de o mare credibilitate la Ţarigrad, fiind apreciat de către vizir că este un *„... ghiaur şi ştie de toate ce să făcu la Moscu şi la leşi, de le scrie tot adevărul la Poartă... La atâta credinţă şi laudă ave Dumitraşcu-vodă la Poartă, cât apoi paşa Tighinei tot la dânsul trimite a lua veşti, de scrie la Poartă..."* *24*

Este foarte interesant procedeul lui Dimitrie Cantemir care, pentru a menţine încrederea sultanului, reţinea, la Iaşi, timp de 5 – 6 zile, corespondenţa paşei de Tighina pentru a avea răgazul necesar de a scrie şi a-l informa, mai întâi el, pe vizir. Prin urmare, informaţiile oferite de domnul Moldovei coincideau cu cele oferite de paşă. Astfel, Dimitrie Cantemir era considerat a fi un domnitor fidel înaltei Porţi, sultanul şi marele vizir putându-se baza pe Moldova în caz de conflict cu Rusia. Evident, aprecierea Porţii faţă de domnitorul moldovean era întărită şi de faptul că, în calitate de *„capichihae"*, [9] Dimitrie Cantemir a trăit, la Constantinopole, mai bine de două decenii, fiind un bun cunoscător al realităţilor turceşti, precum şi un factor modernizator al culturii otomane. Aici, în capitala Imperiului Otoman, frecventa cele mai înalte şi influente cercuri, având legături de prietenie cu ambasadorii Rusiei, Olandei şi Franţei. De fapt, Cantemir a fost întemeietorul muzicii laice moderne, contribuind la europenizarea spaţiului geografic turcesc. În perspectiva începerii operaţiunilor militare, ca o măsură de precauţie, domnii celor două state româneşti, aflate sub dominaţia Porţii Otomane, au concentrat importante forte militare. *„Dimitrie Cantemir a concentrat 5 – 6 steaguri* [10] *de oaste în zona Mănăstirii fortificate Cetăţuia de lângă Iaşi, în timp ce Constantin Brâncoveanu îşi instalase tabăra oştirii sale la Albeşti, în gura Urlaţilor"*. *25*

„Grosimea" oştii Moldovei, împreună cu un

detaşament rusesc, s-a concentrat în tabăra de la Podu lui Bâtcă, iar corpul de oaste, comandat de feldmareşalul Şeremetev, după trecerea Nistrului, s-a deplasat până în dreptul Ţuţorei, sat situat în apropierea Iaşului. O mare greşeală, a fost ezitarea lui Şeremetev de a trimite, un corp de oaste la Dunăre pentru a bloca accesul turcilor în Moldova, prin interzicerea traversării fluviului, care, astfel, ar fi reprezentat un obstacol aproape de netrecut pentru forţele otomane.

Pregătirea luptei se putea face în bune condiţii numai dacă populaţia va agrea acţiunea şi va fi dispusă să facă unele sacrificii, atât pentru propria-i oaste, cât şi pentru armată rusă. Pentru a atrage simpatia moldovenilor, care să socotească venirea trupelor străine ca pe o binecuvântată acţiune eliberatoare, Şeremetev a răspândit mesaje tipărite de la ţar, care se adresau creştinilor din Balcani. În mesajul lui Petru, se spunea *„Ştiţi cu toţii cum au călcat turcii în picioare credinţa noastră, cum au pus mâna, prin trădare, pe toate locurile sfinte, cum au devastat şi au distrus multe biserici şi mănăstiri, cum au făcut multe înşelătorii, şi ce nenorociri au provocat, şi câte văduve şi orfani au robit şi i-au împrăştiat cum face lupul printre oi. Acum eu vin în ajutorul vostru. Dacă inima voastră doreşte, nu vă feriţi de marele meu imperiu, pentru că e drept. Nu-i lăsaţi pe turci să vă înşele, şi nu întoarceţi spatele cuvântului*

2223 Ion Neculce, Op. cit. p.376.23 *Ibidem*, Op. cit. p.376.2245 *Ibidem*.

25 *Istoria Militară a Poporului Român*, vol.3, Editura Militară, Bucureşti, 1987, p. 412.

meu. Alungaţi-vă teama şi luptaţi pentru credinţă, pentru biserică, pentru care noi vom vărsa şi ultima noastră picătură de sânge”. 26

Atitudinea populaţiei faţă de Rusia era determinată şi de comportarea soldaţilor ruşi faţă de locuitorii, resursele şi teritoriul Moldovei. Antecedentele comportamentului antisocial al ostaşilor ruşi persistau, încă, în memeoria colectivă şi, mai ales, în cea individuală. Prin urmare,

Petru i-a dat feldmareşalului Şeremetev ordine stricte de comportare a soldaţilor ruşi în timpul marşului prin Moldova şi cu privire la relaţiile lor cu populaţia. Astfel, ei erau obligaţi să se comporte în modul cel mai decent cu populaţia locală, fiind total interzise *„zburdăciunile”* (desfrânările – nu) sau rechiziţionarea unor bunuri sau animale.

Ostaşii trebuiau să plătească ceea ce luau de la creştini. A precizat că orice jaf săvârşit de un soldat rus trebuia să fie pedepsit cu moartea. Populaţia a primit cu oarecare optimism hotărârea domnitorului ţării şi divanului de a se alia cu ruşii în scopul scăpării Moldovei de *„păgâni”*.

Imediat după ce s-a aflat că Dimitrie Cantemir şi Moldova s-au aliat cu ruşii în lupta antiotomană, şi odată cu intrarea trupelor *„moschieşti”* în ţară, ca urmare a resentimentelor seculare, populaţia Iaşului, apoi şi a altor localităţi, a trecut la represalii împotriva rezidenţilor şi negustoriilor turci: unii au fost izgoniţi, iar alţii şi-au pierut viaţa în disputele ce au avut loc.

Unii şi-au pierdut vitele, oile, hainele, argintul şi bijuteriile. Tot în scopul pregătirii luptei prin participarea populaţiei la efortul de război, în iunie 1711, Dimitrie Cantemir s-a adresat cu un apel către populaţia ţării cerându-i să-i susţină pe ruşi *„ca pe nişte fraţi de arme, din toată inima, din tot sufletul, cu tot avântul nostru să ne ridicăm împotriva silniciei, tiraniei şi năvălirii turcilor”. 27*

Pregătirea luptei cu turcii s-a făcut în mod deficitar, în primul rând, din partea lui Petru cel Mare, care nu s-a preocupat, îndeajuns, de asigurarea forţelor şi mijloacelor necesare desfăşurării unei astfel de confruntări. Şi, în Moldova, în 15 zile, Dimitrie Cantemir a reuşit să mobilizeze o armată de numai de 5 – 6 mii de oameni, ceea ce demonstrează că locuitorii Moldovei nu erau prea entuziasmaţi de lupta cu turcii, deoarece, în situaţia în care trupele moldo-ruse erau învinse, turcii treceau la represiuni, ţara urmând să fie devastată, iar populaţia prigonită.

2. Tratatul de la Lutk [*11*]

Dimitrie Cantemir era considerat de către otomani un supus fidel, având o neclintită credinţă faţă de Poartă. Cei 22 de ani petrecuţi, cu mici intermitenţe, la curtea sultanilor turci, fidelitatea faţă de Poartă, educaţia primită, opera sa ştiinţifică şi filosofică, precum şi participarea sa la unele expediţii militare turceşti, au fost argumente solide că l-au determinat pe sultanul Ahmed al III-lea [12] să decidă înscăunarea prinţului moldovean pe tronul Moldovei. Dimitrie Cantemir, nerăbdător de a se întoarce în ţară, poate din setea de a-şi revedea ţara, unde domnise, în luna martie 1693, numai câteva zile, el apare fără obişnuita pompă domnească, cu poşta, *„în cai de menzil"* [13] numai cu „Aga Scaunului", *fără tuiuri* [14], *fără sângeac*, [15]" *tabulhanaua împărătească"*, *muzica de la sultan*, *el*, *cunoscătorul şi codificatorul*, *înnoitorul „nubeturilor" şi „pestrefurilor" turceşti*. Doar, la primirea lui de către boieri, un turc cu *„ghioaga de lemn*, *îi merge înainte"*. *28* Autorii unor studii afirmă că, la *„ceremonia de ungere"* ce a avut loc, la Iaşi, în noiembrie 1710, a participat *„sultanul personal"*. Această situaţie nu este menţionată, nici măcar în treacăt, de către cronicarul Ion Neculce, care a fost martor la eveniment. Neparticiparea sultanului la *„ungerea domnului"* nu a diminuat, în opinia multor cercetători, cu nimic apreciarea deosebită la adresa principelui român sau importanţa pe care Imperiul Otoman o acorda Moldovei. Pentru otomani, Moldova reprezenta *„culuarul terestru obligatoriu de trecere"* către spaţiul est european, Marea Neagră.

26 Robert K. Massie, *„Petru cel Mare*, *viaţa şi lumea lui"*, Editura All, 2015, p. 505.

27 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Bucureşti, 1980, p.188.

28 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, Reformatorii, Editura enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 53.

Marea Caspică şi Marea de Azov. În viziunea sultanului, domnitorul moldovean avea misiunea de a-l

„ţine sub supraveghere” pe Constantin Brâncoveanu, bănuit că ar avea planuri de a trece de partea ruşilor. Totodată, Cantemir trebuia să fie şi o *„iscoadă”* a Porţii, care dorea să cunoască intenţiile şi planurile ţarului. În urma stăruinţelor lui Carol al XII-lea, aflat sub protecţie turcească la Tighina, şi ale lui Ludovic al XIV-lea, regele Franţei, otomanii pregăteau un război împotriva Rusiei. În aceste condiţii, vizând o apropiere faţă de Imperiul Rus, Cantemir putea fi deconspirat, iar Poarta, pe cale de consecinţă, l-ar fi mazilit. Având în vedere mandatul primit de la sultan, prin care i se cerea, prinţe altele, să informeze pe vizir asupra intenţiilor şi acţiunilor „moscalilor” şi, în scopul de-a nu fi acuzat de „hăinie”, [16] Cantemir l-a informat, în scris, pe sultan. *„Aşa, cu meşterşug au scris la Poartă, ca săi de voie să facă a să agiunege cu moscalii şi ce-or vede şi ar înţelege, de toate să facă ştire Porţii. Deci vezirul, gândind că va hi drept Porţii, datu-i-au voie”. 29*. Cu toate acestea, Dimitrie Cantemir a colaborat cu serviciile de informaţii ruseşti, punându-le la *„dispoziţie unele cărţi* (scrisori, n.a.) de la solul *moschiescu* (ambasadorul Tolstoi nu), *ce era închis la Edicula… şi le trimite la împăratul Mosculi”. 30* Evident, colaborarea era mai veche, din perioada în care era capuchehaie la Constantinopole, când a avut relaţii privilegiate cu P.A. Tolstoi ambasadorul rus la Poartă. Având asemenea legături cu reprezentanţi ai Marii Rusii, Cantemir şi-a atras preţuirea lui Petru cel Mare. Evidenţiind acest fapt, Ion Neculce scrie *„Deci cu acest felu’ de credinţă şi slujbă au cădzut Dumitraşcu-vodă în mare cinste şi dragoste la Petru Alecsiecviciu, împăratul Moscului”. 31*

În acest timp, Brâncoveanu nu ştia de serviciile făcute de Cantemir ţarului. Evident, nici boierii moldoveni nu au fost la curent cu acţiunile domnului lor. Cei care erau turcofili l-ar fi deconspirat la Poartă, ceea ce ar fi însemnat „hăinirea” lui Cantemir, şi, pe cale de consecinţă, mazilirea sa. De aceea, informaţiile defăimătoare privitoare la Dimitrie Cantemir trimise de către munteni

lui Petru cel Mare nu erau credibile în cercurile şi mediile „moschieşti”. La fel s-a întâmplat cu informaţiile trimise de mitropolitul Gheredon şi de către unii boieri moldoveni, informaţii în care era domnul Moldovei era apreciat *„că el este ca şi unu turcu şi ţine cu turcii”*. *32*

Urmare a propriilor convingeri, şi urmărind scoaterea ţării de sub suzeranitatea otomană prin *„opţiunea rusă”*, Dimitrie Cantemir a conceput, redactat şi a propus lui Petru I un tratat secret de alianţă, care avea drept scop eliberarea ţării de sub dominaţia turcă şi păstrarea identităţii statale a Moldovei şi perpetuarea „Dinastiei Cantemirilor”. Tratatul a fost remis lui Petru I de către Ştefan Luca, marele vistiernic, trimisul domnitorului moldovean. Luca era cumnatul şi adeptul politic al lui Ion Neculce, fiind apreciat pentru discreţia şi fidelitatea sa faţă de domn şi de ţară, dar şi pentru calităţile sale de bun negociator. Evident, pentru a disimula scopul trimiterii solului moldovean-despre a cărui călătorie în spaţiul moscalilor turcii ar fi aflat –, Dimitrie Cantemir a informat Poarta, spunând că-l trimite pe dregătorul său ca *„iscoadă la moscali”*. Acesta a reuşit să-l întâlnească pe *„împăratul Moscului aproape, în Ţara Leşască, la Iaroslav, şi aşe au aşădzat cu împăratul de-a făcut legătura”*. *33* Aici au convenit fiecare prevedere a tratatului. Tratatul a fost încheiat la Lutk, în Polonia, la 13 aprilie 1711. Aprobat de ţar, documentul, potrivit practicilor vremii, a fost promulgat sub forma unei diplome împărăteşti acordate domnului Ţării Moldovei de către Petru I. Tratatul de la Lutk cuprinde un preambul şi 17 articole.

În preambul, după ce se afirma reaua credinţă a turcilor faţă de respectarea înţelegerilor convenite, se scria” *prea strălucitul domn şi principe al ţării Moldovei, Dimitrie Cantemir, ca un creştin drept şi credincios şi luptător pentru Iisus Hristos, a chibzuit că este spre binele numelui lui Hristos, mântuitorul nostru, să trudească alături de noi şi pentru*

29 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău,

Editura Hiperion, 1980, p. 376.3301 Ion Neculce, *Ibidem*, p. 376.

31 Ion Neculce, *Ibidem*.

32 Ion Neculce, *Ibidem*.

33 Ion Neculce, *Ibidem*, p. 377.

eliberarea slăvitului popor moldovenesc, aflat sub cârmuirea lui, care pătimeşte împreună cu alte popoare creştine sub jugul barbarilor, necruţând, de asemenea, viaţa şi starea sa, ne-a dat de ştire prin scrisorile sale despre gândul său, dorind, aşadar, să fie sub protecţia măriei noastre, ţarul, cu ţara şi poporul Moldovei. De aceea, noi, văzând această râvnă creştinească a sa, îl primim pe principe sub apărarea noastră prea milostivă şi ne învoim cu articolele propuse de dânsul mai jos". *34* În primul articol, se stipula că ţarul ia „sub oblăduire" pe domn şi întreg poporul ţării. Conform articolului doi, domnul Moldovei se obliga să întreţină *„10.000 de oaste să fie tot gata în ţară, şi împărăţia săle de lefe din vistieria împărătească din stoliţă*". *35* Meritul de a fi prevăzută în tratat suportarea de către Partea rusă a cheltuielilor privind mobilizarea, dotarea pregătirea şi întreţinerea armatei moldovene, îi revine lui Dimitrie Cantemir. În Tratat, de asemenea, era cuprinsă prevederea potrivit căreia armata moldovenească trebuia să se alăture oştii ruse în cazul unor acţiuni militare. În situaţia în care Moldova nu îşi putea conserva independenţa, se însera că Dimitrie Cantemir". *va fi sub protecţia noastră şi supus al măriei noastre ţarului şi urmaşilor noştri, el şi urmaşii lui, în veci*". *36* După scuturarea stăpânirii otomane, Moldova va înceta să mai plătească tribut şi alte dări Porţii. Astfel, se revenea la „Status quo ante bellum" teritorial al Ţării Moldovei de până la instaurarea dominaţiei otomane.

În acest sens, în articolul 11, se prevedea că *„Pământurile Principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească, asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Cameniţa, Bender, cu tot ţinutul Bugeacului, Dunărea, graniţele ţării Munteneşti şi ale Transilvaniei şi marginile*

Poloniei, după delimitările făcute cu acele. *„37* În continuare, se arăta că Moldova urma să treacă sub protectoratul Rusiei, care garanta integritatea teritorială a Principatului şi se obliga să nu se amestece în treburile lui interne. Scaunul domnesc era rezervat dinastiei Cantemireştilor, modalitate prin care Moldova trebuia să devină o monarhie absolută şi ereditară. *„Bir să nu dea ţara niciun ban, pe domnu' să nu-l mazilească împăratul până la moarte, şi pe urmă fiii lui, pe care s-or alege ţara. Neamul lui să nu iasă din domnie" 38*. Titlul de domnie conferit prin tratat era mai *„de cinste şi mai sus după cum scriu domnii acumu, iar titlul aşei era*: *Săninatul domn al Ţării Moldovei samoderjeţu* (*singur stăpânitor*, n.n.) *şi colegat* (*prieten*, n.n.) *Ţării Moschieşti, iar nu robu supus*". *39* Totuşi, ţarul putea să-l înlocuiască pe domnitor numai dacă acesta părăsea credinţa ortodoxă sau lupta antiotomană. Important este şi articolul 15, ce conţinea textul *„Proprietăţile şi palatele pe care el* (*Dimitrie Cantemir*, n.n.) *le are la Ţarigrad şi le lasă acolo pentru măria noastră ţarul, îi vor fi despăgubite de măria noastră ţarul cu altele, la Moscova, deopotrivă şi asemănătoare cu acelea*". *40* Această prevedere a permis împroprietărirea lui Cantemir cu domenii însemnate şi locuinţe la Harkov, Moskova şi Sankt Petersburg. Prin prevederile tratatului, ţarul" *anula promisiunea făcută altcuiva privind domnia Moldovei „41*. Se pare că această promisiune fusese dată lui Constantin Brâncoveanu. Unele surse documentare spun că promisiunea respectivă a fost făcută şi lui Francisc II Rakoczy. Articolul final prevedea intrarea în vigoare a Tratatului şi a Diplomei". *după ce îi vor fi înfăţişate prea strălucitului domn Dimitrie Cantemir" 4* şi *„după ce acesta* (*…*) *ne va depune jurământ de credinţă în faţa Prea Sfintei Treimi că se va supune întotdeauna poruncilor noastre şi ne va sluji cu slujbă credincioasă şi cinstită şi, după ce va iscăli cu mână proprie acel jurământ şi aceste puncte, le va trimite măriei noastre ţarului şi se va strădui a le aduce la îndeplinire nestrămutat, iar după intrarea*

3345 Ion Neculce, Op. cit., p. 188.

35 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 377.

37 Ion Neculce, Op. cit., p. 189.3378 Ion Neculce, Op. cit., p.200.

38 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.378.

39 *Ibidem*. 4401 *Ibidem*.

42 Ion Neculce, Op. cit., p.201.42 Ion Neculce, Op. cit., p.202.

oştirilor noastre va aduce pe toţi boierii mari şi mici, oştirea şi tot poporul moldovenesc ca să ne jure credinţă şi se va uni cu oştirile noastre. Pentru aceasta, în schimb, noi, marele stăpânitor, măria noastră ţarul, făgăduim să-l apărăm pe el şi tot poporul moldovenesc de toţi duşmanii şi să nu-l părăsim niciodată. Pentru întărirea acestora s-a dat această diplomă împărătească a noastră, semnată cu mână proprie şi pecetluită cu pecetea noastră de stat la Lutk, aprilie, ziua 13, anul 1711. „43

După unele aprecieri, Tratatul de la Lutk este un model de prudenţă şi abilitate diplomatică, prin care Dimitrie Cantemir urmărea obţinerea independenţei şi integrităţii teritoriale a Moldovei.

Principatul Moldovei trebuia să recunoască puterea supremă a Moscovei, păstrându-şi statutul de independenţă şi tradiţiile neamului. Privilegiile boierimii rămâneau neschimbate. Moldovei urma să-i revină pământurile acaparate de turci, ce au fost transformate în paşalâcuri sau în cetăţi otomane.

După ce a fost făcut public, tratatul a fost salutat de populaţia Moldovei. *„Ai făcut bine cerându-le ruşilor să ne elibereze de sub jugul turcesc”*, îi spuneau nobilii. *„Dacă aflam că ai de gând să te întâlneşti cu turcii, eram hotărâţi să te abandonăm şi să ne predăm ţarului Petru.”*, spuneau alţii. Au fost şi boieri potrivnici, care doreau ca ţara să rămână, în continuare, sub dominaţia otomană. Deşi turcii puseseră mari „speranţe” în Cantemir, el *„a trecut la ruşi” 44*, apreciindu-se că tratatul este consecinţa „trădării” domnitorului moldovean.

Se mai invocă faptul că Tratatul de la Lutk n-a fost iscălit de către Dimitrie Cantemir, n-a fost aprobat de către „poporul moldovenesc”, n-a fost susţinut de „toţi” boierii moldoveni. În fapt, acest lucru era imposibil, deoarece tratativele şi conţinutul Tratatului au fost ţinute în secret, întrucât Poarta nu trebuia să fie la curent cu aceste acţiuni, care l-ar fi deconspirat pe Cantemir. De asemenea, în practica perioadei istorice la care ne referim, nu existatu stabilite modalităţi prin care poporul putea aproba această alianţă cu Rusia. Sunt şi unele studii, ca cele ale lui Victor Tvircum, prin care se apreciază că acest tratat nu face parte din categoria tratatelor de alianţă, ci este categorist a fi un „tratat unional” prin care Moldova era primită în componenţa Rusiei. „*În rezultat* – spune Victor Tvirnicum –, *la 13 aprilie 1711, la Lutsc, a fost încheiat tratatul unional între Ţara Moldovei şi Statul Rus. Conform celor 17 articole ce intrau în tratat, Moldova era primită în componeţa Rusiei, cu păstrarea autonomiei şi a tuturor legilor şi obiceiurilor vechi*. „45 Autorul vorbeşte chiar de o unire între cele două state arătând că”... *principalele cauze care complicau înfăptuirea unirii ruso-moldoveneşti militar-politice în primul deceniu al sec. XVIII au încetat să mai existe*”. *46* Se poate trage concluzia că, în concepţia autorului, realizarea „unirii ruso-moldoveneşti” era un fapt istoric natural, care nu ar fi fost împiedicat de niciun obstacol. Evident, nu putem fi de acord cu asemenea aserţiuni. Litera şi spiritul Tratatului de la Lutk nu conduc, în niciun fel, la asemenea concluzii şi, pe cale de consecinţă, acest document diplomatic nu poate fi catalogat ca fiind un „tratat unional”. În tratat, chiar de la început, se face vorbire despre dorinţa lui Cantemir de a fi sub protecţia ţarului, „*împreună cu ţara şi poporul Moldovei*”.

De aceea”, *îl primim pe principe sub apărarea noastră prea milostivă*”. După cum uşor se poate constata, fie şi în urma unei superficiale lecturi, nu se folosesc, absolut de loc, sintagmele „primirea în componenţa Rusiei” şi „tratat unional”, ci „păstrarea autonomiei şi a

tuturor legilor şi obiceiurilor vechi”. Nu vom demantela, documentar, aceste teorii, pentru că nu este scopul studiului de faţă. Însă, vom spune că reprezintă o distorsionare voită a textului Tratatului de la Lutk, sau o încercare de manipulare a adevărului istoric, care sunt, poate, menite să justifice răpirea Basarabiei, care va avea loc o sută unu ani mai târziu, în 1812.

4434 *Ibidem*.

44 A. Xenopol – *„Resboaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra ţerilor Române”*, Iaşi, Tipolitografia H. Goldner, 1880, p. 31.

45 Victor Tvircum, *„File din istoria campaniei de la Prut din anul* 1711” www.cogito. ucide.ro/ filedinistoriacampanieidelaprutdin anul 17 llvictortvircum.

46 Victor Tviricum, Op. cit.

Unii istorici au apreciat că, aliaţi sau inamici, ruşii îşi urmăresc, întotdeauna, interesele lor geopolitice. De aceea, se consideră că Tratatul de la Lutk a fost un factor premergător pentru cele 12 invazii ruseşti în România, ce au avut loc în perioada 1711 – 1944. Având în vedere şi trecerea frontierelor sovietice de către trupele române, sub comanda generalului Ion Antonescu, în anul 1941, „scorul general” este de 12 la 1 în favoarea Rusiei. În concluzie, se poate spune că paleta interpretărilor tratatului este foarte diversă, de la un act progresist, la o adevărată catastrofă diplomatică şi statală.

3. Concepţia strategică a confruntării militare

Scopul strategic al Rusiei în acest război îl constituiau, pe de o parte, *„obţinerea unei poziţii avantajoase pe ţărmul Mării Negre, iar pe de altă parte, eliberarea popoarelor creştine din Balcani, aflate sub dominaţia Porţii”*. *47* Sunt aprecieri potrivit cărora eliberarea popoarelor ortodoxe de sub păgâni este doar un pretext de atragere a acestor state sub dominaţia rusească. Ca atare, şi concepţia strategică a acestei campanii militare, pornea de la necesitatea realizării acestui scop de *„dilatare* teritorială” a Imperiului Rus.

Planul de acţiuni al armatei ruse prevedea ca bătălia

să se desfăşoare în două etape distincte. Într-o primă etapă, armata comandată de feldmareşalul Şeremetev trebuia să pătrundă în Moldova, să ajungă la Dunăre, şi să împiedice, în acest mod, trecerea trupelor otomane peste fluviu. În cea de-a doua etapă, după realizarea unui „cap de pod" peste fluviu, ofensiva trebuia continuată peste Dunăre, prin Dobrogea, spre Ţarigrad. Planul nu a devenit realizabil, deoarece armata rusă s-a pus în mişcare, cu mare întârziere, în ultima parte a lunii aprilie a anului 1711, pe direcţia Kiev – Soroca – Iaşi. Ca urmare, forţele ruseşti nu au reuşit să ajungă la Dunăre pentru a opri pe cele turceşti să pătrundă în Moldova. Gruparea principală de forţe se afla sub comanda directă a ţarului. „*Avangarda era constitută dintr-un detaşament de cavalerie, comandat de feldmareşalul Şeremetev*". *48* De asemenea, un corp de oaste, în frunte cu generalul K.E. Ronne, marele spătar valah Toma Cantacuzino [17] şi generalul Kropotov, alcătuit din trupe de cavalerie rusă, cazaci şi steaguri româneşti din oastea Moldovei, se deplasa spre sud în teatrul de operaţiuni militare, având următoarele misiuni: antrenarea în război a oştii Munteniei; lichidarea prezenţei militare otomane din cetatea Brăilei; trecerea Dunării şi cucerirea podului de la vadul Obluciţei, tăind linia de comunicaţii a oştii turceşti; obţinerea proviziilor necesare armatei ruse, provizii care se păstrau în depozitele şi magaziile din cetatea Brăilei.

4. Grupările de forţe

Având în vedere potenţialul uman deosebit al Rusiei, precum şi interesele sale strategice, de factură „*multiazimut*", forţele militare ruseşti erau remarcabile, fiind dislocate în zone de mare interes şi de mare importanţă strategică. Astfel, o grupare puternică de forţe era dislocată la Marea Baltică pentru a putea face faţă suedezilor.

Pentru Crimeea, care reprezenta o altă zonă de interes a Rusiei, pe care intenţiona s-o stăpânească, Petru I avea la dispoziţie 80.000 de luptători, dispuşi în mai multe tabere. „*Împăratul moschiesc mai ave un obuz mare*

de oaste strânsă la Azac, [18] *ca să mergea A să bată Crâmul* [19]*. Şi era la acel obuz* [20] *20.000 de calmâşi* [21]*. Şi 20*.000 *de doriţi* [22] *şi 15.000 mii de cazaci* [23] *din olatul* [24] *Harkovuluin şi 5.000 de cazaci ce le dzic ei* şi, *ce trăiesc peste Don, şi 20.000 de moscali, care se făcu peste tot 80.000*". *49* Comandantul

47 *Ibidem*. 4489 *Ibidem*.

49 Ion Neculce, Op. cit., p.202 – 203.

acestei importante forţe era cneazul Apracsin, gubernatul de Azov. Această oaste era pregătită să *„purceadă să intre în Crâm*". *50*

Căpetenia acestei forţe şi soldaţii erau nerăbdători să ocupe Crimeea pentru a realiza scopul pentru care a fost constituită gruparea militară. Cum era şi firesc, pentru a putea trece la acţiune, cneazul Apracsin a cerut permisiunea ţarului pentru ca aceste forţe să intre în peninsulă.

Dar Petru I i-a dat un răspuns negativ, comunicându-i că a stabilit". *să nu se grăbească a intra în Crâm, păn s-a bate el cu vezirul, şi apoi îi va face ştire să intre în Crâm*" *51*. O altă grupare de forţe se afla dislocată în apropierea Kievului, fiind formată din 15.000 moscali şi 30.000 de cazaci, *„care se ţin de hătmănia căzăcească. Şi era cap acelui obuz Dumitru Galenici, cneajul şi gubernatul de Chiov, şi cu Scoropatschii, hatman căzăcescu*". *52* Gruparea era constituită în scopul de a se deplasa în jos pe Nistru pentru a lovi Vozia. [25]

Deci, armata rusă avea dimensiuni considerabile, suficiente pentru ca Rusia să înfrângă Poarta într-o confruntare militară. Dar, aceste forţe erau dispersate pe *direcţii divergente*, ceea ce constituia un dezanvataj greu de surmontat. Dispersia acestor forţe era determinată de direcţiile strategice de mare interes: *direcţia nord*, care viza Suedia; *direcţia sud* şi direcţia *sud-vest*, care vizau Imperiul Otoman, Marea Neagră, Peninsul Balcanică şi ieşirea, într-o perspectivă nu prea îndepărtată, la Marea Mediterană.

Erau unele inconveniente importante într-o

confruntare pe teritoriul statelor româneşti sau în Peninsula Balcanică cu trupele turceşti. Pentru trupele ruseşti, un factor dificil de depăşit îl reprezenta distanţa mare ce urma să fie parcursă, necesitatea traversării unor cursuri de apă, precum şi dificultatea aprovizionării trupelor cu alimente, iar a animalelor cu nutreţuri.

Pentru a diminua, într-o oarecare măsură, aceste inconveniente, Petru cel Mare s-a bazat pe alianţele cu statele creştine şi creştin-ortodoxe din proximitate şi din Peninsula Balcanică. Războiul pregătit de el erau unul *de coaliţie*, ce miza pe efective ce excedeau cifrei de 100.000 de soldaţi. El a considerat că va folosi 30.000 de ostaşi ai lui Constantin Brâncoveanu şi 20.000 de sârbi. Petru spunea că polonezii *„ne vor da 30.000 de ostaşi”*. Şi din Moldova planifica să primească 10.000 de ostaşi, având personal numai 30.000 de moscali. *„Şi ne ajunge atâta oaste”*, a spus Petru I. Dar situaţia a fost, însă, alta.

Turcii au adus în Moldova 150.000 de eniceri, *„250.000 de călărime”* şi *„40.000 de sindighiştri”*. [26]. Era o greşeală strategică majoră, deoarece aliaţii preconizaţi nu erau siguri, iar realizarea *unităţii de acţiune*, a *cooperării* în luptă pentru o grupare multinaţională de forţe cerea un timp relativ îndelungat.

Chiar într-o asemenea situaţie, gruparea de forţe pregătită trebuia să aibă o rezervă, care putea intra imediat în luptă, atunci când situaţia impunea aceasta. Or, trupele otomane au declanşat pregătirile mult mai devreme.

În plus, ele se deplasau pe un itinerar ce traversa state ce erau supuse „Sublimei Porţi”. Pe teritoriul acestora exista o oarecare infrastructură teritorială (depozite, drumuri accesibile, poduri etc.) pregătită din timp, cât şi anumite mijloace de transport cu tracţiune animală, precum şi provizii de alimente şi nutreţuri.

La sugestia suedezilor, care cunoşteau foarte bine tactica de luptă a armatei ruse, trupele otomane au efectuat o temeinică pregătire, fiind dotate cu aproximativ 400 tunuri, iar efectivele lor, din gruparea principală de

forţe, se cifrau la peste 120.000 de oameni. De asemenea, otomanii au echipat *„120 de corăbii de luptă şi alte vase maritime mici în Marea Neagră”*. *53*

50 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.389.5512 Ion Neculce, Op. cit., p.203.

52 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.384 – 385.

53 Adrian Tertecel, *„Anexele Jurnalului lui Ahmed bin Mahmud privind campania de la Prut (1711)”*, în *„Studii şi materiale de istorie medie”*, XII, 1994, p. 203.

Totodată, în sprijinul armatei otomane, erau pregătiţi să intervină cazacii din Crimeea, al căror efectiv se cifra la 20.000 de luptători. Astfel, armata otomană a plecat din Constantinopol la 9 aprilie 1711 – dată la care tratatul moldo-rus nici măcar nu era încheiat –, urmând ca, după o lună, să se realizeze joncţiunea cu trupele aflate la Bender, sub comanda lui Carol al XII-lea.

Principalul corp de armată otoman, plecat din Constantinopol, a parcurs traseul *„Edirne – Karnobat – Altos – Provadia – Medgidia – Babadag – Isaccea – Kartal – Kahul – Stănileşti”*. *54* Nu există o apreciere unică privitoare la cele două grupări de forţe. Raportul de forţe era de 1 la 3 în favoarea turcilor. Cu toate acestea, comandanţii otomani erau îngrijoraţi cu privire la rezultatul confruntării, considerând că *„dacă oastea islamică nu va fi învingătoare, iar duşmanii vor birui, atunci va fi primejdie, chiar şi pentru oraşul Istanbul”*. *55*

În mod firesc, şi în Moldova, a început pregătirea luptei, acţiune care nu era uşor de realizat, deoarece ţara şi domnul nu dispuneau de o armată profesionistă şi nici măcar de un nucleu consistent al acesteia.

De menţionat este faptul că pregătirile au fost declanşate destul de târziu, atunci când oastea turcă se afla în deplasare spre teatrul de acţiuni militare. Este meritul lui Dimitrie Cantemir, care, în Tratatul de la Lutk, a înserat obligativitatea partenerului rus de a suporta

cheltuielile cu mobilizarea, dotarea şi pregătirea armatei. Acest lucru permitea acordarea unor solde atractive celor ce veneau la oaste.

O stare de fapt, care a făcut şi mai dificilă pregătirea armatei, a fost seceta din anul 1710, secetă care a determinat o recoltă foarte slabă de cereale, în special de grâu. Moldova avea, în acel an, un mare deficit de pâine, situaţie ce a complicat măsurile de pregătire a luptei. De asemenea, ţara nu putea să asigure, în totalitate, alimentele de bază pentru propria-i armată, şi, cu atât mai mult, pentru armata rusă.

Această situaţie a fost adusă la cunoştinţa lui Petru I, care, în consecinţă, a acţionat imediat, solicimd, de urgenţă, în scris, cneazului Galenici să trimită *„4.000 de saci cu pâine”*, care urmau să fie transportaţi cu căruţele din Kiev, *„să dea oştii celei bolnave de la Soroca, şi să răpadă o seamă de căruţă aice în Iaşi, după dânsul, înţelegând că nu-i pâine în Moldova”. 56*

5. Neizbânda trecătoare de la Stănileşti, 19 – 23 iulie 1711

După ce Imperiul Otoman şi Imperiul Ţarist şi-au declarat, reciproc, război, feldmareşalul Şeremetev a trimis, de la Soroca, la 27 mai 1711, o proclamaţie adresată locuitorilor Moldovei, prin care le cerea să se înroleze în armata rusă, urmând să primească solda potrivit gradului dobândit şi funcţiei ocupate.

Sultanul a aflat de tratatul ruso-moldovean, şi l-a considerat pe Cantemir *„trădător”*, urmând ca acesta să fie pedepsit, cât mai curând. În aceste condiţii, situaţia domnitorului şi cea a ţării erau foarte dificile. Prin urmare, imediat ce aflase de începerea deplasării trupelor otomane spre Molodova, la 30 mai 1711, ştiind că acestea vor ataca Iaşul, Cantemir a solicitat ajutor militar rus, în regim de urgenţă.

„La Iaşi, un consiliu nobiliar – alcătuit din marele logofăt Nicolae Costin, marele vistiernic Ilie Catarghiul, hatmanul Ion Neculce, vornicii Ioan Sturza şi Iordache Ruset –, a aprobat, aproape unanim, orientarea politică a

lui Dimitrie Cantemir. Un singur glas, al celui mai influent boier al ţării, Iordache Ruseţ, a criticat decizia domnului, socotită de el precipitată, de a chema un detaşament militar rusesc la Iaşi". 57

54 Adrian Tertecel, *Ibidem*. 5556 Adrian Tertecel, *Ibidem*, p. 97 – 98.

56 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.394.

57 *„Istoria Militară a Poporului Român"*, volumul III, p.412.

În sprijinul domnitorului, a fost trimis un detaşament de 3.000 de oameni, iar lui Cantemir i-au fost oferite 10.000 de ruble. Banii erau necesari pentru recrutarea de voluntari, deoarece Moldova nu dispunea de o armată bine închegată, permanentă şi profesionistă. Banii aveau o putere de atracţie şi reprezentau un stimul pentru cei ce se înrolau în armată.

Conform obligaţiilor ce îi reveneau în baza tratatului moldo-rus, Cantemir trebuia să se alăture trupelor ruseşti cu o oaste de 10.000 de oameni, şi să pregătească alimente şi furaje pentru aliaţi. În acest scop, a lansat, la 1 iunie, o proclamaţie prin care se cerea supuşilor săi să se *„... prezinte, în număr cât mai mare, la oaste până la data de 15 iunie"*. Declaraţia continua cu o ameninţare la adresa celor ce nu s-ar fi supus poruncilor domnitorului: *„Dacă, de acum înainte, cineva ar voi să fie de partea otomanilor, făţiş ori în taină, acela va fi afurisit, blestemat, izgonit ca Iuda, iar averile lui i se vor confisca şi ca pedeapsă să i se taie capul". 58*

În Proclamaţie, Dimitire Cantemir a justificat actul de felonie prin care sfida Înalta Poartă cu argumente istorice. Acţiunea sa constituia o împotrivire faţă de abuzurile făcute de Poartă, otomanii fiind apreciaţi *„păgânul cel nevrednic şi călcător de jurământ. La oaste au venit boierii mazili de prin băjenii şi slujitorii foarte pre puţini n-au venit. Aşijdere şi slujitorii, dac-au auzit, au şi început a vini toţi de toate părţile şi a să scrie la steaguri. Şi auzind de leafă, nu numai slujitorii să scria, ci şi ciobotarii, croitorii,*

blănarii, crâşmarii”. 59

Ecoul şi urmările proclamaţiei cantemiriene nu au fost pe măsura aşteptărilor domnului, deoarece nu toată populaţia a aflat într-un timp aşa de scurt de chemarea la oaste. Ca urmare, pentru încadrarea tuturor steagurilor, a câte 100 de soldaţi fiecare, Dimitrie Cantemir a dat o nouă proclamaţie, în a doua parte a lunii iunie, similară celei din 11 iunie, prin care se prelungea răstimpul ridicării la oaste până la 26 iulie1711. Trebuie să menţionăm că, la acest termen limită, campania militară era, de câteva zile, încheiată.

Domnitorul Moldovei s-a preocupat de asigurarea structurii de comandă a oştii ce se forma. În acest scop, a *„numit 17 polcovnici, plătiţi cu câte 100 de ruble pe lună, şi 117 rotmiştri (căpitani de cavalerie, n.n.), plătiţi cu câte 30 de ruble pe lună”. 60* Aceştia din urmă erau comandanţi ai tot atâtor steaguri de cavalerie. La puţin timp, Dimitrie Cantemir şi-a dat seama că trupele otomane vor ajunge la Dunăre înaintea celor moldo-ruse, fapt ce nu permitea oprirea acestora la marele fluviu şi interzicerea pătrunderii lor în Moldova.

Deîndată, l-a informat cu privire la acest lucru pe feldmareşalul Boris Şeremetev, comandantul forţelor ruse. Acesta nu a reacţionat prompt şi, drept urmare, armata otomană, sub comanda marelui vizir Baltaci Mehmed paşa, a ajuns la Isaccea, la 16 iunie 1711. Aici a staţionat timp de două săptămâni, în scopul refacerii forţelor şi al pregătirii luptei.

Referitor la prezenţa în teatrul de operaţii a ţarinei Ecaterina I, care, la 19 februarie 1711, i-a devenit ţarului soţie, în Jurnalul lui Petru, se scrie *„Majestatea Sa dorea să-şi trimită soţia, împreună cu celelalte doamne, într-un loc sigur din Polonia, unde ar fi fost la adăpost de necazurile pe care o femeie nu se cade să le îndure. Dar Ecaterina, fiind deasupra acestor slăbiciuni, l-a rugat atât de fierbinte să rămână alături de armată, încât Majestatea Sa a fost nevoită să cedeze. De atunci, ţarina l-a însoţit în toate expediţiile militare. „61*

58 Ion Focşeneanu – „*Tratatul de la Lutk şi campania ţarului Petru I în Moldova*” (1711), în „*Studii privind relaţiile româno-ruse*”, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

59 Ion Neculce, „*Letopiseţul Ţării Moldovei*”, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 404.

60 Ion Focşeneanu, Op. cit., p.34.

61 Henri Troyat, Op. cit., p. 192.

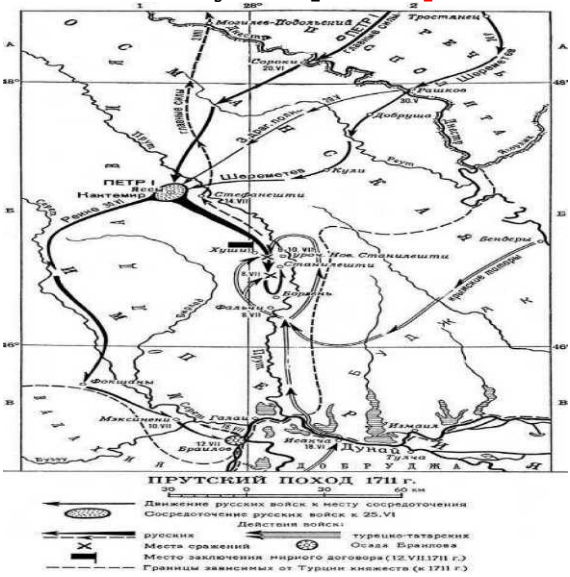

Pe o bună parte a teritoriului moldovean, au fost răspândite manifeste prin care populaţia era îndemnată să asigure aprovizionarea armatei ruse cu alimente şi furaje. Generalii ruşi au contat şi pe proviziile turceşti, ce se găseau în depozite sau chiar în mănăstiri, presupunând că acestea vor fi capturate de către trupele ruseşti, aflate în ofensivă. Dar proviziile trupelor otomane, pentru a nu cădea în mâinile adversarilor, au fost concentrate la Urlaţi, în Muntenia. În scopul capturării proviziilor adversarilor, corpul expediţionar rus a pornit, în marş forţat, spre Brăila, garnizoană în care trupele turceşti se cifrau la 3.000 de soldaţi, şi aveau mari cantităţi de alimente. Având şapte ziduri de apărare, şi fiind bine apărată de forţele militare dislocate în ea, cetatea nu a putut fi ocupată decât

după câteva zile de lupte.

Ca urmare a secetei prelungite din această regiune, marşul armatei ruse are loc în condiţii deosebit de dificile, caracterizate de temperaturile de vară deosebit de ridicate şi lipsa proviziilor de alimente şi nutreţuri.

Coaliţia, aşa cum fusese gândită, nu a funcţionat. Astfel, „*Pornind împotriva turcilor, Petru aşteaptă sprijinul Poloniei, al creştinilor din Răsărit, al voievozilor din Moldova şi Ţara Românească. Doar Cantemir, domnul Moldovei, răspunde chemării sale, dar nu-i aduce în* ajutor *decât o oaste neînsemnată, de cinci mii de călăreţi, înarmaţi cu arcuri şi cu lănci*”. *62*

În jurnalul lui Petru se consemnează „*Căldura este înnebunitoare, totul în jur este uscat, ars. Obişnuiţi cu ceţurile reci ale Balticii, soldaţii ruşi sunt istoviţi înainte de a porni la luptă. Din cauza setei, le curge mereu sânge din nas şi le vâjie urechile. Hrana oamenilor şi a animalelor este neîndestulătoare. Iarba de pe câmp a fost roasă de lăcuste până la rădăcină*”. *3* De aceea, generalii străini ce însoţeau armata rusă, l-au povăţuit pe ţar ca armata să fie amplasată de-a lungul Nistrului, aşteptând oastea turcă. În acest fel, se putea pregăti bine câmpul de luptă, iar trupele ar fi avut şi timp de refacere după marşul istovitor. În schimb, generalii ruşi, susţinuţi de Golovkin şi Şafirov, nu au acceptat aceste propuneri, spunând că „*onoarea naţională le cere să atace primii*” *4* Petru apreciază că, dacă ar rămâne pe loc, în aşteptarea forţelor turceşti, ar pierde, din cauza bolilor, mii de oameni şi de cai. „*Mai*

62 Henri Troyat, *Ibidem*.

64 Henri Troyat, Op. cit., p. 193.

64 Henri Troyat, *Ibidem*.

bine să-i piardă în luptă”. *65* Trecând Nistrul, pe la Soroca, în luna mai 1711, oastea rusească ridică taberele pe malul Prutului, pentru odihnă, dar şi pentru aniversarea bătăliei de la Poltava. Aniversarea este udată cu importante cantităţi de vin şi de vodcă. Tot aici, are loc cea de-a doua întâlnire a lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel

Mare.

Dimitrie Cantemir a reuşit să strângă, până la începutul lunii iulie, un număr de oşteni ceva mai mic decât cel preconizat prin tratatul de alianţă cu Rusia. Astfel, efectivele grupării de forţe ruso-moldoveneşti erau de 38.246 de oameni, comparativ cu oastea turcă ce îngloba 119.600 de militari, fără a mai adauga pe tătari şi oastea suedeză, care au venit în sprijinul aliaţilor turci. Otomanii mai aveau la dispoziţie 120 de corăbii echipate de luptă *„şi alte vase maritime mici în Marea Neagră”*. *66* Trupele tătare nu făceau parte din gruparea principală de forţe, având misiunea de a efectua incursiuni de hărţuire a trupelor moldo-ruse în zonele centrale şi nordice ale Moldovei, în scopul împiedicării aprovizionării acestora cu alimente, furaje, arme şi muniţii.

În primele confruntări, otomanii au suferit pierderi însemnate. În seara zilei de 19 iulie, armata rusă şi-a consolidat poziţiile defensive, dar a fost încercuită de către trupele adverse, de 4 – 5 ori mai numeroase decât forţele ruseşti. *„Turcii, împreună cu tătarii, văzând că oastea rusească e puţină la număr şi obosită, o înconjoară...”* 67 Pe data de 20 iulie 1711, *„s-a dat o luptă atât de cumplită încât nu are asemănare”*. *68* Otomanii nu au reuşit să cucerească tabara rusă, dar şi-au menţinut poziţiile. Ulterior, puterea de foc a turcilor a crescut, deoarece *„A sosit şi artileria turcă, iar tunurile au fost dispuse* într-un *semicerc larg*; *până la lăsarea întunericului, 300 de tunuri stăteau cu gurile îndreptate spre tabăra rusă. Mii de călăreţi tătari, laolaltă şi polonezi şi cazaci trimişi de Carol patrulau pe malul opus”*. *69* Nu era nicio scăpare: ţarul şi armata lui erau înconjuraţi. La 21 iulie, ruşii au lansat, fără succes, mai multe contraatacuri, încercând să scape din încercuire: *„La ivirea zorilor, trăgând din armele ce le aveau în mâini, ruşii au ieşit din tabăra lor şi au pornit la atac asupra gaziilor musulmane”*. *70* Acţiunea nu a reuşit, dar ruşii au produs pierderi însemnate otomanilor. Soldaţii, însă, şi-au epuizat muniţia. *„Văzând că tunurile şi puştile lor nu mai pot trage, ghiaurii (ruşii n. n) se băteau cu*

vitejii gazii numai cu sabia. Petru era captiv între râu şi cele 300 de tunuri care puteau să măture tabăra lui cu obuze şi proiectile". *71* Cel mai grav era că şi oamenii lui ajunseseră atât de epuizaţi de foame şi căldură, încât unii nici nu mai erau în stare să lupte. „*Era greu şi să iei apă de la râu*; *oamenii trimişi acolo în acest scop se întorceau sub ploaia de gloanţe venită de la călăreţii tătari masaţi pe malul opus*. „*72* Henri Troyat menţionează că, în jurnalul său, Petru a scris: „*Nu puteam nici să dăm înapoi, nici să stăm pe loc, nu mai aveam provizii, nici hrană pentru cai, aşa că nu ne rămânea decât să învingem, ori să pierim*". *73* Este de la sine înţeles că, în asemenea condiţii, de învins nici nu putea fi vorba. Tot ce se putea face era să se încerce salvarea vieţii ţarului şi a ţarinei, şi, eventual, prin negocierea unei păci cu otomanii, care să prevadă condiţii acceptabile, precum şi salvarea armatei. „*În mijlocul taberei fusese săpată o mică groapă în care să se adăpostească Ecaterina şi femeile din suita ei. Înconjurate de căruţe şi protejate de soare cu o prelată, aveau o barieră fragilă împotriva obuzelor turceşti. Înăuntru, Ecaterina aştepta calmă, în timp ce femeile de lângă ea plângeau*". *74* Situaţia devenise disperată pentru ţar şi trupele lui. „*În vreme ce gloanţele şuieră din toate părţile, Petru încearcă una dintre cele mai mari spaime ale vieţii sale*: *umilinţa înfrângerii, perspectiva*

65 Henri Troyat, *Ibidem*.

66 Ion Focşeneanu, Op. cit., p.34.

67 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Girescu, „Istoria *românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi*", ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Editura Albatros, p. 447.

6689 *Ibidem*.

69 Robert K. Massie, „*Petru cel Mare, viaţa şi lumea lui*", Editura All, 2015. p.505.7701 Adrian Tertecel, Op. cit., p.20.71 Constantin Şerban, Op. cit., p.30.7723 Robert K. Massie, Op. cit. p.506.74 Henri Troyat, Op. cit., p. 193 – 194.74 Robert K. Massie, op. cit. p.507.

robiei în Turcia, neliniştea pentru soarta soţiei". *75* La început, îi trece prin minte să treacă prin liniile

duşmane cu ajutorul unei călăuze căzăceşti sau al lui Ion Neculce. Se pare că Neculce a refuzat pe considerentul că, dorind să meargă în Transilvania pentru a beneficia de protecţie „nemţească”, în mod cert, ar fi fost prinşi de forţele turceşti, care erau la tot pasul.

Situaţia ajunsese la paroxism. Îngrozit de o înfrângere dezastruoasă şi de urmările catastrofale ale acesteia, căuta să-şi salveze viaţa printr-o pace convenabilă. *„El, ţarul rus, învingătorul de la Poltava, avea să fie zdrobit şi, probabil, plimbat pe străzile Constantinopolului într-o cuşcă. Roadele strădaniei lui înfocate, uriaşe, de douăzeci de ani, erau pe punctul de a se evapora într-o zi. Era posibil să se ajungă acolo? Şi totuşi, de ce nu? Nu exact acelaşi lucru se întâmplase şi cu inamicul lui, Carol? Şi dintr-un motiv identic: prea orgolios, prea sigur de destinul lui, el s-a aventurat prea departe în teritoriul inamicului”. 76* Situaţia lui Petru şi a trupelor sale era, în fapt, mai rea decât a lui Carol la Poltava. *„Acolo armata suedeză nu era încercuită de forţe superioare, iar regele însuşi a putut să fugă. Dar aici turcii aveau toate cărţile: ei puteau să captureze armata rusă, pe noua ţarină şi, cel mai grav, pe omul pe care se sprijinea totul, ţarul însuşi. La ce ar fi trebuit să renunţe, ce sacrificii uriaşe de teritorii sau de bogăţii ar fi trebuit să facă Rusia ca să şi poată plăti libertatea?” 77.*

Ecaterina, văzând frământările lui Petru, îl sfătuieşte pe acesta să trateze cu turcii condiţiile unei păci. Îi spune că, în acest scop, va pune la dispoziţia negociatorilor caseta sa cu aur şi cu numeroase bijuterii, în scopul „cumpărării” marelui vizir. Deşi forţele ruseşti de la Stănileşti erau într-o situaţie disperată, gruparea de forţe condusă de generalul K.E. Ronne a avut un mare succes în sudul teatrului de operaţiuni, respectiv, în cetatea Brăila. Vineri, 24 iulie, aceste forţe moldo-cazaco-ruse au reuşit să ocupe fortificaţiile exterioare ale Brăilei şi să întrerupă aprovizionarea cu apă din Dunăre. Cetatea a capitulat în zorii zilei următoare, ca urmare a pierderilor suferite şi a lipsei de apă. *„Concomitent, generalul Ronne a adresat o*

scrisoare ultimativă lui Constantin Brâncoveanu, somându-l să i se alăture şi anunţându-l, totodată, că orice tergiversare „ar putea produce duşmănie împotriva înălţimii Voastre” şi ar atrage *„luarea măsurilor de altă natură, pentru care am înaltă poruncă”*. *78* Constantin Brâncoveanu şi divanul muntean nu au răspuns somaţiei generalului rus. Evident, Petru cel Mare şi conducerea grupării de forţe nu ştiau de succesul acestui corp de armată. Ştia, doar, marele vizir. *„Două zile mai târziu, au sosit trimişii marelui vizir care l-au anunţat pe comandantul rus despre încheierea păcii”*. *79* După ce a primit ştirea, corpul de oaste s-a retras în Moldova şi, de acolo, spre casă.

În seara aceea, după o zi chinuitoare, cu atacuri turceşti, din ce în ce, mai agresive şi cu ţarul alarmat de absenţa oamenilor lui Repnin şi de lipsa proviziilor, s-a ţinut un consiliu rus de război. Nu aveau altceva de hotărât decât retragerea, care devenise imperativă. Pe baza celor hotărâte, retragerea a început în timpul nopţii şi a continuat în dimineaţa următoare, în direcţia diviziei lui Repnin, la Stănileşti. Retragerea a fost un coşmar. Turcii făceau presiuni foarte aproape în spatele lor, lansând, permanent, atacuri asupra ariergărzii ruseşti. Escadroanele tătăreşti galopau înainte şi înapoi printre coloanele de căruţe ruseşti, care asigurau aprovizionarea trupelor cu hrană, muniţie şi echipamente necesare luptei. Această hărţuire avea să producă mari prejudicii aprovizionării trupelor cu alimente, apă şi cu cele necesare luptei.

Infanteria rusă, ce constitua majoritatea grupării de forţe aliate, era epuizată, neavând alimentele necesare. În plus, soldaţii ruşi nu aveau asupra lor recipinte pentru apă. Din această cauză, *„Companiile şi batalioanele formau careuri şi mergeau în această formaţie pe malul râului, unde, pe rând, unii beau apă, în timp ce alţii se băteau cu călăreţii tătari”*. *80*

75 Robert K. Massie, op. cit. *Ibidem*.

76 Robert K. Massie, op. cit. *Ibidem*.

77 Robert K. Massie, op. cit. p.509.

78 *„Istoria Militară a Poporului Român*, Editura Militară, Bucureşti, 1987, vol. III, p. 415 – 416.

79 *Istoria Militară a Poporului Român*, Editura Militară, Bucureşti, 1987, vol. III, p. 416.

80 Robert K. Massie, op. cit. p.506.

Ca urmare, cei mai mulţi luptători sufereau de sete, situaţie ce a micşorat, în mod drastic, capacitatea de luptă a armatei ruseşti. *„Doar târziu, luni după amiaza, în 22 iulie, a reuşit toată infanteria să se reunească la Stănileşti, unde, pe un promontoriu, au început să sape şanţuri puţin adânci, ca să poată rezista împotriva călăreţilor care mişunau în jurul lor"*. *81*

6. Pacea de la Vadul Huşilor

Analizându-se situaţia dezastruoasă a armatei ruse, în cadrul a două consilii de război, conduse de Petru I, s-a hotărânt să se ceară pace adversarilor iar, în cazul în care solicitarea nu era acceptată, să se încerce, încă o dată, ieşirea din încercuire. Marii boieri şi generalii ruşi susţineau poziţia lui Petru. *„Aşijdere şi împărăteasa iarăşi îl îndemna să facă pace"*. *82* Trebuie subliniat faptul că generalii străini nu erau de acord, în situaţia dată, cu negocierea păcii, deoarece era puţin probabilă obţinerea unor condiţii avantajoase de pace. *„Iar genararii cei streini, nemţii, nu primiie pace şi dzice împăratului să nu facă pace, că se va căi pe urmă"*. *83* De asemenea, Dimitrie Cantemir şi boierii moldoveni se opuneau realizării aranjamentelor de pace cu otomanii, deoarece numai o victorie a trupelor moldo-ruse ar fi asigurat continuarea domniei şi obţinerea eliberării Moldovei de sub dominaţia otomană. Participant la aceste frământări, Ion Neculce consemnează că *„Aşijdere şi Dumitraşcu-vodă cu boierii moldoveneşti încă căuta rău şi grăe şi ei să nu facă pace, dar nu-i mai asculta nime, că mosca*lilor *tuturor le era voia" 84*. În această situaţie, Petru a stat în cumpănă, analizând avantajele şi dezavantajele fiecăreia dintre cele două opţiuni. *„Şi sta împăratul în cumpene. Numai nu au putut, că sta împărăteasa vârtos să facă pace"*. *85*

Hotărârea de a face pace a devenit ireversibilă. Problema care se punea era aceea de a se obţine condiţii acceptabile pentru Partea Rusă. Şerementev Boris Petrovici, feldmareşal şi comandant al forţelor ruseşti, care era şi un abil diplomat, este abilitat să stabilească, în nume personal, în calitate de comandant al grupării de forţe ruseşti, coordonatele negocierii cu marele vizir. Pe lângă *„forţa de negociere”* a diamantelor, Şerementiev invocă şi argumente de ordin militar, cum sunt: ruşii mai au capacitatea de a riposta, având şanse să încheie cu succes lupta; trupele ruse comandate de generalii Ronne şi Cirivov, importante ca forţă şi număr, aflate în acţiunea de cucerire a Brăilei, pot lovi, din flancuri, armata turcă, făcând să zădărnicească retragerea acesteia spre Ţarigrad. Pregătind oferta, ştiind că regele suedez Carol al XII-lea este oaspetele şi aliatul sultanului, Petru se gândea la condiţiile de pace, care îi vor fi impuse. Era resemnat, fiind convins că pacea va include aranjamente atât pentru disputele cu suedezii, cât şi pentru cele cu turcii, fiind nevoit să facă nişte concesii drastice, cedând tot ce câştigase de la turci cu douăzeci de ani înainte. *„Suedezilor le ar fi redat Livonia, Estonia, Karelia – tot ce luase în război, cu excepţia Sankt Petersburgului, „paradisul lui iubit” 186* Era pregătit să accepte condiţiile Porţii impuse prin declaraţia de război, să cedeze şi alte oraşe şi teritorii ruseşti. *„Ca să-l tenteze pe marele vizir şi pe alţi oficiali turci, el ar fi oferit mite generoase: 150.000 de ruble era darul pe care îl avea în vedere pentru marele vizir” 87*

Pentru a tatona atmosfera şi condiţiile de pace este desemnat Şafirov Piotr Pavlovici, vicecancelar şi un foarte bun diplomat rus, de origine evreiască. Delegaţia rusă de negociatori mai cuprindea pe „feciorul lui Şeremet (Şeremetev, n.n.) şi Savva Rogojenschiii. Aceştia erau însoţiţi de un trompetist cu steag alb. Şafirov avea asupra sa bijuteriile ţarinei şi banii, ca „argumente” cu mare putere de persuasiune, care să atragă bunăvoinţa marelui vizir. *„Fără*

81 Robert K. Massie, op. cit. *Ibidem*.

82 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p.396.

83 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem*.

84 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem*.

85 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, *Ibidem*. 8867 Robert K. Massie, Op. cit. p. 508.

87 Robert K. Massie, Op. cit. *Ibidem*.

ca ruşii să ştie, sosirea lui Şafirov în tabăra marelui vizir i-a produs o uşurare imensă războinicului ezitant (lui Mehmet Baltadji, marele vizir, nu). În cortul lui de mătase cu mai multe camere, bătrânul Baltadji fusese năucit şi tensionat. Trupele lui cele mai bune, ienicerii, [27] nu erau încântate de reluarea atacului... în timp ce se zvonea că Austria habsburgică se mobilizează pentru un alt război. Pe urmă, marele vizir mai avea o veste pe care Petru încă nu o aflase: cavaleria rusă a lui Ronne capturase Brăila, pusese mâna pe multe dintre proviziile turcilor şi incendiase câteva dintre depozitele de praf de puşcă” 88. Carol al XII-lea şi hanul tătar îl implorau să lanseze atacul final şi să termine războiul, făcându-i prizonier pe ţar, ţarină şi pe ostaşii ruşi. *„Şovăitor, Baltadji era pe punctul de a accepta şi de a da ordin pentru marele asalt, când Şafirov a fost adus în cortul său. Vicecancelarul rus i-a înmânat scrisoarea de la Şeremetev, care sugera că războiul nu se duce cu adevărat în interesele vreuneia dintre părţi, ci a fost stârnit de intrigile altora”. 89* Negociatorii ruşi au susţinut că, ar fi în beneficiul ambelor tabere, dacă marele vizir şi comandantul rus al forţelor ar opri vărsarea de sânge şi ar căuta pacea. Emisarul rus i-a înmânat, în acelaşi timp, darul trimis de ţarină şi de Petru.

Marele vizir a fost de acord cu încheierea păcii şi a ordonat oprirea bombardamentului, aşezându-se bucuros la masa negocierilor cu trimisul rus. Negocierile au durat toată noaptea, neajungându-se însă la un acord. În

dimineaţa următoare, Şafirov a trimis vorbă în tabăra rusă, informându-l pe ţar că, deşi marele vizir e dornic să facă pace, discuţiile trenează. „*Nerăbdător, Petru l-a instruit pe trimisul său să accepte orice fel de termeni pe care acesta îi oferea, „cu excepţia sclaviei”, dar a insistat pe un acord imediat. Trupele ruse sufereau de foame, iar dacă pacea nu venea, Petru voia să se folosească de ultimele lor puteri într-un ultim atac asupra tranşeelor turceşti*”. *90* Baltagi Mehmet, marele vizir, a încercat să-şi impună condiţiile sale de pace, trimiţându-l în tabăra adversă, în zorii zilei de 22 iulie, pe Cerchez Mehmet paşa, care era imbrihor [28], pentru a prezenta condiţiile sale.

Condiţiile de pace, formulate de către marele vizir, vizau: cedarea roadelor obţinute în urma campaniei din 1696 şi a tratatului din 1700, respectiv, înapoierea cetăţii Azov şi a Taganrogului; desfiinţarea câtorva cetăţi din apropierea Azovului; neamestecul în treburile Poloniei, precum şi angajamentul că regele suedez va fi lăsat să se întoarcă, nestingherit, acasă. Turcii au susţinut încă o clauză: Şafirov şi colonelul Mihail Şeremetev, fiul feldmareşalului, să rămână în Turcia ca ostatici, până când ruşii îşi îndeplineau promisiunile de a returna Azovul şi celelalte teritorii. Turcii au solicitat bir şi cheltuiala ce au făcut-o cu oaste.

Negociatorii ruşi nu au respins solicitarea de bir, dar au oferit o mie de pungi de cheltuială. O altă solicitare otomană, a fost aceea privitoare la cedarea tuturor armelor ruseşti. Argumentul invocat de Şafirov a fost acela că „*leşii le sunt neprieteni*” *91*, iar fără arme nu pot să meargă prin ţara lor. În schimb, la predarea cetăţii de Azov, turcii vor primi şi armele existente acolo, în cantitate egală cu cele ce le aveau acum ruşii. „*În schimbul acestor angajamente, armata otomană avea să stea deoparte, permiţând armatei ruseşti încercuite să se retragă paşnic spre casă*”.

La rândul lor, negociatorii *ruşi „Şi au cerut la vezirul, pentru prada ce făcuşă tătarii în ţărâle moschieşti, să dea turcii Dunărea hotar Moscalului*”. *93* O astfel de soliciatre

a trimişilor ruşi reprezenta o modalitate de a-l determina pe vizir să renunţe la unele cereri inacceptabile.

Predarea lui Cantemir a fost una dintre condiţiile iniţiale ale marelui vizir. Domnitorul Moldovei fusese ascuns, într-o trăsură, printre bagajele ţarinei Ecaterina, şi doar trei dintre oamenii lui ştiau unde se află. Aşa că Şafirov i-a răspuns cinstit marelui vizir că e imposibil să-l

8889 Robert K. Massie, Op. cit. *Ibidem*.

89 Robert K. Massie, Op. cit. *Ibidem*.

90 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 404.9912 Robert K. Massie, Op. cit. p. 508.

9923 Robert K. Massie, Op. cit. p. 508.

93 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 403.

predea pe Cantemir, deoarece nu l-a mai văzut nimeni din prima zi de confruntări. *„Cerut-au pre Dumitraşcu-vodă turcii să* ie-l de iar *moscalii au dzis că din războiul dintâi nu să ştie ce sau făcut. Pierit-au, au fugit-au*? *Că noi am gândit c-au venit la voi”*. *94* Marele vizir a lăsat chestiunea de-o parte, declarând cu dispreţ: *„Ei bine, să nu mai vorbim despre asta. Două mari imperii nu trebuie să prelungească un război de dragul unui laş. Îşi va primi curând pedeapsa meritată”*. *95*

Pentru convenirea tuturor condiţiilor şi încheierea păcii, în mod firesc, era nevoie ca ţarul să agreeze solicitările marelui vizir. Evident, ele i-au fost prezentate”. *Când Petru a auzit de aceste clauze, a fost uluit. Nu erau uşoare – el urma să piardă totul în sud, dar erau mult mai blânde decât se aşteptase”*. *96* În aceste condiţii, pacea convenită reprezenta o salvare pentru el şi armata rusă. De asemenea, şi Mehmet Baltadji era mulţumit cu încetarea luptelor şi încheierea păcii. El constatase că ienicerii erau extenuaţi, nu mai aveau voinţa de a lupta, dorind să se întoarcă, cât mai repede, acasă.

Toate aceste argumente strategice şi *„darul”* Ecaterinei, îl îndeamnă pe comandantul oştii otomane la semnarea păcii. Petru era nerăbdător să semneze mai

repede, până când marele vizir nu se răzgândea. Pentru a-l determina pe vizir să semneze cât mai repede tratatul de pace, Şafirov l-a luat pe tânărul colonel Şeremetev şi s-a întors imediat la tabăra turcească, unde s-au predat marelui vizir pentru a fi o garanţie a respectării condiţiilor de pace. În noaptea şi ziua următoare, armata rusă s-a grupat în coloane pentru a începe marşul de revenire în ţară. Astfel, în regim de urgenţă, este semnat, în ziua de 23 iulie 1711, „Tratatul de la Prut" sau „Pacea de la Vadul Huşilor", cum mai este invocat în unele documente.

Spre deosebire de marele vizir, hanul tătar şi regele suedez, Carol XII, nu doreau încheierea păcii. Astfel, hanul era de părere că *„acest ghiaur foloseşte multe şiretenii şi viclenii"*. *97* Regele suedez, din motive de precădere diplomatică, nu s-a deplasat în tabăra turcească pentru a asista la negocieri. El a socotit că, în mod normal, vizirul ar fi trebuit să meargă la Tighina pentru consultări.

Neparticiparea regelui suedez la negocieri, i-a avantajat pe ruşi. *„Nărocul moscalilor că n-au vinit Şfedul atunce de la Tighine, că n-ar fi scăpat picior de moscali, că el ar fi ştiut ce ar fi făcut"*. *98* Pus în faţa faptului împlinit, *„Carol al XII-lea, cuprins de furie, soseşte călare în tabăra turcească, năvăleşte în cortul marelui vizir şi-i reproşează că nu a nimicit armata rusă şi că nu l-a prins pe ţar, atunci când îi era atât de uşor s-o facă"*. *99* Marele vizir i-a răspuns că nu va rupe pacea încheiată, iar dacă regele suedez doreşte poate să se bată cu ruşii, dar cu oamenii lui, nu cu cei ai otomanilor.

În principal, prevederile Tratatului de pace încheiat constau în: retocedarea teritoriilor cucerite de către ruşi, inclusiv a cetăţii Azov; distrugerea unei serie de cetăţi de la hotarul Ucrainei, iar altele să fie trecute sub autoritate turcească; dreptul ţarului de a se întoarce în ţară cu toată armata şi artileria; Rusia nu se va mai amesteca în problemele Poloniei; regele Suediei să ajungă în siguranţă în ţara lui, trecând nestingherit prin Polonia; ţarul să predea ostatici pe fiul feldmareşalului Şerementev şi pe Şafirov.

7. Cauzele „neizbândei trecătoare" de la Stănileşti

Cauzele înfrângerii trupelor ruso-moldovene de la Stănileşti sunt numeroase şi de natură diversă. Soldaţii ruşi erau nerefăcuţi, ca urmare a marşurilor lungi din nordul Rusiei până la Nistru şi, apoi, până la Prut. Entuziasmul ruşilor după bătălia de la Poltava, încrederea exagerată în forţele proprii au condus la pregătirea superficială a companiei militare. În acelaşi

94 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 405.9956 Robert K. Massie, Op. cit. p.509.9967 Robert K. Massie, Op. cit. *Ibidem*.

97 Ion Focşeneanu, Op. cit., p. 35.

98 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 397.

99 Henri Troyat, Op. cit., p.195.

timp, s-a făcut o evaluare necorespunzătoare a necesarului de forţe umane şi armament. Lipsa proviziilor şi a rezervelor necesare luptei pentru perioade mai îndelungate de timp, a impus procurarea acestora de la mari distanţe. Din punct de vedere tactic, sosirea cu mare întârziere a trupelor ruseşti în Moldova, nu a permis oprirea turcilor la Dunăre, fluviu ce reprezenta un obstacol natural greu de „forţat" cu mijloacele epocii.

Conform multor aprecieri, principala cauză a înfrângerii de la Stănileşti o constituie „defecţiunea" alianţei încheiate de ţar în scopul alungării otomanilor din ţările creştine, alianţă din care mai făceau parte-alături de Moldova – Polonia, Valahia şi Serbia, fapt ce a condus la un raport de forţe disproporţionat (3/1) în defavoarea Rusiei. La aceasta s-a adăugat şi folosirea unei strategii şi tactici de luptă neadecvate situaţiei. Spre exemplu, generalii străini participanţi la campanie au insistat ca, ab initio, trupele ruseşti, aşteptând adversarii, să ocupe poziţii defensive pe malul stâng al Nistrului, fără a se mai deplasa la Prut.

În această situaţie, trupele ruseşti ar fi avut un răgaz, cam de o săptămână, pentru refacerea forţelor şi

pregătirea luptei, iar cele turceşti ar fi fost nevoite să mărşăluiască o săptămână în plus, ceea ce ar fi condus la mărirea stării de oboseală în rândul oştii. De asemenea, analiştii militari apreciază că armata Rusiei era împărţită şi lupta pe mai multe fronturi: la Marea Baltică, în Moldova şi între Bug şi Marea Caspică. Războiul pe mai multe fronturi a fost una din cauzele majore ale înfrângerii, deoarece *„în nădejdea voroavelor streini, a muntenilor, a leşilor, a sârbilor, a moldovenilor, au venit împăratul fără oaste, negrijit, să se bată cu veziciul”. 100*

Pregătirea luptei cu turcii s-a făcut în mod deficitar, în primul rând din partea lui Petru I, care nu s-a preocupat îndeajuns de asigurarea forţelor şi mijloacelor necesare desfăşurării unei astfel de confruntări, cum a fost lupta de la Stălineşti. *„Petru I se ocupa mai mult cu beţia decât cu organizarea luptei cu turcii”. 101*

O mare greşeală, a fost ezitarea lui Şerementev de a trimite cu, aproximativ, o lună mai înainte, forţele primcipale ale grupării pentru a opri armata otomană la Dunăre, de a nu-i permite traversarea fluviului. Ulterior, cucerind un important cap de pod la Isaccea, şi având şi sprijinul aliaţilor-inclusiv al lui Constantin Brâncoveanu –, ar fi putut dezvolta ofensiva pe direcţia Edirne-Ţarigrad, ceea ce, prin ocuparea capitalei Imperiului Otoman, ar fi realizat scopul strategic al războiului. *„O altă greşeală a fost plecarea din Iaşi spre Bugeac*, înainte *de a fi strâns proviziile necesare”. 102*

O cauză principală este şi aceea că, aliaţii ruşilor-cu excepţia Moldovei –, nu şi au îndeplinit obligaţiile ce le-au revenit prin tratatele sau înţelegeri le încheiate cu Rusia. Astfel, în perioada premergătoare luptei, Petru cel Mare, miza pe o grupare de forţe de 100.000120.000 de oameni. Nici Moldova nu s-a achitat, în totalitate, de obligaţiile asumate, reuşind să pună la dispoziţia lui Petru doar 8.000 de oameni, faţă de 10.000, cât era prevederea cuprinsă în Tratatul de la Lutk.

Neintervenţia directă în conflict a putemcei armate a lui Constantin Brâncoveanu, al cărui efectiv era de 30.000

de oameni, care, având calităţi de bun strateg şi diplomat, a adoptat o atitudine de expectativă. Domnul muntean a aşteptat câteva zile pentru a vedea deznodământul luptei de la Stănileşti, şi numai în situaţia în care ruşii obţineau victoria, ar fi ordonat intrarea în luptă a armatei. După retragerea lui Petru I şi Dimitrie Cantemir din Moldova, sultanul planifica să transforme Ţara Moldovei într-un „paşalâc". [29]

Condiţiile meteorologice, în perioada luptei, au fost extrem de dificile, determinate de lucirea *„soarelui cu mare hierbinţeală, cumu-i în luna iulie"*. *103* La temperaturile ridicate, se mai adăugau seceta deosebită, lipsa apei, alimentelor, vegetaţiei şi furajelor. Extenuarea trupelor determinată de distanţele mari parcurse până în teatrul de operaţiuni militare, a fost un alt

100 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hiperion, 1980, p. 397.

110021 Robert K. Massie, Op. cit. p. 510.

102 Constantin C. Giurescu, *„Istoria Românilor"*, volumul III, Editura Bic All, Bucureşti 2007, p. 160.

103 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei"*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 380.

factor devalorizant pentru capacitatea de luptă. Lipsa apei a scăzut puternic capacitatea de luptă a trupelor.

Proviziile, care erau aduse trupelor, nu cuprindeau şi o cantitate nevesară de apă, apreciindu-se că apa se găsea cu uşurinţă peste tot. Situaţia era agravată şi prin aceea că soldaţii nu aveau asupra lor recipienţi personali pentru apă, deoarece acest lucru nu era stipulat în reglementările interne. Totodată, în dotarea armatei nu erau mijloace de transport al apei, aşa cum aveau otomanii, sacalele.

Zona de nord a Europei, zonă în care armata rusă desfăşurase campanii de succes, nu impunea, datorită temperaturilor prietenoase, un consum mare de apă. Ion Neculce, referindu-se la această situaţie, a notat că *„Moscalii cei din bătaie trăge atunce mare greu de sete, că n-au* obicei, *ca turcii, să le care apă cu sacalele. Deci împăratul au poruncit la moldoveni să le care apă cu*

ploşce, cu fedeleşe, cu poloboace, cu ce or pute. Deci au pornit cu toţii de le căra apă. Vărsa medurile şi vinurile de prin poloboace şi căra apă de duce la săldaţi". 104

O altă cauză a înfrângerii a fost şi calitatea armelor individuale de foc, deoarece"... *inicercile [30]. turcilor era mai lungi şi heră mai bune ţi băte mai departe decât flintele moscalilor". 105* Ca urmare a bătăii mai lungi a „ienicercilor", enicerii executau foc de la distanţă, fiind în afară „bătăii" flintelor ruseşti. Dacă „bătaia" puştilor ruseşti ar fi fost *„ca a turcilor, n-ar fi putut ţine inicerii, atâta de lungul, bătaia... încât n-ar fi ţinut turcii războiul. „106*

8. Moldova „post belum" şi urmările Luptei de la Stănileşti

După retragerea armatei ruse, mulţi moldoveni, refugiaţi în păduri, au continuat să lupte. Pentru a-i face pe aceştia să înceteze lupta, marele vizir a eliberat toţi prizonierii luaţi de turci, care nu fuseseră duşi în afara teritoriului Moldovei. Populaţia, „a avut de îndurat greutăţi insuportabile". După 10 iulie 1711, Moldova a *„fost jefuită, înjosită, chinuită, s-a ales cu satele arse şi casele pustiite. Numai în ţinutul Hotin au fost arse 73 din 93 de sate". 107* Negocierile pentru încheierea păcii nu au permis ostaşilor ruşi să iasă din tabără. Situaţia devenise dramatică, deoarece"... *de cum era leşinată oastea, încă şi mai rău leşinase, fiind închişi atâtea zile. Că mai înainte de nu ave pită, ave carne, că le duceam ciredzi de vite multe, iar de cum s-au închis, au luat ciredzile turcii, şi nu ave nici carne, nici pită. Şi caii încă zămesiseră". 108* Turcii erau la curent cu situaţia alimentară dezastruoasă a trupelor ruse. De aceea, au fost situaţii în care ostaşii turcii le aruncau pâine în tabăra rusească. De asemenea, este de reţinut faptul că armata rusă s-a confruntat şi cu unele dezertări: *„Şi după ce s-au pornit obuzul, mulţi moscali fugie la turci de foame". 109* După campanie, ţarul a concediat 14 generali şi peste 200 de ofiţeri, consideraţi răspunzători de insuccesul campaniei. Cu toate acestea, înfrângerea de la Stănileşti nu este considerată a fi un dezastru pentru

Rusia. Pierderile au fost într-un raport de cel puţin 1/5 în defavoarea otomanilor, respectiv, 3.000 de pierderi din partea armatei ruse, faţă de circa 16.000 de morţi şi răniţi, cât au avut trupele turceşti.

Esenţialind rezultatele *„neîzbândei trecătoare”* de la Stănileşti, Ion Neculce a consemnat că *„Aşijdere şi turcii după ce i-au zăbovit cu pace pe moscali, să nu hie ţinut pace, ar fi bătut pe moscali, precum şi ei, şi caii… voia lui Dumnedzeu au fost, de nici moscalilor nu le-au dat Dumnedzeu chiverniseală ca să biruiască pe turci. Aşijdere şi turcilor le-a dat Dumnedzeu mintea de nu s-au prăpădit moscalii de tot”*. *110* Reuşind să se strecoare, în trăsura ţarinei, printre liniile otomane, Dimitrie Cantemir, şi-a salvat viaţa. Apoi, şi-a luat familia de la

104 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 399.

105 Ion Neculce, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 400.

106 Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 401.

107 N.A. Mohov, *Drujba kovalasi vekami*, Chişinău, 1980, p.188, citat de Victor Ţărvicum, Op. cit.

110098 Ion Neculce, Op. cit., p. 398.

109 Ion Neculce, Op. cit. *Ibidem*.

110 Ion Neculce, Op. cit., p. 399.

Iaşi şi, împreună mai mulţi dregători şi un detaşament numeros de ostaşi, între care şi hatmanul Ion Neculce, viitorul cronicar, porni spre Rusia pe calea pribegiei, însoţindu-l pe ţar. La puţin timp, el a fost urmat de circa 4 mii de moldoveni, din care aproape 400 erau boieri cu familiile lor, iar ceilalţi erau reprezentanţi ai diferitor categorii de slujbaşi.

Urmările pentru Moldova au fost deosebit de însemnate, deoarece: nu a fost înlăturată suzeranitatea otomană; ţara a fost prădată de turci şi de tătari; cariera politică a lui Dimitrie Cantemir a fost compromisă; un mare număr de localităţi au fost prădate şi incendiate; mii de oameni au fost luaţi în robie şi, ulterior, vânduţi la

pieţele de sclavi din Istanbul; alte mii de locuitori ai Moldovei au fost nevoite să caute adăpost în ţările vecine. Urmarea cea mai severă-şi care a marcat timp de un secol istoria Moldovei, ca şi pe cea a Munteniei –, a fost aceea a instaurării domniilor fanariote. *„După trecerea la ruşi a lui Dimitrie Cantemir, în care turcii puseseră atâtea speranţe, la ruşi, sultanul hotărăşte să nu mai încredinţeze tronul Moldovei unui domn de ţară, ci să-l dea unui grec dintre cei legaţi, prin slujbă, familie şi interese, de împărăţie, spre a-l avea întotdeauna în mână. Persoana aleasă este Nicolae Mavrocordat. Acelaşi lucru se întâmplă şi în Muntenia, după înlăturarea lui Ştefan Cantacuzino”. 111. Epoca fanariotă este o epocă de decădere, „o epocă tristă a istoriei noastre” 112*, în acest răstimp „au *fost 40 de domni în Muntenia şi 36 în Moldova”. 113* După unele aprecieri, situaţia „post belum” este considerată unul din cele mai dezastruoase evenimente din istoria Moldovei.

Note şi comentarii

[1] Poltava, oraş şi cetate în Ucraina, pe râul Vorşcia, affluent al Niprului. Numele oraşului este în mod tradiţional legat de aşezarea Ltava. Regiunea a aparţinut Marelui Ducat al Lituaniei în secolul al XIV-lea. Oraşul a trecut sub administraţia Poloniei în 1569. Poltava a fost garnizoana de bază a unuia dintre cele mai renumite regimente de cazaci. În 1667, oraşul a trecut sub stăpânirea Imperiului Rus.

În bătălia de la Poltava din 27 iunie/8 iulie stil nou 1709, ţarul Petru cel Mare, aflat în fruntea a 45.000 de soldaţi a înfrânt armata suedeză de 29.000 de oameni a regelui suedez Carol al XII-lea, care s-a refugiat, sub protecţia forţelor otomane, în cetatea Tighina (Bender).

[2] Şved, Suedia sau suedezul. În acest din urmă caz, este vorba de regele suedez Carol al XII-lea.

[3] Cambara sau cumbară, bombă; ghiulea; grenadă; obuz; mortieră. [4] Carte, scrisoare, răvaş.

[5] Denumire istorică Tighina sau Tighine, târg şi cetate moldovenească de pe cursul inferior al Nistrului. Toponimul este o denumire foarte veche, preistorică, de

origine geto-dacă sau proto-românească. Cetatea a fost cucerită, în anul 1538, de către turci; Poarta i-a dat numele de Bender, cuvânt de origine persană ce semnifică: „port”, „oraş portuar”, „oraş fluvial”, „loc de acostare a navelor”. Aici era sediul administrativ al raialei turceşti, în care erau cuprinse mai multe sate de pe ambele maluri ale Nistrului. Raia, era denumit ţinutul locuit de nemahomedani, ce înconjura o cetate ocupată de turci. Tighina este situată la 61 km mai la sud-est de Chişinău. Începând cu 1992, în urma conflictului din Transnistria, oraşul şi localităţile înconjurătoare se află sub controlul autoproclamatei Republici Moldoveneşti Nistrene.

[6] Edikule, *„Castelul cu Şapte Turnuri”* (în limba turcă *Yedikule Hisari*, în limba greacă *Heptapyrgion*), este o renumită cetate din Istanbul, construită de Mahomed al II-lea, în 1458, la puţin timp după cucerirea Constantinopolului, prin extinderea fortificaţiilor deja existente. La cele 4 turnuri ale Zidurilor Constantinopolului, ce formau „Poarta de Aur”, sultanul a construit.

111 Constantin C. Girescu, *Istoria Românilor*, volumul III, Editura Bic All, Bucureşti 2007, p.165.

112 Constantin C. Giurescu, Op. cit. p.164.

113 Constantin C. Giurescu, Op. cit. *Ibidem*.

În 1458, încă 3 turnuri mai masive. În cetate, sultanul păstra tezaurul şi arhiva. Tot aici erau reţinuţi duşmanii politici ai sultanului, inclusiv ambasadorii puterilor care luptau împotriva Turciei. Fortăreaţa Edikule a fost locul de execuţie al unor opozanţi (viziri trădători sau şefi de state vasale turcilor), aşa cum a fost cazul lui Constantin Brâncoveanu. [7] Plean, pradă de război constând în bunuri şi oameni.

[β] Bugeac (denumire în limba ucraineană; în limba turcă Bucak), regiune de câmpie a voievodatului Moldova, cuprinsă între Nistru, Marea Neagră, Dunăre şi Prut. Bugeacul este Basarabia istorică, azi situată la sud de Republica Moldova, între hotarul acestui stat, Dunăre şi Marea Neagră. În 1812, când Imperiul Rus a anexat partea

de răsărit a Moldovei, dintre Prut şi Nistru, autorităţile imperiale au extins numele de Basarabia la tot teritoriul anexat, folosind pentru Basarabia istorică denumirea turcească de Bugeac. În 1940, regiunea a fost preluată de Ucraina în cadrul URSS, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov.

[9] Capochihae sau capichihai era reprezentantul, solul, trimisul, ambasadorul domnului pe lângă Poarta Otomană.

[10] Steaguri erau denumite unităţile militare, având fiecare câte 50 – 100 de soldaţi şi un steag.

[11] Lutk (în limba polonă: Luck; în limba bielarusă: Luţak), oraş care, în momentul semnării tratatului ce-i poartă numele, a aparţinut Poloniei. Acum aparţine Ucrainei, fiind situat în regiunea Volînia.

[12] Ahmed al III-lea, a trăit între 1673 – 1736; a fost sultan între anii 1703 – 1730.

[13] Menzil, poştă cu cai, destinaţă transportului demnitarilor şi curierilor speciali.

[14] Tui-steag turcesc alcătuit din două sau trei cozi de cal, lungi şi albe, atârnate pe o lance vopsită în roşu, cu semiluna în vârf; era un simbol al puterii celui care-l primea.

[15] Sângeac, diviziune administrativea otomană de mărimea unui judeţ, care avea drapel propriu.

[16] Hăinie, trădare; hain, trădător.

[17] Cantacuzino Toma, fiul lui Matei Cantacuzino, care era agă. A fost la doilea logofăt, mare spătar în Muntenia. Trece de partea lui Petru cel Mare în timpul campaniei militare din 1711, apoi pleacă în Rusia.

[1 β] Azov, cetate situată pe malul stâng al Donului, la opt km de locul în care fluviul se varsă în Marea de Azov.

[19] Crâm, Hanatul Crimeii, peninsulă situată la nordul Mării Negre.

[20] Obuz sau oboz, tabără militară sau lagăr.

[21] Calmâşi sau calmic, popor aşezat în zona Mării Caspice.

[22] Donţi erau numiţi cazacii din regiunea Donului.

[23] Cazaci, termen de origine turcă, care desemnează o persoană liberă; în mod obişnuit, termenul desemnează populaţia situată le marginile de est şi de sud ale Rusiei şi ale Poloniei.

[24] Olat desemnează ţinutul din jurul unei cetăţi al cărui commandant are funcţii administrative, fiscale şi judecătoreşti; uneori, desemnează o regiune.

[25] Voziei i se mai spunea Oceacov, era o cetate turcească situată în partea de nord a limanului Niprului. În limba turcă i se mai spunea Ozu.

[26] Sindighiştri, tătari sau ghiauri, care erau gata să lupte de partea turcilor.

[27] Enicer, soldat din corpul de elită al vechii infanterii turceşti, recrutat la început dintre prizonierii de război, iar mai târziu dintre copiii turciţi ai populaţiilor creştine, aflate sub autoritatea Porţii

[2 β] Imbrihor era intendent al grajdurilor sultanului, având şi misiunea de a mazili sau de a înscăuna un domnitor.

[29] Paşalâc, provincie a Imperiului Otoman sau ţară subjugată de turci, un fel gubernie turcească condusă de un paşă.

[30] *Inicercă-puşcă de enicer lungă şi prevăzută cu o baionetă*.

Bibliografie

* * ** *Istoria Militară a Poporului Român*, volumul III, Editura Militară, Bucureşti, 1987.

FOCŞENEANU, Ion, *Tratatul de la Lutk şi campania ţarului Petru I în Moldova (1711)*, în *Studii privind relaţiile româno-ruse*, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic.

GIURESCU, C. Constantin, GIURESCU, C. Dinu, *„Istoria românilor dincele mai vechi timpuri până astăzi”*, *ediţia a doua, revăzută şi adăugită*, Editura Albatros.

GIURESCU, C. Constantin, *„Istoria Românilor”*, volumul III, Editura Bic All, Bucureşti

2007.

IORGA, Nicolae, *„Istoria Românilor”*, vol. VII,

Reformatorii, Editura enciclopedică, Bucureşti, 2002.
MASSIE, Robert *„Petru cel Mare, viaţa şi lumea lui”*, Editura All, 2015.
MAHOV, N.A. *„Drujba kovalosi vekami”*, Chişinău, 1980.
TROYAT, Henry *„Petru cel Mare”*, Editura Corint, Bucureşti, 2014.
TERTECEL, Adrian *„Anexele jurnalului lui Ahmed Bin mahmud privind campania de la Prut (1711)”*, în Studii şi materiale de istorie medie, XII, 1994”.
TVIRCUM, Victor, *„File din istoria campaniei de la Prut din anul 1711*, www.cogito. ucide.ro… /file *dinistoriacampanieidela Prutdin17 llvictortvircum”*.

RELATAREA UNEI MĂRTURII A LUPTEI DE LA STĂNILEŞTI

Constantin Barbu 1
Constantin54 barbu@@yahoo.com

Abstract: *Înainte de angaja lupta împotriva turcilor, alături de ţarul ortodox Petru I, Cantemir a încheiat celebra diplomă de la Lutk, unde s-a asigurat în cele 17 puncte de domnie ereditară, iar în caz de eşec de despăgubiri, titluri şi destin excepţionale pe pământul Rusiei.*

Cuvinte cheie: *luptă, diploma, diplomaţie, bătălie, hoardă, creştini.*

Întâi de toate trebuie spus că Dimitrie Cantemir era un mare istoric, cunoscând, în chip excepţional, secole şi imperii. Cine cunoaşte biblioteca lui Antioh Cantemir poate să depună mărturie că n-a existat ţară importantă pe pământ pe care să n-o fi cunoscut fiul şi, evident, tatăl. Numai bibliografia la *Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor* cuprinde cele mai importante cărţi de istorie scrise pentru secolele I-XIII. Cantemir citează peste 150 de capodopere ale istoriei.

Istoria Imperiului Otoman o cunoştea şi teoretic, şi practic. Practic prin faptul că vieţuise peste 20 de ani la Constantinopol. Strategic, observase, la Zenta, în 1697, înfrângerea zdrobitoare pe care o oferise Eugeniu de

Savoia turcilor. Înainte de înfrângerea de la Zenta, turcii mai fuseseră învinşi: în 1683, la Viena; în 1687, la Budapesta; în 1689, la Vidin. Cantemir meditase asupra acestor înfrângeri, şi acestea i-au dat revelaţia că imperiul turcesc este într-o descreştere ireversibilă.

Istoria Rusiei o cunoştea foarte bine şi a înţeles foarte exact semnificaţia victoriei lui Petru cel Mare împotriva lui Carol al XII-lea, înfăptuită la Poltava.

Trebuie spus că Dimitrie Cantemir era nu numai un mare istoric, ci şi un subtil diplomat. Era aproape neîntrecut în cabale şi subterane lumeşti. Nici banii, nici influenţa, nici intrigile rudei sale Constantin Brâncoveanu nu l-au doborât.

În ceea ce priveşte lupta de la Stănileşti, Voltaire a înţeles perfect. Nu inteligenţa învinge, ci numărul copleşitor al duşmanilor. Şi nu numai atât. Feldmareşalul Şeremetiev avea fiul prizonier la Istanbul. De cealaltă parte, în oastea turcilor, Baltagii Paşa ştia că sultanul Ahmed al III-lea a făcut din nevasta lui o înflăcărată „ibovnică”, aşa cum scrie Cantemir însuşi.

Înainte de angaja lupta împotriva turcilor, alături de ţarul ortodox Petru I, Cantemir a încheiat celebra diplomă de la Lutk, prin care s-a asigurat, în cele 17 puncte, de domnie ereditară, iar în caz de eşec de despăgubiri, titluri şi destin excepţionale pe pământul Rusiei. Înainte de bătălia de la Stănileşti, Petru cel Mare a lansat manifestul său către locuitorii Moldovei şi ai Ţării Româneşti intitulat: *„Manifestul lui Petru întâi către Moldova, Ţara Românească şi către toate popoarele creştine, conţinând chemarea la luptă comună împotriva Turciei şi începerea acţiunilor militare”*. Dimitrie Cantemir a lansat şi el proclamaţia sa către

1 Filosof, cercetător la Institutul de Studii Cantemiriene Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

moldoveni, proclamaţie care transpare din scrisoarea lui Cantemir către Şeremetiev: *„Am trimis ordine în toate părţile principatului meu, împreună cu manifestele*

dumneavoastră şi am poruncit să se adune şi să se înarmeze tot poporul şi să vie sub conducerea armatei monarhului până în ziua de 15 a acestei luni, şi cine nu va veni din boieri, se vor lua moşiile, iar poporul va fi dat judecăţii, nu numai celei lumeşti, ci şi blestemului împărătesc".

În cele ce urmează, prezentăm o mărturie a unui participant la lupta de la Stănileşti. Numele lui este Tarangul, şi documentul a fost publicat de un strănepot al său, Marin Tarangul, un eseist strălucit care a murit la Paris, ca şi Antioh Cantemir. Iată povestea de la 1711 a moldoveanului de origine tătărească pe numele său Tarangul:

„Mă cheamă Ioan Arsenoiu, fiul lui Vasilie Arsenoiu din Balta şi al Mariei Gavriliţă din Boian. În acte sunt trecut cu numele Ivan Vasilievici Arsinov. M-am născut la Iaşi, în 8 Septembrie 1682. Mama a murit la naşterea mea. Familia Arsenoiu era originară din Moghilău. Acolo tatăl meu atrăsese asupra sa atenţia domnitorului Moldovei Gheorghe Duca când acesta deveni în 1681 şi hatman al Ucrainei. Adus la Iaşi, tatăl meu cunoscu mulţi curteni. El băgă de seamă că cei ce aveau trecere la domnitor nu erau boierii. Gheorghe Duca avea ca oameni de încredere mai ales tătari la origine, aparţinând micii nobilimi. Cel mai important dintre ei era Constantin Cantemir care îi făcu tatii cunoştinţă cu un alt coborâtor din Hoarda de Aur pe nume Alecsa Tarangul. Acesta trecea drept un zelos admirator al mitropolitului Dosofteiu.

Tatăl meu nu ştia carte însă avea o ţinere de minte uimitoare. Când m-am făcut mare, el mi-a istorisit întâmplări din tinereţea sa. Nu odată mi-a vorbit de prietenia pe care o legase cu Alecsa Tarangul în tabăra turcească din faţa Vienei în vara anului 1683. La asediul de acolo Alecsa avea sub comanda sa trupa de poduri în oştirea Moldovei. Domnitorul Gheorghe Duca lua parte cu două mii de moldoveni, alături de domnitorul Valahiei, ce avea patru mii de valahi, la războiul dus de marele vizir Kara Mustafa împotriva împăratului Germaniei. Atât

Moldovenii cât şi Valahii fuseseră siliţi să lupte de partea Turcilor. În inimile lor ei ţineau, însă, cu Creştinii. Domnitorii Moldovei şi Valahiei aşijderea. Tata îşi amintea cum Alecsa Tarangul fu trimis să treacă neobservat şanţurile în cetate şi luând cu sine o ploscă cu vin s-o ofere acolo trecătorilor spre a fi dus în faţa comandantului Vienei cu vestea că este mare lipsă de nutreţ pentru cai în tabăra turcească. Altă dată, când fusese distrus de artileria germană podul ce lega o insulă mare a Dunării, Kara Mustafa ceru domnitorilor români să-l repare. După ce Moldovenii cu Valahii au lucrat o noapte întreagă la refacerea lui, de îndată ce tunurile germane au tras în zori primele salve, Alecsa Tarangul a anunţat încetarea lucrului lăsând podul neterminat. Era la mijloc o înţelegere între Gheorghe Duca şi ambasadorul german de la Constantinopole aflat în tabără, fiind adus cu dânsul de marele vizir. Când regele Poloniei sosi cu armata sa în ajutorul împresuraţilor şi Turcii pierdură lupta pe un deal, Kara Mustafa dădu ordinul de retragere. Terminându-se astfel campania, Moldovenii şi Valahii în frunte cu domnitorii lor luară drumul spre casă. În tot acest drum tata şi Alecsa Tarangul erau nedespărţiţi. Întors în Moldova, Gheorghe Duca fu prins de Poloni şi omorât la Liov. Tata cu oamenii săi s-a întors în Ucraina. După două ani a venit la Boian să mă ia de la bunici. Moşia Bereşti a familiei Tarangul fiind în apropiere el trecu pe acolo şi se văzu pentru ultima oară cu prietenul său Alecsa.

Bunica mea dinspre tată era născută Apostol. Un văr al tatii, colonelul Pavel Apostol, avea un fiu Daniel căruia i-am fost încredinţat ca flăcău să-mi fac instruirea ostăşească în tabăra Cazacilor zăporojeni de la Pragurile Niprului. Datorită lui am fost luat în seamă acolo de hatmanul Ivan Stepanovici Mazeppa care mă trimise cu încuviinţarea tatii ţarului Petru la Moscova pentru a urma Şcoala de Ofiţeri. Profesorilor nu le eram binevenit. În schimb m-au primit călduros colegii, toţi fii de nobili. La lecţiile de istorie ne era înfăţişat începutul veacului drept răscruce pentru viitorul Rusiei. Ni se arăta importanţa

accesului obţinut la Marea Neagră şi la Marea Baltică. Cel dintâi, prin pacea din iunie 1700 cu Turcia, care recunoştea cucerirea Azovului. Cel de al doulea, prin cucerirea în Noiembrie 1700 a teritoriului în germanland de la Suedeji, în ciuda înfrângerii suferite de Ruşi la Narva. Ştiam că pe tata îl interesau toate faptele de arme ale epocii şi aşteptam cu nerăbdare vacanţa pentru a veni acasă. N-am căpătat însă nicio vacanţă fiind război. *La terminarea şcolii ca proaspăt stegar am fost repartizat la fortăreaţa Taganrog construită de curând pe malul Mării de Azov. Şi, astfel, am fost nevoit să amân convorbirea cu tata. N-am apucat să ajung acasă decât la înmormântarea sa, într-o scurtă permisie. Căci a trebuit să mă întorc la unitatea mea care fu trimisă ca întărire generalului Baier în bătălia de lângă Lesno dintre Ruşi şi Suedeji. Botezul focului l-am primit în dimineaţa zilei de 28 sep*tembrie *1708. Suedejii retrăgându-se, au dat foc căruţelor lor. Cu escadronul meu am sosit la timp pentru a împiedica arderea întregului şir şi astfel am salvat câteva sute de căruţe. Pentru această faptă m-au felicitat cnejii Mencikov şi Goliţîn. Ei i-au vorbit de mine ţarului Petru care şi-a adus aminte că-i fusesem trimis de hatmanul Mazeppa. Cum acesta lupta acum de partea Suedejilor, ţarul era bănuitor faţă de ofiţerii proveniţi din Ucraina şi folosi prilejul ca să mă iscodească. Astfel avui cinstea să fiu chemat în cortul imperial pentru decorare şi înălţare la gradul de locotenent. Mare fu uimirea ţarului când află din gura mea că nu sunt Ucrainean, ci Moldovean. Venind vorba de limba maternă, Petru I ştia de la cancelarul său Corbea ca Moldovenii şi Valahii vorbesc aceeaşi limbă. Întâmplarea aceasta îl făcu să se gândească la mine nouă luni mai târziu. Era în 28 Iunie 1709 la Poltava, după victorie. Eu luptasem acolo sub comanda contelui Golovin. După ce stătuse la masă cu generalii suedeji făcuţi prizonieri, Petru I le restitui săbiile. Totodată, dădu ordin ca să fie omorâţi toţi Cazacii lui Mazeppa căzuţi în mâna Ruşilor. Mai rămăseseră prizonieri o mie de Valahi care luptaseră alături de Suedeji. Înainte de a hotărî soarta*

acestora, ţarul dori să pună câteva întrebări comandantului lor. Pe translatorul oficial Corbea, nu îl luase cu dânsul fiind bolnav, îşi aminti atunci de mine. Făcui astfel întâia oară pe tălmaciul la interogarea lui Alecsandru Colţea. A doua *oară am fost folosit ca tălmaci la nişte tratative pe care ţarul le tăinuia faţă de Corbea, ştiindu-l om al lui Brâncovanul. L-am însoţit de acea dată pe Simeon Vladislavovici Sava Ragusański la Luţe, unde ne-am întâlnit cu trimişii Moldovei, în ziua de 2 Aprilie 1711. A treia oară a fost la Iaşi, în llulie 1711, când i-am mijlocit ţarului convorbirea cu Toma Cantacuzino. Am devenit, astfel, părtaş al gândirii ţarului. De fiecare dată am fost iscodit de curioşi dornici să afle ce s-a discutat. Le-am răspuns că sunt ostaş şi ştiu să tac atâta timp cât port uniforma.*

Încă în timpul călătoriei spre Luţe de la Iaroslav, unde se afla ţarul, Simeon Vladislavovici mi-a vorbit de secretul, care trebuie păstrat deoarece Moldova şi Valahia erau sub oblăduirea sultanului. Ahmed III declarase, în Decembrie 1710, război Rusiei, datorită uneltirilor regelui suedez Carol XII care se găsea la Varniţa lângă Tighina. Scopul urmărit de Petru I era să câştige de partea sa pe domnitorii Valahiei şi Moldovei. Ca împreună să-i bată pe Turci şi ţarul să se încoroneze la Constantinopole, căci în Rusia nu fusese încoronat. David Corbea îi fusese trimis cu ani în urmă de Brâncovanul. Corbea nu i-a ascuns ţarului marea duşmănie dintre Brâncovanul şi Cantemir, unul căutând să-l ponegrească pe celălalt la sultan. De aceea, Brâncovanul nu trebuia să afle despre întâlnirea de la Luţe cu trimişii Moldovei. Luca şi Pricopie era numele lor. Ei au venit cu textul gata întocmit de Cantemir în ruseşte. Simeon Vladislavovici avea dezlegare să accepte condiţiile lui Cantemir dacă nu se deosebeau de cele stabilite între Cantemir şi ambasadorul Rusiei la Constantinopole, Petru Andreievici Tolstoi. Cum n-au fost deosebiri, s-a discutat puţin, şi eu am avut treabă uşoară. Tratatul a fost iscălit de împuternicitul Moldovei şi împuternicitul Rusiei în ziua de 2 Aprilie 1711. De la Luţe ne-am întors la Iaroslav, şi

Simeon Vladislavovici i-a predat ţarului tratatul încheiat. Cu acea ocazie fui avansat căpitan şi primii ordinul de a mă înfăţişa feldmareşalului conte Boris Petrovici Şeremetiev, care se afla pe malul stâng al Nistrului la Moghilău, locul de obârşie al Arsenoilor. Odată cu prezentarea, am predat hârtii importante ce mi-au fost încredinţate la Iaroslav şi am obţinut permisia să mă reped până la Boian la mormântul bunicilor mei dinspre mamă cari mă crescuseră cât am fost mic. Cum de la Boian la Bereşti era cale scurtă, şi cum aveam un cal bun, m-am dus să-i cunosc pe urmaşii lui Alecsa Tarangul. Am găsit, la Bereşti, pe bătrâna Anca, văduva lui Alecsa, născută Arbore, pe fiul ei Dimitrie, de vr-o 40 de ani, şi pe sora acestuia Ileana, de vârsta mea. Fui primit cu căldură, deşi ei mă vedeau pentru întâia oară. Dimitrie se pregătea să plece la oaste. Pe Ileana am îndrăgit-o din clipa în care ne-am cunoscut. Acum, când scriu acestea, dânsa este soţia mea. Înapoiat la Moghilău, am luat parte la organizarea campaniei într-un regiment de dragoni din brigada Kropotov. Cu ocazia unei misiuni la Balta m-am închinat la mormântul tatii şi am încredinţat unor oameni de încredere moştenirea lăsată de dânsul. În 25 Mai 1711, brigada noastră primi ordin să se deplaseze la Iaşi, alături de regimentul moldovenesc din armata rusă, comandat de colonelul Tigheciu. Cu 29 de ani în urmă, la Iaşi, m-a adus pe lume mama în ziua Naşterii Maicii Domnului, când a şi murit. M-a cuprins emoţia căci ne îndreptam spre oraşul meu natal. În 30 Maiu am ajuns pe Prut la Zagarance unde ne-a ieşit în întâmpinare domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir. El ne-a condus de-a lungul malului stâng al Jijiei până la revărsarea ei şi ne-a arătat locul unde să aşezăm tabăra; lângă un pod peste Bahlui, în dreptul satului ţuţora, Domnitorul Moldovei s-a întors la Iaşi luându-mă cu dânsul în fruntea a doua escadroane de dragoni. Era o excelare făcută mie de domnitor când a aflat că sunt născut în Iaşi. Furăm găzduiţi la Cetăţuie unde ne-a primit Doamna Moldovei, Casandra. Nu m-am codit să-i spun că tatăl meu a fost sub zidurile Vienei alături de tatăl ei,

domnitorul de atunci al Valahiei. Tot timpul şederii la Cetăţuie eram oaspe la masa domnească. La una din mese am făcut cunoştinţă cu hatmanul Niculce. Pe acesta îl preocupa organizarea în grabă a oştirii Moldovei. La rugămintea mea, hatmanul îmi înlesni să dau de urma lui Dimitrie Tarangul. Ne-am întâlnit la Iaşi de mai multe ori şi, cu toată deosebirea de vârstă dintre dânsul şi mine, am întărit prietenia care îi apropiase, cu ani în urmă, pe taţii noştri. Stăteam de vorbă ore în şir. Ca să nu uit, făceam însemnări după relatările sale. Însemnările le-am purtat cu mine băgate în şea.

Am notat, astfel, că tatăl lui se ţinea foarte mândru şi, de câte ori vreun boier se lega de originea familiei Tarangul, el îi replica că neamul său era pământean înainte de venirea lui Dragoş, când Moldova se chema Cumania Neagră.

Când a venit la domnie, Constantin Cantemir l-a adus la curte pe Dimitrie care avea atunci 16 ani. Dimitrie Tarangul învăţă la Iaşi meseria armelor sub îndrumarea spătarului Ilie Tifescul, iar ştiinţa de carte sub îndrumarea mitropolitului Dosofteiu. Mânuirea armelor a deprins-o repede dar, pe lângă carte, Dimitrie căuta să afle de la *mitropolit amănunte despre locuitorii Moldovei dinainte de venirea lui Dragoş. Din acele amănunte îşi reamintea acuma doar că erau mult mai înaintaţi decât Apusenii în ducerea luptei şi cunoşteau praful de puşcă pe care îl foloseau la săgeţi pentru incendierea de la mare depărtare a cetăţilor de cucerit. Despre tatăl lui Dimitrie, mitropolitul susţinea că postelnicul Alecsandru îşi spunea Alecsa în memoria unui strămoş cu acest nume, decapitat de Ştefan cel Mare pentru că făcuse parte din cei ce erau împotriva unui războiu' cu Radul al Valahiei. Odată când Dimitrie l-a însoţit pe mitropolit la tipografie, află că întreaga instalaţie a fost trimisă ca dar de patriarhul Moscovei din timpul ţarului Alecsei Mihailovici. Apoi, Dimitrie mi-a mărturisit că se îndrăgostise la Iaşi, ca adolescent, de o copilă dar întâmplările, pe care le redau mai încolo, l-au determinat să plece urgent din Iaşi. Când*

s-a reîntors după două ani ca să o ceară de soţie, dânsa nu mai era în viaţă. N-a putut-o uita multă vreme, iar pe urmă n-a găsit alta pe placul său, aşa că a rămas neînsurat.

Întâmplările amintite sunt următoarele: Sobieski regele Polonieiântorcându-se din Bugiac cu oastea înfrântă de Tătari, a dat foc oraşului şi l-a luat în robie pe mitropolitul Dosofteiu. Constantin Cantemir trimise îndată mai multe detaşamente ca să-i hărţuiască pe Poloni. Dimitrie însoţi unul din detaşamente o bucată de drum, apoi călări în goană la Bereşti. Când a aflat tatăl său cele întâmplate, şi-a adunat oamenii şi a pornit să-l elibereze pe mitropolit. Lângă oraşul Şiret au reuşit să taie calea convoiului şi să risipească ostaşii poloni. Convoiul rămăsese în urmă din cauză că transporta racla cu moaştele sfântului Ioan Novi furate de la Iaşi. Dar bucuria eliberării a fost de scurtă durată. Numai după câteva ore Polonii, regrupaţi, au atacat la rândul lor. În ciuda rezistenţei lor dârze, oamenii din împrejurimile Bereştilor au fost până la urmă copleşiţi de superioritatea ca număr a Polonilor, şi au părăsit locul înfrânţi. Ataşamentul lui Alecsa faţă de persoana mitropolitului a mers până la supremul sacrificiu. El căzu în luptă. Iar convoiul cu Dosofteiu şi-a continuat drumul spre Polonia. Trupul lui Alecsa fu dus la Siret şi înmormântat în cimitirul bisericii Muşatei. Dimitrie a rămas singurul bărbat în familie. Împlinise abia 17 ani, iar sora sa avea numai 3 ani. Acum, la Iaşi, când mi-a istorisit acestea, Dimitrie Tarangul era sub ordinele logofătului Darie Donici, în regimentul de cavalerie constituit din mazili şi răzeşi veniţi cu caii lor.

Între timp cei de la Cetăţuie s-au mutat la curtea din Iaşi. Cele două escadroane de dragoni aveau să se întoarcă în tabără. L-am escortat pe domnitor până la Tzuţora unde sosise, cu 20 mii ostaşi şi 50 tunuri, feldmareşalul Şeremetiev venind de la Nistru. Cu acea ocazie l-am reîntâlnit pe Simeon Vladislavovici Sava de la care am aflat că şi ţarul trecuse în Moldova. În 24 Iunie Petru I sosi la Iaşi şi Dimitrie Cantemir cu feldmareşalul Şeremetiev s-au grăbit într-acolo luându-mă pe mine cu dânşii. Ţarul i-a

spus lui Cantemir că este exact aşa cum îi fusese descris lui de ambasadorul Tolstoi. Petru I era încrezător în victorie, arăta interes pentru clădirile istorice din Iaşi, se ţinea de petreceri şi-l simpatiza făţiş pe Cantemir. Datorită acestei simpatii, ţarul evita să se servească de translatorul oficial şi apela la mine de câte ori avea de a face cu oameni din preajma lui Brâncoveanul. În ziua întâi din Iulie fui chemat să fac pe tălmaciul la întrevederea ţarului cu Toma Cantacuzino, fugit de la Brâncovanul. Ca urmare la convorbirea dintre ei, Toma căpătă misiunea de a cuceri cetatea turcească Brăila în fruntea cavaleriei de curte a Valahiei ce o adusese cu dânsul. Misiunea trebuia îndeplinită imediat împreună cu unităţi ruseşti de sub comanda generalului Roenne. Ordinul scris de mâna ţarului l-am dus feldmareşalului Şeremetiev. Câteva zile mai târziu, iscoadele moldoveneşti au adus ştirea că Turcii trec Dunărea pe un pod de la Obluciţa la cetăţuia Cartal. A fost convocat numaidecât un consiliu de război' la care au participat Petru I şi *Dimitrie Cantemir. Ce s-a hotărât acolo reieşea din ordinele comunicate unităţilor. Nu se mai aşteaptă întăririle ce trebuiau să vie din Polonia, nici oştirea Brâncovanului, ci se porneşte pe malul drept al Prutului la Fălciu în întâmpinarea armatei turceşti. Eu cu dragonii mei, am trecut sub comanda generalului Ianus. Din cauza lipsei de iarbă, datorită unei invazii de lăcuste, n-am coborât până în Fălciu ci ne-am oprit cu două verste mai sus de gura Săratei, pe malul acestălalt al Prutului, unde se găsea păşune pentru cai. În 6 Iulie, la amiază, ne-au zărit Turcii, care urcau pe malul stâng al Prutului. Ei şi-au oprit înaintarea şi au început să construiască patru poduri pentru a trece dincoace de râu. Avangarda din care făceam parte număra cam cinci mii de cavalerişti. Generalul nostru a apreciat că armata turcească trecea de douăzecii mii şi a ordonat retragerea la adăpostul întunericului spre a ne uni cu grosul armatei ruseşti, a cărei ariergardă, cu o zi mai devreme, nu trecuse încă de Râseşti. În timp ce ne retrăgeam, s-a făcut ziuă, Duminică 7 Iulie 1711 şi, cum Turcii ne ajunseră din urmă, am fost*

atacaţi de avangarda lor comandată de paşa Vali. Generalul nostru pornise noaptea către Cartierul General spre a raporta cele văzute. Orice trupă în retragere are moralul scăzut. Pe deasupra, la noi lipsea comandantul. Partea din urmă a corpului nostru a întors caii şi a primit lupta, făcând cu greu faţă primei izbituri cu cavaleria duşmană în care au pierit mulţi de ambele părţi. Când iureşul Turcilor s-a mai încetinit, n-am aşteptat un alt iureş, ci am pornit la contraatac, singura posibilitate de a ne apăra. Am pătruns adânc în centrul călăreţilor duşmani care dădură dosul. Pe flancuri, însă, Turcii rezistau şi ne-am pomenit deodată cu ei în spatele nostru. Aproape două mii furăm încercuiţi. Restul de trei mii reuşiră să facă legătura cu cavaleria Moldovei şi cu armata rusească care numărau împreună peste douăzeci mii de ostaşi. Situaţia noastră, a celor încercuiţi, era desperată. Atunci porni în ajutorul nostru cavaleria mazililor şi răzeşilor moldoveni. Atacul ei a străpuns frontal încercuirea şi când dădură de noi s-au desfăcut în două, rostogolindu-se pe ambele noastre flancuri împotriva Turcilor pe care îi loveam acum împreună. O bună parte dintre ei s-a pus pe fugă. Atunci, pentru a opri panica ce îi cuprinsese, însuşi paşa Vali s-a avântat înainte în fruntea gărzii sale. Lupta se dădea de pe cai corp la corp numai cu săbiile. În toiul încleştării l-am văzut pe Dimitrie Tarangul apropiindu-se de paşă, croindu-şi drum printre călăreţii din gardă, şi paşa cu Dimitrie se prăbuşiră în învălmăşeală. Moldovenii reuşiră să schimbe soarta noastră cu mult curaj, însă cu pierderi foarte mari. Printre cei căzuţi era şi Dimitrie Tarangul. Pe morţi i-am lăsat pe câmpul de luptă, luând cu noi numai răniţii ce puteau fi transportaţi pe caii rămaşi fără stăpân. Noi cei dispresuraţi şi ce mai rămăsese din cavaleria Moldovei, cu oamenii lui Dimitrie strânşi în jurul meu, ne-am unit cu vârful marei armate ruseşti care înainta, în timp ce avangarda turcească, cu paşa Vali rănit, s-a retras făcând loc grosului armatei comandată de marele vizir Mehmet Baltagi.

S-a ciocnit atunci grosul celor două armate

desfăşurate pe un front larg şi o mare bătălie începu. Iniţiativa a fost a noastră. Am pătruns adânc în dispozitivul turcesc. Dar această înaintare a fost oprită treptat de Turci şi încercam acum cu îndârjire să-i ţinem pe loc. Pentru luptă noi am adoptat patrulaterul format dintr-un şir de capre din lemn încrucişate cu sârmă, un şir de tunuri şi patru şire de pedestraşi. În mijloc se aflau căruţele cu muniţie şi cu alimente. Turcii ne atacau fără încetare. Erau mult mai numeroşi decât îi apreciase generalul Ianus. Pierderile lor erau mari căci ne apăram organizat. Ei primeau însă mereu întăriri proaspete, în timp ce puterile luptătorilor noştri se sleiau din oră în oră. O împrospătare ne putea veni numai de la ariergardă, dar aceasta nu se zărea. În cele din urmă ţarul ordonă retragerea şi abandonarea unei mari părţi din căruţe. Executarea ordinului s-a făcut cu mare încetineală căci nu reuşeam să ne desprindem de inamic şi, tot luptând, am dat pas cu pas înapoi către miazănoapte ţinându-ne de malul drept al Prutului. Turcii ne-au hărţuit până la căderea întunericului. Retragerea noastră a continuat toată noaptea. A doua zi, 8 Iulie, dimineaţa am dat de ariergarda noastră, comandată de generalul Repnin, în dreptul satului Stănileşti. Acolo, într-o imensă meandră a Prutului, având spre răsărit un deal şi spre apus o mlaştină, ariergarda construise o poziţie fortificată. Aceasta avea cinci laturi, formate din bârne groase împrejmuite pe dinafară de un şanţ adânc, aşezate în unghiuri ca la bastioanele de cetate. Fortificaţia urma să o apărăm cu artilerie şi cu pedestraşi formaţi din infanteria şi cavaleria noastră descălecată. În interior era o a doua linie de apărare cu trei laturi, iar în centrul acesteia au fost grupate restul căruţelor, caii, muniţia şi cortul ţarului. Văzând fortificaţia noastră, Turcii s-au oprit la distanţa de bătaie a tunurilor şi s-au fortificat la rândul lor pe un mare semicerc cu flancul drept pe Prut şi cu cel stâng pe mlaştină, având centrul în fortificaţia noastră. Ei au săpat un şanţ adânc şi lat pe toată lungimea semicercului şi au adunat în faţa şanţului, din pământul săpat, o ridicătură

înaltă, un val întrerupt din loc în loc. Lucrarea lor a durat toată ziua. Un atac al ariergărzii noastre neintrată în foc, i-ar fi putut împiedica pe Turci să se fortifice în voie. Însă ţarul a interzis deocamdată orice acţiune care ar provoca o nouă *ofensivă a Turcilor considerând că trebuie profitat de acest răgaz pentru a ne odihni. Meandra Prutului care înconjura pe trei sferturi fortificaţia noastră, era o foarte bună apărare naturală şi ne asigura apa de băut şi de adăpat. Pentru a se împiedica împrăştieri de soldaţi nedorite, a fost interzisă cu străşnicie scăldarea în Prut şi trecerea pe malul stâng al meandrei. În felul acesta dealul de pe malul răsăritean al Prutului din dreptul meandrei a rămas neocupat de noi. Inamicul a profitat de această eroare a comandamentului nostru şi a instalat acolo un detaşament de Suedeji şi Poloni cu câteva tunuri. Ostilităţile au reînceput în noaptea din 8 spre 9 Iulie printr-un duel între ambele artilerii. Superioritatea ca număr a tunurilor inamice faţă de artileria noastră era evidentă, însă tirul nostru era mai precis. Cum s-a crăpat de ziuă, a urmat atacul armatei turceşti care a durat câteva ore şi a fost respins cu mari pierderi pentru atacanţi. În urmărirea acestora, ieşind din fortificaţie, a pornit contraatacul nostru cu grenade, în frunte cu generalul Weidemann. Acesta căzu în primele rânduri. Pe mine m-au lovit schije la ambele glezne. Cavalerişti moldoveni pe jos m-au scos pe braţe din luptă. Oficerii răniţi erau aduşi în centrul fortificaţiei, luaţi în primire de sanitari şi îngrijiţi de medicul ţarului. Petru I a venit să ne îmbărbăteze dar i s-a făcut rău. Contraatacul nostru nu izbutise să treacă de şanţul dinaintea poziţiei inamice. Artileria noastră făcea faţă tirului neîntrerupt ce venea de acolo, anihilându-l. Totodată ea răspundea focului celor câteva tunuri de peste Prut, dinspre răsărit, a detaşamentului de Suedeji şi Poloni. În acelaşi timp, ea trăgea spre miazănoapte în cavaleria tătară care înaintase pe malul stâng, printre coline cu tufăriş, fără a fi văzută şi trecuse acum Prutul, închizându-ne calea de retragere. Muniţia noastră se împuţina mereu şi nu mai ajungea*

decât pentru o rezistenţă pe poziţie de cel mult cinci zile.

Noaptea s-a ţinut sfat în cortul ţarului. În dimineaţa zilei de Miercuri, 10 Iulie, o solie cu steagul alb părăsi fortificaţia noastră şi porni spre cea turcească, ducând o scrisoare din partea feldmareşalului Şeremetiev prin care acesta cerea pace. Solia împuternicită să semneze pacea era compusă din ministrul Şafirov şi generalul-maior conte Mihail Şeremetiev, fiul feldmareşalului. Am aşteptat pe poziţie trei zile până când s-a încheiat pacea. În aceste trei zile am fost batjocura învingătorilor. Din toate părţile se apropiau de intrarea în fortificaţia noastră Turci călări, rânjind şi făcând tot felul de gesturi murdare la adresa noastră. Soarele ardea cumplit. Oficerii răniţi furăm transportaţi mai aproape de apă în incinta fortificaţiei, sub nişte umbrare din crengi. Şi acolo, pe malul opus, se strânseseră Suedeji şi Poloni care ne strigau pe ruseşte salutări învingătorului de la Poltava din partea regelui Suediei, sau că a sosit timpul ca să ia sfârşit ocuparea Poloniei de către Muscali. Ţarul stătea tot timpul în cort. Era deprimat şi analiza cu generalii erorile făcute. Cea mai mare, recunoscută acum de toţi, era că nu s-a aşteptat până să vie întăririle din Polonia şi oştirea Brâncovanului. Pacea fu semnată la Huşi. Turcilor li s-a spus că feldmareşalul Şeremetiev este comandantul suprem şi că Petru I se găseşte, la Iaşi, împreună cu Cantemir. În realitate acesta din urmă însoţit de hatmanul Niculce, profitând de răgazul când Turcii îşi *făceau fortificaţia, au călărit spre Iaşi iar ţarul împărtăşea soarta noastră alături de amanta sa Ecaterina Skavroński pe care o lua cu dânsul peste tot. Imediat după întoarcerea de la Huşi a ministrului Şafirov şi a fiului feldmareşalului, s-a aflat că una din condiţiile păcii era renunţarea Rusiei la ieşirea spre Marea Neagră. Mi-am amintit atunci de stagiul meu ca stegar la Taganrog. Nu era însă timp pentru amintiri căci s-a dat ordin să ieşim cu toţii din fortificaţie şi să ne încolonăm. Marele vizir Mehmet Baltagi permise armatei înfrânte să se retragă fără a depune armele, fiind escortată în drumul ei până la Nistru de Turci sub comanda paşei*

Mehmet Cerchez. Având gleznele rănite, eu nu puteam încăleca. M-au luat cu ei, într-o căruţă, oamenii lui Dimitrie Tarangul. Convoiul nostru porni încet pe malul drept al Prutului către miazănoapte până la Ştefăneşti unde am trecut Prutul îndreptându-ne spre Moghilău. Când am ajuns la Nistru, paşa Mehmet Cerchez veni să-şi ia rămas bun de la feldmareşalul Şeremetiev. Deoarece ţarul nu voia ca Turcii să ştie de prezenţa sa în convoiu, dânsul se ascunse într-o caretă în care se afla Ecaterina Skavroński.

Zărind careta, paşa Cerchez se îndreptă călare spre ea şi, când dădu cu ochii de Ecaterina, salută mirat şi îşi ceru scuze, printr-un tălmaciu care îl însoţea, spunând că Turcii nu duc războiu' cu femeile. Pentru mine scena aceasta, la care am asistat întins cu şaua mea sub cap într-o căruţă moldovenească, a fost lămuritoare. Din acea clipă am încetat să-l urmez mai departe pe Petru I.

Oamenii lui Dimitrie m-au dus în căruţă până la Bereşti. Aici m-au dat în grija văduvei Anca Tarangul care de la noi a aflat de moartea fiului ei. A fost jele mare! în casa ei m-a îngrijit cu multă dragoste şi devotament Ileana Tarangul. După tămăduire, am luat hotărârea de a rămânea definitiv în Moldova. M-am însurat cu Ileana şi sper să avem copii. Ne-am înţeles ca al douilea fiu al nostru când se va naşte, să poarte numele de familie Tarangul pentru a continua linia acestui neam întreruptă la Stănileşti prin sacrificiul lui Dimitrie".

Acest mic memoriu a luminat, cred, câteva aspecte deosebite din lucrurile mai puţin ştiute dar întâmplate, în 1711, la Stănileşti.

FILOSOFIA GUVERNĂRII MOLDOVEI ÎN CEA DE-A DOUA DOMNIE A LUI DIMITRIE CANTEMIR

Mihail Ţăpârlea1

taparlea. mihai@@yahoo.com

Abstract: *Una dintre problemele importante, asupra căreia a insistat domnitorul, încă de la debutul celei de-a doua domnii, a fost aceea a armoniei sociale, fără de care n-ar fi fost posibilă propăşirea ţării.*

Cuvinte cheie: *armonie*, *spătar*, *vornic*, *zlobiv*, *nerăbdătoriu*, *boieri*, *voroavă*, *divan*.

1. Tainele, luminile şi umbrele revenirii pe tronul Moldovei a lui Dimitrie Cantemir în noiembrie 1710

În răstimpul celor peste 20 ani în care a trăit ca ostatic sau capuchehaie la Poartă, Dimitrie Cantemir avea foarte mulţi prieteni şi frecventa cercurile cele mai alese din Constantinopol. Sintetizând magistral această perioada ţarigrădeană a lui Cantemir, marele istoric Nicolae Iorga, scria *„… se duse la Constantinopol, nu ca în capitala stăpânilor săi, ci ca într-o meteropolă, unde se întâlneau, fiecare cu moştenirea sa de civilizaţie, turci, greci, levantini şi occidentali. Domnul moldovean, frecventând toate aceste medii diverse, ajunse să fie un fenomen de erudiţie…" 2*

t

Era un om cultivat, de o înaltă cultură enciclopedică a vremii, care impresiona, în mod favorabil, pe interlocutori, dar şi pe cei care îi pregătea în domeniul muzical sau în alte domenii sau pe profesorii săi de la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol. Prinţul moldav vorbea 1 θ-11 limbi străine de largă circulaţie internaţională şi limbi orientale. De asemenea, eruditul principe moldav scria în patru alfabete. Sub această *„platoşă de o rară erudiţie"*, se ascunde o persoană cu o înfăţişare fascinantă. Nicolae Iorga, descoperind un portret din adolescenţă al lui Cantemir, îl descrie astfel: *„… îi mijise mustaţa spână, părul în bucle largi îi atârna pe umerişi lateral dându-i înfăţişarea cum o găsim în picturile… olandeze. Ochii lui au căutătura de cercetare noebosită, mândră, faţa se subţie într-o bărbie ascuţită, de viaţă. Are haina de brocart de aur a situaţiei sale şi sabia feciorului domnesc; cravată înfoiată la gât spune de legături preţioase cu saloanele ambasadei şi coloniei franceze, care a impus cultura Parisului, în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele creţe ale perucii, sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb şi albastru arată contactul cu cealaltă cultură: a Stambulului". 3*

Este foarte sugestiv şi portretul literar al lui Dimitrie Cantemir, creionat, în timpul şederii sale în Rusia, de Moreau de Brassey, ofiţer francez ce slujea în armata rusă. Este, astfel.

1 Vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

2 Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985, p. 295.

3 Vezi Constantin Măciucă, *Studiu introductiv, antologie şi note finale, la lucrarea Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti, p. 316.

descris: „*. era un prinţ de talie mică, făcut dintr-o bucată, om frumos, distins, cu chip foarte plăcut, cum n-am mai văzut în viaţa mea. Era afabil, civilizat, cu o conversaţie plăcută, politicos, liniştit, vorbind foarte bine latineşte, ceea ce era un avantaj pentru aceia cu care vorbeau limba şi care simţeau plăcere întreţinându-se cu prinţul*". *4* Cele două descrieri, cea a lui Nicolae Iorga realizată după un portret, iar cea de-a doua a ofiţerului francez din contactul nemijlocit, relevă o sinteză culturală a culturii orientale cu cea apuseană. Adesea, era invitat la activităţile organizate în cele mai renumite saloane din capitala Sublimei Porţi de către cei mai înalţi dregători, tocmai pentru calităţile sale deosebite: cultură temeinică, fără egal; inteligenţa deosebită; frumuseţe fizică şi sufletească deosebită; abilităţile de muzician şi muzicolog, ştiind să cânte la tambur etc. Ca urmare, Cantemir era cunoscut în cele mai înalte cercuri, având mulţi prieteni din protipendada culturală, politică şi diplomatică a vremii.

La Constantinopol, unul din prietenii săi erau Smail-efendi, iubitor de muzică şi om de casă al sultanului, „şi *era capicihai hanului*" şi „ave *bun prieteşug acel turcu cu Dumitraşco beizade, fiul lui Cantemir-vodă. Că merge de multe ori turcul la gazda lui Dumitraşcu-vodă. şi-i dzice beizade în tambură. Că aşa ştie a dzice bine în tambură, că niciun ţarigrădean nu pute dzice ca dânsul. Şi-i era foarte*

dragu beizade acelui turcu”. *5* Frecventând cercul intim al sultanului, *Smail-efendi* era la curent cu multe intenţii ale sultanului Ahmed al III-lea. Dimitrie Cantemir s-a informat de la prietenul său de”. *tainele împărăteşti ce vor să facă”*. A aflat, prin urmare, şi de intenţia Porţii de a schimba pe domnul Moldovei. Atunci, el ia sugerat prietenului său” *să grăiască hanului* (hanul Crimeei, Ghirai al II-lea, n.a.), *şi hanul împărăţiei, să-l facă domnu’ în Moldova. Şi l-au învăţat şi în ce chip a grăi, giuruind* (*promiţând n.a.*) *câteva mii de galbeni hanului. Iar hanul, auzind aceste din Smail-efende, îndată-au primit”*. *6* Cantemir era bine informat în privinţa preocupărilor Sublimei Poarţi, cât şi asupra intenţiilor strategice ale acesteia. Hanul Crimeei, Ghirai al II-lea, care, prin intermediul fiului său, este foarte probabil să-l fi cunoscut pe prinţul moldav, a depus diligenţele necesare pe lângă sultan pentru revenirea lui Dimitrie Cantemir pe tronul Moldovei. Un argument folosit de han în favoarea lui Dimitrie Cantemir a fost acela”… *că Brâncoveanu-vodă, domnul muntenesc, este un domnu’ bogat şi puternic, are oaste multă şi-i de mult” pre bun prieten moscalilor… Nu trebuie la această vreme lăsat să fie domnu’, că poate să hăinească şi a face sminteală oştii împărăteşti”*. *7* A mai adăugat că Brâncoveanu trebuie prins, deoarece de bunăvoie nu va veni la Poartă. De asemenea, a spus că nimeni nu este mai indicat decât Dimitrie Cantemir să-l prindă, fiind „omu’ *mai sprinten decât frate-seu Antioh-vodă”*. *8* Sultanul a fost de acord cu propunerea hanului şi, imediat, l-a chemat pe Dimitrie Cantemir în seraiul împărătesc. De îndată, Cantemir a fost îmbrăcat cu *„cabaniţă”* [*1*] cu spinare de soboli, în loc de caftan, [2] iar sultanul l-a numit *„domnu’ în Ţara Moldovei”*. *Apoi, Cantemir a fost condus la marele vizir, care l-a îmbrăcat în caftan şi i-a înmânat fermanul* [*3*]. *Noul domn moldovean nu a mai zobovit şi a plecat spre Moldova, imediat, însoţit de zece – douăzeci de oameni. Este relevant şi faptul că „tuiurile* [*4*] *şi sângeacul* [5] *pre urmă i l-au trimis”. 9*

Vizirul – consemnează în letopiseţ Ion Neculce – a

spus, în mare taină, lui Dumitraşcu-vodă: *„După ce vei merge în ţară, să chiverniseşti lucrul, să-mi prindzi pre Brâncoveanul-vodă munteanul, să mi-l trimiţi aice viu. Şi de la împărăţie vei ave mare dar şi cinste, şi în locul lui tu vei rămâne acolo domnu' neschimbat"*. *10* Cantemir a acceptat *„mandatul"* primit, propunându-i vizirului să ceară, în scris, lui Brâncoveanu, cu titlu de împrumut, 500 de pungi cu aur pentru cheltuiala oştirii, ce se pregătea pentru confruntarea preconizată cu armata rusă. Propunerea

5 *Ibidem*, p. 318.

5 Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei, în lucrarea Letopiseţul Ţării Moldovei, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 374.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*.

98 *Ibidem*.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, *p. 372*.

lui Cantemir a fost agreată de către vizir. Evident, înmânarea pungilor de către *„beiul de aur"*, cum i se spunea lui Brâncoveanu, putea fi un bun prilej pentru prinderea acestuia. Prin urmare, vizirul îi trimite lui Brâncoveanu o scrisoare, prin care i se solicitau cele 500 de pungi cu galbeni. Ion Neculce apreciază modul doxic în care domnitorul muntean a reacţionat la solicitarea vizirului, consemnând următoarele: *„Deci Brâncoveanul, ca om cu minte, au primit că a da, numai o dată n-a pute să-l dea toţi, că ţara-i săracă, ce pe o lună a da câte 100 de pungi care să îmbracă în 5 luni, socotind că până la 5 luni, or sosi şi moscalii, şi atunce de-or şi vre să-i facă ceva, nu i-or pute să-i facă ceva, nu i-or pute strica nemic"*. *11* imediat după ce a fost pregătit de vizir, noul domn a plecat la Iaşi. Chiar în momentul plecării, vizirul i-a precizat lui Dimitrie Cantemir că, abia după primirea, prin intermediul unui trimis special al vizirului, a unui ferman special, va trebui să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu. În drum către ţară, Cantemir a călătorit împreună cu capigi-başe cu

mazili [6] a. După o călătorie fără peripeţii consemnate, Cantemir a rămas la Galaţi. El a *„trimis înainte pe capigi-başe cu mazilia şi pe omul său, anume Dumitru Săraciul, iar Neculai-vodă nemic nu ştie de mazilie şi şede la divan şi de giudeca ţara”*. *12* Cei doi trimişi ai lui Cantemir aveau misiunea de a mazili pe domnitorul Moldovei, Nicolae Mavrocordat, de a anunţa numele noului domn, dar şi de a pregăti ceremonia de urcare pe tron a lui Dimitrie. Dovedind înţelepciune, umanism şi un nivel de cultură şi educaţie deosebit, Cantemir a dat dispoziţii *„să nu s-atingă nime de cinstea lui Neculai-vodă sau de oamenii lui, ce cu mare cinste, ca pe un domnu’, de toate ce i-ar trebui la pornitul lui nimic să nu-i lipsească”*. *13*

Imediat, după ce Dumitru Săraciul a ajuns la Curtea domnească din capitala Moldovei, a fost eliberat vornicul Iordache Ruset, căruia i s-a înmânat *„cartea de căimăcămie de la domnu’ nou, Dumitraşcu-vodă”*. *14* La primirea fermanului de mazilire, Neculai-vodă, care avea mai puţin de un an de domnie, fiind şi un neştiutor de datini, a fost foarte surprins şi speriat, mai ales de *„obiceiul moldovenilor celor necăjiţi de strâmbătăţi, să facă calabalâcuri domnilor mazili”*. *15* Cu toate acestea, urmare a celor stabilite de Dimitrie Cantemir, fostul domnitor a fost tratat în cel mai civilizat mod cu putinţă. Până la sosirea lui Cantemir, treburile ţării au fost conduse de caimacamul Iordache Ruset, care a permis reîntoarcerea în ţară a boierilor refugiaţi.

Nicolae Mavrocordat, în semn de gratitudine faţă de modul în care a fost tratat la părăsirea domniei, ajungând la Galaţi, a mers la Dimitrie Cantemir. Acest gest a impresionat, atât pe Cantemir, cât şi pe boieri. Întâlnirea dintre cei doi *„Care nu puţintel lucru au făcut Neculai-vodă atunce, de-a mersu la gazda lui Dumitraşcu-vodă de s-au împreunat amândoi. Că alţi domni nu mai stau să se împreune, după ce se mazilescu, ce fug unul de altul să-şi scoată ochii”*. *16* Cele două personalităţi şi-au dat asigurări reciproce, Nicolae Mavrocordat spunând că nu va încerca să obţină scaunul Moldovei, ci, doar, pe al Ţării

Munteneşti.

Apoi, cei doi şi-au urmat drumul, fostul domn plecând spre Ţarigrad, iar noul domn spre laşi, capitala Moldovei. Referitor la debutul celei de-a doua domniei a lui Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga consemnează: *„Din iubirea „filosofică" de simplicitate, ca şi din cauza greutăţii vremilor şi poate din setea de a-şi revedea ţara, unde domnise cândva numai câteva zile, el apare fără obişnuita pompă domnească, cu poşta, „în cai de menzil"* [7] *numai cu „Aga Scaunului", fără tuiuri, fără sângeac, fără „tabulhanaua împărătească", muzica de la sultan, el, cunoscătorul şi codificatorul, înnoitorul „nubeturilor" şi „pestrefurilor" turceşti, Doar, la primirea lui de boieri, un turc cu „ghioaga de lemn, îi merge înainte".* *17* Ceremonia aceasta era deosebită faţă ce cea care a avut loc, cu un an mai înainte, atunci când Nicolae

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*, p. 373.

13 *Ibidem*.

14 *Ibidem*.

15 *Ibidem*.

17 *Ibidem*.

17 Nicolae Iorga, istoria Românilor, volumul VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2002, p. 53.

Mavrocordat *„sosiră cu o adevărată oaste exotică de sârbi şi arnăuţi, ca şi cum s-ar teme de noii săi supuşi".* *18* Sosirea lui Cantemir la Iaşi a fost un prilej de bucurie şi speranţe pentru boierime, dar şi pentru popor. Boierii apreciau serviciile aduse Moldovei de către Constantin şi Antioh Cantemir. Acum domnul lor era de „al locului", nefiind un domn străin de tradiţiile şi treburile ţării. Dimitrie Cantemir, *„... vrând să introducă lumina în partea cea mai întunecată a vieţii naţiunii sale"* *19*, a început cea de-a doua sa domnie sub auspiciile speranţei eliberării poporului său. *„Ajuns iarăşi domn al Moldovei, el apăru ca un reformator, bizuindu-se pe cei umili, dar reunind în aceeaşi dragoste de ţară toate clasele Moldovei sale, pe care socotea s-o cheme, în curând, la o schimbare*

fundamentală a vieţii ei politice". *20* Poporul spera în îmbunătăţirea condiţiei sale sociale şi economice.

2. Filosofia cantemiriană a guvernării

Numirea unui domn pământean pe scaunul Moldovei nu era, însă, pe placul *„grecilor împământeniţi*, *„21* care ajunseseră să domine viaţa politică şi culturală a Moldovei, dar şi a Ţării Româneşti. Prin revenirea lui Cantemir, ei erau în pericol să-şi piardă numeroasele privilegii pe care le aveau. În perioada anterioară, *„O mulţime de greci au venit... cât rămânsese Feneriul pustiu în Ţarigrad, cât numai muierile lor rămăsese... căci grec umblai mult până dai de vreunul acolo, iară aice, sosind, împlut-au curtea domnească, prin toate odăile, şi prin târg pre la gazde... Banii ce se strângeau din ţară tot la mâna grecilor se strângeau, iară nu la vistieria ţării*". *22* Dările erau strânse de zapcii greci. Unii greci ţarigrădeni au venit în ţară să se *„desfăteze, unii pentru agoniseală, alţii pentru îmbucături*". *23*

După ce a ocupat scaunul domnesc, o primă măsură luată de către noul domnitor, a fost aceea de a numi persoane de încredere în funcţii de demnitari. Altfel, au fost numiţi: Nicolai Costin, vel-logofăt; [8] Lupu Costache, mare vornic [9] în *„Ţara de Gios*"; Ioan Sturza, vornic în *„Ţara de Sus*"; Antiohie Jora, hatman; Spraioti Dracumana, vel-postelnic; Ioan Neculce, vel-spătar. Pentru domnitor, cel mai de încredere şi mai apropiat demnitar a fost vel-spătarul [10] Ioan Neculce, marele cronicar moldovean. Evident, unele privilegii aveau şi boierii ce s-au îngrijit de Dimitrie Cantemir, atunci când era beizadea pe timpul domniei *„frăţâne-său Antiohie-vodă*". *„Că era atunce nerăbdătoriu şi mânios, zlobiv* (furios, mânios n.a.) *la beţie, şi-i ieşisă numele de om rău, iar acumu, venind cu domnia, nu ştiu, să-şi piardă numele cel rău*: *au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viiaţa lui unde nu era pace*?" *24* Având mari responsabilităţi, în calitate de domn, comportamentul lui s-a schimbat în mod semnificativ. *„Că aşe să arăta de bun şi blând*! *Tuturor uşă deschisă şi nemăreţu, de vorovie cu toţi copii*". *25* Dimitrie Cantemir,

fiind pe scaunul domnesc sau, ulterior, în exil, se intitulează *„Domn de moşie”*, *adică*: *ereditar – şi din această tendinţă a lui a venit şi contra lui o puternică opoziţie boierească –, se ajunsese acum la introducerea alegerii domnilor”*. *26* Pornind de la concepţia că dormitorul este trimisul domnului pe pământ, esenţa filosofiei de guvernare, urmărită de Dimitrie Cantemir, era de a transforma principala instituţie în stat în domnie absolută şi ereditară, asemănătoare modelului apusean de guvernare. Acest tip de domnie era, în concepţia marelui enciclopedist, izvorâtă din *„dreapta şi părintească moştenire a*

18 Nicolae Iorga, Op. cit., *Ibidem*.

19 Nicolae Iorga, Locul românilor în istoria universală, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985, p. 295.

2201 *Ibidem*.

21 *Vezi Conf. univ. dr. Olga Cicanci, Rolul cantacuzinilor din Ţările Române în Răsăritul Ortodox (Sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea) în lucrarea Muzeul Cotroceni, Studii şi articole de istorie şi istoria artei, Editura SIGMA, 2001, p. 50 – 55*.

22 Ion Neculce, op. cit., p.374.

23 *Nicolae Iorga*, Op. cit. *p. 13*.

24 *Ion Neculce*, *Ibidem*.

2256 *Ibidem*.

26 Nicolae Iorga, *Ibidem*.

Cantemiriştilor, *domnie ce nu mai trebuia să fie sub influenţa marilor boier”*. *27* Domnul era comandantul oştirii, şeful administraţiei şi judecător suprem. El purta răspunderea politicii externe, declara război sau încheia pacea, răspundea doar în faţa Divanului şi a poporului.

Răspunderea domnitorului este în faţa ţării, şi nu a boierilor. Domnul trebuie să stăpânească singur, dar să ţină seama şi de părerea, suferinţele şi starea maselor. Era în favoarea sprijinirii ţărănimii, dorind, chiar, în perspectivă, desfiinţarea şerbiei. Este posibil să fi văzut în ţărănime un aliat fidel în lupta împotriva boierimii, care

avea un rol important în luarea deciziilor privitoare la situaţia ţării. Avea resentimente faţă de boierime şi, ca urmare, a faptului că, în 1693, când a fost ales ca domn, nu a avut întregul sprijin al acesteia şi, prin urmare, domnia sa nu a fost recunoscută de sultan, care nu a edictat firmanul de rigoare.

Una dintre problemele importante, asupra căreia a insistat domnitorul, încă de la debutul celei de-a doua domnii, a fost aceea a armoniei sociale, fără de care n-ar fi fost posibilă propăşirea ţării. *„Nevrând să se lase întrecut de învăţatul Fanariot, cu vederi „luminate” 28*, care-l precedase, respectiv – Nicolae Mavrocordat –, Cantemir a subliniat această preocuapre a sa în discursul inaugural, ce a avut loc pe timpul ceremoniei de înscăunare, discurs ce a exprimat „filosofia” sa de guvernare a ţării. Astfel, Nicolae Costin, citat de Nicolae Iorga, a scris *„Dumitraşco-Vodă au făcut voroavă (convorbire, vorbă n.a.) singur la toţi de obşte, că era slovesnic la aceste, zicând să fie unii către alţii întru dragoste, poftind pe cei bătrâni ca pe nişte părinţi, pre cei de vârsta sa ca pe nişte fraţi, pre cei mai tineri ca pe nişte fii, arătând ce ar fi în folosul unirii boiereşti”. 29* Cantemir dorea să obţină o unitate de cârmuire a ţării, prin unirea tuturor boierilor. Evident, această concepţie socială era printre cele mai avansate din epocă, stând la baza „filosofiei” sale de diriguire a treburilor Moldovei. Nicolae Iorga a sintetizat cel mai bine resorturile ce au stat la baza concepţiei lui Cantemir referitoare la guvernarea ţării: *„Venind dintr-o lume de învăţaţi, de gânditori, de poeţi, de turci crescuţi în mila de om a Coranului, de greci cetitori ai lui Plutarh, de apuseni francezi din vremea iluziilor sociale ca ale lui Fénelon, Dimitrie Cantemir va trebui să urmeze şi el această direcţie, odată trasă de rivalul său, tânărul Duca, a reformelor”. 30*

Evident, schimbarea domnitorului îi întrista pe grecii din ţările române, care ar fi dorit să ocupe scaunul domnesc unul de-al lor, dar i-a bucurat pe boierii moldoveni. *„După ce au sosit Dumitraşcu-vodă în Iaşi,*

*după o*bicei *a tree zi au boierit boierimea*”. *31* Este remarcabilă blândeţea şi deschiderea pe care le manifesta în relaţiile cu boierii, dar, în special, cu oamenii de rând. Această atitudine empatică, blândă, plină de bunăvoinţă a impresionat şi a stârnit admiraţia multor contemporani ai săi.

„*Că aşe să arăta de bun şi de blând*! *Tuturor uşă deschisă şi nemăreţu de vorovie cu toţi copii*”. *32* Această atitudine a domnitorului moldav era total diferită de modul în care predecesorul său îi trata pe colaboratori sau pe oamenii de rând. Acesta evita discuţiile cu marii boieri, pe care nici nu-i privea. Cu referire la acest „stil de domnie” al lui Nicolae

Mavrocordat, Ion Neculce a consemnat „*Nu ca domn, ce ca un leu* (*sta*) *asupra tuturor… Nici cu ochii asupra lor nu căuta, necum să grăiască cu dânşii sau să mai întrebe pe cineva vreun cuvânt… Nicio cinste nu avea cu boierii… Limbă românească neştiind, tot cu tălmaciu grăia*”. *33*

Trebuie spus că, şi Dimitrie Cantemir, faţă de prima sa domnie, avea un comportament, în mod esenţialmente, diferit. Acum, renunţase la „*acea datină turcească de teroare care domnea în acel moment la Stambul*”. *34* Antecesorul său era „*Foarte strâjnic şi răpit la mânie*.

27 Titus Corlăţean, „*Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir*” în volumul „international Conference „Dimitrie Cantemir-Educator of the Romanian People”, Pro Universitarie, Bucharest, 2013, p. 13.

28 Nicolae Iorga, Op. cit., p. 53.

29 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, *vol. VII*, *Reformatorii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 53.

30 Nicolae Iorga, Op. cit., p. 53.

31 Ion Neculce, Op. cit., p.374.3323 *Ibidem*.

33 Ion Neculce, Op. cit., *p. 375*.

34 *Ibidem*.

ca să se cutremure toţi”. *35* Nicolae Mavrocordat era greu de abordat „*Uşa lui era închisă, tot pentru mândria*

ce o avea. Urât şi neplăcut era Nicolae Vodă, şi, de ar mai fi domnit, toată boierimea… se ridica să fugă din ţară şi să meargă să facă jalbă la Împărăţie…" *36* Domnitorul grec era *„Neîmblânzit şi străin de firea moldovenească"*. *37*

Pentru a stimula activitatea economică a ţării şi, mai ales, pentru a fi agreat de boieri şi de popor, Dimitrie Cantemir a luat măsuri pentru reducerea dărilor către stat, precum renunţarea la unele tipuri de dări. Nu era un om lacom, această trăsătură de caracter fiind evidenţiată de Ion Neculce, care scria că *„Lăcomie nu ave mare, lucrurile lui poftie să fie lăudate"*. *38* Astfel, domnitorul, încă de la începutul domniei, a fost agreat de către cei mai mulţi dintre marii boieri. *„Deci boierii, văzând aşa milă şi nemărire, începură toţi a să lipi şi a-l lăuda"*. *39* Gradul înalt de cultură, enciclopedismul domnitorului erau privite cu multă admiraţie de cei ce-l înconjurau.

„Era omu' învăţat", scrie Ion Neculce. Potrivit tradiţiilor şi cutumelor vremii, domnitorul reprezenta şi instanţa supremă în stat. Era un temperament coleric, iute la mânie, situaţie ce crea premise ca sentinţele pe care le da să nu fie cele mai potrivite cu speţele în cauză. De asemenea, cunoştea prea bine modul în care, în capitala Imperiului Otoman, se luau sentinţele, potrivit unor obiceiuri medievale ancestrale, care nu ţineau prea mult seama de viaţa oamenilor. Acest lucru este subliniat de către marele cronicar al domnitorului, care scria că *„Numai la giudecăţi nu pre pute lua sama bine, poate fi trăind mult la Ţarigrad în streinătate"*. *40*

Provocări majore pentru domnitor decurgeau din situaţia geostrategică din sud-estul continentului, precum şi din starea ţării. *„Atunce ave mare supărare şi cheltuială, fiind pacea stricată cu oastea lui voievoda Chiovschi şi cu cea şfedzască"*. *41* iarna se apropia, iar nevoile ţării şi ale oamenilor erau mari. În acest scop, de la Tighina se procura lemnul pentru *„tocmitul cetăţii"*. De la Brăila, se procura pâine pentru Tighina. De asemenea, se transporta lemn la Dunăre pentru a*"… face mereu pod la Cadari" 42.*

Potrivit mandatului cu care i s-a încredinţat domnia,

domnitorul era obligat să trimită la Ţarigrad *„Veşti din Ţara Leşească şi de la moscali în tot ceasul cerea de a-le trimite la Poartă” 43*

Situaţia generală a ţării era foarte grea, aproape din toate punctele de vedere: economic, social-politic şi de securitate. *„Căci el venisă de curând, şi lucrurile toate neaşădzate şi lipsite. Şi silie ca să plinească poruncile Porţii toate, şi-i era pre cu greu că era ţara stricată mai de înainte vreme”. 44*

Anul agricol 1710 a fost un an dificil, cu o recoltă foarte slabă. *„De pâine încă era lipsă, că nu rodise în acel an”*, relatează cronicarul moldovean, iar ţara era *„mişcătoare şi neaşezată”. 45* Adierile de onestitate din partea unor boieri erau destul de rare, de aceea Cantemir trebuia să acţioneze, de multe ori, în secret, aşa cum a acţionat pentru încheierea tratatului de alianţă cu Petrul.

Domnia lui Cantemir de doar 230 de zile – aproximativ, şapte luni –, a fost prea scurtă pentru a demonstra calităţile sale de administrare a ţării sau de a închega o doctrină proprie de guvernare.

3356 Nicolae Iorga, Op. cit. *p.53 – 54.*

36 Nicolae Iorga, *Ibidem.*

37 Nicolae Iorga, *Ibidem.*

38 Ion Neculce, Op. cit., p.374.

39 *Ibidem.*

40 *Ibidem.*

41 *Ibidem*, p. 375.

42 *Ibidem.*

43 *Ibidem.*

44 *Ibidem.*

45 *Ibidem.*

De fapt, o bună parte din perioada de guvernare a fost consacrată, exclusiv, pregătirilor pentru eliberarea ţării, deoarece turcii *„ca o negură, toată lumea acoperea”. 46*

Remarcabilă este activitatea diplomatică a lui Dimitrie Cantemir, ca mijloc eficace de păstrare a entităţii statale a Moldovei. Ca urmare a asigurărilor date de către

Petrul, prin intermediul trimisului său la Constantinopol, Piotr Andreevici Tolstoi, domnitorul Moldovean redactează textul tratatului de alianţă, care este prezentat ţarului de către Luca vistiernicul.

După semnarea sa de către Petrul, documentul este denumit „Tratatul de la Lutk”, după numele localităţii poloneze în care a fost convenit.

Tratatul, prin prevederile sale, care asigurau revenirea Moldovei în graniţele străvechi şi măsuri asiguratorii pentru protecţia Moldovei şi a dinastiei ereditare cantemiriene, este considerat a fi un mare succes diplomatic pentru Dimitrie Cantemir.

3. Relaţiile cu Constantin Brâncoveanu t

Dimitrie Cantemir avea poruncă de la Poartă ca acesteia, să-i transmită informaţii privitoare la activitatea lui Constantin Brâncoveanu, domnul Munteniei. Poarta Otomană îl suspiciona pe domnitorul muntean de trădare, deoarece acesta era bănuit de încheierea unor alianţe secrete cu Rusia şi cu Imperiului Austriac.

De asemenea, vizirul i-a cerut lui Cantemir să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu, domnitorul Munteniei. Evident, pentru aceasta avea nevoie de informaţii despre domnul muntean. Pentru obţinerea de informaţii, Cantemir a trimis”*… iscoade la munteni, de vădzusă toate lucrurile lui cum stau*”. *47* Pentru a putea să prindă sau să-l lichideze pa Constantin Brâcoveanu, potrivit mandatului ce-l primise de la Înalta Poartă, Dimitrie Cantemir a creat o forţă specială formată din mercenari cazaci şi moldoveni. Ion Neculce a consemnat următoarele: *„Şi s-au făcut Dumitraşcu-vodă vreo cinci, şase steaguri de lefecii şi 2 steaguri de lipcani* [*11*] *şi câţiva feciori de boieri grijiţi, îi ţine gata în Iaşi. „48*

Pentru inducerea în eroare a *„iscoadelor brâncoveneşti”* din Moldova, în mod oficial, s-a spus că aceste forţe erau destinate pentru efectuarea de incursiuni în scopul hărţuirii şi al prădării moscalilor.

Ion Neculce consemnează: „Şi *făcusă cuvânt că va să meargă în sus, cu podghiaz la moscali, ca să nu priceapă*

muntenii”. *49* Dimitrie Cantemir era nerăbdător să-l captureze pe Brâncoveanu, *„Şi aştepta din ceas în ceas să-i vie omul cu fermanul de la împărăţie, să şi pornească la Brâncoveanul, să-l prindză*”. *50* A solicitat, în scris, Porţii acordul pentru a se efectua o incursiune în scopul capturării sau al lichidării domnitorului muntean. Poarta i-a comunicat să mai aştepte până când va primi ordin pentru aceasta. Cronicarul a dedus faptul că ordinul de capturare nu a fost dat, deoarece vizirul aştepta să primească de la domnitorul muntean-care era denumit şi „beiul de aur” –, cele 500 pungi de bani, pe care acesta i le promisese.

Cu toate acestea, *„Brâncoveanu şi Cantemir pledează pentru înnobilarea poporului prin cultură, manifestau încredere în potenţialul creator al românilor, au acţionat energic pentru stimulrea eforturilor de dezvoltare a culturii şi a patrimoniului cultural din arealul românesc, dar şi din afara acestuia, „51*

Din păcate, domnia extrem de scurtă nu a permis lui Cantemir să implementeze, în totalitate, concepţia modernă cu privire la administrarea ţării. Spre deosebire de Cantemir.

4467 *Ibidem*.

47 Ion Neculce, Op. cit., p. 375.

48 *Ibidem*.

49 *Ibidem*. 5501 *Ibidem*.

51 George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, vol 1, 1969, p. 122.

Constantin Brâncoveanu a avut una dintre cele mai îndelungate domnii din istoria Ţării Rămâneşti (26 de ani), fapt ce i-a permis să acţioneze pentru modernizarea statului. În acest fel, *„Pe o bază materială solidă şi cârmuind corabia în mijlocul unei adevărate apocalipse politice, în care raporturile de forţe în Europa răsăriteană se revizuiau şi se stabileau pentru un sfert de mileniu, Brâncoveanu a prezidat cel mai intens efort de cultură pe care l-a cunoscut Ţara Românească. Lipsită de armată, bazată exclusiv pe diplomaţie şi transformând efectiv*

Bucureştii într-un centru al diplomaţiei internaţionale a vremii, domnia lui Brâncoveanu nu avea decât o singură posibilitate de a străluci: cultura. Gloria domnului a venit din faptul că a ştiut să folosească, la maximum, această posibilitate unică". 52

Sprijinit pe canoanele strămoşilor şi ale înaintaşilor săi, ca şi pe *„legile dumnezeieşti"*, concepţia de guvernare a Moldovei, întemeiată pe sistemul de valori al *„lumii mai luminate"*, era una dintre cele mai progresiste ale vremii. În scurt timp, avea să se desfăşoare bătălia de la Stănileşti, care, datorită înfrângerii trupelor ruso-moldoveneşti, avea să constituie punctul terminus al domniei marelui savant Dimitrie Cantemir.

Bibliografie

* * * *Muzeul Cotroceni, Studii şi articole de istorie şi istoria artei, Editura SIGMA, 2001*. CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti.

CORLĂŢEAN, *Titus*, *„Politica externă a Moldoveiân timpul domniei lui Dimitrie Cantemir"* în volumul „international Conference „Dimitrie Cantemir-Educator of the Romanian People", Pro Universitarie, Bucharest, 2013, p. 13.

IORGA, Nicolae, *Istoria Românilor, Volumul VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică*.

2002

IORGA, Nicolae, *Locul românilor în istoria universală, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985*.

lvAŞCU, *George, Istoria literaturii române, vol 1, 1969*.

MĂCIUCĂ, Constantin, *Studiu introductiv, antologie şi note finale, la lucrarea Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, Bucureşti.

NECULCE, Ion, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

Note şi comentarii

[1] Cabaniţă, *mantie îmblănită cu samur şi bogat*

împodobită cu pietre preţioase.

[2] Caftan, *manta alba, largă şi lungă, împodobită cu fir de aur şi mătase, pe care sultanul o dăruia domnilor la numirea lor*.

[3] Ferman, *ordin scris emis de sultan, prin care erau numiţi domnitorii Moldovei şi Munteniei*.

[4] Tui, *steag turcesc alcătuit din două sau trei cozi de cal, lungi şi albe, atârnate pe o lance vopsită în roşu, cu semiluna în vârf; reprezenta un simbol al puterii celui care-l primea*; *înalţii demnitari aveau dreptul, după rang, la un număr variabil de tuiuri*.

[5] Sângeac, *steag turcesc de culoare verde cu semiluna în vârf, trimis de Poartă noului domn la urcarea pe tron, ca semn al puterii; înalţii demnitari din imperiu aveau dreptul, după rang, la un număr fix de steaguri*.

[6] Capigi-baş, *căpetenie a capigiilor* (*Capigiu era portar al seraiului, demnitarul care aducea la îndeplinire hotărârile sultanului ce vizau Moldova*.

52 Ibidem.

[7] Menzil, *poştă cu cai, destinaţă transportului demnitarilor şi curierilor speciali*.

[8] Vel-logofăt, *mare logofăt, boier de cel mai înalt rang, care, în lipsa domnului, prezida şedinţele divanului şi îndeplinea atribuţii judecătoreşti*; *şef al cancelariei domneşti*.

[9] Vornic, *mare boier, membru în Divanul domnesc, cu atribuţii judecătoreşti, care, în lipsa domnitorului comanda armata în timp de război. Erau doi mari vornici, unul al Ţării de Sus, iar cel de-al doilea al Ţării de Jos*.

[10] Vel-spătar, *mare dregător la curtea domnească, ce purta sabia domnului, în urma acestuia, la ceremonii. Pe câmpul de luptă era unul dintre comandanţii armatei*.

[11] Lipcani, *tătari din raiaua Hotinului*; *slujitor călăreţ, care se afla pe lângă domnitor sau divan, îndeplinind funcţia de curier special*.

DIMITRIE CANTEMIR, ÎN SLUJBA DREPTULUI ANCESTRAL AL POPORULUI ROMÂN

Agata Mihaela Popescu1

avagata@@yahoo.com

Abstract: *Dimitrie Cantemir este unul dintre promotorii şi susţinătorii configurării dreptului ancestral al poporului român la durată, unitate, prosperitate şi integralitate. Visul lui a fost acela de a contribui la crearea condiţiilor necesare pentru unitatea, indivizibilitatea şi prosperitatea poporului român.*

Cuvinte-cheie: *cărturar, obiceiuri, drepturi, drept ancestral, supravieţuire, unitate, indivizibilitate, prosperitate.*

Un cărturar de formaţie enciclopedică nu putea, totuşi, evita nici problemele extrem de acute ale vremii, nici problemele ce ţin de rânduieli, adică drept şi de lege. Poate că un enciclopedist, un cărturar de largă deschidere spirituală, nu intră în toate detaliile şi chichiţele legii, ca un jurist, dar niciodată o astfel de personalitate nu rămâne indiferentă la raporturile dintre oameni şi, mai ales, la cele dintre om şi lege. E drept, Cantemir a fost un spirit universal, un vizionar, dar, în acelaşi timp, el a cunoscut viaţa, oamenii, obiceiurile şi drepturile, aşa cum au fost ele, aşa cum sunt şi, evident, cum ar fi trebuit să fie.

Interesantă este, spre exemplu, concepţia lui privind conducerea ţării, modul cum se aleg domnitorii, *„obiceiuri la înscăunare, întărirea şi scutirea de domnie" 2* etc. În partea a doua a lucrării *Descrierea Moldovei*, Cantemir, pe lângă o prezentare importantă şi sugestivă a realităţilor şi obiceiurilor vremii, susţine şi necesitatea domniei ereditare absolute, deci a unui regim autoritar. Se pare că el a forţat chiar şi unele dintre datele istoriei3, pentru a avea argumente suficiente în susţinerea acestui concept. Cantemir arată că puterea absolută a domnitorului ar fi existat din vechime, până în epoca lui Ştefan cel Mare. Dar boierii şi turcii, fiecare dintr-o altă perspectivă şi, desigur, dintr-un alt interes, au deteriorat acest principiu şi această realitate. Desigur, se poate spune că un astfel de concept nu este, de fel, original la Cantemir. În vreme, chiar se practica un astfel de autoritarism. Să nu uităm că el a scris cartea *Descrierea Moldovei*, pe când se afla în Rusia, unde

Petru cel Mare conducea autoritar Imperiul Rus. Dar autoritarismul se practica şi în alte ţări din Europa.

Unii dintre autori sunt de părere că Dimitrie Cantemir a fost influenţat în susţinerea acestui concept7 de anumite realităţi din acea vreme privind puterea. Şi, evident, având planuri mari şi importante pentru neamul său, marele cărturar, ca domn, ar fi dorit să aibă suficientă putere – de fapt, toată puterea –, pentru a le putea duce la bun sfârşit. Era, într-un fel, vremea monarhilor luminaţi, a celor care erau priviţi, cel puţin prin formulele de adresare şi prin

1 Conf. univ. dr. Agata Mihaela Popescu, Director al institutului internaţional pentru Drepturile Omului, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Silvestru Boatcă, *Dimitrie Cantemir*, Editura Recif, Bucureşti, 1995, p. 93.

3 *Ibidem*.

mijloacele diplomatice, ca un fel de trimişi ai lui Dumnezeu pe pământ, pentru a păstori popoarele lor.

Cantemir era un om nu doar foarte educat, ci educat într-un spaţiu inter-civilizaţional, în care ecourile Bizanţului încă nu se stinseseră (nu se vor stinge niciodată), iar dialectica puterii avea încă nevoie de torţa luminii autoritare. Noi credem, însă, că – dincolo de ceea ce rezultă din suprapunerea grilei noastre upgradate de evaluare a moralei şi dreptului transepoci, destine şi prejudecăţi – exista, la marele cărturar, un fel de gând peste epoci, un fel de simţ ai dreptului imprescriptibil al neamului, de drept natural, la unitate, înţelepciune şi libertate. Un drept uzurpat atât din exterior, cât şi din interior. Probabil, acele vremuri erau extrem de dure şi de nemiloase şi semănau foarte mult cu cele de azi. Duşmanii externi şi interni ai ţării, ca şi neprietenii ei, aveau toată grija să lovească prin toate mijloacele posibile în acest neam neclintit niciodată de la locul său şi să nu permită, sub nicio formă, unitatea de jure a poporului român. Nici

ca istorie, nici ca realitate, şi cu atât mai puţin ca proiect politic. Ca şi azi, poporul era divizat şi umilit, boierii dezbinaţi şi avizi de putere, frontierele nesigure. Puterea imperiilor de atunci era mult prea mare pentru ca românul – boier sau ţăran – să poată visa şi, cu atât mai puţin spera la unitate şi libertate. Acest concept era, pe atunci, un adevăr ancestral, care exista în minţile luminate ale neamului, dintre care evident făcea parte şi marele cărturar, şi se prezenta ca un fel de vis interzis. Or, aceste două cuvinte – unitate şi libertate – însemnau atunci, ca şi acum, poarta deschisă spre civilizaţie, spre bunăstare şi securitate. Or, marii oameni ai acelor vremuri, care gândeau româneşte, erau ei înşişi dezbinaţi şi îndepărtaţi de un astfel de ideal, considerat aproape imposibil. Boierii mergeau cu pâra şi peşcheşul la Înalta Poartă, turcul stăpânea peste tot, chiar dacă rusul dorea să ia sub aripa lui creştinătatea, desigur, tot pentru a o stăpâni şi a-şi extinde puterea, iar Occidentul încă nu se trezise pe deplin din autodistrugerea năucitoare a Imperiului Roman şi din căderea Constantinopolului, în ziua de marţi, 29 mai 1453, sub loviturile lui Mehmet al II-lea.

Trecuseră două secole şi jumătate de la acel ultim dezastru al creştinătăţii, iar Cantemir, românul, creştinul şi cărturarul, trăise acolo, pe acel pământ din care s-au generat cam toate izvoarele valorilor europene de azi. Dincolo de acest tablou, pe care el în cunoştea şi îl înţelegea mai bine decât oricare dintre pământeni, Cantemir purta cu el matricea poporului român, popor lovit cumplit de migratori şi de forţa colosală a imperiilor, obligat să supravieţuiască umil pe pământul strămoşilor, sau să folosească tot felul de stratageme pentru a nu dispărea definitiv.

El, Cantemir, nu numai că nu a pus niciodată la îndoială dreptul poporului său de a trăi liber şi puternic în spaţiul său de viaţă şi de existenţă milenară, ci chiar s-a străduit să pună în operă acest drept. Dar, pentru aceasta, trebuia să aibă putere. Chiar toată puterea. Or, în vremea aceea, un român din Principate, n-avea cum să aibă acces

la putere fără girul unuia sau altuia dintre marile imperii ale vremii. De ce a ales Cantemir Rusia şi nu Turcia? Este o chestiune extrem de profundă, care nu poate fi tratată deloc simplist.

Chiar dacă marele cărturar este considerat o punte de cunoaştere între Occident şi Orient sau un pilon de construcţie intercivilizaţional, el nu a fost niciodată un hibrid. El a fost tot timpul, prin construcţie şi vocaţie, un român, care a rămas mereu un român, un cărturar care nu a părăsit, niciodată, valorile civilizaţiei poporului său (pentru că spaţiul românesc reprezintă efectiv o civilizaţie autentică, diferită de cea a vecinilor săi, în majoritatea lor migratori sedentarizaţi), iar trecerea lui de partea Imperiului Ţarist nu trebuie privită ca o trădare a Imperiului Otoman, ca o încercare de folosire a unei mari puteri pentru a obţine puterea în ţara lui – aşa cum procedau foarte mulţi dintre competitorii la tronuri şi putere, ca o bătălie pentru putere – ci ca o modalitate de a înfăptui, chiar şi printr-o stratagemă, un drept: dreptul poporului său la libertate, la existenţă de sine stătătoare, la demnitate şi onoare!

Cantemir a înţeles foarte bine că între cele două civilizaţii – cea creştină şi cea musulmană – nu exista, la acea oră, şi nu există nici acum vreo confluenţă semnificativă (chiar dacă, atunci, ca şi acum, Constantinopolul de ieri, Istanbulul de azi, pare punte de legătură între zone de construcţie culturală comună sau interculturală), iar acest lucru este foarte important pentru configurarea geopolitică a viitorului. Cantemir a crezut că dreptul poporului său la libertate şi demnitate nu putea fi înfăptuit, în acea vreme, decât alături de o putere creştină, într-un ambient geopolitic Orient-Occident, prin Orient înţelegând nu Turcia, ci, în primul rând Rusia şi, probabil, toată lumea eurasiatică. Una dintre expresiile cele mai concludente ale acestei viziuni o constituie opera lui monumentală, faptul că, prin sine şi prin Rusia, el a devenit membru al Academiei din Berlin şi un cărturar respectat în Occident.

În acele vremuri, relaţiile dintre state nu erau precum cele de azi, conceptul de internaţionalitate, în afară de faptul că nu exista, nu se baza pe egalitate şi echitate între state (dreptul forţei încă domina lumea, aşa cum, cameleonic, o domină şi azi), iar un stat mic cu greu îşi putea valorifica potenţialul său, fără să aibă garanţia sau girul uneia sau alteia dintre marile puteri.

Aşadar, pentru a-şi înfăptui planul său de consolidare a unităţii şi puterii moldo-valahe – în fond, unul şi acelaşi popor cu cel din Transilvania –, Cantemir avea nevoie, pe de o parte, de putere, de toată puterea (cum doresc şi unii dintre preşedinţii României de azi, dar din cu totul alte raţiuni) şi, pe de altă parte, de susţinerea unor mari puteri (Rusia şi Vestul geopolitic şi ştiinţific, îndeosebi Germania şi Franţa, foarte bine cunoscute de el din vremea când se afla la Istanbul).

În art. 2 din Tratatul de la Lutk, ţarul, în calitatea lui de mare stăpânitor, promite lui Cantemir bani pentru oştire (în vederea războiului din 1711), pentru a se alătura oştii ruse împotriva duşmanului Crucii, cerând ajutor nu doar cu armele, ci şi cu sfaturile, după priceperea să-i, în acţiunile de acolo. În articolul 3 din acest Tratat, ţarul se angajează să nu se amestece nici el şi nici urmaşii săi în numirea domnitorului în Moldova şi în Ţara Românească şi să păstreze pe vecie, domnia pe linie bărbătească, din cadrul familiei Cantemir.

Chiar dacă şi acest Tratat, ca mai toate din acele vremuri, pare a fi doar o consemnare a voinţei şi bunăvoinţei unei mari puteri, faţă de o ţară mai mică, textul consemnează, totuşi, dreptul la moştenirea tronului, la existenţă de sine stătătoare şi la pământurile strămoşilor. Ceea ce era chiar foarte mult şi pentru acele vremuri pentru o ţară aflată la răscruce de interese şi ambiţii imperiale.

În articolul 11 din acest Tratat dintre Moldova şi Rusia, se arată că *„Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între*

râul Nistru, Cameniţa, Bender, cu tot ţinutul Bugeacului, Dunărea, graniţele ţării Munteneşti şi ale Transilvaniei şi marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele ţări".

Toate celelalte prevederi ale Tratatului se înscriu în conceptul de ţară supusă împărăţiei, dar cu drept la păstrarea identităţii, la domnie autohtonă veşnică şi autoritară, în care principalele decizii se iau de domn, în limitele generoase acordate de ţar.

Situaţia din Ţara Românească şi Moldova, ca şi cea din Transilvania, nu era deloc liniştitoare. Cantemir înţelegea foarte bine acest lucru, şi îşi lua toate măsurile pentru ca situaţia Moldovei şi a celorlalte identităţi statale româneşti să nu devină şi mai rea.

N-a fost însă să fie aşa. Din motive pe care nu le dezvoltăm aici, bătălia de la Stănileşti (19 – 23 iulie 1711), în care marele cărturar îşi pusese speranţe foarte mari, a fost pierdută. Desigur, a fost pierdută, în primul rând, de ruşi, dar, probabil, tot proiectul de ţară al unui cărturar de talia lui Cantemir – care, credem noi, undeva în profunzimile gândului său, probabil, se şi vedea un fel de nou Mihai Viteazul, unificator de neam – s-a năruit.

Şi atunci, a trebuit elaborat şi pus în operă un nou proiect – cel al cunoaşterii neamului românesc de către toată lumea. l-ar Cantemir a dus la capăt acest proiect, cum nu se poate mai bine. Una dintre cele mai importante părţi a operei sale are drept tematică şi conţinut cunoaşterea neamului românesc, a rânduielilor sale ancestrale, a obiceiurilor şi valorilor care-i dau consistenţă şi durabilitate. Lucrările sale au abordat, cu precădere, acest subiect, Cantemir devenind astfel unul dintre cei mai importanţi intelectuali români ai timpului

4 Tratatul de la Lutk, art. 2, http://moldovenii.md/md/section/228/content/5242.

său. Deşi nu s-a mai întors niciodată în ţara sa, el a slujit-o, totdeauna, cu credinţă, oriunde l-au dus paşii şi îndeletnicirile.

După pierderea bătăliei de la Stănileşti, ţarul a asigurat condiţii lui Cantemir şi apropiaţilor săi nu doar

pentru a supravieţui, ci şi pentru a-şi continua studiile şi cercetările.

Cantemir a slujit, ca nimeni altul în acele vremuri, dreptul la cunoaştere. El a scris enorm, elegant şi realist, slujind, de fapt, punerea în operă a acestui drept. Europa a aflat, astfel despre obiceiurile poporului român, despre modul său de viaţă şi despre principiile după care îşi ghidează munca, relaţiile sociale şi existenţa de zi cu zi.

Istoria Imperiului Otoman (Historia incrementorum acre decrementorum aulae othomanicae), scrisă tot în Rusia, între 1714 şi 1416, folosind surse turceşti, arabe, persane, ruseşti şi româneşti, scoate la lumina zilei problema creşterii şi descreşterii Imperiului semilunii, relevă, dincolo de date şi consideraţii istorice, şi calitatea lui Cantemir de fin cunoscător al lumii ştiinţifice, artistice şi al civilizaţiei orientale. Cantemir a preţuit poporul turc, a scris pentru el, a compus pentru el, dar a relevat şi comportamentul autocratic şi necinstit al conducătorilor turci, pericolul pe care l-a reprezentat acest imperiu şi, mai ales, nedreptul distrugerii valorilor, inclusiv a celor universale. Mai ales că el a crescut şi a studiat într-un mare oraş al unei civilizaţii, înfrânt şi distrus de o altă civilizaţie.

Când a fost încă vorba de apărarea valorilor culturale, Cantemir nu i-a scutit de aspre critici nici pe cei pe care, de altfel, îi preţuia pentru calităţile lor remarcabile, pentru ceea ce, de fapt şi de drept, au durat în spaţiul material şi spiritual al efemerei noastre existenţe umane.

În 1687, flota veneţiană a bombardat Atena şi a distrus Acropole. *„Tocmai neamul cel mai civilizat al Italiei, veneţienii, au nimicit monumentele pe care barbarii le-au păstrat întregi la Constantinopol şi la Atena…”* a scris Cantemir în istoria Imperiului Otoman.5

De altfel, Cantemir acordă o atenţie specială moralei, înţeleasă ca partea bună a naturii umane. În *„Scrisoare către Golovkin”*, el preia din etica creştină occidentală noţiunea de *synderessis*, căreia îi acordă semnificaţie de

„păstrare a raţiunii naturale”. Aceasta se distinge de *sineideissis*, cea care se referă la memoria faptelor bune şi rele (sensul restrâns al conştiinţei). Conceptul de *synderessis* relevă aplecarea spre bine a raţiunii omeneşti. De unde şi nevoia de a genera un comportament dominat de bine, de a face bine ţării, de a ieşi din egoism şi din atitudinea de nesocotire a intereselor ţării, a valorilor, cutumelor şi obiceiurilor ei. Aşa cum bine se ştie, el acuză boierimea de egoism, de dezinteres faţă de obşte. Crede, cum este şi normal, în puterea îndrăznelii, a curajului, în pofida norocului (*Audantes fortuna iuvat* – Pe cei îndrăzneţi îi ajută norocul), dar îndrăzneala trebuie să însemne chibzuială, răspundere, dreptate şi nu „agonisita numelui”, cu orice preţ.

Este interesantă şi opinia lui cu privire la nobleţe. În „istoria Imperiului Otoman”, el spune că turcii nu leagă nobleţea de moştenire, de lanţul strămoşilor, întrucât ei cred că toţi turcii sunt la fel de nobili. Turcii socot că *„onorurile nu trebuie acordate acelor care s-au născut din părinţi nobili, ci oamenilor înţelepţi şi cu multă experienţă, care prin practicare virtuţilor şi-au înnobilat spiritul”*. *6*

Având o formaţie intelectuală de foarte mare deschidere şi extrem de profundă, Dimitrie Cantemir aduce, în scrierile sale, valori morale care contribuie semnificativ la dezvoltarea universului cultural şi civilizaţional al Europei, al lumii şi al neamului său, cât şi fapte, experienţe şi obiceiuri care se află în zona de confluenţă şi sudură intercivilizaţională. Raţionamentul lui interior trebuie să fi fost unul de tipul *„ce e foarte bun la turci poate fi foarte bun şi pentru noi, ce este rău la turci, trebuie cunoscut, pentru a înţelege mai bine, diferenţele şi imposibilitatea”*.

În dreptul ancestral al neamului său, Cantemir nu a umblat cu aroganţe şi reforme copiate de pe la alţii, ci a relevat valorile şi cutumele pe baza cărora se configurează şi se

56 Ibidem, p.103

6 Istoria filosofiei româneşti, vol. I, Editura

Academiei RSR, 1972, p. 90.

construieşte durabilitatea. Europa şi Rusia au aflat şi au învăţat de la el ce este şi cum este Moldova, ce este, cum este, şi de ce este aşa, şi nu altfel, neamul românesc, divizat, agresat şi împărţit nefiresc într-o neunitate formală, într-o zonă de ruptură civilizaţională, dar într-o deplină unitate ancestrală şi spirituală, unitate care, de fapt, afirmă şi confirmă dreptul poporului român la propria sa civilizaţie, la propriul său stat.

Bibliografie

Istoria filosofiei Româneşti, vol. I, Editura Academiei RSR, 1972

MOLDOVANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir, între Orient şi Occident*, Editura Fundaţiei

Culturale Române, Bucureşti, 1997.

MOLDOVEANU, Dragoş, *Dimitrie Cantemir, între umanism şi baroc*, Editura

Universităţii Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2002.

BOATCĂ, Silvestru, *Dimitrie Cantemir*, Editura Recif, Bucureşti, 1995. CIOBANU, Ştefan, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Editura Elion, Bucureşti, 2000 HAREA, Vasile, *Dimitrie Cantemir şi fiul său Antioh*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza, Iaşi, 1999.

Tratatul dintre Moldova şi Rusia din 1711, http://moldovenii.md/md/section/228/ content/5242.

http://www.bibmet.ro/Uploads/Chivu Ghelantemir.pdf. http://limbaromana.md/index.php? go = articole & printversion=1&n=2652.

SENTIMENTUL ISTORIEI LA MIRON COSTIN, DIMITRIE CANTEMIR ŞI ALEXANDRU IOAN CUZA

Bogdan Cuza1 cuza@online.de

Abstract: *Sentimentul istoriei la Miron Costin, Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza îşi are sorgintea însăşi în sufletul neamului, în propriile simţăminte patriotice, în vibraţiile lor lăuntrice menite să contribuie la mai binele ţării. El a fost mândri de trecutul istoric al poporului din care s-au plămădit, înfăţişându-i aspecte din lupta sa pentru neatârnare.*

Cuvinte cheie: *cronică*, *letopiseţ*, *voroavă*, *stihuri*, *descălecat*, *tiranie*, *slobozenie*.

De-a lungul ei, istoria ne prezintă oameni feluriţi la vremuri deosebite. Graţie învăţaţilor ei, istoria ne arată şi dezvăluie chipuri de cugetare şi modalităţi de simţire originale, la care nici nu ne-am fi putut gândi vreodată. Dar mai înainte de toate, spunea Nicolae Iorga, *„munca personală în istorie trebuie să urmărească adevărul, acolo unde concepţiile mari şi întinse nu sunt oprite, dar care-şi pierd orice valoare, dacă stabilirea lor nu e sigură, nu numai din punctul de vedere logic, ci mai ales din cel al faptelor ilustrate. Aceste constatări implică o muncă răbdătoare plină de inteligenţă, pornită din sufletul istoricului, la care se alătură virtuţile iubirii preciziei şi onestităţii ştiinţifice"*.

Istoria nu are sens prin ea însăşi, pentru că ea este un şir de eşecuri, evenimente şi de realizări existenţiale de seamă. Nu toţi oamenii au sentimentul istoriei, care să le călăuzească acţiunile lor transformatoare menite să crească propulsia socială a comunităţii sau poporului pe care-l reprezintă. Sentimentul istoriei reprezintă *„combustibilul intern"*, care te îndeamnă să nu disperi, să dai un sens vieţii pe baza încrederii în Dumnezeu, în poporul tău, dar şi în forţele proprii.

Substratul istoriei noastre se sprijină pe punctele de forţă ale neamului românesc, cum au fost cele ale culturii, civilizaţiei şi unităţii naţionale româneşti. Sentimentul istoriei, ca trăsătură definitorie a unor personalităţi de excepţie, dintotdeauna, s-a situat şi manifestat nemijlocit, integral şi organic, în nucleul clocotitor al celor mai importante evenimente istorice, cărora *„purtătorii lui"* le-a fost forţă motrice, în perioada în care ei au vieţuit.

În acest context, secolul al XVII-lea devine epoca lumii cărţii şi cărturarilor, în care aceştia din urmă nu sunt doar *„animatori tipografi, traducători, copişti, mitropoliţi, dascăli cu preocupări intelectuale, ci autori în adevăratul sens modern al cuvântului – cărturarul având un rol important în viaţa societăţii, identificându-se cu rolul*

preotului şi prin nobleţea atribuită culturii sale, obţinând un statut uman şi un rol social privilegiat". Dintre personajele marcante, care au o contribuţie semnificativă la dezvoltarea culturii româneşti se disting, cu precădere, cronicarul Miron Costin (1633 – 1691) şi eruditul cărturar Dimitrie Cantemir (1673 – 1723).

Sentimentul istoriei la Miron Costin îşi are sorgintea însăşi în sufletul cronicarului, în propriile simţăminte patriotice, în vibraţiile sale lăuntrice, menite să contribuie la mai binele

1 Doctor în ştiinţe economice, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

ţării. El a fost mândru de trecutul istoric al poporului său, înfăţişându-i aspecte din lupta sa pentru neatârnare. Folosea metafore plasticizate pentru a sensibiliza cititorii, ca de exemlu: *„patria* noastră *nenorocită"*; *„cumplite vremi"*; *„vremi... nefericite"* etc. Cronicarul, aidoma poporului, suferă pentru patria sa, care îndură *„tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit"*, dar este încrezător că *„după aceste cumplite vremi"* vor veni cândva *„şi mai slobode veacuri". 2* Pe lângă istorie, cu mare talent, Miron Costin zugrăveşte tablourile naturii, frumuseţea şi pitorescul peisajelor moldovene, subliniind rodnicia lor. Moldova este comparată cu o grădină înflorită, asemenea raiului, astfel încât *„Dacă zeiţele din fabulele greceşti ar fi aflat de aceste ţinuturi, ar fi venit desigur aici din Olimpul lor. „3*

Este epoca dezvoltării culturii în toate provinciile, a profilării noilor linii de orientare culturală sprijinite consistent de curţile princiare ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Astfel, latura spirituală a societăţii se bazează pe biruinţa scrisului în limba română. Toate aceste fenomene se repercutează, în mod fericit, asupra secolelor ce vor urma. Se constituie *„genul cronicăresc"* în Moldova, fiind cel mai reprezentativ pentru literatura veche, gen ce reprezintă, şi astăzi, o mărturie elocventă a trecutului. Naraţiunea cronicarului este realizată într-un plăcut idiom moldovenesc prin *„stihuri de descălecatul Ţării"*. Aşa îşi

începe Miron Costin şi vestitul său Letopiseţ.

„Viaţa lumii” este un poem filosofic în care deplânge, aidoma tuturor existenţelor umane, tot ce este lumesc, ce este trecător. Poemul este foarte important, deoarece constituie o piatră de hotar pentru poezia cultă, literară. În *„Voroavă către cetitoriu”* spune că a realizat această creaţie novatoare *„Nu să poftescu vreo laudă dintr-această osteneală, ci mai mult” să se vadă că poate şi în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce se cheamă stihuri”*. De asemenea, având sentimental istoriei, al necesităţii modernizării creaţiei literare moldoveneşti, Miron Costin se numără prinţe iniţiatorii poeziei laice moldoveneşti. Este perioada în care nu se poate vorbi de o limbă română literară. În operele sale, cronicarul moldav foloseşte expresii plastice, îmbină limbajul popular cu cel livresc, foloseşte neologisme şi, cu multă iscusinţa, arhaisme, fapt ce demonstrează contribuţia sa la elaborarea limbii literare româneşti.

Remarcabilă este şi concepţia lui Miron Costin privitoare la rolul istoriei, spunând că

„Letopisetele nu sântu numai să le citească omul, să ştie ce au fostu în vremi trecute, ce mai mult” să le hie de învăţătură, ce iaste bine şi ce iaste rău şi de ce-i să se feresele ce va urma hiecine…” 4 Consideră istoria a fi o ştiinţă, fiind de mare *„folos omului… să ştie domnii, apoi boierii… ce s-au lucrat la alţii şi la ţările megieşe… la ce primejdii…”. se pot aştepta.*

„Această ştiinţă de care grăiesc ţie, iubite cititorule, prea lesne fieştecine o poate agonisi cu cetitul istoriei. „5

Miron Costin este numit, în anul 1675, mare logofăt, cea mai mare dregătorie a statului moldovenesc, funcţie în care rămâne până în anul 1683. În această demnitate, din însărcinarea domnilor moldoveni, Miron Costin negociază cu regele Poloniei, Ioan Cazimir, şi cu Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti, diferite probleme de stat, prin care se urmărea evitarea desfăşurării confruntării armate polono-turceşti pe teritoriul Moldovei, sau pentru armonizarea relaţiilor Moldovei cu Înalta Poartă. Opera lui

Miron Costin reafirmă, în primul rând, dreptul la unitate a tuturor românilor. În „Poema polonă”, în „Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei”, în „De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor”, în „Stihuri de descălecatul Ţării” etc., cronicarul-poet se apleacă, cu devotament şi mult discernământ cărturăresc, asupra unei mulţimi de documente vechi, manuscrise şi documente istorice şi bisericeşti, care să permită contemporanilor săi, dar mai ales urmaşilor, luarea pulsului vremii şi stabilirea unor puncte de legătură între trecutul şi prezentul istoriei neamului.

2 Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în volumul Letopiseţul Ţării Moldovei, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p.127 – 128.

34 *Ibidem*, p. 132.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*, p.126.

căci, după cum spunea el însuşi, *„a lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere”*.

Întreaga scriere a lui Miron Costin este *„o oglindă”*, după cum rezultă şi din propria-i apreciere, atunci când evocă fastul Romei şi gloria perioadei din Quattrocento: *„Caută-te dar acum, cititorule, ca într-o oglindă – şi te priveşte de unde eşti”*. De altfel, textele scrise de Miron Costin la acea vreme, nu diferenţiază demnitatea aristocratică de virtutea înţelepciunii, amintindu-ne bunăoară, că puterea nu este întotdeauna asociată cu autoritatea, deoarece poţi avea funcţia, dar nu şi recunoaşterea din partea celor conduşi. Cu alte cuvinte, poţi avea un statut de legalitate, dar nu şi de legitimitate. Această problematică este amplu dezbătută, chiar şi la nivelul secolului XXI. Cu cât posesorul unui rang înalt, posedă o *„cultură comună”*, care constă în ştiinţă de carte şi adevăr, ştiinţă menită să consolideze solidarităţile şi să se îndepărteze de *„cultura închisă”* hrănită doar în separarea rangurilor şi funcţiilor sociale – cu atât acel aristocrat de rang înalt va fi mai apreciat şi recunoscut de

societate. Nobleţea sufletească a autorului Letopiseţului rezultă, chiar din idealul uman care ne este propus să-l urmăm, acela de îmbinare a calităţilor cavalerului cu cele ale înţeleptului şi” *respingerii oricărei forme de tiranie care să rupă relaţia necesară între exercitarea puterii şi cea a fericirii ţării, a întreruperii ataşamentului faţă de valorile europene opuse unui imperiu care-şi exploata cu duritate supuşii şi ignoră unicitatea omului, dar până în punctul în care oricare ţară, ar fi venit în conflict cu „folosul de obşte al românilor*” (Alexandru Duţu, „Umanism citadin şi antropologie creştină la Miron Costin”).

Miron Costin, ca personaj arhetipal, avea să reprezinte pentru Eminescu, *„plinătatea, eficacitatea şi caracterul absolut al realităţii istorice, favorabile fiinţei naţionale*”, definindu-se, prin scrierile lui, ca întemeietor al spaţiului sacru al culturii româneşti, al conştiinţei cu *„lucrare încrezută şi naivă care produce întreguri, nu părţi; acte sănătoase, nu bolnave*”. Prin urmare, el este, prin excelenţă, modelul de urmat al începuturilor sănătoase ale culturii, al *„tinereţii naive a stilului*”, al unei conştiinţe ce *„lucrează*” sub semnul unei *„naivităţi sincere*” (Mihai Cimpoi, „Sută a şaptesprezecea în concepţia lui Mihai Eminescu”).

Rezultă prin aceasta că, însuşi Eminescu, se reproiectează în figura cronicarului, unde se lasă impresionat de *„tinereţea naivă*” a acestuia, iar stilul şi comportamentul sau etic devin emblema *„liniei dintâi*” a modelelor creatoare. Cronicarul-poet devine pentru Eminescu *„dulcele părinte*”, cu precădere, în materie de istorie, geografie, impunându-se ca acel autor *„antic*” raportat la epoca modernă a culturii româneşti, care deţine cultul adevărului şi eleganţei, rămânând în imaginaţia ferventă eminesciană *„pururea tânăr*”, acel *„sălbatic bun*” căutat cu insistenţă şi fervoare de secolele XVI, XVII, XVIII ŞI XIX, dăinuind ca un mit paradiziac ce a precedat istoria.

Marele cărturar însuşi preciza în *„Predoslovie*” la „De *neamul moldovenilor*”, că toată scrierea lui avea să

urmeze calea adevărului, istoriei şi istoricilor de credinţă, astfel că *„am nevoit să nu-mi fie de grijă, de-ar cădea această carte ori prea cui mâna şi dintre streini, carii de-amăruntului cearcă smintelile istoricilor*". Miron Costin s-a dovedit a fi un fin istoric umanist, demn şi raţional, patriot înflăcărat şi totodată martir, care a ştiut să se ridice deasupra intrigilor celor avizi de putere şi să ignore jocul imposturii şi al calculelor meschine, lăsându-ne imaginea omului integru şi curajos până la ultima suflare.

Trebuie să menţionăm că, faţă de unele aforisme şi teze umaniste costiene, sunt unele conotaţii negative. Ne vom opri, în câteva rânduri, doar la cugetarea lui Miron Costin, potrivit căreia" *nu sântu vremurile supt cârma omului, ce bietul om supt vremi*", cugetare ce aparţine aşa-numitei *„înţelepciuni a cronicarilor*" *6*, a fost în atenţia unor exegeţi şi oameni de cultură români. Astfel, Emil Cioran a scris că *„spusele*" lui Miron Costin sunt rezultatul unei meditaţii conclusive, ce exprimă un fatalism arhaic. Este o *„filosofie a cuminţeniei*, care nu concordă cu cerinţele progresului social în societatea românească. Omul, în virtutea acestei filosofii a

6 Ion Vartic, *Cioran, naiv şi sentimental*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Colecţia PLURAL M, Editura POLIROM, 2011, *p. 135*.

cuminţeniei, este scutit de orice responsabilitate faţă de sine şi faţă de societate, fiind, totodată, absolvit de orice vinovăţie. În maxima cronicarului, spune Emil Cioran, se află *„cheia destinului nostru*". Tot de aici, afirmă Cioran, *„rezultă nu numai înţelepciunea resemnării, ci şi aceea a mediocrităţii7*.

Miron Costin nu este un înregistrator impasibil al evenimentelor, ci sugerează faptele prin foşnitura şi aroma dulcelui grai moldovenesc. El posedă, ca nimeni altul, pecetea cărturărească de cronicar al speranţelor românilor. Din nefericire, acesta sfârşeşte tragic, iar sfârşitul său este legat de familia Cantemir. Constantin Cantemir, în anul 1691, pe când era domnitor, îi osândeşte la moarte, sub pretextul unui complot, pe fraţii Velicico şi

Miron Costin. La *„descăpăţânarea”* lui Velicico, asistă şi Dimitrie Cantemir, care, atunci, se afla la Iaşi. Miron Costin se afla la Bărboşi, unde îşi jelea jupânească moartă. Este anunţat de sentinţă, fiind sfătuit să fugă. Ion Neculce scrie că, fiind sfătuit să fugă mai înainte de venirea slujitorilor lui Constantin Cantemir, *„el n-a primit, ştiindu-se drept”*, mărturisind că *„eu voi da sama de ale mele, câte scriu” 8*. Miron Costin, având conştiinţa nevinovăţiei şi speranţa că adevărul va învinge, spera să nu fie pedepsit cu moartea, mai ales că era nevinovat şi îndurerat de moartea soţiei. Cu toate acestea, din ordinul domnitorului, vătaful Macri *„îl scurtă de cap”*. Evident, regretele post factum ale domnitorului sunt tardive. Şi tot Ion Neculce consemnează; *„Cantemir – Vodă după aceea mult s-au mai căit ce au făcut şi de multe ori plânge între toată boierimea şi blastama pe cine l-au îndemnat de-au grăbit de i-au tăiat. „9*

Logofătul, implicat în istoria noastră şi autorul sincer, omul tragic sacrificat pe nedrept, care moare martiric din cauza dragostei de ţară pe eşafodul ei, al istoriei şi artei cuvântului, va rămâne în istoria neamului său ca precursor al istoriei române moderne, va dăinui ca martirul unei ţări în care cultura a fost construită prin jertfe şi care a stat dreaptă în faţa asaltului mediocrităţii şi a celor care pentru un profit oricât de mic, s-au pus în slujba tiraniei şi a vânzării de neam şi ţară.

La tema latinităţii limbii şi a genezei poporului nostru, concepută la timpul respectiv de Grigore Ureche şi preluată de Miron Costin, coroborată cu alte abordări istorice, geografice şi filosofice, se detaşează opera enciclopedistului prinţ-cărturar Dimitrie Cantemir (1673 – 1723). Eforturile acestuia aveau să se concentreze, încă de la început, asupra zugrăvirii vieţii din spaţiul carpato-danubian-pontic a populaţiei romanice în lucrarea „De *antiquis et hodiernis Moldavia nomibus”*, a numelor antice şi de astăzi ale Moldovei, a istoriei moldo-vlahice. În excelenta scriere” *Hronicul vechimii istoriei moldo-vlahice”*, cu ramificaţiile ei din antichitate, din Evul Mediu

şi până în prezent. *„În ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea şi primele ale secolului următor se împlineşte, de fapt, într-un măreţ apogeu, încununat de opera lui Dimitrie Cantemir şi de cronica lui Ion Neculce, sinteză cultural-românească a epocii feudale”* *10*.

Dimitrie Cantemir este un cărturar moldovean de talie universală, cunoscător al 12 limbi străine, primul academician român, care, la 11 iulie 1714, avea să devină membru în Societas Scientiarum Brandenburgicum, cunoscută, ulterior, sub numele de Academia din Berlin, fondată, la rândul ei, în anul 1700, de celebrul Leibniz, al cărei preşedinte avea să şi devină. Diploma de admitere a lui Cantemir avea să fie semnată în absenţa lui Leibniz, de vicepreşedintele acesteia, numismatul Johan Carol Schott (1672 – 1717).

Academia din Berlin avea să joace un rol hotărâtor în geneza celor două opere de căpătâi ale lui Dimitrie Cantemir: *„Descriptio Moldaviae”*, ca prezentare geografică, politică şi istorică a principatului moldovean – şi *„Historia Moldo-Vlachica”*, ce avea să înfăţişeze originile românilor din Moldova şi Muntenia. Activitatea prodigioasă a prinţului Cantemir, s-a

78 *Ibidem*, *p.137*.

8 *Ibidem*.

9 Constantin Măciucă, *Studiu introductiv*, *antologie şi note finale* la lucrarea Dimitrie Cantemir, „Descrierea Moldovei”, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p.316.

10 George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, vol. 1, 1969, p. 219 – 220.

axat pe acţiunea de cercetare şi scoatere în evidenţă a potenţialului creator desprins, însăşi, din natura geniului românesc.

Pentru o redare şi aprofundare cât mai exacte, cărturarul a încercat să-şi întrepătrundă neamul şi să-l înţeleagă bine dinlăuntrul său, pentru a-l putea îndrepta şi perfecţiona, oferindu-i datele necesare din istorie, religie, limbă, învăţământ, ştiinţe. Avem, aici, ca exemplu *„Scara”*

din *„Istoria ieroglifică”*, care cuprinde 286 de termeni şi care este considerată drept cea dintâi lucrare lexicografică, fiind totodată prima încercare de realizare a unui dicţionar unilingv românesc (Vlad Chiriac, *„Unitate naţională şi culturală prin carte”*).

Trebuie menţionat că Dimitrie Cantemir a luat cu el la Moscova, exemplarul original al lucrării lui Miron Costin *„De neamul moldovenilor”*, manuscris care se află, şi acum, în arhivele ruseşti. Acesta şi-a făcut interesante notiţe originale pe manuscrisul lui Miron Costin. Prima intenţie a fost să traducă *„De neamul moldovenilor”* în latineşte şi să-l prezinte Academiei din Berlin. Apoi, s-a gândit să îmbogăţească istoria românilor, adunând tot ceea ce era memorabil din letopisetele vremii şi din marile cărţi care se publicaseră în Occident. Astfel, a scris Cantemir *„Historia Moldo-Vlachica”*. Această lucrare, în două volume distincte, a fost tradusă din latină în română, între anii 1719 şi 1722 şi mult îmbogăţită devenind *„Hronicul* vechimii *a româno-moldo-vlahilor”*. Hronicul lui Cantemir a hrănit abundent geniile Şcolii ardelene, Hronicul fiind folosit în lucrările lui Samuil Micu-Klein (*„Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor”*), Gheorghe Şincai (*„Hronica românilor şi a mai multor neamuri”*) şi Petru Maior (*„Istoria pentru începuturile românilor în Dachia”*).

Aşadar, manuscrisul *„De neamul moldovenilor”* al lui Miron Costin l-a făcut pe Cantemir să scrie Hronicul, cartea care a aprins minţile geniilor Şcolilor ardelene, ţinând spiritual lipită Transilvania de trupul Principatelor Române, Moldova şi Ţară Românească. Cărţile lui Dimitrie Cantemir, şi întreagă lui operă, relevă lupta pentru afirmarea noastră ca neam, *„expresia emoţionant – militantă a sufletului românesc”*. Scrierile sale cu caracter arheologic (inscripţiile pictografice latine, ruinele antice, cetăţile vechi descrise, etc.), referinţele sale numismatice şi heraldice (vechimea monedelor, stema Moldovei, numele ei provenit din Mollis Davia etc.), descrierile arhitecturale din *„Istoria Imperiului Otoman”* referitoare la apeductele construite în stil romanic, datele de ordin etnografic şi

etnologic în care se descriu specificul culturii populare, obiceiurile şi tradiţiile transmise din neam în neam, precum şi alte informaţii preţioase din sfera ştiinţei şi învăţământului – toate acestea au contribuit la înţelegerea cursului concret al devenirii noastre istorice şi încadrării istoriei românilor în matca sa geografică, care după toate legile universale demonstrează şi formarea unităţii sale etnice.

Iată de ce, de la Herodot şi Hippocrates încoace, şi până la Montesquieu, gânditorii n-au putut face abstracţie de legătură omului şi societăţilor omeneşti cu condiţiile istorico-geografice, pe care le considerau determinante pentru destinele popoarelor. Aceasta este tendinţa urmărită şi de Dimitrie Cantemir pe tot parcursul operei sale, avea să fie preluată şi continuată de fiul sau Antioh în scrierile sale: aceea de a rezuma istoria universală a omenirii la câteva cicluri temporale încadrate în spaţii geografice bine determinate. Prin urmare, străbaterea altor epoci ale istoriei ne poate aduce aceleaşi învăţături, produce o anumită comprehensiune evenimentelor şi urmările acestora asupra românilor. În accepţiunea lui Iorga, norocul e un termen poetic; niciun popor nu l-a avut vreodată fără să-l merite”. *Eram la începuturile vieţii noastre naţionale, un popor cinstit, de ţărani harnici; Ţărani erau boierii noştri şi în fruntea statului era reflectat spiritul ţăranului prin Domnul, smerit faţă de Dumnezeu, cel aşezat în fruntea ţării; Am avut atunci norocul cinstiţilor şi harnicilor; am biruit, am fost respectaţi şi, într-adevăr, stătători de sine*” (N. Iorga, „*Moralitatea şi armonia istoriei*”).

De aceea, numai spiritele superficiale sunt cele care nu sunt în stare să înţeleagă pedeapsa inevitabilă care se răsfrânge asupra acelui popor care-şi ignoră istoria, limba, cultura, tradiţiile şi biserica, după cum nu se dovedeşte a fi în stare să-şi organizeze propria-i existenţa şi să-şi asigure viitorul prin muncă, onestitate şi putere de sacrificiu.

Operele lui Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, reprezintă, pentru perioada în care au trăit, „*momente*

apoteotice ale culturii neamului, izvorâte din în adâncimi proprii şi nicidecum din maimuţăreala noastră în preluarea obiceiurilor străine, a limbilor străine şi instituţiunilor străine" (M. Eminescu, Opere XII).

Aşa după cum secolul al XV-lea avea să reprezinte spectrul biruinţelor militare, secolul al XVII-lea lansează cultura română, deschizând drumul spre „Europa luminată", ca sinteză între antichitatea clasică şi stilul renascentist italian. Cu cât înaintăm spre a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe aliniamentul epocii Dosoftei-Costin-Cantemir, se observă înregistrarea unor prefaceri pe plan economic, concomitent cu ameliorarea presiunii otomane şi o oarecare stabilitate a domniilor. Toate acestea contribuie la o înflorire a culturii şi literaturii româneşti.

Şi în acest context, să ne întoarcem privirile cu pietate către trecut şi să salutăm cu condescendenţă şi evlavie pe cei care au ştiut să ne închege, să formeze şi să păstreze ţara această, trecută prin atâtea şi atâtea greutăţi.

I-ar printre cei care, alături de Ştefan cel Mare şi Sfânt, Alexandru cel Bun, Matei Basarab, Vasile Lupu, precum şi mulţi alţi strămoşi reprezentativi ai neamului, ne-au dat această energie, s-a numărat şi Principele Alexandru Ioan Cuza (1820 – 1873). La 1855, diplomatul francez Alphonse d'Avril, entuziasmat de conştiinţa naţională a românilor, scria: „*Moldo-valahii au o latură foarte interesantă şi anume persistenţa de a-şi păstra naţionalitatea. După patru secole de dezastre, invazii, ocupaţii, tentative de slavizare şi grecizare, cu toate asalturile terorii şi seducţiei, cu tot protectoratul rusesc şi călcâiul otoman, ei sunt astăzi ceea ce istoria îi arată de a fi fost cu mai bine de două milenii în urmă. Cu alte cuvinte, nu sunt nici slavi, nici greci, nici germani, nici turci, ci neolatini – naţionalitatea lor fiind azi mai hotărâtă şi de neînvins ca oricând*".

Între vieţile celor doi prinţi istorici ai neamului, Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza, am constatat

existenţa unor impresionante similitudini:

— Deşi necontemporani unul cu altul, amândoi aveau să fie megieşi, adică vecini de moşie. Unul la Silişteni, altul la Bărboşi, în Moldova;

— Deşi beneficiază de ani foarte scurţi de Domnie, cei doi" *hospodari*" moldoveni, aveau să-şi înscrie prin faptele lor, numele cu litere de aur în istoria naţională a românilor; (Cantemir, în calitate de enciclopedist şi creator de cultură românească, iar Cuza în domeniul politic prin realizarea Unirii a doua Principate româneşti);

— Ambii au murit într-un exil nemeritat, departe de ţară, la vârste biologice apropiate: unul la Moscova la numai 50 de ani, altul la Heidelberg, în Germania, la vârsta de 53 de ani;

— Osemintele celor două mari personalităţi, sunt înhumate în acelaşi locaş, biserica „Trei lerarhi" din laşi;

Cât despre înrudirea familiei Cuza cu latura movilenilor şi muşatinilor lui Miron Costin, trebuie amintită cea care avea să introducă strălucirea Costinenilor în neamul Cuza, nepoata cronicarului şi logofătului Miron Costin, Ilinca, care avea să se căsătorească cu Miron Cuza, fiul marelui spătar, Dumitraşcu Cuza.

Nicolae Iorga aprecia: *„. În trecutul nostru, mulţi oameni au suferit. Dacă suntem ceva, nu suntem prin biruinţa strămoşilor noştri, ci suntem ceva de pe urma suferinţei lor. Toate puterile noastre nu sunt altceva decât jertfa lor strânsă laolaltă şi prefăcută în energie*".

Peste un asemenea popor viteaz şi tenace era menit Cuza să domnească. Şi poporul avea, la rândul lui, să-l iubească cum se cuvine pe acest mare pământean român, adunându-l în inima sa alături de Ştefan Vodă, de Mihai Viteazul şi de *„domnul cuvântului şi simţirii româneşti*", Mihai Eminescu, care, iată, el însuşi avea să-l îmbărbăteze şi să i se încline cu emoţie urmare vizitei făcute, în 1870, la Döbling în Austria, în drumul exilului Domnitorului spre Germania.

Principele Unirii a domnit, după cum se ştie, numai

şapte ani, perioadă scurtă, dar de o importantă capitală pentru destinul României. Sub domnia acestuia, şi cu aportul nemijlocit al împăratului Franţei, Napoleon al III-lea, au fost realizate fapte de o însemnătate fără precedent, care au contribuit, în ansamblul lor, la formarea României, prin înfăptuirea „micii" dar esenţialei Uniri, şi care a deschis, astfel, calea unor profunde prefaceri în viaţa socială, economică, politică şi culturală a ţării.

Sentimentul istoriei pe care, din plin, A. l. Cuza l-a posedat, l-a determinat pe acesta să acţioneze, eficient şi prompt, pentru modernizarea ţării, având drept ţel supram diminuarea *„retardului civilizaţional"* faţă de Apusul Europei. Astfel, reforma agrară şi reforma administraţiei s-au relevant, prin ele însele, ca fiind şi cele mai însemnate evenimente ale istoriei României secolului al XIX-lea. Totodată, reformele lui Cuza-Vodă au avut menirea de a unifica, de a suda cele două Principate, *„de a servi ca temei de organizare unitară noului stat şi, pe de altă parte, ele au avut un aspect de democratizare – în limitele vremii respective – şi au contribuit la înlăturarea seche*lelor *feudale"* (Academician Dan Berindei, *„Constituirea României moderne"*).

După cum spunea marele nostru istoric A.D. Xenopol, *„când cunoaştem mănunchiul de însuşiri sufleteşti cu care intrase Alexandru Ioan Cuza în harnica muncă a domniei, când vom regăsi acest mănunchi întreg şi neştirbit... va fi o datorie omenească de-a noastră, de a nu arunca în uitare memoria şi sufletul acestui bun român, care a lucrat şi s-a dedicat cu tot ce-i aparţinea mai sfânt la propăşirea întregului nostru neam. Destui sunt oamenii care trec prin viaţă, fără a lăsa nicio altă urmă pe pământ, decât câteva lacrimi ale rudeniilor lăsate pe groapa ce-i înghite. De aceea, cel puţin pe acei fericiţi muritori de geniu, pe care însuşirile lor, împrejurările sau soarta divină i-a adus în fruntea treburilor spre binele ţării şi neamului, suntem datori să-i purtăm în suflet şi amintire"*.

„Ceea ce Dumnezeu a unit, oamenii să nu mai îndrăznească a mai despărţi vreodată" spune pe bună

dreptate biserica noastră. Într-adevăr, unirea noastră de astăzi trebuie să continue sub scutul înţelepciunii şi al înfrăţirii; şi dacă înţelepciunea ne vine de la Dumnezeu, înfrăţirea între oameni reprezintă unul dintre cele mai de căpetenie comandamente ale religiei noastre.

Procesul unificator rămâne fără fundamentul necesar, dacă nu se asigura şi nu se consolidează permanent unirea fiilor ei şi aceasta mai ales, prin întărirea unităţii sufleteşti a neamului. În acest crez, trebuie să trăim, să muncim şi să murim, indiferent cât de greu ne-ar fi şi aşa de cum ne-o fi dat să ne fie. Şi, tot în acest crez, trebuie să gândească şi acţioneze actualii şi viitorii noştri cârmuitori.

Şi, iarăşi, înapoi la Iorga –, *„după cum se ştie, poporul se împarte fireşte în clase, clasele se împart în indivizi, interesele indivizilor nu se împacă între ele şi interesele claselor de multe ori se duşmănesc; însă mai presus de interesele indivizilor, mai presus de interesele claselor, trebuie să se ridice solidaritatea naţională, sentimentul de unitate care să îmbrăţişeze o societate de la un cap la altul. Acest sentiment asigură menţinerea unui popor, acest sentiment asigură afirmarea unui popor şi-i dă biruinţă în toate împrejurările”*.

Când această simţire devine dezvoltată, începem să înţelegem cu adevărat, cât de puţin reprezintă viaţa individuală a oricăruia dintre noi, faţă de viaţa neamului şi destinele viitoarelor noastre generaţii.

Eroismul nu se arată numai în lupta fizică. Elementul moral al eroismului este redat oriunde şi oricând se aduce jertfă vieţii, pe baza principiilor sănătoase pe care le avem şi ni le expunem cu curaj, acolo unde ne sacrificăm fericirea pentru ceva măreţ şi sfânt. Avem, şi am avut, cu siguranţă, eroi şi în timp de pace, nu numai de război. Au fost, sunt şi vor fi adevăraţi români, care, prin curajul lor intelectual, s-au opus şi se vor opune credinţelor răspândite, aflate în contradicţie cu interesele neamului şi ţării, după cum, urmare a curajului lor moral, au dat şi vor da înălţare principiilor lor juste şi sănătoase, înfruntând, fără să se dea înapoi, toate durerile şi privaţiunile care ar

rezulta de pe urmă expunerii ideilor lor.

Frământările politice actuale, nestatornicia caracterelor, lupta grupurilor de interese, gradul înalt al corupţiei, care otrăveşte chiar şi atmosfera, trădarea şi indiferenţă unora, ne accentuează starea de scepticism cu privire la evoluţia acestei ţări, diminuând, într-o oarecare măsură, încrederea în noi înşine şi în cei ce ne conduc.

După cum spunea Take Ionescu, în plenul Parlamentului, la 16 şi 17 decembrie 1915, în cel mai elocvent discurs din carieră lui, *„Discursul instinctului naţional”*, *„... scopul final, scopul tuturor sufletelor şi inimilor noastre de români a fost acelaşi; unitatea naţională, nu numai culturală, dar şi politică şi economică, întregirea noastră în graniţele în care ne-a pus Dumnezeu şi măritul Traian, călare peste Carpaţi, fulgerând şi în dreapta şi în stânga, cu toate puterile noastre”*.

La rândul lui, Emil Cioran afirmă în *„Schimbarea la faţă a României”* că, *„spirala istorică a României, se va înălţa până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Până acum am fost reptile; de aici încolo ne vom ridica în faţa lumii, pentru a se şti că nu numai România este în lume, ci şi lumea în România”*.

Cele trei personalităţi de referinţă fac parte din panteonul creatorilor de ţară şi cultură românească, sunt vizionari, simboluri novatoare, luptători pentru libertatea naţională, precusori ai desăvârşirii unităţii naţionale. Au propulsat multe din realizările lor în conştiinţa Europei.

Au fost promotori ai nădejdilor româneşti, cheia de reflexivitate a epocii în care au trăit.

Au dat consistenţă impulsului naţional. ldeile şi faptelelor sale împodobesc corola de creatori de ţară sau de cultură românească.

Ei sunt izvoare istorice narative sau acţionale, care, în virtutea sentimentului istoriei, au contribuit, în mod esenţial, la propăşirea poporului român.

Bibliografie

1. COSTIN, Miron, *„Letopiseţul Ţării Moldovei”*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990.

2. EMINESCU, Mihai, „*Opere complete*” ed. Tipo Moldova, Iaşi, 2012.
3. lvAŞCU, George, „*Istoria literaturii române*”, vol 1, 1969.
4. LIGOR, Alexandru, „*Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*”, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1987.
5. MĂCIUCĂ, Constantin, Studiu introductiv, antologie şi note finale la lucrarea Dimitrie Cantemir „*Descrierea Moldovei*”, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957.
6. VARTII, Ion „*Cioran, naiv şi sentimental*”, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Colecţia PLURAL M, Editura POLIROM, 2011, *p. 135*.

PALINGENEZA FENIXULUI DACIC

Mihail Ţăpârlea1

Abstract; *Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, prin acţiuni politico-diplomatice, s-au străduit să anihileze teoriile ce falsificau istoria românilor, precum şi acţiunile de integrare, într-un imperiu sau altul, a provinciilor româneşti. De asemenea, doreau, dacă ar fi fost posibil, să reunească cele trei ţări într-un singur stat.*

Cuvinte cheie: *civilizaţie, tradiţie, lexeme, origine, formare, cultură, nomadism, continuitate, matrice, mirific.*

lzvoarele istorice străvechi [1] demonstrează, „ab dvo” [2] şi „in extenso” [3], aşa cum afirmă şi prestigiosul arheolog American William Schiller, citat fiind de A. Deac, că”*… civilizaţia s-a născut acolo unde trăieşte astăzi poporul român, răspândindu-se, apoi, spre răsărit, cât şi spre apus, în urmă cu 13 – 15 mii de ani… Patria primitivă a omului european a fost spaţiul carpato-dunăreano-pontic*”. *2*

Sunt grăitoare şi argumentele de ordin lingvistic privind vechimea limbii române, mijloc esenţial în formarea şi prezervarea conştiinţei de neam. *„Românii au o adevărată limbă ancestrală, din neolitic, păstrată în copie, la nivel de 2000 de lexeme vorbite azi…” 3* De asemenea, noile descoperiri arheologice, au permis, cu îndreptăţire, emiterea unei alte concepţii referitoare la

originea latină a poporului român, care vine să modifice datele de antropogeneză ale românilor.

Astfel, dr. Lucian Iosif Cueşdean, pe baza unei analize aprofundate a condiţiilor de formare a poporului român, cu referire la limba noastră, afirmă că *„Imensul ei fond latin dovedeşte, fără* putinţă *de tăgadă, originea Gintei latine în poporul get, continuatorul direct al primei civilizaţii a Europei, Cultura Danubiană, originea comună a rumânilor şi romanilor fiind indubitabilă, dar nu de 1900 de ani, din vremea împăratului Traian, ci de peste 3100 de ani de când geţii din Banat s-au instalat pe colinele Romei"*. *4*

Cu toate acestea aceste dovezi şi argumente de netăgăduit, la începutul secolului al XVIII-lea, imperiile vremii… şi în mod special Casa de Austria –, au început să nege continuitatea poporului român pe pământul străbun.

Primele acţiuni au avut loc în Transilvania, când populaţia românească, care era majoritară în statul românesc intracarpatic, a cerut egalitatea în drepturi cu celelalte naţionalităţi. Refuzul acordării drepturilor fireşti a fost justificat prin aceea că populaţia românească ar fi venit mai târziu pe aceste meleaguri, iar românii au fost etichetaţi ca fiind *„toleraţi"*.

1 GI.bg.r., vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

2 Dr. Lucian Iosif Cueşdean, *Istoria Antică a Neamului Românesc*, Editura Solif, Bucureşti 2011, p. 37.

3 Dr. Lucian Iosif Cueşdean, Op. cit., p.7.

4 *Ibidem*, p. 8.

În esenţă, aceste idei migraţioniste referitoare la formarea poporului roman se înscriu în ceea ce se numeşte *„Teoria nomadismului"*, care situa vatra biologică a poporului român la sud de Dunăre. În acest mod, se lovea în însăşi dreptul istoric al românilor. Evident, aceste acţiuni – lipsite de temei logic şi istoric –, erau determinate de justificarea dominaţiei asupra teritoriilor străbune de către marile puteri ale vremii, în special de către Casa de Habsburg. Liviu Maior afirmă că Imperiul Habsburgic

reprezenta un amalgam, un *„… mozaic de naţiuni, minorităţi, religii”* *5*, care se menţinea prin *„loialismul sau patriotismul dinastic”*, iar, în întreaga sa istorie, *„Imperiul a căutat… să anihileze avansul procesului identitar în rândul naţionalităţilor care-l formează”* *6*.

Transilvania, odată cu instaurarea stăpânirii habsburgice, începând cu anul 1699, era supusă unei *„agresiune fiscale şi spirituale (prin catolicism), raptul pământurilor şi resurselor miniere, regimului poliţienesc de teroare şi acţiunilor ocupaţioniste bazate pe principiul „divide et impera”* *7*.

Trebuie să subliniem faptul că problema continuităţii, a unităţii culturale, lingvistice şi etnice a poporului român, încă din acea epocă, nu era o problemă cu determinări ştiinţifice şi istorice, ci *politice*, în primul rând. inanitatea acestor „basne” – aşa cum le-a numit cronicarul Miron Costin – a fost demonstrată, cu cele mai pertinente argumente, de către numeroşi istorici români şi străini. indubitabil, aceste teorii aveau menirea de a justifica ocuparea ţinuturilor româneşti, de către imperiul central-european, aflat în expansiune, către estul, sudul şi sud-estul bătrânului continent. Anterior, imperiul încercase să se „dilate” spre Apus, dar a întâlnit rezistenţa unui redutabil adversar: Franţa. Secretarul personal al lui Constantin Brâcoveanu, Antonius Maria del Chiaro, asemenea altor învăţaţi ai vremii, era convins că românii îşi trag originea din coloniştii romani şi populaţia autohtonă dacă. *„Toată întinderea de pământ ce astăzi se numeşte Valahia, e o parte din vechea Dacie, în care se cuprindeau provinciile, denumite de geografii de azi Transilvania, Valahia şi Moldova”*. *8*

Miron Costin vorbea de asemănarea izbitoare a portului românilor cu cel al romanilor şi a combătut, argumentat, „basnele”, care urmăreau să defăimeze poporul român şi istoria sa” *instinctul excepţional cu care poporul român a ştiut să accepte cele ce puteau aduce roade utile existenţei sale şi să le respingă pe cele ce ascundeau pericole…”* *9* Cele trei state româneşti au fost

separate din punct de vedere politic prin acţiunea factorilor externi, a celor trei imperii, care le înconjurau: Otoman, Ţarist, Habsburgic. Cu toată această divizare, conştiinţa de neam nu s-a pierdut, matricea spiritului românesc a dăinuit în pofida încercărilor la care românii au fost supuşi. *„Oamenii şi mărfurile, cărţile şi ideile au circulat în tot spaţiul românesc, unitar prin geneza şi structura lui”. 10*

Scopul rândurilor de faţă nu este acela de a face o analiză aprofundată, exhaustivă a acestor teorii sau de a le combate cu argumente diverse, ci de a sublinia modul în care cele două remarcabile personalităţi ale istoriei noastre, Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, dar şi voievozii transilvani, au cunoscut realitatea istorică a faptului că locuitorii din cele trei state româneşti sunt de aceiaşi origine, având o conştiinţă a originii sale latine, ca o parte importantă a constelaţiei spirituale şi culturale a neamului românesc. Urmând exemplul lui Mihai Viteazul, care, cu un veac mai înainte, a reuşit unirea sub un singur sceptru a locuitorilor plaiurilor româneşti, Brâncoveanu, dar şi Dimitrie Cantemir, au gândit, deşi destul

5 Liviu Maior, *„Românii în armata habsburgică”*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 5 – 6.

6 *Ibidem*.

7 General-maior Ion Safta, Preşedintele Comisiei Române de istorie Militară, prefaţă la lucrarea „De *la Esculeu la Alba Iulia. Un mileniu de istorie românească în cronistica şi istoriografia ungaro-germană”*, Bucureşti 1993, p.9, autor Maior Mircea Dogaru.

8 Del Chiaro, *Istoria modernelor revoluţii ale Valahiei* (istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p. 4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/Revoluţiilevalahiei.

9 Francisc Păcurariu, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor*, editura Minerva, Bucureşti 1988, p. 4.

10 Ion Toderaşcu, *Constantin Brâncoveanu şi Ţara Moldovei, colaborare, rivalitate şi „domnu’ la două ţări*, în lucrarea *Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor”*, vol. II, Editura

Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor, Slatina, 2014, p.7 51.

de vag, la o înviere, la o *palingeneză a Fenixului Dacic*, a Daco-României, care să reunească, în graniţele sale, pe toţi românii. Daco-România ar fi putut coincide cu *„Regatul lui Burebista, care potrivit surselor istorice existente-poate fi apreciat la cel puţin cinci ori teritoriul actual al României, întins atât la sud, cât şi la nord de Dunăre, ajunsese atât de puternic, încât regale său a devenit chiar arbitru în conflictul dintre Cezar şi Pompei”. 11*

Chiar viziunile şi unele planuri strategice ale lor – fără a fi concretizate, însă – vizau realizarea, într-o formă sau alta, a unităţii celor trei state româneşti sau cel puţin punerea Ţării Româneşti şi Moldovei sub un singur sceptru. Evident, fiecare dintre ei dorea să domnească şi peste celălalt stat. Dimitrie Cantemir, căsătorindu-se cu prinţesa Casandra – fiica lui Şerban Cantacuzino şi verişoara lui Brâncoveanu – se socotea îndrituit să preia şi domnia Ţării Româneşti. După cum, Constantin Brâncoveanu râvnea şi la tronul Moldovei, intervenind, în câteva rânduri, la Poartă, pentru a înscăuna un domnitor sau altul. Au fost dese situaţiile în care o persoană ocupa, succesiv, dregătorii, atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova.

Spre exemplu, principele Gheorghe Duca, ale cărui „aptitudini de administrator şi calităţi de negustor nu erau obişnuite”, *„a fost înălţat pe tronul, pe care-l va avea de mai multe ori, schimbându-şi Moldova de origine cu Muntenia, graţie sumelor generos împărţite pe care le câştigase ca mânuitor de bani, vânzând polonezilor cenuşa copacilor moldoveni, de folos tăbăcarilor, şi trimiţând la Danzig minunaţii boi a căror rasă o păstra şi o creştea ţara” 12*.

De asemenea, Brâncoveanu, faţă de Moldova adoptă o politică de bună vecinătate şi de prietenie, dar este vigilent şi caută să anihileze comploturile organizate de boierii moldoveni împotriva lui, la Istanbul. În schimb, intervine direct, având şi îngăduinţa Porţii, în treburile

curţii de la Iaşi, convins fiind de interesele comune ale celor două ţări române, care trebuie să promoveze o politică externă unitară.

Prin practicarea politicii *„pungilor de aur”*, reuşeşte să-l numească domn în Moldova pe tânărul Constantin Duca, numit şi „Duculeţ”, fiul fostului voievod Gheorghe Duca, pe care îl căsătoreşte cu una din fiicele sale, Maria. Este de reţinut faptul că un reprezentat al familiei Cantacuzino, şi anume Ilie Cantacuzino, numit *„mâţa sălbatică”* în *„Istoria ieroglifică”* a lui Dimitrie Cantemir, *„a fost, iniţial, vistiernic în Moldova, unde atât îi plăcea să „strângă cu uşa” pe micii boieri ca să le stoarcă impozite, încât a devenit foarte nepopular”*, s-a refugiat, apoi, în Ţara Românească, la curtea lui Constantin Brâncoveanu, *„ajutându-l pe acesta ca, prin intrigi, la Istanbul, să clatine tronul lui Mihai Racoviţă, domnul moldovean” 13*.

Spre exemplu, având în vedere potenţialul statelor româneşti, variantele strategice şi geopolitice de asigurare a prezervării fiinţei naţionale sub protectoratul unei mari puteri, al unuia dintre cele trei imperii proxime arealului dacic, Del Chiaro, afirma că *„Istoria acestei provincii (Valahia, n.n.), care nu a încetat să râvnească momentul fericit de a se putea adăposti sub aripile Vulturului Austriac” 14*.

Este de remarcat faptul că, şi voievozii Transilvaniei, având conştiinţa unităţii de neam, şi-au propus, uneori, să stăpânească şi cele două state româneşti extracarpatice. În acest sens, Nicolae Iorga aminteşte de *„visul dacic al lui Rakeozy”*, principele Transilvaniei, precum şi de faptul că, după bătălia de la Hotin, în ochii boierilor, ai domnitorilor chiar, *„Scopurile lui Mihai Viteazu păreau să se impună din nou” 15*

Brâncoveanu şi Cantemir, în mod real, aveau argumentele necesare de natură istorică şi ştiinţifică care demonstrau, fără tăgadă, că românii sunt”. *continuatorii populaţiei daco-romane aflate în spaţiul carpato-danărean şi Balcani, cu prelungiri până în Panonia”. 16*

11 Daniel Roin, *Spiritul Dacic Renaşte*, Editura Vidia,

Bucureşti 2012, pp. 11 – 12

12 Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1985, pp. 28143 – 285.

13 cf. Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, Bucurle4 şti 1996, p. 220.

14 Antonius Maria de Chiaro, *Istoria modernelor revoluţii ale Valahiei* (istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p. 4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/Revoluţiilevalahiei.

16 Nicolae Iorga, Op. cit., p. 285.

16 Nicolae Stoicescu, *Continuitatea Românilor*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 10.

Cei doi domnitori, prin acţiuni politico-diplomatice, s-au străduit să anihileze teoriile ce falsificau istoria românilor, precum şi acţiunile de integrare, într-un imperiu sau altul, a provinciilor româneşti.

De asemenea, doreau, dacă ar fi fost posibil, să reunească cele trei ţări într-un singur stat. Important este şi faptul că asemenea idei şi planuri aveau şi conducătorii ardeleni.

Voievodul Transilvaniei de la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, Gabriel Bethlen, [5] *„... om cumpănit, adept al politicii de echilibru similară cu cea a lui Brâncoveanu, dar mânat de ambiţii mari (de exemplu făurirea unei noi Dacii, ocupând Ţara Românească şi Moldova) şi cu exagerate acţiuni de calvinizare a românilor"*. *17*

Ca o expresie a unităţii de neam, o constituie şi faptul că Şerban Cantacuzino, participă, în anul 1683, la asediul Vienei, în tabăra otomană, alături de Gheorghe Duca, domnul Moldovei, şi de Mihail Apari l, principele Transilvaniei. Acţiunile sale sunt determinate de profunda sa credinţă ortodoxă, de dorinţa de *„renovatio"* a vechii Dacii, precum şi de puternicele resentimente faţă de Înalta Poartă.

Prin urmare, în mod precaut, el a *„sabotat stăpânii*

de la Constantinopole" 18 prin transmiterea multor date şi informaţii preţioase privitoare la situaţia tactică, starea forţelor luptătoare etc., informaţii ce au permis înfrângerea zdrobitoare a trupelor otomane şi, astfel, stoparea înaintării lor în centrul şi apusul Europei.

El iniţiază tratative diplomatice pentru a se alătura eforturilor Creştinătăţii de oprire a tendinţelor otomane de a înainta spre centrul Europei. Constantin Brâncoveanu aparţine, potrivit aserţiunilor lui Nicolae Iorga, acelui tip de monarhi *„sprijiniţi pe o neclintită tradiţie... pe care îl interesează istoria statelor româneşti, originea lor comună daco-romană, studiază cronicile care prezintă istoria diferitelor epoci „caută ca ele să fie continuate, formându-se un corp, care să meargă de la origine până în zilele sale"*. *19*

Prin politica sa externă, probând un remarcabil talent diplomatic, domnul valah, a demonstrat *„Fidelitate aparentă faţă de turci, încredere circumspectă faţă de imperiali, prudenţă în ajutorul rus i-au definit diplomaţia şi i-au asigurat o domnie, în ciuda împrejurărilor defavorabile, relativ lungă"*. *20*

Conchizând, realitatea istorică ne-a demonstrat faptul că, de-a lungul întregii lor existenţe, conştiinţa unităţii de neam exista în cele trei state româneşti.

În lucrarea *„Hronicul vechimii româno-moldo-valahilor"*, Dimitrie Cantemir, a demonstrat caracterul artificial, falsitatea şi ipocrizia teoriilor absurde ale dezrădăcinării poporului român, a susţinut, cu argumente ştiinţifice de netagăduit, continuitatea românilor pe teritoriul locuit de strămoşii lor, arătând faptul că romanii au rămas *„înfipţi şi nezmulşi"* şi de unde *„niciodată piciorul nu şi-au scos"*. *21*

Urmare a conştiinţei de neam existente pretutindeni în cele trei state româneşti, au fost, relativ, numeroase situaţii în care domnii Moldovei aşteptau şi o stăpânire în Ţara Românească, iar cei munteni aşteptau şi o domnie în Moldova, după cum cei din Transilvania se doreau a fi domni şi în statele româneşti din spaţiul extracarpatic.

Bibliografie

* * ** *Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor*, vol. II, Editura Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor, Slatina, 2014.

17 Francisc Păcurariu, Op. cit., p. 123.

18 *„Enciclopedie ilustrată de istorie universală; nume, date, evenimente „Reader's Digest*, 2006. p. 120.

19 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 7.

20 Ştefan Ştefănescu, *Ţările Române şi începuturile decăderii manifeste a Imperiului Otoman. Eforturi ale Ţărilor Române de a-şi păstra statutul de Principate autonome.*, în lucrarea „Sfântul Constantin Brâncoveanu, ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor", vol. II, Editura Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor, Slatina, 2014, p. 135.21

21 Adolf Armbruster, *Românitatea românilor. Istoria unei idei*, 1972, p. 211.

* * ** *Enciclopedie ilustrată de istorie universală; nume, date, evenimente „Reader's Digest", 2006.*

ARMBRUSTER, Adolf, *Românitatea românilor. Istoria unei* idei.

CANTACUZINO, Ion Mihai, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, Bucureşti 1996.

DE CHIARO, Antonius Maria, *Istoria modernelor revoluţii ale Valahiei* (istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia), p.4, www.cimec.ro/carte/delchiaro/Revoluţiilevalahiei.

CUEŞDEAN, Lucian Iosif, *Istoria Antică a Neamului Românesc*, Editura Solif, Bucureşti

2011.

DOGARU, Mircea, maior, *De la Esculeu la Alba Iulia. Un mileniu de istorie românească în cronistica şi istoriografia ungaro-germană"*, Bucureşti 1993.

IORGA, Nicolae, *Istoria Românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, Editura Enciclopedica Bucureşti, 2002.

IORGA, Nicolae, Locul românilor în istoria

universală”, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

MAIOR, Liviu, *Românii în armata habsburgică*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

PĂCURARIU, Francisc, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor*, editura Minerva, Bucureşti 1988.

ROIN, Daniel, *Spiritul Dacic Renaşte*, Editura Vidia, Bucureşti 2012. STOllESCU, Nicolae, *„Continuitatea Românilor”*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Note şi comentarii

[1] Nicolae Iorga foloseşte sintagma *„Palingeneză a Fenixului elenic”*, făcând aluzie la presupusul ideal al fanarioţilor de a reînvia vechiul Imperiu Bizantin (Vezi lucrarea Nicolae Iorga *„Istoria Românilor, VII, Reformatorii, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2002, p.5*). *Fenixul*, simbol al primenirii, al reînnoirii veşnice, este pasărea fabuloasă, imaginată ca un vultur cu penele de aur, despre care vechii egipteni credeau că ar fi trăit peste cinci sute de ani şi că ar fi murit aruncându-se în foc, renăscându-se, apoi, din propria-i cenuşă. Vezi şi Anca Balaci, *„Mic dicţionar mitologic greco-roman”*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1966, p. 312. *Palingeneză* reprezintă fenomenul de formare a magmei prin topirea unei roci preexistente, iar, în plan social, desemnează apariţia în procesul dezvoltării a unor indivizi sau a unor trăsături dispărute pentru grupa din care aceştia fac parte.

[2] *„ab ovo”*, *„De la ou”*, de la începutul începuturilor.
[3] *In extenso*, pe larg, în detaliu.

[4] *Divide et impera*, în limba română însemnă *„dezbină şi stăpâneşte”*, *„dezbină şi domină”*, *„dezbină şi impune-ţi voinţa”*. În politică şi sociologie, „Divide et impera” este o combinaţie de tactici (politice, militare, sau economice) de câştigare şi menţinere a puterii sau dominaţiei prin divizarea populaţiei în entităţi mai mici, care, luate separat, au o putere mai mică decât întregul sau decât satul, care-şi impune voinţa. Această strategie permite celor cu putere reală puţină să-şi impună voinţa

asupra celor care, constituind o entitate unitară, au o putere mai mare. Expresia este atribuită lui Filip al II-lea, rega al Macedoniei, tatăl lui Alexandru Macedon.

[5] Gabriel Bethlen (1580 – 1629), principe al Transilvaniei între 1613 – 1629, a fost, începând cu 1619, lider al mişcării antihabsburgice din estul şi nordul Ungariei, în contextul războiului de 30 de ani (1618 – 1648), război declanşat pentru hegemonie în Europa, în care Transilvania s-a situat de partea puterilor adversare ale Sfântului Imperiu Romano-German, alături de Franţa, Olanda, Suedia.

O ALTĂ SOLUŢIE POLITICĂ „BEY-UL DE AUR" – MODEL DE CONDUCĂTOR AL ROMÂNILOR DIN TOATE VEACURILE

Mircea Dogaru1

Abstract: *Aducând ţării o epocă de prosperitate, de pace, Brâncoveanu a putut iniţia o amplă activitate de construcţii laice şi religioase, arhitectura, pictura murală, sculptura îmbinând armonios ideile novatoare, europene şi orientale ale epocii cu tradiţia în ceea ce s-a numit „stilul brâncovenesc"*.

Cuvinte cheie: *paşalâc, suzeranitate, bey, creştin, ctitor, diplomat, stil, arhitectură, cultură.*

1. Epoca în care cuvântul a luat locul armei

Dispariţia neaşteptată a lui Şerban Cantacuzino (1678 – 1688), la 28 octombrie 1688, într-un context internaţional extrem de ameninţător, datorat deschiderii „Chestiunii Orientale" (1683) prin cucerirea Paşalâcului de la Buda (Ungaria) de către Imperiul romano-german (1683 – 1686) şi infiltrarea trupelor acestuia în Transilvania (1686 – 1688), punea factorilor de decizie de la Bucureşti problema găsirii de urgenţă a unei soluţii optime şi de durată. O solie munteană, a cărei componenţă exprima divergenţele de opinii în privinţa opţiunii externe – suzeranitate otomană, „protecţie" habsburgică sau ţaristă – luase, prin Transilvania, drumul Vienei. Războiul Ligii Creştine europene, împotriva Porţii, patronat de Habsburgi, se afla în plină desfăşurare. În ofensivă, după

eşecul otoman din faţa Vienei (1683), Curtea imperială vieneză impusese, în 1685, principatului românesc de peste munţi, dezastruoasa convenţie secretă de „alianţă” pentru ca, un an mai târziu, trupele imperiale să-l ocupe practic, traducând în faptă ameninţarea conţinută în declaraţia diplomatului Antide Dunod: „Voientes nolentes proteget vos, Sua Majesta”. Atingând Carpaţii Orientali şi Meridionali, habsburgii întindeau aceeaşi mână „frăţească” Ţării Româneşti, hotărâţi să o „elibereze” „cu forţa”, potrivit recomandării generalului Federigo Veterani. În raportul acestuia către împăratul Leopold I (1658 – 1705) se propunea acceptarea, într-o primă etapă, a tratativelor cu domnul de la Bucureşti, atragerea sa în războiul antiotoman şi, după ocuparea cetăţilor „cheie” ale Ţării Româneşti, Orşovei şi Nicopolei şi a locurilor „de trecere ale Bugeacului”, atingerea a ceea ce constituia „scopul” împărăţiei, concluzia fiind că „dacă vrem să încartiruim trupe şi să ne folosim de această ţară pentru slujba Majestăţii Sale, când împrejurările ar îngădui-o, vor trebui 18 sau 20 de regimente de infanterie, cavalerie şi dragoni, ca şi tunuri”. Sfărâmând, aşadar, „jugul de lemn turcesc”, habsburgii se pregăteau să ofere în dar românilor munteni, ca şi celor transilvăneni, ca simbol al dragostei creştine, „jugul de fier austriac”. Mânate de aceleaşi sentimente „creştineşti”, dinspre răsărit, ca o consecinţă a slăbirii Poloniei.

1 Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea „istorie militară antică, medievală şi arheologie”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

În urma efortului militar făcut pentru despresurarea Vienei, înaintau trupele ţariste, dornice să „elibereze” şi ele popoarele creştine din Balcani, materializând programul politico-militar al unicului imperiu creştin al „celei de a treia Rome”, elaborat pe principii de drept „istoric” şi divin de stareţul rus Filoteu. Încă din 1520, când prorocea: „Dacă cele două Rome au căzut (Roma şi Bizanţul – n.n.) cea de-a treia există timperiul ţarilor –

n.n.), iar a patra nu va mai putea fi". iar dacă parte din boierii moldoveni şi munteni s-au lăsat, iniţial, seduşi de ideea unei alianţe antiotomane cu ţarul, în scopul redobândirii deplinei independenţe, unele prevederi ale tratatului de la Luck (2/13 aprilie 1711) încheiat între Petru cel Mare (1696 – 1725) şi Dimitrie Cantemir (1693, 1710 – 1711) şi, îndeosebi, apariţia primelor trupe „eliberatoare" aliate aveau să le spulbere ultimele iluzii, potrivit sugestivelor descrieri ale hatmanului Neculce şi ale cronicarului secui Mikes Kelemen, despre robiri „în vreme de iarnă" când „bogate şi multe lacrimi era cât se auzea glasurile la cer", deoarece, ruşii purtându-se „mai rău ca tătarii", pământenii erau nevoiţi să lase „pustii mândreţe de pământuri bune" şi să trăiască „în codrii cu fiarele", pentru că, singura lor armă, ruga „Izbăveşte-ne Doamne pre noi de cazaci!", se dovedea fără efect. S-ar mai fi putut opta pentru soluţia polonă, dar vecinul din nord, aflat, până la moartea lui Jan Sobieski (1674 – 1696), în ultimul deceniu de grandoare, răsplătise grăitor, în 1685, sprijinul acordat de românii moldoveni campaniilor sale antiotomane: „leşii acumu – nota un contemporan – iar prădaseră această săracă de ţară de-a la târgul de la Piatră în sus, de au lăsat numai pământul". În schimb, otomanii, dacă în anii 16591662, după „trădarea" principilor Gheorghe Rákóczi II, Gheorghe Ştefan, Constantin Şerban şi apoi Mihnea III Radu se arătaseră hotărâţi să înlăture domnii pământeni încredinţând Principatele „ghiaurilor greci care se aflau la Poarta fericirii şi care erau în stare să guverneze". După 1678, începuseră să şovăie tot mai vizibil, devenind clar pentru observatorii cancelariei Moldovei, de pildă, că „turcul merge sau împotriva Poloniei sau a muscalilor numai cât azi poartă frică turcul faţă de muscali".

Pentru sultani, înfrângerile militare repetate – datorate rămânerii în urmă pe plan economic şi „sclerozei" instituţiilor statului lor –, începuseră să contureze imaginea unui scut necesar în calea înaintării impetuoase a noilor pretendenţi la dominaţia universală. Scut care nu

putea fi altul decât statalitatea românească, teritoriul acestor ţări subordonate, dar, de drept, aparte de trupul imperiului (Dar-al lslam) ca necucerite „cu sabia”, deci neputând constitui obiect de împărţeală în cazul unei păci defavorabile impuse Porţii. Un teritoriu bogat pe care putea fi strămutat războiul de apărare a liniei Dunării şi ai cărui locuitori, în caz de pactizare cu adversarul, puteau fi aduşi la vechea ascultare, de jandarmul răsăritean al sultanului, hanul din Crimeea, ai cărui prădalnici războinici erau gata oricând să se repeadă „ca lupii în turma de oi” (Nicolae Costin).

Aşadar, după amplul efort militar făcut de români, aproape neîntrerupt, între anii 1594 şi 1662, veacul XVII, început cu realizarea Marii Uniri, ameninţa să sfârşească prin ştergerea brumei de libertate rămasă românilor. O rezistenţă armată generalizată, în condiţiile în care întreaga Europă părea coalizată în a le pretinde câte ceva în interesul unuia sau altuia dintre competitorii la suveranitatea planetară, ar fi adus Ţărilor Române, în scurt timp, soarta Poloniei. Ţăranul cu coasa şi îmblăciul nu putea înfrunta tunurile, iar „oastea cea mare” „murise” la Verbia (17 – 18 nov. 1561), eşecul ei în faţa a câtorva sute de mercenari ai lui Despot Vodă (1561 – 1563), demonstrând că venise vremea armatelor de profesionişti. Mihai Viteazul ridicase pe culmi nebănuite spiritul ostăşesc, modernizând structurile militare, dar, neputând fi înfrânt, a sfârşit ucis prin trădare de mâna celor care sperau să îngroape odată cu omul şi marele Vis al românilor – Unirea. Nici chiar el însă, cu atât mai mult voievozii jertfiţi pentru că i-au urmat pilda, nu ar fi putut rezista voracităţii celor trei mari imperii concurente: romano-german, rus şi otoman. Pentru salvarea Ţării venise – datorită disproporţiei de forţe – timpul ca inteligenţa să înlocuiască forţa, ca locul armei să îl ia cuvântul, iar câmpul de luptă să se mute de pe pământul atât de des sfâşiat de invazii, în cabinetele europene. Şerban Cantacuzino făcuse începutul! Dar prototipul conducătorului diplomat, al strategului politic capabil să

obţină victorii prin fineţea spiritului, abilitate şi puterea banului, apărut exact când

Ţara avea mai multă nevoie de el, a fost Constantin Brâncoveanu. Un om care a utilizat, în sens invers, principiul „divide et impera” şi care, pildă pentru aproape 3 secole de istorie românească, a ridicat la rang de principiu cuvântul, valorificând înţelepciunea din bătrâni: „Fă-te frate cu dracul până treci puntea!”

2. Domn prin „voinţa tuturor”.

În condiţiile schimbării rapide a raporturilor de forţe în arena internaţională, ale conturării cu claritate a unei ameninţări iminente, concentric manifestă la toate fruntariile româneşti, scaunul Ţării Munteneşti, care îşi fixase ca linie politică realizarea deplinei independenţe şi unificarea întregului spaţiu românesc nu putea fi ocupat, la 28 octombrie 1688, de Gheorghe, fiul minor, sau de Constantin Bălăceanu, turbulentul şi proimperialul ginere al defunctului domn. „Prin voia stărilor” a fost ales marele logofăt Constantin Brâncoveanu, preferat – preciza Johann Filstich – „pentru înţelepciunea şi priceperea sa”. „Nu era altul obştii mai plăcut decât Măria Sa – recunoştea boierul cărturar Radu Greceanu – nu numai pentru multă vrednicie şi înţelepciune ce avea, ci mai vârtos pentru multă blândeţe şi faceri de bine care spre toţi încă den boierie avea”. Era cunoscut şi preţuit atât pentru modul în care-şi împlinise slujbele încredinţate în ţară, cât şi pentru abilitatea diplomatică dovedită în tratativele cu imperialii când „desluşise cu multă vrednicie/…/trebile ce era despre Veteran gherărariul” (Radu Greceanu). Corespundea cerinţelor legilor nescrise de moştenire fiind „strănepot bătrânului Matei Vodă Basarab” (Radu Greceanu), în fapt al fratelui acestuia, Danciu din Brâncoveni, fiind şi nepot de soră al lui Şerban Cantacuzino, deci, cu indulgenţă, se putea afirma că este „os domense”. inteligent şi cumpănit, avea un caracter ales, fapt probat ulterior de modul cum le-a ajutat „pe toate rudele domnului răposat” să trăiască „în tihnă pe moşiile lor” (Johann Filstich), pentru „virtuţile eroice şi înfăptuirile de geniu” fiind prezentat, în cuvinte

entuziaste, lumii ortodoxe, de Athanasie, fost patriarh al Antiohiei, drept stâlp al libertăţii şi culturii, „magnificul domnitor şi conducător al întregii Ţări Româneşti, domnul Ioan Constantin Basarab, voievod Brâncoveanu, cu acelaşi nume şi cu acelaşi caracter ca şi vestitul între regi, cu adevărat sfânt, marele Constantin”. Era milostiv şi ştia să preţuiască serviciile aduse, dovadă că, la cererea bătrânului ban Vintilă, făcută pe patul de moarte, avea să-l ierte pe tânărul frate al acestuia, Dumitraşcu paharnicul, care-l trădase. S-a dovedit, însă, în acelaşi timp, şi un iubitor ai dreptăţii, şi un apărător al legii, neezitând să-l pedepsească pe Constantin Ştirbei, ruda sa, pentru abuzuri şi silnicii în administrarea judeţelor încredinţate, „pentru jafuri şi nedreptăţi” făcute satelor. A lăsat, de asemenea, justiţia să-şi urmeze cursul şi, în cazul boierilor Stoica paharnicul şi Preda Proroceanul, colaboratori ai imperialilor, acuzaţi şi executaţi ca trădători de ţară. Cantacuzin, prin mama sa, Stanca, era o garanţie vie a continuării liniei politice tradiţionale, fiind sprijinit de gruparea conducătoare a Cantacuzinilor, în mod deosebit de unchiul său, marele cărturar şi diplomat Constantin Stolnicul, „îndrumătorul întregii cârmuiri a Ţării Româneşti” (L. F. Marsigli). Pentru toate aceste motive, Brâncoveanu a fost, aşadar, ales domn „cu voia tuturor”, potrivit cutumei, sultanul fiind nevoit să respecte hotărârea Ţării şi să-l confirme după două săptămâni (Johann Filstich).

3. Succesele financiar-diplomatice ale „Bey-ului de Aur”.

Nevoit să facă faţă crescândelor pretenţii în bani şi produse ale Porţii, cererilor de sprijin, în special de cantonament şi aprovizionare ale imperialilor, şi jafurilor greu de preîntâmpinat ale auxiliarilor tătari ai sultanului, noul domn a ştiut să folosească în asemenea măsură prevederile convenţiilor cu vecinii, legile scrise şi cutumele ţării, facilităţile oferite de băncile italiene, încât, prin sporirea producţiei agroalimentare şi de minereu, prin angrenarea mărfurilor româneşti într-o tot mai mare

măsură în circuitul comercial european a reuşit să asigure creşterea constantă a tezaurului Ţării şi a cămării sale, mijloacele financiare considerabile permiţându-i să reziste presiunilor externe şi să ofere 26 de ani de prosperitate principatului muntean, de progres constant şi recuperator în planul culturii şi civilizaţiei. În plin război, „Bey-ul de Aur” – cum l-au numit otomanii – a reuşit nu numai să stăvilească cererile suplimentare ale Porţii, dar şi să impună revenirea treptată la vechile obligaţii „asumate prin tratate” (ahdnăme) şi de atâtea ori eludate de puternicul aliat protector, sultanul. A început prin a cere (1691) capudanilor Dunării, confirmări scrise repetate la primirea sumelor de haraci, pentru a anihila abuzurile şi a restrâns autoritatea nazărilor din kazaua Brăilei, conform realei lor jurisdicţii; a obţinut de la sultani ordine de curmare a obiceiurilor, deja încetăţenite de către dregătorii otomani de margine, de a pretinde şi primi daruri în bani şi natură de la satele româneşti vecine (1692); a obţinut monopolul desfacerii sării în porturile dunărene (1697), curmarea raziilor la nord de fluviu (1699) şi respectarea sumei de haraci datorată – precum şi a celorlalte obligaţii, conform vechilor înscrisuri (1700); încetarea vămuirii abuzive a bunurilor bisericii în tranzit pe teritoriul otoman (1704) şi, în cele din urmă, extinderea acestei prevederi asupra tuturor bunurilor trecute peste frontieră de oameni aflaţi în slujba domniei (1711).

4. Un „hospodaf de excepţie

Pe plan intern, în scopul asigurării unor venituri constante statului şi domniei şi al stăvilirii abuzurilor propriilor dregători, într-un cuvânt a corupţiei născută de haosul legislativ, a hotărât, în 1701, reglementarea sistemului de impunere, reforma sa mergând pe principiul înlocuirii tuturor dăjdiilor cu o dare medie anuală fixă, plătibiia în 4 rate trimestriale. Măsura a contribuit la stabilizarea populaţiei, la creşterea producţiei cerealiere şi, îndeosebi, a celei animaliere, cea mai lovită în ultimele decenii prin perceperea silnică a impozitelor. Pentru rentabilizarea locurilor „pustii”, a oferit adăpost şi condiţii

avantajoase de exploatare refugiaţilor transilvăneni, dar şi sud-dunăreni, îndeosebi români şi bulgari. În scopul impulsionării comerţului a acordat, apoi, scutiri speciale negustorilor pământeni (convoaiele cu mărfuri specifice sau de tranzit se îndreptau pe vechile drumuri româneşti ale comerţului prin Silistra, Turtucaia, Hârşova, Brăila, spre Adrianopol sau, îndeosebi, spre porturile Dunării maritime şi Armanul Negru unde erau preluate de negustorii italieni, plata făcându-se – pentru a evita dijmuirile otomane – prin depuneri în cont în băncile din Occident)! A reglementat atribuţiile dregătorilor şi a încetăţenit ideea responsabilităţii lor în conformitate cu legea scrisă. După numai patru ani, analizând rezultatele, el însuşi putea concluziona: „Într-această – Ţară s-au strânsu atâta om şi atâta dobitoc/…/ de iaste Ţară plină de oameni şi de dobitoace”.

Aducând ţării o epocă de prosperitate, de pace, Brâncoveanu a putut iniţia o amplă activitate de construcţii laice şi religioase, arhitectura, pictura murală, sculptura îmbinând armonios ideile novatoare, europene şi orientale ale epocii cu tradiţia în ceea ce s-a numit „stilul brâncovenesc”. S-a erijat într-un autentic protector al tiparului şi şcolii, atât în Muntenia, cât şi în ţara soră de peste munţi, numele său fiind întâlnit printre cele ale donatorilor de carte şi material didactic la şcoala românească din Scheii Braşovului. A susţinut financiar şi diplomatic pregătirea tinerei generaţii de cadre – fii de boieri de orice stare sau negustori – în şcolile Apusului. El însuşi, întrevăzând necesitatea de a da Bucureştilor o „şcoală nouă”, pentru a-l face pe potriva celorlalte capitale europene şi a lărgi deschiderea spre cultura universală, a întemeiat la Sf. Sava „un colegiu public pentru pământeni şi străini”. În totul, Brâncoveanu a rămas în istoria neamului, prin realizările sale, drept un reprezentant autentic al vocaţiei muncii paşnice, al geniului constructiv al poporului român, şi un model, greu de egalat, de conducător chibzuit şi devotat interesului naţional. „Minunate şi mari chivernisiri pământului acestuia şi

ocârmuiri au făcut întru nenorocitele acestea de vremi ce au fost – sună, cu parfum de cronică, verdictul care ne umple de disperare şi invidie pentru actualitate, al lui Radu Greceanu – cât altul lucrurile la cap şi la săvârşit ca acele a aduce n-ar fi putut". *5. Un profund realism politic*

Ceea ce au observat contemporanii la Brâncoveanu, nu poate să nu ne stârnească admiraţia astăzi când cunoaştem atât evoluţia adversarilor, cât şi mersul firesc, cumpănit al naţiunii române pe drumul legitimei împliniri până în 1918, apoi pe acela al disoluţiei, de atunci încoace. Realizări de excepţie în „nenorocite vremi…"! Realizări datorate în primul rând modului eroic în care domnitorul a ştiut să apere, cu chibzuinţă, pacea, şi să se impună, ca egal, factorilor politici de decizie ai Europei şi ai lumii.

Ajuns în fruntea statului într-o epocă în care, înfiorată de amintirea încă vie a marelui Mihai, întreaga suflare românească urmărea cu atenţie desfăşurările politice şi soluţiile militare propuse de marile puteri, când minţile înfierbântate cereau intrarea în acţiune pentru împlinirea idealurilor perene româneşti de libertate şi Unire, el a ştiut să cumpănească bine ţelul şi mijloacele, interesul ţării şi ai celor încleştaţijn conflict, la hotare, să întrevadă, pe baza experienţei, istoric dobândită, primejdiile viitoare. „Încă nu este vremea a ceea ce gândeşti, că turcul şi tătarul încă este în puterea lor", îi scria în primele zile de domnie lui Constantin Bălăceanu, încercând să-l abată din drumul orb care conducea gruparea acestuia spre aruncarea ţării în „jugul de fier" austriac. L-a revocat şi dezavuat atunci când tânărul boier a persistat în greşeală şi, deşi „toţi boierii munteneşti îndemna/…/să se-nchine la nemţi (L Neculce)", a trimis altă solie imperialilor pentru a le împiedica intrarea în Muntenia „cu multă rugăciune", aducând ca argumente „sărăcia" în care se zbătea ţara, lipsa cetăţilor şi a centrelor fortificate „şi altele multe" (Radu Greceanu).

Neizbutind, a încercat să limiteze consecinţele, să evite transformarea teritoriului său în teatru de război şi ţară a nimănui, impunându-le romano-germanilor iernarea

cât mai departe de Dunăre, „spre munte, să şază la Câmpiulung”, să aştepte „ca să mai lungească vremea, trecând aşa, până Dumnezeu altu’ mijloc de mântuinţa lor va arăta şi va da” (Radu Greceanu). Pentru că, independent de ce gândea el însuşi despre otomani, despre sfârşitul puterii lor, poate în acord, poate, aşa cum afirmă – nu, cu Dimitrie Cantemir, opinia despre alianţa cu Europa germană îi era fermă şi corespundea realităţii: „Nu avem nicio nădejde în nemţi, precum n-am avut niciodată mai înainte şi ne rugăm lui Dumnezeu să nu avem niciodată de a face cu dânşii” – transmitea confidenţial poziţia Curţii, stolnicul Constantin Cantacuzino, agentului său la Moscova. În faţa tentativei romano-germanilor de a reedita scenariul transilvan, ocupând şi jefuind cele mai importante localităţi din punct de vedere economic şi strategic, Brâncoveanu nu a ezitat să facă apel la imperiul concurent, trimiţând „ştire la împărăţie (la Poartă – n.n.), că nemţii au intrat în ţară” (Radu Greceanu). A obţinut, astfel, un ajutor militar la fel de periculos, de care se va debarasa prin promisiuni şi daruri după înlăturarea pe moment, a primejdiei habsburgice, în urma victoriei de la Tohani-Zărneşti (11 august 1690) când, acţionând în contraofensivă, în sprijinul separatiştilor transilvăneni, a zdrobit trupele de ocupaţie ale generalului Heissler. Scopul său a fost cu claritate definit de cronica ţării: „muncia şi să năvoia ca şi pre nemţi fără primejdie să-i scoată şi pre turci şi pre tătari să-i oprească să nu intre în ţară”.

Ameninţării turco-imperiale a încercat apoi să-i opună ambiţiile proaspătului intrat în arenă – ţarul Petrul. Prin soliile lui Dositei, patriarhul Ierusalimului (1693), Gheorghe Castriota (1698) şi David Corbea (1702, 1705, 1706, 1707), a tatonat intenţiile acestuia, între cei doi suverani ajungându-se, în 1709, la conturarea unui tratat secret de alianţă. Domnul român promitea un sprijin de 20.000 de luptători, cerând în schimb garanţii în privinţa colaborării împotriva otomanilor şi imperialilor („necredincioşi şi eretici”). Era însă mai mult o sondare a

intenţiilor noului competitor la stăpânirea Balcanilor. Doi ani mai târziu, când ţarul declanşa ostilităţile, tragic încheiate pentru ambiţiile sale politice, deşi „mulţi îl îndemna să meargă la moscali”, Brâncoveanu „nici cum nu vrea”, optând pentru expectativă, „nemişcat stând” în tabăra sa de la Albeşti, „în gura Urlaţilor”, „ca să le vază sfârşitul în ce fel şi cum va fi” (Radu Greceanu, l. Neculce).

O poziţie spre care înclinau şi mulţi boieri moldoveni în frunte cu Iordache Ruset care-şi exprimase punctul de vedere în divan reproşându-i lui Cantemir „Te-i can grăbit Măria-Ta cu chematul moscalilor!” (l. Neculce). Pe moment, pentru a salva ţara de la distrugere şi ocupaţie, domnul muntean găsise soluţia optimă: solicitarea ajutorului otomanilor, ale căror pregătiri militare erau, oricum, avansate, intrarea în campanie fiind iminentă şi, în acelaşi timp, punerea – sub masca unei acţiuni independente a rudelor sale Mihai şi Toma Cantacuzino – călărimii ţării la dispoziţia generalului ţarist Ronne, pentru eliberarea Brăilei, în caz de succes, alianţa antiotomană ar fi intrat în vigoare, prezenţa spătarului Toma la asediul Brăilei garantând reîntoarcerea acestui important centru comercial cu dependenţele sale la trupul ţării. În cazul în care, însă, urma să se contureze victoria sultanului, acţiunea – cum avea să se şi întâmple – avea să fie dezavuată. ingenioasă şi binevenită pe moment, soluţia s-a dovedit însă riscantă pentru el, punând al dispoziţia sultanului Ahmed III (1703 – 1730) o armă gata oricând să intre în acţiune – dezavuarea domnului sub pretextului demonstrării trădării sale din 1711.

Complicatul joc al menţinerii echilibrului între trei mari imperii agresoare, putea, în mod fatal, să ia sfârşit prin înţelegerea a doua dintre ele, împotriva celui de-al treilea, pe seama Ţărilor Române scoase la mezat, cum grăitor o va dovedi anul 1775. Răspunsul românesc, afirmat răspicat cândva de Mihai Viteazul – un stat puternic, unit, al tuturor românilor, cu o armată în măsură să respingă agresiunea străină, nu putea fi, însă, decât schiţat la începutul veacului XVIII. Datorită gravităţii

pericolului extern, şi Brâncoveanu a făcut-o cu toată prudenţa necesară, mergând pe o linie tradiţională.

Implicându-se în luptele de culise de la instanbul, a reuşit să-şi instaleze un protejat ca patriarh – Dionisie. Pentru sine a obţinut firman de recunoaştere a domniei pe viaţă (1700) şi, ca prim pas spre extinderea autorităţii sale şi asupra Moldovei, impunerea ca domn, la Iaşi, a ginerelui său Constantin Duca (1693 – 1695, 1700 – 1703), a cărui reală importanţă o sublinia caustic Neculce: „Era numai cu numele domn, că-l stăpâne muntenii. Pe cine dzice muntenii, pe acie boierie şi ce dzice, acie făcie”. Susţinerea, în paralel, a separatiştilor transilvăneni, conturează cu suficientă claritate planul refacerii, adaptat condiţiilor concrete din epoca declanşării seriei războaielor ruso-austro-turce a frontului unic de luptă românesc.

6. „Onorat printre mai marii celor din credinţa lui”.

Importanţa economică şi strategică a Ţării Româneşti, politica inteligentă care-l propulsase, de la condiţia de simplu pion pe tabla europeană de şah a imperiilor la aceea de partener necesar de discuţie, l-au situat pe Brâncoveanu în centrul marilor evenimente, în rândul marilor contemporani ai Regelui Soare, cancelariile disputându-şi întâietatea în realizarea alianţei cu acest fabulos „princeps Valachiae Transalpinae”. „Conte” (1688), apoi (1695) „prinţ al Imperiului” romano-german (Reichsfurst), „prieten” al ţarului Petrul, care, în 1701, îi acorda drept de azil în Rusia, prinţ confirmat pe viaţă, după pacea de ia Karlowitz, de către sultan, care-l numea „credincios şi supus desăvârşit al măreţului meu stat”, „cel mai înflăcărat apărător şi omenos binefăcător”, „un soare binefăcător” (egumenul Apostol Manu) pentru popoarele balcanice, şi pentru a-i săi, el însuşi nu a urmărit decât să devină „Io… marele şi singur stăpânitorul voievod şi domn”, în tradiţia vechilor voievozi ai epocii de glorie a „oştii celei mari”, ale căror portrete a cerut să-i fie pictate, spre îndemn la faptă atât la Târgovişte, cât şi în palatul de la Mogoşoaia.

A urmărit câştigarea deplinei independenţe a Ţării, ţinând cont de existenţa celor trei mari adversari, care căutau fiecare, să ne integreze în Europa sa, fără a merge, orb, pe o singură cale. Lăsând deschis dialogul cu ruşii şi germanii, a acţionat cu mijloace adecvate epocii şi conjuncturii politice şi i-a reafirmat patriei sale statutul real şi demnitatea, reaşezând raporturile cu Poarta pe linia vechilor tratate încheiate de domnii niciodată cu înfrânţi cu sabia.

Sunt ilustrative, în acest sens, formulele de adresare folosite de cancelaria sultanală pentru „Bey-ul de Aur”: „Pildă printre emirii neamului Mesiei şi demn de încredere printre cei ce cred în Iisus (sau: „onorat printre mai marii celor din credinţa lui Iisus – n.n.) voievodul vilaietului Ţării Româneşti, sfârşitul să-ţi fie cu noroc!” (Firmanele din 11.02 şi 27.05.1691). Şi dacă nu s-a lăsat sedus de visul imperial al Cantacuzinilor, asemeni înaintaşului său, Şerban, în mod categoric, a urmărit împlinirea celui „dacic” al Basarabilor, nădăjduind şi el, ca toţi înaintaşii de stirpe Basarabă, în limpezirea vremilor, şi reînvierea operei marelui Mihai!

7. Indezirabilul Brâncoveanu

Pretextul căderii lui Brâncoveanu i-a oferit, cum era de aşteptat, poziţia sa duplicitară din vara lui 1711, care a furnizat suficiente elemente formulării, la 17 – 26 martie 1714 a acuzaţiei de „trădare” şi pactizare cu adversarii sultanului. Legenda, încetăţenită de cronicari de partidă, preluată de istorici, îi vrea pe Cantacuzini, unchii şi verii săi, în mod deosebit pe marele cărturar patriot al veacului, stolnicul Constantin, patroni ai trădării. Cei care, prin el şi alături de el, au fost în fruntea statului, expunându-se aceloraşi riscuri 26 de ani, l-ar fi pierdut lesne pentru a-i lua tronul, redistribuindu-l în cadrul familiei. Aceasta este, însă, o concluzie ilogică din moment ce la nici doi ani după martiriul Brâncoveanului, Cantacuzinii aveau să-i împărtăşească soarta, în baza aceloraşi acuzaţii.

Documente recent repuse în circulaţie, scrisorile agenţilor veneţieni la Pera, Memmo şi Mocenigo, ar indica

drept principală cauză a sfârşitului domnului – bogăţia. Este adevărat, turcii i-au „martirizat” pe el şi ai săi „în chip barbar”, să dea averile, i-au promis viaţa în schimbul a „20.000 de pungi, adică 11 milioane”, i-au executat fiii şi, în cele din urmă, şi pe el, păstrându-i în viaţă doar doi nepoţi minori „cu speranţa că pot într-o zi să intre în stăpânirea averii” (Memmo, 31 august 1714). Dar toate acestea i s-au întâmplat particularului Brâncoveanu şi familiei sale. Nu domnului, pentru că fusese mazilit în taină, încă în ţară fiind. l-ar „trădarea” care servea ca pretext, în 1714, fusese înfăptuită în 1711, toate amănuntele fiind, de trei ani, cunoscute. Şi, apoi, otomanii erau mult prea inteligenţi şi practici să nu poată sesiza că este mai sigur un venit mare, constant, obţinut de la un prinţ ţinut sub permanentă supraveghere şi ameninţare, decât acela smuls prin tortură, o dată pentru totdeauna, unui condamnat la moarte, creştin şi care trebuie recuperat apoi, nu se ştie cum, de la bănci cu statute clare în privinţa dreptului de impozitare şi moştenire, aflate în ţări prin definiţie adversare lslamului. O probează vechimea jocului ameninţării, Mihai Nagy Lassanyi, agent ai lui Emeric Thokoly (conducător al partidei nobiliare ungare antihabsburgice), fiind în măsură să declare încă din 1689 „că turcii numai de aceea îl sperie ca să pună Măria Sa să deie mai mulţi bani, ceea ce şi Măria Sa a primit că aşa este”. Cel ce jonglase cu ambiţiile a trei mari imperii, trebuia oricum, din punctul de vedere al acestora, să piară, fiind absurd „ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot”. Execuţia de la 15/26 august 1714 n-ar fi nici primul, nici ultimul episod al istoriei noastre în care adversarii declaraţi şi-au dat mâna pentru a înlătura un indezirabil, om – simbol al voinţei unui întreg popor. Limba în care s-a dat ordinul şi scenariul diferă, doar circumstanţele şi modul de soluţionare a „crizei” româneşti le-am mai întâlnit la 9/19 august 1601, pe Câmpia Turzii, „când căzu trupul... cel frumos ca un copaciu” al lui Mihai Viteazul, sau în corespondenţa generalului Castaldo, privind asasinarea, la 17 decembrie

1551, la Vinţ, a lui Gheorhghe Martinuzzi, a lui Ştefan Rareş la 1 septembrie 1552 la Ţuţora şi în proiectul de asasinare a lui Mircea Ciobanul. Şi oare nu tot crimă poate fi numită întemniţarea, defăimarea şi trecerea pentru veacuri în lumea supranaturalului a eroului cruciadei papei – Vlad Ţepeş? Metode vechi şi „europene”, în haine noi, din arsenalul bogat al imperiilor!

Cum a murit Constantin Brâncoveanu, unul dintre marii oameni ai neamului, se ştie. De ce a trebuit să moară, nu este greu de înţeles, pentru că, din păcate, cu tragică constanţă, istoria se repetă. Când şi cine i-a hotărât sfârşitul, care a fost rolul real al Vienei, Moscovei şi Istanbulului? Încă necunoscute documente de arhivă sau îngălbenite file de cronică, ne vor furniza, poate, cândva, răspunsul! Cert este că a căzut, cu complicitate internă, ca de obicei, victimă a jocurilor politice europene, pentru că omul Constantin Brâncoveanu, şi-a subordonat integral, tot ceea ce ţinea de propria-i persoană domnului Constantin Brâncoveanu, sacrificându-şi interesele particulare, familia şi viaţa datoriei de şef de stat şi interesului naţional. „Pildă” într-adevăr, „printre emirii neamului Mesiei”, pentru conducătorii românilor, de ieri, de astăzi, de mâine…

CONTRIBUŢII ALE DOMNITORULUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN DOMENIILE POLITIC, DIPLOMATIC ŞI MILITAR

Constantin Iordache1
Jordacheconstantin@@yahoo.com
Lucian Stăncilă2

Abstract: *Domnitor umanist şi un savant de anvergură europeană, Dimitrie Cantemir a fost şi un remarcabil diplomat, care a formulat în lucrările sale ştiinţifice teorii fundamentale în domeniul social, în cel al politicii interne şi în cel al afacerilor externe, fiind primul scriitor ai dreptului public românesc. Valoroasele sale idei politico-juridice din lucrarea „Istoria Imperiului Otoman” au facilitat activitatea diplomaţilor români în secolul XIX, acest tezaur istorico-diplomatic fiind valorificat pentru*

realizarea, în anul 1877, a deziderateului naţional – cucerirea independenţei României.

Cuvinte cheie: Doctrină diplomatică, drept constituţional, integritate teritorială, diplomaţie, alianţe politico-militare, tratate, logică juridică, decrete, negocieri, succese diplomatice

Dimitrie Cantemir a fost un remarcabil diplomat, cărturar şi umanist al epocii iluminismului european. În lucrările sale ştiinţifice a formulat teorii fundamentale în domeniul social, în cel al politicii interne şi în cel al afacerilor externe. În accepţiunea istoricilor români, el este continuatorul pe plan intelectual al domnitorului Neagoe Basarab, personalitate care, cu aproximativ două secole înainte, elaborase „Învăţăturile" către fiul său Teodosie, primul document de drept constituţional românesc şi de doctrină diplomatică.

Dimitrie Cantemir a participat, în anul 1686, la organizarea şi desfăşurarea misiunilor diplomatice ale domnului Moldovei, Constantin Cantemir, cu Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, în vederea realizării unei alianţe politico-militare împotriva Imperiului Otoman. La acel moment istoric Şerban Cantacuzino dezvolta diplomaţia munteană, prin intermediul unor tratative şi negocieri cu statele occidentale, în scopul limitării expansiunii otomane.

Prin tratativele şi negocierile anterioare, iniţiate de stolnicul Constantin Cantacuzino şi spătarul Iordache Cantacuzino, se stabilise un acord pe plan regional privind: recunoaşterea lui Şerban Cantacuzino ca domn ereditar al Ţării Româneşti; libertatea religioasă în spaţiul românesc: respectarea vechilor cutume (legile ţării); dreptul familiei Cantacuzino de a domni şi în Moldova. Corespondenţa diplomatică europeană a lui Constantin Cantacuzino a fost purtată cu personalităţi ilustre ale epocii: împăratul Iosif I al Austriei; ţarul Petrul al Rusiei; Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului; Mihail Teleki, cancelarul Transilvaniei etc.

În cartea sa „*Teoria şi practica negocierilor*", marele

diplomat Mircea Maliţa elogia activitatea diplomatică a lui Constantin Cantacuzino. „Organizarea unei cancelarii şi

1 Colonel, prof. univ. dr. la Universitatea Naţională de Apărare „Carol!”, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Colonel (r), prof. univ. dr. la Universitatea Naţională de Apărare „Carol!”, membru al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

Întreţinerea unor importante legături cu puterile europene, cu care negociază fără întrerupere, fac din stolnicul Constantin Cantacuzino – un Richelieu muntean”, spunea Mircea Maliţa.

După tratatul de pace de la Karlowitz (1699), Imperiul Habsburgic a încorporat Transilvania. Anexarea Transilvaniei şi prozelitismul catolic promovat de Imperiul Habsburgic au determinat o repoziţionare politico-diplomatică a domnitorilor români către Rusia, unde ţarul, de religie ortodoxă, se considera succesorul împăraţilor bizantini, iar Moscova reprezenta, în viziune imperială a Imperiului Ţarist, a III-a Romă.

În anul 1688, Dimitrie Cantemir a fost trimis de tatăl său, Constantin Cantemir, domnitorul Moldovei la acel moment istoric, la Constantinopol, unde a studiat istoria Imperiului Otoman. El a desfăşurat o activitate diplomatică intensă cu reprezentanţi diplomatici ai unor state europene importante.

Pe timpul domniei lui Antioh Cantemir, Dimitrie Cantemir avea funcţia de capuchehaie (reprezentant diplomatic) al Moldovei în capitala Imperiului Otoman. La Constantinopol s-a căsătorit cu fiica lui Şerban Cantacuzino. În urma acestui act matrimonial a intrat în conflict cu Constantin Brâncoveanu, bogatul şi influentul domnitor al Ţării Româneşti, succesorul lui Şerban Cantacuzino.

Pe timpul activităţii diplomatice la Constantinopol, Cantemir s-a angajat faţă de Tolstoi, ambasadorul Rusiei, că după preluarea domniei va realiza un Tratat de alianţă cu Petrul.

Activitatea desfăşurată la Constantinopol este relevată în cartea sa *„Istoria ieroglifică”*, elaborată în anul 1705. În această lucrare ştiinţifică sunt analizate principiile de bază ale diplomaţiei statului român cu Imperiul Otoman.

Dimitrie Cantemir este considerat unul dintre fondatorii de bază ai dreptului constituţional românesc. El a formulat importante teze de politică externă, a analizat, dintr-o perspectivă juridică, primele tratate ale Moldovei cu autorităţile Imperiului Otoman.

Strategia politică a lui Dimitrie Cantemir pentru eliberarea Moldovei de sub dominaţia otomană, cu sprijinul unor puteri militare europene, se fundamenta pe teza că Imperiul Otoman intrase într-o perioadă de declin economic, politic şi militar.

Petru cel Mare, ţarul Rusiei (1682 – 1721), împărat al Rusiei (1721 – 1725), a propulsat ţara sa ca o mare putere a lumii după victoria militară împotriva Suediei la Poltava în anul

1709.3

Istoricul Florin Constantiniu scria într-o lucrare3: *„domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir (1710 – 1711) urmează orientarea antiotomană, preocupat în egală măsură să scoată Moldova de sub ascultarea Porţii Otomane şi să asigure o domnie autoritară şi ereditară. În acest scop, el a semnat la Luck (Lutk) un tratat cu ţarul Rusiei, Petru I, (13/14 aprilie 1711), prin care se stipula că domnia va rămâne, prin descendenţă masculină, în familia Cantemir, exceptându-se abandonarea ortodoxiei sau încălcarea credinţei faţă de ţar (art. III) şi se indicau hotarele Moldovei: Nistrul, Dunărea, Transilvania, menţinându-se apartenenţa de Moldova a Tighinei şi Bugeacului”*.

În anul 1711, vistiernicul Ştefan Luca, cumnatul hatmanului Ioan Neculce, a încheiat Tratatul Moldovei cu Rusia, la Volonia, reşedinţa ţarului la data de 13 aprilie 1711. În textul acestui tratat, elaborat de Dimitrie Cantemir, era înserat acordul de voinţă al celor doi

suverani pentru realizarea unei alianţe politico-militare în scopul eliberării Moldovei de sub dominaţia otomană.

Semnarea tratatului de către ţarul Petrul a reprezentat un succes diplomatic pentru Dimitrie Cantemir. Tratatul conţinea garanţii politico-juridice pentru independenţa Moldovei.

Prin jurământul de credinţă al domnului Moldovei faţă de Petrul, cu semnificaţia de *„omagiu feudal"*, Dimitrie Cantemir a obţinut sprijinul Rusiei pentru eliberarea ţării şi recunoaşterea dinastiei ereditare a familiei sale.

3 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Ediţia a III-a, Bucureşti, 1999, p. 163.

Petru cel Mare se obliga pentru respectarea conţinutului tratatului, prin textul articolului 16. Suveranitatea Moldovei era garantată în conţinutul articolelor 3 – 10. Conform tratatului, instituţia monarhiei absolute trebuia să fie instaurată şi garantată prin tutela Rusiei. Politica despotismului luminat era dominantă în practica marilor puteri imperiale europene la acel moment istoric. Puterea politică, economică şi juridică aparţinea suveranului.

În Moldova, Cantemir avea dreptul de a legifera în toate domeniile vieţii economico-sociale. istoricul Mihnea Ioan releva în lucrarea *„Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul şi domnitorul"*: *„Ţarul Rusiei nu putea lua o decizie asupra Moldovei fără o diplomă a domnitorului, garantându-se sub această formă suveranitatea şi independenţa statală. Prin tratat se recunoştea integritatea teritorială a Moldovei, în frontierele stabilite de pe timpul domniei lui Ştefan cel Mare, inclusiv cetăţile de la Dunăre". La articolul 11, se stipula „hotarele Moldovei sunt cele cuprinse între Dunăre, Ţara Românească, Marele Ducat al Transilvaniei, teritoriul polonez, Nistru, Cameniţa şi Bender cu tot hotarul Bugeacului" 4.*

Conform textelor tratatului, suveranii Rusiei se obligau să nu încheie un acord prin care Moldova intra sub

dominaţia totală a Imperiului Otoman. În situaţia pierderii unui război cu turcii, autorităţile ţariste se obligau să asigure azil domnitorului Moldovei şi celorlalte persoane refugiate.

Suveranitatea Moldovei, autoritatea politico-juridică a domnului, dreptul de a negocia şi încheia tratate cu alte state erau garantate în textul tratatului cu Rusia. Erau limitate drepturile politice ale reprezentanţilor clasei de aristocraţi moldoveni. Acest tratament politico-juridic a generat starea de revoltă a boierilor împotriva domnitorului Dimitrie Cantemir. Cronicile din acel moment istoric prezintă tratativele şi negocierile domnului cu reprezentanţii clasei aristocratice privind garantarea unor privilegii şi facilităţi pentru boieri şi dregători. Galovkin, cancelarul lui Petru cel Mare, a convocat la Iaşi o adunare cu reprezentanţii boierilor din Moldova pentru a prezenta conţinutul şi clauzele tratatului.

Vornicul Iordache Ruset a protestat împotriva prevederilor care au făcut referire la domnia ereditară a familiei Cantemir. Cancelarul ţarului a făcut precizări publice că Rusia va respecta cu fermitate textele acestui tratat. În urma manifestării unei opoziţii vehemente vornicul a fost pedepsit cu „surghiunul” de către domnitorul Moldovei. Tratatul a fost semnat de Dimitrie Cantemir, de Ghedeon, mitropolitul Moldovei, şi de alţi 15 boieri.

Arhivele ruseşti păstrează un singur exemplar al tratatului care consacră domnia ereditară. Acest document, redactat de Dimitrie Cantemir, a fost autentificat cu pecetea, sigiliul şi semnătura ţarului Petru cel Mare.

După ratificarea tratatului de către Adunarea Boierilor, în ziua de 30 iunie 1711, la Iaşi, Dimitrie Cantemir a edictat *„Proclamaţia către Mitropolitul Moldovei şi popor”*, document prin care se notifica trecerea Moldovei de partea Rusiei şi ruperea legăturilor de vasalitate cu Imperiul Otoman. În textul proclamaţiei, domnitorul Dimitrie Cantemir se intitula *„Domn pe viaţă al*

Moldovei, cu mila lui Dumnezeu”. istoricul Nicolae Iorga considera foarte importantă proclamaţia datorită faptului că, în textul ei, se făcea referire, pentru prima dată, la valoarea vechiului tribut plătit de Moldova Imperiului Otoman.

În această proclamaţie, denumită „*Universalul*”, se preciza că Vechiul tratat semnat de domnitorul Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, cu Imperiul Otoman, era revolut deoarece sultanii Imperiului Otoman au violat clauzele referitoare la valoarea tributului plătit de Moldova.

Dimitrie Cantemir argumenta necesitatea denunţării unilaterale a tratatului prin comiterea unor acte reprobabile de către Imperiul Otoman: atacarea cetăţilor de la Dunăre ale Moldovei; ocuparea ilegală a teritoriului de sud al ţării; acordul tacit al Imperiului Otoman pentru acţiunile de jaf comise de grupări militare ale tătarilor; creşterea valorii tributului în mod discreţionar; acţiuni continue în scopul convertirii la islamism a populaţiei autohtone.

4 Mihnea Ioan, *Despre Dimitrie Cantemir*. *Omul, scriitorul şi domnitorul*, Iaşi, Editura Viaţa Românească.

1926, p. 370.

Domnitorul Moldovei considera că, prevederile tratatului, trebuie să respecte obligaţiile şi drepturile stabilite pe cale convenţională. El considera că prin achitarea tributului, Moldova avea dreptul la respectarea integrităţii teritoriale. Printr-o argumentare diplomatică, fundamentată pe o logică juridică, Dimitrie Cantemir considera că nerespectarea obligaţiilor contractuale, de către o parte a tratatului, conferă dreptul părţii lezate de a rezilia unilateral tratatul.

Învins după bătălia de la Stănileşti, Dimitrie Cantemir părăseşte oraşul laşi (16 iulie 1711). A luat sceptrul domniei „*toiagul de argint al Moldovei*”, simbol al unei viitoare reîntoarceri biruitoare. A fost însoţit la curtea ţarului Petru cel Mare de hatmanul său credincios, cronicarul Ioan Neculce, şi de aproximativ, patru mii de boieri şi răzeşi moldoveni credincioşi. Într-o scrisoare

adresată lui Petru cel Mare, Cantemir îl informează că a fost însoţit *„de peste patru mii de suflete, de popor românesc care este nevoit să-şi lase patria şi să se refugieze pe teritoriul statului rus” 5*.

Din notificarea lui Cantemir către Petru cel Mare, din 26 noiembrie 1711, rezulta că se stabilise împreună cu moldovenii săi loiali în apropierea oraşului Harkov. Cele 13 sate locuite de moldoveni se vor bucura de o autonomie specială sub tutela ţarului. Dimitrie Cantemir, în calitatea oficială de principe, exercita un drept plenar de autoritate asupra regiunii locuite de moldoveni. Principele Cantemir avea drept de jurisdicţie asupra acestei comunităţi şi se obliga să acorde respect şi supunere ţarului.

Decretele lui Petru cel Mare de reglementare a statutului juridic al principelui şi al comunităţii administrate de acesta erau în conformitate cu drepturile şi obligaţiile ţarului stipulate în textul Tratatului din anul 1711.

Dimitrie Cantemir a urmărit realizarea unor obiective majore pentru interesele politice ale poporului moldav: eliberarea Moldovei de sub dominaţia otomană; apărarea intereselor istorice ale populaţiei din teritoriile moldoveneşti; elaborarea unor lucrări ştiinţifice despre istoria poporului român, lucrări solicitate şi de Academia din Berlin.

Ţarul Petru cel Mare l-a apreciat, în mod deosebit, pe domnul moldovean. Îl considera un diplomat de mare valoare în afaceri externe orientale. Dimitrie Cantemir a fost consilier important al lui Petru cel Mare, devenit împăratul Rusiei în perioada 1721 – 1725. A fost desemnat membru de onoare al Senatului Imperial (Consiliul celor zece miniştri ai Imperiului), for legislativ şi cu autoritate executivă.

Într-o prestigioasă lucrare a Academiei Române se face referire la activitatea lui Dimitrie Cantemir. *„Senatorul Dimitrie Cantemir l-a sfătuit pe Petru cel Mare să ia titlul de împărat. La finele anului 1721, Senatul propunea titulatura de – Tatăl patriei, împărat al tuturor*

ruşilor, Petru cel Mare. În motivarea hotărârii Senatului se arata că titlul de pater patriae se acorda împăraţilor romani, prin votul senatului roman şi, în consecinţă, Senatul rus poate relua această tradiţie. În această motivare apare, la numărul patru, semnătura lui Dimitrie Cantemir" 6. Domnitorul a participat, în calitatea importantă de cancelar, în teatrul de operaţii militare din Caucaz, în cadrul expediţiei militare a lui Petru cel Mare împotriva Imperiului Otoman.

Dimitrie Cantemir a desfăşurat şi o bogată activitate literară. Doctrina în materie diplomatică a lui Dimitrie Cantemir este relevată în lucrarea *„Istoria ieroglifică"*. Autorul a utilizat un mod cifrat pentru oamenii politici ai acelui moment istoric narat, care erau personificaţi apelându-se, în mod simbolic, la unele nume de animale. El pleda în lucrările sale ştiinţifice pentru ca diplomatul să acţioneze pentru realizarea intereselor ţării sale, să evite expresii diplomatice neclare pe durata negocierilor şi să activeze pentru consolidarea păcii. *„Cantemir elogiază tăcerea înţeleaptă cu ajutorul căreia diplomatul ascultă şi gândeşte cu scopul de a găsi soluţia cea mai bună pentru rezolvarea problemei" 7.*

5 Ioan Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia a II-a Iorgu Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1959, p. 175.

6 P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958, p. 136.

7 P.P. Panaitescu, l. Verdeş, *Dimitrie Cantemir*, *Istoria ieroglifică*, vol. 1, Bucureşti, 1965, p. 103.

În anii din tinereţe, când a urmat studii diplomatice aprofundate la Constantinopol, în calitatea sa de reprezentant diplomatic al Moldovei (1688 – 1695), a constatat că, în perioada anterioară, agenţii diplomatici ai Ţărilor Române nu au apărat interesele statelor, ei au urmărit realizarea unor interese personale de afirmare şi îmbogăţire.

Într-o lucrare editată la Academia Română, în anul 1965, se releva *„realizarea unui climat de pace, de prietenie şi chiar o unire între Ţara Românească şi*

Moldova l-a preocupat pe Dimitrie Cantemir. Era strigătul de alarmă al omului superior, care se ridicase deasupra patimilor minore ce frământau boierii noştri. Politica boierilor, care a împiedicat apropierea şi prietenia celor două ţări româneşti, a fost analizată de-a lungul istoriei şi criticată de Dimitrie Cantemir" 8.

Domnitorul aprecia, la acel moment istoric, că Ţara Românească şi Moldova trebuiau să se unească contra primejdiilor externe.

Cantemir considera că *„diplomele"* sultanilor, prin care se ratificau tratatele Imperiului Otoman cu Moldova, garantau pentru statul român o serie de drepturi: respectarea religiei creştin-ortodoxe, protejarea lăcaşurilor sfinte, bisericilor şi mănăstirilor neamului românesc; aplicarea *legii ţării* în materie cutumiară şi a dreptului scris de influenţă bizantină.

În anul 1686, în urma agresiunii armatei poloneze împotriva Moldovei, Ioan Sobieski, regele Poloniei, a ars în piaţa publică din laşi aceste *„diplome"* ale sultanilor turci, aclamând în mod perfid că distrugerea acestor documente istorico-diplomatice va elibera Moldova de plata tributului către Imperiul Otoman.

În lucrarea *„Descriptio Moldavie"*, Cantemir releva faptul că Moldova a fost un stat deplin suveran până pe timpul lui Bogdan al II-lea, fiul lui Ştefan cel Mare. Dimitrie Cantemir a făcut trimitere la Tratatul de închinare al Moldovei faţă de Imperiul Otoman, *„Bogdan se obliga să dea Imperiului Otoman, în fiecare an, patru mii de galbeni, patruzeci de cai şi douăzeci şi patru de şoimi, dar nu ca tribut, ci ca semn de închinare" 9.*

Filosoful Constantin Noica arăta10: *„Cantemir nu este numai tributar lumii culte apusene sau orientale, ci şi a dat acestora opere de seamă. Dintre ele, Istoria Imperiului Otoman, publicată după moartea sa de Antioh, fiul său, în engleză, franceză şi germană, este cea care a făcut, în primul rând, reputaţia cărturarului român. Ales membru al Academiei din Berlin, Cantemir este îndemnat de colegii săi germani să scrie despre poporul său. Cele*

două lucrări de valoare europeană, scrise în latină de Dimitrie Cantemir: *„Descriptio Moldavie" şi „Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor, au fost publicate postum prin demersuri editoriale ale fiului ilustrului domnitor savant, Antioh Cantemir. Dimitrie Cantemir scria în celebra sa lucrare „Descriptio Moldavie" că neamul românesc a ştiut să-şi conserve neatinse legile sale civile şi cele bisericeşti şi că fatalismul unui moment istoric dă curaj românilor"*.

Prof. dr. Mihai Oroveanu considera că: *„Dimitrie Cantemir, învederând în Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor romanitatea poporului nostru, exprima concepţia că românii nu au putut fi asimilaţi de popoarele slave din estul Europei. Teoria romanităţii a avut un adânc sens politic în gândirea lui Dimitrie Cantemir" 11*.

În anii tinereţii sale diplomatice Dimitrie Cantemir a studiat la Constantinopol politica externă şi tratativele Imperiului Otoman, documentându-se asupra relaţiilor imperiului cu Ţările Române. La textele tratativelor şi acordurilor Imperiului Otoman cu Ţările Române, analizate ştiinţific de către Dimitrie Cantemir în lucrările sale, s-a făcut referire în diplomaţia europeană pentru elaborarea unor tratate de importanţă majoră pentru evoluţia politică a statelor române: Tratatul de la Kuciuk-Kainargi – 1774 (art. 16); Tratatul de pace de la Bucureşti din anul 1812

8 P.P. Panaitescu, l. Verdeş, *Dimitrie Cantemir*, *Istoria ieroglifică*, vol. II, Editura Academiei Române, Bucur9 eşti, 1965, p. 186, 179.

9 Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavie*, Editura Academia, Bucureşti, 1872, p. 309.

10 Cf. Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 20.

11 Mihai Oroveanu, *Istoria dreptului românesc şi evoluţia instituţiilor constituţionale*, Editura Cerma, Bucureşti.

1992.

(art. 5); Convenţia de la Akerman – 1826; Tratatul de pace de la Adrianopol – 1829 (art. 5); Convenţia de la Paris

– 1858.

Studii ştiinţifice, realizate în baza unor documente12 din arhivele existente la Constantinopol, au confirmat notele scrise ale lui Dimitrie Cantemir, documente care s-au referit la vechile tratate ale Ţărilor Române cu Imperiul Otoman. Documentele cuprind texte ale tratatului de pace încheiat de sultanul turc Mehmet al II-lea cu domnitorul Moldovei Petru Aron, în anul 1456, şi tratatul sultanului turc încheiat cu Ştefan cel Mare în anul 1490. Documentele evocă primele acorduri diplomatice încheiate de Imperiul Otoman cu Ţările Române prin care se garanta suveranitatea celor două state române.

Valoroasele idei politico-juridice prezentate de Dimitrie Cantemir în lucrarea *„Istoria Imperiului Otoman"* au facilitat activitatea diplomaţilor români în secolul XIX, acest tezaur istorico-diplomatic fiind valorificat pentru realizarea, în anul 1877, a dezideratului naţional – cucerirea independenţei României.

Domnitorul, cărturarul, savantul şi diplomatul Dimitrie Cantemir a fost şi un teoretician şi un strateg militar care a moştenit de la tatăl său meşteşugul armelor. Participarea directă la trei mari campanii avea să facă din Dimitrie Cantemir un fin cunoscător al artei militare. El asistă la dezastruoasa înfrângere a turcilor în războiul dintre Imperiul Otoman şi Liga Sfântă încheiat cu pacea de la Karlowitz în anul 1699, după ce văzuse din tabăra învinşilor, marea bătălie de la Zenta în anul 1697. La a doua campanie, la Stănileşti, Dimitrie Cantemir este comandant de oşti, iar la a treia campanie, expediţia din anul 1722, în Caucaz, a condus un sector deosebit de important al armatei, şi anume cel al informaţiilor şi propagandei în calitatea sa de consilier al ţarului în chestiuni politice şi militare. Datele şi informaţiile furnizate cartierului general şi participarea la consfătuirile militare au contribuit la succesele armatelor ruseşti în Caucaz şi Persia13.

În perioada istorică a vieţii şi domniei lui Dimitrie Cantemir, arta militară românească a marcat o evoluţie în

concordanţă cu politica militară a Ţărilor Române, obiectivele strategice urmărite, potenţialul economic, demografic şi cultural, caracteristicile terenului, nivelul atins de construcţia mijloacelor de luptă, fortificaţiilor şi caracterul acţiunilor inamicului. Dominanta efortului militar era lupta pentru apărarea autonomiei statale, a integrităţii teritoriale şi libertăţii poporului.

La baza organizării sistemului militar românesc au stat următoarele principii: obligativitatea tuturor cetăţenilor de a servi sub arme; dependenţa organizării sistemului militar de resursele materiale şi financiare; varietatea elementelor sistemului militar, determinate de nevoia satisfacerii cerinţei de apărare a statelor româneşti de sistemul politic existent şi situaţia internaţională; organizarea teritorială a oştilor române, în special a elementelor care compuneau *„oastea cea mare”*; existenţa genurilor de arme într-un raport echilibrat, în funcţie de nevoile de apărare şi de caracteristicile geografice ale teritoriului naţional. Strategia oştilor române a urmărit îndeplinirea obiectivelor politice ale Ţărilor Române când în acest spaţiu se confruntau interesele imperiilor otoman şi habsburgic cărora li se adăugau cele ale regatului Poloniei. Principalul obiectiv îl constituia apărarea integrităţii teritoriale şi a fiinţei statale adoptând în funcţie de situaţie, o formă sau alta de acţiune, dovedind o mare mobilitate şi adaptabilitate la situaţiile politico-militare create14.

Domnitor umanist şi un savant de anvergură europeană, membru de onoare al Academiei de la Berlin, Dimitrie Cantemir, *„filosof între regi, dar şi rege între filosofi”*, a fost primul scriitor ai dreptului public românesc şi s-a manifestat ca un inteligent analist politic al epocii sale.

12 În biblioteca „Süleymanye Kütüphane” din Constantinopole, fondul Esad Efendi, nr. 336, Revista istorică română – 1945, vol. XV, p. 465.

1134 Cf. M. Muşat, S. Bratcă, *Dimitrie Cantemir*, Editura Militară, Bucureşti, 1975, pp. 136 – 137.

14 Cf. Colectiv, *Istoria artei militare*, vol. 1, Editura Academiei de înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991, p. 245.

Bibliografie

Cantemir Dimitrie, *Descriptio Moldavie*, Editura Academia, Bucureşti, 1872.

CONSTANTINIU Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Ediţia a III-a, Bucureşti, 1999.

IOAN Mihnea, *Despre Dimitrie Cantemir*. *Omul, scriitorul şi domnitorul*, Iaşi, Editura Viaţa Românească, 1926.

MUŞAT M., Bratcă S., *Dimitrie Cantemir*, Editura Militară, Bucureşti, 1975.

NECULCE Ioan, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţia a II-a, Iorgu Iordan, Bucureşti.

ESPLA, 1959.

NOICA Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

OROVEANU Mihai, *Istoria dreptului românesc şi evoluţia instituţiilor constituţionale*, Editura Cerma, Bucureşti, 1992.

PANAITESCU P.P., *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

PANAITESCU P.P., Verdeş l., *Dimitrie Cantemir*, *Istoria ieroglifică*, vol. 1 şi 2, Bucureşti, 1965.

Colectiv, *Istoria artei militare*, vol. 1, Editura Academiei de înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991.

Partea a treia

ORIZONTURI ŞI REMANENŢE COMPLICATE… Opinii, controverse, noi perspective

NAŞTEREA RUSIEI IMPERIALE – UN PERICOL IGNORAT DE DIMITRIE CANTEMIR?

Mircea Dogaru1

Abstract: *După căderea Bizanţului, moscoviţii se simţeau îndrituiţi să revendice, în lipsa altor moştenitori, coroana imperiala bizantină*.

Cuvinte-cheie: *testament, Bizanţ, Sfântul Imperiu*

A existat sau nu un „testament” al lui Petru cel Mare? Decenii de-a rândul, sub ocupaţia rusească, apoi, de teama acestei ocupaţii, NOL, românii, am invocat în discuţiile înfricoşate dintre prieteni, personalitatea lui Petru cel Mare, atribuindu-i răul ce ni se întâmplă, graţie diatei politice pe care acesta ar fi lăsata-o conducătorilor ruşi, de a reface, sub pumnul de fier al Moscovei, stăpânirea, odinioară romană, de la Atlantic în Orient, din nordul Mării Negre în nordul Africii. Şi l-am dispreţuit pe Cantemir, marele savant, ghidat de ideea fixă şi perimată, antiotomană, tocmai pentru că, în cărţile noastre de istorie, datorită alianţei cu Petrul l se acorda o importantă mai mare decât lui Mihai Vlteazul, în timp ce sovieticii clădeau, pe gestul lui, teoria existenţei unui „popor moldovenesc” de sorginte slavă.

Da! Aşa-zisul „Testament” a existat, iar liderii ruşi l-au urmat şi îl urmează, peste secole, indiferent de „haina” îmbrăcată de Rusia.

Pentru că numai în mintea unor foşti politruci de nivel cămin cultural sau casă de cultură, care îşi zic astăzi „analişti politici”, puterea Rusiei s-a prăbuşit, o dată pentru totdeauna, la începutul deceniului trecut. Nimic nu poate fi mai periculos în politică decât să-ţi iei dorinţele drept realitate! În Evul mediu şi modern au existat puteri de pretenţie universală, naţiuni care au încercat, imitând vechea Romă – faţă de care aveau un respect deosebit – săi refacă puterea. Aş aminti, în primul rând, Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană în Occident, care îşi trăgea pretenţiile de hegemonie universală dintr-o pretinsă descendenţă din Octavian August (27 I.e.n. -14 e.n.), ţinând în rezervă dreptul de cucerire, întemeiat pe faptul real al ocupării tronului ultimului împărat roman, de către Odoacru, în anul 476.

În acelaşi timp, în Orient, Mehmed al II-lea (1444 – 1446, 1451 – 1481), Cuceritorul Constantinopolului (29 mai 1543) pretindea hegemonia universală în calitate de urmaş direct al împăraţilor Răsăritului, legitim în baza

dreptului medieval al sabiei şi, prin extensie, pe aceea de urmaş al vechilor împăraţi romani. Dar nu era creştin şi Europa, atât cea catolică, ţinând de Roma, cât şi cea ortodoxă, îl contesta. În această dispută, marii cneji ai Moscovei porneau la drum defavorizaţi, deoarece ei nu cuceriseră nici Roma, nici Bizanţul şi nu puteau aduce nici dovezi că s-ar trage cel puţin din Caligula. Dar se puteau erija în protectori supremi ai ortodoxiei şi, dând frâu liber prolificei imaginaţii specifice gânditorilor asiaţi, puteau încerca să găsească o justificare pe linia „osului domnesc”. Ceea ce au şi făcut!

1 Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea „Istorie militară antică, medievală şi arheologie”, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

Soluţia a fost găsită de un grup de călugări în stare să navigheze printre „meandrele concretului” şi ale celor sfinte, sub înţeleaptă îndrumare a stareţului Filotei. Ei au descoperit că ultimul împărat bizantin, Constantin Dragases (1449 – 1453), putea fi contestat fiindcă împrejurările nu i-au permis „ungerea” şi încoronarea potrivit ceremonialului, iar de la predecesori nu prea rămăseseră urmaşi, datorită zelului cu care otomanii i-au căsăpit, cu excepţia unei prinţese – Zoe Paleolog – nepoata de frate a împăratului Ioan al VIII-lea Paleolog (1425 – 1448), căsătorită întâmplător cu viitorul Ivan al III-lea (1462 – 1505), fiului marelui cneaz Vasili Vasilievici (1425 – 1462) al Moscovei. Şi iată baza de plecare, datorită acestei căsătorii cu o urmaşa legitimă, a visului moscovit.

Moscoviţii puteau revendica, în lipsa altor moştenitori, coroana imperiala bizantină, prin căsătorie şi, prin urmare, tot ce a ţinut vreodată de Imperiul de Răsărit şi, prin extensie, evident, de vechiul Imperiu Roman – pentru că, nu-i aşa, Bizanţul era continuatorul legitim al acestuia din urmă! Datoria suveranilor ruşi era, prin urmare, să se proclame ţari (cezari) şi imperatori, şi să aducă sub sceptrul lor, teritorial, tot ce aparţinuse, cândva, Romei. Datorie căreia i s-au supus neabătut toţi

conducătorii ruşi de la Vasile al III-lea care a domnit între 1505 – 1533 şi fiul său, Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533 – 1584) până la – să zicem, deocamdată – Stalin.

„Testamentul", aşadar, are o vechime mult mai mare. Este cu 200 de ani mai bătrân decât Petru cel Mare, care nu a făcut decât să accelereze transpunerea în realitate a unui program moştenit, acela al doctrinei politico-militare a *celei de-a treia Rome*, doctrină definitivată în scris şi publicată în 1520 de stareţul Filotei.

Amestecând, în scopul justificariii, ficţiunea cu realitatea, religia cu istoria, Filotei îi îndeamnă pe stăpânii Rusiei la acţiune politico-militară concretă, hotărâtă, prorocind: *„Aceluia care este ridicat de Atotputernica mână a lui Dumnezeu în cea mai înaltă şi mai puternică între acele împărăţii stăpânitor, ţie* (Vasile III)*, marelui cneaz şi stăpânitor al Moscovei, al cărui tron a început să strălucească deasupra acelei împărăţii romane şi Constantinopolitane*! *Biserica vechii Rome a decăzut din pricina necredinţei… Celei de-a doua Rome* (Bizanţul, deci) *a lui Constantin cel Mare, nepoţii agarenilor, cu securea i-au distrus porţile şi există acum cea de-a treia Romă* (Moscova) *care ţine de imperiul tău. Singur tu în lume eşti împărat al creştinilor. Nu încalca, împărate, poruncile pe care le-au orânduit strămunii tăi, marele Constantin* (cel Mare) *şi fericitul Volodomer* (adică Vladimir, cneazul Kievului de pe la 980) *şi marele Iaroslav* (cel intelept)*, cel ales de Dumnezeu, din ale căror rânduri te tragi şi tu*! *Cum ţi-am scris mai înainte, aşa îţi vorbesc şi acum*! *Ţine minte şi ascultă, prea cinstite ţar: dacă toate imperiile creştine s-au unit într-unul singur, al tău, dacă cele două Rome au căzut, cea de-a treia* (Moscova) *există, iar a patra nu va mai putea fi*!"

Interesantă această concluzie şi îndemnătoare la chibzuinţă pentru aceia care, astăzi, se grăbesc să afirme că asistăm la distrugerea celei de-a treia Rome!

Având că suport moral această doctrină, stăpânitorii ruşi, după ce au încetat să plătească tribut tătarilor în 1476, au purces cu rapiditate la treabă. Ivan al III-lea a

lipit Moscovei Novgorodul (1478), Tverul şi a declanşat lupta pentru ieşirea la Baltică (1492) impunând Ordinului Livonian, sprijinit de Lituania, plata tributului în 1503. La fel de năprasnic, Vasile al III-lea a cucerit Pskovul (1510), Smolenskul (1514) şi Reazanul (1521), iar Ivan al IV-lea cel Groaznic a fost primul care a cutezat, şi, făcându-şi publice pretenţiile de hegemonie universală, a luat titlul de „ţar" adică „cezar" (Caesar"), la 14 ianuarie 1547. El a cucerit hanatele Cazan (1552) şi Astrahan (1556), dar îndelungata rezistenţă (1558 – 1583) a Lituaniei, Poloniei şi Suediei l-a obligat să renunţe la tentative de cucerire a Livoniei, Polotkului şi Estoniei.

Vreme de o jumătate de secol, Rusia a stagnat datorită vecinilor – care au sesizat primejdia – şi a răscoalelor ţărăneşti sau ale populaţiilor subjugate, care i-au împiedicat pe suverani să urmărească marea idee.

Abia Alexandru Mihailovici Romanov (1645 – 1676) prin unificarea temporară a „Ucrainei" cu Rusia (1653) a reluat înaintarea spre Occident, nu fără cedări de moment. l-ar urmaşul său, Feodor (1676 – 1682), a fixat graniţa pe Nipru (1681) deci la fruntaria răsăriteană a poporului român. Fruntaria reală, răsăriteană, de pe Nipru! Este momentul în care a apărut în scenă Petru cel Mare ca asociat al lui Ivan al V-lea, apoi că singur stăpânitor, din 1696. Amintindu-şi că strămoşii şi-au întemeiat organizarea statală pe cuceririle civilizaţiei scandinave, pe iniţitativele şi realizările varegilor, Petru a vizitat Occidentul, i-a analizat viaţa economică şi a devenit primul importator rus de tehnologie, structuri politico-statale, militare şi cultură avansată.

Întors casă, el a retezat nu numai bărbile, dar, sub cele mai inteligente pretexte, şi capetele celor care se cramponau de un trecut patiarhal. A remodelat statul, deschizând larg porţile specialiştilor străini. Cu zâmbetul, conversaţia fermecătoare şi, de la caz la caz, cu spada, nu numai că a salvat Rusia, dar a transformat-o efectiv într-un imperiu capabil să se dezvolte pe seama obositului Imperiu Otoman şi a mărginiţilor suverani occidentali. A introdus

un nou calendar, a înălţat primele fabrici moderne la Neviansk şi Kamensk, le-a dat ruşilor o nouă capitală, Petersburg (1703), a modernizat aparatul de stat şi administrativ-teritorial prin înfiinţarea guberniilor, a senatului, a modernizat armata şi a creat chiar o flota, care a rivalizat la momentul acela cu cele occidentale. Apoi, a cucerit Azovul, ingermanalandul (1700), Ivangorodul, Narva, Dorpat (1702 – 1704), Revel, Riga, Wiborg (1710). A impus o pace defavorabilă Chinei şi o altă defavorabilă Persiei (1723) şi a încheiat un tratat care era cât pe ce să ne coste teritoriile răsăritene de la est de Nistru – celebrul tratat de la Lutk (2/3 aprilie 1711) cu Dimitrie Cantemir (1710 – 1711).

După toate acestea şi-a luat titlul de imperator în 1721. Deci nu „Cezar”, ci „Imperator”. iară de ce tradiţia i-a atribuit „testamentul” al cărui conţinut l-au stabilit înaintaşii săi, dar pe care el însuşi l-a făcut, deci, credibil.

După Petru, imperiul a crescut încet, dar sigur, spre toate punctele cardinale, fiecare epocă de criză fiind – atenţie! – traversată în manieră sa şi aducându-i o nouă etapă de prosperitate şi noi teritorii după încetare.

Grava rămânere în urmă sub aspect economic ce, periodic, loveşte Rusia, s-a manifestat în secolul al XIX-lea, odată cu războiul cu otomanii (războiul nostru de independentă din 1877 – 1878). Aceasta i-a impus Rusiei o apropiere de adversarii deveniţi tradiţionali, Anglia, Franţa. Handicapul economic nu putea fi recuperat doar cu paleative. industrial şi social, Rusia era un stat anacronic. Se impunea o nouă schimbare la faţă, un nou import de tehnologie şi ideologie şi, sponsorizat de Germania, Lenin a relansat revoluţia din 1917, introducând în ţară tot ceea ce era mai nou în tehnica şi în gândirea politică occidentală, fără să aibă, însă, răgazul necesar să verifice şi să se adapteze. Motiv, pentru care, reîntorcându-se la intransigenţa conducătorilor din epoca anterioară, a despotismului autocraţilor ţari, Stalin s-a văzut nevoit să procedeze la noi infuzii. Timp de 5 ani, între 19401944, după trădarea vechiului aliat Germania, el

a secătuit „perfidul Albion” de resurse şi a obţinut mai mult decât putea spera, de la naivul său, poate, interesatul Roosevelt, înaintând, astfel, pe seama vecinilor, în inima Europei şi a Oceanului Pacific.

Apoi, odată cu pacea, a încărcat de-a valma, din teritoriile unde armata sa a pus piciorul, inclusiv din România, „creiere” şi fabrici, cu trenuri speciale şi le-a trimis pe „calea robilor”, ca, odinioară, mongolii, spre Karakorum.

Concluzia ar fi aceea că, ciclic, o nouă primejdie a „celei de a treia Rome” se impunea la sfârşitul veacului trecut, ceea ce s-a şi întâmplat, cu ajutor american. S-a revenit apoi la marea idee a „tătucului” sau „ţarului” şi reunificarea s-a produs treptat sub Elţîn şi se cristalizează sub Putin, ideea fiind aceea că unirea, mai devreme sau mai târziu, se va produce, poate în jurul unei noi capitale, poate în jurul celei dintâi capitale a tuturor ruşilor, Kievul.

„Roma”, însă, „urbem regiam”, cea de-a treia Romă, va rămâne pentru că are deocamdată şi forţă şi grandoare şi este absolut necesară menţinerea echilibrului întronat de „pacea americană”. Cu atât mai rău pentru orbi, pentru că „a patra”, cum zicea Filotei, nu va mai putea fi dacă se greşeşte acum. Nici chiar într-o iluzorie Europa unită. Unde s-o fixezi? În

Berlinul reunificat, în Londra, Paris, Viena sau, de ce nu, la Budapesta? Marea idee îşi va urma cu un spor de energie destinul pentru că este tânără încă şi pentru că spiritul marelui Petru veghează!

Iar, din punctual nostru de vedere, întrucât ne aflăm la această răscruce de drumuri şi am avut de suferit de pe urma „testamentului” vechilor ţări, a „testamentului” greşit atribuit lui Petru cel Mare, ar fi indicat să ne întoarcem la înţelepciunea vremurilor Brâncoveanului care, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, a înţeles de unde venea reală primejdie. Ar fi poate, indicat, să facem ceea ce a făcut el, care, în vremuri tulburi s-a considerat şi a fost numit „prieten” al ţarului – ceea ce era un titlu la

vremea aceea – bey otoman su baron romano-german. Cu alte cuvinte, întreţinând relaţii şi un anumit echilibru între cei trei mari competitori la stăpânirea spaţiului românesc! Dacă Moldova de Răsărit – botezată de ruşi Basarabia – este antebraţul, iar Moldova de Nord – botezată de germani „Bucovina" – este pumnul, „Ardealul" este inima şi fără inimă nu se poate face implant pe un cadavru!

În plus, trebuie să fii „analist politic" să pretinzi că o ţară care întreţine staţia MIR, care trimite satelit după satelit şi rachetă după rachetă în Cosmos, care produce, anual, sute de noi avioane superperformante şi destabilizează întreagă economie occidentală prin reţele mafiote dirijate, este o fostă putere. Cine judecă Rusia după aparenţe, după dorinţe şi nu după realităţi, riscă să păţească ce a păţit sinistra creatură cu fustă şi gigolo-ul Monicăi Lewiński care au pecetluit soarta NATO, şi să se trezească, în final, cu urmaşii lui Petru la masă.

În urmă cu ceva timp, Statele Unite au pierdut World Trade Center. Dar pot fi mulţumite că, după ce au destabilizat Europa de Sud-Est, în interesul nibelungilor, care şi-au reluat marşul lor spre nicăieri, au scos şi castanele din foc din Afghanistan pentru Rusia, înmormântând sub ruinele puterii talibane şi Cecenia. Cecenia martiră! Reîntinerită, după o nouă schimbare la faţă, „cea de-a treia Roma" a păşit astfel în Mileniul III, iar NATO şi Uniunea Europeană i-au întins, fără condiţiile pe care ni le-au impus nouă, românilor, o mâna frăţească!

UNELE ASPECTE CONTROVERSATE ALE VIEŢII, ACTIVITĂŢII

ŞI OPEREI LUI DIMITRIE CANTEMIR

Ion-Aurel Stanciu1
stanciuromania@@yahoo.com
Mihail Ţăpârlea2
taparlea. mihai@@yahoo.com

Abstract: *În cele peste două decenii, cât a locuit la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a cunoscut societatea turcească în profunzime*.

Cuvinte cheie: *narcotice, masonerie, iubire, spion,*

slăbiciune, *halucinaţie*.

După cum s-a constatat, sunt istorici şi specialişti cantemirologi, care, abordând laturi ale vieţii şi operei lui Dimitrie Cantemir, nu se opresc şi asupra unor aspecte controversate sau, chiar dacă le abordează, le descriu cu un fel de scuză, încercând să se dezvinovăţească sau să formuleze unele obiecţii faţă de sursele folosite. Smulgând „pudica draperie", care acoperă unele „cicatrici" comportamentale sau morale din viaţa lui Dimitrie Cantemir, putem să înfăţişăm câteva aspecte controversate ale vieţii marelui enciclopedist român, cum sunt: consumul unor narcotice; calitatea de iscoadă; membru al Ordinului Rosacrucian (mason) sau iubirea dintre prinţesa Maria Cantemir şi Petru cel Mare. Eventualele consideraţii de ordin moral, vor ţine seama de regulile, tradiţiile şi obiceiurile existente în epoca în care a trăit marele enciclopedist român.

1. Dimitrie Cantemir, opioman?

În capitala Sublimei Porţi, Cantemir a vieţuit peste două decenii, având calităţile de ostatec, prinţ mazilit, capuchehaie şi, pentru puţin timp, pe cea de voievod. Aici, în funcţie de calitatea ce-o avea, a frecventat cercuri diverse, de la reprezentaţi ai Porţii, diplomaţi occidentali şi orientali, prieteni, oameni de ştiinţă, muzicieni, elevi pe care-i medita la muzică. *„Aceste legături din cercul intim erau simetrice, puternice, şi caracterizate prin confidenţialitate, complementaritate, schimb de păreri, încredere reciprocă şi loialitate" 3* Printre oamenii de ştiinţă cu care avea legături, cei mai importanţi erau: Ne fi Oglui şi Saadi-effendi, un matematician renumit al vremii. În cercurile demnitarilor otomani, Cantemir era agreat, datorită calităţilor sale: cultură fără egal; cunoaşterea a numeroase limbi străine, inclusiv a celei turceşti; abilităţi oratorice; capacitate de persuasiune deosebită; aspect fizic plăcut etc.

1 GI. (r), secretar de stat la Ministerul Transporturilor, vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

2 GI. bg. (r), vicepreşedinte al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

3 Zeynep SOZEN, *Cercul vicios*: *prietenii şi duşmanii lui Cantemirân Istanbul*, în lucrarea *„Dimitrie Cantemir*, *Prinţ între filosofi şi filosofântre prinţi.”*, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Editura Preuniversitaria, Bucureşti, 2011, p. 78.

De asemenea, el beneficia şi de legăturile stabilite de Constantin Cantemir, tatăl său, şi de Antioh, fratele. În aceste cercuri, erau personalităţi marcante ale inaltei Porţi, cum au fost: Baltaci Mehmed Paşa, Cerkez Mehmet Paşa, Firari Hasan Paşa, Daltaban Paşa, Ibrahim Hanoglu, Abraci Ali Paşa, Bostanci Mustafa Paşa, Alexandru Mavrocordat etc. În cercul de diplomaţi enumerăm: Piotr Andreevici Tolstoi, ambasadorul lui Petrul, Colyer, ambasadorul Olandei, precum şi marchizul Châteauneuf şi Ferriol, ambasadorii Franţei.

Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, a scris că tatăl său era *„atât de preţuit de toţi miniştrii”* de la Sublima Poartă, întrucât” *manierele şi firea lui veselă erau apreciate în cea mai aleasă societate din capitala [Imperiului]” 4*

În semn de preţuire faţă de modul în care s-a integrat în societatea turcească, lui Cantemir, i s-a „turcizat” numele, care a devenit *Kantemirloglu (fiul lui Cantemir)* sau *Kucic Kantemirloglu* (fiul cel mic la lui Cantemir)!” 5.

În perioada respectivă, opiomania nu era o crimă, ci era o slăbiciune uşor de iertat. Multe dintre marile personalităţi ale vremii erau opiomane. Opiul era considerat unul dintre cele mai bune mijloace curative, un adevărat leac universal. „Veacul de aur” în cultura Moldovei, situat între anii 1643 – 1743, a reprezentat epoca în care au activat *„eroi şi cugetători de talia lui Miron Costin*, *Nicolae Costin*, *Ion Neculce*, *Nicolae Mavrocordat*, *Dimitrie Cantemir*, *Antioh Cantemir*, *Nicolae Milescu Spătarul* „6 ş.a., este tocmai veacul în care a început consumul de excitante şi narcotice. În epocă, tutunul era *„considerat un narcotic periculos*, *fiind interzise folosirea şi comercializarea lui*, *atât în Rusia*

ţarului Alexei Mihailovici, cât şi în China împăratului Kangxi". *7* Era, însă, permisă folosirea plantelor psihomentale. Acestea se foloseau, în medicina populară, şi în scop terapeutic, având efecte euforice, excitante, afrodiziace sau de liniştire şi de împăcare cu sine. Erau numeroase situaţiile în care, aceste „*plante de leac*", se utilizau şi la ritualurile religioase sau magice. Evident, rolul consideraţiilor de faţă nu este de a prezenta, în concordanţă cu *folclorul medical românesc*, modalităţile de utilizare a acestor plante, nici acela de a incrimina folosirea lor, ci doar acela de arăta că ele au reprezentat un „paradis artificial" în existenţa unor personalităţi marcante ale culturii româneşti şi europene. Dimitrie Cantemir a fost, alături de Nicolae Milescu Spătarul, printre primii savanţi români, care au studiat remediile narcotice în Orient8. Am încercat, în cele ce urmează, să scoatem în evidenţă câteva elemente din opera cantemiriană privitoare la utilizarea acestor plante în Imperiul Otoman şi în Moldova.

În cele peste două decenii, cât a locuit la Constantinopol, Dimitrie Cantemir a cunoscut societatea turcească în profunzime. „*Unele năravuri turceşti, inclusiv consumul de excitante şi narcotice (cafea, tutun, opium/afion/tiriac/haşiş), au fost un model pentru domnitorii şi târgoveţii români*" *9*. În sprijinul unei astfel de afirmaţii, Andrei Oişteanu aduce ca argumente unele expresii arhaice „*achiziţionate*" şi intrate în limbajul comun românesc, ca de pildă: „*A bea cafea turcească*", „*a fuma ca un turc*", „*a face kyef*, „*a bea afion*", *a* „*umbla tiriachiu (=*

ameţit)". *10*

Este interesantă prima consemnare în literatura românească referitoare la folosirea cafelei, consemnare ce aparţine lui Ion Neculce. Întâmplarea s-a petrecut, cam în anul 1505, la Înalta Poartă, când Bogdan-vodă „au *trimis pe Tăutul logofătul sol la turci, când au închinat ţara la turci*" *11*. Pe timpul întâlnirii cu vizirul, solul moldovean „Şi *dându-i cahfe, nu ştie cum o*

4 Vezi Andrei Oişteanu, *Narcotice în cultura română*, Ediţia a II-a, Editura POLIROM, 2011, p. 138

5 Andrei Oişteanu, Op. cit., p.132.

6 Andrei Oişteanu, Op. cit. p. 127.

7 *Ibidem*, pp. 127 – 128.

8 *Ibidem*, p. 12.

9 *Ibidem*, p. 132.

1101 *Ibidem*.

11 Ion Neculce, *Letopisetul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 270.

va be. Şi a început a închina: *Să trăiască împăratul şi vizirul*! *Şi închinând, au sorbit felegeanul*, [1] *ca altă băutură*". *12*

Aşa cum afirmă Andrei Oişteanu, [2] această consemnare a lui Ion Neculce este contestată de istoricul Aurel De cei, care susţine că, în Turcia, cafeaua a fost introdusă cu vreo 50 de ani mai târziu, respectiv, pe la jumătatea secolului al XVI-lea, pe vremea sultanului Soliman Magnificul (1520 – 1566) 13. Cafenelele [3] din Istanbul sunt descrise de Dimitrie Cantemir, numindu-le cârciumi, unde se fierbe şi se vinde kofe, spunând că aceasta conţine „*duhul treaz*". Domnitorii şi boierii fanarioţi au adus, şi în Ţările Române, aceste obiceiuri şi năravuri turceşti, cum este consumul de excitante şi de narcotice. Trebuie spus că, aceste năravuri, au prins rădăcini trainice în spaţiul românesc, cu precădere, pe timpul domniilor fanariote.

În prima perioadă a şederii sale la Constantinopol, în calitate de ostatec, Cantemir era la vârsta adolescenţei, având 15 ani. „El *a fost prins într-un cerc vicios de potenţiali prieteni şi duşmani, cerc ale cărei limite erau greu de definit*". *14* În descrierile sale, Dimitrie Cantemir foloseşte sintagma „*suc de mac*" pentru a desemna opiul, relatând multe întâmplări cu cei ce consumau narcotice. Aşa cum era concepţia vremii, Cantemir spunea că intoxicarea cu suc de mac nu produce „*vreo nebunie*" sau tulburări ale minţii specifice beţiei. Însă, face referinţe numeroase ce vizează „*ieşirea din fire*", ca urmare a

consumului de narcotice, a călugărilor musulmani turci, numiţi *dervişi*. Ei nu erau consumatori de vin, ci de „suc de mac", precum şi ai unui amesetec, denumit *berci*, *„de la care mai întâi le vine somn, apoi simt nu vei de veselie şi o înviorare a duhului"*. *15* Pe timpul stărilor de extaz, dervişii îl *pot vedea pe Dumnezeu însuşi, aşa cum este în sine"*. *16* Referiri speciale, Cantemir a făcut şi la oameni de cultură turci: *„La turci nu e poet mai ales, nu e savant desăvârşit care să nu întrebuinţeze acel suc de mac..." 17*

Chiar din relatările lui Dimitrie Cantemir rezultă că, membrii cercurilor pe care le frecventa, erau consumatori de narcotice. La ospeţele turceşti, în mod evident, nu putea să lipsească „afyonul", afirmă remarcabilul istoric cantemirolog Ştefan Lemny.18 Prin urmare, este firească întrebarea *„Dacă prinţul moldav a consumat sau nu „suc de mac"*? Andrei Oişteanu spune că"... ar *fi nerealist să ne închipuim că tânărul Cantemir nu a încercat el însuşi „suc de mac" pe propria-i piele, mai ales că era un fapt uzual în epocă, fără conotaţii morale*. *„19* Cel mai probabil este că, potrivit obiceiului epocii, şi Cantemir s-a numărat printre cei ce beau *„afyon"*. Un argument temeinic este şi acela că savantul român a fost un mare admirator al alchimistului medic Jean-Baptiste van Helmont, numit în epocă *Doctor Opiatus*, care era un opioterapeut convins. Acesta recomanda opium ca remediu pentru cele mai multe dintre suferinţele umane20.

Din scrierile fiului său, Antioh Cantemir, rezultă că prinţul moldovean se scula la cinci dimineaţa, când, imediat, bea o cafea *„trăgând din narghilea, după obiceiul turcesc"*. *21* Şi din aceste scrieri, se poate trage concluzia că *„desfătările turceşti"* nu-i erau străine principelui Cantemir, care respecta obiceiurile turceşti. De asemenea, în timpul perioadei ruse, Cantemir

1123 *Ibidem*.

14 Vezi Andrei Oiştenu, Op. cit., pp. 132 – 133.

14 Zeynep SOZEN, *Cercul vicios*: *prietenii şi duşmanii lui Cantemir în Istanbul*, în lucrarea *„Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi*,

Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Editura Preuniversitaria, Bucureşti 2011, p. 77.

15 Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, ediţie îngrijită de Virgil Cândea, Editura Academiei, Bucureşti, 1987, p.463.

16 Vezi: Andrei Oişteanu Op. cit., pp. 135 – 137; Luminiţa Munteanu, *Dervişi sub zodia semilunii. Istoria unei confrerii mistice şi a patimilor sale*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2005

1178 Cf. Anderei Oişteanu, Op. cit., p.137.

18 Ştefan Lemny, *Cantemiriştii. Aventura europeană a unei familii princiare*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 80.

19 Andrei Oişteanu, Op. cit. p. 137.

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*.

era *„iute la beţie”*, iar, în tinereţe era *„zlobiv (rău n. a) la beţie” 22*. Seratele organizate la curtea ţarului, la care era invitat de onoare, erau *„înecate în băutură”*. Beţia era duşmanul de moarte al lui Dimitrie Cantemir. *„După un dezmăţ necuviincios el cădea la pat cincisprezece zile” 23*, aşa cum notează fiul său Antioh. În „Descriptio Moldaviae”, referindu-se la „năravurile moldovenilor”, Dimitrie Cantemir scria *„Desfătarea lor cea mai mare este să petreacă în ospeţe, uneori de la al şaselea ceas al serii până la al treilea ceas după miezul nopţii, alteori şi până se crapă de ziuă, şi bea până ce varsă. Atâta că nu au obicei să facă petreceri în fiecare zi, ci numai la sărbători sau când e vreme rea iarna, când gerul sileşte oamenii să stea acasă şi să-şi încălzească mădularele cu vin”. 24* Chiar dacă, în consens cu moravurile vremii şi ale mediilor în care a trăit şi creat, Dimitrie Cantemir a „cochetat” cu plante psihotrope, acest fapt nu avea conotaţii morale, era o „modă” a vremii şi mediului în care trăia. Evident, această situaţie nu-i diminuează cu nimic prestigiul său de savant enciclopedic sau din valoarea operei sale, care l-a consacrat ca *„un punct arhimedic”* al culturii româneşti, europene şi universale. Mai ales că, Charles Baudelaire, poetul englez Thomas de Quincey, poetul Jean Cocteau,

Oscar Wilde şi multe, multe alte personalităţi remarcabile ale culturii europene şi universale se numărau printre consumatorii de narcotice sau „prafuri împuternicitoare” menite să combată *„lipsa de bărbăţie”*.

În cultura românească, aşa cum subliniază Andrei Oişteanu, o pleiadă de intelectuali, scriitori şi artişti”… *s-au raportat la diferite plante şi substanţe psihotrope. Cazurile sunt multiple şi diverse. De la savanţi care au studiat folosirea remediilor narcotice în Orient* (*Nicolae Milescu Spătarul*, *Dimitrie Cantemir*, *J.M. Honigherger*, *Mircea Eliade*), *până la scriitori care s-au sinucis folosind opinacee* (Daniil *Scavinschi*, *Alexandru Odobescu*); *de la scriitori care au folosit substanţe narcotice din raţiuni medicale* (*cazul probabil al lui Eminescu*), *până la cei care le-au utilizat în căutarea paradisurilor artificiale* (*Alexandru Macedonschi*)”. *25* Mulţi scriitori sau savanţi care au folosit substanţe narcotice pentru hrănirea imaginaţiei şi stimularea creativităţii (Tristan Tzara, Ion Barbu), pentru valorizarea mesajului poetic. Unii savanţi au experimentat substanţele psiheldice pe ei înşişi, în scopul îmbunătăţirii propriilor cunoştinţe neuropsihiatrice.

2. Dimitrie Cantemir, membru al „Ordinului Rozicrucian”? *26*

La mai mult de două secole de la moartea sa, în urma reluării, la 9 ianuarie 1934, a relaţiilor diplomatice româno-sovietice, precum şi a negocierilor purtate de Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor externe al României, cu omologul său sovietic, ministrul de externe, Maxim Maximovici Litvinov, rămăşiţele pământeşti ale savantului român au fost repatriate. Astfel, la 14 iunie 1935, osemintele au fost aduse, de la Odesa, cu vaporul „Regina Maria”, în portul Constanţa. Împreună cu rămăşiţele pământeşti, au fost aduse şi 1455 de lăzi cu o parte aarhivei evacuate, în anul 1916, în Rusia. Din nefericire, tezaurul nu s-a regăsit printre lăzi. De asemenea, su fost aduse şi plăcile funerare de pe mormintele lui Dimitrie Cantemir şi ale membrilor familiei sale decedaţi, pe timpul exilului din Rusia. De la Constanţa, osemintele au fost

transportate, la Iaşi, cu trenul, care a staţionat în gările Buzău, Râmnic, Focşani, Bârlad şi Vaslui, fiind întâmpinat cu onoruri militare şi slujbe religioase în prezenţa oficialităţilor locale şi a unei numeroase populaţii. La 16 iunie, osemintele au fost înhumate, în cripta dreaptă a Bisericii Trei Ierahi, cu un ceremonial naţional solemn pe timpul căruia au fost trase 101 salve de tun şi a avut loc un serviciu divin la Mitropolie şi în Biserica Trei Ierahi. Astfel, după cum se scria în presa vremii, trupul ţării s-a reîntregit"… *prin repatrierea osemintelor unui erou*".

22 Ion Neculce, Op. cit., p.374.24 Andrei Oişteanu, Op. cit., p 138.

24 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, 1967, pp. 204 – 205.

25 *Andrei Oişteanu*, Op. cit. p. 12.

26 Cf. Leonte IVANOV, lector universitar doctor, şeful Catedrei de Slavistică, Universitatea „Al. I. CUZA" din Iaşi, www.zorilebucovinei.com/news/show/326.

La acest eveniment, a participat şi marele istoric, enciclopedist şi om politic Nicolae Iorga. În procesul, verbal încheiat cu prilejul preluării osemintelor, în portul Constanţa, s-au consemnat următoarele: „S-au găsit în raclă o parte din oseminte, fără craniu, cuprinzând oasele braţelor şi picioarelor înfăşurate în resturile unui veşmânt de mătase croit oriental" 27. De asemenea, se estima că vârsta decedatului ar fi în jurul a 50 de ani, iar înălţimea se aproxima la 60 – 65 centimetrii. Din procesul verbal rezultă că nu s-a găsit cutia craniană a decedatului. Lipsa neobişnuită a craniului a stârnit nenumărate discuţii. Unii spuneau că, prin oprirea craniului, ruşii încearcă să şi-l revendice pe savantul principe român. Alţii susţineau că a fost furat craniul.

De asemenea, trebuie spus că este neobişnuit de lungă perioada de şase săptămâni existentă între data morţii lui Cantemir şi cea a funeraliilor sale ce au avut loc în Rusia. Aşa după cum se cunoaşte, savantul l-a însoţit pe Petru cel Mare la campania întreprinsă de Rusia împotriva Persiei. În timpul campaniei, boala de care suferea de

multă vreme – diabetul – se agravează, şi este nevoit să se întoarcă, la reşedinţa sa Dimitrovka, unde ajunge la 19 martie 1723. Ţarul îi cerea, însă, să revină. Este edificator răspunsul trimis de Cantemir lui Petru cel Mare, prin intermediul ţarinei Ecaterina: *„Iar eu nu pot să mă scol din pat, şi cu atât mai puţin să plec într-o călătorie atât de lungă; şi nu numai că nu voi suporta greutăţile unei asemenea călătorii, ci am puţină speranţă chiar la viaţa mea... întrucât din mine a mai rămas decât sufletul, trupul supt şi oasele”.28* A fost răpus de boală. „La 7 ceasuri şi 20 minute, în seara zilei de 21 august 1723, Dimitrie Cantemir se sfârşeşte din viaţă”. 29 Evenimentul se produce la moşia sa, Dimitrovka. Familia ţarului este anunţată despre tragicul eveniment de către de soţia sa, Anastasia, care scrie familiei imperiale următoarele”...în luna lui august de acum în

21 de zile, după amiază... soţul meu şi părintele nostru, Dimitrie Cantemir, după o lungă şi grea boală (fiind în satele Sevesk), sfârşit-a cursul acestei vremelnice vieţi şi s-a mutat le cea veşnică”. 30 Funeraliile lui Cantemir au avut loc în ziua de 1 octombrie 1723, fiind înmormântat în „Biserica de jos”, Sfinţii Constantin şi Elena, ctitorie cantemiriană în curtea mănăstirii greceşti Sfântul Nicolae din Moscova.

Această situaţie a iscat discuţii diverse. Cele mai pertinente concluzii explică acest decalaj nefiresc de lung pentru neştiutori prin apartenenţa lui Cantemir la Ordinul Rosacrucian (Ordinul Rozei Cruci). Evocând legenda maestrului Hiram, prin tradiţie, după moarte, cadavrele membrilor roşicrucieni erau decapitate, iar craniile se depuneau, în Scoţia, pe domeniul Rosslyn de lângă Edinburgh, unde exista, încă din 1440, o mănăstire construită după regulile şi simbolistica masonice. De aceea, se admite că, după moarte, capul lui Cantemir a fost luat şi depus în această mănăstire. Aşa se explică lipsa craniului la aducerea osemintelor savantului, în ţară. De asemenea, perioada de şase săptămâni ce a trecut de la moarte la funeralii, se explică şi prin aceea că era nevoie

de acest răstimp pentru transportul şi depunerea craniului la Mănăstirea Rosslyn din Scoţia.

Unii istorici explică şi salvarea miraculoasă a lui Dimitrie Cantemir după înfrângerea de la Stănileşti, tot prin apartenenţa sa la rozicrucianism. După cum se consemnează în cronicile vremii, domnitorul a fost ascuns de Frăţia Roşicruciană într-o trăsură a ţarinei. De asemenea, se apreciază că, această calitate de mason, i-a facilitat relaţiile de colaborare cu membrii Academiei Regale Prusace din Berlin, care, la rândul lor, erau „rozicrucieni”. Calitatea de membru al acestei „frăţii” a reprezentat şi un argument concludent pentru admiterea lui Dimitrie Cantemir, ca membru, în acest prestigios forum academic occidental.

O întrebare care, în mod firesc, se poate pune este aceea a lipsei unor scrieri din epocă cu referire la calitatea de „rozicrucian” a lui Cantemir. Potrivit doctrinei şi regulilor grupurilor roşicruciene membrii acestora au fost, întotdeauna, împiedicaţi să-şi afirme public

27 *http*/www.historia.ro/…/cel-mai-mare-tezaur-r-mas-n-rusia-va-fi-readus-n-ro.

28 Cf. Constantin Măciucă, *Studiu introductiv*, *antologie şi note finale la lucrarea Dimitrie Cantemir*, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti. 1967. p. 320.

29 *Ibidem*.

30 *Ibidem*.

afilierea. Mai mult, ei chiar trebuiau să nege această afiliere, adoptând o *„disciplină a tăcerii”*. Pe cale de consecinţă, nu s-a îngăduit să se facă publică această apartenenţă. Factori favorizanţi ai afilierii lui Cantemir la Roşicrucianism au fost: mediul în care a evoluat şi s-a format, respectiv, în spaţiul cultural şi spiritual aflat la confluenţa dintre Bizanţ, Orient şi Occident; erudiţia şi apetenţa sa indiscutabilă pentru esoterism; legăturile personale cu conţinut politic şi ştiinţific pe care le-a dezvoltat cu importante personalităţi ale vremii, atât din Orient, cât şi din Occident.

3. Caracteristici ale doctrinei rozicruciene31

Aşa după cum specificam mai sus, o problemă disputată de către cantemirologi, şi nu numai, referitoare la viaţa şi activitatea marelui enciclopedist Dimitrie Cantemir, este aceea a apartenenţei sale la o organizaţie masonică, aşa cum este roşicrucianismul. În secolul al XVII-lea, masoneria s-a extins, într-o mare măsură, şi în estul Europei. Evident, nici statele româneşti nu s-au situat în afara ariei de impact a acesteia. Astfel, în Moldova, Muntenia şi Transilvania ideile masonice au început să pătrundă pe două direcţii, *una sudi*că cu „sinapse" în Imperiul Otoman, şi *una vestică*, având sorgintea în spaţiul germanic. Promotorii masoneriei de la Istanbul erau marinarii genovezi ce făceau comerţ. În Transilvania, stat românesc intracarpatic, *direcţia vestică* era calea principală de pătrundere a masoneriei, deoarece contactele cu Imperiul Otoman erau mai puţin frecvente, iar cele cu Casa de Habsburg şi Prusia erau cvasipermanente. În statele româneşti extracarpatice, masoneria era promovată, cu precădere, de grecii din Fanar, împământeniţi aici. Trebuie subliniat că, unii greci dintre cei ce au ocupat demnităţi importante, au creat loji masonice, care diseminau ideile iluministe şi modul de viaţă occidental.

Pătrunderea masoneriei din spaţiul germanic s-a făcut prin intermediul călătorilor, oamenilor de ştiinţă şi al specialiştilor trăitori în aceste teritorii, dar care, pentru o perioadă de timp, se aflau în arealul românesc. În acelaşi timp, românii care efectuau studii în universităţi germane sau au desfăşurat activităţi comerciale sau de altă natură în „conglomeratul german" erau, într-o anumită măsură, purtători ai mesajelor masonice. Statele germanice constituiau un „*incubator*" propice ideilor rozicruciene, care erau promovate de Ordinul Rozei-Cruci, întemeiat, sub numale de „*Marea fraternitate albă*", de către faraonul Tutomis al III-lea. Acest vechi ordin este, în fapt, o mişcare filosofică antică, ce îşi are originea la şcolile de mistere ale vechiului Egipt. În semn de venerare a iniţiatorului şi de

respect faţă de străvechea cultură egipteană, templele rosicruciene sunt, în cele mai multe cazuri, construite şi decorate în stil arhitectonic egiptean. În aceste temple, se reuneau iluminiştii în scopul *studierii universului şi misterelor* sale. *Misterele, în această concepţie, desemnează o gnosă, o înţelepciune secretă*. Existenţa unor comunităţi de rozicrucieni pe continentul european este atestată încă din anul 1250. Cu toate acestea, ordinul şi „frăţiile" rozicrucienilor s-au constituit în secolele XVI-XVII. Denumirea ca atare se trage de la Christianus Rosecreutz (1378 – 1484), un medic, care a descoperit şi a învăţat înţelepciunea esoterică, pe timpul unui pelerinaj în Orientul Mijlociu, de la înţelepţi turci, arabi şi persani. După întoarcerea din pelerinaj, Rosecreutz a fondat *„Frăţia Rozei-Cruci*, *„32* cu el însuşi, în calitate de şef al acestui Ordin. A vegheat la crearea templui *„Sanctus Spiritus"* (Spiritul Sacru), care a contribuit la diseminarea doctrinei rozicruciene.

Învăţăturile ce se transmit nu au numai un scop „iluminist", ci au şi un caracter practic, fiind concepute în asemenea manieră, încât să poată acţiona asupra *devenirii propriei existenţe*. Potrivit doctrinei Rozei Cruci, *evoluţia omului se produce tot atât de bine în lumea materială*, cât şi în *lumea spirituală.33* Din aceste considerente, se apreciază că nicio fiinţă umană nu poate cunoaşte fericirea dacă se orientează, doar, către una dintre aceste două

31 https://*en.wikipedia.org*/*wiki*/*Rosicrucianism*, www.cresite.org/rosicrucianism.htm, *ww*. *britannica.com*/*topic*/*Rosicrucians*, www.*levity.com*/*alchemy*/*rosicros.html*.

32 www.esoterica.ro/2009/09/idealul-rosicrucian.

33 *Ibidem*.

lumi, excluzând-o pe cealaltă. Scopul Rozicrucianismului este, în primul rând, să aducă fericirea acelora care-l aplică în viaţa lor pe baza unei cunoaşteri mistice. Cunoaşterea mistică are ca menire să demonstreze *că gândul*, atunci când este bine şi corect folosit, *este de natură să stăpânească materia*.

Problematica rozicruciană este reprezentată de tezele, teoriile şi noţiunile ştiinţelor *clasice*, ca şi cea a gnozelor tradiţionale. Fiecare membru al unei frăţii roşicruciene, pe măsură ce urcă în grad, trebuie să asimileze datele fundamentale ale ştiinţelor clasice şi doctrinele filosofice, care, din timpuri îndepărtate, au fost dezbătute în cercurile de iniţiaţi.

Încă de la vârstă fragedă, Dimitrie Cantemir, născut în religia creştin-ortodoxă, a fost educat, în spiritul învăţăturii ortodoxe. Tatăl său, Constantin Cantemir, s-a îngrijit de asigurarea unei culturi de deosebite fiilor săi. Astfel, primul dascăl al lui Dimitrie Cantemir a fost cărturarul grec Ieremia Cacavela, care era şi călugăr ortodox. Cu Ieremia Cacavela, tânărul Dimitrie învaţă tainele ortodoxismului, concomitent cu studierea limbilor greacă, latină şi italiană. Apoi, în perioada cât va fi ostatic, va studia cu dascălii Academiei Patriarhiei din Constantinopol, fiind lacom de a şti şi de a învăţa cât mai multe lucruri. Printre dascălii avuţi la Academia din Constantinopol, s-au numărat personalităţi marcante ale ştiinţei, culturii şi religiei ortodoxe, cum au fost: Meletie, episcop de Atena, de la care şi-a însuşit literatura şi religia; Jacomie, de la care a învăţat filosofia; episcopul Hrisant Nottara şi Alexandru Mavrocordat. Spiritul dominant al Academiei Patriarhiei din Constantinopol era profund teologic. Tot aici, un rol important în formarea lui Cantemir l-a avut marea bibliotecă enciclopedică, ce avea lucrări de logică, filosofie, geografie, istorie, medicină, chimie în limbi diferite.

Dimitrie Cantemir stăpânea, ca nimeni altul, ştiinţele clasice şi filosofia, fiind un mare creator în domeniu. Orice frază a sa, orice concepţie despre lume şi viaţă reprezintă „un sâmbure de universalism”. Prin urmare, pentru a deveni membru în această organizaţie, savantul enciclopedist moldovean nu avea nevoie de nicio pregătire, dimpotrivă, putea să-i pregătească pe novici. Îndeplinind cerinţele de ordin cultural şi intelectual impuse, precum şi pe cele privind cunoaşterea unor ştiinţe, pentru a fi primit

în această organizaţie, avea nevoie numai de o recomandare din partea unui membru cu vechime şi de mare prestigiu. Aceste cerinţe, care sunt obligatorii pentru *un „rozicrucian”*, explică de ce cei mai mari mistici din perioada medievală erau şi savanţi eminenţi, aşa cum a fost şi Dimitrie Cantemir. Astfel, la dezvoltarea legilor şi principiilor mistice, la înţelegerea misterelor naturii şi ale universului – ce reprezintă chintesenţa roşicrucianismului –, au contribuit ilustre personalităţi ale ştiinţei şi artei, precum *da Vinci*, *Paracelsus*, *Descartes*, *Pascal*, *Spinoza*, *Newton*, *Leibniz*, *Franklin*, *Faraday*, *Debussy34* etc. iniţiaţii şi savanţii foloseau noţiunea de gnosă [4] pentru a desembna *cunoaşterea perfectă*, *absolută*, *rezervată iniţiaţilor*.

Rozicrucienii, potrivit doctrinei lor, doreau reforma spirituală a lumii din punct de vedere politic, religios şi ştiinţific. Fiind convinşi că lumea poate evolua spre bine numai aderând la idealuri înalte, rozicrucienii au contribuit, de-a lungul veacurilor, la înfăptuirea unor schimbări profunde în societatea umană. ideologia rozicrucianã a constituit un izvor de inspiraţie pentru promotorii reformei. Prima personalitate românã, care a făcut parte dintr-o societate secretă europeană, a fost Dimitrie Cantemir, considerat unul dintre iluştrii neamului românesc, fiind recunoscut în întreaga Europa ca un savant cu orizonturi ştiinţifice, politice şi istorice largi, un scriitor şi muzician. Scrierile sale esoterice, printre care cea mai importantă este istoria leroglifică, au fost cunoscute şi preţuite în cercurile discrete de iniţiaţi. Această lucrare, cuprinde şi cugetări, proverbe şi versuri populare, esoterismul său fiind de natură barocă. Elementele sale fundamentale sunt de natură magică, cu elemente de astrologie, oniromanţie sau morfoscopie.

În continuare, vor fi prezentate câteva argumente de natură logică şi documentară în sprijinul ideii că Dimitrie Cantemir a aparţinut ordinului masonic rozicrucian. Primul argument

cantemiriana.blogspot.com.

derivă din mediul social şi ştiinţific în care şi-a desfăşurat activitatea. Prin urmare, trăind în cercurile elevate ale Ţarigradului, Moscovei şi Sankt-Petersburgului, a cunoscut numeroase personalităţi marcante, multe dintre ele membre al Roşicrucianismului. Evident, un argument în sprijinul apartenenţei lui Cantemir la acest ordin masonic îl reprezintă şi faptul că, mulţi dintre cei mai importanţi prieteni şi colaboratori ai lui Cantemir erau rozicrucieni. Printre aceştia amintim pe ambasadorul rus la Poartă, Piotr Andreevici Tolstoi, de a cărui prietenie se bucura încă de când era capuchihaie la Constantinopol. Aşa cum se cunoaşte, Dimitrie Cantemir, consilier intim al lui Petru cel Mare, manifesta pentru ţar admiraţie şi un respect deosebit. Petru era şi naş al principelui moldovean. Ei bine, ţarul Rusiei era, şi el, membru al Ordinului Roşicrucian. Acesta fusese iniţiat la Londra, pe timpul vizitei efectuate în cadrul „Marii ambasade”. Petru, spun unii istorici, a introdus acest ordin în Rusia prin crearea, la Sankt Petersburg, a primei loji masonice ruseşti. Tot mason a fost şi Gavril Ivanovici Golovin, şeful cancelariei imperiale, intim al ţarului, ca şi Cantemir, de altfel. Cantemir colabora îndeaproape cu Golovin, care era şi unul dintre semnatarii Tratatului de la Lutk. De asemenea, mai mulţi specialişti şi savanţi străini, care erau apropiaţi lui Cantemir, aveau calitatea de rozicrucieni. În asemenea situaţie, principele moldav nu putea să refuze „recomandarea” de a deveni membru al Ordinului roşicrucian.

Şi astăzi, rozicrucianismul, la fel ca la înfiinţarea sa în urmă cu patru secole, rămâne o mişcare spirituală şi culturală enigmatică. În ultimele decenii, asistăm la o resurgenţă a rozicrucianismului în varii forme şi denominaţiuni, dar prea puţine organizaţii ce se revendică a fi rozicruciene au vreo legătură cu cel originar.

4. Dimitrie Cantemir, iscoadă rusă?

O altă problemă controversată referitoare la viaţa şi activitatea lui Dimitrie Cantemir este cea a faptului dacă el

a fost sau nu iscoadă rusă. Opiniile cele mai numeroase susţin că principele moldav a fost spion rus. Se afirmă că planurile lui Petrul de „dilatare teritorială" a Rusiei spre sud-estul european, Peninsula Balcanică şi de ocupare a Constantinopolului aveau ca figura centrală pe Dimitrie Cantemir. În acest sens, este edificator testamentul lui Petru cel Mare elaborat, cu puţin timp înainte de a muri, în anul 1725. Petru ajunsese la concluziacă *„naţiunile Europei au ajuns cele mai multe într-o stare de vechime aproape de a lor cădere. Urmează dar, a fi ele subjugate de un popor tânăr şi nou, când va ajunge la întregimea creşterii sale şi va căpăta toată a sa putere*". Mai spune că el, venind pe tron, *„a găsit Rusia ca un pârâiaş şi o las ca un râu mare. Iar moştenitorii mei o vor face şi mai mare, întinsă, hotărâtă de a face să rodească Europa cea stârpită".35*

Evident, realizarea acestor planuri se făcea pe două căi. Prima cale, şi cea mai importantă, este cea a ocupării statelor prin luptă armată. l-ar cea de-a doua cale era cea diplomatică, prin luarea unor ţări sub protectoratul Rusiei, care, ulterior, urmau să fie integrate în Imperiul ţarist. Indiferent de calea urmată, realizarea unor asemenea obiective strategice nu era posibilă fără ca ţarul şi ceilalţi factori decidenţi să deţină informaţii din domenii diverse (militare, economice, comerciale, starea de spirit a populaţiei, cultura etc). informaţiile puteau să fie procurate pe căi şi metode diverse. Oricare dintre cele două căi presupunea informaţii veridice privitoare la „obiectivul" vizat. De cele mai multe ori, calea diplomatică preceda pe cea militară, sau se îmbina cu aceasta pentru îndeplinirea scopului strategic. Pentru aceasta, esenţială era crearea unor reţele informative, care să acopere zonele şi domeniile de interes strategic. Cei ce ofereau informaţii Cancelariei ţariste erau recompensaţi cu bani şi, mai ales, cu aur. informaţiile obţinute vizau, cu precădere, potenţialul militar, intenţiile strategice, trăsăturile de personalitate ale celor aflaţi la conducerea statelor respective, starea de spirit a populaţiei etc.

35 Gheorghe Boldur-Latescu, *Testamentul lui Petru cel Mare*, România Liberă, din 17 ianuarie 2008, accesat pe internet la www. *romanialibera.ro*.

Politica expansionistă *„multiazimut”* promovată de Petru viza, mai întâi, stăpânirea ţărilor din apropiere. Având în vedere aceste obiective strategice ale Rusiei, Moldova, aflată în proximitatea *„marelui râu”*, reprezenta unul dintre *obiectivele strategice* de etapă, întrucât Petru îşi îndemna urmaşii *„A se amesteca în toate pricinile şi dezbaterile din Europa, mai vârtos în acele ţări care, fiind mai în apropiere, interesează mai cu seamă”*. *36* Pentru ca Moldova să ajungă sub protectorat rus, era nevoie ca domnitorul ei, în acord cu marea boierime, să fie de acord cu o alianţă cu Rusia în vederea ieşirii ţării de sub dominaţia otomană.

În acest scop, s-a hotărât atragerea lui Dimitrie Cantemir de partea Rusiei, având în vedere că acesta a fost primu’ prevestitor al decăderii Imperiului Otoman. Ambasadorul rus la Poartă, Piotr Andreevici Tolstoi, avea, mult mai intens decât ambasadorii Franţei şi Olandei, legături strânse cu Dimitrie Cantemir, încă din perioada în care acesta era capuchehaie la Înalta Poartă.

Prinţul moldav *„... priveşte cu simpatie politica internă şi externă a ţarului Petru I, cu al cărui sol, Petru Andreevici Tolstoi, întreţine relaţii tăinuite”*. 7 Simpatia şi speranţele nutrite pentru Imperiu Rus rezultă şi din lucrarea *Monarchiarum physica interpretatio* (*Interpretarea naturală a monarhiilor*), în care scria că *„... fiind cea din urmă, monarhia acvilonică”* (ce din miazănoapte, deci Imperiul Rus n.a.) îi prezice, *„... că, peste tot, va fi biruitoare peste toată lumea nordică”*. *38*

Deşi nu aminteşte numele lui Petru, acesta transpare, cu uşurinţă, din explicaţia pe care o dă, conform *„ordinii naturale a lumii”*, imperiului de miazănoapte. *„Dumnezeu a sădit această monarhie... prin unul dintre principi, înzestrat cu toate virtuţile şi pe care poate că ni-l au şi adus timpurile... Avem... în această parte de miazănoapte, un principe foarte înţelept şi foarte aprig la războaie... pe*

care nu-l întrece nimeni dintre monarhi în cultură şi pietate. *„39*

Admirându-l pe ţar, şi având promisiunea că Rusia va sprijini Moldova pentru a-şi recăpăta independenţa faţă de Imperiul Otoman, prin intermediul ambasadorului rus, Cantemir a devenit *„agent secret al Rusiei încă din anul 1700"*, când a interacţionat cu acesta. Putem spune că a făcut aceasta spre binele ţării sale. *„*Din *1710*, *Dimitrie Cantemir a fost încadrat oficial în serviciul rus de spionaj având drept misiune să afle toate detaliile legate de pregătirile de război cu Rusia*, *cât şi despre relaţiile imperiului otoman cu ţările europeene*. *De asemenea*, *la indicaţia ţarului rus*, *Dimitrie Cantemir dezinforma turcii în privinţa intenţiilor militare ale Rusiei" 40*.

Pe de altă parte, în schimbul ajutorului financiar necesar pentru obţinerea tronului Moldovei, Dimitrie Cantemir a promis ruşilor că, dacă va deveni domn al Moldovei, imediat după începerea războiului ruso-turc, Moldova va fi aliata Rusiei, în scopul obţinerii totalei independenţe a ţării faţă de Sublima Poartă. În octombrie 1710, Tolstoi, la ordinul lui Petrul, a somat Înalta Poartă să-şi precizeze poziţia faţă de un conflict cu Rusia, şi a ameninţat-o cu invazia. imediat, potrivit practicii otomane, ambasadorul rus a fost întemniţat la Ediculé, iar sultanul Ahmed al III-lea a intensificat pregătirile de război cu Rusia.

Este semnificativ faptul că, înainte de a fi desemnat domnitor şi de a pleca în ţară, Dimitrie Cantemir a fost cel care a intermediat corespondenţa ambasadorului rus cu Petrul. Şi acest fapt este un argument în plus în a susţine că Dimitrie Cantemir a fost iscoadă în slujba lui Petrul. Faptul că era o iscoadă a ruşilor, rezultă şi dintr-o scrisoare proprie adresată ţarului, în care subliniază consecvenţa sa de a acţiona în favoarea Rusiei: *„Fiind la Constantinopol n-am călcat făgăduinţele pe care le-am făcut excelenţei sale Petru Andreevici*

3367 *Ibidem*.

37 Constantin Măciucă, *Studiu introductiv*, *antologie*

şi note finale la lucrarea Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti, 1967, p. 9.

38 Dimitrie Cantemir, *Interpretarea naturală a monarhiilor*, în volumul *Descrierea Moldovei*, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti 1967, pp. 61 – 62.

40 *Ibidem*, *p.69*.

40 *Constantin Măciucă*, Op. cit. *p.9*.

Tolstoi, ceea ce poate mărturisi însuşi Dumnezeu şi excelenţa sa. Iar acum am venit în Moldova, înainte şi după venirea majestăţii voastre în ţara noastră, am păstrat aceeaşi credinţă". 41

Trebuie spus, însă, faptul că Dimitrie Cantemir a fost şi un informator al Porţii. Încă de la numirea sa în calitate de domnitor în Moldova, a fost însărcinat cu două obiective informative esenţiale: primul să-l urmărească informativ şi să-l prindă pe Constantin Brâncoveanu şi să informeze Poarta în legătură cu acţiunile acestuia de politică externă, în special cele ce vizau relaţiile cu moscalii; al doilea obiectiv era acela de a supraveghea acţiunile ruşilor, pregătirile de război ale acestora.

De asemenea, el trebuia să fie un *„filtru"* al informaţiilor pe care le primea de la sultanul Bugeagului şi de la voievodul Tighinei. Prin urmare, informaţiile oferite de domnul Moldovei coincideau cu cele oferite de paşă. Astfel, Dimitrie Cantemir era considerat a fi un domnitor fidel înaltei Porţi, sultanul şi marele vizir putându-se baza pe Moldova, în caz de conflict armat cu Rusia.

Cantemir s-a achitat cu multă inteligenţă de aceste obligaţii faţă Sublima Poartă, fiind un informator selectiv, ce disimula, în mod ingenios, dorinţa şi acţiunile ce vizau ca Moldova să iasă de sub protectoratul turcesc. Problema principală ce-l preocupa pe Dimitrie Cantemir era prinderea lui Brâncoveanu. În acest scop, a creat un un detaşament format din 6 *„steaguri"* (unitate militară ce avea cam 50 de luptători şi de lefegii, n.a.), două de lipcani (tătari, n. a) şi *„câţiva feciori de boieri grijiţi, îi ţine gata în Iaşi".42* Pentru a induce în eroare pe Brâncoveanu, a

lansat informaţia că *„podghiazul”* (unitatea militară special creată, n.a.) va merge la moscali.

De asemenea, pentru a disimula tratativele de alianţă cu Rusia, la trimiterea solilor săi, a dezinformat Poarta, spunând că scopul deplasării este acela de a *„... afla pregătirile „43* pentru iminentul război ruso-turc.

Dimitrie Cantemir *„... afişa, din tact politic, o atitudine de loialitate desăvârşită faţă de puterea suzerană”. 44* Prin urmare, el era foarte preţuit şi se bucura de o mare credibilitate la Ţarigrad, fiind apreciat de către vizir că este un *„ghiaur” foarte bine informat, ştiind... de toate ce să făcu la Moscu şi la leşi, de le scrie tot adevărul la Poartă”.45*

De aceea, înainte de a trimite oameni de încredere pentru negocierea tratatului de alianţă cu Rusia, al cărui text îl redactase integral, a informat Poarta de faptul că trimite „iscoade” la moscali pentru a afla şi informa pe marile vizir despre pregătirile pe care le fac ruşii în vederea confruntării cu Imperiul Otoman.

În mod real, scopul acestei misiuni era acela de a încheia tratatul de alianţă cu Rusia, cunoscut sub numele de Tratatul de la Lutk, *şi nu obţinerea de informaţii, care să fie trimise la Constantinopol*.

Încheierea tratatului cu Rusia a fost ţinută în mare secret, doar 2 – 3 persoane din anturajul lui Cantemir ştiau de intenţia de alianţă cu Rusia.

Discreditarea lui Cantemir s-a petrecut după ce otomanii au aflat de alianţa moldo-rusă, cu mai puţin două luni înaintea confruntării militare propriu-zise. Turcii au considerat că, prin trecerea Moldovei de partea ruşilor, au fost trădaţi de Cantemir. A.D. Xenopol scrie despre *„trădarea lui Cantemir. „46*

41 Ion Neculce, Op. cit. p.375.

42 Ion Neculce, Op. cit., p. 380.

4434 *Ibidem*.

44 Ion Toderaşcu, *Constantin Brâcoveanu şi Ţara Moldovei, colaborare, rivalitate* şi *„Domnu’ la două ţări”*, în lucrarea *„Sfântul Constantin Brâncoveanu ocrotitorul*

Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor", volumul II, Editura Slatinei şi Romanaţilor, Slatina, 2014, p. 795.

4: 5 Ion Neculce, Op. cit., p. 376.

46 A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediţia a IV-a, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 529.

După înfrângerea de la Stănileşti, Dimitrie Cantemir a emigrat în Rusia, fiind însoţit de aproximativ, 400 boieri şi circa 4.000 slujitori. Potrivit prevederilor Tratatului de la Lutk, ţarul Petrul le-a oferit tuturor pământ. Moldovenii care-l însoţeau erau sub jurisdicţia lui Cantemir, care era foarte sever cu toţi.47

Cantemir a rămas în Rusia până la moartea sa, în 1723, tot nădăjduind că ţarul va relua lupta împotriva otomanilor, fapt ce ar fi putut să determine ieşirea Moldovei de sub suzeranitatea Porţii. Această dorinţă a lui Cantemir nu s-a îndeplinit, deoarece o confruntare ruso-turcă nu a mai avut loc în timpul vieţii sale.

Ţarul l-a protejat şi l-a ţinut pe Cantemir la mare cinste, făcându-l prinţ rus, sfetnic de taină şi membru în „senatul" său. De atunci, ne-a rămas celebrul portret în care apare fără barbă, în ţinută apuseană, cu armură, perucă franţuzească şi baston de mareşal – căci Petru cel Mare începuse deja, în chip autoritar, occidentalizarea Rusiei.

La noi, înainte de pribegirea lui, îl vedem pe Cantemir, ca pe toţi voievozii noştri, cu barbă, ilic şi caftan.

5. Cantemir şi iubirea dintre prinţesa Maria Cantemir şi Petru cel Mare48

Dimitrie Cantemir a avut o bogată şi intensă viaţă de familie. A avut două soţii şi şapte copii. Căsătorit, în 1699, cu frumoasa şi educata Casandra, în vârstă de numai 16 ani, şi care era fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domnitor muntean, împreună, au avut şase copii: Maria (1700 – 1754), Smaranda (1701 – 1720), Matei (1703 – 1771), Constantin (1705 – 1747), Şerban (1706 – 1780) şi Antioh (1708 – 1744).[49]

Doar Maria, primul copil, *s-a născut la Iaşi, ceilalţi cinci copii s-au născut la Constantinopol*. Casandra, soţia lui Cantemir moare, la vârsta de 30 de ani, la Moscova, lăsând copiii la o vârstă destul de fragedă. Maria avea 13 ani, iar Antioh mezinul, avea doar cinci ani. Ulterior, Cantemir după căsătoria, în anul 1719, cu Anastasia Ivanovna Trubeţkoi, a devenit tatăl unei fetiţe născute la puţin timp de la moartea celui de-al doilea copil, Smaranda. Copilul născut a fost botezat cu numele de Smaranda-Ecaterina. Cel mai probabil, numele Smaranda a fost dat în amintirea fete decedate, iar Ecaterina de la numele naşei de cununie, ţarina Ecaterina. În mod natural, toţi copiii lui Dimitrie Cantemir au primit o educaţie aleasă. Cu toate acestea, cei mai reprezentativi au fost prinţesa Maria, Antioh şi Smaranda-Ecaterina.

Petru cel Mare, *„... un uriaş clocotind de instincte primare...*[50] se poartă grosolan cu femeile, *„care nu-l interesează decât în măsura în care-i pot potoli poftele năvalnice. Dragostea pentru Ecaterina nu-l împiedică să aibă o mulţime de ibovnice*. „51 Documentele privitoare la „desfrânarea" lui Petru sunt numeroase. El *„Trece cu uşurinţă de la o doamnă de*

47 Vezi Ion Neculce, Op. cit. p. 405.

48 Cf.: http://www.libertatea.ro/detalii/articol/maria-cantemir-iubit-secret-petru-cel-mare-535421.

49 Cf.: http://www.libertatea.ro/detalii/articol/maria-cantemir-iubit-secret-petru-cel-mare-535421.

50 Henri Troyat, *Petru cel Mare*, Editura Corint, Istorie, Bucureşti 2014, p. 383.

51 *Ibidem*, p. 305.

la Curte la o slujnică şi de la o slujnică la o doamnă de la Curte". 52 Legăturile amoroase şi extraconjugale numeroase ale ţarului *„... se petreceau chiar în curtea ţarinei, care era o anticameră a plăcerilor suveranului... Ecaterina lăsa lucrurile în voia lor, înţelegătoare, ba chiar complice"*. *53* Din aceste legături au rezultat numeroşi copii. Comportamentul ţarului faţă de ibovnicele sale este mânat de instincte primare, de la o adulaţie publică şi până la osândirea cu moartea, aşa cum a fost cazul domnişoarei de onoare Maria Hamilton, scoţiancă, la origine, stabilită în Rusia. Petru asistă la execuţia acesteia, îi *„apucă de păr capul însângerat, „54* ţinând o lecţie de anatomie curtenilor, apoi *„sărută buzele îngheţate... îşi face cruce şi pleacă" 55*. Evenimentul are loc la 14 martie 1719.

Prinţesa Maria avea o educaţie de excepţie pentru Rusia acelor vremuri. La aceasta s-au adăugat frumuseţea fără seamăn şi inteligenţa deosebită, care au făcut-o, în timp, remarcată în toată ţara. Despre ea, istoricul *Leonid Nikolaevici Maikov spunea că era „cea mai cultivată femeie din Rusia"*. Prin contrast cu Maria, Ecaterina era considerată o ţărancă analfabetă, nedemnă de tronul Rusiei. De asemenea, relatează că prinţesa Maria s-a îndrăgostit de Petru cel Mare, de care-l lega o admiraţie şi o iubire reciproce. Legăturile lor de iubire au debutat în anul 1721, cu ocazia festivităţilor prilejuite de aniversarea păcii de la Nystadt, din toamna şi iarna anilor 1721 şi 1722. iubirea lor este înfăţişată, în mod amănunţit, şi de către istoricul şi academicianul francez de origine rusă Henri Troyat [5].

Petru-scria Henri Troyat – *„De câtva vreme, are o nouă iubită, foarte tânără şi strâjnic de frumoasă: Maria Cantemir, fiica voievodului Dimitrie Cantemir, care, pierzând tronul Moldovei, în urma Tratatului de la Prut, s-a refugiat cu familia la Sankt Petersburg. Dacă Maria îi dăruieşte un fiu, viitorul dinastiei va fi asigurat. La nevoie, Petru o va repudia pe Ecaterina şi se va însura cu Maria, cea tânără şi proaspătă, cere-i este, pe zi ce trece, tot mai*

dragă”. *56* Evident, ca şi în alte cazuri, ţarina ştie despre această relaţie, dar se poartă ca şi cum nu ar şti nimic şi nu vorbeşte despre această situaţie.

Ţarul era neliniştit şi frământat de lipsa unui succesor la tron. Din prima căsătorie cu Evdochia [6], a avut doi copii. Cu Ecaterina [7] a avut 12 copii, patru băieţi şi opt fete. Toţi băieţii s-au stins la vârste fragede. Din cele opt fete, doar trei au depăşit vârsta de 20 de ani. Acum, Petru trebuia să se gândească nu numai la sine, dar şi la treburile statului, neavând un succesor pe linie masculină. Este de ramarcat faptul că, şi Dimitrie Cantemir, a încurajat relaţiile Mariei cu Petru cel Mare, deoarece şi-ar fi dorit ca tronul împărătesc al Rusiei să fie ocupat de un urmaş al său, fapt ce ar fi fost o garanţie pentru eliberarea Moldovei de sub dominaţia otomană, precum şi condiţii pentru instituţionalizarea unei domnii ereditare cantemiriene pe tronul Moldovei.

Datorită unei stări tensionate, în Persia, izbucnesc mari frământări sociale. Rusia, dorind să evite o intervenţie otomană, porneşte o campanie militară pentru a „restabili ordine în vecini”. Astfel, se declanşează campania persană. Este însoţit, ca şi în alte situaţii, de Ecaterina, dar şi de Maria Cantemir, care face parte din suită. Printre însoţitori se află şi Dimitrie Cantemir. *„Trăsura soţiei legiuite şi cea a iubitei merg una lângă alta” 57*, parcă vrând să sugereze dorinţa arzătoare a ţarului de a avea un urmaş de la iubita lui româncă. Cele două rivale se găsesc, aproape permanent, în preajma ţarului. *„Amândouă se poartă cum se cuvine. Noaptea însă, nu Ecaterina se va strecura în cortul suveranului”. 58*

Prinţesa Maria nu poate continua lunga călătorie până la destinaţie, ţinutul fiind necunoscut şi primejdios. Este însărcinată, iar ţarul se teme să nu păţească ceva. De aceea, dispune ca iubita lui să rămână la Astrahan. Spera să se întâlnească la întoarcere, moment în

52 Ibidem.

53 Ibidem, p. 306.

54 Ibidem, p. 307.

55 Ibidem.
56 Ibidem, p. 310.
57 Ibidem.
58 Ibidem, p. 311.

care ar fi dorit să-şi vadă nou născutul moştenitor. Ecaterina disimulează foarte bine trăirile şi gândurile sale, arătându-se dispusă să asigure viitoarei mame tot sprijinul necesar. Spune că, dacă este necesar, poate rămâne, până la întoarcerea ţarului, alături de Maria. Ţarul nu este de acord. Cu Maria rămân, însă, mai multe slujnice ale ţarinei.

Având armata istovită de condiţiile grele de deplasare, căldura sufocantă sau lipsa alimentelor şi furajelor, Petru cel Mare se reîntoarce la Astrahan. Dezamăgirea după ce a ajuns la iubita lui este cumplită. Maria a pierdut copilul, iar el *„Bănuieşte că slujnicele plătite de*

Ecaterina nu sunt străine de întâmplare şi că i-au dat Mariei vreo fiertură spurcată... Ecaterina abia îşi stăpâneşte emoţia”. 59

Privitor la această situaţie, există puncte de vedere diferite, fiind specialişti care susţin că Maria a născut, iar medicul Ecaterinei sau alţi oameni de încredere ai ţarinei au provocat moartea noului născut. De asemenea, sunt păreri conform cărora relaţiile dintre Petru şi Maria au încetat brusc. Cele mai numeroase puncte de vedere spun că, după o scurtă întrerupere, relaţiile au continuat până la moartea lui Petru, în anul 1725. Moartea copilului şi, poate, cea a lui Petru cel Mare, au afectat-o foarte mult pe Maria, care nu s-a căsătorit niciodată. Maria a fost obligată să plece de la Curte. S-a stabilit la Sankt Petersburg, oraş ridicat în timpul domniei lui Petru I, unde a găzduit un salon literar. A fost doamna de onoare a Marii Ducese Natalia, între anii 1727 şi 1728, şi a împărătesei Ana a Rusiei (1730 – 1731). În toată această perioadă, Maria a fost liantul între fraţii Cantemir, rămaşi pentru totdeauna sub protecţia familiei imperiale ruse.60

Maria a murit, în 1754, la 54 de ani, într-un accident:

caii, scăpaţi de sub control, au luat-o la fugă, iar frumoasa prinţesă a căzut din şaretă.61 *Şi în momentul de faţă, iubirea dintre Maria şi ţarul Petru I continuă să fie un subiect de dispută. Sunt istorici, care contestă această relaţie, argumentând că nu sunt suficiente documente şi „dovezi" scrise*. Cei mai mulţi, însă, spun că a fost o iubire autentică, aducând argumente de ordin logic şi istoric. Argumentul documentar cel mai concludent se referă la însemnările lui Ivan Iliński, secretar al lui Dimitrie Cantemir, care cunoştea foarte bine *„luminile şi umbrele" familiei Cantemir, dar şi pe cele ale ţarului. Creatorii de frumos – poeţi, dramaturgi, scriitori, tele şi cineaşti – au înfăţişat, cu mijloacele artistice specifice domeniului respectiv, în ipostaze diverse, pasiunea lui Petru cel Mare pentru prinţesa Maria*. Un exemplu este basarabeanul *Ion Druţă, care a realizat un spectacol de teatru şi televiziune, în trei acte, intitulat „Maria Cantemir, ultima dragoste a lui Petru cel Mare"*. O altă creaţie literară valoroasă este lucrarea *„Prinţesa Cantemir. Portret de epocă şi corespondenţă inedită"*, ediţie îngrijită de Leonte Ivanov, cuvânt înainte de Ştefan Lemny, traduceri şi studii critice de Marina Vraciu şi Leonte Ivanov, Editura Universităţii, Al. I. Cuza", Iaşi, 2005.

Este remarcabil faptul că, în anul 2003, „aproape concomitent, la Moscova şi Sankt Petersburg, apar două opere artistice dedicate mezinei marelui iluminist, prinţesa Maria Dmitrievna. La Moscova, este vorba de piesa lui Ion Druţă „Maria Cantemir" după al cărei text, potrivit presei moscovite, actorii de la Teatrul „Sovremennik" au şi început repetiţiile (câteva „tablouri" din aceasta piesa au apărut în revista „Luceafărul", în traducerea prof. Gheorghe Barba), iar la Sankt Petersburg, de romanul „Serile cu Petru Cel Mare" al patriarhului prozei ruse, Daniil Granin, al cărui capitolul final, cel mai mare din carte, este dedicat ultimei dragoste a ţarului rus, numele acestei dragoste fiind Maria Cantemir" 62

Aşa după cum se cunoaşte, aspru şi fără măsură, obsedat de plăceri neînfrânate, Petru o iubea mult pe

Ecaterina, care nu lua în seamă escapadele lui amoroase, iar, la rândul ei, accepta să aibă relaţii extraconjugale cu diferite domnişoare şi doamne de la Curte.

6509 *Ibidem*, p. 312.

60 Cf. Simuţ, Ioan, *Ibidem*.

6612 *Ibidem*.

62 Viaceslav Samoşkin, *Cantemiriştii în Rusia de astăzi* în Revista *Cantemiriştii*, Anul III, Nr. 1 (9) Ianuarie – Martie 2014, p. 35.

6. Mitul lui Vlad Puţină63

În ultima perioadă, au apărut unele mituri şi legende referitoare la persoana lui Vladimir Putin, preşedintele Rusiei. Printre acestea, cele mai răspândite sunt cele referitoare la calitatea lui de „salvator al ortodoxismului" şi al „Europei ortodoxe". Aceste mituri, poate nu întâmplător, amintesc de cele referitoare la Petru cel Mare, care, în numele creştinismului ortodox sau în scopul apărării acestuia din calea expansiunii otomane, a urmărit, în realitate, ca Rusia să se extindă spre Vest şi Sud-Vest, ţintind, în mod special, Europa Centrală, Constantinopolul şi ţărmurile Mării Adriatice.

Unul dintre cele mai apreciate mituri, care are legătură cu Dimitrie Cantemir, Petru cel Mare, dar şi, mai ales, cu Vladimir Putin, este cunoscut sub numele de „*Mitul lui Vlad Puţină*". Mitul, ca un produs spiritual al mai multor generaţii, porneşte de la unele întâmplări istorice explicând „arborele genealogic" al preşedintelui rus, care îşi are rădăcinile în gena naţională a Moldovei. Iată, pe scurt, esenţa acestui mit, ce aminteşte de rezonanţa numelui lui Dimitrie Cantemir în spaţiul ex-sovietic. Mai mult, istoricul basarabean Victor Andon, afirmă că a descoperit, în arhivele ruseşti studiate, documente, care confirmă versiunea prezentată în continuare. ipoteza aceasta a fost preluată de numeroase publicaţii ruseşti, care au stat la baza studiului lui Viaceslav Şamoşkin [8].

Potrivit legendei, arborele genealogic al lui Putin are ca punct de pornire un ostaş din suita lui Dimitrie Cantemir. Numele ostaşului era Vlad Puţină. Acesta a

emigrat în Rusia, în anul 1711, după înfrângerea de către trupele otomane a forţelor aliate moldo-ruse de la Stănileşti, însoţindu-l pe Dimitrie Cantemir, în cadrul oştirii de 4.000 de oameni. Printre ostaşii, cere-l însoţeau pe Cantemir şi familia sa, a şi fost soldatul Vlad Puţină. *„Nu era înalt, dar era bine făcut şi foarte voinic. Iar la lupta moldovenească, trânta, nimeni nu putea rivaliza cu el. Cu uşurinţă, învăţa limbi străine" 64*. Se spune că, într-o noapte, în timp ce Petru cel Mare discuta cu Dimitrie Cantemir, cortul în care se aflau cei doi, a fost atacat de cercetaşi turci. Vlad Puţină executa, în acel timp, serviciul de gardă, cu misiunea de a-i apăra pe cei doi şefi de stat. Datorită vigilenţei şi a calităţilor de luptător ale lui Puţină, luptătorii otomani au fost îndepărtaţi. *Astfel, viaţa celor doi şefi de stat a fost salvată*... Ţarul Petru a sesizat că, doar, intervenţia hotărâtă a lui Puţină, a fost salvatoare. A lăudat vitejia soldatului, căruia i-a rebotezat numele într-o manieră rusească *în Putin şi i-a propus să servească în Regimentul Preobrajenski, având gradul de căpitan. Cronicele spun că Vlad Puţină a participat, în cadrul regimentului său de elită, împreună cu ţarul rus la mai multe campanii de luptă, dând dovadă de un curaj deosebit. Pentru eroismul lui, ţarul i-a dăruit căpitanului Vlad Puţin o sabie cu numele lui, precum şi o* moşie care, ulterior, a primit denumirea de Puţino. Vlad s-a căsătorit şi şi-a întemeiat o familie în Rusia. A avut şase fii care, asemenea tatălui, au ales cariera militară fiind ofiţeri în armata ţaristă. Familia sa a trăit la Sankt-Petersburg. Se spune că, Vladimir Putin, se trage din neamul lui Vlad Puţină, fiind un urmaş al acestuia, deci având sânge de moldovean. Astfel, se mai afirmă că visul lui Dimitrie Cantemir de a avea un urmaş pe tronul Rusiei, s-a împlinit, parţial, după aproape trei veacuri.

„Ca ziarist care lucrează la Bucureşti – spune Şamoşkin – *am remarcat că această legendă s-a făcut cunoscută şi în România şi n-aş spune că ea nu ar plăcea românilor. Istoria se întoarce: dacă fiului nenăscut al Mariei Cantemir nu i-a fost dat să devină conducătorul*

Rusiei, peste 277 de ani, dacă dăm crezare legendei relatate, conducătorul ei a devenit urmaşul celuilalt moldovean, ostaşul „cantemirian”, Vladimir Putin”. 65

Prin această legendă, dar, poate, datorită unor fapte reale, *„Dimitrie Cantemir aruncă peste secole o punte de rudenie ortodoxă, culturală şi spirituală dintre Rusia şi Moldova, iar, prin intermediul ei, cu România, ceea ce dovedeşte importanţa de netăgăduit a alianţei lui de*

63 Cf. *Ibidem*.

64 *Ibidem*.

65 *Ibidem*.

odinioară cu Rusia, care este apanajul istoric al popoarelor noastre şi care trebuie conservat...”, conchide publicistul rus.[1]

Este foarte dificil, în absenţa unor izvoare istorice adecvate, să se deceleze adevărul istoric, făcându-se o dihotomie între adevăr şi mit sau legendă. Oricum, situaţia prezentată este plauzibilă, fiind un argument în plus a marii notorietăţi de care se bucură Dimitrie Cantemir în cultura românească, rusă, europeană şi, chiar, universală.

Bibliografie

* * ** CANTEMIRIŞTII, Anul III, Nr. 1 (9) Ianuarie – Martie 2014.

* * ** Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, *„Dimitrie Cantemir, Prinţ între filosofi şi filosof între prinţi.”, Editura Preuniversitaria, Bucureşti, 2011*

CANTEMIR, Dimitrie, Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti.

1967.

CANTEMIR, Dimitrie, *Interpretarea naturală a monarhiilor*, în volumul Descrierea Moldovei, Lyceum, Editura Tineretului, Bucureşti 1967.

CANTEMIR, Dimitrie, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane, ediţie îngrijită de Virgil Cândea, Editura Academiei, Bucureşti, 1987*.

CERNOVODEANU, Paul, Anexele volumului V din Istoria Românilor, 2003.

1 Ibidem.

LEMNY, Ştefan, *Cantemiriştii. Aventura europeană a unei familii princiare*, Editura Polirom, Iaşi, 2010.

MUNTEANU, Luminiţa, *Dervişi sub zodia semilunii. Istoria unei confrerii mistice şi a patimilor sale*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2005

NECULCE, Ion, *Letopisetul Ţării Moldovei*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990. OIŞTEANU, Andrei, *Narcotice în cultura română*, Ediţia a II-a, Editura POLIROM, 2011 SIMUŢ, Ion, Amanta lui Petru I, România literară, nr. 32/2005.

TODERAŞCU, Ion, *Constantin Brâcoveanu şi Ţara Moldovei, colaborare, rivalitate şi „Domnu' la două ţări"*, în lucrarea *„Sfântul Constantin Brâncoveanu ocrotitorul Episcopiei Slatinei şi Romanaţilor"*, volumul II, Editura Slatinei şi Romanaţilor, Slatina, 2014.

TROYAT, Henri, Petru cel Mare, Editura Corint, Istorie, Bucureşti 2014.

Note şi comentarii

[1] Felegean, ceaşcă turcească de cafea neagră, fără toartă şi suport.

[2] Andrei Oişteanu (n. 1948) este cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române. Este preşedintele Asociaţiei Române de istorie a Religiilor. Este autorul a numeroase lucrări ştiinţifice.

[3] În limba turcă se foloseşte sintagma *kahve-kahane – „casa cafelei"*.

[4] Gnosa este cunoaşterea perfectă, absolută, rezervată iniţiaţilor. Mai întâi, s-au calificat drept „gnostice" curentele eretice care s-au propagat în Orientul Mijlociu, începând cu primele secole ale creştinismului. În vreme ce credinţa creştină pune accentul pe mântuirea individuală prin credinţă, gnosticii insistă asupra noţiunii de eliberare dobândită prin cunoaşterea metafizică. influenţată de religiile orientale al căror caracter este puternic impersonal, gnosa preconizează pentru individ un fel de dispariţie, prin întoarcerea la unitatea cosmică.

[5] Henri Troyat (Lev Tarasov, după numele rusesc), scriitor francez de origine rusă, s-a născut la Moscova, în

anul 1911. A publicat numeroase fresce, monografii istorice, nuvele, biografii ale unor importante personalităţi ruseşti şi franceze, piese de teatru. A fost ales membru al Academiei Franceze în anul 1959. A decedat, la Paris, în anul 2007.

[6] Prima căsătorie a lui Petru cel Mare a fost încheiată, în anul 1689, cu Evdokia Lopuhina, o tânără frumuşică, de rang mijlociu, în vârstă de 20 de ani. Petru avea şi el 20 de ani. Evdokia este o fiinţă blândă, care ştia să scrie şi să citească, roşea din nimic, îşi petrecea vremea în rugăciuni, credea în vise şi în tot felul de superstiţii şi se arata mai degrabă sentimentală decât senzuală faţă de nesăţiosul ei bărbat. Evdokia aduce pe lume, în 1691, un băiat: ţareviciul Aleksei. În următorii doi ani, Evdokia mai aduce pe lume încă doi băieţi, care vor muri la vârsta de câteva luni. După întoarcerea lui Petru din Marea Ambasadă, întoarcere determinată de răscoala streliţilor, Evdokia, iniţial, datorită infidelităţii, este condamnată la moarte, împreună cu Glebov, iubitul său. Evdokia scapă cu viaţă, însă este tunsă, biciuită, în public, de doi călugări. Apoi, este trimisă la o mănăstire îndepărtată, pe malul lacului Ladoga. De fapt, trimiterea la mănăstire este echivalentă cu o despărţire. Un divorţ autentic nu va avea loc niciodată. Ecaterina, noua suverană după moartea lui Petru, decide să fie mutată din mănăstire într-o închisoare. Apoi, după moartea Ecaterinei din anul 1727, este eliberată, trecând „dintr-odată de la bezna cea mai neagră la luminile orbitoare ale palatului”. (Cf. Henri Troyat, op. cit.p. 385). Noul ţar este Petru al II-lea, nepotul ei. Fastul de la curte o oboseşte. Se reîntoarce la mănăstire, unde-şi petrece viaţa prin rugăciuni. Moare în anul 1731.

[7] *Marta*, cea de-a doua soţie a lui Petru, are o poveste interesantă. Marta, pe care a întâlnit-o în anul 1702, s-a născut în 1684. Fiică a unor ţărani săraci din Livonia suedeză, pe nume Skavroński, a rămas orfană de mică. Nu ştia să scrie şi să citească. Va învăţa mult mai târziu să… iscălească. Vorbeşte ruseşte cu un accent german foarte puternic. Devine slujnica pastorului luteran

Glück, la Marienburg. Are 17 ani, este bălaie, proaspătă şi dolofană. Nu are egal la gătit, cusut, spălat, călcat şi îngrijit copii. Are, în schimb, un temperament de foc, fapt ce-i permite să-i desfete pe ibovnici, unii dintre aceştia fiind în preajma ţarului. Când ruşii au cucerit Marienburg, Marta a început să lucreze pentru un mareşal rus, apoi a fost dusă la Moscova, unde a fost remarcată de Petrul. Aşa cum este, scundă şi îndesată, cu pieptul bogat, latră în şolduri, cu gâtul scurt şi cu faţa rotundă, grăsună, l-a vrăjit pe Petru, pentru că este harnică, sănătoasă şi veselă. La Moscova locuieşte într-o casă discretă, unde este vizitată, frecvent, de Petru. Cu timpul, Marta capătă asupra ţarului o influenţă mare, de care nici el nu încearcă să se scuture. Trece la ortodoxie, fiind botezată Ecaterina Alkseevna. Are, fără a fi căsătorită, câţiva copii cu Petru. Ecaterina se deplasează, la Poltava, pentru a-l întâlni şi însoţi pe ţar. Se supune, cu multă destoinicie, vieţii din tabăra militară, călăreşte, sporovăie cu soldaţii, se îngrijeşte de Petru. Este bună la suflet şi vitează, împarte rufe răniţilor, este veselă şi îndemânatică. În ciuda originii sale sărmane, Petru începe să creadă că Ecaterina este făcută pentru el. O crede vrednică să fie ţarină a Rusiei. Hotărăşte ca, în campania antiotomană din anul 1711, să-l însoţească, deoarece a dovedit curaj şi bunătate faţă de armată, devenind un fel de talisman purtător de noroc. După opt ani de amânări, într-o clipă, hotărăşte s-o ia de soţie. Căsătoria este oficiată în mare grabă, în secret şi în strictă intimitate, în capela privată a prinţului Menşikov. După moartea lui Petru, Ecaterina se desfată, pe parcursul a doi ani, în rolul de suverană a Rusiei. Moare, la 6 mai 1727, în urma unui acces de fierbinţeală.

[8] Viaceslav Samoşkin a fost corespondent al agenţiei de presă sovietice Novosti la Bucureşti, între anii 1976 şi 1982. Apoi, s-a reîntors la post în 1989, şi a prins aici revoluţia. Vorbeşte perfect româneşte şi neagă orice implicare sovietică în ce s-a întâmplat la noi în decembrie 1989.

DIMITRIE CANTEMIR – SCHIŢĂ A UNUI SCENARIU

DE FILM

Adrian Leonte[2]

Adrian. leonte@presamil.ro

Pe luciul apei înaintează o barcă[3]. Din sunetul cadenţat al vâslelor izvorăşte textul latinesc: *Ab occasu, ubi Transylvania et Valachia contermina est, Moldavia undique fere altissimis cingitur montibus*: *unde et Alpestris Daciae nomen a Romanis acceptt*; *reliqua eius pars orientem versus fertilissimis campis patet. Montes arboribus furgiferis, pomanis, aliisque, quos alibi arte producere necesse est, natura sunt consili, quibus interposiţi subinde e montium cacuminibus incundo susurru ruentes limpidissimi rivuli horti amoenissimi speciem conciliant*: *campi vicissim segetes, quas frigidior montanus aer crescere non permittit, abunde protrudit.*[4],[5].

Sub undele apei se desluşesc arabescurile exterioare ale Bisericii „Trei Ierarhi” 5, 6, 7.

Aceste cuvinte au fost scrise în anul 1716 şi fac parte din *Descrierea Moldovei*/ *Descriptio Moldaviae*. Autor: Dimitrie Cantemir.

Titlul filmului:

Din tumultul unui mare oraş, cu edificii monumentale şi circulaţie intensă, se decupează ceremonia dezvelirii unui bust[6]. Când a creat monumentala lucrare, Dimitrie

---

2 Doctor în filologie, scenarist, regizor la Studioul Cinematografic al Armatei, membru al Asociaţiei Europene "Dimitrie Cantemir".

3 Filmare la Tulcea / Brăila.

4 Traducere rom: Dinspre apus, unde se învecinează cu Transilvania şi Valahia, Moldova este încinsă aproape peste tot de munţi foarte înalţi, motiv din care romanii au numit-o Dacia muntoasă; cealaltă parte a ei, dinspre răsărit, se întinde în câmpii foarte roditoare. Dealurile sunt îmbrăcate de natură cu pomi roditori, cu livezi şi alte cele, pe care în altă parte trebuie să le cultivi anume, iar pâraiele foarte limpezi, gonind la vale printre ele din vârfurile munţilor, cu un murmur desfătător, le fac să semene cu o grădină nespus de încântătoare; câmpiile, la rândul lor, dau din belşug acele roade cărora aerul rece de la munte nu le prieşte.

5 .Lectura fragmentelor din opera lui Dimitrie Cantemir: Bogdan Colceriu.

6 Filmare la Berlin: Bdul Unten den linden, Insula muzeelor,

Cantemir era un bărbat în plină putere şi cu o bogată experienţă de viaţă. Stătuse de două ori în scaunul Moldovei[7], cunoscuse înalta societate de la Poarta Otomană şi, din 1714, anul în care Gottfried Wilhelm Leibnitz scrisese celebra sa *Monadologie*, era membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. Un contemporan al său îl descria astfel: *„... era un om de mică statură, cu trupul şlefuit în chip delicat, bărbat frumos, grav şi cu o înfăţişare aşa de plăcută cum nu am văzut niciodată în viaţa mea. Era un om politicos, afabil cu o conversaţie blândă, curgătoare, vorbind latineşte în chip ales"*[8].

5 Titlul filmului pe zidul bisericii în clar.

6 Filmare la Iaşi.

7 Această schiţă de scenariu va fi completată de un expert/consultant, care va indica obiectivele/obiectele reprezentative de la fiecare loc de filmare. Vezi Anexele nr. 1 şi 2. Un şef de producţie/producător delegat va solicita, dacă va fi cazul, şi va primi drepturile de filmare.

Locul elegantului bust modern este luat de portretului bătrânului domnitor Constantin Cantemir, urmat, la rându-i, de clădiri mănăstireşti. Dimitrie Cantemir era fiul lui Constantin Cantemir [9]„[10]domnitor al Moldovei între 1685 şi 1693. Cronicarul Ion Neculce ne încredinţează că domnitorul nu ştia carte, învăţase numai să se iscălească, însă cunoştea bine de tot câteva limbi de bine de tot câteva limbi de circulaţie în zonă: polona, turca şi tătara.[11]

Universitatea A von Humboldt, Piaţa...Ilustrare cu imagini de la dezvelirea bustului lui Dimitrie Cantemir la Berlin.

7 1 901693; 1710 nov-1711 iul.

8 Moreau de Brassey, Memoires politiques , Amsterdam, 1716 l, p.47, aput PP Panaitescu, Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera, Ed.Acad. RPR, 1958, p. 113/voce distinctă, eventual graseiată.

9 Portretul domnitorului Constantin Cantemir, turn la Mănăstirea Mera, biserici şi Casa Dosoftei din Iaşi.

10 Un expert/consultant va preciza unde se află portretele lui Constantin Cantemir şi ale celorlalte „personaje" menţionate mai jos. Vezi Anexa nr.3.Se va cere şi primi aprobarea pentru filmare.

11 Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a

Fiul, în schimb, avea să fie un om cu multă carte, începută de timpuriu la Iaşi sub îndrumarea lui Ieremia Cacavelas[12]. Există indicii că ar fi fost botezat la biserica Sfânta Precistă din Galaţi[13].

La vârsta de 15 ani a fost trimis pe malul Bosforului[14] ca garanţie a fidelităţii tatălui său faţă de sultan. Într-un text literar ulterior, oraşul îi apărea astfel: *Păreţii caselor pri dinafară tot de marmure scumpă şi tot feliul de scrisori ieroglificeşti într-însele săpate avea/şi toată dihaniia, precum vie la păr, aşe săpată cu floarea marmurelui să asemăna, /de care lucru, nu cu mâna pe părete săpate, ce vii pre nişte câmpi împrăştiate a fi să părea. Iară pe din luntru stâlpii cei fără preţ, marmurile cele scumpe şi tot meşterşugul lucrului şi făpturii ce avea cuvântul a le povesti vrednic şi gândul a le* formul *harnic nu este*[15].

Aici, tânărul fiu de domn şi-a continuat studiile începute la Iaşi, a frecventat Academia Patriarhiei Ortodoxe, s-a integrat în cercuri şi medii intelectuale otomane, a stabilit legături cu reprezentanţii diplomatici ai diferitelor ţări europene. Aplecându-se asupra filosofiei, geografiei şi istoriei, asupra medicinei şi teologiei, asupra limbilor orientale, desenului şi arhitecturii, Dimitrie Cantemir a devenit un bărbat de aleasă condiţie intelectuală. În palatul său de la confluenţa culturilor Orientului cu cele ale Apusului a colecţionat obiecte antice greceşti şi cărţi rare, a deţinut aproape miraculos o serie de portrete ale sultanilor Imperiului Otoman, copiate din Biblioteca imperială, dar n-a uitat să se ţină la curent cu

---

doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, cap.XI.

12 Sincron prof.univ. dr. Ionel Cândea, directorul Muzeului Brăilei, care va spune că Ieremia Cacavelas era un preot/călugăr grec, originar din Creta, care ştia elina, latina, greaca...

13 Filmare la Galaţi şi sincron prof.univ.dr. Dan Râpă.

14 Filmare la Istanbul: Bosforul, vapoare, pescăruşi, minarete, artişti în Cihangir, forfotă de noapte în Istiklal, locuinţe de lemn în Kucukpazaq-Fatih, Bazarul oriental, pisici, Palatul şi gravura lui.(pentru atmosfera balcanică, vezi, eventual, şi casele din localităţile bulgăreşti Triavna, Bojenţi, Etara.

15 Istoria ieroglifică, partea a lll-a (voce BC).

scrierile în limba română care apăruseră până la acea dată acasă: *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron Vodă încoace*, *De neamul moldovenilor* şi, la Bucureşti, traducerea integrală în limba română a *Bibliei*. Va putea, aşadar, să spună peste ani, că Miron Costin, cronicarul, bunăoară, „nu era fără învăţătură, ci ştia latineşte, leşeşte, ruseşte. El a fost cel dintâi dintre boierii moldoveni care şi-a trimis fiii în ţări străine la şcoli”[16].

Prima expresie originală a acestui bogat univers intelectual avea să capete contur la 30 august 1698, la Iaşi, în timpul domniei fratelui său, Antioh. Era o carte de filosofie morală, în spirit creştin, redactată sub formă de dialog, *intitulată Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul*[17].

Înţeleptul:

Vrere-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu – precum mi se pare – o, lume falnică, amăgitoare şi trecătoare, cine ţi-au făcut şi ce eşti, de când eşti *şi de când eşti cum te ţii*?

Lumea:

Eu sunt fapta şi plăsmuirea a vecinicului împărat şi sunt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadăn şi, mai adevărat, visteriu plin de tot binele, şi sunt 7207 de ani de când într-acesta chip frumos Domnul m-au meşterşugit; şi mă ţiiu cu oamenii şi oamenii cu mine20.

Tradusă apoi în arabă, această primă scriere filosofică a unui autor român va circula pe o largă arie geografică, în mai multe copii manuscrise.

Pe aceeaşi paletă de preocupări se situează alte două lucrări filosofice, o *Metafizică* şi o *Logică*, ambele în limba latină21.

Formaţia de muzică veche… interpretează o piesă cantemireană22.

Vremile acelea erau, însă, departe de idealul armonic. Lumea era aspră, rivalităţile acerbe, iar tânărul

---

16 Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Vodă Cantemir.

17 Filmare la Biblioteca Centrala Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi, unde, în sincron, un specialist va arăta că acolo este păstrat un exemplar în limbile română şi greacă al acestei cărţi.

Dimitrie Cantemir le ilustra cu prisosinţă. Opera sa cu adevărat reprezentativă pentru perioada constantinopolitană este o lucrare de ficţiune, *Istoria ieroglifică23*, primul roman din literatura română.

După aceia, toate pasirile de carne mâncătoare şi toate jigăniile de sânge nevinovat vărsătoare pentru asupra Inorogului vânătoare, beleag24 şi cuvânt îşi dederă şi toate în toate părţile să-l cerce, să-l afle, să-l prindză, să-l lege şi după a lor tiranească să-l giudece lege să orânduiască25.

Un profesor vorbeşte despre valoarea literară a romanului26.

Un amănunt deschide o perspectivă lămuritoare asupra anilor de tinereţe ai învăţatului diplomat moldovean. Timp de 17 ani, între cele două domnii ale sale, din 1693 până în 1710, Dimitrie Cantemir nu a părăsit Turcia decât de trei ori: o dată, când s-a însurat, apoi, când a fost nevoit să urmeze trupele sultanului în Austria, la Zenta şi, altă dată, când şi-a căutat salvarea în palatul ambasadei franceze, ca să nu fie exilat ca urmare a intrigilor duşmanului său Constantin Brâncoveanu, domnitorul Ţării Româneşti27, 28. Ambianţa metropolitană: plecare „nervoasă” de la semafor, aglomeraţie; coloană oficială.

Os domnesc fiind, menirea lui Dimitrie Cantemir era obţinerea tronului de la Iaşi. În această perspectivă, el a desfăşurat o intensă activitate politico-diplomatică, stabilind legături cu personaje importante de la Înalta Poartă şi cu oameni al căror cuvânt conta în faţa elitei otomane. Drept urmare, se pare că mulţumită sprijinului primit din partea lui Ismail Effendi, ambasadorul hanului tătar la Istanbul, Dimitrie Cantemir ajunge domnitor al Moldovei la 14 nov 1710. Evenimentul este evocat de Ion Neculce în stilul său inegalabil:

20 *Divanul*, cartea l (*voce BC*).

21 Sincron dr. Gabriel Ştrempel, director onorific al Bibliotecii Academiei Române, despre *Sacrosanctae scientaie indepingibilis imago (1700), Compendiolum*

logices institutionis (*1700*).

22 Unul dintre membrii formaţiei muzicale va arăta, în sincron, că Dimitrie Cantemir cânta la tambură şi la neiu, compunea, preda muzică şi se gândea la un sistem de notaţie muzicală, subliniind importanţa tratatului *Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor*/*te Tari fu ilmi musiki ăla vegi maksus* (1703 – 1704). Eventual, sincron cu un profesor de la Conservatorul de Muzică din Istanbul despre note = litere arabe.

23 Filmare la Biblioteca Academiei Române, unde se află msc.nr. 321 (copie chirilică din sec XIX, după originalul din arhivele ruseşti).

24 Beleag = loc de adunare.

25 *Istoria ieroglifică* partea Iv (*voce BC*).

26 Filmare la Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" din Bucureşti/Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir", din Breaza, de unde se arată, în sincron, că romanul evocă rivalitatea dintre fraţii Cantemir şi Constantin Brâncoveanuşi se vorbeşte despre calităţile artistice ale scrierii.

27 Prof. I. Cândea o prezintă, în sincron, pe Casandra, fiica domnitorului muntean Şerban Cantacuzino: frumoasă, deşteaptă, bună, cultivată în preajma învăţaţilor boieri Cantacuzini.

28 Prof. univ. dr. Mihai Maxim prezintă în sincron episodul refugierii lui Dimitrie Cantemir la ambasada Franţei şi răspunsul dat de ambasador capuchehaiei lui Constantin Brâncoveanu: „Mă miră cu ce obraz poate Constantin Brâncoveanu să ceară aceasta de la mine, când ştie prea bine că palatul în care stau este al regelui Franţei, nu al meu; când ştie de asemenea prea bine că, de l-ar ajunge nefericirea, nu mi-aş face niciun scrupul din a-i da şi lui azil, şi, prin urmare, este împotriva interesului său, când îmi cere să violez nişte drepturi ce-i pot fi cândva şi lui de folos".

Şi atunce dintâi era boierii can grijiţi[18] *de numeli lui Dumitraşco-vodă din tinereţe, cându era beizade la domnia*

18 Grijiţi=îngrijoraţi.

frăţâne-su, lui Antiohie-vodă. Că era atunce nerăbdătoriu şi mânios zlobiv[19] *la beţie, şi ieşiră numele de omu' rău. Iar acum, viind cu domnia, nu ştiu, să-şi piiardă numele cel rău*: *au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viaţa lui, unde nu era pace*? *Că aşe să arăta de bun şi de blând*! *Tuturor uşă deschisă şi nemăreţu, de vorovie cu toţi copiii*[20].

De pe fila cronicii, aparatul se ridică pe Mănăstirea Cetăţuia (Iaşi), zăboveşte o vreme pe străzile Iaşului de azi, spre a fi, în cele din urmă, făcut sandviş între două tramvaie[21].

Sunt probe că firmanul de investitură a fost însoţit de o seamă de promisiuni care ar fi uşurat întrucâtva datoria ţării faţă de Poartă[22]. În cartea sa cu cel mai larg ecou european, *Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului Otoman*[23], domnitorul avea să arate că, de fapt, primise doar vorbe:

Câteva zile după sosirea sa în Moldova, a primit o scrisoare de la chihaia marelui vizir, Osman Aga, prin care i se poruncea să trimită peşcheşul, să adune o mare cantitate de provizii, să isprăvească podul cât mai repede, să facă încartiruirea de iarnă pentru suedezi şi pentru cazaci, să-şi ridice oşti şi, pe la Sfântul Gheorghe, să se afle cu ele la Bender[24].

Aşa stând lucrurile, Dimitrie Cantemir a rupt

---

19 Zlobiv=rău, răutăcios.

20 Ion Neculce, Letopiseţul...cap.XIX, filmare la BAR (voce distinctă, moldoveneşte).

21 Prof. Dan Râpă prezintă, în sincron, împrejurările în care a fost înscăunat Dimitrie Cantemir: prezenţa regelui suedez Carol Xll la Bender, pe Nistru şi dorinţa sultanului de a-l supraveghea mai atent, printr-un fidel al Porţii, pe Constantin Brâncoveanu.

22 Operaţiuni de încărcare a baloturilor în avioane, vapoare.

23 Filmare la Biblioteca Academiei Române, Incrementa atque decrementa aulae othomanicae, ms
nr. 74.

24 Incrementa... cartea lV, cap. V (voce BC).

legătura cu turcii[25] şi şi-a oferit serviciile ţarului Petru cel Mare al Rusiei [26]„.[2728]

La 24 iunie 1711[29], de Sânziene, ţarul Petru cel Mare a venit la Iaşi, capitala Moldovei, uimindu-şi gazdele, ca la toate curţile princiare vizitate în Europa, prin comportamentul său cu totul neprotocolar[30]. Optimismul era a toate cuprinzător.

Nicio lună mai târziu însă, firavul gând prevăzător din Tratatul de la Lutk s-a dovedit a fi vital. Războiul cu Imperiul Otoman, superficial pregătit, nesusţinut până la capăt din punct de vedere logistic şi desfăşurat pe o secetă cumplită, a fost pierdut la Stănileşti, pe Prut. Abur de locomotivă, ca fumul miilor de puşti[31]. Vagoane de tren ruseşti.

Turcii îl cer pe Dimitrie Cantemir. Ţarul nu se

---

25 Filmare la Brăila: pod mobil.

26 Portretul lui Petru cel Mare şi imagine a castelului din Luţk/Ucraina.

27 Prof. l. Cândea prezintă, în sincron, de pe malul Dunării, Tratatul de la Luţk, din 13 aprilie 1711: Moldova nu va plăti bir Rusiei; oştile ruseşti nu vor rămâne pe pământ românesc; Moldova va avea o oaste de 10.000 de oameni, plătită din vistieria ţarului; mazilii şi mânăstirile îşi vor stăpâni ocnele; boierii nu vor putea fi omorâţi sau maziliţi fără iscălitura mitropolitului; domnia lui Dimitrie Cantemir va fi pe viaţă şi ereditară în linie bărbătească. În caz că ţarul va pierde plănuitul război cu lmperiul Otoman sau va încheia pace, Dimitrie Cantemir va trece în Rusia împreună cu familia şi oamenii săi, unde va căpăta moşii, curţi şi bani de cheltuială zilnică în tot timpul vieţii sale.

28 Istoricul Cristian Troncotă, decanul Facultăţii de lnformaţii de la Academia Naţională de lnformaţii, va comenta, în sincron, ipoteza că Dimitrie Cantemir ar fi fost spion rus.

29 Filmare la Suceava, cu ocazia praznicului Sfântului loan cel Nou de la Suceava.

30 Filmare la Iaşi: Mânăstirea Golia, care i-a plăcut ţarului pentru că „are trei feliuri de meşterşuguri: leşesc, grecesc şi moschicesc" (lon Neculce, Letopiseţul...).

31 Vezi frumosul text al lui lon Neculce:"Şi-au început a să bate pre vrăjmaş, cât întunecasă lumea, de nu să vede omu cu om, şi să vede numai para cum iesie din puşci. Ca cum ar arde unu stuhu mare, trestie, pe nişte vânt mare, aşa să vede focul ieşind din puşci."

învoieşte[32].

La Istanbul, Ahmed III, îl decapitează pe ambasadorul domnitorului nesupus şi-l încarcerează pe Antioh (Edikule). Numai faptul că-i prevenise pe turci cu o lună înainte despre hăinirea fratelui său l-a salvat atunci de moarte. Trimis de sultan să ocupe scaunul Moldovei, Nicolae mavrocordat inaugurează la Iaşi, în toamna anului 1711, epoca domniilor fanariote.

Pribeag în Rusia, Dimitrie Cantemir se stabileşte întâi la Harkov, apoi din ianuarie 1713 la Moscova[33], unde primeşte ajutorul făgăduit de ţar şi îşi desăvârşeşte opera[34].

În vremea când ţarul dispusese ca toţi boierii ruşi să-şi radă bărbile şi mustăţile (tablou), prinţul nostru serenissim ducea viaţa în spiritul căreia se formase: purta barbă, se îmbrăca după principiile vestimentare orientale, se încălţa cu papuci. Sub această înfăţişare şi-a redactat el lucrările cu care s-a făcut cunoscut în Europa ca principe cu adevărat luminat, *Descrierea Moldovei* şi *Istoria Imperiului Otoman*, ambele în limba latină[35].

---

32 Prof. I. Cândea face, în sincron, precizări referitoare la perioada imediat următoare bătăliei: Se zice că ţarul l-ar fi ascuns pe Dimitrie Cantemir în chiar butca ţarinei, spunându-le turcilor că nu-l poate găsi. Apoi i-ar fi
dat 200 de soldaţi ruşi,să ajungă la Iaşi, de unde să-şi ia doamna, copiii şi servitorii. Urmau să-l întovărăşească în Rusia 4000 de moldoveni, dintre care hatmanul Ion Neculce, cronicarul, marele paharnic Gheorghe Hrisescu şi câţiva coborâtori din vechile neamuri ale ţării-Moţoc, Mogâlde, Nacu, Abază, Buhuş, Caraiman.

33 Filmare la Moscova: zidul Kremlinului, turlele bisericilor din Kremlin, Biserica Vasile Blajinul, clădirea Arhivelor, Mânăstirea grecească Sfântul Nicolae, Biserica Sfinţii Constantin şi Elena din perimetrul acestei mânăstiri, Dimitrovka ş.a.

34 Diplomatul Ilie Schipor, de la ambasada României la Moscova arată, în sincron, că Dimitrie Cantemir a primit în Rusia titlul de principe prea luminat/prinţ serenissim, o pensie anuală de 6000 de ruble, două case mari, una de piatră şi una de lemn (în Cartierul Pokrovka) precum şi satele Ciornaia-Greaz, Blatnikovo (lângă Moscova), Golomino (în guvernământul Orlov) şi Komarniţkaia (în regiunea Gevsk, azi Lugansk).

35 Filmare la Craiova, unde prof. Constantin Barbu arată, în sincron, că

Descrierea Moldovei, lucrare temeinică a unui erudit care înţelegea să onoreze la cel mai înalt nivel Academia Regală Prusacă de Ştiinţe din Berlin, la cererea căreia o scrisese, sintetizează cunoştinţele istorice, geografice, etnografice ale începutului de secol XVIII într-o operă clădită în bună măsură pe cunoaşterea nemijlocită a faptelor şi pe reflectarea lor obiectivă.

Având a descrie moravurile moldovenilor, subiect de altminteri necunoscut vreunuia sau doar câtorva dintre străini, iubirea de ţară mă îndeamnă şi-mi porunceşte să laud neamul în care m-am născut şi să pun în bună lumină pe locuitorii acestui pământ de unde mă trag; pe de altă parte, iubirea de adevăr se opune şi mă împiedică a lăuda lucruri pe care dreapta judecată mă îndeamnă să le critic[36].

Istoria Imperiului Otoman, cu titlul latinesc complet *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae*, i-a adus lui Dimitrie Cantemir faima de istoric european. Rămasă în manuscris timp de douăzeci-treizeci de ani şi păstrată în arhivele ruseşti, această operă monumentală avea să aibă un destin excepţional datorită lui Antioh Cantemir, fiul autorului, ambasador al Rusiei la Londra şi apoi la Paris, care s-a îngrijit de traducerea şi publicarea ei în limbile engleză şi franceză. După textul englez s-a făcut în câţiva ani o traducere în limba germană. A mai existat o variantă în limba rusă, anterioară celorlalte, dar aceea a rămas netipărită. Până spre jumătatea secolului al XIX-lea, când şi-a publicat Joseph von Hammer-Purgstall impresionantul

originalele acestor lucrări se află în arhivele ruseşti şi că au valoarea excepţională care justifică studierea lor aprofundată de către cercetătorii români.

36 Voce BC. Imaginea textului în limba latină din manuscrisul nr.5312 de la BAR (după originalul din arhivele ruseşti şi din volumul Descrierea Moldovei , p. 308): Moldavorum mores descripturis, rem alias vel nemini vel paucis exterorum cognitam, amor patriae in stat iubetque eam gentem laudibus efferre, in qua nati sumus, eiusque terrae colonos commendare, quae nobis originem dedit: at opsistit vicissim veritatis studium, prohibetque ea praedicare, quae reprenhendenda recta ratio suaderet.

op în 10 volume *Geschichte des Osmanischen Reiches*/*Istoria Imperiului Otoman*, lucrarea cărturarului român a reprezentat principalul izvor de informare a Occidentului despre istoria turcilor. Românii au avut şi ei traducerea lor, tipărită pentru prima dată în anul 1876[37].

Prezentare în ordine cronologică a faptelor memorabile ale sultanilor turci, cartea lasă loc între numeroasele informaţii obiective, neutre, precumpănitoare şi acelora alese, pare-se, după gustul autorului. Despre întemeietorul imperiului se menţionează, de exemplu, că în ultimele clipe ale vieţii i-ar fi dat fiului său următoarele sfaturi: „Nu căuta reazim în tiranie şi întoarce-ţi faţa de la cruzimi! Cultivă adevărul şi fă din el ornamentul vieţii! Bucură-mi inima îndepărtată de victorii răsunătoare! Promovează pe învăţaţi în funcţii de onoare! Oriunde vei auzii că este un om devotat ştiinţei, dă-i onoare şi respect!” Un deziderat cu bătaie lungă, am zice[38].

Opera de zenit a cărturarului, omagiul adus ţării sale nicicând uitate este *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, scris în limba latină şi tradus în limba română de autorul însuşi în virtutea unui gând exemplar: „*Slujeascăsă dară cu ostenin*ţ*ăle noastre niamul moldovenesc şi ca-n*tr-*o oglindă curată chipul şi statul, bătrâneţile şi cinstea neamului său privindu-şi, îl sfătuiesc*”[39],[40].

Realizat tot la îndemnul Academiei din Berlin, ca şi Descrierea Moldovei, după cum se arată în *Precuvântare*, în prefaţa „către cetitoriu”, *Hronicul*... reprezintă din perspectiva istoriei noastre culturale cea mai valoroasă lucrare de istoriografie din trecut. Întemeiată pe un lux de trimiteri bibliografice fără precedent la noi, cartea ajunge

---

37 Filmare la Moscova, Craiova, Biblioteca Academiei Române şi în alte locuri (?) a diferitelor versiuni ale cărţii.

38 Filmare la Istanbul a câtorva moschei şi a unor centre de învăţământ, ştiinţă şi cultură.

395 501 Voce BC.

40 Filmarea foii de titlu a manuscrisului autograf. La BAR se află o copie, în limba română, din anul 1835, după originalul deţinut de arhivele ruseşti.

la concluzii şi astăzi valabile în cea mai mare parte[41].

Strânsele relaţii de colaborare dintre înţeleptul retras la moşia sa din Răsărit şi Academia de Ştiinţe din Berlin, tot mai insistentă în solicitările sale, au stârnit şi întrebarea dacă nu cumva Dimitrie Cantemir a făcut parte dintr-o societate secretă[42].

La 20 februarie 1721, Dimitrie Cantemir înlocuieşte masa de scris cu pupitrul consilierului personal al ţarului, îşi taie barba, îşi rade mustaţa, renunţă la anteriu pentru straie nemţeşti şi perucă blondă, fiindcă este chemat la Sankt Petersburg şi făcut senator[43]. Nu mai are răgaz să termine *Hronicul*... dar primeşte acasă desele vizite ale lui Petru cel Mare şi participă la viaţa înaltei societăţi petrogrădene alături de fiica sa, Maria, iubită ca nimeni alta de ţar[44].

Ca senator, Dimitrie Cantemir propune senatului să i se acorde lui Petru cel Mare titlul de împărat, deţinut, la acea dată, în Europa numai de suveranul Imperiului Habsburgic[45].

Ca şi fiica sa, Maria, Dimitrie Cantemir îl însoţeşte pe împărat în păguboasa campanie împotriva Persiei, destinată consolidării poziţiilor Rusiei pe ţărmul vestic al Mării Caspice. Răspunzând dorinţei împăratului de a cunoaşte viaţa locuitorilor din teritoriile străbătute,

---

41 Prof. Constantin Barbu arată, în sincron, că Hronicul ... este o operă istorică şi politică privind unitatea poporului român, bazată pe o argumentaţie care o anunţă pe aceea a iluminiştilor şi evidenţiază particularităţile variantei româneşti: 343 de foi, faţă de cele 96 ale manuscrisului latinesc.

42 Acad. Dan Berindei/Horia Nestorescu-Bălceşti răspunde, în sincron, întrebării: A fost sau nu a fost Dimitrie Cantemir membru al Ordinului Rozincrucian?

43 Filmare la Sankt Petersburg: zăpadă spulberată le Neva îngheţată, Catedrala Sfinţii Petru şi Pavel, Micul Canal de Iarnă, Mânăstirea Alexandr Nevsky, bdul. Nevsky Prospekt.

44 . Prof. l.Cândea o portretizează, în sincron, pe Maria Cantemir: fiinţă aleasă, inteligentă şi cultivată, probabil cea mai învăţată femeie din Rusia secolului al XVlll-lea.

455 567Palatul de Vară.

Dimitrie Cantemir scrie, în limba latină, *Sistema religiei mahomedane*, tradusă de secretarul său Ivan Iliiński în limba rusă cu titlul *Kniga sistima ili sostoeanie muhamedanskoi religii*. Meritul acestei lucrări este că, alături de *Istoria Imperiului Otoman*, îl situează pe autorul său printre orientaliştii de seamă ai timpului, deşi circulaţia ei a fost limitată[46].

Muzica lui J.S. Bach ţine loc de comentariu final[47]. În după-amiaza de 21 august a anului de la Hristos 1723, sau 7231 de la Zidirea Lumii, la orele 7 şi 20 de minute, ilustrul învăţat a încetat din viaţă, în casa lui de la Dimitrovka[48], înainte de a împlini 50 de ani. Corpul său îmbălsămat a fost dus la Moscova şi îngropat în biserica[49] zidită de el în curtea Mănăstirii greceşti „Sfântul Nicolae", alături de doamna Casandra şi de fiica lui, Smaragda.

Numele său va sta, însă, alături de cel al mitropolitului Varlaam, al mitropolitului Dosoftei, al lui Nicolae Milescu, spătarul, al stolnicului Constantin Cantacuzino în rândul dintâi al învăţaţilor de pe aceste meleaguri. Şi, după cum arată placa de pe faţada Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris, poate fi învecinat cu Leibnitz, Addison şi Hemilton, cu Alexis Piron, Claude Fleury şi Isaac Newton[50].

În anul 1935 osemintele sale au fost depuse în cripta voievodală a Bisericii „Trei Ierarhi" din laşi[51].

Din acest loc al înaltei învăţături creştine, se profilează magnific amintirea unui bărbat care a cunoscut zece limbi, şi-a elaborat opera în opt limbi, folosind patru alfabete şi care, ca umanist, a afirmat demninatea omului, considerând binele public, interesul obştesc şi apărarea moşiei norme supreme ale conduitei sociale, pe care le-a

---

46 Imagine populaţie musulmană.

47 J.S.Bach Magnificad/1723.

48 Lângă Moscova.

49 Biserica Sfinţii Constantin şi Elena.

50 La Paris, Biblioteca Sainte Genevieve.

51 Mormântul de la Biserica „Trei Ierarhi".

susţinut ca scriitor şi le-a aplicat în viaţă[52].

Anexa nr. 1

Lista obiectivelor de filmat pe localităţi

Brăila/Tulcea: – barcă, pod mobil pentru că acolo există U.M. de forţe navale; sincron profesor Ionel Cândea

Iaşi – Biserica Trei Ierarhi cu exterior/interior (mormântul lui Dimitrie Cantemir), mănăstirile „Cetăţuia", „Golia", casa Dosoftei, aspecte din oraş, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Dimitrie Cantemir *Divanul* ş.a. sincron bibliotecar.

Galaţi – Biserica „Sf. Precista", faleza Dunării, sincron profesor Dan Râpă

Berlin – Piaţa... Bustul lui Dimitrie Cantemir, Bulevardul Unter den linden, insula muzeelor, Universitatea A. Von Humboldt ş.a.

Mera, judeţul Vrancea – mănăstirea

Istanbul

Palatul Topkapî – poarta 2, sala divanului cu biroul marelui vizir. Hagia Sofia

Moscheea Suleymaniye, Moscheeea Albastră, minarete Apeductul lui Valens Cetatea Edikule Rumeli Hisari

Fântâna Moscheii Yani Valide (din Uskudar)

Fântâna Moscheii Selim (în Fener)

Academia Patriarhiei Ortodoxe

Universitatea

Conservatorul de Muzică

Palatul lui Dimitrie Cantemir – dacă mai există!

Palatul Ambasadei Franţei – dacă mai există!

Bazarul acoperit

Bazarul egiptean

Vapoare mari pe Bosfor, pescăruşi

Podul Bosfor văzut de pe apă

Circulaţie intensă pe podul Bosfor

Străzi înguste în Uskudar

---

52 Orice amendament adus acestui proiect în spiritul adevărului ştiinţific şi al coerenţei narative este bine venit.

Artişti în Cihangir
Forfotă de noapte în lstiklal
Locuinţe de lemn în Kücükpazeq-Fatih
Pisici
Geamia palatului Dimitrie Cantemir secolul XVII
Sincron profesor conservator
Bulgaria – satele Triavna, Bojenţi, Etara (eventual)
Bucureşti
Biblioteca Academiei Române Formaţia…
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”.
Sincroane: profesor Mihai Maxim, profesor la Universitatea „Dimitrie Cantemir”, dr. G. Strempel
Voce Bogdan Colceriu
Voce pentru text de Ion Neculce
Voce pentru text de M. De Brassey
Breaza – Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir”.
Lutk – Castelul
Suceava – Biserica Ioan cel Nou Moscova
Zidul Kremklinului Turlele bisericilor din Kremlin Biserica Vasile Blajinul Arhivele centrale
Mănăstirea Sfântul Nicolae – Biserica Sfinţii Constantin şi Elena
Biserica Cantemirovskaia din parcul Ţariţino
Dimitrovka – dacă mai există ceva!
Statuia (grupul statuar) corabia de pe râu.
Sincron diplomat Ilie Schipor
Craiova – sincron profesor Constantin Barbu ş.a.
Sankt Petersburg
Fortăreaţa şi catedrala Sfinţii Petru şi Pavel
Statuia stilizată a lui Petru cel Mare în interiorul fortului
Neva îngheţată
Micul Canal de iarnă
Mănăstirea Alexandr Nevsky
Nevsky Prospect
Trăsuri în Piaţa Palatului de iarnă
Palatul de marmură al Contelui Orlov
Palatul lui Dimitrie Cantemir (?) arhitect Bartolomeo

Rastrelli

Peterhof: Pavilionul Monplaisir, Pavilionul Marly, Palatul Mare: camera de studiu, marea sală a tronului

Paris – Biblioteca Sainte Geneviève Berlin-Academia de Ştiinţe

Anexa nr. 2 Lista cărţilor de filmat

Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche vornicul de ţara de gios*

Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor* Biblia de la Bucureşti

Dimitrie Cantemir – *Divanul* cu ilustraţii, Biblioteca Academiei Române Dimitrie Cantemir – *Divanul*, ediţie princeps, foaie de titlu Dimitrie Cantemir – *Divanul*, foaie de titlu – verso Dimitrie Cantemir – *Divanul*, la Biblioteca Centrală Universitară Bucureşti Dimitrie Cantemir – *Divanul*, versiune grecească din secolul XVIII (Atena) Dimitrie Cantemir – *Divanul*, versiune arabă de la Biblioteca Naţională din Paris (Toate în Dimitrie Cantemir *Opere Complete*, *I*, Editura Academiei R.S.R. Bucureşti 1974) Dimitrie Cantemir – *Divanul*, la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din laşi (Vezi ME)

Dimitrie Cantemir – *Metafizica – Sacrosanctae scien*taie *indepingibilis imago* (la Biblioteca Academiei Române)

Dimitrie Cantemir – *Logica – Compendiolum logices institutionis* (la Biblioteca Academiei Române)

Dimitrie Cantemir – *Cartea ştiinţei muzicii după felul literelor = Tari fu ilmi musiki ăla vegi maksus*

Dimitrie Cantemir – *Istoria ieroglifică* – manuscris autograf (cât mai multe exemplare manuscrise!)

Dimitrie Cantemir – *Istoria ieroglifică* – miniatură de Dimitrie Cantemir la Istoria ieroglifică Ion Neculce – *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*

Dimitrie Cantemir – *Descrierea Moldovei* – ediţia versiunii germane, 1771

Dimitrie Cantemir – *Descrierea Moldovei* – foaie de

titlu a ediţie princeps, în limba română, tipărită la Mănăstirea Neamţ, 1825

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, variantă în limba română, 1876 traducere de dr. Iosif Hodoş

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea engleză, ediţia a II-a, Londra.

1756

Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea franceză, Paris, 1743 Dimitrie Cantemir – *Istoria Imperiului Otoman*, versiunea germană, Hamburg, 1745 Dimitrie Cantemir – *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, foaia de titlu a manuscrisului autograf

Anexa nr. 3

Lista portretelor necesare în film

G.W. Leibnitz

Constantin Cantemir, domnitor al Moldovei (1685 – 1693) Antioh Cantemir, domnitor al Moldovei (1695 – 1700) Dimitrie Cantemir – bustul de la Berlin

Dimitrie Cantemir = portretul unui nobil european din Constantinopol pe la sfârşitul secolului XVII – de un pictor necunoscut – la Muzeul de artă şi ceramică din Rouen Dimitrie Cantemir ca domn al Moldovei / Palatinus Moldavia

Dimitrie Cantemir – Gravură după portretul nr. 105 din Arhiva Ministerului de Externe al Rusiei, după 1723

Dimitrie Cantemir – cu perucă, gravură după portretul nr. 104 din Arhiva Principală din Moscova a Ministerului de Externe al Rusiei, 1734 Doamna Casandra Suleiman II, sultan (1687 – 1691) Mustafa Paşa Köprülü, mare vizir (1689 – 1691) Ahmed II, sultan (1691 – 1695) Mustafa II, sultan (1695 – 1703)

Constantin Brâncoveanu, domnitor Ţara Românească (1688 – 1714) – vezi „Puterea visului”! Petru cel Mare, ţar al Rusiei (1696 – 1725) – înainte de 1710! Petru cel Mare – 1717 portret de Jean-Marc Nattier Petru cel Mare – portret 1721 – 1722!

Eugeniu de Savoia – portret la 34 de ani de Jacob van

Schuppen Eugeniu de Savoia – statuie ecvestră la Viena
Ahmed III, sultan (1703 – 1730)

Nicolae Mavrocordat, domnitor al Moldovei (1711 – 1715) Antioh, fiul, ca ambasador al Angliei, portret de Giacomo Auriconi Antioh, fiul, autoportret în miniatură.

IMAGINEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN ARTELE VIZUALE

Valentin Tănase[53]

tanasevalentinoz@gmail.com

Rezumat: *Puţini domnitori români s-au bucurat de o notorietate imagistică europeană, graţie portretelor lor realizate în tehnica gravurii, care au circulat prin multiplicare în spaţiul internaţional. Iconografia lui Dimitrie Cantemir s-a bucurat de o importantă mediatizare europeană, fiind reprodusă în multe imagini-portret în marile centre culturale ale epocii.*

Cuvinte cheie: *imagine, portret, iconografie, arte plastice, pictură, gravură, sculptură.*

Trăim într-o adevărată civilizaţie a imaginii. În epoca computerului majoritatea informaţiilor se transmit pe cale vizuală. Atunci când evocăm mari personalităţi ale trecutului, asociem întotdeauna imaginea lor fizică, aşa cum a fost ea păstrată în documentele epocii. leonografia capetelor încoronate ale Europei, începând cu Evul Mediu timpuriu, este destul de bogată, graţie numeroaselor portrete şi imagini documentare, contemporane sau postume care s-au păstrat.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre iconografia domnitorilor români. Portretele care au înfruntat posteritatea sunt relativ puţine. De regulă, imaginile care au supravieţuit scurgerii timpului sunt portretele votive zugrăvite pe pereţii bisericilor ctitorite de domnitorii ţărilor române. Ele trebuie, însă, privite cu o oarecare rezervă, datorită stilizării de tip bizantin a redării picturale

53 Pictor şi sculptor contemporan. Lucrarile sale se află în colectii din Romania, Germania, Franţa, Belgia, Grecia, Finlanda, S.U.A, Israel, Canada, Argentina. Este membru al Consiliului Director al Asociaţiei Europene "Dimitrie Cantemir".

şi a dorinţei legitime a comanditarilor de a fi prezentaţi într-o viziune idealizată.

Doar puţini domnitori români s-au bucurat de o notorietate imagistică europeană, graţie portretelor lor realizate în tehnica gravurii, care au circulat prin multiplicare în spaţiul internaţional. Din acest punct de vedere, cei mai vizualizaţi domni români au fost Vlad Ţepeş şi Mihai Viteazul. l-au urmat, cu o mai redusă popularizare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu.

Alături de ei, iconografia lui Dimitrie Cantemir s-a bucurat de o importantă mediatizare europeană, fiind reprodusă în multe imagini-portret în marile centre culturale ale epocii.

Primul portret de tinereţe al marelui domnitor a fost descoperit de Maria Bengescu, pe atunci studentă în arte la Paris, la Muzeul de Artă din Rouen (Franţa), în anul 1921. Descoperirea sa a fost comunicată lui Nicolae Iorga, care a confirmat identitatea personajului şi a publicat pentru prima dată, imaginea sa, în anul 1923.

Dimitrie Cantemir, portret de tinereţe, descoperit la Muzeul de artă din Rouen, 1791 – 1792

Tabloul îl înfăţişează pe Dimitrie Cantemir la vârsta tinereţii, în etate de 18 – 19 ani, îmbrăcat într-un costum pe jumătate oriental şi pe jumătate occidental. Poartă un turban turcesc impunător, abordând, în acelaşi timp o perucă şi o tunică de tip european. După toate probabilităţile, tabloul a fost executat în decursul anilor 1691 – 1692, pe când principele Cantemir se afla la Istanbul ca ostatic, garantând fidelitatea faţă de sultan a

tatălui său, Constantin Cantemir, domnul Moldovei. Autorul tabloului este necunoscut. Tabloul a ajuns în Franţa, prin intermediul lui Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, care a fost ambasador extraordinar al Rusiei la Londra şi Paris, între anii 17321744. Lucrarea se găseşte astăzi în colecţia Muzeului Naţional de istorie al României. În ultimii ani, unii exegeţi ai biografiei cantemiriene au pus la îndoială identitatea acestui portret ca fiind a lui Dimitrie Cantemir. Chiar şi cu aceste incertitudini, în mentalul colectiv şi în convingerile publicului interesat de personalitatea marelui cărturar, tabloul este receptat drept portretul de tinereţe al lui Dimitrie Cantemir.

Cel de-al doilea portret de epocă al lui Dimitrie Cantemir îl înfăţişează pe principe la vârsta deplinei maturităţi, în jurul anului 1714, când a fost ales membru de onoare al Academiei din Berlin. Lucrarea, o gravură cu dăltiţa în aramă, a fost publicată, în anul 1716, în prima ediţie a volumului „Descriptio Moldaviae”, lucrarea sa de recepţie în înaltul for academic berlinez.

Dimitrie Cantemir, portret de maturitate-1714

Imaginea îl prezintă pe Cantemir purtând mustaţă şi o barbă bogată. Un păr lung, buclat îi încadrează fruntea şi obrajii. Poartă o platoşă metalică acoperită parţial de o mantie tivită cu o blană scumpă. O inscripţie în partea inferioară a imaginii îi defineşte identitatea: Demetrius Cantemir, Palatinus Moldaviae. În perioada realizării portretului, principele îşi încheiase deja cea de-a doua

domnie (1710 – 1711) şi se afla în exil în Rusia, dar păstrând speranţa de a reveni cândva pe tronul Moldovei. Este imaginea care a definit cea mai mare parte a maturităţii sale.

O altă gravură de epocă îl prezintă Dimitrie Cantemir însoţindu-l pe Petru cel Mare, ţarul Rusiei pe uliţele Iaşului, în timpul vizitei suveranului rus, în cursul lunii iunie a anului 1711.

Dimitrie Cantemir şi Petru I pe străzile Iaşului, 1711

Domnul Moldovei apare în vestimentaţia consacrată a voievozilor români, purtând caftan, căciulă cu surguci şi barbă, în timp ce Petru cel Mare este îmbrăcat după moda apuseană. În fundalul imaginii se distinge biserica mănăstirii Trei lerarhi, ctitoria lui Vasile Lupu. Principele Cantemir apare într-o nouă imagine gravată, intrând în laşi, după ce fusese investit în cea de-a doua sa domnie pe tronul Moldovei, în anul 1710.

Intrarea lui Dimitrie Cantemir în Iaşi, noiembrie 1710, în calitate de domnitor al Moldovei

Dumitraşcu-Vodă Cantemîr (Intrarea sa în Iaşi).

Domnitorul este înfăţişat călare, îmbrăcat cu platoşă şi cizme înalte, după moda occidentală, purtând barbă şi plete tunse îngrijit. Însoţitorii săi sunt ostaşi otomani sosiţi pentru a fi înscăuna din porunca sultanului. În fundal se zăreşte o imagine, foarte probabil fantezistă a capitalei Moldovei. După stil şi manieră de execuţie, lucrarea este mult ulterioară evenimentului, fiind o operă alegorică târzie, menită să justifice pretenţiile legitime ale prinţului la domnia Moldovei.

Ultimul, şi cel mai cunoscut portret contemporan al lui Dimitrie Cantemir, este o gravură cu dăltiţa în aramă care îl reprezintă pe principe cu înfăţişarea care l-a consacrat în posteritate. Este realizat în ultima perioadă a vieţii sale în anul 1719.

Dimitrie Cantemir-principe serenissim al Imperiul Rus, 1719

Portretul este redat cu o acurateţe aproape fotografică. Dimitrie Cantemir este prezentat în atitudinea maiestuoasă a suveranilor Europei. Poartă o perucă pudrată cu bucle bogate, care îi încadrează chipul pe care s-a întipărit nobleţea maturităţii. Bărbia este rasă, prinţul păstrând doar o mustaţă subţire, după moda epocii. Poartă o armură scumpă, de paradă, înnobilată cu un guler şi

manşete de dantelă. Umerii îi sunt încadraţi de o mantie tivită cu blană de hermină. În mâna dreaptă ţine un baston-sceptru decorat cu pietre scumpe care se sprijină pe un pupitru încărcat cu cărţi, aluzie la activitatea intelectuală a prinţului. În partea de jos a gravurii este reprezentat blazonul domnesc al lui Dimitrie Cantemir cu evidenţierea titlurilor sale de principe serenissim al Imperiului Rus, senator, consilier intim al ţarului şi domn ereditar al principatului Moldovei.

Până în anul 1719, Dimitrie Cantemir a purtat barbă şi vestimentaţia domnitorilor români, de influenţă orientală. De aceea, era privit ca o prezenţă exotică atunci când apărea la curtea de la Sankt Petersburg a ţarului, care îşi silise supuşii să îşi radă bărbile şi să adopte moda vestimentară apuseană.

În toamna anului 1719, prinţul Cantemir a cunoscut la una din seratele imperiale pe tânăra prinţesă Anastasia Trubetskaia, cu douăzeci şi opt de ani mai tânără decât el, de care s-a îndrăgostit.

Prinţesa Anastasia Trubeskaia, a doua soţie a lui Dimitrie Cantemir

Văduv de multă vreme, după moartea soţiei sale Casandra Cantacuzino, domnul avea nevoie de o prezenţă feminină. De dragul noii sale iubiri, Cantemir şi-a schimbat înfăţişarea după moda vremii, bărbierindu-se şi adoptând o perucă şi haine franţuzeşti. În acelaşi an, Anastasia Trubetskaia a devenit soţia sa, având ca naş pe însuşi ţarul.

Dimitrie Cantemir – gravură portret

Noua sa imagine a fost popularizată prin răspândirea europeană a gravurii portret. Au existat mai multe versiuni şi reluări ale gravurii princeps.

Această efigie a prinţului a însoţit primele ediţii traduse în limbi europene a monumentalei sale opere „Creşterea şi descreşterea Curţii Otomane” – lucrare de referinţă internaţională asupra istoriei Imperiului Otoman, apărută postum în marile capitale europene prin grija fiului său Antioh Cantemir, cel dintâi autor liric cult al literaturii ruse.

Astăzi, acest portret al principelui Cantemir este efigia sa standard, folosită ca primă referinţă în toate abordările imagistice ale marelui domn şi cărturar. Popularizarea sa europeană l-a propulsat pe Dimitrie Cantemir ca pe una dintre cele mai cunoscute personalităţi ale istoriei româneşti. Nu întâmplător, pe frontispiciul Bibliotecii Sainte Genevieve din Paris, numele său este gravat în piatră alături de cele ale lui Leibnitz şi Newton.

Deşi frecvent mediatizată în universul cultural european, imaginea lui Dimitrie Cantemir a intrat, într-un anumit con de umbră, în spaţiul românesc, până către a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când sentimentul

redeşteptării naţionale, unirea şi consolidarea statului independent şi integrarea sa în concernul european au readus în atenţie efigia marelui domn ca ca pe o personalitate de referinţă a spiritului naţional.

Începând cu veacul al XX-lea, Dimitrie Cantemir a devenit un subiect plastic abordat de numeroşi artişti plastici, pictori, sculptori şi graficieni. Dezvoltarea fotografiei şi a tehnicii tiparului au popularizat imaginea domnului în toate mediile care foloseau imagini vizuale.

Pictorul Costin Petrescu a inaugurat, în anul 1938, marea frescă circulară din sala de concerte a Ateneului Român evocând cele mai importante momente ale istoriei neamului, în care Dimitrie Cantemir ocupă un loc privilegiat, alături de alte personalităţi istorice.

Dimitrie Cantemir în Fresca de la Ateneul Român-pictor Costin Petrescu

Domnul este înfăţişat cu pana în mână la masa de scris, în ipostaza care l-a consacrat pentru posteritate.

Şi sculptorii au abordat imaginea marelui prinţ cărturar. Artistul Marius Butunoiu i-a dăltuit o efigie de mare sensibilitate într-o sculptură ronde-bosse aflată, astăzi, la Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir” din

Breaza.

Dimitrie Cantemir – Sculptură de Marius Butunoiu

Domnitorul este reprezentat aşezat într-un jilţ bogat ornamentat, ţinând bastonul sceptru într-o mână şi o carte întredeschisă în cealaltă. Este una dintre cele mai reuşite reprezentări tridimensionale ale sale.

O altă sculptură de o mare acurateţe plastică este bustul lui Dimitrie Cantemir realizat de sculptorul Ion Irimescu, şi aflat în Bucureşti pe bulevardul Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir – sculptură de Ion Irimescu

Într-o reprezentare „tip figură în trei sferturi”, principele savant este înfăţişat ţinând o carte într-o atitudine demnă.

Numeroase instituţii de învăţământ şi cultură au primit, în ultima jumătate de veac, numele marelui domn. În mod firesc, toate au la faţadă sau în interior o efigie plastică a patronului spiritual al edificiului. Există, astăzi, numeroase busturi sau statui ale lui Dimitrie Cantemir în multe centre din ţară.

Reprezentări plastice ale marelui enciclopedist român

Bustul lui Dimitrie Cantemir din Suceava

Dimitrie Cantemir – busturi monumentale

Dimitrie Cantemir – Statuie la Oradea în zona centrală a laşului, fosta capitală a Moldovei, a fost inaugurat, la începutul anilor 1970, un ansamblu sculptural de mare anvergură al domnitorilor Moldovei. Între ei, este reprezentat şi Dimitrie Cantemir, fiind plasat alături de predecesorul său, Vasile Lupu.

Dimitrie Cantemir şi Vasile Lupu – ansamblu sculptural din municipiul Iaşi

Un frumos bust al marelui domnitor se află la Chişinău, în Republica Moldova, la fraţii noştri de peste Prut, iar altul, la Moscova, în inima Rusiei, patria sa de adopţie.

Dimitrie cantemir – bust la Chişinău, Republica Moldova

Recent, a fost dezvelit la Istanbul, în parcul, care îi poartă numele, un expresiv bust al principelui cărturar.

Dimitrie Cantemir – bust la Istanbul, Turcia

La 25 iunie 2007, a fost inaugurat tot la Istanbul în prezenţa preşedintelui României, Traian Băsescu, Muzeul „Dimitrie Cantemir” în casa în care a locuit în perioada şederii sale în capitala Imperiului Otoman.

Muzeul Dimitrie Cantemir din Istanbul. Turcia

În ultimii ani, instituţia care se ocupă cel mai mult de promovarea imaginii naţionale şi internaţionale a lui Dimitrie Cantemir este Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”.

Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir” posedă astăzi cel mai mare număr de lucrări artistice dedicate marelui domn. În colecţia universităţii, se numără două portrete compoziţionale monumentale ale lui Dimitrie Cantemir şi numeroase lucrări de grafică reprezentând efigii ale marelui domn, ale membrilor familiei sale şi ale contemporanilor săi, realizate de Valentin Tănase.

Dimitrie Cantemir – pictură de Valentin Tănase

Tot Valentin Tănase a conceput şi pictat tablouri în ulei cu imaginea standard a domnitorului pentru sălile reprezentative ale universităţii, precum şi pentru sucursalele sale din alte oraşe ale ţării.

Dimitrie Cantemir – pictură de Valentin Tănase

De asemenea acelaşi artist a realizat o compoziţie picturală reprezentând vizita ţarului Petru cel Mare însoţit de Dimitrie Cantemir în laşii anului 1711. HI

Dimitrie Cantemir şi ţarul Petru cel Mare la Iaşi-pictură de Valentin Tănase o altă compoziţie a aceluiaşi artist este inspirată din prima hartă a Moldovei desenată de Dimitrie Cantemir pentru opera sa „Descriptio Moldaviae”.

Harta Moldovei – pictură de Valentin Tănase

În anul 2014, considerat „Anul Dimitrie Cantemir”, prin grija Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir”, a Fundaţiei Internaţionale „Dimitrie Cantemir” şi a Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir” au fost dezvelite două busturi ale prinţului Cantemir. Unul în parcul central al cartierului Anderlecht-Bruxelles, operă a sculptorului

Gheorghe Tănase.

Inaugurarea bustului lui Dimitrie Cantemir la Anderlecht-Bruxelles, sculptor Gheorghe Tănase Celălalt bust, realizat de Valentin Tănase, a fost dezvelit în holul de intrare al Academiei din Berlin, tot în 2014, cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la alegerea sa ca membru al acesteia.

Inaugurarea bustului lui Dimitrie Cantemir la Academia din Berlin – sculptor Valentin Tănase

Şi cinematografia a fost interesată de personalitatea lui Dimitrie Cantemir. În anul 1973 regizorul Gheorghe Vitanidis a realizat filmele artistice de lung metraj „Cantemir” şi „Muschetarul român” după un scenariu de Mihnea Gheorghiu, Dimitrie Cantemir fiind interpretat de

actorul Alexandru Repan.

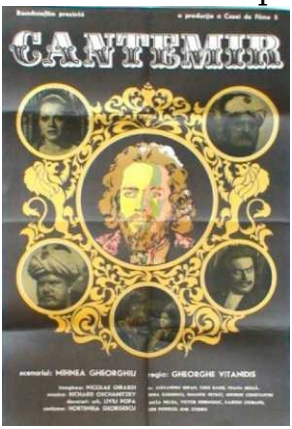

Afişul filmului realizat în România, 1973

Actorul Alexandru Repan în rolul lui Dimitrie Cantemir, 1973 Cele două producţii s-au bucurat de o bună mediatizare în epocă. Totodată, studiourile de producţie Moldova Film din U.R.S.S. au realizat, tot în anul 1973, la întrecere cu cinematografia română, filmul artistic „Dimitrie Cantemir” în regia lui Vlad loviţă şi Vitalie Kalaşnikov, Dimitrie Cantemir fiind interpretat de actorul Mihail Volintir.

Actorul Mihail Volintir în rolul lui Dimitrie Cantemir, 1973

Afişul filmului realizat de Moldova – Film, 1973

Afişul filmului realizat în URSS, 1973 S-au realizat

de-a lungul timpului şi emisiuni filatelice având ca efigie chipul lui Dimitrie Cantemir, atât în România, cât şi în republica Moldova şi în fosta U.R.S.S.

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis de Poşta Română

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis în Republica Moldova

Coliţă cu Dimitrie Cantemir emisă în Republica Moldova

Timbru cu Dimitrie Cantemir emis în URSS

În ultimii ani, republica separatistă Transnistria, nerecunoscută internaţional a emis o bancnotă locală de 100 de ruble având imprimată efigia lui Dimitrie Cantemir.

Bancnota de 100 ruble transnistrene, emisă de Republica separatistă Transnistria De asemenea, au fost realizate multe medalii omagiale purtând efigia domnitorului.

Dimitrie Cantemir – medalii jubiliare

Astăzi în condiţiile deschiderii frontierelor culturale ale Europei şi ale circulaţiei neîngrădite a informaţiilor în toate mediile, inclusiv cele virtuale, imaginea marelui om de cultură care a fost Dimitrie Cantemir a devenit o prezenţă publică de notorietate cu adevărat internaţională.

Efigia de o deosebită valoare spirituală a lui Dimitrie Cantemir, personalitate covârşitoare a patrimoniului cultural european, „filosof între regi şi rege între filosofi”, „un adevărat

Lorenzo de Medici al spaţiului românesc” (George Călinescu) îşi va găsi cu certitudine şi în artele plastice ale viitorului interpreţi pe măsură.

CONSIDERAŢII ASUPRA ISTORIEI ROMÂNILOR RĂSĂRITENI DINTRE NISTRU ŞI NIPRU[54]

54 Materialul a fost difuzat la Radio România Actualităţi, în serialul "INOROGUL", în ediţiile din 21 iulie, 24 iulie, 04 august, 01 septembrie şi 03 septembrie 2002, de col.dr. Mircea Dogaru, istoric militar, sub titlul „CAZACII SAU ROMÂNII DE RĂSĂRIT".

Mircea Dogaru[55]

Abstract: *Românii răsăriteni dintre Nistru şi Nipru au fost sacrificaţi prin tratatul de la Lutk (2/13 aprilie 1711) şi smulşi din trupul Ţării Moldovei la 12 septembrie 1740 (Marginea sau u Craina) şi 29 – 31 decembrie 1791.*

Cuvinte cheie: *Marginea*, a *Craina*, *graniţi*, *băştinaş*, *pribeag*, *cazaci*, *moldoveni*, *volohi*, *hatman*, *neamuri barbare*, *a treia Romă*.

1. Cum s-a ajuns de „la margine" la „u craina".

Întemeierea Ţării Moldovei a început, în anul 1343, prin declanşarea reconquistei antităture vizând eliberarea teritoriilor româneşti est-carpatice şi a fost declarată încheiată de către istoriografia noastră sub Roman I Muşat (1391 – 1394), care declaracă *„stăpâneşte Ţara Moldovei din munte până la mare"*. Spre „a nu-i supăra" pe vecinii ruşi, apoi sovietici, istoricii noştri au decis că „marea" înseamnă limanul Nistrului. Niciun cuvânt despre românii dintre Nistru şi Nipru ale căror teritorii erau disputate de tătari şi lituanieni.

Când ar fi putut atinge Ţara Moldovei cursul inferior al Niprului? După moartrea lui Edighei (1352 – 1419) restauratorul Hoardei de Aur, urmată de lupte interne şi destrămarea acesteia (1438) în Hanatele de Crimeea, Kazan şi Astrahan, dar înainte de domnia stabilizatoare a lui Mengli Ghirai I (1468 – 1515) în Hanatul Crimeei. Şi, oricum, după moartea marelui cneaz Witold (1392 – 1430) şi a regelui Vladislav II Jagiełło (1377 – 1434), care extinseseră hotarele Uniunii polono-lituaniene până la Marea Neagră.

Cert este că, la 1456, sub Petru Aron (1451, 1454 – 1455, 1455 – 1457) graniţa Ţării Moldovei se afla pe Nipru la Lerici. Şi, juridic, deşi teritoriul dintre Bug şi Nipru avea să fie disputat de polonezi şi tătari, apoi de polonezi şi otomani şi, din veacul al XVII-lea, de polonezi, otomani şi ruşi, aceasta avea să rămână situaţia până la 12

---

55 Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea "Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

septembrie 1740, când la Constantinopol, sub arbitrajul Prusiei, tratatul de frontieră dintre Rusia şi Imperiul Otoman a decis „Statutul pentru stabilirea de către Rusia a graniţei Rusiei cu Turcia, a graniţei Moldovei pe Bug”. Un prim teritoriu românesc de circa 44.500 km[56], de la sud de Kiev (oraşul întemeietor al Rusiei) la Marea Neagră, între cursurile inferioare ale Bugului şi Niprului, a fost răpit de Rusia. Pentru Ţara Moldovei acest teritoriu fusese ţinutul de „la Margine”. Dar, la fel, se poziţiona şi pentru tătarii din Crimeeia şi pentru otomani. Şi tot ţinutul de „la margine” fusese şi pentru polonezi şi avea să fie şi pentru ruşi. Numai că, în limbile slave „la Margine” se traduce prin „u Craina”.

După 1740, ca şi Far Westul pentru americani „u Craina”, adică ţinutul de „la Margine” avea să migreze pentru ruşi spre Apus, vizate fiind teritoriile româneşti dintre Bug şi Nistru

(circa 69.000 km²) aşa-zisa Transnistrie, răpită, la 29 – 31 decembrie 1791, prin tratatul ruso-germano-turc de la Şiştov-Iaşi. Din acest moment, „Marginea” sau „U Kraina” avea să devină ţintă pentru Rusia, iar teritoriul românesc dintre Nistru şi Prut, avea să fie revendicat de Alexandru I (1801 – 1825) încă din 1807, la tratativele cu francezii sub numele de „Basarabia” şi adjudecat, graţie trădării dragomanului Manuc Bey, spion rus, la 28 mai 1812 (45.630 km²).

Cum de a ajuns indicaţia „la Margine (U Craina)” să desemneze, astăzi, un stat Ucraina (adică statul de „La Margine”), un popor ucrainean (adică „lamărginean”) şi o limbă slavă (adică „ucraineana”)? Graţie serviciilor speciale germane şi austro-ungare, adică nemţilor, care au impus în istorie, în 1786, la 11 ani după raptul teritorial (1775) şi numele inventat de „Bucovina”.

La 24 ianuarie 1859, strigând „Moarte aristocraţilor” şi „Trăiască Unirea”, 30.000 de bucureşteni înarmaţi şi

---

56 Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea "Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

ţărani din Ilfov, conduşi de N.T. Orăşanu şi Mircea Mălăieru, cu complicitatea dorobanţilor, au înconjurat Camera electivă, obligându-i pe cei 64 electori cumpăraţi de austrieci, prusci sau ruşi să-l voteze domn pe alesul de la Iaşi, Alexandru Ioan Cuza. Aşa s-a deschis larg, împotriva voinţei întregii Europe politice, poarta spre Unire. Pe care Cuza a proclamat-o la 11 decembrie 1861, declarând oficial naţiunii şi lumii: „Unirea este deplină. Naţionalitatea română este întemeiată… alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie”.

Imediat, Austria a contracarat alipind Banatul la Ungaria, în 1861, şi încheind pactul dualist (1867), deoarece Dieta Transilvaniei era dominată de români. Iar, în teritoriile româneşti ocupate (Bereg, Ugacea, Maramureş, Ivano-Frankivsk, Bucovina, Pocuţia, Galiţia) în nord, ca şi în cele adiacente aflate în gubernia rusă Ucraina au declanşat cu bani o amplă mişcare antiromână, antipolonă şi antirusă numită *„Mişcarea ruteană”*, *pentru „eliberarea” şi „unirea” statală a „naţiunii rutene”*.

Proiectul, coordonat de contele Franz Stadion, viza un stat „rutean” din Maramureş până în Caucaz, susţinut de ideologi polonezi trădători ca Martin Saskievici, Iacov Holovoţki, Ivan Varghitovici etc., iar pe teren de huţani (traci slavizaţi), ruteni (foştii români „prutoni”, „bruteni”, sau „brodnici”, slavizaţi în secolele X-XIII) sau de români trădători, ca Lucian Cobiliţă, Popovici, Brânzan, Cucuruza etc.

Alungaţi de la Kiev de ruşi, care au contracarat cu mişcarea proţaristă „Hromada”, secesioniştii şi-au stabilit sediul la Liov. Cu burse şi bani, au fost atraşi zeci de mii de tineri. Cam ceea ce face, astăzi, George Soros în România, cu fundaţiile sale şi „Mişcarea ardeleană” pentru „poporul ardelean” şi secesiunea Transilvaniei a „ligilor” de la Cluj.

În anii 1891 – 1894, în perspectiva primului război mondial, „Mişcarea ruteană” s-a „rebranduit” prin noii lideri trădători, polonezul Mihail Hruşevski şi huţanul Miron Corduba, schimbându-şi numele în „Mişcarea ucraineană”, cu sprijin financiar german. Şi aceasta pentru

că România îşi dobândise, între timp, independenţa şi devenise regat. Din 1914, Kaiserul a sponsorizat personal „Asociaţia pentru eliberarea Ucrainei” între Carpaţii Păduroşi şi Caucaz.

Iniţial, a folosit termenul popular românesc de „ucrainţi”, apoi s-a trecut la cel de „ucraineni”. Cine erau „ucrainenii” (adică „la mărginenii”) chemaţi să formeze o nouă naţie? Erau români (voloki, loşkarini, moldoveni), polonezi, ruteni (români slavizaţi), letoni, estoni, finlandezi, slovaci, tătari, ruşi, greci, evrei, germani (inclusiv urmaşii goţilor din Crimeea), huţani (traci slavizaţi) etc.

În martie 1917, în plină revoluţie, Hruşeski, istoricul care a inventat istoria „Ucrainei” a constituit, la Kiev, o centrală, cerând autonomia acesteia la 23 iunie. În noiembrie 1917, serviciile germane i-au dat planul „Ucrainei Mari”, promiţându-i Transcarpatia, Bucovina, Galiţia şi Basarabia. În replică, adjudecându-şi „munca” germanilor, la 11/24 decembrie 1917, la Harkov, Lenin şi Stalin au proclamat Ucraina Sovietică. După scurta instalare a lui Hruşevski, ca preşedinte al Ucrainei Albe, la 18 februarie 1918, de către trupele germane, sovieticii au preluat definitiv invenţia germană, proclamând, la Kiev, la 29 noiembrie 1918.

RSS Ucraineană, pe care au păstrat-o ca entitate statală, pentru a avea un vot în plus în Liga Naţiunilor, apoi în ONU.

2. Românii de răsărit sau românii băştinaşi din nordul Mării Negre

În limba otomană, *cozaq* înseamnă *brigand*, în limba tătară *pribeag*. De ce? Pentru că cei intraţi în istorie sub numele de „cazaci” erau la origine ţărani fugari de pe moşii, care îşi „luau lumea în cap” din cauza asupririi, alegând să trăiască în libertate, la marginea civilizaţiei. Şi, cum la est de Nistru, nu aveau codri la îndemână, ca în centrul spaţiului românesc, s-au retras în zonele pustii, nesupuse vreunei autorităţi statale, în spaţiul de la nordul Mării Negre şi nordul Mării Caspice.

Etnic, cei refugiaţi în bazinele inferioare ale Volgăi şi Donului au fost majoritari ruşi, dar şi tătari şi alte neamuri oguze. Cei fugiţi la pragurile Niprului – nu. Şi aceştia ne interesează pentru că sunt parte din trupul nostru etnic şi din istoria noastră.

În teritoriile în care s-au aşezat „pribegii", populaţia băştinaşă era rarefiată de invazii, dar nu dispăruse. Noii veniţi s-au integrat perfect, pentru că vorbeau aceeaşi limbă. Cum se numea această populaţie băştinaşă a Nistrului şi a Niprului? Pentru secolul V *Priscus din Panion* vorbea de „*românii de răsărit*". *Godefridus din Viterbium* vorbea despre „vlahi" şi despre ducele *Vlahernos*, „fiu de vlahi" care, rezistând cu armele hunilor, şi înfrânt, a fost silit să fugă cu credincioşii săi de la nordul Mării Negre, din Sciţia, în Bizanţ, în zilele împărătesei Pulcheria, în anii 450 – 457. Aceasta, ar fi construit pentru ei, la Constantinopol, o biserică şi un cartier care poartă, şi astăzi, numele lor, Vlaherne (Blanerne), adică al vlahilor.

Pentru secolul VI, descriind năvala avarilor, Euagrios Scholasticul nota că, pe litoralul nord-pontic, între Bosforul cimmerian şi gurile Dunării „se aflau tot felul de neamuri barbare. Iar romanii întemeiaseră oraşe, tabere militare şi câteva staţiuni de veterani sau de colonişti trimişi de împăraţi". Peste aceşti „romani de răsărit" sau „vlahi" năvălesc avarii; apoi în veacul al-VI-lea bulgarii, în veacului al-IX-lea maghiarii, în veacului al X-lea pecenegii, ei fiind „creştinii" a căror soartă o deplângea patriarhul Mauropus în 1049. În anul 982, un geograf anonim din Afghanistan, din oraşul Gozgân, în opera sa „Frontierele Lumii", iar, în 1050, Gardizi în „Podoaba istoriilor", precizau că, între *Dansatris* şi *Danapris*, adică între Nistru şi Nipru, vecini cu moravii, cu Carpaţii Păduroşi, cu ruşii, cu pecenegii şi maghiarii (maghiarii care se aflau atunci între Volga şi Don), se afla un popor deosebit. „Lângă slavi este un popor ieşit din Imperiul roman (az rum), şi toţi sunt creştini şi ei sunt mai mulţi decât maghiarii (cu care s-au înfruntat, de altfel, în 894 şi 895), dar mult mai slabi)". Mai slabi militar, dar nu ca număr, deoarece – notau cronicarii – „aşa *se*

zice, că numărul lor este mai mare decât al Rum (adică al bizantinilor). *Şi ei sunt un popor deosebit*". Un popor care, în cea mai veche cronică oguză „Oguznâme", se preciza, pentru sfârşitul secolului IX, că se numea *ulaq*, adică „român".

Deci băştinaşii, peste care se vor aşeza, ulterior, viitorii „pribegi" sau „cazaci", între bazinele inferioare ale Nistrului şi Niprului, erau românii. În ceea ce priveşte bazinele superioare ale Nistrului şi Niprului, aici trăiau „valahii", adică tot românii care, la trecerea *„prin munţii cei înalţi"*, *la* 895, „l-au rănit de moarte" pe Almus, conducătorul maghiarilor. O spune aşa-zisul „Nestor, „care precizează că ţara volohilor se întindea „la apus de varegi", adică de Uruşi sau vikingii denumiţi, ulterior, ruşi, după numele slavizat al conducătorului lor legendar, Hrorekr (Râurik). O confirmă gestele ungureşti, Simon de Keza şi Cronica Pictată de la Viena.

Aici se găsea, după Moise din Choren *„ţara necunoscută căreia îi zic Balak"*, *„Vlahenland"* ţara „ducelui Ramunc" sau „Românul" după „Cântecul nibelungilor", *Blacheland*, *Blokumanaland* locuită de *blacumeni* după saga lui Eysmund şi stelele funerare vikinge din insula Gorland, sau – ceea ce cronicile ruseşti – începând cu Ipatie – numesc, după 1150, „Ţara Volohov", a românilor a căror capitală, *Bolohov* era o *„villa vallachorum dicta"*.

De aici, plecau la tătari pentru tratative, la 1246, ducii Roman şi Olaha, acei Roman şi Vlahata ai creaţiilor medievale.

Pentru că românii din nord vor rezista mult timp cu armele în faţa ofensivelor forţelor ruseşti, bazându-se pe forţa armată a cnezatelor lor cu centre la Cudin, Derevici, Gubin, Deadicov, Beloberejie, la Cerniatin, dar şi Jedecev (*villa vallachorum dicta*)! De asemenea, centrele cunoscute din aşa-zisă Bucovină de Nord: la Carapciu, la Lencăuţi (ulterior Cernăuţi), la Molodia, la Voloca le aparţineau.

Supuşi, în secolul XI, de *ulici*, ei se vor răscula, zdrobindu-i pe aceştia – pentru ca, la 1070 să lupte alături

de pecenegi împotriva regelui polon Boleslav al Cracoviei, la 1231 să intervină ca aliaţi ai ungurilor împotriva Haliciului, iar la 1235 – ai *Haliciului*, împotriva Kievului. În ceea ce îi priveşte pe moscoviţi, românii i-au preferat, întotdeauna, pe tătari, trădându-i pe ruşi în bătălia de la Calea şi înfruntându-i direct, în 1240. Abia în 1256, Daniel Romanovici de Volhynia (teritorii al cărui nume atesta fosta sa calitate de „Ţară a Românilor”), reuşeşte să le distrugă oraşele, reducându-le puterea militară. Nu desfiinţând-o, fiindcă Jedecev (Judecie) scapă şi necunoscuta istorie pentru noi, a acestui stat românesc continuă prin voievozii Alexandru din Belţ (Bălţi) şi Gleb al lui Ieremia.

De ce istorie necunoscută? Fiindcă am eludat de frică, decenii de-a rândul, istoria românilor şi a statelor lor, evident în spaţiul etnogenetic românesc, închis între Pind şi Carpaţii Păduroşi, acolo unde stau mărturie, şi astăzi, ca artefact al istoriei, cele două sate pierdute în Evul Mediu timpuriu, Mirke şi Poroşcovo, între Dunărea de Mijloc cu Buda şi Bratislava şi Nipru, reducându-se interesul doar la trei dintre statele medievale româneşti nord-dunărene: Moldova, Muntenia şi Transilvania.

Aşadar, populaţia băştinaşă dintre Nistru şi Nipru, în nord şi în sud era, şi este, cea românească. Este acea populaţie peste care vor veni, ulterior, „pribegii” sau „cazacii” şi care, în secolele XIII-XIV, căzuse sub dominaţia tătară, ulterior tătaro-otomană, în sud, şi sub dominaţia polono-lituaniană, în nord, integrată fiind, teritorial, în Uniunea polono-lituaniană; deci, căzuse alături de rudele noastre materne, lituanienii.

De ce lituanienii ar putea fi numiţi unchii noştri materni? Fiindcă dacă Burebista şi Decebal i s-au închinat lui Zamolxe, lituanienii s-au închinat, până în veacul al XIV-lea, lui Zemelcus, purtând, până la creştinare, nume traco-dace tipice, gen Drilgisa; fiindcă ţara lor se chema *Litva* şi astăzi, iar noi am avut o „*Litva*” – o „ţară *de piatră*” în nordul Olteniei şi numeroşi cnezi Litovoi din Oltenia şi până în Bereg şi Ugocea; fiindcă noi avem *doina* şi ei

daina. Noi avem *Alutus-Olt* ei au *Aluta*. Şi, în plus, vechiul centru spiritual lituanian, încă, există, purtând de 2000 de ani acelaşi nume: Traké – „*oraşul tracilor*”.

Aşadar, toţi năucii, indiferent că îi cheamă „Napoleon” sau nu, dacă vor să-i întâlnească pe traco-daci, îi caută degeaba la Roma, unde, nimic mai hazliu, traco-dacii i-ar fi învăţat, după unii, latina pe latini. Îi pot găsi, în schimb, în Lituania. Important este, însă, că ţăranii pribegi, fugari de pe moşii pe la sfârşitul secolului XV, aveau câteva opţiuni: dacă erau ruşi să se stabilească în *No man's* landul din stânga Niprului, dacă erau români ori lituanieni – în cel din dreapta, printre românii „*bătrâni*” sau „vechi”. Şi aici, au decis să vină fugarii din domeniile Uniunii polono-lituaniene, cât mai departe de mâna lungă a regelui Poloniei. Centrul şi l-au stabilit la pragurile Niprului din care, în mod firesc, datorită etniei pribegilor sau cazacilor, cel mai important se numeşte, şi astăzi, *Voloschii*, adică românesc.

Prin urmare, „ucrainenii” de pe ţărmul Mării Negre, dintre Nistru şi Nipru, ca şi cei din nord, sunt, în cea mai mare parte, români şi, într-o mai mică măsură, lituanieni şi poloni, rusificaţi în ultimele trei secole, proces care se desăvârşeşte, astăzi, sub ochii noştri.

3. Repere de istorie a „pribegilor” sau cazacilor

În veacul XVI, procesul pribegiei şi al colonizării nord-pontice dintre Nistru şi Nipru, susţinut de ruşi din raţiuni militare, pentru a avea un tampon în calea otomano-tătarilor, atinsese în regiunile Uniunii polono-lituaniene cote atât de alarmante, încât Ştefan Báthory, rege al Poloniei (1575 – 1586) şi, în acelaşi timp, principe al Transilvaniei (1571 – 1583), se plângea disperat Vienei că cei peste 50.000 de „cazaci”, care acţionau deja, pe ambele maluri ale Niprului, „sunt oameni proveniţi din diferite popoare: ruşi, români şi chiar supuşi de-ai noştri”. Şi pentru că aceşti ţărani s-au refugiat printre români, organizându-şi viaţa în sistemul satelor volohe libere, pe baza lui *jus valachicum*, la marginea regatului Poloniei, teritoriile lor au primit numele de „Marginea”, evident.

Marginea regatului Poloniei – în polonă „u Craina” – însemnând „la Margine”.

Curios, pentru că acelaşi fenomen s-a petrecut pe diagonală, în partea opusă a spaţiului românesc unde, în aşa – zisele „părţi” sau Partium, în bazinul superior al Tisei. Protejaţi de mlaştinile Tisei, mii de ţărani pribegi, români în majoritate, au ales să trăiască, în mod identic cazacilor, fiind numiţi *haiduci*. Chiar dacă au fost ungurizaţi în timp, nimănui nu i-a venit ideea – nu încă – să inventeze un popor nou, al „Părţilor”, sau „părţean”, în ceea ce-i priveşte pe aceşti haiduci, cum s-a petrecut cu românii de la Praguri, transformaţi peste noapte, prin rusificare, într-un popor, aşa-zis, vechi de la Adam şi Eva, numit „*la mărginean*”, adică „ucrainean”.

Ce te faci, însă, ce celelalte „Margini” sau „Craine” existente în spaţiul etnogenetic românesc – pe teritoriul fostei Iugoslavii, locuit şi el de românii băştinaşi, slavizaţi, dar nu în totalitate, în mileniul trecut, la marginea „Crăiei” sau Imperiului romano-german. Iar pe *Craina* din Serbia nici chiar Stalin nu a încercat să o revendice, ca parte integrantă a unui popor „*mărginean*” sau *ucrainean*, care ne-ar fi fost vecin de la Adam şi Eva în sud-vest, aşa cum s-a întâmplat în Răsărit.

Apoi, aş menţiona că „pribegii” care au ales libertatea – concentrându-se „*za porojie*”, la pragurile Niprului sau Voloschii – trăiau, iniţial, din agricultură, din creşterea animalelor, vânătoare, pescuit – întemeind, din raţiuni de apărare, militare, confederaţii de obşti. Ulterior, au început să se reprofileze, datorită deselor ciocniri cu otomano-tătarii, dar şi cu ruşii şi cu polonezii, devenind luptători de elită. Incursiunile şi raziile teritoriale, îndeosebi otomane, dar şi închirierea săbilor lor unei cauze sau alteia, au devenit, în timp, principalele activităţi profitabile. Dar mercenariatul nu explică legăturile lor speciale cu domnii români, şi implicarea lor în toate marile momente ale luptei românilor pentru libertate şi unire în veacurile XVI-XVII. Pentru că mercenarul – oriunde pe mapamond şi oricând – odată bătaia încheiată – îşi ia

simbria şi pleacă în căutarea altui stăpân. Or, în 1574, cazacii, veniţi la chemarea lui Ion Vodă cel Cumplit (1572 – 1574), fiu al lui Ştefăniţă (1517 – 1527), în timp ce elita a trădat, ca de obicei, în frunte cu Eremia Golia – prototipul eroului defector pe principiul „*N-am trădat poporul, ci conducătorul*!” – au luptat până la capăt. Mai mult, fiind în incapacitatea de a continua lupta la Roşcani – datorită ploii care a udat praful de puşcă-Ion Vodă a ales să se predea otomanilor în schimbul cruţării vieţii ostaşilor săi (11 iunie 1574), şi a fost ucis mişeleşte de Sinan Paşa – care şi-a călcat astfel jurământul – cazacii – în loc să plece, datorită faptului că angajatorul lor nu mai era în viaţă – „văzând aşa – consemnează Grigore Ureche – au intrat în tabără şi în grămada turcească tăind şi omorând de au pierit până la unul”. Aşa ceva nu puteau face nişte mercenari, ci doar nişte patrioţi români, luptători pentru idealul românesc de libertate şi Unire care, chiar dacă erau trăitori în la marginea Ţării Moldovei, vedeau în Ion Vodă pe domnul lor legitim.

De altfel, după înfrângere, cazacii s-au reorganizat – cetele lor conduse de căpitani, numiţi româneşte *hatmani* de la germanul *hauptman* şi, în jargonul româno-slav de la praguri, *atamani*, acceptând un conducător suprem, un ataman al întregii Margini sau „u Craine”. În plan politic, demonstrând idealul românesc de unitate şi respingere a pretenţiilor polono-ruse-otomane de dominaţie, acest conducător suprem al „u Crainei” era domnul de drept al Ţării Moldovei. Primul hatman al întregii „Ucraine”, ales în 1576, incontestabil român, pretendent la tron, apoi domn al Moldovei, a fost fratele lui Ion Vodă, Ioan Nicoară Potcoavă – cel atras în cursă şi executat de polonezi, la Liov, la 16 iunie 1578, tocmai pentru a se împiedica unirea politică a românilor din stânga şi din dreapta Nistrului. I-a urmat fratele său Alexandru Potcoavă, ales ca ataman şi domn de românii cazaci de la Seci, centrul politico-militar al

„Ucrainei”. Următorii conducători cazaci au continuat tradiţia şi, chiar dacă nu au reuşit să se urce toţi,

ca Ştefan Răzvan, în scaunul Moldovei, s-au afirmat ca pretendenţi: Petru Lungu, Petru Cazacu, Constantin, fiul lui Nicoară Potcoavă, şi Constantin – fiul lui Ştefan Lăcustă etc.

Această tradiţie explică de ce, la 1681, domnul Moldovei de atunci, Gheorghe Duca, era numit de otomani şi recunoscut de cazaci hatman al „Ucrainei”, de ce, la 1736 – 1739, după dispariţia ultimului hatman român al „Ucrainei”, când cazacii intraseră sub controlul Rusiei, procesul de rusificare a lor fiind în plină desfăşurare, generalii ruşi Constatin şi Dumitraşco, urmaşi legitimi, în calitate de fii ai lui Dimitrei Cantemir, au fost sprijiniţi de populaţia Moldovei să ocupe Iaşii, în contextull războiului ruso-austro-otoman.

Rusia a început să sprijine căzăcimea, tocmai după dezastrul din 1574, care a pecetluit scoaterea din luptă a Moldovei, ca lider, de peste 100 de ani al Ţărilor Române, şi principal adversar al sultanilor în regiunea Mării Negre. Ţarii au înţeles că „*mărginenii*” sau „*ucrainenii*” pot deveni o formidabilă armă atât împotriva Uniunii polono-lituaniene, reîntemeiată în 1569, cât şi a otomanilor, putând servi, în acelaşi timp, ţelurilor expansioniste ale doctrinei „celei de a treia Rome”! De aceea, au stimulat refugierea ţăranilor ruşi în dreapta Niprului, printre români, iar un raport al Cancelariei polone, datat chiar în 1574, comunica, în acest sens, împăratului romano-german Maximilian al II-lea de Habsburg că „în căzăcime sunt adunaţi oameni proveniţi nu numai din ţinuturile noastre, ci şi din cele ale Moscovei, Valahiei şi din ţările luminăţiei voastre” – cu aluzie la Partium şi Transilvania.

Mai obiectiv, marele vizir Mehmet Sokollu recunoştea, în acelaşi timp, că „acolo, sărăciţi, s-au unit moldoveni, valahi şi moscoviţi şi au făcut pagube musulmanilor noştri”.

Etnic, deci, cea mai mare pondere în rândul cazacilor, „*mărginenilor*” sau „*ucrainenilor*” dintre Nistru şi Nipru o aveau românii, motiv pentru care, la 1578, Cancelaria polonă îi definea pe cazaci drept „cei mai răi dintre

moldoveni”.

Revenind la lista atamanilor întregii „*margini*” sau „*u Craine*”, după domnii sau pretendenţii la scaunul Moldovei, deja amintiţi, au urmat: Nădăbaicu, pe care istoriografia rusă l-a botezat, slavizându-l Nelevaico, şi între 1593 – 1597 Ioan Grigore Lobodă, contemporan şi susţinător al lui Mihai Viteazul, căruia, tocmai din acest motiv, regele Sigismund al-III-lea Vasa al Poloniei i l-a impus, ca superior pe omul său, Tiron Baibuza. Cu Samoilă Chişcă, însă, românii vor avea din nou în căzăcime sprijinitori fideli ai planului de realizare a unităţii româneşti, a unităţii naţionale vreme de două decenii. Pentru a doua jumătate a secolului al XVII-lea i-aş aminti pe marii atamani Ioan Sârcă, Ioan Opară, Trofin Voloşanin adică Românul, Ioan Şerpilă şi Timotei Zgură sau Dumitru Hunu, cu aceştia doi din urmă, căzăcimea intrând, astfel, în veacul al XVIII-lea.

În fine, a urmat marele erou al libertăţii, ultimul hatman român al „*u Crainei*” libere, cel care a ridicat, între 1726 – 1734, steagul rezistenţei împotriva Rusiei, Dănilă Apostol. A existat, însă, şi o excepţie, hanul polonez răzvrătit Bogdan Hmelniţki, prin care ruşii îşi întemeiaseră „drepturile” asupra teritoriilor de la vest de Nipru.

Neromânul Bogdan Hmelniţki, orbit de ura faţă de regalitatea polonă – ca şi Dimitrie Cantemir al nostru faţă de otomani – nu a înţeles primejdia reprezentată de Rusia. El a ridicat „*Marginea*” adică „*Ucraina*”, la luptă împotriva Poloniei, în 1648, şi a predat-o Moscovei, prin decizia de unire cu Rusia din 1653, aprobată de Zemski Sobor, în capitala Rusiei, cu mare bucurie. Principalul argument l-a constituit atunci credinţa ortodoxă, pravoslavnică, deci comună ruşilor şi româno-cazacilor, în opoziţie cu Polonia catolică.

Dar şi Hmelniţki a urmat tradiţia, căsătorindu-şi fiul, Timuş, cu fiica domnului Moscovei, Vasile Lupu, şi sprijinindu-l pe acesta până la dezastrul complet din 1653, în încercarea sa de a reunifica, sub un singur sceptru Ţările Române. Şi, apoi, Bogdan Hmelniţki i-a avut ca

locţiitori pe atamanii Toader Lobodă, polcovnic de Pereiaslav, urmat de Dumitraşcu Raicea, Martin Puşcariu, de Poltava, Pavel Apostol, Eremia Gânju de Uman, iar, în fruntea celebrului său regiment Slobodean, adică „al libertăţii" sau „liberator", i-a avut pe generalii Dimitrie Băncescu şi Varlaam Buhăţel. De asemenea, la tratativele cu Moscova din 1654, pentru ratificarea acelei efemere uniuni contra naturii care i-a atras, în fapt, lui Hmelniţki, ura cazacilor şi pieirea, el i-a trimis, ca diplomaţi pe lângă Pavel Apostol şi Dumitraşcu Raicea, şi pe căpitanii Grigore Cristofor de Raşcov şi Ioan Ursu de Poltava.

Cu alte cuvinte, cam toţi atamanii erau români pentru că populaţia căzăcească şi cea care îi urma era majoritar românească. O dovedesc oraşele întemeiate de domnii sau boierii români: Oceacov (Ozu sau Vozia), la Nipru, ridicat pentru „Mărgineni", în 1587, de Petru Şchiopu, domnul Moldovei – care a deplasat 15.000 de lucrători din ţară pentru cetate; Moghilăul – ridicat două decenii mai târziu de Eremia Movilă ş.a.m.d., Lampol, Jaruga, Vasilcău, Balta, Grigoriopol, Tiraspol, Elizabetgrad, Dimitrovka etc.

Populaţie românească, oraşe româneşti străjuite de Nipru, de cetăţi româneşti! Este motivul pentru care, în martie 1600, la Braşov, Mihai Viteazul, *Unificatorul*, îi cerea regelui Sigismund al-III-lea al Poloniei să-i recunoască stăpânirea asupra „Marginii" sau „Ucrainei" până la Oceakov, pământ românesc dintotdeauna, locuit de români în vremea lui, şi faptul era vizibil. Ne informează, în acest sens, observatorii străini din secolele XVI-XVII: Giovanni, Botero, Giovanni Antonio Margini, Nicolo Barsi şi alţii ale căror mărturii se găsesc parţial în colecţia „Călători străini despre Ţările Române", care constată românitatea Transnistriei sau „Marginii", a „Ucrainei", deci, dintre Nistru şi Nipru, şi proclamată Oceakov, *„oraş valah"*.

La începutul veacului XVIII, în 1709, călugărul suedez Daniel Krwon declara că Oceakovul este locuit de români şi de puţini tătari, greci sau turci. La sfârşitul

aceluiaşi secol, când masiva infiltrare rusească era în plină desfăşurare, realitatea etnică era, încă, românească. Recensământul executat în 1793 din ordinul Petersburgului – care îşi extinsese oficial stăpânirea până la Nistru la 1791 – de mitropolitul Gavril şi preotul Ivanov atesta că, în regiunea Oceakov, din 66 de sate, 49 erau curat româneşti, restul fiind amestecate. Marii proprietari de pământuri din zonă se numeau Ion şi Nicolae Cantacuzino, Teodor Rosetti, Ilie Catargiul, Sava Badiul, Scarlat Sturza, Cristea Manoil, Ioan Măcărescu, Ion Iliescu, Toader Sabău, Ion Cănănău ş.a.m.d. Acesta este motivul pentru care, religios, întreaga populaţie dintre Nistru şi Nipru s-a aflat, până la 1828, sub jurisdicţia Mitropoliei Româneşti a „Porilaviei" sau Brăilei.

Reducând timpul de la un secol la trei decenii, constatam că, agentul rus Andrei Konstantinov, în 1766, cercetând regiunea Bug-Nistru, raporta că nu a întâlnit niciun supus rus, întreaga populaţie vorbind moldoveneşte. Dar, în 1799, consilierul Sumarokov nu mai spune că populaţia este integral românofonă, şi, că în Crimeea şi Nistru, majoritatea locuitorilor sunt „moldoveni". În acest interval de 33 de ani, şi, îndeosebi după 1791, când Rusia a ajuns, teritorial, pe Nistru, s-a produs infiltrarea rusă printre „mărgineni" sau „ucraineni".

Politic şi militar, revendicările ruseşti s-au datorat trădării lui Bogdan Hmelniţki, Polonia declanşând un război abia în 1666. Iar, la 30 ianuarie 1667, pentru că Polonia nu a acceptat trădarea lui Hmelniţki şi a declanşat războiul, prin pacea de la Andrusovo, „Marginea" sau „Ucraina" a fost împărţită în două, pe Nipru. Sud-vestul românesc a revenit Poloniei, iar restul cu Smolenskul şi Kievul – deci teritorii etnic ruseşti – Rusiei. Ceea ce nu înseamnă, însă, că nu se aflau români şi dincolo de Nipru. Dovadă – regimentele de cazaci români conduse, în acea epocă, de coloneii Paladi, Ringaş şi Abazian şi faptul că, în ambele regiuni, atât polonezii, cât şi ruşii au încredinţat posturile cheie unor români – ceea ce a atras protestele slavilor.

Poarta nu putea asista pasivă nici ea la neutralizarea sa în nordul Mării Negre şi a atacat Polonia care, înfrântă, i-a cedat, în 1676, la 16 – 17 octombrie, prin pacea de la Juravna, atât Podolia, cât şi „Ucraina" apuseană, adică regiunea românească dintre Nistru şi Nipru. În aceste împrejurări, Gheorghe Duca, domn al Moldovei, devine, în 1681, şi hatman al Ucrainei, fiind, după fraţii Nicoară şi Alexandru Potcoavă sau Ştefan Răzvan din veacului XVI, reunificatorul sub acelaşi sceptru al tuturor teritoriilor românilor răsăriteni între Carpaţii Orientali şi Nipru. El şi urmaşii săi, hatmanii Ştefan Movilă, Dimitrie Cantacuzino şi Ene Drăghici au înţeles că, în epocă, alianţa *de facto* cu otomanii împotriva celui mai periculos adversar al românilor, ruşii, era esenţială pentru că noua putere rusă, care se năştea în haină creştină, emitea pretenţii de dominaţie universală şi încerca să ajungă la Constantinopol peste Ţările Române. Împotriva Rusiei, turcii s-au aliat cu suedezii lui Carol al XII-lea (1697 – 1718), sprijinit şi el de Ţările Române.

Din nenorocire „Ucraina", fiind împărţită în două, românii „mărgineni" s-au aflat, ca militari, în ambele tabere. Astfel, la Poltava (8 iulie 1709) românii cazaci constituiau integral atât avangarda lui Carol al XII-lea cât şi avangarda de 4.000 de cazaci ai armatei ruse, avangardă condusă de Apostol Ghigheci (Tigheci). Iar soarta le-a fost pecetluită de Dimitre Cantemir – un mare om de cultură, dar ineficace ca domnitor, pentru că nu a intuit primejdia rusă. Orbit de ideea antiotomană, el a fost primul om de stat român, care i-a cedat, printr-un tratat, teritorii româneşti Rusiei. Prin tratatul de la Lutk, de la 13 aprilie 1711, care stipula graniţa româno-rusă pe Nistru, motiv pentru care istoricii patriotarzi îl invocă adesea, el a cedat, de fapt, Rusiei – şi rog să se reţină pentru că este prima dată când un istoric afirmă acest lucru, doborând un domn adulat de pe piedestal! – toate teritoriile răsăritene dintre Nistru şi Nipru!

Surprinzătoarea victorie otomană de la Stănileşti, de la 22 iulie acelaşi an, nu a făcut decât să amâne dezastrul

pentru că, din acel moment, ţarii ruşi – începând cu Petru cel Mare (1676 – 1725) şi încheind cu Ecaterina a II-a cea Mare (1762 – 1796) – au luptat permanent, în cadrul aşa-ziselor războaie ruso-austro-turce, pentru a impune Porţii recunoaşterea *de jure* a ceea ce controlau *de facto*: „Marginea" sau „Ucraina" românească dintre Nistru şi Nipru, ca parte a Rusiei. Ţel atins, în 1791, prin tratatul de la Şiştov-Iaşi, când Rusia dobândeşte întregul teritoriu până la Nistru. Şi mai trebuie spus, contrazicând afirmaţiile stupide ale inculţilor noştri „analişti" care pretind că „Transnistria" nu ar fi aparţinut niciodată vreunui stat românesc, faptul că, între pacea de la Belgrad (1739) şi cea de la Kuciuc-Kainargi (1774), hotarul de răsărit al Ţării Moldovei a fost acceptat de marile puteri pe Bug! Fapt specificat în tratatul ruso-otoman de stabilire a frontierei, din 12 septembrei 1740.

4. Politica rusă în ţinuturile românilor de „la margine".

Curios este, însă, faptul că, într-o primă fază, ruşii au contribuit la întărirea elementului românesc transnistrean, preluând practicile otomano-tătare. Anii 1653 – 1660 ai afirmării lui Hmelniţki, fuseseră ani ai ultimului război purtat sub steagul marelui Mihai Viteazul, sub steagul Unirii, de către principii Gheorghe Rákóczi al II-lea al Transilvaniei, Gheorghe Ştefan, Constantin Şerban, Mihnea al-III-lea Radu. Datorită represaliilor otomane se înregistrează un exod masiv al românilor din cele trei ţări, dar în special din Moldova peste Nistru, exod finalizat şi cu o mare deportare executată de tătari – care stăpâneau Crimeea şi care au ridicat 50.000 de munteni şi 20.000 de moldoveni colonizându-i acolo.

În 1739, în plin război antiotoman, generalul rus Munnich a mai deportat 100.000 de români în „Ucraina". La acestea se vor adăuga repetatele oferte de colonizare făcute de ţarii ruşi românilor vestici, pe măsură ce graniţa militară a Imperiului Romano-German avansa în adâncimea teritoriului balcanic-otoman. Graniţa mutându-se, nu mai era nevoie de serviciile militare ale obştilor

româneşti din Partium şi Banat, Slovenia sau Croaţia. „Militargrenze” (graniţa militară a Imperiului Romano-German) desfiinţându-se, de teama iobăgirii, românii şi aromânii care o deserveau, ori s-au răsculat (ca în anii 1735 sau 1736 – 1740), ori au acceptat oferta rusă de emigrare în „Ucraina” şi de întărire a elementului românesc de acolo.

Ecaterina a II-a a întemeiat, astfel, numeroase „seciuri” (de la Sece, Marea Adunare a cazacilor care se întrunea la pragurile Niprului, pe un loc *uscat* sau *sec*, de unde toponimiile Seci şi Soci), zeci de seciuri căzăceşti cu români veniţi din Principate şi, îndeosebi, cu români vestici, din Transilvania, după 1761 – moment în care generalul Buccow a înăbuşit în sânge lupta pentru independenţă, mascată de lupta pentru ortodoxie, condusă de Sofronie din Cioara.

De ce era nevoie de români? Din acelaşi motiv pentru care este nevoie şi astăzi în diferite puncte ale globului. Să scoată castanele din foc pentru noii stăpâni care le recunoşteau valoarea militară. Încă din vremea lui Bodan Hmelniţki, starostele de Lembreg, Samuel Kuszewicz, nota că românii dintre Nistu şi Nipru sunt „urmaşii dacilor şi au preţioase virtuţi militare” pentru că, la asediul Liovului „cohortele de veterani ale dacilor transnistreni – *Veteranae Dacorum Transnistrianorum* – au luptat în centrul liniei de foc” în timp ce 10.000 dintre ei s-au evidenţiat în bătălia de la Zborov din 1649 şi alţi 4.000 i-au înspăimântat pe polonezi la Berestecko, în 1651.

De aceea, generalul Munnich a convins-o pe ţarina Ana Ivanovna (1730 – 1740) să-i permită constituirea armatei ruse moderne, pe schelet românesc. În perioada războiului cu Poarta (1735 – 1739) el a înfiinţat Corpul de armată românesc, încredinţat fiilor lui Dimitrie Cantemir. Membrii acestui corp aveau biserică proprie, cu serviciul religios în limba română, uniforme româneşti şi un steag pe care, sub stema imperială rusească, figura stema Moldovei.

Aşa se face că, vitejii cazaci români, mândri şi liberi

devin, în timp, polcovnici cazaci „ucraineni” adică rusificaţi: Ţopa, Scapă, Ţăranu, Moldovan, Munteanu, Basarab, Procopie, Drăgan, Desălagă, Ignat Gologan, Pavel Poloboc, Vasile Cociubei, Constantin Turculeţ, Apostol Chigheci, Grigoraş, Bogdan, Radu, Focşa, Borcea, Mândra, Ghinea, Brânca sau generalul Ciorbă, fiind înregistraţi cu gradele lor în controalele armatei ruse.

Din românii cazaci şi colonizaţi, ruşii au mai format două regimente în anul 1770: unul zis „muntenesc”, al colonelului Grigore Buhăţel, şi altul „moldovenesc”, dus la Kiev şi Oremburg, ca nucleu de organizare a căzăcimii de aici. Tot în jurul unor nuclee româneşti, s-a organizat şi corpul de armată al colonelului Lungu, de la Ekaterinoslav şi, în 1802, noua căzăcime de la Bug (Regimentul Vosnesensk). Pentru toate aceste motive, la sfârşitul secolului XVIII, la Petersbug, s-a lansat ideea organizării teritoriilor româneşti „mărginene” într-un stat: „Moldova Nouă” cu Alexandru Mavrogheni, ca domn. A urmat, însă, adjudecarea lor *de jure*, în 1791, şi ideea a căzut, obiectivul principal devenind – din acel moment – pentru ruşi, cucerirea Moldovei istorice.

5. Recviem pentru românii abandonaţi

Izvoarele arheologice, aşadar, puse în evidenţă de specialişti în domeniu – ruşi, ucraineni, dar şi români din aşa-zisa republică Moldova – demonstrează continuitatea unei populaţii traco-romane, romanice apoi româneşti între Nistru şi Nipru în secolele IV-XIII. Ele confirmă, astfel, relatările despre „romanii de răsărit” şi „pământul romanilor” ale autorilor bizantini ca Priscus din Panion, Procopius din Cezareea, Euagrios Scholasticul, Ştefan din Bizanţ, Ioannes Mauporus ca şi cele ulterioare referitoare la *vlahi*, *ulaqi*, *volohi*, *blakumen* între Nistru şi Nipru datorate unor Moise din Choren, Vardan, Anonimul din *Gosgân*, Cântecul Nibelungilor, Alfred cel Mare, Nestor, inscripţiilor vikinge din Gotland, sau celebrelor saga ale lui Cogil şi Asmundar.

Iată, deci, că lipsa izvoarelor pentru mileniul I este un basm şi cine vrea să renunţe la acest basm poate găsi

amănunte în lucrarea” Armată şi societate în spaţiul românesc. Epoca veche şi mileniul migraţiilor” apărută sub egida Institutul de Istorie şi Teorie Militară al Ministerului Apărării Naţionale, în anul 1999, la editura Globus.

Între anii 1070 şi 1223, volohii sau românii răsăriteni au fost prezenţi în toate conflictele varego-ruşilor cu polonii, ungurii, tătarii, oraşele lor fiind distruse de Daniil Romanovici abia în 1257, cu excepţia capitalei, Jedecev sau Judecie, acea *villa vallachorum dicta* în care continuau să deţină puterea voivozii Alexandru din Belţ şi Gleb al lui Ieremia.

La sfârşitul secolului XV şi, îndeosebi, în veacul al XVI-lea, când dominaţia tătară în nordul Moldovei slăbeşte, foarte mulţi ţărani români din Moldova, Muntenia şi Transilvania se refugiază la pragurile Niprului, cel mai important numindu-se, până în ziua de astăzi, *Voloschii*, adică românesc. Aici, ei întăresc elementul autohton, organizându-se în comunităţi războinice pe baza dreptului românesc ancestral şi alcătuind aşa-zisa „*Margine*” a hotarului polon, sau „u *Craina*” sintagmă traductibilă prin „la margine”. Ei sunt numiţi turco-tătari *cozaq*, nume însemnând „pribeag” sau „brigand”. Deşi, se aşază şi polonezi şi lituanieni peste ei, persistă caracterul românesc şi acest caracter este atestat documentar de relatările regelui polon Ştefan Báthory, ale lui Samuel Kuszewicz sau ale agenţilor ruşi Andrei Konstantinov, Sumarokov – consilier imperial, suedezul Krwon sau preotul Ivanov.

Oraşele sunt întemeiate de domnii Moldovei, iar căzăcimea alege un căpitan suprem, hauptman sau hatman al întregii „Mărginimi” sau „Ucraine” începând cu Ioan Nicoară Potcoavă în anul 1577. Până în anul 1734, atamanii au fost, cu mici excepţii, români şi pretendenţi la tronul Moldovei. Între cei ce au reuşit să-şi extindă autoritatea peste toţi românii dintre Carpaţii Orientali şi Nipru, se numără fraţii Potcoavă, Ştefan Răzvan, Gheorghe Duca şi bineînţeles Mihai Viteazul”. *Marginea*” a fost disputată de Polonia, Rusia şi Imperiul Otoman în secolele

XVII, XVIII, o parte din căzăcime optând – după episodul Bogdan Hmelniţki, trădător al „Marginii" – pentru o alianţă cu Poarta.

Domnul care a întrerupt tradiţia, recunoscând ruşilor graniţa pe Nistru, deci renunţând *de jure* la toate teritoriile româneşti dintre Nistru şi Nipru a fost Dimitrie Cantemir, care a încheiat tratatul nefast cu Petru cel Mare, la *Lutk* în 1711. „Cea *de a treia Romă*" a reuşit, însă, să îşi adjudece cu greu acest teritoriu în urma înfrângerii de la Stănileşti, în perioada 1739 – 1791. Este perioada când, după domnia ultimului hatman independent român Dănilă Apostol în 1734, ruşii, controlând teritoriul Bug-Nistru i-au înregimentat pe cazaci creând, după modelul lor, noile regimente ale armatei imperiale. După lichidarea şi a Hanatului Crimeii, în 1786 – 1787, ţarii, dat fiind caractertul etnic al populatei, şi-au pus problema constituirii unui stat nou „Moldova Nouă" între Nistru şi Nipru.

Aceasta a fost, totodată, epoca în care românii au contribuit masiv, nu numai sub aspect militar, dar şi cultural la întemeierea Rusiei moderne. I-aş minţi sub acest aspect pe următorii:

Petru Movilă, fiul domnului Munteniei, Simion, ajuns mitropolit la Kiev, cel care a organizat clerul ortodox, a întemeiat numeroase tipografii şi Academia Teologică Rusă;

Dimitrie Cantemir – care s-a refugiat în „*Margine*" sau „*Ucraina*", cu 448 de boieri şi 4.000 de ţărani, devenind mare proprietar la Harkov şi întemeind oraşul Dimitrovka; el a murit în 1723 ca savant rus, fiul său, Antioh, devenind primul mare poet clasic rus, prin fabulele sale, poeziile lirice şi epopeea „Petriada";

Dosoftei, fost mitropolit al Moldovei, este cel care a organizat Episcopatul de Azov, în timp ce urmaşul său Antonie, a fost dus de generalul Munnich cu 100.00 de ţărani români în „*Mărginime*" sau „*Ucraina*", unde la 1739 a organizat Mitropolia la Cernigov şi Bielgorod;

Sub ţarul Alexei Mihailovici (1645 – 1676), ministerul

rus de externe a fost organizat de Mihail Voloşianov sau Românul;

un prim mare ambasador în China, Rusia a avut în persoana lui Nicolae Milescu Spătarul;

Pe aceeaşi linie avea să se afirme, în secolul următor, Grigore Voloşianov sau Grigore Românul;

În domeniul cărturăresc, avea să se impună monahul român Pavela Berinda, urmaş al Muşatinilor, cel care a fost autorul real al primului Lexicon slavon-rusesc, aşa-zis „al lui Kutiński”;

prim curator al Universităţii Moscovei, boierul Herescu.

Este motivul pentru care Bogdan Petriceicu Haşdeu, într-un discurs academic susţinut la 25 iulie 1837, concluziona că: „Rusia, cu lumina sa, e datoare câtva neamului nostru”.

Reversul medaliei a constat în rusificarea galopantă, după 1791, când, ajungând pe Nistru, ruşii au renunţat la ideea statului-tampon „Moldova Nouă” în favoarea ideii cuceririi pe părţi – potrivit Proiectului Prozorovski – a Ţării Moldovei şi a Ţării Munteneşti şi au început rusificarea în masă a populaţiei româneşti, căzăceşti sau transnistrene. Apoi, la 1807, Ţarul Alexandru I (1801 – 1825) s-a înţeles cu Napoleon cel Mare pe seama românilor, proiectând şi răpind, în 1812, jumătatea răsăriteană a Moldovei, botezată de ruşi „Basarabia” prin lărgirea numelui fâşiei litorale Dunării maritime, dintre vărsarea Prutului şi Chilia asupra întregului teritoriu dintre Prut şi Nistru, Hotin şi Cetatea Albă.

Prin rusificarea accelerată în noua gubernie „Ucraina” românii mărgineni au contribuit la etnogeneza noului popor numit „mărginean” sau „ucrainean”. Ultima şansă de a se sustrage acestui proces, păstrându-şi identitatea românească, a fost pierdută în zilele aşa-zisei Mari Revoluţii Socialiste din Octombrie, când Lenin le-a recunoscut popoarelor asuprite dreptul la autodeterminare. O recunoaştere de formă, însă, de vreme ce Stalin, comisarul însărcinat cu soluţionarea problemelor

acestora, le-a declarat contrarevoluţionare pe măsură ce au încercat să îşi proclame independenţa. Un termen la modă atunci, înlocuit astăzi cu acela de „terorist”. A se vedea cazul poporului cecen!

Din nefericire pentru românii mărgineni, nici statul român, aflat atunci sub cizma germană, şi el însuşi în pericol de a dispărea, nici românii din România de Est – aşa-zisa „Basarabie” nu au fost în măsură să îi ajute. Cutremurător au răsunat pentru eternitate cuvintele, practic de adio ale deputatului „mărginean” Toma Jalbă rostite la 20 octombrie 1917, în Congresul ostăşesc revoluţionar de la Chişinău: „Dar eu vă întreb, fraţilor, care sunteţi toţi moldoveni, cum ne lăsaţi pe noi, moldovenii, cei ce suntem rupţi din această Basarabie, să trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca şoarecele în gura motanului? Dar să ştiţi că de ne veţi uita, noi vom săpa malul Nistrului şi vom îndrepta apa dincolo de pământurile noastre! mai bine să-şi schimbe râul cursul decât să rămânem noi rupţi unii de alţii!”

Singuri, românii transnistreni au încercat să-l oprească pe Goliath alegându-şi, în adunarea de la Grigoriopol, din 19 noiembrie 1917, propriul Comitet Naţional Român şi fixând Congresul Autodeterminării sau Marea Adunare Naţională pentru data de 17 decembrie, la Tiraspol. Aici aveau să voteze, unilateral, reprezentanţii românilor răsăriteni dintre Nistru şi Nipru „să ne soldinim cu fraţii noştri din Moldova”, dar era prea târziu. În noaptea de 11 spre 12 decembrie 1917 Stalin a învins, la Harkov proclamându-se existenţa unui nou stat şi a unei noi naţiuni: „Republica Sovietică Ucraineană”.

Patrioţii români au fost urmăriţi şi împuşcaţi de CEKA, funcţionarii şi preoţii români – obligaţi să nu mai utilizeze limba română în mod oficial, în favoarea rusei sau jargonului româno-polono-rus numit limba „ucraineană”. Cei care au refuzat au fost ucişi sau deportaţi.

Din acest moment, teritoriul „*Marginii*” sau „*Ucrainei*”, avea să devină bază de organizare şi declanşare a ofensivei politico-ideologice şi imagologice,

dar şi militare bolşevico-staliniste împotriva statului român.

6. Românii rusificaţi, vârful de lance al „revoluţiilor" orchestrate de ruşi pe teritoriul României

Devenită sovietică, „Marginea" sau „Ucraina", s-a transformat – în condiţiile unirii din voinţă proprie a aşa-zisei „Basarabii", în fapt a României de Est, cu Ţara, la 27 martie/9 aprilie 1918 – în bază de declanşare a ofensivei ideologice, imagologice şi a provocărilor militare împotriva României. Acestea s-au realizat prin intermediul românilor înstrăinaţi, rusificaţi sau sovietizaţi care încă mai utilizau limba maternă, bandele de „mărgineni" trecând Nistrul şi organizând provocări ca cea de la Hotin din 1919 soldată cu asasinarea generalului Stan Poetaş, şi aşa-zisa „revoluţie" de la Tatar Bunar din 1924. În astfel de acţiuni, teroriştii „ucraineni" au avut sprijinul alogenilor din estul României, constituiţi în coloană a V-a a Partidului Bolşevic, ce susţineau ideea „imperialismului" românesc şi a „statului imperialist" numit România care ar fi fost „asupritor" de popoare.

În 1924, după eşecul de la Tatar Bunar, Stalin a avut o idee de geniu şi a montat o lovitură cu repercusiuni până în ziua de astăzi: a reinventat „Moldova" – în sensul că, după 63 de ani de la dispariţia în istorie a statului medieval românesc Ţara Moldovei, prin proclamarea unirii acesteia şi a Ţării Munteneşti sub numele de România, la 11 decembrie 1861, de către Alexandru Ioan Cuza – Stalin a inventat o ficţiune statală în „Mărginime" sau „Ucraina" cu numele de „Moldova", nu pe întreg teritoriul dintre Nistru şi Nipru cum ar fi fost normal, ci pe doar 7516 km pătraţi, la început în raioanele Balta, Barzula, Camenca, Crut, Grigoriopol, Ocna, Râbniţa, Slobozia, Tiraspol. Multiplă lovitură! Stalin nega existenţa aici, dintotdeauna, a românităţii, inventând un „popor moldovenesc": restrângea aria populaţiei autohtone dintre Nistru şi Nipru la un teritoriu minuscul în care acorda unui număr de 568.584 băştinaşi un aşa-zis drept la autoguvernare. Cam ceea ce avea să facă, ulterior, Ungaria zilelor noastre cu

aşa-zisa „autoguvernare” a unei foarte colorate minorităţi botezată românească şi tot în interes propriu. Pentru că respectiva „Moldovă”, numită „Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească” trebuia să devină nucleul la care să se reataşeze nu numai teritoriile româneşti dintre Nistru şi Prut dar şi celelalte, din nord, foste sub ocupaţie germană şi austro-ungară şi din vest până la Carpaţi. Aceasta pentru început. Fiindcă, în fapt, Stalin reactualizase planul Prozorovski de fărâmiţare prin regionalizare, cu sprijinul „ghermanilor” de atunci şi ocuparea pe părţi a spaţiului românesc, vizând întregul. O spune răspicat, la instalare, primul preşedinte, evident rus, al ficţiunii statale neo-moldoveneşti, Grigori Ivanievici Borisov, lansând lozinca „Trăiască RSS Moldovenească, leagănul României socialiste!”

Pentru a da mai multă consistenţă proiectului, 10 ani mai târziu, în 1934, Stalin a admis lărgirea teritoriului RSS Moldoveneşti la 8.434 km pătraţi locuiţi de 615.500 locuitori dintre care 80% băştinaşi, cei care se recunoşteau, deci, români. Marea victorie a acestora a constat în impunerea, ca limbă oficială, a limbii române chiar dacă era botezată „moldovenească” şi, mai ales, a grafiei latine, fapt pentru care elita transnistreană avea să plătească cu viaţa peste 5 ani, atunci când s-a realizat marea alianţă a Vestului cu Estul, a lui Hitler cu Stalin, prin pactul Ribbentrop-Molotov, o alianţă care o reamintea pe aceea de la începutul veacului XIX dintre Alexandru I şi Napoleon I. Cu această ocazie, şi în baza acestui pact, Stalin avea să îşi adjudece şi teritoriile României de Est şi de Nord-Est, adică aşa-zisele „Basarabia”, „Bucovina” de Nord şi Ţara Herţei, însumând 50.500 de km pătraţi şi 3.600.000 de locuitori. La aceste furturi, realizate în iunie 1940, se vor adăuga furturile de la 24 octombrie acelaşi an: insulele Tătaru Mare, Dalerul Mare, Dalerul Mic, Maican, la 5 noiembrie – Insula Limba, de 5 km pătraţi şi, în 1948, Insula Şerpilor transferată ilegal de către un trădător secretar de stat cu nume schimbat în perioada ocupaţiei sovietice şi a dictaturii proletare şi care, după

1990, a avut tupeul să scrie cărţi şi să apară la televiziune, înfierând cu „mânie” bolşevică, mascată în haine regaliste pe cei ce s-au jertfit în anii celui de-al doilea război mondial, pentru eliberarea acestor teritorii. Fiindcă, după un an de bălmăjeli ale elitei politice care a refuzat propunerea regelui Carol al II-lea de a se recurge la rezistenţa armată – naţiunea română, în ansamblu, i-a încredinţat armatei, prin plebiscitul din 2 – 5 martie 1941 – astăzi, voit uitat! – misiunea de a-şi asuma conducerea statului şi de a recupera cu armele teritoriile răpite României la toate punctele cardinale!

Declanşând, în cooperare cu armata germană dar în absenţa unui tratat de alianţă cu Germania – propria sa cruciadă sfântă, de reîntregire, împotriva ocupantului sovietic, armata română a trecut Prutul la 22 iunie 1941, eliberând, până la 26 iulie, întregul teritoriu al României de Est şi de Nord-Est răpit. Cu această acţiune, au fost de acord toate „partidele”, inclusiv comuniştii – aşa cum se afirmă în general. În fapt, însă, toate „bisericuţele” politice ale elitei, deoarece partidele fuseseră desfiinţate de Carol al II-lea în 1938. Apoi, la 30 iulie, trupele române au forţat Nistrul, eliberând primul mare oraş românesc al vechii „Margini” sau „Ucraine”, ctitoria Movileştilor, Movilău.

Avocaţi nechemaţi ai istoriei condamnă astăzi trecutul, sau încearcă să găsească explicaţii. Românii ar fi depăşit Nistrul pentru că aşa le-ar fi impus-o Hitler sau logica războiului care cerea ca inamicul să fie lovit până la predarea fără condiţii. Dar niciun istoric postbelic nu a avut curajul să privească adevărul în faţă: armata română a trecut Nistrul… ACASĂ, pe pământul – parte a spaţiului etnogenetic românesc, de necontestat până la finele veacului dintre Nistru şi Nipru, pământul „Marginii” sau al „Ucrainei”.

După 150 de ani de când trupele ruse ajunseseră pentru prima dată pe Nistru, armata română revenea acasă. Întrucât rusificarea declanşase aici un proces etnogenetic – masa românească topindu-se în ritm alert în procesul de afirmare a unui nou popor, al „mărginenilor”

sau „ucrainenilor”, chiar dacă mai existau sute de mii de români cu conştiinţa românească – armata română nu a alipit, însă, acest teritoriu la patria-mamă, tocmai pentru că românii au acceptat evidenţa prezentului. Ca şi în cazul românilor timoceni, bănăţeni, bosniaci – care au ratat unirea cu patria în 1878 sub ameninţarea Austro-Ungariei, sau, în 1918, din cauza intervenţiei marilor puteri în favoarea Ungariei – a românilor Maramureşului istoric, abandonaţi Germaniei, apoi Austro-Ungariei, Cehoslovaciei, Ungariei horthyste şi, în fine, în 1947, Uniunii Sovietice, sau a aromânilor la care s-a renunţat în 1941 – România a preferat să îşi calce în picioare drepturile ancestrale pentru a nu fi acuzată că îşi nedreptăţeşte vecinii; spre deosebire de alte state europene – inclusiv Ungaria – care au luat cu japca teritorii de drept străine, de la toţi, şi care astăzi îi incriminează tocmai pe cei ce au dat dovadă de tărie şi nobleţe sufletească!

Transnistria a fost administrată, deci, separat – tocmai pentru că problema etno-politică era greu de soluţionat din cauza geniului diabolic al lui I.V. Stalin. La 2 august 1940, la o lună după raptul României de Est şi de Nord-Est, Stalin a luat aşa-zisa „Bucovină” de Nord, Ţara Herţei şi – de la aşa-zisa „Basarabie” – judeţele Hotin, Cetatea Albă şi Ismail încorporându-le recent inventatei „Ucraine Sovietice”. Iar restul de judeţe ale „Basarabiei” le-a anexat fantomaticei RSS Moldoveneşti, constituind Moldova Sovietică – în care alfabetul rusesc peste limba română a dat, în timp, „grajdanka”, idiomul în care ocupantul s-a înţeles cu „aborigenii”. Aici s-au produs masive deportări de români şi colonizări de rusofoni în anii 1941, 1944, 1955 şi 1964. O creaţie stalinistă, aşadar, care, fiind manipulată de ocupant – împotriva vrerii milioanelor de români – rămaşi români, a fost dirijată spre o existenţă statală separată în anii 1990, 1991, fiind stimulată la nivelul elitei sale politice spre negarea oricăror legături cu patria-mamă, astăzi, şi spre declararea locuitorilor ei – parte a neamului românesc – în mod

absurd, drept „popor” aparte, „moldovenesc”.

Dar, dacă s-a reuşit cu „poporul mărginean”, de ce nu?

7. Concluzii

Abandonaţi timp de 200 de ani, românii răsăriteni sau de „la Margine” au fost definitiv pierduţi, devenind parte a unui proces de etnogeneză, ultimele zvârcoliri de conştiinţă românească pierind la începutul deceniului trecut când, luptând umăr la umăr pentru ideea românească (1990 – 1992) – şi aceasta este ironia sorţii! – combatanţii români şi ruşi dintre Prut şi Nistru au fost învinşi de forţele de ocupaţie venite în sprijinul înstrăinaţilor, pribegilor sau „cozacilor” de tipul Mărăcuţă, Chiţac şi Caraman. Şi, odată românismul repliat pe Nistru, ofensiva a fost reluată împotriva românităţii, care e, astăzi, pusă sub semnul întrebării între Prut şi Nistru, în cadrul noului conflict româno-român, adică între românii patrioţi şi cei înstrăinaţi prin deznaţionalizare.

Dramatic este faptul că, de peste un mileniu, ne tot repliem, îngustându-ne aria, fărâmiţându-ne, contribuind teritorial, etnic şi spiritual la formarea altor popoare şi naţiuni. Întrebarea este cât timp vom continua cu această repliere? Până când şi până unde? Când vom avea curajul să ne luăm, în sfârşit, soarta în propriile mâini, să mulţumim vecinilor şi marilor puteri pentru ajutorul „dezinteresat” care ne-a adus unde suntem şi să strigăm în faţa Istoriei care a fost pentru noi, până acum, o Istorie a veşnicei contracţii, pentru eternitate:

„Ajunge! Am contribuit destul la edificarea noii Europe, a naţiunilor şi civilizaţiilor sale, fiind, în această parte central-răsăriteană a continentului, formatori de popoare, de cultură şi civilizaţie!”

CANTEMIREŞTII – PROIECTUL UNEI FAMILII Scurt comentariu la cartea istoricului Ştefan Lemny

Nicolae Drăguşin[57]

Nicolaedr@@yahoo.com

57 Lect. univ. dr. Universitatea Creştină Dimitrie Cantemir, membru al Asocaiţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

Abstract: *This book-review aims at introducing the reader to an important contribution to the understanding of Cantemir family. It argues that one shall speak of Cantemireşti rather than its individual members (Constantin – Dimitrie – Antioch) thanks to a family goal.*

Cuvinte cheie: *Cantemireşti, family, book-review*

Volumul semnat de istoricul român, naturalizat francez, Ştefan Lemny[58] a apărut în ediţia română (2010) la doar un an de la publicarea în limba franceză (2009). Acest lucru nu este lipsit de semnificaţie, deoarece orice traducere reprezintă cel mai fertil canal de comunicare între două universuri lingvistice şi culturale; mai mult, în cauză este o familie de origine română (Constantin-Dimitrie-Antioh Cantemir) care a avut vocaţie dinastică şi culturală de largă respiraţie europeană. Volumul (în ambele ediţii) beneficiază de prefaţa distinsului istoric Emmanuel Le Roy Ladurie. Aşadar, există toate motivele pentru ca acest volum să nu merite să treacă neobservat.

Din punct de vedere al conţinutului, lucrarea are două părţi („De la Istanbul la Sankt-Petersburg: Dimitrie Cantemir", pp. 25 – 154 şi „Din Rusia în Occident: Antioh Cantemir", pp. 157 – 326). Fiecare din cele două părţi are câte opt capitole, după cum urmează: „Întemeierea unei case princiare"; „Ucenicia unui principe moştenitor moldovean"; „Orient şi Occident pe malurile Bosforului"; „În oglinda primelor scrieri"; „Pe scena puterii"; „În Rusia lui Petru cel Mare"; „Principele la masa de lucru"; „Ultima aventură"; respectiv „Un tânăr principe în zorii Luminilor ruseşti"; „A scrie şi a traduce: în căutarea unui destin literar"; „Un ambasador rus la Londra şi la Paris"; „În vâltoarea opiniei publice şi a schimburilor culturale"; „În republica literelor"; „Omul de litere"; „Viaţa sentimentală, amurg de viaţă"; „Aventura europeană a *Istoriei Imperiului Otoman*".

Multe biografii (dacă nu majoritatea) păcătuiesc prin

58 Ştefan Lemny, Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea (trad. Magda Jeanrenaud), col. Historia, Ed. Polirom, Iaşi, 2010, 326 p (ISBN: 978-973-46-1289-5).

faptul că analizează o viaţă strălucită în mod izolat. Faptul că o viaţă strălucită are un caracter meteoric (deci singular) nu justifică, însă, izolarea acesteia de legăturile biologice (familiale) şi sociale care, inevitabil, o încadrează. Acest lucru este cu atât mai important cu cât, dincolo de predispoziţia nativă către strălucire, există la bază un proiect, un ţel de familie. Modul de abordare al istoricului Ştefan Lemny, detectabil încă din titlu şi din structura cuprinsului, nu urmăreşte destinele în individualitatea lor, ci în conexiune (sau, mai bine spus, în întrepătrundere) cu familia şi cu societatea timpului lor. De aici şi calificarea specială a cărţii care nu este o biografie individuală, ci o sagă a unei familii. În spiritul cărţii, aproape că ar merita spus că, înainte de a exista un mare om, există o şi mai mare familie. Potrivit autorului, *„forţa şi singularitatea Cantemireştilor constau tocmai* în *aceea că tatăl şi fiul se întâlnescân acelaşi demers intelectual ce vizează cunoaşterea reciprocă a societăţilor şi culturilor vremii lor. Deosebindu-se prin obiectivele şi iniţiativele lor în cadrul celor două culturi naţionale, română şi rusă, ei se întâlnesc în aceeaşi dorinţă înflăcărată de a stabili punţi de comunicare între lumile pe care le-au străbătut.* […] *Între rolurile culturale asumate de tată şi de fiu există, totuşi, o diferenţă esenţială în avantajul fiului: aventura lui Dimitrie în Rusia este cea a unui exilat, care a fost constrâns să-şi părăsească ţara, în timp ce sejurul european al lui Antioh este cel al unui trimis în misiune diplomatică, ceea ce face din el un ambasador al ţării sale în sensul propriu al termenului, dar şi, într-un sens mai larg, cultural.* […] *Printre contribuţiile lui Antioh la dialogul cultural, una este deosebit de semnificativă pentru cunoaşterea şi apropierea extremităţilor continentului european: este vorba de valorificarea postumă a Istoriei Imperiului Otoman. Istoria acestei lucrări este remarcabilă din perspectiva devoţiunii fiului pentru memoria tatălui. Ea constituie, în acelaşi timp, şi o perfectă ilustrare a unei opere, împlinită datorită*

tenacităţii tatălui, conjugată cu perseverenţa fiului”[59]).

Ceea ce rezultă din această caracterizare generală, fiind ulterior detaliată şi contextu-alizată, este chiar mesajul principal al lucrării: Constantin, Dimitrie şi Antioh au devenit *Cantemireştii* deoarece a existat un proiect de familie prin care fiecare s-a străduit să ofere urmaşului ceea ce lui i-a lipsit: Constantin a avut putere, deci a putut să pună bazele dorinţei dinastice, însă nu i-a mai rămas vreme pentru formare intelectuală. Dimitrie a avut putere, chiar şi pentru scurt timp, a avut pregătire intelectuală (ambele moşteniri de la tatăl său), însă nu şi vizibilitate publică europeană, în ciuda operei pe care a lăsat-o. Deşi a pierdut puterea, Antioh a dus la apogeu educaţia şi vizibilitatea familiei, confirmând, astfel, că o dinastie n-are drept unică dimensiune domnia (dinastie princiară), ci şi mintea (dinastie intelectuală). Această continuitate, aşa cum rezultă din descrierea autorului, este dublată şi de recunoaştere, căci fiecare din cei trei reprezentanţi ai familiei Cantemir a fost recunoscător pentru ceea ce a primit.

Cantemireştii, Dimitrie şi Antioh, au fost deschizători de drumuri în ţările de adopţie. Este suficient să evocăm aici, doar cu titlu exemplificativ, faptul că tratatul lui Dimitrie despre muzică („Cartea ştiinţei muzicii”) este socotit de unii specialişti drept *„primul tratat muzical turcesc şi cel mai important din secolul al XVIII-lea”*[60]. Aşijderea, Antioh este considerat drept începător al literaturii ruse, înainte de Lomonosov, măcar pentru faptul că a scris şi publicat *Satire* şi a tradus din Horaţiu[61]. Dacă au făcut mult pentru două mari ţări de adopţie (Turcia şi Rusia), atunci este posibil ca ei să fi fost prea mari pentru ţările de origine: *„Dacă aceste două cărţi ar fi putut fi publicate la timp, cum s-a întâmplat cu Divanul (este vorba despre Imaginea de nedescris şi de Prescurtare a logicei), gândirea românească ar fi câştigat în prestigiu la începutul*

59 4 Ibidem , pp. 16-18.

60 Ibidem, p. 76.

61 Ibidem, p. 282.

secolului al XVIII-lea. Din păcate, au rămas mult timp inedite; publicate abia în secolul al XIX-lea şi, respectiv, la sfârşitul secolului XX, nu au mai putut să-şi îndeplinească rolul”[62].

Este foarte probabil ca ei să fi fost prea mari nu pentru spaţiul românesc, ci pentru contemporanii lor care atunci, ca şi acum, erau mult prea preocupaţi de meschinării pentru a da atenţie lucrurilor şi oamenilor cu adevărat mari. Aproximativ la fel stau lucrurile şi cu autorul acestui volum care probabil că n-ar fi dat o asemenea lucrare (seducătoare prin erudiţie, prin calitatea analitică şi sintetică, prin stilistica limbii franceze care se transmite aproape nealterat în limba română) dacă ar fi rămas în România, unde plaja intereselor nu concordă decât într-o măsură foarte mică cu realizarea unor vocaţii.

În concluzie, această carte ar trebui să ajungă pe masa oricui interesat de cunoaştere şi, îndeosebi, de formare având la bază pilda unei familii (*Cantemireştii*) care ascunde un ethos (Cantemiritate). În clipa în care ethosul este intuit, graţie acestui vademecum semnat de istoricul român naturalizat francez Ştefan Lemny, nimeni nu poate spune că a rămas indiferent. Acest ethos a permis ca omagierea acestei familii să nu fie doar o chestiune de interes naţional, ci european. Nu se ştie cum va arăta Europa anului 2023, însă tri-centenarul de la moartea lui Dimitrie Cantemir va trebui să amintească faptul că, înainte de a fi divizată de interese de putere şi pecuniare, există personalităţi care au fost astfel datorită circulaţiei intelectuale pe care au dobândit-o cu tenacitate şi niciodată într-o singură generaţie.

POSTFAŢĂ

Mircea Dogaru[63]

Un colectiv de cercetători şi profesori entuziaşti, sub coordonarea domnilor generali Gheorghe Văduva, Ion-

62 Ibidem, p. 68.

63 Colonel în rezervă, doctor în istorie militară, specialitatea „Istorie militară antică, medievală şi arheologie", membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

Aurel Stanciu, Mihail Ţăpârlea şi a domnului col.r. Viorel Ciobanu oferă, aşadar, cititorului român şi european interesat o nouă lucrare dedicată celui mai mare savant pe care poporul român l-a dăruit ştiinţei şi culturii universale la începutul Epocii Luminilor – „DIMITRIE CANTEMIR – PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT ŞI OCCIDENT”. Sunt dascăli şi cercetători militari, proveniţi din marile centre universitare şi ale învăţământului militar Bucureşti, Craiova, Iaşi, Târgu-Mureş, Suceava, Constanţa, Alba-Iulia, Oneşti, Breaza etc., dedicaţi vieţii şi operei marelui savant, proveniţi din unităţi de învăţământ, cultură şi cercetare care îi poartă numele şi reuniţi într-o asociaţie programatic denumită *Asociaţia Europeană „Dimitrie Cantemir”*.

Obiectivul principal al Asociaţiei, care se prezintă prin program şi realizări în Anexe, ca şi obiectivul principal al volumului, este acela de a readuce, în sfera de interes a actualelor generaţii, viaţa şi opera lui Dimitrie Cantemir, aşa cum au fost, cu umbre şi lumini, ca model şi sursă de inspiraţie pentru o analiză politică realistă a momentului istoric pe care îl trăim şi care are multe din reperele epocii în care Cantemir s-a format, a gândit, a creat şi a acţionat, inclusiv ca om politic.

„DIMITRIE CANTEMIR – PUNTE A CUNOAŞTERII ÎNTRE ORIENT ŞI OCCIDENT” nu este o operă exhaustivă. Este o culegere de studii şi articole de specialitate, care încearcă să abordeze toate laturile personalităţii domnului-cărturar, a cărturarului-domn şi, în primul rând, remarcabilele sale contribuţii în cercetarea istorică, sociologică, filosofică, etnografică, geografică, dar şi geopolitică şi geostrategică a epocii sale. În acelaşi timp, volumul analizează şi epoca, de un acut grad de periculozitate pentru poporul român, epocă în care încep marile răşluiri teritoriale pe seama sa, operate de Imperiul Romano-German şi Imperiul Rus, şi în care atitudinea otomanilor faţă de românitatea nord-dunăreană se schimbă.

În regres după asediul Vienei (1683), sultanii renunţă

la doctrina statului universal *Casa Islamului* recunoscând oficial, după 1699, şi existenţa altor state şi înţeleg, pentru salvarea Porţii, necesitatea constituirii unui stat românesc puternic la Dunăre, ca tampon sau scut în calea expansiunii ruso-germane spre Mediterana. Aceasta este schimbarea majoră, care i-a scăpat lui Dimitrie Cantemir, strict ancorat în mentalul românesc al momentului său istoric. Dacă a analizat corect Creşterea *şi descreşterea* puterii otomane, anunţând românilor şi Occidentului sfârşitul Imperiului Otoman, el nu a intuit potenţialul pericol reprezentat de Rusia. Un pericol pe care, la data aceea, fermecat de calităţile lui Petru I, un stăpânitor care lupta pentru scoaterea ruşilor din starea reală de înapoiere faţă de Occident, nu avea cum să-l prevadă, dat fiind faptul că noul competitor la stăpânirea spaţiului românesc, avea să-şi dea „arama pe faţă" abia în cursul războiului ruso-germano-turc din 1736 – 1739, când a renunţat la masca solidarităţii ortodoxe, dovedindu-se, potrivit lui Ion Neculce, *un adversar mai crud şi mai rapace decât fuseseră vreodată otomanii şi tătarii*. La data aceea, însă, Dimitrie Cantemir îşi ocupase demult locul printre „nemuritori", urmaşii săi deveniseră generali şi exponenţi ai politicii ţariste în spaţiul românesc şi majoritatea celor 4.000 de români care îl urmaseră în exil în zona Harkovului se încovoiase sub cnutul noului stăpân. Pentru elita care l-a urmat, însă, şocul a fost atât de puternic încât mulţi dintre boierii exilaţi, în frunte cu hatmanul Ion Neculce, s-au întors în ţară pentru a-şi preveni compatrioţii asupra intenţiilor reale ale „fratelui mai mare" ortodox.

Alianţa cu ruşii, soluţia gândită şi aleasă de Cantemir, s-a dovedit dezastruoasă pentru români. La fel, soluţia boierimii muntene de a coopera cu germanii. Soluţia Brâncoveanu, de echilibru între marile puteri s-a dovedit extrem de riscantă pentru promotori. Care ar fi fost răspunsul corect căutat de generaţia Cantemir?

Poate va fi descoperit de actualele generaţii de români, în împrejurări externe extrem de asemănătoare,

dacă vor şti să înveţe ceva din căutările şi experienţa înaintaşilor. Şi acesta este scopul ultim al prezentului volum. Să înarmeze actualele tinere generaţii de români cu armele cunoaşterii, bazată pe experienţa acumulată de părinţii şi părinţii părinţilor lor.

Cele 30 de studii şi articole ale lucrării pe care *Asociaţia Europeană „Dimitrie Cantemir"* le oferă cititorului, ca şi materialul bogat din *Anexe* sunt menite, aşadar, să trezească mult prea grăbitelor actuale tinere generaţii de români şi europeni, în genere, gustul pentru cercetarea autentică, în scopul cunoaşterii, pentru adevăr şi prin asumarea contribuţiei înaintaşilor la cultura, civilizaţia şi aspiraţiile politice europene, a realizărilor şi erorilor comise de acestea în împrejurări asemănătoare, să le faciliteze găsirea soluţilor optime pentru revitalizarea, prin acţiune comună, a continentului care, timp de peste două milenii, a determinat politica planetei, soarta popoarelor, culturilor şi civilizaţiilor şi însăşi evoluţia umanităţii.

ANEXE

ANEXA NR. 1 Dimitrie Cantemir – Cuvânt către Cititori

(Fragmente)

„Iubirea de patrie insistă şi porunceşte să încărcăm cu laude acel popor, în care ne-am născut şi să recomandăm pe locuitorii unei ţări care ne-a dat viaţă. Se opune însă spiritul de adevăr şi ne opreşte să afirmăm cele ce dreapta judecată ne stăruieşte că sunt de reprobat. În adevăr va fi mai folositor pentru patrie, ca să se puie sincer sub ochii locuitorilor ei acelele defecte de care sunt plini, decât să fie înşelaţi cu o linguşire măgulitoare şi cu o scuză dibace, încât să creadă că sunt împlinite de dânşii corect cele ce toată lumea de pe glob, crescută în moravuri mai fine, condamnă".

„*Descrierea Moldovei*".

„Sunt glumeţi şi veseli, au o inimă nu departe de gură, dar, precum uită uşor de vrăjmăşie, tot aşa nu ţin minte mult nici de prietenie" „*Descrierea Moldovei*".

„Foarte religioşi”, că furturile la ei, „sunt puţine ori chiar deloc…” şi „la administrarea sfatului sunt mai capabile decât ceilalţi”.

„*Descrierea Moldovei*”.

„Bogăţiile munţilor, pe care le-am povestit până aici, le întrece cu mult şesurile Moldovei, prin fertilitatea lor la scriitorii vechi şi noi… „De copaci roditori vei găsi nu pomete ci păduri… Belşugul de poame este aşa de mare că în vechime, când polonii voiau să vie în Moldova, ştiau că nu vor duce lipsă de hrană…” Moldova se mândreşte cu păduri foarte multe”.

„*Descrierea Moldovei*”.

„Când doi adversari se găseau într-o corabie pe timpul unei furtuni şi se aflau în pericolo de moarte, unul din ei îl întrebă pe cârmaci, care parte a corăbiei se va scufunda mai înainte aceea dinainte sau cea din urmă? Cârmaciul răspunsese că cea dinainte. Călătorul spune: „Bineăl voi vedea pe adversarul meu pierind măcar cu un minut înaintea mea, şi apoi voi pieri şi eu”.

Viaţa lui Constantin Cantemir t

Ţinutul Orheiului. „Numele îi vine de la cetatea Orhei, aşezată pe râul Răut, care nu e prea mare, dar cu toate acestea e frumoasă şi are cu prisosinţă tot ceea ce este trebuitor vieţii omului Lacul Orheiului, este aşezat în aproape de aceasta spre răsărit, şi astronul minunat din aceeaşi lac. Pe malul dinspre apus al lacului în mijlocul codrilor deşi, se văd urmele unei cetăţi vechi, numită de locuitori Orheiul Vechi. Judecând după aşezarea ei, pare să fie cetateaa Petrodava din Dacia Veche.

„*Descrierea Moldovei*”.

„Felul de a juca al moldovenilor este cu totul diferit de al altor neamuri. Căci ei nu joacă câte doi sau câte patru ca francezii sau polonezii, dar mai multe persoane se prind toţi de mână şi joacă în cerc, mişcându-se în pas egal şi măsurat de la dreapta la stânga, jocul se cheamă hora însă când sunt dispuşi într-un şirag lung ţinându-se de mâini, dar aşa ca extremităţile să rămână libere rotindu-se prin diferite şerpuri; acest joc se numeşte de obicei cu

cuvântul polonez danţ”.

„*Descrierea Moldovei*”.

„Neamurile apropiate ale tânărului şi se îndreaptă cu toţii la casa fetei. Atunci mai marele peţiitorilor, căruia i se zice staroste îşi pregăteşte o scurtă oraţie: Străbunii noştri, moşii şi strămoşii, ieşind în păduri la vânătoare, au dat pământul, pe care-l locuim şi pe care trăim acum, hrănindu-ne şi desfăţându-ne din mierea şi laptele lui. Încurajat de exemplu lor preaslăvitul domn cutare, ieşind la vânătoare în câmpi a, păduri şi munţi a zărit o ciută sau căprioară care, fiind cuminte şi sperioasă, nu l-a lăsat mic măcar s-o privească, şi a fugit docându-se în ascunzişul ei. Noi am poftit pe urmele ei şi ele ne-au adus la această casă: de-aceea ori ne daţi acest vânat, care prin sudorile şi strădania noastră l-am găsit în deşertur, ori ne arătaţi încotro a apucat-o”.

„*Descrierea Moldovei*”.

„Însă acestea toate, fiind de noi în limba latinească scrise şi alcătuite socotit-am că cu strâmbătase încă şi cu păcat va fi, de lucrările noastre, deciia înainte, mai mult streinii, decât ai noştri să ştie. De care lucru acum de iznoavă osteninţă luând, din limba latinească iarăşi pre cea o noastră românească le prefacem. Slujeascăsă dară cu osteninţăle noastre niamul moldovenesc, şi ca-ntr-o oglindă curată chipul său privindu-şi, îl sfătuiesc ca nu în trudele şi sângele moşilor strămoşilor săi să mândrească, ce în ce au scăzut şi bărbăţia lor râunind, lipsele să-şi plinească, şi să-şi aducă amente, că precum odată, acea acum, tot acia bărbaţi sunt, carii, cu multul mai cu fericire au ţinut cinsteşi a muri, decât cu chip de cinstea şi de bărbăţia lor, nevrednici a trăi”.

Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor

„Când ne propunem să descriem obiceiurile moldovenilor – obiceiuri pe care străinii nu le cunosc ori le cunosc prea puţin – atunci patriotismul ne îndeamnă să lăudăm neamul căruia-i aparţinem, dar dragostea de adevăr şi dreptate ne împiedică să lăudăm ceea ce merită blamare. Toate defectele omeneşti se întâlnesc şi la

moldoveni, nu în număr mai mare, dar nici mai mic. Aroganţa şi mândria sunt mama şi sora lor. Dacă un moldovean are un cal bun şi arme bune, crede că nimeni nu-l poate întrece şi ar fi în stare să se ia la luptă – dacă ar fi posibil – chiar cu Dumnezeu. Toţi sunt foarte îndrăzneţi şi puşi pe ceartă, dar se liniştesc repede îndată ce au căzut de acord cu adversarul. Le place să glumească şi sunt de obicei veseli. Sufletul lor le este pe limbă; dar cum uită duşmănia, nici prietenia lor nu este prea durabilă…”

„*Descrierea Moldovei*”.

„Dragostea ce avem pentru patria noastră ne-ndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care s-a născut, iar pe de alta, dragostea de adevăr ne împiedică, în aceeaşi măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate de osândit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în faţă cusururile care-i sluţesc, decât dacă i-am înşela cu linguşiri blajine şi cu dezvinovăţiri dibace. Din această pricină, voim să mărturisim curat că noi, în năravurile moldovenilor, în afară de credinţa cea adevărată şi ospeţie nu găsim prea lesne ceva ce am putea lăuda. Năravurile bune sunt rare la ei. Trufia şi semeţia sunt muma şi sora lor. Nu cunosc măsura în nimic: dacă le merge bine sunt semeţi, dacă le merge rău îşi pierd cumpătul”.

„*Descrierea Moldovei*”.

ANEXA NR. 2

Opera lui Dimitrie Cantemir (Cronologie întocmită de Academia de Ştiinţe a Moldovei[64])

1. *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu Lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul* (tipărită la Iaşi, 1698; în limba română şi greacă) este prima lucrare filosofică românească.

2. Manuscris copiat (1700, în limba latină) de Dimitrie Cantemir a lucrării lui Ieremia Cacavela „*Institutio logices ad mentem neotheoricum philosophorum*”. A fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877). În prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a

64 Sursa: http://cantemir.asm.md/dimitrie/biblioteca

Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

3. *Index tractatum ex operibus van Helmontii excerptorum, solummodo ad phisica pertinentium* [*Catalog de scrieri din operele lui van Helmont numai spre interesul ştiinţelor naturii*] (1700, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

4. *Ioannis Baptistare Van Helmont – Psihices universalis doctrina* [*Doctrina fizicii universale a lui Van Helmont*] (1700 – 1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Needitat încă.

5. *Sacrosancte scientiae indepingibilis imago* [*Imaginea de nedescris a ştiinţei sacre*] (1700 – 1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Teologie din oraşul Moscova (1877), în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Traducerea în limba română a fost realizată de Nicodim Locusteanu, 1928, editată în acelaşi an, prefaţat de Em. C. Grigoraş, la Bucureşti: Editura Ancora, cu titlul „Metafizica”.

6. *Compendiolum universae logices institutionis* [*Compendiu al sistemului logicii universale*] (1700 – 1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu; în prezent, se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Versiunea latină a fost editată în volumul VI: *Operele Principelui Demetriu Cantemiru*, 1883, Bucureşti (volumul include şi două desene alegorice, făcute de mâna lui D. Cantemir). Varianta în limba română apare în 1995, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, *Mic compendiu asupra întregiiânvăţături a logicii*, traducere Dan Sluşanschi,

îngrijire şi introducere Alexandru Surdu.

7. *Tarifu ilmil musiki ăla vêgni maksus* (în alte versiuni: „Kitâbu ilm'i musikî ăla vêghi maksus, Tarifu ilm'i musikî ăla vêghi kurufat" (1700 – 1704, în limba turcă) [*Explicarea muzicii teoretice pe scurt*] – tratat de muzicologie. Manuscrisul autograi se află în incinta bibliotecii Institutului de Turcologie din oraşul Istanbul. Traducerea în limba română a apărut în 1973, Bucureşti: Editura Muzicală.

8. *Istoria ieroglifică în douăsprezece părţi împărţită, aşijderea cu 760 de sentenţii frumos împodobită, iară la sfârşit cu a numerelor străine tâlcuitoare scară* (1705, scrisă la Constantinopol, în limba română). Manuscrisul autograf a fost donat Bibliotecii Arhivelor principale (actualmente Arhivele de Stat pentru Acte Vechi) în 1783 de către consilierul aulic Nicolae Bantâş-Kamenski (nepot pe linia mamei a Cantemireştilor). În 1878, Gr. Tocilescu realizează (la îndemnul Academiei Române) o copie a textului care s-a publicat în ediţia de *Operea* Societăţii Academice, volumul VI, 1883. Ulterior apare ediţia facsimil *Opere*, îngrijire, studiu introductiv de P.P. Panaitescu şi I. Verdeş.

— Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1965.

9. *Panegric către Petru cel Mare* (1714, în limba latină, greacă şi traducerea rusă). Versiunea grecească copiată de Gr. Tocilescu, Πέτρω τε πρωτω' Υπεργαληνοτάτω καί Ίσκυρωτάτω Ευσεβει Νικτήκαί Ευσπλακ νικω τάτω Αύτοκράτορ Δεδπότη καί Άντιληπτορι αυτού Πανηγυρικον... a fost publicată de către E. Lozovan în 1981, RIDS nr. 92, titlul versiunii în limba latină este următorul: „Petro Primo Hyperserenissimo et potenţissimo Pio, Victori et Clementissimo Imperatori Domino et Protectori Suo Panegyricum holocaustum humillime litat et offert, Inclitaie et Theophruritaie Phalangis Sanctae Metamorphoseos miles necnon Sacri Rossiaci Imperii Princeps et Moldav (I) se Hospodarowicz, servus deditus, Serbanus Cantemyr, în Burgos S. Petri anno Patru Virg (inis) 1714 Mart (II) în eunte septimo actatis suae

hellenica dialecto peroratum" [*Panegric lui Petru I, supersereniſimul, virtuosul, învingătorul şi preaîndurătorul împărat, stăpânul şi apărătorul său, jertfă, în chip prea umil îi face şi îi oferă oşteanul renumitei şi închinatei armate a sfintei prefaceri şi de asemenea Principe al Sacrului Imperiu Rus şi Prinţul Moldovei, sclav devotat Şerban Cantemir, în Sanct Petersburg, în anul părţii Fecioarei 1714 martie, în această vârstă a sa de şapte ani, rostit în limba grecească*]. În prezent manuscrisul autograf (versiunea latină, greacă şi traducerea rusă, iar de la pagina 12 şi textul latin al lucrării „Monarchiarum physica examinatio") se află în incinta Bibliotecii Academiei de Ştiinţe, Secţia Manuscrise, oraşul Sanct-Petersburg.

10. *Monarchiarum physica examinatio* (1714, în limba latină) [*Examinarea naturii monarhiilor*]. În prezent manuscrisul autograi se află în incinta Bibliotecii Academiei de Ştiinţe, Secţia Manuscrise, oraşul Sanct-Petersburg. Traducerea în limba română a fost realizată de către Şulea Firu şi s-a publicat în revista „Studii", V, nr. 1/1951. Versiunea latină apare în „Studii şi cercetări de bibliologie", Editura Academiei RSR, V/1951. Ambele apar neînsoţite de aparat critic.

11. Harta Moldovei (1714). Originalul hărţii, 510 x385 mm, se află în incinta Bibliotecii Naţionale din Paris cu titlul *Principatus Moldaviae nova § accurata Descriptio delineate Principe Demetrius Cantemirio* [*Descrierea Principatului Moldovei nouă şi exactă desenată de Principele Dimitrie Cantemir*]. Pentru prima dată a fost tipărită în Olanda, la 1737. În spaţiul românesc, harta a fost reprodusă în 1872, volumul I: *Opere*, Societatea Academică, iar mai apoi în *Memoriile Secţiunii Istorice*, seria III, t. VI, 1927, în ediţia „Descrierea Moldovei", Editura Academiei RSR, 1973.

Harta întocmită de D. Cantemir pentru „Descrierea Moldovei”.

12. *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* [Descrierea statului Moldovei vechi şi de astăzi] (1714 – 1717), în limba latină. Manuscrisul autograi se află în arhiva Institutului de Orientalistică din Sanct Petersburg. S-a publicat pentru prima oară la Frankfurt, traducerea în limba germană fiind asigurată de J. Redslob, *Beschreibung der Moldau*, publicată de Büsching în *Magazin für die neue Historie und Geographie* (1769) şi, doi ani mai târziu, în 1771, la Leipzig. Traducerea în limba română a apărut întâia dată cu titlul *Scrisoarea Moldovei*, la Mănăstirea Neamţ, apoi, în ordinea anilor apariţiei: *Descrierea Moldovei*, prefaţă C. Negruzzi, Iaşi, 1851, ediţia *Scrisoarea Moldovei*/editor T. Boldur-Lăţescu.

— Iaşi: Imprimeria Adolf Bermann, 1868. Prima ediţie ştiinţifică se consideră cea a Societăţii Academice, volumul I: *Opere*, 1872, apărută în versiune latină, iar la 1875 în volumul al II-lea şi în limba română.

12. *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae* (1716, în limba latină) [*Istoria creşterii şi descreşterii Curţii Otomane*]. Textul original a fost descoperit şi facsimilat de Virgil Cândea (cel mai îngrijit editor al operei lui D. Cantemir) în SUA (1980), Harvard University Houghton Library. Copia manuscrisă se află la Biblioteca Academiei de Ştiinţe a Federaţiei Russes Sanct

Petersburg şi a fost copiată de Gr. Tocilescu. Prima ediţie, în limba engleză, a apărut la Londra, 1734, graţie străduinţelor lui Antioh Dimitrievici Cantemir (fiul lui Dimitrie Cantemir), *History of The Growth and Decay of The Otoman Empire* /I-II / tr. Nicholas Tindal.

— Londra, 1734 – 1735. A urmat ediţia în limba franceză, *Histoire de L'Empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa décadence*.

— Paris, 1743. Apoi ediţia în limba germană, *Geschichte des Osmanischen Reichs*.

— Hamburg, 1745. Versiunea română a fost realizată, după copia lui Gr. Tocilescu, în 1876, volumele III-IV: *Opere*, Societatea Academică.

13. *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor, întâi pre limba latinească izvodit, iară acum pre limba românească scos cu truda şi osteninţa lui Dimitrie Cantemir, voievodul şi de moşie domn a Moldovei şi svintei roşieşti împărăţii cneaz* (1717 – 1718, originalul în limba latină, a fost tradus de însuşi autorul în limba română) – prima noastră istorie modernă, scrisă după metodă, de la prolegomenă şi până la sfârşit. Manuscrisul original a fost găsit de Gr. Tocilescu în biblioteca Arhivelor principale din oraşul Moscova şi copiat (1878). După această copie a fost realizată ediţia din 1901, volumul VIII: *Opere*, editura Societăţii Academice. Muzeul Literaturii Române deţine o copie fotografică a manuscrisului original. Există şi o copie-manuscris a *Hronicului*, care a aparţinut lui Constantin Cantemir (fiul mai mare al lui Dimitrie Cantemir); după moartea acestuia a fost vândută la licitaţie, împreună cu alte bunuri şi achiziţionată de un negustor vienez. Acesta, la rândul său, revinde copia-manuscris lui Ioan Inocenţiu Klain care, în cele din urmă, o donează Bibliotecii Seminarului din Blaj. După această versiune s-a editat, la Iaşi, ediţia din 1835 – 1836, I-II, îngrijită de Gh. Săulescu.

14. *Vita Constantini Cantemiri Cognomento Senis Moldaviae Principis* [*Viaţa lui Constantin Cantemir supranumit cel Bătrân, domnul Moldovei*] (1720, în limba

latină) – prima monografie biografică românească. Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu în Biblioteca Academiei de Ştiinţe a Federaţiei Ruse, Sanct Petersburg. Prima ediţie apare în versiunea latină, volumul VII: *Opere*, Bucureşti: Societatea Academică, 1883. Traducerea în limba română a fost realizată de Radu Albala şi publicată în colecţia „Scriitori români", Bucureşti, editura Minerva, 1973.

15. *flue Hbie peeonnu, nu npaeeÔHaao Eoxun omMiye Hua Ha paMunuo KaHmaKy3UHbix cnae Hbix β Banaxue u EpaHKoea Hy* [*Minunatele revoluţii ale dreptei răzbunări a lui Dumnezeu împotriva Cantacuzinilor vestiţi în Ţara Românească şi a lui Brâncoveanu*, cunoscută mai mult sub titlul *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor*] (1718 – 1720, originalul, dacă a aparţinut lui Dimitrie Cantemir, a fost probabil în limba română sau latină). Textul a fost copiat de Gr. Tocilescu din) *KypHant» unu ΠoδθHHβπ canuc Ka, BnaxoHHbm u Be-HoôocmoÙHua naiwnmu aocydapn uMepamopa nempa Benu Koao*, Sanct Petersburg, 1772. Traducător, din limba originalului în limba rusă, probabil, a fost secretarul particular al lui D. Cantemir – Ivan Ilincki (Ilincki cunoştea latina, nu şi româna). În limba română, textul apare în 1878, volumul V: *Opere*, Societatea Academică.

16. *Loca obscura în Catechisi quae ab Anonymo Authore slaveno idiomata edita est et Tlepeoe yne Hue ompa KOMB' intitulată est, delucidata authore Principe Demetrio Cantemirio* [*Locuri obscure în Catehismul tipărit în slavoneşte de un autor anonim sub titlul 'Prima învăţătură pentru prunci', iar acum clarificat de Principele Dimitrie Cantemir*] (1720, în limba latină). Originalul se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, oraşul Moscova de unde a şi fost copiată de Gh. Tocilescu. Traducerea manuscris în limba rusă, realizată, probabil, de secretarul particular al lui D. Cantemir – Ivan Ilincki a circulat încă din 1720. Traducerea în limba română a fost realizată în 1973 de către Teodor Bodoge şi a apărut în *Biserica ortodoxă română*, nr. 9 – 10/1973.

17. *KHuea cucmu Ma unu cocmoa Hue MyxaMMeôa HCKou penuauu* [*Cartea sistemului sau întocmirea religiei mohamedane*] (1722, tipărită în versiunea rusă, la Sanct Petersburg, originalul latin, dacă a existat, n-a fost găsit). Prima traducere în limba română este *Sistemul sau întocmirea religiei Muhammedane* /traducere, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea.

— Bucureşti: Editura Minerva, 1977, 689 p.

18. Viaţa lui Constantin Cantemir

19. Descrierea Moldovei

20. Sistemul şi întocmirea religiei mohamedane

21. Istoria Ieroglifică (vol. I)

22. Cartea „Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII".

23. Descriptio Antiqui Et Hodierni Status Moldaviae

24. Istoria Ieroglifică Vol. 1

25. Hronicul Vechimii a Romano-Moldo-Vlahilor Vol. 1

26. Descrierea Moldovei

27. Viaţa lui Constantin Cantemir

28. Hronicul Vechimii a romano-moldo-vlahilor

ANEXA NR. 3

Nicolae Bălcescu despre gândirea şi practica militară românească în epoca lui Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir[65]

(Fragmente)

Românii, de la întemeierea principatelor lor au simţit trebuinţa ce are un stat de o armată permanentă, armată care să fie gata la orice minut a reîmpinge pe vrăjmaş din orice parte s-ar ivi. Ei pricepură că o asemenea armată nu se poate privi decât ca o avangardă a norodului; pentru aceea au organizat de la început „armata, miliţia şi rădicarea gloatelor" încât la dânşii tot românul se năştea cu datoria de a fi soldat şi de a apăra statul la vreme de nevoie şi când vrăjmaşul călca pământ românesc, toată ţara trebuia să fie în arme...

Nimeni nu se gândea cum s-ar putea dobândi o mai

65 Nicolae Bălcescu OPERE , vol. I, SCRIERI ISTORICE, POLITICE ŞI ECONOMICE 1844-1847, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.

bună organizare, când românii deteră o dezlegare acelei vestite probleme militare, care stă în a dobândi rezultatele cele mai bune cu cheltuiala cea mai puţină, dezlegare la care de abia după cinci veacuri a putut ajunge Europa.

Puterea armată a românilor sta:

I. În ostaşii sau slujitorii statorniciţi cu leafă (armata);

II. În catane sau slujitorii cu scuteală (miliţia);

III. În rădicarea gloatelor.

Armata românească a fost cea dintâi armată permanentă din Europa… în câtă vreme această armată a păstrat în inima sa sentimentele de disciplină, neapărate virtuţi ale unui bun oştean, românii au făcut minuni.

Este prea de crezut ca românii să nu fi fost mai înapoi decât celelalte naţii europene în arta militară… Providenţa scosese oameni mari în aceste locuri, ca să apere creştinătatea ameninţată. Toate aceste geniuri înalte, care se lupta întotdeauna unul împotriva a zece, trebuia să aibă oarecare temeinice principe de artă militară, care nu e alta decât „d-anvinge o putere mai mare cu alta mai mică”. Românii nu au iubit războiul de cuprindere. Misiunea era sa apere ţara şi creştinătatea…

Armata primea de la stăpânire leafă, hrană şi veşminte. Atât soldaţii, cât şi ofiţerii sau boierii aveau de la stăpânire mertic de carne, de pâine de grâu sau de mei şi de lumânări.

Capetele însărcinate cu administraţia şi aprovizionarea oştilor erau aceştia:

Marele clucer, care era cvatir-maistru cel mare al armatei. El lua bani de la vistierie şi cumpăra provizia de pâine, vin, orz şi fân, trebuincioasă armatei. Avea sub dânsul doi cluceri mai mici: clucerul de arie, care îngrijea de magaziile de fân şi de orz, şi clucerul de pivniţă, care se îngrijea pentru pivniţele cu vin ale armatei. Afară de aceştia mai avea sub dânsul şi jigniceri sau magazineri din boernaşi.

Marele sluger era însărcinat cu aprovizionarea armatei cu carne şi lumânări.

Marele pitar primea proviziile de la aceşti de mai sus şi le împărţea pe la cete.

Marele şătrar era îngrijitor al corturilor armatei. Avea sub dânsul şi mici şetrărei.

Marele spătar era capul cel mare al armatei. El avea sub comanda lui imediată pe toţi călăraşii, cum şi pe lefegii, sărăcei şi scutelnicei. Avea un tribunal ostăşesc unde se judeca pricinile ostăşeşti.

Încă din vremurile cele mai vechi, obiceiul era ca domnul, odată într-un an să facă reviu, revistă (căutare) armatei şi miliţiei. Atuncea se făceau şi înălţări în ranguri.

Uniforma oştirilor era asemănată, în parte, cu a ungurilor, parte cu a polonilor, afară de unele cete precum dorobanţii şi alţii carii purtau vechea uniformă naţională: haină vânătă şi în cap chivere. La Paşti dăruia domnul fiecărui ostaş o chivără şi o bucată de postav pentru uniformă.

Ostaşii aveau multe privilege sau obicee, după cum se zicea pe atunci. Unul dintre cele mai însemnate era că, capetile oştirilor erau din drept mădulari ai Sfatului Domnesc şi ai Obşteştilor Adunări. Dup-aceasta venea scutirea de dajdii, ei nu se scuteau încă de toate dăjdiile. Privilegiul scutirei complete la români îl aveau numai robii. De la boier până la moşnean, de la monastire, preot până la oştean, toţi luau parte la contribuiţiile statului. Istoria ne arată că ostaşii rădicau mai mult ei haraciul împărătesc.

Ostaşii cu toate că leafa lor era însemnată, dar tot n-ar fi putut întâmpina cheltuielile lor, dacă în vreme de război nu le-ar fi fost iertată prada, după cum era iertată în toate armatele din Europa, şi dacă în vreme de pace nu se întrebuinţa, ca la romani, în lucrări obşteşti şi particulare precum facerea de drumuri, fântâni şi altele, pentru care socotim că erau plătiţi deosebit.

În vreme de pace armata era aşezată parte în capitală, parte prin judeţe.

Judeţele erau împărţite în una sau mai multe căpitănii de o mie de oameni, supt un căpitan. Aceşti

căpitani aveau putere administrativă, judecătorească şi ostăşească în judeţe.

Armata românească era supusă unei discipline straşnice. Ostaşii care picau în vini se pedepseau, iar una dintre pedepsi era degradaţia. Cei ce se retrăgeau din slujbă, li se făcea cinste trimiţându-i acasă cu escortă.

Soarta Ţărilor Române, ca soarta oricărui stat constituat spre război, a fost lipită de soarta armatei.

La o trebuinţă neapărată, sau când patria era în primejdie, se chema rădicarea gloatelor. Jupânii (boierii) atunci, cu feciorii lor, ca nişte domni feodali, se ridicau cu banierele lor şi slujitorii lor ca să apere moşia (patria) ameninţată. Asemine tot norodul era îndatorat să se rădice în arme supt comanda boierilor şi a căpitanilor miilor.

În nicio ţară ca în ţările româneşti, această generală armare nu s-a întâmplat mai de multe ori. Învederat este că cu o asemine de minunată organizare ostăşească, ţara, la trebuinţă, putea pune în picioare 100.000 oameni.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu Ţara Românească urmează a fi un stat respectat în Europa. Trei împăraţi mari îşi disputa atunci alianţa românilor: împăratul Nemţii, sultanul cu vestitul conte Emeric de Teleki, şi împăratul Rusii, Petru cel Mare.

Puterea armată a Moldovei pe când era liberă, după mărturisirea cronicarilor era de şaptezeci mii şi de multe ori până la o sută de mii de oameni *„nici nu va fi necrezută mărturisirea aceasta, zice prinţul Cantemir, de vom socoti cu ce megiaşi puternici a avut Moldova război pe acele vremuri, adică cu turcii, leaşii, cazacii, ungurii* şi *muntenii*” (Dimitrie Cantemir „Descrierea Moldovei”, pt II, e.7).

Din notiţele ce ne-a păstrat Cantemir, armata Moldovei se compunea:

1. Dărăbanii, pedestrime, împărţiţi în opt căpităniі, cu opt căpitani, peste care era căpitanul cel mare al dărăbanilor. Mai târziu acesta s-a dat sub ascultarea agăi.

2. Călăraşii de ţară, 11.000, supt 11 căpitani, aceasta sta supt ascultarea hatmanului.

3. Panţârii, iarăşi un corp de călărime foarte

însemnat.

4. Două vătăşii a călăşilor de Galaţi şi a călăraşilor de Ţarigrad.

5. Două vătăşii umblătorii de Hotin şi umblătorii de Soroca.

6. Vătăşia de Fustaşi.

7. Curtenii sau cei ce n-ajunseseră în treapta boierească şi slujea la curtea domnească. El era toţi neam de boieri şi mergea la război supt marele logofăt.

8. Puşcaşii sau tunarii. Supt căpitanul cel mare al dărăbanilor. Acestea era cetele pământene

Cetele străine erau:

1. Pedestrimea străină şi se compunea din sârbi, bulgari, arnăuţi şi greci împărţiţi în zece bulucbăşii.

2. Patru căpitănii de unguri sau nemţi de câte o mie de oameni fiecare.

3. Patru căpitănii de cazaci asemenea.

4. Căpităniile tătarilor lipscani.

5. Două căpitănii de beşlii[66] ce erau turci sau tătari.

Întocmirea oştirei străine fu fatală moldovenilor, lupta între cele două oştiri aducând nenorociri ţării.

Miliţia ţării se compunea:

1. Din nouăsprezece căpitănii din cele nouăsprezece ţinuturi ale Moldovei. Fiecare căpitănie se împărţea în zece roate de o sută de oameni, supt un sutaş. Unii dintre dânşii purta denumirea de hânsari, prinţul Cantemir încheie, fără niciun alt temei, că ei trebuie să fi fost odată husari[67]. Aceştia pe lângă hotare strejuiau drumurile, potecile munţilor şi trecerea apelor.

2. Seimenii sau secbanii aceşti, care erau în fiecare târg câte patru sau cinci, iar în Iaşi zece, supt aga.

3. Călărimea din Ţinuturile Lăpuşnei, Orheiului şi al Sorocii care era supt comanda sărdariului. Era un corp foarte însemnat şi apăra ţara, între Prut, Nistru şi Basarabia, de năvălirile tătarilor, de Crâm şi de Bugeac.

4. Ceata vânătorilor care lăcuia cu vătaful ei un sat la

66 ostaşi de vârstă înaintată.

67 ostaşi într-un corp de cavalerie.

munte, în Ţinutul Pietrii. Ei avea de datorie, la vreme de război, să fie tot pre lângă domn în tabere, iar în vreme de pace se întrebuinţa la vânatul dobitoacelor sălbatice pentru masa domnului. Pentru aceia ei era scutuţi de bir, iar pentru cheltuiala încărcăturii puşcilor avea leafă deosebită.

5. Pedestrimea, câmpulungeni şi hangani, armaţi cu puşti şi cu topoară lungi în coadă.

6. Codrenii Tigheciului în număr de douăzeci de mii şi toţi călări. Ei lăcuiu în Codru, dincolo de Prut, despre hotarul tătarilor de Bugeac. Era, după cum zice Cantemir, „Peptul Moldovei între Prut şi Basarabia”. Aceştia întreceau cu vitejia lor pe toţi ceilalţi moldoveni, încât se obişnuise a se zice despre dânşii această vorbă: cinci tătari de Crâm plătesc mai mult decât zece de Bugeac, şi cinci moldoveni biruiesc prezece tătari de Crâm, iar cinci codreni sau tigheceni bat prezece moldoveni.

Când patria era în primejdie se ridica mazâlii şi brezlaşii, ţăranii, mai cu seamă josenii sau cei din Ţara de Jos şi boierii cu oamenii sau slugile lor, ca să apere patria ameninţată. Aceasta se numea atunci oaste de strânsură sau oaste de dobândă. Spre a deosebi de oastea în leafă sau lefegii.

Pentru plata lefilor ostaşilor se oprea din tributul ce se da la Poartă cinci mii de ughii, se aşezase o dajdie sub numire de fumărit, ca toată casa de ţăran să plătească în vreme de pace, pe an optzeci de asprii, iar în vreme de război o sută douăzeci de asprii. De aici se vede, observează Cantemir, ce populată era odată Moldova, de vreme ce această dajde ţinea cu îndestulare cheltuiala la o oştire de cinzeci patru de mii de oameni.

În vreme de pace oastea era aşezată parte în capitală, parte în judeţe. Dărăbanii străjuia la curtea domnească.

Călăraşii de Ţarigrad trebuia să ştie turceşte, ca şi cei de Galaţi, şi se trimitea cu depeşe.

Umblătorii de Hotin şi umblătorii de Soroca trebuia să înţeleagă limba polonă şi muscălească şi când cerea

trebuinţa se trimitea în Polonia şi Moscovia.

Fustaşii strejuia la Perdelele Doamnei şi la garda curţii. În paradele domneşti ei mergea pe lângă domn, de ambe părţile cu fuşti lungi în mâini. Asemenea făcea şi la război.

Curtenii era un fel de jandarmerie şi avea deosebite funcţii în curtea domnească, astfel:

Aprozii de divan, ca şi copiii de casă, alcătuia garda domnului. În vreme de pace, aprozii slujeau la divanul domnesc, împlinea datoririle după hotărârile judecătoreşti şi purta poruncile domnului pe la boieri. În vreme de război, ei se aflau tot pe lângă domn.

Copiii de casă păzea cămara cea cu arme sau arsenalul, la cabinetul cel mare al domnului, supt îngrijirea cămăraşului şi sta împrejurul domnului când şedea la divan.

Păhărniceii şi stolniceii slujeau la mesele domneşti.

Armăşeii strejuiau pe cei închişi.

Uşearii ducea la gazdă şi slujea pe soli.

Paicii slujeau lângă domn şi erau încinşi cu brune de argint, cu săbii şi cu lănci, cu mănunchele şi vârfurile legate cu argint şi poleite cu aur.

Marele hatman era cap al călăraşilor şi mai mare peste toată armata, călărime şi pedestrime. Când mergea la curte purta toiag aurit.

Marele clucer îngrijea cu aprovizionarea armatei de bucate.

Marele sătrar îngrijea corturile, tunurile, celelalte arme şi aşeza taberele.

Cămăraşul de catastişe purta condica ostaşilor. Când se făcea adunarea oştilor pentru cercetare, el citea numele fiecăruia. Asemenea, făcea când li se clătea leafa.

Disciplina la moldoveni era foarte straşnică. Duelul între ostaşi era aspru pedepsit. Când un ofiţer murea, atunci caii lui se îmbrăca cu postav negru şi deasupra punea hainele lui cele mai de preţ, şi înaintea trupului ducea o suliţă în vârful căreia se spânzura o sabie cu mănunchiul în jos şi, de amândouă părţile, mergeau ostaşi

înzăuaţi şi încolfaţi (Dimitrie Cantemir, „Descrierea Moldovei”, pentru II, c17 şi 19).

Prinţul Cantemir ne-a păstrat descrierea rânduielii cu care domnul ieşea din capitală ca să plece la război:

Înainte – zice el – merg câţiva oameni povăţuitori şi îndreptăţori de drum. Carii sunt buni pentru acea treabă dintre ostaşi şi dintre alergători.

După aceştia urmează călărimea, înaintea căreia mergea steagul şi căpitanii cetelor, aşa încât fiecare ceată să lase loc ca să se poată deosebi una de alta… După aceştia urmează călăraşii şi umblătorii cu vătavii lor.

După dânşii caii domneşti, mergându-le înainte două tuiuri care se dau domnului de la Poarta Otomană.

În urma acestora vin fii domnului, şi ceva mai depărtişor de dânşii urmează tatăl lor, drept în mijlocul liniei, înconjurat de paice de amândouă părţile.

Mai depărtişor, de-a dreapta, urmează comişii şi vătafii curtenilor, iar de-a stânga postelnicul cel mare şi ceilalţi postelnicei.

În linia a treia, după domn, merg bulucbaşii, patru de amândouă părţile, cei mai vechi fiind mai aproape de domn.

Pe urmă vin seimenii, de amândouă părţile, pentru care iau aminte ceauşăii ce se înţeleg căprari, dupre obiceiul Europei, ca să meargă în linie dreaptă şi cu pas potrivit.

După aceştia urmează boierii cei dinăuntru, dupre cum se numesc adică vistiernicii, paharnicii, cihodarii, medelnicerii.

După dânşii vătaful de copii, cu slujnicele, al doilea păhărniceii şi al treilea stolniceii.

După aceştia urmează sângeacul cel mare, adică steagul cel mare, care are în vârf semiluna, împreună cu alte două steaguri ce se dau domnului când intră în stăpânire, de la curtea împărătească.

După steaguri merge muzica, după care merg armăşeii, de-amândouă părţile.

După aceştia, în linia dintâi, sunt boierii cei mari,

într-a doua, cei de starea a doua, şi întru a treia, cei de starea a treia, iar cei fără de slujbă merg fiecare după starea şi boieria sa, unu după altul.

Apoi urmează armele cele mari, adică tunurile, supt putea de grijă a şătrarului celui mare, căpitanului de dărăbani cu puşcaşii sau tunarii şi cu toate cele trebuincioase unei taberi şi zahereaua.

În vremea lui Dimitrie Cantemir vătăşiile ajunseseră numai de câte patruzeci şi cincizeci de oameni în loc de cinci sute, şi Moldova nu putea scoate oaste de război decât până la şase mii de oameni. Nesocotinţa ce îl făcu să se unească cu Petru cel Mare, grăbi căderea Moldovei. Arendaşii fanarioţi puseră gheara pe dânsa. Ea văzu atunci obiceiurile sale a se corupe, virtuţile militare a perii. Ea văzu străinii, ce o dată tremura de dânsa, a se împuternici şi a-i răpi una după alta provinţiile sale, acele locuri slăvite, udate de sângele eroilor ei…

Moldovenii se arată unul din cele mai viteze popoare ale Europei. Un scriitor polon din veacul XVI Oricovie zice despre moldoveni ei sunt oameni fieroşi. Însă foarte viteji, şi nu mai este alt neam care să aibă hotare aşa de înguste şi să lupte mai mult pentru gloria războiului şi pentru arătarea vitejiei şi să susţie mai mulţi vrămaşi împrejurul lor cărora le face război sau se apără în contra războiului făcut de către aceia. Dârzenia şi semeţia – zice Cantemir – este maica şi sora lor, căci dacă unul are cal bun şi arme bune, atunci gândeşte că niciun om nu-l poate întrece şi nu s-ar feri, d-ar fi cu putinţă însuşi cu Dumnezeu să se lupte.

Locuitorii din Ţara de Jos, obişnuiţi mai demult să trăiască în război cu tătarii, erau mai viteji decât cei din Ţara de Sus. A omorî şi a prăda pe turci şi pe tătari era la ei o datorie creştinească. Între dânşii se deosebia orheienii, ca cei mai dârji.

Armele moldovenilor era ca şi ale muntenilor: arcul, suliţa, securea, sabia, paloşul, măciuca, puşca care la dânşii se numea seneaţă. În războaiele naţionale se slujeau cu coase, topoare şi fuştiuri. Arcul – zice Cantemir – îl întind ei foarte bine şi se pricep a purta şi suliţa. Dar cu

sabia totdeauna fac mai multă izbândă. Iar puşca o poartă numai vânătorii, pentru că zic ei, că este lucru ruşinos să se lupte la oaste cu acest fel de arme, cu care nu se poate cunoaşte nici arta militară, nici vitejia.

Pedestrimea moldovenilor se rânduia în gloate adânci de unde şi expresia a se îngloti pedestrimea, ci aşa de des se vede în cronicile lui Ureche şi Miron.

Călărimea însă era armata lor cea mai perfectă. Ea se lupta călare şi pe jos, pe rând, lucru ce e cunoscut ca cel mai mare grad al perfecţiei unei oştiri.

Tunurile, ce moldovenii numea puşti n-avea multe în oştirea lor la început, pentru că ei iubea prea puţin armele cu foc. Mai pe urmă însă, în al XVII-lea veac ele se înmulţiră şi în bătălii vedem figurând 50 – 80 de tunuri. Mortarierele se numea pive şi obuzurile cumbarale. Îngrădirile de campanie sau retranşamentele au fost asemenea de mult cunoscute moldovenilor şi se numea băştii.

Moldovenii văzând inferioritatea numerică a oştirii, pentru bătălii atrăgea oastea duşmană în locuri strâmte. Această tactică o păzea întotdeauna când avea a se lupta cu o armată mai numeroasă decât a lor. Se retrăgea din faţa acestora zăbovându-i şi flămânzindu-i să-i poată învinge.

În bătăliile lor moldovenii profitau de lecţiile vecinilor şi arătau oarecare ştiinţă tactică…

Moldova era înconjurată de un brâu de cetăţi pe toate marginile sale. Despre Polonia avea: Hotinul, Soroca şi Tighina (Benderul). Despre Transilvania avea cetăţile: Neamţu şi Smederova. Despre Ţara Românească Crăciuna. Pe Dunăre cetăţile: Renii, Cartal, Izmailul şi Chilia iar pe Marea Neagră Cetatea Albă. Afară de acestea, Suceava, capitala era tare întărite. La aceste cetăţi era comandant câte un pârcalab, afară de Chilia şi cetatea Albă, la care pentru importanţa lor se trimitea doi părcălabi, iar în cetatea Sucevii era hatmanul pârcălab. Aceste cetăţi erau mult timp azilul libertăţii moldovenilor.

Aceasta este tot ce am putut descoperi despre

organizarea puterii armate şi arta militară în Moldova. Cetele moldave, în curs de trei veacuri, făcură nouăzeci de campanii din care nouăsprezece civile, cincisprezece împotriva polonilor, treisprezece împotriva ungurilor şi nemţilor, douăsprezece împotriva turcilor şi tătarilor, treisprezece împotriva muntenilor şi opt împotriva cazacilor.

Românii, încă din veacul al XIV-lea, pe când toată Europa era cufundată în barbarie, aveau nişte instituţii cu care în acele vremi ar fi ajuns o naţie puternică în Europa, dacă unirea ar fi domnit între dânşii! Fie ca rădăcinile părinţilor noştri să ne slujească de pildă, precum virtuţile lor de îndemn! Fie ca să nu uităm de aici înainte că unirea face puterea staturilor şi prin urmare fericirea lor.

ANEXA NR. 4 Aprecieri referitoare la Dimitrie Cantemir

„Principele Dimitrie Cantemir (a fost) cel mai învăţat om de pe timpurile lui Petru cel Mare” *Dimitrie Bantâş-Kamenski*

„Acest domnitor este un om foarte învăţat şi capabil de a da sfaturi” *Petru cel Mare*

„Prin scrisul lui, Cantemir a adus neamului o glorie mai mare şi mai durabilă decât aceea a armelor: conştiinţă europeană românească. Scriind cu predilecţie în latineşte – limba universală de comunicare a savanţilor – s-a adresat tuturor oamenilor de ştiinţă din vremea lui. Membru al Academiei din Berlin, organizator al Academiei ruseşti, Cantemir este primul român tradus şi citit în Europa. *Pompiliu Constantinescu*

„Opera lui Cantemir se integrează în cultura noastră cu rădăcini în trecut, cu prelungiri în viitor. El nu este o minune a culturii noastre, niciun izolat. În acest chip, el apare nu micşorat, ci mărit, de vreme ce, întotdeauna, perspectiva unei creaţii este mai mare când e pusă în cadrul societăţii şi poporului din care face parte” *P.P. Panaitescu*

„Atâta învăţătură poliglotă nu răpusese firea lui cea dintâi, moştenită, firea de om de ţară, de drept

moldovean”. *Nicolae Iorga*

„Unul din oamenii cei mai învăţaţi ai secolului său”, pentru ca, la urmă, să adauge, că acesta era omul „îmbrăcat” în platoşă de fier şi mânuind un condei de fier, în contra duşmanului neamului său”. *Mihai Eminescu*

„Cantemir a trebuit să pună prea mult din sufletul lui plăsmuitor, în stil, şi, cetindu-l, avem impresia că un titan se luptă din răsputeri să răstoarne o stâncă, ce chinuie, răsuflă din greu şi sucombă sub greutatea poverii”.

Dragoş Proţopescu

„Locul lui Dimitrie Cantemir în literatură se situează pe linia marilor creatori de mituri şi expresie şi dacă anumite legende şi anume circumstanţe au zădărnicit în parte recunoaşterea aceasta, nimic nu opreşte viitorul să repare această injustiţie şi chiar să-i accelereze procesul”.

Perpessicius

„Dacă moldovenii au autori cu care se pot făli înaintea Europei, negreşit aceşti autori sunt Cantemirii – tatăl şi fiul. Dimitrie Cantemir – vestitul domn al Moldovei, sfetnicul şi prietenul lui Petru cel Mare, este cunoscut prin scrierile sale de toată lumea civilizată… Fiul său Antioh Cantemir… este cel dintâi poet satiric al Rusiei…”

Costache Negruzzi.

Mihail Kogălnicean

„Opera largă, variată, plină de o dorinţă imensă de a şti mai mult, a unui om care a iubit ştiinţa mai mult decât acea domnie pe care de două ori soarta i-a dat-o pentru a i-o răpi brusc şi crud, a unui suflet care putea fi mândru de atâtea cunoştinţe şi de atâta muncă, dar care nu o dată se smereşte, în greutatea urmăririi adevărului, a unui puternic al lumii, preţuit şi cerut în multe părţi, dar care a rămas, şi în locuri atât de departe, un om al ţării sale”.

Nicolae Iorga

„Toţi cei care au chiar minime cunoştinţe asupra muzicii otomane nu pot ignora marele nume al lui Cantemir. Acest mare muzician a trăit sub imperiu Ahmed a ÎI – a. Opera se dovedeşte un adevărat Geniu artistic. Frumuseţea şi forma operelor care ne-au rămas de la el

sunt izbitoare”.

Sandetin Bey

„Cel mai important tratat al secolului XVIII”. *Uilmaz Laztuna*

„Unul din cei mai strălucitori învăţători ai noştri”. *Rauf Jekia*

„Descrierea Moldovei” va rămânea pururea unul dintre cele mai preţioase izvoare pentru cunoaşterea vieţii politice şi sociale a moldovenilor din acel timp. Ea e, înainte de toate, o dovadă strălucită despre spiritul larg şi aptitudinile lui Cantemir ca om de ştiinţă. Acel spirit ştiinţific se vădeşte, de altfel, din cuvintele sale: „Sufletul odihnă nu poate afla, până când nu găseşte adevărul, care îl cearcă oricât de departe ţi oricât de cu trudă i-ar fi a-l nimeri”. *Sextil Puşcariu*

„Dimitrie Cantemir… e un erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinţ moscovit, un Lorenzo de Medici al nostru” *George Călinescu*

ANEXA NR. 5 Integrala manuscriselor cantemiriene[68] – *Interviu cu Paul Tudor* – [69]

Paul. tudor@b esta.ro

1. Cum a început aventura dvs. în recuperarea documentelor Cantemir?

Cred că începutul a fost în 2009, la recepţia oferită de Ambasada Rusiei cu ocazia Zilei Naţionale. Atunci, m-am reîntâlnit cu profesorul Ion Deaconescu, care m-a invitat la Gala Premiilor Academiei „Mihai Eminescu”, la Craiova, unde mi-a oferit un premiu, important pentru mine. Atunci a început Ion Deaconescu să facă lobby pe lângă mine să construim un proiect împreună, să aducem manuscrisele Cantemir din Rusia. Nu l-am luat în seamă. Am avut impresia că delirează, că nu ştie ce vorbeşte. Cum să reuşim noi ce n-au reuşit de-a lungul timpului mulţi istorici români (peste 160 de ani de la primele încercări). Dar Ion nu a abandonat planul lui. M-a invitat, în

68 Membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

69 Intervietor Maria Huculici.

octombrie 2009 la Ventotene, o insulă mică în vestul Italiei, la o conferinţă organizată de celebrul sculptor Bianchi, membru fondator al Academiei Mihai Eminescu. Trei zile am stat împreună cu Ion şi cu maestrul Gheorghe Zamfir. Trei zile minunate în care Ion mi-a făcut capul mare despre manuscrisele lui Cantemir, despre cum, într-o zi, noi vom aduce în ţară tezaurul Cantemir, cum numeşte filosoful Constantin Barbu opera Principelui. Aici, la Ventotene, Ion Deaconescu m-a convins să merg alături de el la înfăptuirea unei misiuni istorice – aducerea în patrie a manuscriselor Cantemir în format electronic. Ce trebuia să fac eu? Simplu, să suport, aşa cum am făcut-o în multe proiecte culturale, cheltuielile legate de această misiune. Am bătut palma şi am trecut la pregătirea proiectului.

2. Povestiţi-ne „misiunea" Moscova!

Plecarea la Moscova s-a amânat de mai multe ori pentru că începutul anului 2010 a fost foarte zbuciumat din punct de vedere economic. Nu am putut să plec la Moscova mai devreme de luna mai, pentru că agenda nu mi-a permis. Prin martie a apărut în echipă un personaj nou, Constantin Barbu, un tip interesant, cu multă ştiinţă de carte. El m-a copleşit cu cunoştinţele despre Cantemir. Vine luna mai, luăm vizele de la Ambasada Rusiei, mai vorbim odată cu Vasiliev, secretar al ambasadei, şi o pornim la drum. Am ajuns la Moscova într-o duminică la prânz, ne-am cazat la Cosmos, un hotel uriaş cu 1500 de camere. Apoi am tăiat-o spre Piaţa Roşie unde am făcut poze şi ne-am plimbat prin piaţa în care, cu câteva zile în urmă, poporul rus a sărbătorit 65 de ani de la victoria în al doilea Război Mondial.

3. Rememoraţi întâlnirea cu manuscrisele Cantemir la Arhiva de Acte Străvechi a Rusiei

Dimineaţa devreme am plecat la treabă. Am coborât la staţia de metrou Frunzeskaia, apoi am mers pe jos vreo 15 minute până la arhivele străvechi. Am intrat şi am întrebat de directorul general. Răspuns: nu este în Moscova. Atunci vrem să discutăm cu directorul general adjunct, zice Ion. Răspuns, nici el nu este Moscova.

Lucrurile se complică. Cu cine am putea să vorbim, cine ştie de vizita noastră aici, dar mai ales în ce limbă am putea să vorbim? Tensiunea creşte, ne uităm unul la altul şi nimeni nu scotea nicio vorbă. La ghişeu este o doamnă în vârstă care nu ştie decât limba natală. Cum să ne înţelegem dacă niciunul dintre noi nu ştie limba rusă? Consilierul cultural de la ambasadă, după ce a promis cu o zi în urmă că ne susţine în demersul nostru, s-a dat lovit. Nu a mai răspuns la apelurile noastre. Personal ambasadorul nostru la Moscova m-a asigurat de sprijin. Nu l-am primit. Am mai dat câteva telefoane şi, după mai bine de o oră de aşteptare, ne-a luat în primire un domn şi ne-a condus într-o sală de lectură. Ne-am înţeles repede cu Evghenie, puţin în rusă, puţin în germană, în câteva minute ne-a spus ce manuscrise (în format electronic) poate să ne dea, unde mai găsim manuscrise Cantemir în Moscova. Am prins curaj că nu ne vom întoarce cu mâna goală de la Moscova. Întâlnirea cu opera Cantemir nu a prea avut loc, Costică Barbu i-a dat lista lui Evghenie şi acesta ne-a liniştit repede, ne-a chemat după două zile să ne dea patru opere Cantemir. Bun băiat!

4. Puteţi rememora emoţiile prin care aţi trecut văzând originalele Cantemir în Arhiva Ministerului de Externe?

Am pus mâna cu emoţie, într-adevăr, pe Jurnalul de călătorie în Persia, un ceaslov mare, format A_3. L-am răsfoit. Nu îmi venea să cred că eu, Paul Tudor, voi ajunge ca, într-o zi, să am în faţa ochilor o carte scrisă chiar de mâna cărturarului. Să pun mâna pe ea, să o mângâi. Ne-am făcut poze cu cărţile lui Cantemir, cu Olga, şef de departament. Cel mai emoţionat cred că a fost Costică Barbu, care ştie aproape totul despre Cantemir, care ar putea vorbi zile întregi despre Cantemir. Am plecat de aici cu convingerea că, într-o zi, vom avea opera şi alte documente Cantemir aflate în Arhiva MAE a Rusiei.

5. Ce aţi simţit la biblioteca de stat „Lenin” când v-aţi fotografiat cu manuscrisul lui Cantemir „Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago”?

La Biblioteca „Lenin” am intrat puţin mai greu. Nimeni nu ştia că aici se află manuscrise Cantemir. Am aflat lucrul acesta întâmplător. Cine caută găseşte. Şi noi am găsit aici patru opere fundamentale ale lui Cantemir. A fost adus manuscrisul Sacrosanctae care mi-a fost înmânat mie. Am fost primul român care a pus mâna pe această carte. I-am dat-o lui Costică Barbu care o sorbea din ochi, care şi-a văzut visul cu ochii. Maestrul Barbu nu mai contenea cu aprecierile, se minuna întruna, n-ar mai fi lăsat-o din mână.

6. Cum v-a ajutat ambasadorul Rusiei şi mai ales Excelenţa Sa Alexander Ciurilin?

Excelenţa Sa Alexander Ciurilin, ambasadorul Federaţiei Rusiei la Bucureşti, ne-a ajutat foarte mult. Practic, a deschis porţile arhivelor ruseşti pentru noi, cei trei, să intrăm şi să luăm opera şi alte documente Cantemir. Totuşi, nu a fost uşor să intrăm în posesia manuscriselor Cantemir. Îmi amintesc cât de greu a fost să intrăm în Biblioteca Lenin. Am urmat procedurile şi, după 24 ore, eram în biroul unui arhivar şef, unde ni s-a adus „Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago” şi am fost instruiţi cum să obţinem manuscrisele pe care le căutam. Foarte greu ne-a fost să facem plata la bancă a manuscriselor. Dar fără sprijinul Ambasadei Rusiei la Bucureşti nu am fi făcut nimic!

7. Ce impresii vii aveţi din Moscova de azi?

Moscova mă impresionează tot timpul, de fiecare dată când mă întorc aici simt o mare bucurie. Piaţa Roşie mă fascinează mereu, este plină de turişti. Aici apusul de soare este fascinant. La Moscova am avut birou de reprezentare al Metalexportimport, pe Kutuzovski Prospekt. Din Rusia, eu, ca om de afaceri, am importat materii prime pentru metalurgia românească. Îmi amintesc cu plăcere serile de iunie când soarele rămâne pe cer până la miezul nopţii, când apusul soarelui durează câteva ore. Mi-e dragă Moscova!

8. Ce momente, ce persoane, ce personalităţi v-au produs amintiri frumoase în expediţiile dvs. culturale la

Moscova şi Sankt Petersburg?

Cu siguranţă, cele mai frumoase momente pentru mine au fost atunci când am primit de la Evgheni CD-ul cu patru opere ale Principelui Cantemir. A avut atâta încredere în noi Evgheni încât ne-a dat CD-ul fără să îi fi plătit factura. I-am plătit peste două ore, după ce am făcut o copie legalizată a paşaportului la Ambasada României, fără de care nu aş fi putut să plătesc la bancă. O persoană de care îmi amintesc cu plăcere este Adrian Ivanof (recomandat de Camera de Comerţ Bilaterală Româno-Rusă), doctorand român la o universitate de stat de la Moscova. El ne-a fost translator din a doua zi a misiunii Cantemir la Moscova. A răspuns imediat la solicitarea noastră. Fără el nu ne-am fi putut înţelege cu lucrătorii de la arhive. Personalităţile, care mi-au produs amintiri frumoase în misiunea Cantemir, au fost chiar Ion Deaconescu şi Costică Barbu, cu care am petrecut trei zile în Cosmos, cu care am trăit momente de bucurie, de supărare, de împlinire. Cum am putea să uităm unde am făcut emailul către Biblioteca Lenin pentru a ne primi a doua zi? Cum să uiţi terasa din faţa Cosmosului unde poposeam la o bere după periplurile noastre pe la arhivele moscovite?

9. Aţi inaugurat, alături de mai mulţi pictori din Japonia, la muzeul de artă din Calafat expoziţia „Frumoasa şi Marea Moscovă”. Care sunt fotografiile dvs. preferate?

Am revenit cu plăcere în Calafat. Am avut parte de o zi fantastică de toamnă. Arta fotografică m-a fascinat încă din studenţie. Am avut şansa să fac fotografii cu Paul Agarici, unul din marii artişti fotografi ai României. Cea mai frumoasă fotografie este „Zborul”, poza unui monument care întruchipează visul omenirii de a zbura în cosmos. Întâmplarea a făcut ca, la Moscova, în căutarea cosmosului Cantemir, să stăm în hotelul Cosmos, nu departe de acest monument. Mai sunt şi alte poze care îmi plac. Acţiunea expoziţiei se va muta la Bruxelles cu ocazia Seminarului Cantemir din 30 noiembrie a.c. Japonezii au fost încântaţi de ce au văzut la Calafat, dar sunt aproape

sigur că nu se vor mai întoarce aici vreodată.

10. Ce proiecte comune aveţi în privinţa marii moşteniri lăsate de Cantemir şi repatriate cu ajutorul dvs?

Întrebaţi-i pe Constantin Barbu şi pe Ion Deaconescu! Ei ştiu cel mai bine ce vom face cu manuscrisele aduse în Patrie. Eu am făcut ceea ce nu au putut să facă alţii, nu pentru că ar fi costat foarte mult misiunea Cantemir la Moscova, cât mai ales pentru faptul că eu am înţeles semnificaţia repatrierii manuscriselor. Am sprijinit, în multe, rânduri cultura română.

11. *În acest moment al interviului v-aş ruga să vă autoprezentaţi (firma Besta, Fundaţia internaţională „Dimitrie Cantemir", vicepreşedinte al Camerei de Comerţ Româno-Rusă)*.

Sunt preşedintele firmei Besta care. În noiembrie anul acesta. a împlinit 19 ani de activitate în industria metalurgică şi constructoare de maşini. Am importat materii prime pentru industrie, am vândut oţel, am produs echipamente pentru industria cimentului şi navală, pentru metalurgie. Avem investiţii în domeniul imobiliar, în turism. Am avut o relaţie foarte bună cu firme din Rusia şi Ucraina, am avut birouri la Moscova şi Kiev. Din Est, vin materiile prime şi energia pentru industria grea. Sunt Vicepreşedinte al Camerei Bilaterale de Comerţ şi Industrie România-Rusia şi al Camerei Bilaterale de Comerţ România-Ucraina. În 2008, am înfiinţat „Fundaţia Internaţională Dimitrie Cantemir" cu un singur gând, acela de a dărui, de a ajuta. Fundaţia a finanţat misiunea Cantemir pentru ca istoricii, cercetătorii, toţi iubitorii de artă şi cultură să aibă în Patrie opera cărturarului Cantemir, Principele Mileniului. Cât de importantă a fost iniţiativa noastră rămâne să judece istoria.

Cât priveşte culoarea politică a subsemnatului declar că sunt un liberal convins. Am candidat pentru Senat la alegerile generale din noiembrie 2008. Nu am intrat în Parlament pentru că nu pot să mint, nu pot să promit, nu pot să amăgesc oamenii, nu îmi place să mănânc rahat, îmi place mai mult să fac decât să vorbesc. Fapte nu vorbe,

asta este credinţa mea. În 1986, am îndrăznit să fac o invenţie despre fabricaţia scuturilor termice la turboreactorul Viper, motor care echipa aparatele de luptă IAR 93. După omologare, a trebuit să îmi caut de lucru. Aşa am ajuns la Metalexportimport unde am învăţat cum se face comerţul internaţional cu produse metalurgice. Nu mi-a prins rău!

12. Vorbiţi-ne pe larg despre proiectul Cantemir la Parlamentul European din Bruxelles?

Proiectul Cantemir la Bruxelles ne-a venit în minte imediat după aducerea în ţară a primelor manuscrise. Am visat la un mare eveniment internaţional dedicat lui Cantemir şi, iată, că este foarte aproape de a se produce. Încă din vară am apelat la toţi europarlamentarii români pentru a ne sprijini în organizarea evenimentului la Bruxelles. Am primit confirmarea participării la proiectul nostru de la doamna Norica Nicolai, domnul Cristian Buşoi şi domnul Marian Jean Marinescu. Le mulţumesc pentru sprijin, pentru cum au pregătit evenimentul la Parlamentul European, pentru finanţarea cheltuielilor de transport şi cazare pentru invitaţii la Seminarul Internaţional „Cantemir – Homo Europeaus”, 30 noiembrie 2010, Bruxelles.

În ţară, pregătim ultimele lucruri înainte de plecarea la Bruxelles. Statuia lui Cantemir este gata să fie donată Parlamentului European, cărţile sunt în mare parte tipărite. Cheltuielile privind statuia au fost suportate integral de Rotary Club Bucureşti Atheneum. Cărţile au fost tipărite prin grija Clubului Rotary Atheneum Bucureşti. Mulţumesc sponsorilor Seminarului Cantemir fără de care nu am fi putut să producem acest eveniment: Romland, Cameron, BRD Societe Generale. S-a muncit mult la acest Proiect Cantemir. De la prima vizită la Moscova până la Bruxelles, săptămâna viitoare, am pregătit mai multe proiecte, le-am modificat, ne-am întâlnit în şedinţe, am încins telefoanele, ne-am supărat, am luat-o de la capăt. Unii ne „încurajau” că ceea ce ne-am propus este imposibil de realizat, că statuia a fost rebutată şi că

nu mai este timp să facem alta, că evenimentul se poate face şi la anul (şi la mulţi ani!!!), etc. etc. Într-un timp chiar şi domnul academician Eugen Simion se îndoia că vom putea să producem evenimentul. Nu ne-am lăsat influenţaţi de nimeni şi de nimic şi, împreună cu Constantin Barbu şi Ion Deaconescu, ne-am luptat în fiecare minut pentru a-i face Principelui-Cărturar un eveniment european pe măsura uriaşei personalităţi.

25 noiembrie 2010, Maria Huculici

ANEXA NR. 6 Bustul lui Dimitrie Cantemir la Bruxelles

Paul Tudor[70]

Paul. tudor@b esta.ro

În data de 21 octombrie 2014, în cadrul unei ceremonii oficiale desfăşurate în Square Egide Rombaux din Anderlecht – Bruxelles, în prezenţa Ministrului de Externe al României Dl. Titus Corlăţean, a Primarului Comunei Anderlecht Dl. Eric Tomas, a Ambasadorului României la Bruxelles Dl. Stefan Tinca şi a unui grup numeros de români şi belgieni, a fost dezvelit bustul lui *Dimitrie Cantemir – principe, scriitor şi savant român*.

Statuia lui Dimitrie Cantemir din Bruxelles, proiect cultural coordonat de Paul Tudor, Preşedinte al Fundaţiei Internaţionale Dimitrielantemir şi membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir” a fost dăruita, Comunei Anderlecht de către Rotary Club Bucharest Atheneum.

70 Membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir".

În alocuţiunea sa, ministrul Titus Corlăţean a menţionat importanţa acestui eveniment pentru relaţia bilaterală. *„Realizarea acestui proiect demonstrează, încă o dată, excelenţa relaţiilor dintre România şi Belgia.*

Amplasarea bustului lui Dimitrie Cantemir pe teritoriul Anderlecht-ului va consolida relaţiile de prietenie şi cooperare dintre ţările noastre”, a subliniat şeful diplomaţiei române.

Totodată, oficialul român a remarcat semnificaţia specială a proiectelor de acest gen, centrate pe o personalitate relevantă pentru spaţiul comun european, un spaţiu al unităţii în diversitate, purtător al unor îndelungate tradiţii culturale.

Ministrul Corlăţean a evocat contribuţia umanistului român, „o conştiinţă europeană *avant la lettre*”, la cunoaşterea reciprocă şi la dialogul de idei dintre Orient şi Occident.

La ceremonie au mai participat Ambasadorul Republicii Moldova în Belgia, Ambasadorul Turciei în Belgia, reprezentanţi ai autorităţilor belgiene federale şi regionale, ai cluburilor Rotary din Bucureşti şi Bruxelles şi membri ai comunităţii româneşti din Bruxelles care au contribuit la reuşita acestui proiect cu o simbolistică specială.

Eveniment cultural european de excepţie: prima statuie românească în Capitala Europei

„Iată-ne împreună astăzi 21 Oct 2014, aici în Square

Egide Rombaux, din Anderlecht, să dezvelim de tricolorul românesc şi de tricolorul belgian Statuia Cărturarului Dimitrie

Cantemir.

Trăim bucuria unui eveniment cultural european de excepţie realizat de Rotary Club Bucureşti Atheneum în parteneriat cu Ambasada României din Belgia, proiect iniţiat în 2010, anul UNESCO Cantemir" a declarat coordonatorul proiectului Paul Tudor.

Bustul Cantemir a fost dezvelit în 2010, în Parlamentul European, în cadrul seminarului *Cantemir, Homo – Europaeus*" – *eveniment organizat sub patronajul Academiei Române şi al Parlamentului European, personal al Doamnei Norica Nicolai, europarlamentar*.

Avem prima statuie a unei personalităţi româneşti în Bruxelles!

Bustul lui Dimitrie Cantemir, realizat de sculptorul Gheorghe Tănase, este amplasat în Square Egide Rombaux din cartierul Anderlecht.

Este un proiect pe care l-am susţinut de la începuturile sale, din 2010, şi care, după multe eforturi, a ajuns să fie realitate.

Dimitrie Cantemir are locul său în inima Europei, acolo unde merită din plin! *Mulţumiri Ambasadei României*

din Belgia pentru eforturile diplomatice depuse de-a lungul anilor pe lângă autorităţile locale bruxelleze şi, de asemenea, tuturor celor ce au contribuit la acest proiect, pentru simplul motiv că au vrut să demonstreze lumii că românii sunt, încă de la începuturi, profund europeni, a declarat doamna Norica Nicolai, europarlamentar.

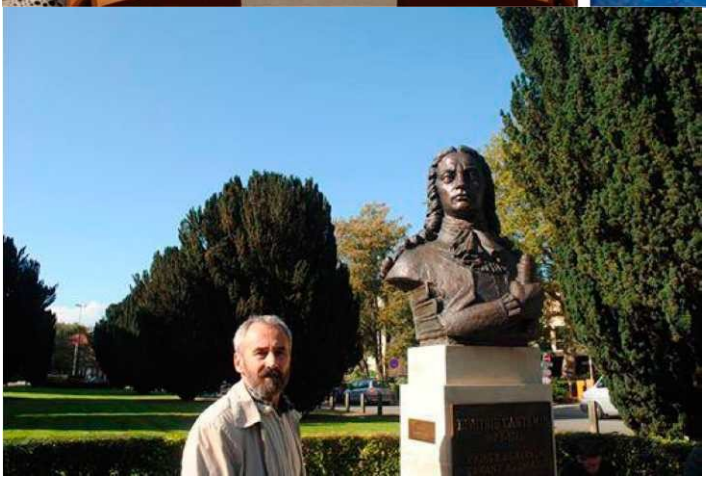

Sculptorul Gheorghe Tănase şi opera sa

Aduc mulţumiri tuturor instituţiilor şi persoanelor care au făcut posibil acest eveniment:

— Primăriei Anderlecht, pentru gestul generos de a-l primi pe Cantemir în Bruxelles;

— Ministerului de Externe şi Ambasadei României din Belgia, pentru demersurile oficiale întreprinse;

— Doamnei Norica Nicolai, europarlamentar, pentru susţinerea întregului Proiect Cantemir;

— *Domnului Gheorghe Tănase, pentru măreţia operei realizate*;

— *Domnului Constantin Barbu, pentru ideea genială de a promova în lume opera şi personalitatea lui Dimitrie Cantemir*;

— *Rotary Club Bucureşti Atheneum, pentru finanţarea Proiectelor integrala Manuscriselor Cantemir şi Statuia Cantemir la Bruxelles*.

ANEXA NR. 7 Instituţii din România şi din Europa care îl au ca patron spiritual pe Dimitrie Cantemir

1. Institutul „CANTEMIR”, Universitatea Oxford: http://cantemir. ox.ac.uk/.

2. Institutul Cultural Român „DIMITRIE CANTEMIR”, Istanbul.

3. Universitatea Creştină „DIMITRIE CANTEMIR”, Bucureşti: http://ucide.ro/ cu centre de studiu la: Constanţa, Braşov, Sibiu, Timişoara, Cluj-Napoca.

4. Universitatea „DIMITRIE CANTEMIR” Târgu-Mureş: http://cantemir.ro.

5. Seminarul geografic internaţional „DIMITRIE CANTEMIR”: http://seminarcantemir. uaic.ro/ab.

6. Filiala „DIMITRIE CANTEMIR” a Bibliotecii Metropolitane Bucureşti: http://www.bibmet.ro/ detalii-articol.aspx? artld = 279 & amp; cât Id = 268 & amp; e = 3.

7. Şcoala Sanitară Postliceală „DIMITRIE CANTEMIR” Iaşi: http://spscantemir.ro.

8. Mănăstirea „DIMITRIE CANTEMIR” Vaslui: http://mănăstireadimitriecantemir.ro.

9. Primăria comunei DIMITRIE CANTEMIR: http://comunadimitriecantemir.ro.

10. Sanatoriul de Balneofizioterapie şi Recuperare Medicală” *DIMITRIE CANTEMIR*” Bălţăteşti.

11. Colegiul Naţional Militar Liceal „DIMITRIE CANTEMIR” Breaza: http://cantemireml.ro

12. Colegiul Naţional „CANTEMIR-VODĂ” Bucureşti: http://cnev.ro.

13. Colegiul Naţional „DIMITRIE CANTEMIR” Oneşti

http://deantemir.ro.

14. Colegiul Agricol „DIMITRIE CANTEMIR” Huşi: http://colegiulagricol.ro.

15. Colegiul Economic „DIMITRIE CANTEMIR” Suceava: http://master. cedesv.ro/cede.

16. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Iaşi: http://ltde.ro.

17. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Babadag.

18. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Dărăbani.

19. Şcoala Gimnazială nr. 38 „DIMITRIE CANTEMIR” Constanţa: http://sc38 dcantemir.scoli.edu.ro.

20. Şcoala Gimnazială nr. 3 „DIMITRIE CANTEMIR” Galaţi: http://scoala-3-matca.scoli.edu.ro.

21. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR”, Chişinău, Republica Moldova.

22. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR”, Cantemir, Republica Moldova.

23. Liceul teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Bălţi, Republica Moldova.

24. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR”, Râşcani, Republica Moldova.

25. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Corneşti, Republica Moldova.

26. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Edineţ, Republica Moldova.

27. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Mândreşti, Republica Moldova.

28. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Ocniţa, Republica Moldova.

29. Liceul Teoretic „ANTIOH CANTEMIR” Chişinău, Republica Moldova.

30. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Sângerei, Republica Moldova.

31. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Văsieni, Republica Moldova.

32. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Glodeni, Republica Moldova.

33. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Pârliţa, Republica Moldova.

34. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Crasnoarmeiscoe, Republica Moldova.

35. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Cahul, Republica Moldova.

36. Liceul Teoretic „DIMITRIE CANTEMIR” Ştefan Vodă, Republica Moldova.

ANEXA NR. 8 Instituţii care perpetuează memoria marelui erudit Dimitrie Cantemir

UNIVERSITATEA „DIMITRIE CANTEMIR” DIN TÂRGU-MUREŞ

Doina David[71]

daviddoina@@yahoo.com

Office: Str. Bodoni Sandôr, nr. 3 – 5, Târgu-Mureş, tel. + 40 – 365 – 401.127, fax. + 40 – 365 – 401.125, e-mail: universitate@cantemir.ro, web: www.cantemir.ro

Conducerea UNIVERSITĂŢII: Rector.

Prof. univ. dr. Teodor BODOAŞCĂ, e-mail: bodoasca teodor@@yahoo.com; Preşedintele Senatului Universitar (Senate President).

Conf. dr. ing. Alexandru Bogdan MURGU, e-mail: abmtgm@. yahoo.com; Prorector (Vice-Rector) didactic (Didactic-Methodic Activity).

Prof. univ. dr. Mircea SIMIONESCU, e-mail: Mirceasimionescu@. yahoo.com; Prorector (Vice-Rector)

71 Conf. univ dr., cancelar al Universităţii Dimitrie Cantemir Tîrgu-Mureş, membru în Asociaţia Europeană „Dimitrie Cantemir".

ştiinţific (Scientific Research).

Conf. univ. dr. Valentin CIOTeA, e-mail: cioteavf@. gmail.com.

STRUCTURA UNIVERSITĂŢII

FACULTĂŢI: Drept, Ştiinţe economice; Psihologie şi ştiinţe ale educaţiei, Geografie.

DEPARTAMENTE: Formare profesională şi programe operaţionale, Pregătirea personalului didactic, Studii masterale.

PROGRAMELE DE MASTERAT: Proceduri judiciare şi profesii liberale; Bănci şi pieţe de capital în context european; Gestiunea financiară a afacerilor; Managementul resurselor umane; Psihologie clinică şi tehnici de intervenţie prin consiliere şi psihoterapie; Asigurarea calităţii învăţământului; Resurse turistice şi protecţia mediului.

OFERTA EDUCAŢIONALĂ

La Ciclul I (nivel de licenţă) – 600 de locuri, acoperind 6 domenii (Drept, Geografia turismului, Psihologie, Finanţe şi bănci, Economia comerţului, turismului şi serviciilor, Contabilitate şi informatică de gestiune).

Programul „Economia comerţului, turismului şi serviciilor”, fiind cu predare în limba română şi engleză, se adresează şi studenţilor străini.

La Ciclul II (nivel de masterat) – 350 de locuri, acoperind 7 domenii (Proceduri judiciare şi profesii liberale, Bănci şi pieţe de capital în context european, Gestiunea financiară a afacerilor, Managementul resurselor umane, Psihologie clinică şi tehnici de intervenţie, Asigurarea calităţii învăţământului, Resurse turistice şi protecţia mediului).

ADMITERE

Metodologia de admitere se stabileşte anual de Senatul Universităţii. În anul 2015, la nivel de „licenţă, admiterea s-a desfăşurat pe baza unui interviu şi a mediei obţinute la bacalaureat, iar la nivel de „masterat” numai pe bază de interviu.

MISIUNEA UNIVERSITĂŢII

Universitatea a debutat în peisajul educaţional românesc în anul 1991, fiind prima universitate particulară din Transilvania şi a doua din România. Universitatea este intim integrată sistemului naţional de învăţământ superior, precum şi sistemului european, edificat prin convenţiile de la Bologna şi Lisabona.

Misiunea Universităţii este de a *„contribui semnificativ la progresul societăţii, în plan local, naţional şi european, prin creşterea calităţii serviciilor educaţionale şi stimularea performanţelor intelectuale*”.

Direcţiile strategice ce decurg din misiunea Universităţii generează obiectivele ei strategice, astfel: educaţie competitivă, în cadrul de referinţă al „Procesului Bologna”; stimularea creativităţii şi originalităţii în cadrul proiectelor de cercetare ştiinţifică, identificarea şi atragerea de surse de finanţare externă pentru susţinerea cercetării ştiinţifice; focalizare pe oameni; crearea, consolidarea şi amplificarea alianţelor strategice cu universităţi şi comunităţi academice şi de cercetare din ţară şi din străinătate, cu instituţii de învăţământ din judeţul Mureş şi din regiune, mediul de afaceri, instituţii guvernamentale, comunităţi locale şi regionale.

Pe cartea noastră de vizită este înscris motto-ul: „servicii educaţionale de calitate germană la preţuri româneşti”. Ne promovăm imaginea sub această deviză, deoarece Universitatea „Dimitrie Cantemir” din Târgu-Mureş este unica Universitate din România care a fost evaluată instituţional asupra calităţii educaţiei de către o agenţie străină (AHPGS-Accreditation Agency în Health and Social Sciences).

CADRELE DIDACTICE

Universitatea dispune de un „corp didactic” de elită, alcătuit din aproximativ 60 de cadre didactice, deţinătoare de titluri ştiinţifice şi didactice prestigioase, autoare a peste 300 de tratate şi cursuri universitare în toate domeniile programelor de studii, precum şi a peste 2000 de studii publicate în reviste de specialitate, interne sau străine, cu prestigiu ştiinţific recunoscut. Un număr relativ mare de cadre didactice sunt recunoscute ca specialişti de vârf în diverse domenii ştiinţifice, circumscrise programelor de studii organizate în Universitate.

ABSOLVENŢII UNIVERSITĂŢII

Compatibilizarea permanentă a programelor de studii cu cerinţele şi tendinţele realităţilor economico-sociale locale, zonale, naţionale şi europene, a determinat creşterea constantă a gradului de absorbţie a absolvenţilor Universităţii pe piaţa muncii.

Un număr relativ mare de absolvenţi ai Universităţii ocupă funcţii importante în cadrul unor autorităţi şi instituţii publice locale şi naţionale sau au devenit „oameni de succes” în diverse domenii socio-economico-profesionale. În ultimul deceniu au absolvit universitatea

noastră peste 7.500 de studenţi, din care peste 85% s-au integrat pe piaţa muncii.

BAZA MATERIALĂ

Universitatea pune la dispoziţia studenţilor şi cadrelor didactice o bază materială modernă, care permite desfăşurarea procesului instructiv-educativ la cele mai înalte standarde de calitate academică.

Campusul „Dimitrie Cantemir” este o structură arhitecturală modernă, cu un desing şi ergonomie de vârf, capabile să ofere condiţii excelente pentru activităţile specifice mediului universitar.

Universitatea asigură accesul membrilor comunităţii universitare la Biblioteca „Serafim Duicu”, care are în evidenţă peste 38.000 de titluri de lucrări ştiinţifice şi dispune de o sală de lectură modernă, informatizată la standarde superioare.

Căminul studenţesc al Universităţii cuprinde 65 de camere, fiecare oferind spaţiu locativ pentru 3 persoane, toate dotate cu mobilier modern, cu acces la internet şi la

programele de radio şi televiziune prin cablu, grup sanitar şi sistem propriu de încălzire centrală. Baza sportivă a Universităţii şi parcul ambiental din incinta campusului „Dimitrie Cantemir” oferă atractive posibilităţi de recreere.

OPORTUNITĂŢI

Ca instituţie de învăţământ superior acreditată, prin Legea 136/205, Universitatea „Dimitrie Cantemir” Târgu-Mureş are dreptul să organizeze examene de licenţă şi de dizertaţie pentru toate programele de studii şi să elibereze diplome şi certificate de studii corespunzătoare.

Cu toate că nu este sprijinită financiar de către stat, Universitatea oferă burse de studii la aproximativ 10% din studenţi, practic, în aceleaşi condiţii ca şi universităţile de stat. Studenţii Universităţii pot efectua stagii de pregătire în străinătate prin intermediul Programului ERASMUS, în baza acordurilor bilaterale încheiate cu universităţi partenere din ţări, precum Franţa, Germania, Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Republica Moldova, Letonia, Spania şi Turcia.

COLEGIUL NAŢIONAL MILITAR „DIMITRIE CANTEMIR” BREAZA

Viorel Ciobanu1
Graţiela MihăesciU
colciobanu@@yahoo.com graţielamihaescu70 @@yahoo.com

Această instituţie de învăţământ a preluat tradiţiile

Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu, piatra de temelie a acestui lăcaş de învăţământ punându-se în ziua de 04 iunie 1912, în prezenţa multor autorităţi locale, ale Ministerului de Război, ale Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor şi ale altor autorităţi ale statului din acea vreme.

Ctitorul liceului este ministrul de război de atunci Nicolae Filipescu.

Acesta a fost un spirit reformator la cumpăna dintre veacurile XIX şi XX în domeniile economiei, armatei, învăţământului, etc. Alături de eruditul Spiru Haret a intuit că învăţământul românesc trebuie reformat, a înţeles că temelia unei armate eficiente nu se poate clădi decât pe un învăţământ modern, care să formeze o personalitate multilaterală. Văzând şi cercetând diferite modele de colegii militare şi şcoli de cadeţi din unele ţări europene: Anglia (Bedales); Franţa; Germania; etc., a proiectat un model de liceu militar nou preluând şi ceea ce era în actualitate din tradiţiile învăţământului românesc.

În discursul său, din 04 iunie 1912, Nicolae Filipescu arată de ce este un liceu nou şi ca modalitate de funcţionare, organizare şi recrutare a elevilor şi, mai ales nou ca tehnologie didactică, întemeiată pe ultimele cuceriri ale modelului Şcolii active (avangarda învăţământului european pe atunci), afirmând cu această ocazie: *„ambiţionăm o educaţie completă, intelectuală, fizică şi morală. Râvna noastră va fi de a dezvolta însuşirile morale ale tinerilor, iar gradele de distincţie vor răsplăti mai ales acele însuşiri ce sunt podoaba ostaşului. Să vrăjim*

1 Secretar general al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

2 Referent informare şi relaţii publice la Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir” Breaza.

sufletul încă fraged al viitorului ostaş ca, în el, să vibreze cultul sfânt al patriei, isteţimea punctului de onoare, dragostea fierbinte a gloriei”.

Prin raportul Ministerului de Război către înalta Regenţă, ca un omagiu pentru ctitorul şcolii, s-a hotărât

prin înaltul Decret nr. 163 din 29 ianuarie 1929, ca liceul să-şi schimbe denumirea în Liceul Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu.

Din 25 octombrie 1930, conform tradiţiei stabilite de înaintaşii săi, regele Carol al II-lea l-a înscris pe Mihai, fiul său şi Voievod de Alba-Iulia, în evidenţa liceului. Datorită noii situaţii, conform înaltului Decret nr. 3322 din 2 octombrie 1930 şi publicat în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 227 din 9 octombrie 1930, a fost schimbată uniforma elevilor asemenea celor din Regimentul de gardă.

În Monitorul Oficial nr. 50 din 1 martie 1934, s-a publicat Statutul Liceului Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu. Instituţia devenea proprietatea şefului statului.

În baza dispoziţiilor Decretelor – Legi nr. 3052 din 5 septembrie 1940 şi nr. 3072 din 7 septembrie 1940, Liceul Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu s-a transformat în

Colegiul Naţional „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu.

După cutremurul din noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1940, localul şcolii a suferit mari stricăciuni. În conformitate cu Ordinul 3530 al Subsecretariatului de Stat pentru armata de uscat, din 13 noiembrie 1940, transmis cu Ordinul Direcţiilor Liceelor Militare nr. 10156 din 13 decembrie 1940, Colegiul Naţional „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu s-a mutat în garnizoana Predeal, în localul din Valea Râşnoavei, unde va funcţiona până 1 iulie 1948 când au fost desfiinţate toate liceele militare din România.

Datorită frumoaselor tradiţii ale învăţământului românesc, la data de 25 noiembrie 1949, urmare a ordinului emis de Marele Stat Major nr. 48258 din 21 noiembrie 1949, este reînfiinţat Liceul militar dar, cu numele de „Dimitrie Cantemir” în garnizoana Roman.

Din cauza unor condiţii mai puţin prielnice, cât mai ales a vecinătăţii cu episcopia Romanului (alaiuri religioase, slujbe şi cântări religioase) incompatibilă cu

educaţia ateistă de tip nou, liceul s-a mutat în garnizoana Predeal, în localul din Valea Râşnoavei. Operaţiunile de mutare a liceului s-au efectuat între 28 septembrie şi 10 octombrie 1950. La data de 11 octombrie 1950, şcoala şi-a redeschis cursurile în noua garnizoană cu clasele a VIII-a şi a IX-a. S-a dat examen de admitere pentru clasele a VIII-a şi a IX-a. Au fost admişi în clasa a VIII-a 96 de elevi, iar în clasa a IX-a 45 de elevi, care s-au adăugat celor două clase de a IX-a venite de la Roman. Astfel, efectivele şcolii cu care se începe învăţământul la Predeal sunt – 164 elevi el. a VIII-a şi 125 elevi el. a IX-a.

Dascălii care au început învăţământul cantemirist la Predeal au fost la înălţimea celor de la Mănăstirea Dealu, care izvorâseră lumină în aceeaşi vatră, continuând tradiţii ale învăţământului militar liceal românesc, întrucât fluviul este un comentariu al izvoarelor.

În arealul cuibului de şoimi de la „Castelul fermecat" din Valea Râşnoavei a început să prindă identitate un fenomen complex în învăţământul liceal românesc – cantemirismul militar, iar spiritul cantemirist militar este produsul acestui fenomen, care a născut o miraculoasă matematică: întregul să fie mai mare decât suma părţilor ce-l compun. Cantemirismul militar împlinea, în timp, testamentul întemeietorului.

La Predeal, din cauza climei nefavorabile pentru tinerii adolescenţi (umezeală, ceaţă, frig aspru, iarnă prelungită) şi a spaţiilor neîncăpătoare pentru efectivele liceului (elevii dormeau în paturi suprapuse), structurile ierarhice au hotărât, în anul 1954, mutarea Liceului militar Dimitrie Cantemir de la Predeal la Breaza, localitate supranumită «Davosul românesc», sub raport climatic, contând mai ales faptul că aici fuseseră, înainte, şcoli şi centre de educaţie.

În baza unei decizii a Consiliului de Miniştri al R.P.R. Liceul militar „Dimitrie Cantemir" şi-a încetat activitatea în vara anului 1960, înfiinţându-se un liceu internat cu practică în producţie, în acelaşi local al Liceului militar şi păstrându-i şi numele – Dimitrie Cantemir. Şcoala avea un

efectiv de 800 – 900 de elevi.

Liceul militar „Dimitrie Cantemir” a fost reînfiinţat în anul 1962. La început, elevii erau recrutaţi prin examen de admitere pentru clasa a X-a şi făceau numai 2 ani – clasele X şi XI în perioada 1962 – 1967 (ultima promoţie cu şcolarizare de 2 ani).

În 1966, se trece la şcolarizare cu durată de 3 ani, clasele X-XI-XII. Prima promoţie care absolvă 12 clase este în anul 1969.

Ultima promoţie care absolvă liceul cu XII clase, însă cu şcolarizare de 3 ani (clasele X-XI-XII) a fost cea din 1971. Dar, în această ultimă serie cu durata de şcolarizare de 3 ani, a mai fost o serie, admisă printr-un sumar examen de cunoştinţe în clasa a XI-a. Aceştia au urmat doar 2 ani, clasele XI şi XII. Armata avea nevoie de cadre tinere şi, în anul 1971, au absolvit 2 serii – una cu trei clase în Cantemir şi una doar cu două clase în liceu.

Începând cu anul şcolar 1968 – 1969, liceul se organizează pe 4 ani de studii, selecţionând elevi începând cu clasa a IX-a, dând examen la obiectele română şi matematică – scris şi oral şi istorie numai oral. Întotdeauna, au fost de la 8 – 9 candidaţi în sus pe un loc. Efectivele liceului au fost destul de ridicate având câte 13 clase paralele pe an (până la litera M) şi, apoi, câte 10 – 11 clase paralele pe an (până la literele K şi J), împărţite pe 2 batalioane de elevi. Spre exemplu, în anul şcolar 1969 – 1970, liceul avea 8 companii totalizând 41 de clase cu un efectiv de 1371 elevi.

Între anii 1977 – 1989 programa şcolară a fost îmbunătăţită prin introducerea unor discipline cu profil tehnic, accentuând caracterul lui practic (care nu putea rămâne numai teoretic) – maşini, rezistenţa materialelor, organe de maşini, desen tehnic, automatizări etc.

Pentru formarea unor deprinderi militare, s-au introdus, din 1977, tabere de instrucţie (de 2 săptămâni) şi practică la regimente pentru elevii caporali (el. XI), iar pentru el. XII practică la comandă (2 săptămâni), ca ajutoare ale ofiţerilor la pregătirea militară generală a

elevilor din el. IX-XI.

După anul 1975, s-au constituit relaţii amicale între cantemirişti şi unii dintre cei mai activi şi mai pasionaţi membri ai Asociaţiei Foştilor Elevi şi Profesori de la Mănăstirea Dealu.

Încă din 1987, ideea continuităţii a fost afirmată răspicat în revista „Cantemiristul” – revista liceului – marcând discret a-75-a aniversare a înfiinţării Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu.

În anul 1990, au avut loc consultări între reprezentanţii celor două instituţii, dar posibilităţile de cooperare erau reduse.

În aprilie 1991, o încercare de reluare a tradiţiilor cu inerentele ei tatonări, contestări, idei pro şi contra. Toate demersurile viitoare au dat, în final, roadele dorite.

Bunele relaţii dintre majoritatea mănăstirenilor şi cantemirişti s-au consolidat şi s-a ajuns, astfel, la 25 noiembrie 1994, la semnarea Acordului de continuitate între conducerile *Asociaţiei Foştilor Elevi, Profesori şi Ofiţeri ai Liceului Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu* şi ale Liceului Militar „Dimitrie Cantemir”, activitate desfăşurată în prezenţa şefului Statului Major General, general de corp de armată Dumitru Cioflină.

Cu această ocazie, *Asociaţia Foştilor Elevi, Profesori şi Ofiţeri de la Mănăstirea Dealu* a premiat profesori şi elevi cantemirişti şi s-a hotărât ca ziua de 4 iunie să devină ziua Liceului Militar „Dimitrie Cantemir”.

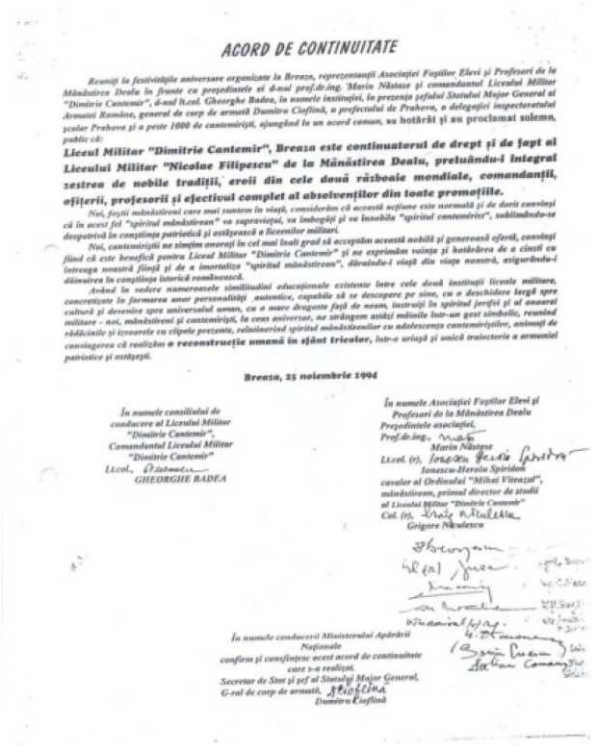

ACORD DE CONTINUITATE

Reuniţi la festivităţile aniversare organizate la Breaza, reprezentanţii Asociaţiei Foştilor Elevi şi Profesori de la Mănăstirea Dealu în frunte cu preşedintele ei d-nul prof.dr.ing. Marin Năstase şi comandantul Liceului Militar "Dimitrie Cantemir", d-nul lt.col. Gheorghe Badea, în numele instituţiei, în prezenţa şefului Statului Major General al Armatei Române, generalul de corp de armată Dumitru Cioflină, a prefectului de Prahova, a delegaţiei inspectoratului şcolar Prahova şi a peste 1000 de cantemirişti, ajunşi la un acord comun, au hotărît şi au proclamat solemn, public că:

Liceul Militar "Dimitrie Cantemir", Breaza este continuatorul de drept şi de fapt al Liceului Militar "Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu, preluându-i integral zestrea de nobile tradiţii, eroii din cele două războaie mondiale, comandanţii, ofiţerii, profesorii şi efectivul complet al absolvenţilor din toate promoţiile.

Noi, fiinţi mănăstireni care mai suntem în viaţă, considerăm că această acţiune este normală şi de dorit cuvîngi că în acest fel "spiritul mănăstirean" va supraviegui, va îmbogăţi şi va însufla "spiritul contemeriţ", sublimîndu-se deopotrivă în conştiinţa patriotică şi estetyească a liceenilor militari.

Noi, cantemiriştii ne simţim onoraţi în cel mai înalt grad să acceptăm această nobilă şi generoasă ofertă, cuvîngi fiind că este benefică pentru Liceul Militar "Dimitrie Cantemir" şi ne exprimăm voinţa şi hotărîrea de a cinsti cu întreaga noastră fiinţă şi de a imortaliza "spiritul mănăstirean", dăruindu-i viaţă din viaţa noastră, asigurîndu-i dăinuirea în conştiinţa istorică românească.

Având în vedere numeroasele similitudini educaţionale existente între cele două instituţii liceale militare, concretizate în formarea unor personalităţi autentice, capabile să se descopere pe sine, cu o deschidere largă spre cultură şi devenire spre universalul uman, cu o mare dragoste faţă de neam, lucrînd în spiritul jertfei şi al onoarei militare - noi, mănăstireni şi cantemiriţti, la ceas aniversar, ne străngem astăzi mîinile într-un gest simbolic, reunind rădăcinile şi izvoarele cu clipele prezente, ralanţurînd spiritul mănăstirenilor cu adolescenţa cantemiriţtilor, animaţi de convingerea că realizăm o **reconstrucţie umană în sfînt tricolor**, într-o uniţă şi unică traiectorie a armoniei patriotice şi estetyeşti.

Breaza, 25 noiembrie 1994

În numele consiliului de conducere al Liceului Militar "Dimitrie Cantemir", Comandantul Liceului Militar "Dimitrie Cantemir"
Lt.col. GHEORGHE BADEA

În numele Asociaţiei Foştilor Elevi şi Profesori de la Mănăstirea Dealu
Preşedintele asociaţiei,
Prof.dr.ing. Marin Năstase
Lt.col. (r). Ianuscu-Horaţiu Spiridon
cavaler al Ordinului "Mihai Viteazul", mănăstirean, primul director de studii al Liceului Militar "Dimitrie Cantemir"
Col. (r). Grigore Nkulescu

În numele conducerii Ministerului Apărării Naţionale confirm şi confirmăm acest acord de continuitate care s-a realizat.
Secretar de Stat şi şef al Statului Major General,
G-ral de corp de armată Dumitru Cioflină

În zilele de 14 şi 15 iunie 1995 a avut loc festivitatea solemnă şi oficială de transmitere de către „mănăstireni” a Registrului istoric şi a Ştafetei simbolice a glorioaselor tradiţii ale Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu către „cantemiriţti”, către Liceul Militar „Dimitrie Cantemir”.

Pentru înveşnicirea în timp a acestui moment şi pentru pomenirea şi cinstirea celor peste 100 de eroi mănăstireni din cele două războaie mondiale, dar şi a cantemiriştilor căzuţi la datorie, a fost ctitorit şi sfinţit *Monumentul continuităţii tradiţiilor mănăstirene*.

Simbolurile dăltuite în piatră – crucea, cartea şi oşteanul (arma) sunt şi simbolurile sub care s-a făcut educaţia mănăstirenilor, dar şi a cantemiriştilor.

În *Monumentul continuităţii tradiţiilor mănăstirene* este dăltuit nemuritor în marmură următorul hrisov:

„Reuniţi în veşnicia patriei şi-n spiritul mănăstirean
Vestit, izvor cantemirist, Ne vom cinsti mereu eroii Căzuţi

pe câmpul de onoare!”

15 iunie 1995

Monumentul este străjuit de busturile în bronz ale celor 2 patroni spirituali ai Liceului militar – Dimitrie Cantemir şi Nicolae Filipescu. În spatele Monumentului arde o flacără veşnică.

La 1 decembrie 1999, Liceul Militar „Dimitrie Cantemir” a dobândit denumirea de Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir”.

Din 01 septembrie 2014, prin ordinul ministrului educaţiei naţionale nr. 3280/10.04.2014, Colegiul Militar Liceal „Dimitrie Cantemir” se numeşte Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir”.

Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir” a fost prima instituţie de învăţământ preuniversitar militar evaluată de ARACIP, primind calificativul Excelent, în octombrie 2011, un rezultat care aşază colegiul ca un adevărat centru de educaţie preuniversitară, fapt dovedit de rezultatele pe care le-au avut elevii şi absolvenţii la examenul de bacalaureat şi la concursurile de admitere în învăţământul superior (în ultimii ani au fost 100 % reuşiţi la Bacalaureat şi 100% admişi la învăţământul superior militar şi civil). Absolvenţii promoţiei 2015 au intrat, prin concurs, în instituţiile militare de învăţământ superior şi postliceal în procent de 92, 86%.

Recunoaşterea valorii şcolii avea să fie marcată, pe

11 februarie 2013, de ministrul educaţiei naţionale, prin conferirea Diplomei şi a Plachetei „Nicolae Iorga”, înaltă distincţie a învăţământului românesc.

În anul 2012, s-a primit titlul de „Şcoală Europeană”. Având în vedere rezultatele deosebite obţinute, Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir”, în data de 03.11.2012, la Bucureşti, a fost primit în Alianţa Colegiilor Centenare, o organizaţie de elită care cuprinde cele mai prestigioase 52 de instituţii de învăţământ preuniversitar din România. Pentru rezultatele deosebite obţinute la olimpiadele şi concursurile şcolare internaţionale, desfăşurate în anul şcolar 2013 – 2014, s-a primit Diploma de excelenţă acordată de ministrul educaţiei naţionale. Pentru dedicare şi consecvenţă în atingerea standardelor de performanţă, materializate în procent maxim de promovabilitate la examenul de bacalaureat în perioada 2011 – 2014 s-a primit Diploma de merit acordată de Inspectoratul Şcolar Judeţean Prahova.

Ca o consecinţă firească a excelenţei în educaţie, Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir” a fost distins pentru a doua oară consecutiv cu titlul de „Şcoală Europeană – 2015”.

An de an, cantemiriştii îmbogăţesc palmaresul instituţiei cu numeroase premii obţinute la concursurile şi olimpiadele şcolare pe discipline, atât la nivel judeţean, cât şi la nivel naţional şi internaţional. Toate aceste rezultate au ca temei calitatea procesului instructiv-educativ desfăşurat în colegiu.

Colegiul are profil militar, specializarea matematică-informatică, singurul cu acest specific din judeţul Prahova.

În prezent, în instituţie, sunt şcolarizaţi peste 450 de elevi.

Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir” dispune de un valoros corp de educatori civili şi militari şi de o importantă bază materială, cuprinzând dotări care satisfac atât cerinţele impuse de noul curriculum, cât şi nevoile elevilor şi ale profesorilor.

Pentru asigurarea unui proces instructiv-educativ de

calitate, instituţia dispune de:

20 săli de clasă dotate corespunzător, care oferă condiţii foarte bune de microclimat;

8 săli multifuncţionale pentru franceză, engleză, română, matematică, istorie, geografie, socio-umane, pregătire militară dotate cu calculator, televizor color, video, combine audio, flipchart-uri;

O sală tehnologie multi-touch cu patru mese digitale care au, în prezent, opt aplicaţii funcţionale ce permit dezvoltarea în rândul elevilor a acelor competenţe pe care societatea actuală le cere;

sală de festivităţi cu o capacitate de 400 locuri;

bibliotecă cu 63 mii de volume, grupate în 22 mii de titluri care oglindesc o gamă variată de tematici ce pot fi abordate de către elevii şi cadrele colegiului;

O sală de lectură cu 44 de locuri;

2 săli de sport, 1 teren de fotbal cu pistă de atletism şi 6 terenuri de handbal, volei şi baschet.

Viziunea şcolii este: *Într-o societate a cunoaşterii, competitivă şi deschisă, colegiul susţine o educaţie în schimbare care oferă şansa fiecărui tânăr de a atinge propria excelenţă, într-un mediu stimulativ. Întreg procesul instructiv-educativ se va orienta către împlinirea personală, promovarea unei vieţi de calitate şi formarea unui absolvent cu solide competenţe transferabile, care să-l susţină în decizia sa asupra carierei militare, într-un mediu sănătos, relaxant, dotat cu toate utilităţile necesare educaţiei, de către un personal cu o puternică motivaţie, competitiv, empatic şi deschis la schimbare*.

Misiunea de bază a şcolii o constituie: *Dezvoltarea/diversificarea competenţelor – cheie şi formarea competenţelor specifice filierei vocaţionale, profilului militar şi specializării matematică-informatică, în paralel cu socializarea militară primară a elevilor*.

Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir" a optat pentru *inovaţie, creativitate, deschidere, modernism, lucrul în echipă, competitivitate, excelenţă* şi *interculturalitate* în învăţământ, care coincid şi cu iniţierea

schimbărilor din societatea românească şi cu integrarea României în spaţiul euroatlantic.

Colegiul creează printr-o serioasă bază de elemente de cultură generală şi deschidere spre cooperare europeană, suportul pentru realizarea aspiraţiilor tinerilor, pentru viitoarea viaţă socială şi profesională, asigură accesul tuturor elevilor, indiferent de starea lor socială şi economică, etnie sau religie la o educaţie de calitate, consolidează pregătirea complexă, inclusiv în limbile engleză şi franceză, având ca scop formarea de competenţe atestate prin rezultate foarte bune la examenul de bacalaureat şi certificate de competenţe profesionale ceea ce garantează accesul imediat în Academiile categoriilor de forţe armate ale României.

Principalul obiectiv al şcolii este dezvoltarea personalităţii elevului, astfel încât să poată accesa mai uşor piaţa muncii pe plan militar. Acest lucru este urmărit prin dezvoltarea individualizată a propriilor aptitudini şi abilităţi, ceea ce poate asigura trasee profesionale de succes.

Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir" şi-a dezvoltat propriul brand fundamentat pe unicitatea profilului în ţară şi pe dinamica acestuia pe plan european, internaţional. Aceasta din urmă este susţinută de implementarea de opţionale crosscurriculare şi transdisciplinare.

Astăzi, Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir" este o instituţie modernă, capabilă să-şi îndeplinească rapid, eficient şi cu maximum de operaţionalitate ţelurile noii reforme a învăţământului şi cerinţele Ministerului Apărării Naţionale.

Date şi amănunte despre Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir" se pot vizualiza la adresa de internet: www.*cantemireml.ro*

Colegiul Naţional Militar „Dimitrie Cantemir", în perioada 1915 – 2015, a avut peste 13.000 de absolvenţi.

Absolvenţii pot fi vizualizaţi la adresa de internet: www.cantemireml.ro, *rubrica Promoţii*.

Până acum dintre absolvenţi – având în vedere criteriul de performanţă gradul militar-au ajuns generali un număr de peste 180 de persoane. Acestea au fost evidenţiate în volumele I şi II ale lucrării „PIRAMIDA CANTEMIRISTĂ – DE LA LAMPASUL CANTEMIRIST LA VIPUŞCA DE GENERAL”.

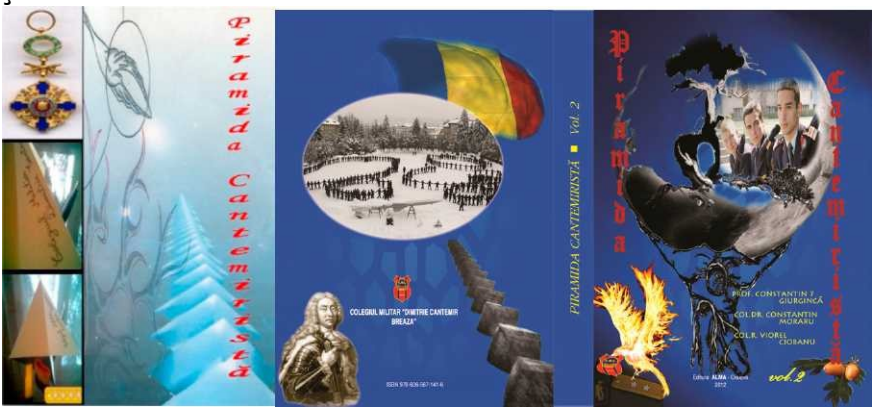

Cărţile oferă doar o faţă a ceea ce este cantemirismul militar, luminat printr-un criteriu de performanţă profesională – generalii formaţi la Alma Mater Cantemir, liceul militar fiind roata olarului pentru cadeţii cantemirişti, vatra în care s-a modelat măiestru alfabetul tainic al devenirii adolescenţilor. Performanţele profesionale ale absolvenţilor cantemirişti, antologate în cele 2 volume învederează acel mesaj simbolic încrustat de Nicolae Iorga: „O viaţă de om aşa cum a fost”.

Cărţile au valoare şi de document social-istoric pentru că o întreagă derulare de evenimente petrecute de-a lungul unei jumătăţi de veac (1950 – 2000) în România au fost trăite pe viu, de către domnii generali, fie ca martori, fie ca actanţi ai întâmplărilor.

Volumul II a fost închinat aniversării centenarului întemeierii învăţământului militar modern românesc, la 04 iunie 1912, prin ctitorirea Liceului militar de la Manătirea Dealu de către marele patriot Nicolae Filipescu.

Cărţile sunt, de asemenea, şi o călăuză pentru o MAGNA EPICA, epopeea spiritului cantemirist militar.

Roadele devenirii profesionale ale absolvenţilor sunt

extrapolate la nivelul unor promoţii şi nu la nivelul unui individ, unde aprecierea ar putea fi de multe ori subiectivă. Toate cele făurite în timpul uceniciei cantemiriste nu pot fi cuantificate cu exactitate, dar roadele semănatului de atunci pot fi cântărite cu obiectivă detaşare. Nu întâmplător cantemiriştii militari pot fi întâlniţi în partea superioară a ierarhiilor sociale.

Cantemiristii militari care au performat la gradul de general pot fi vizualizaţi la adresa de internet: www.piramida *cantemirista*.

COLEGIUL NAŢIONAL „CANTEMIR-VODĂ” BUCUREŞTI

Ioniţă Elena1

elenainana@@yahoo.com

I. Începuturile liceului (1868 – 1878)

Transformările ce au avut loc în viaţa culturală a ţării noastre, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt rezultatul procesului de modernizare a societăţii româneşti, proces datorat revoluţiei din anul 1848 şi reformelor burgheze din timpul lui A.I. Cuza.

Liceul „Dimitrie Cantemir” şi-a început existenţa ca gimnaziul „Matei Basarab”, nume pe care îl va purta de la înfiinţarea sa, în 1868, până în 1878, când ia numele pe care îl poartă şi astăzi.

La propunerea profesorilor din liceul „Matei Basarab” se formează o clasă paralelă cu ce-a de-a I la 11 noiembrie 1865, eveniment care a precedat înfiinţarea liceului. În anul următor se înfiinţează şi o clasă

divizionară a II-a, urmând ca în luna octombrie a aceluiaşi an, cele două clase să fie mutate din clădirea liceului „Matei Basarab” pe strada Sfinţilor, devenind o unitate şcolară de sine stătătoare.

Primul director al acestei instituţii a fost Petrariu Ion, iar printre profesori se numără: A. Racoviceanu, profesor de matematică; Mihai Zenide, profesor de limba latină şi limba română; Ion Constantin Budulesceanu, profesor suplinitor de limba latină şi limba română.

Instituţia a trecut, la începuturile sale, prin mari greutăţi materiale, aşa cum sugerează şi un raport adresat Ministerului învăţământului, prin care şcoala cerea achiziţionarea mai multor articole de mobilier. Aceste impedimente au dus inclusiv la multiple schimbări de locaţie a şcolii, mai întâi în 1869, în curtea Bisericii Zlătari, apoi, în 1873, în curtea Bisericii Ecaterina, pe strada Belvedere, iar în 1877 se muta, din nou, pe strada Fântânii.

II. Gimnaziul „Cantemir Voda” (1878 – 1919)

Odată cu completarea structurii gimnaziale, în 1879, pentru a se evita confuziile între Liceul „Matei Basarab” şi gimnaziul cu acelaşi nume, şi, totodată, „aducându-i o ofrandă” Domnitorului Dimitrie Cantemir, şcoala adoptă numele de „Cantemir-Vodă”.

1 Prof. Colegiul Naţional Cantemir-Vodă, Bucureşti, membru în Consiliul Director al Asociaţiei Europene „Dimitrie Cantemir”.

Odată cu aceasta, şcoala intră într-un proces de dezvoltare progresivă, crescând numărul de clase şi, implicit, numărul de elevi. În calea acestui progres a stat ocupaţia germană din anii 1916 – 1917, ca, apoi, în 1918, să revină la condiţiile optime şi să mărească din nou numărul de clase.

Acest progres se datorează, în primul rând directorilor din această perioadă: Constantin Ştefănescu-Priboi, V.D. Păun, Vasile Şuteu. În primăvara anului 1919, se porneşte acţiunea de reparare a stricăciunilor cauzate în timpul ocupaţiei germane şi se reia continuarea

lucrărilor de construcţie, începute în anul 1915. Sfârşitul anului şcolar 1918 – 1919 constituie şi încheierea perioadei în care şcoala a funcţionat ca gimnaziu. Este sfârşitul unei perioade grele, care a cerut tărie şi perseverenţă atât din partea profesorilor, cât şi din partea elevilor.

III. Liceul „Cantemir-Vodă" (1919 – 1944)

La începutul acestei perioade se remarca directorul Vasile Şuteu (1910 – 1919), profesor de limba latină şi limba germană, dând dovadă de un înalt spirit de organizare, îndrumare şi conducere atât pe plan didactic, cât şi pe plan administrativ. Printre realizările lui se numără publicarea câtorva manuale, instruirea tinerilor ofiţeri şi grăbirea planului de construcţii, fapt fără de care dezvoltarea liceului „Dimitrie Cantemir" ar fi fost cu mult întârziată. Drept omagiu, i se construieşte un bust care să ocrotească liceul, iar, mai apoi, un premiu cu numele lui se acorda celui mai bun elev al studiilor clasice din liceu.

Profesorii Vasile Alaci şi Mihai Ghermanescu au jucat un important rol în constituirea profilului matematic al instituţiei, ambii predând această materie cu o deosebită dedicaţie. Activitatea matematică a elevilor a fost stimulată de colaborări cu revistele „Gazeta matematică" şi „Revista matematică din Timişoara", respectiv publicarea revistei „Curierul matematic" de către elevii şcolii sub îndrumarea lui Mihail Ghermanescu. Aceasta s-a difuzat chiar şi peste graniţele ţării.

O tradiţie a liceului este cinstirea anuală a patronului liceului, voievodul Dimitrie Cantemir, aceasta fiind o festivitate cultural-artistică. Prin donaţii, în cadrul acestui eveniment, şcoala este dotată cu mobilier şi obiecte folositoare studiului, iar elevii nevoiaşi primesc haine şi manuale.

Comitetul şcolar, format din părinţii elevilor, a jucat un rol foarte important în dezvoltarea liceului, acesta oferind bani pentru construcţii şi amenajări, asigurându-se de întreţinerea clădirii (apă, electricitate, etc.), procurând material didactic şi plătind majoritatea excursiilor.

Un capitol important din istoria liceului îl constituie perioada de reconstrucţie şi reparaţie a clădirii, sensibil deteriorată în timpul războiului. În data de 26 septembrie 1919, se termină lucrările făcute pe baza unei alocaţii de 50.000 de lei, astfel redeschizându-se şcoala.

Cu toate acestea, reparaţiile nu sunt suficiente, clădirea ducând lipsa de multe alte dotări, cum ar fi sala de gimnastică, subsol, laboratoare şi aşa mai departe. Aceste probleme nu vor fi rezolvate până în 1927, odată cu deschiderea şi inaugurarea internatului.

Chemarea în vederea satisfacerii obligaţiilor militare, ca rezervişti, a mai multor cadre didactice, activitate premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, provoacă mari greutăţi în procesul instructiv-educativ al liceului.

În 1933, se înfiinţează comunitatea de muncă, un program care avea ca scop lărgirea orizonturilor elevilor şi îmbunătăţirea relaţiei lor cu profesorii. În acest program sunt introduse un ansamblu de cor şi muzică instrumentală, experimente în laborator, şezători de lectură, tragere de tir şi un atelier de croitorie.

Bazele clădirii actuale a liceului se pun în 1944, după avariile suferite în urma bombardamentului din 4 aprilie 1944, când a fost distrusă şi locuinţa profesorului Tiberiu Mihăilescu.

IV. Liceul în ultimii 70 de ani

După 1944 numărul claselor creşte semnificativ, nemaitrecând sub pragul de 19 clase şi 735 de elevi. Treptat, creşte numărul anilor de studiu, ca, în anul 1957, liceul să adopte ciclul şcolar complet (la acea vreme de 11

clase). Tot în această perioadă, liceul devine mixt, accesibil şi pentru fete şi pentru băieţi.

Cu toate acestea, în anul şcolar 1965 – 1966, odată cu schimbarea denumirii în „Liceul «Dimitrie Cantemir» „şi cu trecerea la sistemul de învăţamânt cu 12 clase, se produce o demixtare progresivă a liceului, la examenul de admitere în clasa a IX-a fiind primiţi numai băieţi.

În cursul ultimei jumătăţi de secol, corpul de cadre didactice depune eforturi considerabile pentru îmbunătăţirea calităţii învăţământului, prin perfecţionarea programelor şi modului de predare a fiecărei discipline studiate în liceu şi a diversificării modului de muncă din cadrul şcolii.

În evoluţia post decembristă a şcolii, odată cu schimbarea profilului acesteia, axat în special pe partea de profil real, domeniul informatic a cunoscut o evoluţie spectaculoasă. Aceasta s-a confirmat prin rezultatele obţinute la concursurile şcolare de profil, la realizarea primelor lecţii de soft educaţional şi proiecte interdisciplinare. Rezultatele de la olimpiada de informatică au avut ca punct culminant obţinerea locului II la olimpiada internaţională de informatică.

În anul 1999, a luat fiinţă prima Academie Regionala CISCO din România, Academia „Cantemir-Vodă”, coordonată de profesorul Emil Dragomirescu. Din prima clasa a acesteia au făcut parte profesorii de informatică ai colegiului (Radu Jugureanu, Dana Vlădoiu, Florentina Mocnenco) – viitori instructori ai academiei.

O încununare a activităţii Academiei CISCO o reprezintă recunoaşterea venită cu ocazia Conferinţei Internaţionale „Cisco Learning Comunity”, de la Copenhaga, din octombrie 2002, când a primit distincţia de „Cea mai bună academie din spaţiul EMEA”.

Profesoarele Dana Vlădoiu şi Florentina Mocnenco au coordonat echipa câştigătoare la concursul de proiecte educaţionale „Join Multimedia” organizat de firma Siemens în 2003.

Profesorul Emil Dragomirescu a primit Diploma de

Excelenţă din partea Ministerului Educaţiei şi Cercetării, ca urmare a rezultatelor deosebite obţinute de către elevii săi la concursurile de informatică, în special pentru obţinerea locului II la Olimpiada Internaţională de informatică de către elevul său, Mugurel Ionuţ Andreica, premiat şi el de acelaşi minister.

Profesoarele Florentina Mocnenco şi Teodora Negrilă au îndrumat o echipă alcătuită din trei eleve (Ana Maria Roşioară, Andreea Neagu şi Adriana Cocic) pentru realizarea unui pachet de lecţii de informatică şi chimie în format electronic, cu care au participat la prima ediţie a Cupei SIVECO. Liceul s-a remarcat şi prin faptul că a avut prima echipă de soft formată exclusiv din fete care au alcătuit „grupa 3A”, coordonată de doamnele profesoare Mocnenco Florentina şi Negrila Teodora. Echipa a participat la prima ediţie a cupei SIVECO, unde au abţinut locul I cu lucrarea „Pachet de lecţii” pentru clasa a X-a şi a XI-a pentru informatică şi chimie.

În anul 2003, datorită rezultatelor obţinute la concursurile şcolare şi olimpiade, colegiul nostru a fost selectat de către Oracle România să participe la programul pilot al Academiei Oracle University. Profesoara Florentina Mocnenco a luat parte la cursurile de Modelare a bazelor de date şi SQL organizate în cadrul universităţii UCLA, din Los Angeles.

SUA.

În luna octombrie 2003, şcoala noastră a fost vizitată de către directorul Oracle Internet Academy, Thomas Kadelbach şi responsabil pentru iniţiative educaţionale în EMEA, Orla NIC – horcora, care au fost impresionaţi de proiectele elevilor noştri, dar şi de cunoştinţele lor de engleză. De asemenea, şcoala a participat la Colocviul organizat de Oracle Corporation din România cu ocazia vizitei directorului Oracle Internet Academy, Thomas Kadelbach şi a responsabilei pentru iniţiative educaţionale în EMEA, Orla NIC – horcora.

În ultimii ani, Colegiul se mândreşte cu rezultate foarte bune la olimpiade pe ţară (elevul Ştefănescu Traian – matematică, Dumitrescu Alin – premiul naţional la biologie, Bădescu Gruia – olimpiada internaţională medalie de aur locul I geografie), precum şi cu locuri fruntaşe (recompensate pe măsură) la concursuri precum „Cangurul” (elevii Georgescu Tiberiu şi Ruseti Stefan), Concursul „Ştefan Cel Mare şi Sfânt” (Avran Alexandru, Ramón Luciana), Concursul „Istorie şi Societate în dimensiunea virtuală” (Nicolescu Silvia, Dobre Simona, Mălureanu Alexandru – premiul pentru cel mai bun design etapa naţională), Concursul simulare managerială pe calculator JAR (Huidumac Andrei-menţiune etapa internaţională).

PERSONALITĂŢI CARE AU STUDIAT ÎN COLEGIUL NATIONAL „CANTEMIR-VODĂ” BUCUREŞTI

1. Anda Călugăreanu – actriţă
2. Cincinat Pavelescu – magistrat şi epigramist
3. Daniel Danielopolu – savant de renume mondial, fiziolog şi clinician, membru al Academiei Române
4. Emil Hossu – actor
5. George Călinescu – scriitor şi critic literar
6. George Georgescu – dirijor de reputaţie internaţională, membru al Academiei Române
7. Haralamb Lecca – dramaturg
8. Henri H. Stahl – profesor de sociologie la Universitatea din Bucureşti
9. Ion Gheorghe Duca – om politic
10. Matei Alexescu – cercetător ştiinţific şi director al Observatorului astronomic popular
11. Mircea Cărtărescu – scriitor
12. Nerva Hodoş – istoric
13. Petre Antonescu – arhitect
14. Stefan Luchian – pictor
15. Şerban Papacostea – director al institutului „Nicolae Iorga”.
16. Ştefan Bănică – actor

INFORMAŢII GENERALE DESPRE ACESTE PERSONALITĂŢI Anda Călugăreanu (n. 24 octombrie 1946 – d. 15 august 1992)

Anca Miranda Călugăreanu a fost o actriţă şi interpretă de muzică uşoară şi folk. Prima apariţie mai importantă a fost cu formaţia *Sincron*, la Sala Palatului din Bucureşti, în anul 1965. Începând cu jumătatea anilor ’70 şi-a descoperit o nouă vocaţie – muzica folk, urmată de pasiunea pentru actorie. A urmat o perioadă în care a participat la mai multe festivaluri cum ar fi Festivalul „Cerbul de Aur”, Festivalul de muzica uşoara „Mamaia”.

Cincinat Pavelescu (n. 20 octombrie 1872 – d. 30 noiembrie 1934)

A fost un poet şi epigramist român, autor de romanţe, lieduri, cantilene, serenade şi madrigaluri. Licenţiat în

drept la Bucureşti (1897). A debutat şi a făcut parte din cenaclul Literatorului lui Macedonski. Cincinat Pavelescu a fost director la publicaţia *„Braşovul literar şi artistic”*, în perioada 1931 – 1935.

Daniel Danieloplu (n. 12/25 aprilie 1884 – d. 25 aprilie 1955)

A fost un medic, fiziolog şi farmacolog român, profesor universitar la facultatea de medicină din Bucureşti. A studiat interdependenţa dintre sistemul nervos somatic şi cel vegetativ, a creat metoda viscerografică în medicina experimentală şi în clinică, a adus contribuţii la patogenia şi tratamentul anginei pectorale. Precursor al teoriei sistemelor biologice şi al biociberneticei, promotor al farmacologiei nespecifice. Membru de onoare (din 1938) al Academiei Române.

Savant de mare productivitate ştiinţifică, este autorul a numeroase monografii de specialitate. De exemplu Danielopolu abordează, printre primii în lume, o concepţie nouă în descrierea funcţiilor biologice, concepţie denumită, astăzi, biocibernetică, legată de prezentarea organismelor şi a funcţiilor organelor ca pe nişte sisteme.

Emil Hossu (n. 24 noiembrie 1941 – d. 25 ianuarie 2012)

Primele sale roluri retribuite au fost la teatrul radiofonic. Ulterior, a devenit actor la Teatrul Nottara din Bucureşti. A avut prestaţii remarcabile în filme cunoscute cum ar fi „Secretul lui Bachus” (*1984*) şi „Sosesc păsările călătoare” (*1984*). Actorul Emil Hossu a fost decorat la 13 decembrie 2002 cu Ordinul naţional Serviciul Credincios în grad de Cavaler, alături de alţi actori, *„pentru devotamentul şi harul artistic puse în slujba teatrului romanesc, cu prilejul împlinirii unui veac şi jumătate de existenţă a Teatrului Naţional din Bucureşti”*.

George Călinescu (n. 19 iunie 1899 – d. 12 martie 1965)

A fost profesor universitar la Facultatea de Litere din Iaşi şi la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, în două etape. Devine conferenţiar al Facultăţii de Litere al

Universităţii din Iaşi în 1937, la un an după moartea predecesorului său, Garabet Ibrăileanu, unde predă cursuri de literatură şi de estetică. În 1944 devine profesor titular la Universitatea din Iaşi şi din 1945, devine profesor titular şi la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti.

Este autorul unor studii fundamentale despre scriitori români (Viaţa lui Mihai Eminescu, Opera lui Mihai Eminescu, Viaţa lui Ion Creangă ş.a.). Publică, după 1945, studii şi eseuri privind literatura universală (Impresii asupra literaturii spaniole, Scriitori străini). Studiul Estetica basmului completează spectrul de preocupări ale criticului şi istoricului literar, fiind interesat de folclorul românesc şi de poetica basmului. A publicat monografii, în volume separate, consacrate lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, Nicolae Filimon, Grigore Alexandrescu (1932 – 1962), biografii romanţate, numeroase alte studii, eseuri, a ţinut numeroase conferinţe, academice sau radiofonice, a scris mii de cronici literare în zeci de reviste din perioada antebelică, interbelică şi după aceea, până în anul morţii, în 1965.

George Georgescu (n. 12 septembrie 1887 – d. 1 septembrie 1964)

A fost dirijor, academician, director al Orchestrei Filarmonice din Bucureşti, unul din cei mai mari reprezentaţi ai stilului dirijoral clasic caracteristic şcolii germane. George Georgescu şi-a început cariera artistică studiind vioara şi violoncelul la Bucureşti, apoi la Şcoala superioară de Muzică din Berlin, elev al lui Hugo Becker, eminent profesor de violoncel. Din 1910, face parte ca violoncelist din cvartetul de coarde de sub conducerea violonistului Henri Marteau. În 1916, suferă un accident şi este nevoit să abandoneze cariera de violoncelist, la sugestia cunoscutului dirijor Arthur Nikisch.

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, România fiind aliată puterilor Axei, George Georgescu – în afara activităţii dirijorale din Bucureşti – este prezent şi în viaţa muzicală a ţărilor naziste, pentru care activitate a fost

decorat de Reich-ul german cu Crucea de Fier. O dată războiul sfârşit, George Georgescu, fost colaboraţionist, este îndepărtat de la conducerea Filarmonicei din Bucureşti până în 1947 când, la intervenţia lui George Enescu, îşi reia activitatea muzicală, la pupitrul orchestrei radiodifuziunii române.

Haralamb Lecca (n. 10/23 Februarie 1873 – d. 9 martie 1920)

Colaborează la Vatra, Convorbiri literare, Flacăra, Viaţa literară, Falanga, Rampa, Scena etc. A tradus din Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Balzac, Th. de Banville, Sienkiewicz, Maeterlinck, Boccaccio, Daudet, Conan-Doyle. Premiul „V. Adamachi" al Acad. (1898). Cele mai multe dintre piesele sale sunt pline de omoruri sau sinucideri, de pasiuni extreme şi extravagante: Quinta, Suprema forţa, 1901; Cancer la inimă. 1907.

Începutul îl face însă cu poezie şi, după un volum de versuri fără ecou (Prima, 1896), continuă să-şi înserieze operele într-o suita ambiţioasă (Secunda, Tertia, Quarta etc), ca, ulterior, să treacă la traduceri din literatura de succes a epocii, la localizări şi traduceri de piese la modă.

Henri N. Stahl (n. 4 noiembrie 1901 – d. 9 septembrie 1991)

A fost unul din cei mai mari sociologi români din toate timpurile, specializat în sociologia rurală, antropolog, etnograf, istoric, membru al Academiei Române. A absolvit Dreptul, Literele şi Filosofia în 1921. În anii '30, colaborează strâns cu Dimitrie Gusti, ca asistent la catedra de sociologie. Tot în această perioadă, la fost director al Fundaţiilor Culturale Regale. Publică numeroase lucrări ştiinţifice, cu precădere din domeniul sociologiei rurale, dar şi de metode de investigaţie sociologică sau sociologia oraşelor. În 1939, este numit director al statisticii administrative la Institutul de statistică. În 1943, se înfiinţează catedra de sociologie rurală, unde devine conferenţiar, apoi preia şi catedra de sociologie generală. Însă în 1948, odată cu instaurarea regimului comunism, studiul sociologiei este interzis, iar activitatea sa în

sociologie este brusc curmată. Este nevoit să lucreze ca desenator tehnic la Institutul de Urbanism, apoi este scos la pensie, în 1956. Abia în 1966, odată cu relaxarea presiunii ideologice, este rechemat în învăţământ.

A fost cavaler al Legiunii de Onoare.

Ion Gheorghe Duca (n. 20 decembrie 1879 – d. 29 decembrie 1933)

Ion Gheorghe Duca, a fost un om politic liberal român, a deţinut funcţiile de ministru al educaţiei (1914 – 1918), ministru al agriculturii (1919 – 1920), ministru al afacerilor externe (19221926), ministru al afacerilor interne (1927 – 1928), şi prim-ministru al României între 14

noiembrie şi 30 decembrie 1933, la această ultimă dată fiind asasinat de aşa-numiţii Nicadori din cauza eforturilor sale de a pune stavilă avântului mişcării fasciste Garda de Fier.

A fost iniţiat în Francmasonerie, când se afla la studii în Franţa.

Matei Alexescu (n. 1929 – d. 1993)

Matei Alexescu a fost un astronom român care s-a ocupat în principal cu popularizarea astronomiei. A fost director al Observatorului Urseanu din Bucureşti (în perioada 1957 – 1968) şi fondator al Planetariului din Bacău. A scris mai multe cărţi şi a organizat conferinţe despre astronomia practică, fiind membru al câtorva asociaţii internaţionale. Societatea Astronomică Franceză i-a oferit o medalie pentru observaţiile sale astronomice deosebite.

A scris 16 cărţi de popularizare a astronomiei, ca de exemplu „Laboratorul Astrofizicianului Amator”, „Cerul”, o carte pentru toţi sau „Invitaţie la planetariu”. Asteroidul (263516) Alexescu îi poartă numele.

Mircea Cărtărescu (n. 1 iunie 1956)

Mircea Cărtărescu a debutat cu poezii la Cenaclul de Luni şi în România Literară în anul 1978, coordonat de profesorul Nicolae Manolescu, şi în volum în antologia „Aer cu diamante”, dar a citit şi proză la Cenaclul de proză

„Junimea” condus de Ovid S. Crohmălniceanu. De altfel a publicat o proză în antologia „Desant’83”. A debutat în volumul individual Faruri, vitrine, fotografii la editura „Cartea Românească” în anul 1980. A continuat să scrie versuri, a publicat mai multe volume, între care se remarcă „Poeme de amor sau

Totul”.

Nerva Hodos (n. 20 noiembrie 1869 – d. 14 noiembrie 1913)

A urmat liceul şi apoi Facultatea de Litere la Bucureşti. Încă din timpul studenţiei în 1871, este angajat la Biblioteca Academiei Române, devenind ajutor de bibliotecar, iar apoi prim-ajutor de bibliotecar. Este unul dintre fondatorii bibliografiei româneşti. Cu începere din 1898, publică, în fascicule, iar apoi în volume, Bibliografia românească veche, lucrare de referinţă semnată împreună cu Ion Bianu. În 1903 – 1904, înfiinţează Revista bibliografică, prima publicaţie de la noi cu acest profil. A organizat şi sistematizat colecţiile Bibliotecii Academiei şi ale Bibliotecii Adunării Deputaţilor, militând pentru înfiinţarea de biblioteci publice. A întocmit un catalog general al librăriilor româneşti pentru anii 1885 – 1902. A participat la elaborarea volumelor XVI, XVII şi XVIII din Documentele Hurmuzaki.

Îngrijeşte, în 1910, o ediţie din Dinicu Golescu, însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826, iar în 1912 publică în Convorbiri literare studiul începuturile tipografiei în Ţara Românească. Se stinge prematur din viaţă la numai 44 de ani.

Petre Antonescu (n. 29 iunie 1873 – d. 22 aprilie 1965)

Petre Antonescu a fost un arhitect, pedagog, planificator urban, restaurator de monumente istorice şi academician român, care s-a impus printre personalităţile de frunte ale şcolii de arhitectură românească, marcând activitatea arhitecturală din prima jumătate a secolului al 20-lea prin promovarea unui stil arhitectural neo-românesc. În 1945, a fost ales membru titular al Academiei

Române.

Ştefan Luchian (n. 1 februarie 1868, d. 28 iunie 1916)

În 1873, familia se mută la Bucureşti. Ştefan Luchian se înscrie, în 1885, la clasa de pictură a Şcolii Naţionale de Arte Frumoase, pe care o absolvă în 1889, obţinând medalia de bronz pentru un Cap de expresie şi un Studiu după natură. Maestru nedisputat i-a fost, în această perioadă de formare, Nicolae Grigorescu, la care Luchian a găsit încurajarea, fără să-i împiedice libera dezvoltare a personalităţii. În toamna anului 1889 pleacă la München, unde studiază două semestre la Akademie der Bildenden Künste (Academia de Arte Frumoase) unde execută copii după operele lui Correggio şi Rembrandt, aflate la Muzeul de artă. Revine în ţară, în 1890, şi participă la prima expoziţie a societăţii de artă Cercul artistic.

Şerban Papacostea (n. 25 iunie 1928)

Istoricul Şerban Papacostea s-a născut în Bucureşti, la 25 iunie 1928, el fiind fiul juristului Petru Papacostea, care era un descendent al familiei de origine macedo-română Guşu Papacostea, întemeietorul primei şcoli româneşti din Macedonia. A absolvit, în anul 1950, Facultatea de Istorie şi Geografie din Bucureşti. În anul 1968, a obţinut titlul de doctor în istorie, cu teza „Oltenia sub austrieci (1718 – 1739)”, premiată, trei ani mai târziu, de Academia Română. Între anii 1990 şi 2001 a fost directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din Bucureşti. Din 1990, este membru corespondent al Academiei Române. În perioada comunistă a fost deportat într-un lagăr de muncă forţată la Canalul Dunăre-Marea Neagră.

Ştefan Bănică – senior – (n. 11 noiembrie 1933 – d. 26 mai 1995)

Ştefan Bănică a fost un actor complex de teatru şi film. S-a mai remarcat ca un bun cântăreţ. A realizat un cuplu comic alături de Stela Popescu în spectacole de revistă şi divertisment la televiziune. Printre cele mai celebre piese muzicale interpretate se numără „Îmi

acordaţi un dans”, „Cum am ajuns să te iubesc”, „Gioconda se mărită”, „Hei, coşar, coşar” şi „Astă seară mă fac praf”. Fiul său, Ştefan Bănică junior i-a urmat cariera atât în actorie, dar mai ales în muzică.

LICEUL TEORETIC „DIMITRIE CANTEMIR” IAŞI

Anca Dimitriu, Daniela Munteanu, Ana-Irina Iorga[72]

Ancadim@@yahoo.com

Coordonate urbane

Înfiinţat în plin regim comunist, Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir” Iaşi a fost amplasat şi se află, în continuare, într-una din zonele oraşului fără un trecut cultural glorios, între gara internaţională cu tradiţie grevistă, Nicolina, şi malul drept al râului Bahlui.

Arhitectură

Cu o arhitectură standard pentru epoca anilor ’60 ai secolului al XX-lea, clădirea şcolii se remarcă, totuşi, printr-o intrare al cărei caracter impersonal este temperat de un supradimensionat paravan din beton, în forma literei X sau a cifrei X, care modelează spaţiul de acces în forme personalizate. Chiar aici se află placa de marmură care comemorează semicentenarul liceului din anul 2013, dezvelită în mod oficial de Alteţa Sa Regală Principele Radu al României, în prezenţa întregului personal al şcolii, a autorităţilor locale şi a presei.

Clădirea se ridică până la etajul al doilea, cu săli de clasă şi laboratoare, şi se prelungeşte cu o impresionantă

72 Prof. Dr. Anca Dimitriu, director al Liceului teoretic Dimitrie Cantemir Iaşi -vicepreşedinte a Asociaţiei Europeane „Dimitrie Cantemir", prof. Daniela Munteanu şi prof. Ana-Irina Iorga, membre în aceeaşi Asociaţie.

sală modernă de sport în faţa căreia se află terenul de sport. Aceste spaţii vorbesc despre vremea în care liceul avea clase cu profil sportiv. În acest cadru s-a format atleta Mihaela Gheorghiu, cea care a reprezentat România la Olimpiada de la Atlanta, acum profesoara de educaţie fizică a liceului.

Biblioteca de la parter are un fond de carte de aproximativ 30.000 de titluri, destinate atât elevilor cât şi profesorilor. Ea impresionează nu numai prin lucrări ştiinţifice, literare sau artistice, ci şi prin atmosfera plăcută, de lectură şi intelectualitate, creată de bibliotecară Elena Crăcană, fostă elevă a şcolii şi ea.